BALDESAR CASTIGLIONE

CURTEANUL

EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ

CURTEANUL LUI BALDESAR CASTIGLIONE

Despre Baldesar Castiglione — cu ale cărui trăsături senine şi armonioase, expresie neîndoioasă a unui echilibru interior vrednic de autorul *Curteanului*, ne-a familiarizat celebrul portret al lui Rafael — Torquato Tasso spunea : „Atîta timp cît vor dura curţile, principii, cît timp doamnele şi cavalerii se vor strînge dimpreună, atîta timp cît vrednicia şi curtenia îşi vor afla lăcaş în sufletele noastre, numele lui Castiglione va fi preţuit“ [1]. Limitele pe care autorul *Ierusalimului eliberat* le fixa preţuirii lui Castiglione sînt de mult depăşite, nu însă — şi aici Tasso intuieşte fără greş valoarea intrinsecă a *Curteanului* cînd aminteşte de vrednicie şi curtenie — năzuinţa etern umană către un model de om perfect echilibrat, stăpîn pe sentimentele şi pe destinul său, care şi-a rostuit viaţa ţinînd seama în toate acţiunile sale de măsură, într-o concordanţă armonioasă a capacităţilor fizice şi spirituale, a exigenţelor individuale şi sociale, ale omului şi ale naturii. Căci acesta este *Curteanul* lui Castiglione şi în zugrăvirea acestui tip de-om, dincolo de zăgazurile timpului, Renaşterea îşi transmite propria structură, idealul ei moral : înalta concepţie despre demnitatea şi puterea omului, premiză a unei noi civilizaţii, capabilă de a stimula, de a înţelege şi a preţui realizările spiritului uman în toate domeniile vieţii. Evadarea din lumea reală, misticismul, sentimentul morţii, neoplatonismul ascetic, toate motivele caracteristice Renaşterii tîrzii sînt încă departe de *Curteanul* lui Castiglione sau chiar dacă apar ca neoplatonismul de pildă, sînt lipsite de consistenţă şi covîrşite efectiv de problemele concrete ale omului confruntat cu viaţa

[1] Torquato Tasso, *Dialogo della Corte* în *Dialoghi scelti*, Sonzogno, Milano, 1878, pg. 183.

terestră, ale cetăţeanului activ, ce urmăreşte realizarea intereselor reale ale societăţii. În figura, idealizată în parte, dar nicidecum abstractă şi cu atît mai puţin arbitrară a curteanului, se contopesc într-un desăvîrşit amalgam, sub mantia cuprinzătoare a omului de curte, iscusinţa meşteşugită a artistului, suprema seninătate a poetului, inteligenţa politicianului — virtuţi ce potenţate la maximum vor da naştere unui Bembo, unui Ariosto, unui Machiavelli — toate înmănunchiate sub semnul unei măsuri ce ştie să ţină în frîu pasiunile şi să le stăpînească fără a le înăbuşi, a unui perfect echilibru între simţire şi gîndire, a unei frumuseţi ce mai presus de toate este supremă armonie şi ordine desăvîrşită.

Viaţa lui Castiglione se desfăşoară între anii 1478 şi 1529, adică tocmai în acea perioadă în care se afirmă cele mai de seamă personalităţi artistice şi ştiinţifice ale Renaşterii, Ariosto, Michelangelo, Leonardo şi în care, pînă la consolidarea definitivă a dominaţiei spaniole în Italia (pacea de la Cambrai, 1529), echilibrul politic din secolul precedent este zdruncinat şi Italia devine cîmpul de bătaie al primului mare conflict între statele centralizate moderne, Franţa şi Spania. Străbătută şi prădată în lung şi în lat de trupele franceze şi spaniole cu întreg alaiul de mercenari ce le călca pe urme, Italia, după ce-şi pierde independenţa politică, este constrînsă în decurs de cîteva decenii să cedeze şi primatul economic pe care îl deţinuse pînă atunci. Noile descoperiri geografice călăuzesc comerţul mondial pe căile oceanice, iar aurul provenit din noile regiuni cucerite provoacă criza celebrelor bănci ale Italiei, care constituiau sectorul cel mai înfloritor al economiei sale. Cu toate acestea, cultura italiană crează printr-un imens şi unanim efort, în care include alături de personalităţi excepţionale şi o vastă pătură de intelectuali, acea culme a istoriei culturale şi artistice „epocă a descoperirii lumii şi a omului", „cea mai mare răsturnare progresistă din cîte cunoscuse pînă atunci omenirea"[1], pe care o ştim sub numele de Renaştere şi o dată cu ea o nouă civilizaţie, demonstrînd, după cum remarcă Salinari[2], posibilitatea dezvoltării inegale a suprastructurii culturale faţă de orînduirea economică pe care se bizuie.

Umanismul, îndelung şi laborios priveghi al unor zori mai limpezi decît le presimţise, îşi vădeşte pe deplin roadele în secolul al XVI-lea, în care imitaţia anticilor şi studiile filologice nu mai sînt scop în sine, nu mai sînt materia unei măestrii aride şi inerte, ci doar uneltele şi temelia

[1] K. Marx şi F. Engels, *Opere*, vol. 20, Editura Politică, 1964, p. 330.
[2] Cf. Carlo Salinari, *Storia popolare della letteratura italiana*, Editori Riuniti, 1962 vol. 11, pag. 12.

unei noi culturi, ce, deşi se închegă pe baza unor tradiţii ilustre, e totuşi nouă şi modernă. Ea nu mai este acum apanajul unui cerc restrîns de clerici şi savanţi, ci aspiră a deveni din ce în ce mai laică, a deveni un bun comun şi o normă de viaţă, fără a renunţa la rafinamentul şi eleganţa cu atîta sîrg dobîndite de-a lungul a decenii întregi de muncă ordonată şi zeloasă. Chiar dacă literatura umanistă în limba latină, mai ales în prima jumătate a secolului, îşi mai păstrează încă un loc la marginea producţiei noi, iluzia de a recrea după modelul anticilor o nouă literatură în limba latină dispare aproape cu totul. Pe deplin conştientă de propria ei valoare, literatura în limba vulgară, italiană — în care îşi scriu majoritatea operelor — cei mai iluştri reprezentanţi ai Renaşterii, deşi aproape nici unul din ei nu renunţă la plăcerea de a mînui cu dexteritate şi mai degrabă ca pe un exerciţiu de limbă şi de stil periodul latin — năzuieşte din ce în ce mai mult să se pătrundă şi să absoarbă în sine toate acele însuşiri de disciplină şi armonie, de ordine şi echilibru specifice literaturilor clasice. În acest cult al frumuseţii, în această deplină armonie a formelor, în acest ideal al unui echilibru între raţiune şi instinct, în împăcarea materiei cu spiritul, în măsura care domină şi cîrmuieşte totul, într-un cuvînt în clasicism, constă conţinutul moral şi ideal al Renaşterii. În acest clasicism care pătrunde impetuos în toate domeniile spiritului îşi găsesc justificarea, constituind în acelaşi timp şi o premiză necesară lui, atît discuţiile despre limbă şi poetică, atît cultul genurilor literare cît şi, mai presus de toate şi în toate, căutarea tenace a unei perfecţiuni stilistice care răscumpără pînă şi cele mai minore sau frivole genuri literare. Tocmai de aceea discuţiile despre limbă sau despre iubirea platonică (cărora, după cum vom vedea mai jos, Castiglione le consacră şi el, asemeni multor contemporani de seamă, un loc de frunte în *Curteanul* său), nu constituie un exerciţiu arid, deliciu al pedanţilor sau grămăticilor, după cum socotea critica romantică ce nu recunoştea Renaşterii alt merit în afara unei perfecţiuni formale scînteietoare dar găunoase, lipsită cu desăvîrşire aproape de orice conţinut. Aceste discuţii la care, după cum am amintit, au luat parte multe din cele mai ascuţite minţi ale secolului al XVI-lea, au contribuit dimpotrivă în mare măsură la formarea unui gust literar, au dus la purificarea literaturii italiene de multe din rămăşiţele şi asperităţile medievale, pentru ca astfel reînnoită să devină călăuza tuturor literaturilor moderne.

Componentele civilizaţiei renascentiste, despre care aminteam, vorbind despre conţinutul moral şi ideal al Renaşterii, se traduc printr-o nouă, fundamentală atitudine faţă de viaţă. În clasicismul acestei atitudini îşi dau mîna, întîlnindu-se, cîteva dintre cele mai înalte — deşi aparent deosebite — expresii ale secolului : *Orlando Furioso* al lui Ariosto,

Principele lui Machiavelli, *Istoriile* lui Guicciardini, ştiinţa lui Galilei, arta lui Rafael şi Michelangelo, cît şi *Curteanul* lui Castiglione.

Baldesar Castiglione s-a născut în anul 1478 la Casatico, mic centru în apropierea Mantovei şi a dobîndit o temeinică educaţie umanistă în binecunoscutele şcoli ale grecului Calcondila, profesor de limba şi literatura greacă şi redactor al primei ediţii a lui Homer, precum şi în şcoala umanistului Merula la Milano. Vrednic urmaş al părintelui său Cristoforo, care luptase vitejeşte alături de marchizul Francesco de Mantova în lupta de la Fornovo, Castiglione intră la început în slujba lui Lodovico il Moro şi apoi îşi vădeşte virtuţile războinice pe lîngă marchizul Francesco Gonzaga, cu care era înrudit prin mamă, şi alături de care se luptă de partea francezilor în bătălia de la Garigliano. În 1504 trece la curtea lui Guidobaldo de Montefeltro, duce de Urbino, unde va rămîne vreme de zece ani, slujindu-l şi pe succesorul lui Guidobaldo, tînărul duce Francesco Maria della Rovere. Aici, la curtea ducilor de Urbino, Castiglione îşi desăvîrşeşte educaţia de om politic şi diplomat, mulţumită permanentului contact cu principii, ambasadorii şi înalţii prelaţi ai vremii, cît şi mulţumită diferitelor misiuni cu care este însărcinat. Guidobaldo îl trimite în 1506 ca ambasador pe lîngă regele Angliei, Enric al VII-lea. Urmaşul său, Francesco Maria îl ia cu el în expediţia ligii din Cambrai împotriva Veneţiei şi îl trimite apoi ca ambasador pe lîngă papa Leon al X-lea, la Roma, unde are prilejul de a cunoaşte şi a stabili legături de prietenie cu o mare parte din artiştii vremii, şi mai presus de toate cu Rafael, căruia îi inspiră celebrul portret păstrat în galeriile Luvrului. În 1516 se reîntoarce la Mantova, unde se căsătoreşte cu Ippolita Torelli. După patru ani, la moartea soţiei sale, îmbrăţişînd cariera ecleziastică, obţine de la papa Clement al VII-lea titlul de protonotar şi apoi, în 1521, pe acela de nunţiu apostolic la curtea regelui Carol al V-lea al Spaniei. Aici, în răgazul de tihnă pe care îl presimte şi în care socoteşte că va culege roadele maturităţii şi ale îndelungatei sale experienţe politice şi diplomatice, ingratitudinea papei şi uneltirile curţii de la Roma — care îl acuză de a nu fi prevăzut din timp asediul trupelor imperiale din 1527 asupra Romei — pun capăt carierei sale diplomatice şi deşi Castiglione se justifică şi papa îi recunoaşte în parte nevinovăţia, evenimentul marchează, o dată cu falimentul activităţii sale de om politic, prăbuşirea tuturor idealurilor politice ale scriitorului, fapt ce contribuie la zdruncinarea sănătăţii lui şubrezite. De pe meleagurile îndepărtate ale Spaniei, din furnicarul de intrigi ce-l înconjoară, el visează să se smulgă din ambiţiile pline de amărăciune şi de neastîmpăr ale politicii militante şi să se refugieze la Mantova, spre a-şi revedea

în tihnă opera care a constituit principala preocupare a vieţii sale de literat, *Curteanul*, operă căreia îi consacrase, într-un permanent efort de cizelare, opt ani de muncă şi căreia totuşi nu i se părea niciodată că i se dăruieşte îndeajuns. Nu ajunge însă decît să vadă primele exemplare tipărite la Veneţia, în 1528, în vestita tiparniţă a lui Aldo, şi moare, departe de ţară, la Toledo, în 1529.

Cei zece ani petrecuţi la curtea ducilor din Urbino marchează debutul şi — făcînd abstracţie de munca de continuă şlefuire a *Curteanului* — în parte şi sfîrşitul bogatei activităţi literare a lui Castiglione, care compune tocmai în această perioadă majoritatea versurilor sale în vulgară şi latină, producţie bogată şi variată, dar pe care posteritatea pe drept cuvînt n-o consemnează altminteri. Tot atunci, în 1506, Castiglione compune pentru desfătarea curţii şi a acelor „oameni luminaţi şi ascuţiţi la minte" ce urmau să fie principalii interlocutori ai *Curteanului* (şi printre care se numărau, alături de curteni de vază şi iscusiţi războinici, literaţi de seamă ca Pietro Bembo sau Bibbiena) drama pastorală *Tirsi*, inspirată după *Orfeu* a lui Angelo Poliziano şi remarcabilă prin eleganţa stilului şi gingăşia sentimentelor, iar în 1513 colaborează la punerea în scenă a comediei *Calandria* scrisă de Bibbiena, căreia îi compune prologul. În sfîrşit, tot aici, la curtea din Urbino, care serveşte drept cadru *Curteanului*, Castiglione concepe şi schiţează la puţină vreme după moartea ducelui Guidobaldo, în 1508, opera sa de căpetenie, la care începe să lucreze efectiv de abia în 1514, la Roma, unde retrăieşte cu nostalgie amintirea fericitei perioade petrecută la Urbino. Lăsat la o parte pentru o vreme, reluat apoi şi continuat cu mici întreruperi, *Curteanul* dobîndeşte formă definitivă în 1518, dar nu vede lumina tiparului decît în 1528. Încă înainte de sfîrşitul secolului este tradus în latină, apoi în spaniolă de Juan Boscan, în 1534, în franceză de Clin, în 1537 şi de Chappuys, în 1580, şi în engleză de Hoby, în 1561. Fie direct prin traduceri, fie indirect prin numeroasele imitaţii pe care le-a inspirat, *Curteanul* lui Castiglione contribuie la perpetuarea acelui tip ideal de om pe care îl crease şi care vreme de un secol şi mai bine îşi va purta umbra, cînd mai clar conturată, cînd mai ştearsă în *Galateo* a lui Giovanni della Casa, în *Cavalerul* şi *Gentilomul* lui Girolamo Muzio, în *Doamna de curte* a lui Lodovico Domenichi şi, trecînd hotarele Italiei, pînă şi în *Gentilhomme*-ul lui Montaigne.

Curteanul este un tratat în formă dialogată — formă ce devine în secolul al XVI-lea un canon al literaturii didactice — care schiţează profilul curteanului desăvîrşit şi totodată, păstrînd proporţiile, pe acela al unei desăvîrşite doamne de curte. Cadrul în care se desfăşoară discuţiile

celor patru seri consecutive este curtea din Urbino, unde se adunau la vremea aceea în jurul ducesei Elisabeta Gonzaga, alături de Isabella şi Beatrice d'Este, una din cele mai ilustre şi luminate principese ale Renaşterii, o mare parte din cei mai de seamă poeţi şi artişti ai vremii cît şi un roi pestriţ de înalţi curteni, prelaţi şi diplomaţi, toţi îmbibaţi de cultură umanistică şi nu puţini pătrunşi de veleităţi literare. Dar, aşa după cum alegerea formei dialogate, departe de a fi o simplă convenţie, devine la Castiglione forma necesară a unui mod de a gîndi care se desfăşoară prin intermediul unor discuţii aprinse şi al unui schimb de opinii în care se întîlnesc felurite şi bine conturate personalităţi, tot aşa nici alegerea cadrului nu este arbitrară, ci răspunde pe deplin unei necesităţi artistice. E vorba fără îndoială de un mediu idealizat de nostalgia amintirii, dar nicidecum abstract sau ireal. Această „plăcută tovărăşie de oameni luminaţi", cum o numeşte Castiglione, constituie pe de o parte imaginea unei lumi ideale pe care autorul o are mereu înaintea ochilor, dar ea este totodată şi transpunerea poetică a unei realităţi trăite, din care nu lipsesc nenumărate aluzii autobiografice şi evocări reale ce înviorează dialogul şi situează fapte şi personaje într-o ambianţă bine definită.

În prima seară, care constituie şi prima carte a *Curteanului*, aleasa societate întrunită în jurul Elisabetei Gonzaga şi a cumnatei sale Emilia Pia — din care Castiglione face principalul personaj feminin al cărţii sale şi pe care ne-o înfăţişează ca pe o femeie spirituală, cultă, plină de farmec, lipsită de prejudecăţi, adevărat tip de femeie a Renaşterii — îşi propune să aleagă un „joc", cu alte cuvinte o anumită temă de discuţie, prin care să-şi petreacă timpul „în chip plăcut şi cu folos". După cum ne-o vădeşte cu prisosinţă literatura timpului, societatea renascentistă, conform unei vechi tradiţii cavalereşti medievale, punea mare preţ pe dezbaterea şi rezolvarea anumitor probleme subtile şi ingenioase, al căror subiect îl alcătuia de cele mai multe ori dragostea şi care către sfîrşitul secolului, părăsind curţile şi atmosfera degajată şi plină de farmec în care se desfăşurau, pătrund în incinta academiilor, devenind pedante şi preţioase. Şi după ce feluriţi interlocutori propun diferite subiecte de discuţie — din care, bineînţeles, mulţumită unui specialist de talia lui Pietro Bembo nu lipseşte nici tema dragostei — la propunerea lui Federigo Fregoso, toţi cei de faţă se învoiesc „a zugrăvi prin vorbe chipul unui curtean desăvîrşit". Sarcina îi este încredinţată lui Ludovico Canossa, care, de-a lungul primei seri, completat şi de adausurile celorlalţi gentilomi sau contrazis de ei, înfăţişează curteanul ca pe un nobil priceput în mînuirea armelor, plăcut şi îngrijit la înfăţişare, îndemînatec şi încercat în exerciţiile fizice şi cavalereşti, curajos dar nu fanfaron, pricepă-

tor în ale literaturii și artelor pînă în așa măsură încît să fie în stare a scrie el însuși versuri și proză, dar fără a uita că îndeletnicirea sa de căpetenie constă în mînuirea armelor și a politicii. Toate acestea însă, și Castiglione insistă în repetate rînduri asupra acestui punct, constituie adevărate calități numai în măsura în care se manifestă fără afectare, fără efort vizibil, fără a tulbura armonia întregului.

În economia acestei prime cărți ocupă un loc important, în cadrul discuțiilor referitoare la limbajul de care urmează a se folosi curteanul atît în vorbă cît și în scris, discuția despre limbă, căreia Castiglione îi închină peste zece capitole, în afara paginilor pe care i le consacră în prefață. Pentru a ilustra deci convingerile autorului în legătură cu această problemă atît de dezbătută în Renaștere și în a cărei discuție au fost antrenați alături de o serie întreagă de teoreticieni ai limbii ca Speroni, Trissino, Gelli, Giambullari, Annibal Caro etc. și scriitori de seamă ca Machiavelli, Guicciardini sau Pietro Bembo, se cuvine să ne oprim puțin asupra ei. Dar înainte de a intra în alte amănunte, e necesar să precizăm dintru început că obiectul acestei discuții nu este nicidecum limba ca mijloc al vorbirii comune, ci limba ca instrument literar, ceea ce înseamnă că discuțiile nu se poartă în jurul unui ideal abstract de perfecțiune ci în jurul unei probleme concrete de stil. Pornind de la această premiză, care respinge „tipul ideal prestabilit“ de limbă la care se referă De Sanctis [1] cînd socotește nu numai limba dar și stilul unei mari părți a producției literare rinascimentale drept o creație artificială și pur literară (ceea ce îl face a nu vedea în *Asolani* lui Bembo, sau *Curteanul* lui Castiglione, de pildă, nimic altceva decît cea mai înaltă expresie „pedantă, nudă și abstractă“ a acestei forme latinizante a scrisului), nu putem să nu recunoaștem, după cum am mai spus, meritul acestor discuții care urmăresc și realizează în mare parte formarea unui gust literar și contribuie prin exemplul unor opere concrete — ca în cazul lui Bembo și Castiglione — la formarea unei limbi rafinate care, deși ține seama de tradiție, este totuși vie și modernă.

În discuțiile referitoare la limbă, Castiglione polemizează de fapt cu Bembo, prin intermediul a doi din interlocutorii Curteanului : Federico Fregoso dă glas în bună parte ideilor exprimate de Bembo în *Prose della volgar lingua (Prozele limbii vulgare)*, idei pe care Castiglione le cunoștea încă înainte de apariția acestui tratat (1525), iar contele Ludovico Canossa exprimă convingerile autorului. Și în timp ce Fregoso combate folosirea cuvintelor noi și a celor obișnuite, care ar statornici în limbă

[1] Fr. de Sanctis, *Istoria literaturii italiene*, E.L.U., 1965, pg. 438.

vorbirea greşită a neştiutorilor de carte şi preconizează în schimb folosirea cuvintelor toscane, dar numai a celor vechi şi în primul rînd imitarea limbii lui Petrarca şi Boccaccio, Canossa susţine în schimb utilitatea folosirii acelor cuvinte „frumoase, limpezi, bine întocmite, care mai presus de toate sînt folosite şi acum de popor". Castiglione însuşi, de altfel, combătînd de pe poziţia sa de scriitor ce nu era toscan atitudinea celor ce susţineau toscanizarea limbii, în prefaţa *Curteanului* spunea direct de astă dată şi nu prin intermediul lui Canossa, că „graiul vorbit în celelalte străvechi oraşe ale Italiei, în care se adună diferiţi oameni înţelepţi, cu minte ascuţită şi vorbă curgătoare... nu trebuie nesocotit", pentru că „din cuvintele care se folosesc acolo în vorbire" pot fi întrebuinţate în scris „acelea care au o oarecare graţie în sine şi eleganţă în pronunţare, fiind îndeobşte socotite drept bune şi cu miez, chiar dacă nu sînt toscane ori chiar dacă vin din afara Italiei". De altfel în privinţa vocabularului şi a formării lui pe baza uzului curent şi a bunului gust şi nicidecum pe baza simplei imitaţii, Castiglione pătrunde cu acuitate lucrurile cînd spune, tot în prefaţă, că „vigoarea şi adevărata regulă a unei bune vorbiri stă mai ales în folosirea cuvintelor ce se obişnuiesc mai des, întrebuinţarea celorlalte, ce n-au prea mare trecere, fiind totdeauna o greşeală". Iar pe de altă parte el pare a premerge opiniile moderne atunci cînd, rostindu-se prin gura lui Canossa, afirmă despre cuvintele bune că „sînt recunoscute a fi astfel mulţumită unei anumite însuşiri înnăscute şi nu după vreun meşteşug sau reguli anumite", după cum de asemenea „figurile de stil ce dau atîta farmec şi strălucire vorbirii se abat de la regulile gramaticale şi cu toate acestea obişnuinţa le-a înscăunat în limbă, pentru că, fără a putea recurge la altă explicaţie, ele ne plac prin dulceaţa şi gingăşia lor ce încîntă auzul nostru". Cît priveşte imitarea lui Petrarca şi Boccaccio, Castiglione, continuînd a polemiza în mod indirect cu Bembo, îşi exprimă limpede poziţia atunci cînd nu înţelege „cum ar putea fi bine ca în loc să îmbogăţim această limbă (italiană) şi să-i dăm viaţă, măreţie şi lumină, noi dimpotrivă s-o sărăcim, s-o facem a părea plăpîndă, umilă, obscură şi s-o restrîngem în aşa măsură încît să fim siliţi cu toţii să-i imităm doar pe Petrarca şi Boccaccio". Aceasta cu atît mai mult cu cît autorul este convins şi pe drept cuvînt, că „dacă omul nu-şi află de la sine o potrivire oareşcare cu un autor, nu-i bine să-l împingi a-l imita cu sila ; căci vigoarea minţii lui, abătîndu-se de pe calea pe care ar fi străbătut-o cu folos, dacă nu i-ar fi fost retezată, se stinge încetul cu încetul şi nu mai poate da nimic".

Polemica indirectă dintre Castiglione şi Bembo în legătură cu limba, aşa cum se desfăşoară ea în paginile *Curteanului*, ne înfăţişează în linii mari poziţiile principalelor curente care se înfruntau mai cu seamă în

prima jumătate a secolului al XVI-lea. În fiecare din teoriile susţinute există, după cum remarcă Sapegno[1], o parte de adevăr: susţinătorii limbii „italiene" aveau dreptate cînd scoteau în evidenţă contribuţia adusă la dezvoltarea limbii de către scriitorii tuturor provinciilor italiene, dar greşeau cînd nu recunoşteau caracterul specific florentin al tradiţiei lingvistice şi literare italiene; ceilalţi pe de altă parte aveau dreptate cînd insistau asupra acestui caracter florentin al limbajului, vădindu-i rădăcinile istorice, dar exagerau confundînd dialectul oraşului lor cu limba literară a întregii naţiuni. Cît priveşte pe Bembo şi susţinătorii săi, deşi trebuie să li se recunoască meritul de a propune imitarea scriitorilor din *Trecento* ca element esenţial de educare a gustului, nu li se pot trece cu vederea exagerările care au dus mai pe urmă la neglijarea totală a limbii vorbite. Cu toată aparenta deosebire care există între părerile susţinute de Castiglione şi Bembo, în realitate însă poziţiile lor se întîlnesc pe un plan comun nu numai în practică, ci în parte şi în teorie. Şi aceasta pentru că autorul *Curteanului* se foloseşte şi el de fapt în proza sa de limba toscană, deşi o colorează ici şi colo cu anumite cuvinte dialectale şi deşi, în ciuda convingerilor pe care le exprimă, mai mult în mod teoretic, în legătură cu valoarea cuvintelor consacrate de uz pe care e convins că le cunoaşte mai bine ca oricare altul, recurge nu o dată la arhaisme şi latinisme de mult ieşite din vorbirea uzuală. Cît priveşte superioritatea istorică a limbii florentine, Castiglione se fereşte a o nega şi tinde şi el, după cum am văzut, către un limbaj ales, bazat pe „judecata sănătoasă" a „oamenilor cu minte ascuţită".

În concluzie, rezumînd discuţiile privitoare la limbă aşa cum se oglindesc ele în paginile *Curteanului* şi aşa după cum am încercat s-o facem în cele de faţă, nu ne rămîne decît să constatăm că ele prezintă acel dublu aspect specific tuturor manifestărilor umanismului şi Renaşterii: pe de o parte ele contribuie la formarea unui gust ce tinde spre armonie, spre perfecţiune, spre universal şi etern, iar pe de altă parte ele marchează începutul acelei desprinderi de realitate care va duce apoi, către sfîrşitul secolului, la adîncirea tot mai accentuată a distanţei dintre limba literară şi limba vorbită.

În cea de a doua carte a *Curteanului,* Federico Fregoso adaugă alte însuşiri celor cu care Canossa îl înzestrase pe curtean, discutînd despre condiţiile pe care trebuie să le întrunească o conversaţie plăcută şi, vorbind despre alegerea prietenilor şi despre felul în care urmează să se îm-

[1] Cf. Natalino Sapegno, *Compendio di storia della letteratura italiana,* „*La nuova Italia*" editrice, Firenze, 1965, pg. 21.

brace un curtean desăvîrşit. Apoi Castiglione îi încredinţează sarcina de a vorbi despre glume, vorbe de duh şi păcăleli scriitorului Bernardo Dovizi, cunoscut sub numele de Bibbiena, autorul comediei *Calandria*, care, atît prin viaţa cît şi prin scrierile sale era tuturor cunoscut ca om de duh şi mare poznaş. Acesta, de-a lungul a peste cincizeci de capitole, povesteşte o serie întreagă de anecdote, care deşi graţioase şi uneori cu haz, nu se ridică nici pe departe totuşi la nivelul humorului boccaccesc, în afară de una, farsa povestită în capitolul LXXXVII, în care proza lui Castiglione pare că împrumută ceva din cursivitatea şi naturaleţea unui celebru contemporan, şi anume Benvenuto Cellini. Aceeaşi farsă ni se pare de altminteri reprezentativă şi pentru că închează în humor atitudinea critică pe care Castiglione o ia nu odată împotriva călugărilor ipocriţi, pe care geniul comic şi satiric al lui Machiavelli îi va stigmatiza întruchipîndu-i în *fra* Timoteo, unul din personajele principale ale *Mătrăgunei*. Iată de pildă, în această ordine de idei, invectiva pe care Castiglione le-o adresează călugărilor în capitolul XX al cărţii a treia şi care e cu atît mai semnificativă cu cît constituie o digresiune în ordinea firească a discuţiilor, digresiune pe care autorul simte totuşi nevoia s-o facă pentru a nu ne lăsa nici o iluzie în privinţa sentimentelor pe care le nutreşte faţă de călugării care „nu sînt altceva decît nişte prefăcuţi afurisiţi şi care, uitîndu-şi sau mai degrabă ţinînd prea puţin seama de învăţătura lui Hristos... susţin că nu e în lumea asta bine mai mare decît acela de-a da o pildă bună : şi într-acest chip, cu gîtul răsucit într-o parte şi ochii în ţărînă, împrăştie despre sine zvon că nu vor să vorbească cu femeile, că nu se hrănesc cu altceva decît cu ierburi crude, şi aşa jegoşi cum sînt şi cu sutanele zdrenţoase, îi înşală pe cei săraci cu duhul ; şi nu se dau înapoi de la măsluirea testamentelor, învrăjbesc de moarte soţ şi soţie, otrăvindu-le viaţa, fac farmece şi vrăji şi cîte în lume ticăloşii ; şi apoi vin cu cîte un dicton născocit de ei care zice : *Si non caste, tamen caute* etc. etc.". Spuneam despre această invectivă că ea constituie o digresiune în ordinea discuţiilor ; dar nu numai ea, ci religia însăşi nu este altceva decît o simplă digresiune, un factor cu totul secundar în paginile *Curteanului*, voit dat uitării sau supus comentariilor ironice ale interlocutorilor atunci cînd totuşi apare. Pentru că la Castiglione, ca şi la toţi umaniştii, problema cunoaşterii şi problema dogmei religioase, acceptată mai degrabă prin tradiţie decît prin credinţă, sînt rigid despărţite şi în ciuda finalului mistic prin care Bembo expune doctrina iubirii platonice, *Curteanul* este străbătut de un puternic sentiment al vieţii concrete, ce ţine seama de exigenţele ei practice şi ignorează lumea extraterestră.

Cea de a treia carte a *Curteanului* este închinată ilustrării însuşirilor unei perfecte doamne de curte. De-a lungul ei Giuliano de' Medici

zugrăveşte un tip ideal de femeie, plăcută, modestă, cultă, bine crescută, nu excesiv de liberă în purtări dar nici sălbatecă şi totodată polemizează cu Gasparo Pallavicino, luînd partea femeilor, în discuţia referitoare la perfecţiunea acestora din urmă în comparaţie cu perfecţiunea bărbaţilor. Această discuţie, ridicată încă din antichitatea greacă, continuă să rămînă şi în Renaştere una din cele mai frecvent dezbătute. După mentalitatea medievală, care considera femeia inferioară bărbatului, Boccaccio cel dintîi afirmă emanciparea socială a femeii, iar Renaşterea desăvîrşeşte această emancipare, socotind femeia egală bărbatului sau uneori chiar superioară lui, aşa cum o consideră de pildă şi Castiglione, rostindu-se prin intermediul unuia din personajele sale, care de astă dată este Giuliano de' Medici.

În sfîrşit, în cea de a patra seară şi totodată a patra parte a cărţii, Ottaviano Fregoso, reluînd portretul curteanului, ne vorbeşte despre legăturile sale cu principele, pe care el are datoria de a-l educa, de a-l sfătui şi lumina, abţinîndu-se de la o atitudine servilă, ajutîndu-l să întemeieze un regim politic bazat pe libertate, dreptate şi religie (care — şi Castiglione insistă asupra acestui punct — nu trebuie confundată cu superstiţia), cît şi pe buna înţelegere şi colaborarea principelui cu reprezentanţii de frunte ai poporului şi cu poporul însuşi. Apoi, punîndu-se şi problema raporturilor de dragoste ale curteanului, Pietro Bembo, autorul celebrului tratat *Gli Asolani* (1505) care este cel mai important dintr-o întreagă serie de tratate de acest fel şi în care autorul încearcă să împace lumea pasiunilor reale cu exigenţele idealului etic, este încredinţat cu dezvoltarea acestui subiect. De-a lungul a treizeci de capitole el expune doctrina iubirii raţionale şi platonice, care plecînd de la contemplarea frumuseţii înseamnează eliberarea din cătuşele simţurilor şi constituie primul pas către ascensiunea spre divinitate. În acest final metafizic prin care Giulio Preti consideră că „toate valorile lumii de curte dispar în misticismul erotic bembian" şi tot ceea ce constituie „eticul concret al acestei lumi se pierde în asceza platonică spre principiul ideal al Fiinţei" [1], autorul rîndurilor de mai sus vede unul din semnele revelatoare ale oboselii şi extenuării acelei societăţi în care, spre sfîrşitul secolului al XV-lea, evadarea din lumea reală prin contemplaţie, platonismul ascetic şi sentimentul morţii se substituie exaltării vieţii ce constituise nota dominantă a primei perioade a Umanismului. Fără îndoială *Curteanul* reprezintă un moment de trecere de la prima la cea de a doua fază a Umanismului şi

[1] *Il libro del Cortigiano* a cura di Giulio Preti, Einaudi, Torino, 1960, pg. XXII.

ca atare semnele premonitorii nu pot lipsi din el. Dar perorația finală a lui Bembo nu poate altera eticul concret al acelei lumi în care idealizarea, mai mult sau mai puțin platonizantă, pornește întotdeauna de la datele realității concrete, pe care nici de astă dată autorul nu le ignorează. Într-adevăr, Castiglione tempereazâ cu bun simț efuziunile mistice ale lui Bembo (bătrînul și înțeleptul senior Morello susține iubirea normală, bazată pe simțuri) și face unele concesii și iubirii sensuale pe care Bembo însuși se vede silit a o admite la cei tineri. De aceleași concesii ne dăm seama și în capitolele referitoare la dragoste pe care le cuprinde cartea a treia, în partea ce ne vorbește despre felul în care trebuie să iubească doamna de curte, și în care preceptele înțelepte înșirate de Giuliano de' Medici provoacă nu odată zîmbete sau chiar riposte din partea interlocutorilor săi. Căci, dacă aceste precepte puteau fi de oarecare folos unei societății asemenea celei de la curtea din Urbino, pentru care amorul era o rafinată galanterie, o plăcută și convențională îndeletnicire a spiritului, ele își pierdeau în schimb orice valoare în realitatea sinceră a vieții și în binecunoscuta libertate a moravurilor renascentiste. Tocmai de aceea autorul nu se sfiește nici aici să intervină din cînd în cînd, fie prin unul fie prin altul din personajele sale, ca de pildă Federigo Fregoso în capitolul al LVI-lea, care încearcă să justifice, pe motive bine întemeiate de altfel, nici mai mult nici mai puțin decît adulterul, devreme ce divorțul (altă idee — adevărată erezie, atunci ca și acum, în catolica Italie — pe care Castiglione are curajul s-o atingă, chiar dacă n-o dezbate), nu este îngăduit. Toate acestea ni se par semnificative, întrucît ne vădesc sinceritatea lui, confirmînd încă o dată că idealizarea acelei lumi nu merge la el pînă la alterarea sau falsificarea semnificației și a caracterului ei real.

După cum am mai spus, idealul estetic și moral al Renașterii pare a se întruchipa în figura acestui desăvîrșit om de curte pe care ni-l înfățișează Castiglione și care constituie, fără îndoială, mai degrabă un model ideal decît un personaj concret. Cu toate acestea însă, după cum am încercat să arătăm, el nu reprezintă o pură abstractizare. În legătură cu aceasta critica insistă pe drept cuvînt în repetate rînduri asupra motivelor autobiografice ce revin în opera lui Castiglione, care, de altfel, fără a crede despre sine că reprezintă un atare tip de om, mărturisește limpede că dacă cineva „n-ar fi cunoscut lucrurile despre care este vorba în carte, oricît de învățat ar fi fost, n-ar fi izbutit să le scrie bine". În sprijinul aceleiași componente autobiografice, de altminteri, ne vin și mărturiile contemporanilor : așa de pildă spusele Vittoriei Colonna care afirma despre Castiglione că ar fi deajuns să se privească în oglindă ca să aibă în fața ochilor un curtean desăvîrșit sau versurile lui Ariosto în

care referindu-se tot la autorul nostru spune că acesta a zugrăvit curtenii după chipul şi asemănarea lui. Dar, deşi motivele autobiografice imprimă vioiciune dialogului şi alungă primejdia unei abstractizări exagerate, ele nu constituie un element important şi indispensabil, ci subaltern. Componenta principală, după cum remarcă Salinari, reprezintă o ideologie şi totodată un mit. Este ideologia şi mitul Renaşterii, este acel tip de om perfect echilibrat, stăpîn pe sentimentele şi pe destinul său care stimulează fantezia lui Castiglione şi care se oglindeşte deopotrivă şi în stilul său. Iată de ce arta *Curteanului* devine simbolul unei condiţii spirituale superioare, iar cartea care ilustrează această artă, după cum o defineşte Natalino Sapegno[1], „una din primele şi cele mai înalte încercări de a concepe în chip organic şi cu perfectă coherenţă educaţia omului".

ETA BOERIU

[1] Natalino Sapegno, *op. cit.*, pg. 115.

NOTĂ ASUPRA EDIŢIEI

Pentru traducerea acestei cărţi şi pentru întocmirea notelor, s-au folosit următoarele ediţii :

IL CORTEGIANO *del Conte Baldesar Castiglione*,
annotato e illustrato di Vittorio Cian.
Seconda edizione acresciuta e corretta.
G. C. Sansoni, Editore, Firenze, MCMX ;
precum şi :
Baldesar Castiglione
IL LIBRO DEL CORTEGIANO
A cura di Giulio Preti
Giulio Einandi editore, Torino, 1960.

Preasfinţitului şi strălucitului
segnor DON MICHEL DE SILVA [1]
episcop de Viseo

I. Cînd seniorul Guid' Ubaldo di Montefeltro, duce de Urbino, se petrecu din viaţa aceasta, eu, dimpreună cu alţi cavaleri ce-l slujiseră, am rămas în slujba ducelui Francesco Maria della Rovere, moştenitor şi urmaş al ducelui într-acel stat ; şi fiindcă în sufletul meu mai stăruia încă amintirea virtuţilor ducelui Guido şi mulţumirea pe care o simţisem de-a lungul acelor ani de pe urma unei atît de plăcute tovărăşii de oameni luminaţi, cum se găseau pe vremea aceea la curtea din Urbino, m-am simţit îndemnat de zisa amintire să scriu aceste cărţi ale *Curteanului :* lucru pe care l-am săvîrşit în puţine zile, cu gînd de-a îndrepta cu vremea acele greşeli ce se iviseră din dorinţa de-a mă plăti fără întîrziere de această datorie. Ci soarta m-a ţinut atîta amar de ani sub jugul a nenumărate treburi, încît n-am avut răgaz să le îndrept în aşa fel, încît sărmana-mi judecată să rămînă mulţumită. Aflîndu-mă, dar, în Spania şi fiind înştiinţat din Italia că doamna Vittoria dalla Colonna [2] marchiză de Pescara, căreia îi încredinţasem cartea, pusese să se copieze o bună parte din ea, potrivnic

[1] Cunoscută figură de nobil portughez din Renaştere (născut în ultimul deceniu al secolului al XV-lea), diplomat, înalt prelat, literat, trăit mult timp la Roma, unde Castiglione a avut ocazia să-l cunoască şi să strîngă cu el relaţii prieteneşti, a căror mărturie o constituie această dedicaţie, scrisă de autor în timp ce se afla în Spania, în primăvara anului 1527, deci cu puţin timp înainte de tipărirea *Curteanului.*

[2] Este vorba despre celebra poetă din Renaştere, cunoscută de obicei sub numele de *Vittoria Colonna* (1492—1547).

făgăduinţei pe care mi-o făcuse, mi-a fost cu neputinţă să nu mă amărăsc, gîndindu-mă la multele neajunsuri care se pot ivi în asemenea împrejurări, cu toate acestea însă, m-am mîngîiat cu gîndul că înţelepciunea şi prevederea acelei Doamne, ale cărei virtuţi le-am ţinut pururi în mare cinste, socotindu-le dumnezeieşti de-a dreptul, vor fi de ajuns spre a împiedica orice ponos cu care m-aş fi putut alege de pe urma faptului că i-am ascultat poruncile. În cele din urmă am aflat că acea parte a cărţii mele se afla la Napoli, unde încăpuse pe mîna multora : ori, cum oamenii sînt veşnic lacomi de noutăţi, părea că unii încercaseră chiar s-o dea la tiparniţă. Drept care eu, înspăimîntat de această primejdie [1], m-am hotărît să revăd de îndată din carte, măcar puţinul pe care mi-l îngăduia timpul, cu gîndul de-a o publica, socotind că e mai puţin rău să iasă neîndreptată îndeajuns de mîna mea, decît forfecată cu prisosinţă de mîna altora. Astfel, pentru a duce la capăt această hotărîre, am început s-o recitesc ; şi numaidecît, încă de la prima pagină, prevenit de titlu, am încercat o mare tristeţe, ce sporea pe măsură ce citeam, la gîndul că cea mai mare parte a celor puşi să cuvînteze se petrecuseră din viaţă : căci, în afară de cei pomeniţi în precuvîntarea ultimei cărţi, pînă şi *messer* Alfonso Ariosto [2], căruia îi este închinată cartea, e mort ; el, tînărul curtenitor, cumpătat, înzestrat cu deprinderi din cele mai alese şi înclinat spre toate acele lucruri ce se cuvin a fi ştiute de către un om de curte. Aşijderea şi ducele Giuliano de' Medici [3], de-a cărui bunătate şi aleasă curtenie s-ar fi cuvenit să se bucure lumea vreme mai îndelungată. *Messer* Bernardo [4], cardinal de Santa Maria in Portico, care mulţumită unei ascuţite şi plăcute isteţimi a minţii a fost nespus de drag

[1] În secolul al XVI-lea abuzurile şi denaturarea textelor literare erau foarte frecvente, cei care le comiteau nefiind expuşi unor urmări prea grave.

[2] Iniţial *Curteanul* a fost dedicat lui *Alfonso Ariosto* (1475—1525), văr de-al doilea al celebrului poet renascentist Ludovico Ariosto şi bun prieten al autorului. După moartea lui Alfonso Ariosto prefaţa, incluzînd dedicaţia autorului, devine primul capitol al primei cărţi, iar în locul ei, Castiglione pune această scrisoare dedicatorie, adresată lui Don Michele de Silva.

[3] *Giugliano di Lorenzo de'Medici* (1479—1516), poet minor, fiul cel mai mic al lui Lorenzo il Magnifico.

[4] *Bernardo Dovizi* da *Bibbiena*, *zis Bibbiena* (1470—1520), cardinal şi umanist însemnat, autorul celebrei comedii intitulată *Calandria*, reprezentată la curtea din Urbino în 1513, cu un prolog improvizat de Castiglione.

tuturor acelora care l-au cunoscut, e şi el mort. Mort este şi seniorul Ottavian Fregoso [1], om dintre cei pe care nu-i găseşti la fiece pas în vremurile noastre : mărinimos, cu frica lui Dumnezeu, plin de bunătate, de înţelepciune, de prevedere şi curtenie, prieten cu cinstea şi virtutea şi atît de vrednic de laudă, încît pînă şi duşmanii lui erau siliţi să-l laude ; iar nenorocirile cărora el le-a făcut faţă neîncetat, au fost de ajuns spre a pune mărturie că soarta, după cum din totdeauna s-a arătat, aşa şi astăzi se arată potrivnică virtuţilor. Morţi sînt de asemenea mulţi alţii din cei ce-s pomeniţi în carte, cărora firea se părea că le făgăduise nespus de lungă viaţă. Dar ceea ce fără de lacrimi nu s-ar cădea să pomenim este că însăşi doamna Ducesă [2] a murit ; iar dacă sufletul meu se simte tulburat de pierderea atîtor prieteni şi seniori de-ai mei, ce m-au lăsat într-astă viaţă ca într-un pustiu plin de dureri, atunci e drept ca el să simtă şi mai vîrtos durerea morţii a acestei preacinstite Doamne, pentru că ea preţuia cu mult mai mult decît toţi ceilalţi, iar eu eram legat de ea mai mult decît ei. Spre a nu întîrzia deci să plătesc ceea ce datorez memoriei unei Doamne atît de minunate şi a celorlalţi ce nu mai sînt, şi îndemnat aşijderi şi de primejdia în care se afla această carte, am dat-o la tiparniţă, aşa precum mi-a îngăduit răstimpul mult prea scurt de care avut-am parte. Şi de vreme ce Domnia-ta n-a auzit cît timp au fost în viaţă nici despre doamna Ducesă, nici despre ceilalţi ce-au murit, în afară doar de ducele Giuliano şi de Cardinalul de Santa Maria in Portico, pentru ca măcar după moarte să te fac a auzi, pre cîte-mi stă-n putinţă, despre ei, îţi trimit această carte, aşa cum ţi-aş trimite un tablou al curţii din Urbino, zugrăvit nu de mîna unui Rafael sau Michelangelo, ci de-un nevrednic pictor, ce nu ştie altceva decît să tragă linii fără a împodobi adevărul cu culori îmbietoare şi fără a şti prin arta perspectivei să facă a părea că este ceea ce în fapt nu e. Şi, deşi m-am străduit să dovedesc prin vorbe însuşirile şi trăsăturile celor ce-s pomeniţi aici, mărturisesc că în ceea ce priveşte virtuţile doamnei Du-

[1] Nobil genovez refugiat la curtea ducilor de Urbino cărora le-a adus numeroase servicii, ca general.

[2] Elisabetta Gonzaga (1471—1526, soţia ducelui de Urbino. În palatul ei au avut loc dialogurile care au stat la baza cărţii de faţă.

cese, nu numai că nu le-am dat glas, dar nici măcar n-am cutezat a aminti de ele ; pentru că nu doar stilul meu nu-i vrednic să le pomenească, dar nici măcar puterea minţii mele nu izbuteşte a le închipui : iar dacă în legătură cu aceasta ori cu alte lucruri vrednice de dojană (ce sînt încredinţat că nu lipsesc din carte) voi fi tras la răspundere, nu voi tăgădui adevărul.

II. Dar fiindcă uneori oamenii se desfată în aşa măsură dojenindu-i pe ceilalţi, încît ajung să-i dojenească şi pe cei care n-o merită, celor ce mă învinuiesc pentru că nu l-am imitat pe Boccaccio şi nu m-am ţinut de graiul toscan din zilele noastre, eu n-am să mă dau înapoi de a le răspunde că, deşi Boccaccio era înzestrat cu o minte ageră pentru acele timpuri şi scria pe alocuri cu chibzuială şi pricepere, eu totuşi cred că a scris cu mult mai bine atunci cînd s-a lăsat călăuzit numai de mintea şi înclinările sale fireşti, fără de altă osteneală şi grijă de a-şi şlefui scrierile sale, decît atunci cînd se căznea cu sîrguinţă şi cu trudă să pară a fi mai învăţat şi îngrijit în scris. De aceea pînă şi apărătorii săi susţin că el s-a înşelat în mare măsură în ceea ce priveşte propriile sale scrieri, punînd prea puţin preţ pe cele ce-i erau spre cinste, şi mult mai mult pe cele ce nu fac nici doi bani. Aşadar, dacă eu aş fi imitat acel anume fel de-a scrie pentru care era învinuit de cei ce în rest îl laudă, n-aş fi putut să mă feresc nici cel puţin de acele nedrepte învinuiri ce i se aduc chiar lui Boccaccio în legătură cu aceasta ; şi cu atît mai vîrtos aş fi fost vrednic eu de ele, cu cît greşeala lui odinioară izvora din credinţa că face bine, pe cîtă vreme greşeala mea ar fi fost aceea de a face cu bună ştiinţă răul. Iar dacă totuşi aş fi imitat acel fel de a scrie, pe care mulţi îl socoteau drept bun, dar pe care el nu-l preţuia îndeajuns, mi s-ar fi părut că dau dovadă printr-asta de-a nu mă potrivi la judecată cu cel pe care îl imitam : lucru ce, după a mea părere, nu se potrivea de fel. Şi chiar dacă temeiul acesta nu m-ar fi îndemnat, tot n-aş fi putut să-l imit în ceea ce priveşte subiectul, dat fiind că el n-a scris nicicînd nimic semănător acestor cărţi ale *Curteanului* ; iar în privinţa limbii, după părerea mea, nici nu trebuia să-l imit, căci vigoarea şi adevărata regulă a unei bune vorbiri stă mai ales în folosirea cuvintelor ce se obişnuiesc mai des, întrebuinţarea celorlalte, ce n-au prea mare trecere, fiind totdeauna o greşeală. De aceea n-ar fi fost potrivit ca eu să folosesc prea multe din cuvintele lui Boccaccio, care

pe vremea lui se foloseau, e drept, dar care azi sînt date uitării chiar şi de toscani. N-am vrut de asemeni nici să mă ţin doar de cuvintele pe care obişnuinţa le-a înscăunat în graiul toscanilor de astăzi, căci legăturile dintre felurite popoare au avut întotdeauna puterea de a duce de la unul la altul, ca pe nişte mărfuri, cuvintele noi, ce mai apoi rămîn sau pier din limbă, după cum le primeşte sau, le alungă obişnuinţa ; lucru ce, în afară de mărturia pe care ne-o aduc scriitorii din antichitate, se vede limpede şi la Boccaccio, în care se găsesc multe cuvinte franţuzeşti, spanioleşti şi provenţale, dintre care unele nu sînt prea bine înţelese de toscanii din zilele noastre ; cu toate acestea însă, cel care ar vrea să înlăture atari cuvinte din cartea lui Boccaccio i-ar scădea mult din preţ. După părerea mea, graiul vorbit în celelalte străvechi oraşe ale Italiei, în care se adună feluriţi oameni înţelepţi, cu minte ascuţită şi vorbă curgătoare, care discută între ei despre lucruri de seamă în legătură cu cîrmuirea statelor, cu scrierile, cu războaiele, cu felurite negoţuri, graiul acestor oameni, zic, nu trebuie nesocotite ; şi cuget deci că n-am greşit întrebuinţînd în scris pe acelea dintre cuvintele care se folosesc acolo în vorbire care au o oarecare graţie în sine şi eleganţă în pronunţare, fiind îndeobşte socotite drept bune şi cu miez, chiar dacă nu sînt toscane ori chiar dacă vin dinafara Italiei. În afară de acestea, în Toscana se folosesc multe cuvinte stricat păstrate din latină, cuvinte ce în Lombardia şi în celelalte părţi ale Italiei au rămas neatinse şi întru nimic schimbate, şi în aşa măsură folosite de oricine, încît ele sînt ţinute drept bune de către oamenii de neam, iar de popor sînt înţelese fără de nici o greutate. De aceea nu cred c-am săvîrşit nici o greşeală dacă scriind am întrebuinţat unele din aceste cuvinte, folosind mai degrabă ceea ce era bun şi curat în patria mea, decît ceea ce era rău şi stricat aiurea. De asemenea nu socotesc drept bună regula după care mulţi zic că limba vulgară [1] e cu atît mai frumoasă, cu cît e mai departe de latină ; şi nu înţeleg de ce unei anumite obişnuinţe de a vorbi i se dă mai mare precădere decît alteia ;

[1] Limba italiană, vorbită de popor, denumită astfel încă din Evul Mediu, prin opoziţie cu limba latină.

căci dacă toscana e în stare a înnobila cuvintele latine stricate şi neputincioase, dîndu-le atare graţie, încît chiar ciopîrţite astfel să poată fi folosite de toată lumea drept bune (lucru ce nu se poate tăgădui), atunci de ce lombarda sau orice altă limbă să n-aibă dreptul de-a păstra aceleaşi cuvinte latine, dar de astă dată nu schimbate, ci întregi, curate şi potrivite înţelesului, astfel încît să ajungă a fi îndeobşte folosite. E neîndoios că, după cum faptul de a vrea să formezi cu orice preţ cuvinte noi sau să păstrezi pe cele vechi, în ciuda obişnuinţei, înseamnă a da dovadă de-o prea cutezătoare îngîmfare, la fel şi faptul de-a voi, împotriva aceleiaşi obişnuinţe, să nimiceşti sau să îngropi de vii acele cuvinte ce s-au păstrat veacuri de-a rîndul şi s-au apărat de pizmuirea vremii cu scutul obişnuinţei, păstrîndu-şi demnitatea şi strălucirea lor atunci cînd datorită războaielor şi nenorocirilor ce-au bîntuit Italia au avut loc schimbări în limbă, în datini, în moravuri şi în tot ce s-a clădit, la fel zic, şi aceasta, în afară de faptul că ar fi un lucru mult prea greu, ar părea de-a dreptul o impietate. De aceea, dacă eu în scris n-am vrut să folosesc cuvintele lui Boccaccio, care nu se mai păstrează azi în Toscana, şi nici să mă supun acelei legi ce nu îngăduie să te foloseşti de cuvintele ce nu se mai întrebuinţează în Toscana zilelor noastre, nu cred că pot fi învinuit. Socot deci că, atît în ce priveşte subiectul cărţii, cît şi în ce priveşte limba, în măsura în care o limbă poate ajuta pe alta, am imitat autori tot atît de vrednici de laudă pre cît e şi Boccaccio ; şi nici nu cred că mi se poate face o vină din faptul că am ţinut să mă fac cunoscut mai degrabă ca lombard, vorbind limba lombardă, decît ca toscan vorbind prea bine toscana : şi aceasta tocmai pentru a nu mă purta ca Teofrast care, vorbind prea corect limba ateniană, s-a dat de gol în faţa unei băbuţe simple care şi-a dat de îndată seama că nu e atenian. Deoarece însă despre toate acestea se vorbeşte destul în prima carte, n-am să mai spun decît atît că, pentru a pune capăt oricărei sfade, le mărturisesc criticilor mei că nu cunosc toscana lor atît de grea şi nepătrunsă ; şi le mai spun că am scris în toscana mea, aşa cum vorbesc eu, şi pentru cei care vorbesc ca mine ; lucru prin care socotesc că nu supăr pe nimeni : pentru că, după a mea părere, nu-i este nimănui oprit să scrie şi să vorbească în propria limbă, după cum nimenea de asemeni

nu e silit să asculte ori să citească ce nu-i place. Drept care, dacă dumnealor nu vor citi *Curteanul* meu, eu unul nu voi socoti cîtuşi de puţin că mi-au adus vreo ocară.

III. Alţii spun că fiind aşa de greu şi într-un fel cu neputinţă a găsi un om atît de desăvîrşit precum vreau eu să fie acest curtean, a fost de prisos a-l scrie, pentru că e deşertăciune să vrei a-i învăţa pe ceilalţi un lucru ce nu e chip să fie învăţat. Acestora le voi răspunde că sînt mulţumit a fi greşit deolaltă cu Platon, Xenofon şi Marcus Tullius, iscînd, ca şi ei, disputa despre lumea inteligibilă şi a ideilor [1], printre care, tot aşa după cum (potrivit acelei păreri) se numără ideea unei republici desăvîrşite, a unui rege desăvîrşit şi-a unui orator desăvîrşit, tot aşa se poate număra şi ideea unui curtean desăvîrşit : de imaginea căreia, dacă eu unul n-am fost în stare să mă apropii prin scris, cu mai puţină osteneală se vor apropia curtenii prin faptele lor de ţelul propus, decît eu cu scrisul de cele ce-i învăţ a face. Iar dacă totuşi nu vor putea ajunge la acea desăvîrşire pe care eu, oricare ar fi ea, m-am străduit să o exprim, acela dintre ei care se va apropia mai vîrtos de dînsa, va fi cel mai desăvîrşit, tot aşa după cum dintre arcaşii care trag la ţintă, dacă nu se află nici unul care s-o nimerească, cel care a tras mai aproape de ea, este fără îndoială mai bun decît ceilalţi. Alţii mai spun de asemenea că eu mi-am închipuit a mă înfăţişa pe mine, încredinţat fiind că însuşirile cu care l-am înzestrat pe curtean zac toate în mine însumi. Pe unii ca aceştia n-am să-i desmint, spunîndu-le că n-am încercat tot ce-aş dori să ştie şi să cunoască curteanul meu, şi cred că dacă cineva n-ar fi cunoscut cît de cît lucrurile despre care e vorba în carte, oricît de învăţat ar fi fost, n-ar fi izbutit să le scrie bine, eu unul însă nu sînt atît de lipsit de judecată cînd e vorba de-a mă cunoaşte pe mine însumi, încît să ajung a crede că ştiu tot ceea ce ştiu să doresc.

Las acuma dar sarcina de a mă apăra de aceste învinuiri şi poate şi de multe altele în grija opiniei obşteşti, căci de cele mai multe ori mulţimea, chiar dacă nu cunoaşte pe deplin lucrurile, simte totuşi printr-un instinct firesc atît ce-i bun cît şi ce-i rău, şi, fără a şti să spună din ce anume pricină, pe unul îl primeşte şi îl iubeşte, iar pe altul îl îndepărtează şi îl urăşte.

[1] Cuvîntul este luat în accepţiunea filozofiei platonice.

De aceea, dacă această carte va fi pe gustul tuturor, o voi socoti bună şi vrednică de viaţă lungă, iar dacă nu va plăcea, voi socoti-o proastă şi voi fi încredinţat că amintirea ei se va şterge curînd. Iar dacă celor ce mă învinuiesc nu li-e deajuns judecata obştei, să se mulţumească barem cu judecata timpului ; căci el fiecărui lucru îi dezvăluie pînă la urmă cusururile ascunse şi, fiind părinte al adevărului şi jude nepărtinitor, ştie să dea sentinţă dreaptă de viaţă ori de moarte tuturor lucrurilor scrise.

BALD. CASTIGLIONE

ÎNTÎIA CARTE A CURTEANULUI

scrisă de contele Badesar Castiglione

PENTRU *MESSER* ALFONSO ARIOSTO

I. Multă vreme am cumpănit în sinea mea, preaiubite *messer* Alfonso, ce anume mi-ar fi mai greu a face : să mă dau înapoi de la ceea ce cu atîta stăruinţă şi în mai multe rînduri mi-ai cerut, ori să-ţi îndeplinesc dorinţa ; căci pe de o parte mi se părea nespus de greu să refuz un lucru, vrednic de toată lauda, unei persoane pe care o îndrăgeam atît de mult şi de care mă ştiu aşijderea îndrăgit, iar pe de altă parte, să mă apuc de-o treabă de care nu mă simţeam vrednic s-o duc la bun sfîrşit, mi se părea că nu-i un lucru ce i se potriveşte unui om care ţine seama de învinuirile îndreptăţite pe cît se cuvine să ţii seama de ele. Pînă la urmă însă, şi după multă chibzuinţă, m-am hotărît să încerc să aflu cît ajutor anume ar fi putut să dea priceperii mele acea dragoste, şi acea dorinţă arzătoare de-a fi pe placul altuia, ce în atîtea alte lucruri obişnuieşte să sporească în mare măsură priceperea oamenilor.

Domnia-ta îmi ceri adică să scriu care ar fi, după părerea mea, forma de curtenie mai potrivită unui nobil ce trăieşte la curtea unor prinţi şi prin care acest nobil să izbutească şi să ştie a-i sluji cît mai bine în orice lucru cu judecată, dobîndind bunăvoinţă din partea lor şi laude din partea celorlalţi ; într-un cuvînt ce fel de om ar trebui să fie acela care să fie vrednic de-a se numi curtean desăvîrşit, pînă într-atît, încît, nimic să nu-i lipsească. Drept care eu, ţinînd seama de această rugăminte, spun că, dacă nu mi s-ar părea mie însumi mai mare ocară faptul de-a fi socotit de către domnia-ta prea puţin iubitor, decît faptul de a fi socotit de

către toţi ceilalţi prea puţin prevăzător, m-aş fi dat înapoi de la această trudă, de teamă să nu fiu judecat prea îndrăzneţ de către toţi cei care ştiu cît este de greu să alegi, din mulţimea feluritelor obiceiuri statornicite la curţile creştinităţii, forma cea mai desăvîrşită, şi mai c-aş zice floarea acestei curtenii ; căci obişnuinţa face deseori ca aceleaşi lucruri să ne placă ori să nu ne placă, din care pricină se întîmplă uneori ca datinile, obiceiurile şi moravurile care erau preţuite pe vremuri, să devină vrednice de dispreţ şi, dimpotrivă, cele dispreţuite să devină preţuite. Drept care se vede limpede că obişnuinţa este în stare mai mult decît judecata să statornicească lucrurile noi în mijlocul nostru şi să le alunge pe cele vechi, a căror perfecţiune îi amăgeşte adeseori pe cei ce-o caută în ele. Drept care eu, cunoscînd această greutate cît şi multe altele care ţin de miezul celor ce-mi propui domnia-ta a scrie, mă simt silit a-mi cere într-un fel iertare şi a pune mărturie că această greşeală (dacă poate fi numită astfel), ne este comună, deoarece dacă voi pătimi ocară de pe urma ei, şi ocara se cuvine s-o împart cu domnia-ta : căci nu se cade a fi socotită mai mică vina domniei-tale de a mă fi silit la o sarcină ce nu-i pe măsura puterilor mele, decît a mea de a o fi primit.

Să purcedem aşadar la cele ce ne-am propus a scrie şi dacă lucrul e cu putinţă, să alcătuim un astfel de curtean, încît prinţul care va fi vrednic de-a fi slujit de el să poată fi numit, oricît de mic i-ar fi regatul, un mare senior. Noi, în aceste cărţi, nu vom urma o anumită rînduială sau anumite reguli bine definite, lucru ce se obişnuieşte adeseori cînd vrei să înveţi (cîte ceva) pe alţii : ci, după modelul multor autori din antichitate, reînviind o amintire scumpă nouă, vom aminti cîteva discuţii ce s-au purtat în legătură cu acestea între nişte oameni cu totul deosebiţi : şi cu toate că eu n-am luat parte la ele, deoarece mă aflam în Anglia [1] cînd au avut loc, auzindu-le la puţină vreme după întoarcerea mea din gura unei persoane ce mi le-a povestit întocmai, mă voi căzni, în măsura în care mă va ajuta memoria, să mi le amintesc, pentru a face cunoscut cum au fost privite aceste lucruri şi ce-au crezut despre

[1] Autorul presupune că în epoca în care au avut loc aceste discuţii, adică la începutul lunii martie 1507, el s-ar fi aflat în Anglia, deşi la acea dată revenise în Italia.

de oameni vrednici de toată lauda şi în a căror judecată în orice privinţă puteai să te încrezi orbeşte. Şi pentru ca să ajung cu bună rînduială la ţelul către care tind spusele mele, nu socotesc c-ar fi de prisos să povestesc şi pricina ce-a dat naştere discuţiilor care au avut loc.

II. La poala Apeninilor, cam în mijlocul Italiei, către marea Adriatică, se află, după cum se ştie, orăşelul Urbino ; care oraş, deşi e aşezat între munţi, nu atît de plăcuţi poate, ca alţii de prin alte părţi, s-a bucurat totuşi pînă într-atît de milostivirea cerurilor, încît pămînturile de prin partea locului sînt cît se poate de mănoase şi pline de roade, astfel încît, în afară de aer curat, oraşul e îndestulat cu tot ce-i de trebuinţă traiului omenesc. Cu toate acestea însă, socotesc că din toate fericirile cu care a fost hărăzit, cea mai de seamă stă în faptul că de atîta vreme încoace a fost stăpînit mereu de prinţi nespus de vrednici, deşi, în nenorocirile obşteşti iscate de războaiele ce macină Italia, oraşul a fost lipsit de ei pentru o bucată de vreme. Şi fără a căuta mai departe, putem aduce drept mărturie a celor spuse glorioasa pomenire a ducelui Federico [1], care la vremea sa a fost una din luminile Italiei ; şi nu lipsesc nici martori numeroşi şi vrednici de crezare, ce mai trăiesc şi astăzi, care să recunoască prevederea, omenia, duhul dreptăţii, mărinimia ducelui, cît şi sufletul său neînfricat şi priceperea de care a dat dovadă în ale războiului : despre care ne încredinţează îndeosebi nenumăratele sale izbînzi, cuceririle unor cetăţi de necucerit, repeziciunea expediţiilor sale, faptul de a fi pus de multe ori pe fugă cu o mînă de oameni numeroase şi încercate oştiri, fără a fi fost niciodată înfrînt, în nici o bătălie, astfel încît să-l putem asemui, pe bună dreptate, vestiţilor viteji din antichitate. Printre alte fapte vrednice de laudă, ducele clădi pe meleagurile muntoase ale oraşului Urbino un palat, după părerea multora, cel mai frumos din cîte se găsesc în Italia ; şi îl înzestră atît de bine cu toate cele trebuincioase, încît nu mai aducea a palat, ci mai degrabă a oraş în formă de palat ; şi nu numai cu lucruri ce îndeobşte se folosesc, ca vase de argint, podoabe pentru odăi din ţesături bogate în fir de aur, de mătase şi altele asemănătoare, ci adaugă acestora,

[1] *Federico II da Montefeltro* (1422—1482), căruia papa Sixtus al IV-lea îi confirmă în 1474 titlul de duce de Urbino.

pentru înfrumusețare, o mulțime de statui antice de marmură și bronz, picturi deosebit de prețioase, instrumente muzicale de toate soiurile, și nu îngădui acolo decît lucruri de preț și întru totul rare. Apoi, cu foarte mare cheltuială, adună un mare număr de cărți grecești, latinești și ebraice, dintre cele mai bune și mai rare, și pe toate le împodobi cu aur și argint, socotindu-le drept cel mai scump odor din tot palatul său măreț.

III. Acesta dar, urmînd rînduielile firii, ajuns la vîrsta de șaizeci și cinci de ani, muri glorios, așa cum trăise și lăsă drept urmaș în locul lui pe un prunc de zece ani, lipsit de mamă, singurul pe care îl avea de parte bărbătească ; și acesta fu Guid'Ubaldo. Copilul se dovedi a moșteni, dimpreună cu regatul, toate însușirile părintelui său și numaidecît, cu firea-i minunată, prinse a făgădui asemenea lucru despre sine, cît nu s-ar fi părut îngăduit să speri din partea unui muritor de rînd ; drept care toată lumea socotea că nici una din faptele mărețe ale ducelui Federico nu putea fi mai la înălțime decît faptul de-a fi adus pe lume un astfel de fiu. Ci soarta, pizmuind nenumăratele-i virtuți, se împotrivi cu toate puterile ei unui asemenea început glorios, pînă într-atît încît, nici nu apucă ducele Guido să împlinească douăzeci de ani, că se și îmbolnăvi de podagră, boală ce, urmîndu-și cursul cu dureri cumplite, în scurtă vreme îl vlăgui în așa măsură mădularele, încît nici să stea în picioare, nici să se miște nu putea ; și-așa se face că a rămas unul din cele mai frumoase și mai bine alcătuite trupuri din lume sluțit și ros pe dinăuntru încă din anii tinereții. Dar neîndestulată de toate acestea, soarta i se arătă atît de potrivnică în toate cîte le punea la cale, încît rareori ducele izbuti să săvîrșească ceea ce dorea ; și deși hotărîrile sale erau nespus de înțelepte și sufletul îi era dîrz, părea că tot ce începe a face, fie pe cîmpul de bătaie, fie în orice alte lucruri, mărunte ori mărețe, îi iese pe de-a-ndoaselea ; și despre aceasta stau mărturie numeroasele și feluritele sale nenorociri, pe care el le răbdă de-a pururi cu tărie sufletească, astfel încît nicicînd virtuțile sale nu se dădură bătute de soartă ; dimpotrivă, disprețuind cu suflet tare vrăjmășia sorții, purtîndu-se în boala ca unul sănătos și în nenorocire ca un preafericit, trăia cu multă vrednicie, bucurîndu-se de stima tuturor, în așa fel încît, deși era beteag la trup, luptă cu multă cinste în slujba preamăriților regi ai Neapolelui, Alfons și Ferdinand

cel mic, iar apoi cu papa Alessandro al VI-lea, cu veneţienii şi florentinii. După care, ajungînd papă Iuliu al II-lea, fu făcut Căpitan al Bisericii, timp în care, urmîndu-şi felul obişnuit de viaţă, încerca mai presus de orice să-şi umple casa de nobili vrednici şi de viţă veche, cu care trăia în strînsă tovărăşie, bucurîndu-se de conversaţia lor : în care lucru nu era cu nimica mai prejos plăcerea pe care le-o oferea el însuşi celorlalţi, decît plăcerea pe care o primea el de la ceilalţi, căci era priceput şi într-o limbă şi în cealaltă [1], şi îmbina într-însul bunăvoinţa şi însuşirea de a fi plăcut, cu cunoaşterea a nenumărate lucruri ; şi în afară de aceasta, măreţia sufletului său îl imboldea în aşa măsură, încît, deşi el nu putea lua parte la îndeletnicirile cavalereşti, precum făcuse în trecut, se desfăta peste măsură văzîndu-le la ceilalţi şi, cu ajutorul vorbelor, fie îndreptînd, fie lăudînd pe fiecare după merit, îşi dovedea cu prisosinţă priceperea într-acest soi de lucruri ; drept care în lupte, în turniruri, la călărie, în mînuirea tuturor soiurilor de arme, precum şi la serbări, la jocuri, în muzică, într-un cuvînt în toate îndeletnicirile potrivite unui cavaler de neam, fiecare se străduia să-şi arate în aşa măsură virtutea, încît să merite a fi judecat vrednic de-o atît de nobilă tovărăşie.

IV. Toate ceasurile zilei erau deci împărţite în îndeletniciri plăcute şi oneste, atît trupeşti, cît şi sufleteşti ; cum Ducele însă, din pricina beteşugului său, se culca de fiecare dată foarte devreme după cină, fiecare se aduna de obicei pe locul unde se afla ducesa Elisabeta Gonzaga ; şi acolo întotdeauna se afla de asemeni şi doamna Emilia Pia [2], care, fiind înzestrată, precum bine ştiţi, c-o minte ageră şi multă judecată, părea maestra tuturor, încît ai fi jurat că fiecare de la ea primea înţelepciunea şi virtutea. Acolo deci puteai să auzi plăcute conversaţii şi preacinstite vorbe de şagă şi puteai să vezi pe faţa fiecăruia o veselie plină de seninătate, astfel încît palatul acela putea fi socotit pe drept cuvînt un cuib de bucurie ; şi cred că

[1] În latină şi în greacă.

[2] Soţia contelui de Montefeltro, frate natural al ducelui Guidobaldo, cumnată a ducesei Elisabeta şi alături de aceasta una din figurile feminine cele mai reprezentative ale curţii din Urbino. Unele documente ale vremii susţin că ar fi murit ca o adevărată *gentildonna* a scepticei Renaşteri, „refuzînd sfînta împărtăşanie, în timp ce discuta un pasagiu din *Curteanul* cu contele Ludovico da Canossa".

niciodată şi nicăieri în altă parte n-ai fi putut să guşti precum gustai acolo odinioară, plăcerea care izvorăşte dintr-o tovărăşie ce-ţi este scumpă şi plăcută ; căci, lăsînd de-o parte cinstea pe care o simţeam cu toţii ştiindu-ne în slujba unui prinţ ca cel de care pomeneam mai sus, în sufletele noastre, ale tuturor, se înfiripa o negrăită mulţumire de fiecare dată cînd ne găseam de faţă cu Ducesa, şi această mulţumire părea un lanţ întru iubire care ne încingea pe toţi, pînă într-atît că niciodată n-a fost pe lume înţelegere şi dragoste frăţească mai deplină decît cea care ne unea pe noi. Aceeaşi înţelegere domnea şi între femei, cu care aveam nestăvilite şi preacinstite legături ; căci fiecăruia îi era îngăduit să stea de vorbă, să se aşeze, să glumească ori să rîdă cu cine voia şi lîngă cine poftea ; dar atît de mare era respectul faţă de voia Ducesei, încît aceeaşi libertate ne era tuturor în acelaşi timp şi frînă ; căci n-ai fi găsit unul care să nu socoată drept cea mai mare bucurie în lume faptul de-a fi pe placul ei şi cea mai mare caznă acela de-a o nemulţumi. Din care pricină moravurile cele mai cinstite se îmbinau la curtea ei cu o nesfîrşit de mare libertate, şi atît rîsetele, cît şi jocurile se amestecau sub ochii ei nu numai cu împunsături şi vorbe de duh îndrăzneţe, dar în acelaşi timp cu o demnitate gravă şi totodată plină de graţie ; căci modestia şi măreţia ce însufleţeau toate mişcările, toate cuvintele şi gesturile Ducesei, fie că rîdea ori că înţepa cu vorba, făceau astfel ca ea să apară chiar şi în ochii celor care n-o mai văzuseră niciodată, ca o mare doamnă. Şi într-acest chip, trecînd însuşirile ei şi asupra celor de faţă, părea că pe toţi îi face să se potrivească însuşirilor şi chipului ei însăşi ; din care pricină fiecare se străduia să se poarte asemeni ei, luînd pildă de purtări frumoase şi făurindu-şi lege din ceea ce vedea cînd se afla în faţa unei atît de virtuoase doamne ; ale cărei însuşiri, eu unul, nu am de gînd a le înşira în clipa de faţă, parte din pricină că nu-i acesta ţelul meu, parte fiindcă sînt îndeobşte cunoscute şi mult peste puterea mea de-a le da glas cu vorba ori cu peana ; iar pe cele care ar fi întrucîtva ascunse, soarta, ca una ce preţuieşte însuşiri atît de rare, prin mijlocirea multor nenorociri şi vitrege împrejurări le-a descoperit, pentru a pune mărturie că într-un plăpînd sîn de femeie pot să stea alături de-o frumuseţe rară atît prudenţa şi tăria sufletului, cît şi toate celelalte virtuţi, ce chiar şi la bărbaţi sînt nespus de rare.

V. Ci lăsînd de-o parte toate acestea, spun dar că era în obiceiul tuturor nobililor casei să se adune de îndată după cină la Ducesă, unde, printre alte plăcute petreceri însoţite de muzică şi dansuri ce se ţineau lanţ, dădeau răspunsuri la întrebări [1] deosebite, alteori se întocmeau jocuri iscusite, la alegerea unuia sau altuia, prin care cei de faţă, sub felurite văluri, îşi mărturiseau în chip alegoric gîndurile celor aleşi de ei. Cîteodată se iscau discuţii pe felurite teme ori se azvîrleau vorbe de duh şi prea adesea muşcătoare, în multe alte rînduri se alcătuiau figuri [2], cum li se zice astăzi, drept care asemenea petreceri erau izvor de desfătări nespuse, fiind casa, după cum spuneam, plină de oameni luminaţi şi iscusiţi la minte ; printre care, după cum ştiţi, se aflau a fi vestiţi în lumea întreagă seniorul Ottaviano Fregoso, *messer* Federico [3], fratele său, strălucitorul Juliano de Medici [4], *messer* Pietro Bembo [5], *messer* Cesare Gonzaga, contele Lodovico da Canossa, seniorul Gaspare Pallavicino, seniorul Ludovico Pio, seniorul Morello de Ortona, Pietro de Napoli, *messer* Roberto da Bari şi nenumăraţi alţi cavaleri de viţă ; în afară de care mai erau şi alţii mulţi, ce, chiar dacă nu erau statorniciţi acolo, trăiau totuşi la

[1] După o veche tradiţie cavalerească medievală, societatea cultă şi nobilă a Renaşterii, iar mai apoi şi burghezia înstărită, punea mare preţ pe dezbaterea şi rezolvarea anumitor probleme subtile şi ingenioase, al căror subiect îl alcătuia aproape întotdeauna dragostea. Literatura timpului cunoaşte numeroase tratate care dezbat probleme de acest fel, ca de pildă acel *Libro della natura dell'Amore*, a lui Mario Equicola, din care cităm cîteva din aceste probleme : „dacă poate exista iubire fără gelozie ; dacă îndrăgostitul poate ori nu să moară din pricina unei iubiri prea mari ; dacă bărbatul sau femeia este mai statornic în iubire" etc., etc.

[2] Aceste figuri *(impresse şi invenzioni* în limba italiană), care nu corespund întotdeauna şi întru totul blazoanelor, constau dintr-un desen însoţit de un moto, scris de obicei în limba latină, pe care, după mărturia unuia din mulţii specialişti în materie, Giovio (autorul unui tratat intitulat *Discuţii în legătură cu motourile şi desenele de arme şi de dragoste numite îndeobşte* i m p r e s s e), „marii seniori şi cavalerii nobili ai vremurilor noastre obişnuiesc să le poarte pe mantii, pe armurile cailor şi pe steaguri pentru a-şi da în vileag parte din gîndurile lor alese". Castiglione se referă aici la textul acestor figuri.

[3] *Federico Fregoso* (m. 1541), arhiepiscop de Salerno, prieten al lui Castiglione şi al lui Bembo.

[4] Cel mai mic dintre fiii lui Lorenzo Magnificul, poet obscur.

[5] *Pietro Bembo* (1470—1547), erudit cardinal veneţian, faimos pentru studiile sale în legătură cu opera lui Cicero, critic vehement al păcatelor Renaşterii, autorul dialogurilor *Asolani*, *Prose della volgar lingua* şi al *Rimelor*. Între anii 1506—1512 a trăit la curtea din Urbino.

curte o mare parte din vreme, ca de pildă *messer* Bernardo Bibiena, Unico Aretino[1], Joan Cristoforo Romano[2], Pietro Monte, Terpando[3], *messer* Nicolò Frisio, în aşa fel încît se întîlneau mereu acolo poeţi, muzicieni, tot soiul de bufoni şi cei mai pricepuţi bărbaţi în toate cele ale ştiinţei din cîţi se aflau la vremea aceea în Italia.

VI. În anul MDVI, prin prezenţa sa şi cu ajutorul francezilor, supunînd Bologna puterii apostolice, papa Iuliu al II-lea, în drum de întoarcere spre Roma, trecu prin Urbino, unde fu primit cum nu se poate mai bine şi cu un alai mai strălucit şi mai măreţ decît i s-ar fi putut întocmi în oricare altul din cele mai nobile oraşe ale Italiei, astfel încît, nu numai papa, dar toţi cardinalii şi ceilalţi curteni care îl însoţeau, rămaseră nespus de încîntaţi ; şi printre dînşii fură unii care, ispitiţi de această plăcută tovărăşie, rămaseră încă multă vreme la Urbino, după plecarea papei şi a curţii sale ; în care vreme serbările şi desfătările de zi cu zi nu numai că se ţineau lanţ, în felul amintit mai sus, dar fiecare dintre cei de faţă se străduia să le adauge cîte ceva în plus şi mai cu seamă cînd era vorba de jocurile care aproape seară de seară se încingeau. Rînduiala lor cerea ca fiecare, de îndată ce ajungea de faţă cu Ducesa, să se aşeze după placul său sau după cum îl mîna soarta, jur împrejurul ei în cerc ; şi şedeau astfel tot cîte un bărbat şi cîte o femeie, pînă ce se găseau destule femei, căci de cele mai multe ori numărul bărbaţilor era cu mult mai mare ; se conduceau apoi după voia Ducesei care, de cele mai multe ori, lăsa grija aceasta în sarcina doamnei Emilia. Astfel, a doua zi după plecarea papei, adunîndu-se la vremea hotărîtă toată lumea la locul obişnuit, după ce se desfătară o bucată de vreme stînd de poveşti, Ducesa îi porunci doamnei Emilia să pornească jocurile : aceasta, împotrivindu-se dintîi, grăi în cele de pe urmă : „Stăpîna mea, de vreme ce e voia domniei-tale ca să fiu eu aceea care să înceapă jocurile de astă seară, cum n-am nici un temei spre

[1] *Unico Aretino*, pe numele adevărat *Bernardo Accolti* (1458—1535), reprezentant tipic al poeziei de curte, fiind admirat mai cu seamă ca improvizator.

[2] *Giovanni Cristoforo Romano* (1465—1512), sculptor şi gravor de medalii, faimos la curţile italiene ale vremii.

[3] *Anton Maria*, zis *Terpando*, cîntăreţ din ţiteră, poet manierist al vremii.

a nu-ţi da ascultare, socot să vă propun un joc de pe urma căruia să nu mă aleg nici cu ocară, nici cu prea multă oboseală : şi acesta ar fi ca fiecare să propună, după părerea lui, un joc nemaijucat pînă acum ; iar la urmă îl vom alege pe cel ce va fi socotit mai vrednic de a fi jucat de către cei de faţă". Şi zicînd astfel se întoarse către seniorul Gaspar Pallavicino, poruncindu-i să spună ce joc şi-a ales, acesta răspunse de îndată : „E rîndul dumitale, doamnă, să spui mai întîi ce joc ţi-ai ales". Doamna Emilia îi răspunse : „Eu am vorbit de jocul meu, ci domnia-ta, Stăpînă, porunceşte-i să se vădească ascultător". Ducesa atunci grăi, rîzînd : „Pentru ca toţi să-ţi dea ascultare, te fac locţiitoarea mea şi-ţi dau toată puterea".

VII. „E mare lucru, totuşi, răspunse seniorul Gasparo, faptul că întotdeauna femeilor le este îngăduit a fi scutite de oboseală şi de bună seamă am fi îndreptăţiţi să aflăm cu orice chip şi pricina acestui lucru, dar ca să nu dau tocmai eu şi chiar de la început o pildă de neascultare, voi lăsa povestea asta pe altădată şi voi spune ceea ce mi se cere". Şi începu astfel : „Eu socotesc că sufletele noastre, atît în dragoste, cît şi în altele, judecă felurit : de aceea se întîmplă adesea ca ceea ce unuia îi place să fie în schimb urît de altul ; cu toate acestea însă, într-o privinţă cad totdeauna la înţelegere, adică într-aceea că fiecare îndrăgeşte nespus de mult lucrul iubit, ba în aşa măsură, încît adeseori iubirea prea mare a îndrăgostiţilor le întunecă judecata şi ajung să socotească făptura îndrăgită drept singura pe lume înzestrată cu însuşiri deosebite şi fără de nici un cusur ; cum însă firea omenească nu îngăduie atari făpturi desăvîrşite întru totul, şi cum nu-i om pe lume căruia să nu-i lipsească ceva, nu poţi susţine că unii ca aceştia nu se înşală şi că îndrăgostitul nu ajunge să fie orb cînd e vorba de făptura pe care o îndrăgeşte. Aş vrea deci ca în astă seară acesta să ne fie jocul : să spună fiecare cu ce virtuţi anume ar vrea să fie înzestrată făptura ce-i e dragă ; şi de vreme ce ne e scris ca toţi să avem cîte un cusur, care cusur anume ar vrea să-l ştie în ea : ca să vedem cine va şti să afle însuşiri mai vrednice şi mai folositoare, precum şi cusururi care să fie mai uşor iertate şi mai puţin dăunătoare atît celui care iubeşte cît şi celui care e iubit". Sfîrşindu-şi seniorul Gasparo vorba, doamna Emilia îi făcu semn doamnei Constanza Fregosa, care şedea lîngă

dînsul, să urmeze, şi ea se şi pregătea să înceapă, cînd Ducesa zise : „Deoarece madona Emilia nu vrea să-şi deie osteneala ca să găsească un joc, ar fi cu drept ca şi celelalte doamne să se bucure de acelaşi privilegiu şi să fie şi ele scutite de o atare oboseală pentru seara aceasta, mai cu seamă că, fiind de faţă atîţia bărbaţi, nu-i nici o primejdie să ducem lipsă de jocuri". „Aşa vom face", răspunse doamna Emilia ; şi poruncindu-i madonei Constanza să tacă, se întoarse către *messer* Cesare Gonzaga, care îi şedea alături, şi îi porunci să vorbească ; drept care el începu astfel :

VIII. „Dacă stai să judeci cu luare aminte faptele noastre găseşti întotdeauna în ele felurite neajunsuri ; şi aceasta pentru că natura, felurită şi ea, atît aici cît şi în altele, îl luminează pe unul într-o privinţă şi pe altul în alta : de aceea se întîmplă ca ştiind un ins un lucru pe care celălalt nu-l ştie, şi necunoscînd ce anume are de gînd celălalt, fiecare îşi dă seama cu uşurinţă de greşeala tovarăşului său, dar nu de a să, şi tuturor ni se pare că sîntem foarte înţelepţi, şi poate mai vîrtos tocmai în acele lucruri în care ne vădim mai nebuni ; din care pricină am văzut întîmplîndu-se în casa aceasta ca mulţi din cei ce-au fost socotiţi cît se poate de înţelepţi la început, să ajungă a fi la urmă socotiţi de-a binelea nebuni : lucru ce nu purcede decît numai şi numai din străduinţa noastră. Căci, după cum se spune în Puglia că pentru cei muşcaţi de tarantola [1] se folosesc o mulţime de instrumente muzicale şi se tot cercetează prin felurite sunete pînă cînd umoarea care prilejuieşte boala, printr-o anumită potrivire ce-o are cu unul din aceste sunete, la auzul lui de îndată începe a se mişca în trup şi în aşa măsură îl scutură pe bolnav, încît din pricina scuturăturii se însănătoşeşte, tot aşa noi, cînd simţim vreun grăunte de nebunie înlăuntrul nostru, cu atîta iscusinţă şi cu atîtea felurite încercări îl îmboldim, şi în atari felurite chipuri, că pînă la sfîrşit ajungem să pricepem cam către ce anume tinde ; iar apoi, fiindu-ne cunoscută umoarea, o scuturăm atît de bine, că pînă la urmă ajunge întotdeauna să ducă la nebunie curată şi dată pe faţă ; şi aşa se face că unul ajunge nebun după versuri, altul după muzică,

[1] Păianjen mare, a cărui muşcătură provoacă tulburări nervoase ; de la el îşi trage numele celebrul dans popular, cu ritm foarte rapid, *tarantella*.

după dragoste, după dans, după *moresche* [1], după călărie, după luptele cu spada, fiecare după firea sa ; fapt din care, după cum ştiţi, ni se trag cele mai minunate desfătări. Prin urmare socotesc drept sigur că în fiecare dintre noi zace cîte un sîmbure de nebunie, care, o dată deşteptat, se poate înmulţi la nesfîrşit. De aceea aş vrea ca în astă seară prin jocul nostru să discutăm tocmai despre aceste lucruri urmînd ca fiecare să-şi spună : de-ar fi ca eu să înnebunesc de-a binelea, de ce soi de nebunie s-ar socoti că am fost cuprins, şi din ce pricină anume, judecînd deznodămîntul după scînteile de nebunie ce zilnic se întrevăd ţîşnind din mine ; acelaşi lucru să fie spus şi despre ceilalţi, păstrînd rănduiala jocurilor noastre şi fiecare să încerce a-şi întemeia părerea bizuindu-se pe semne sau temeiuri sigure. În felul acesta fiecare va culege roade de pe urma jocului nostru şi, cunoscîndu-şi cusururile, mai vîrtos se va putea păzi de ele ; iar dacă sîmburele de nebunie pe care îl vom descoperi va fi atît de puternic încît ni se va părea fără leac, îl vom ajuta şi, după învăţătura fratelui Mariano [2], vom spune că am mîntuit un suflet, ceea ce nu-i puţin cîştig. Jocul acesta stîrni multe rîsete şi nici unul dintre cei de faţă nu fu în stare a-şi pune frînă gurii ; unul spunea : „Eu aş înnebuni gîndind"; altul : „Privind"; altul : „Eu încă de pe acuma sînt nebun de dragoste" ; şi altele asemănătoare.

IX. Atunci Fra Serafino [3], rîzînd cum obişnuia doar el s-o facă, grăi : „Jocul acesta ar fi cam lung ; dar dacă vreţi un joc frumos, să spună fiecare după cum îl taie capul din ce pricină aproape toate femeile urăsc şoarecii şi în schimb îndrăgesc şerpii ; şi veţi vedea că nimeni nu va ghici pricina, în afară de mine, care cunosc această taină printr-o întîmplare ciudată". Şi zicînd astfel se apucă să înşire vrute şi nevrute după obiceiul său, dar doamna Emilia îi porunci să tacă şi sărind peste doamna ce şedea alături de frate, îi făcu

[1] *Moresca* este un dans complicat şi fastuos, executat mai ales la serbările de curte din a doua jumătate a secolului al XV-lea şi începutul secolului al XVI-lea, care constituia de obicei un intermezzo în spectacolele teatrale cu caracter pastoral.

[2] *Mariano Fetti* (n. 1460), unul din bufonii curţii papale a lui Leon al X-lea, călugăr dominican, cu pretenţii de literat şi artist. „Învăţătura" lui constă în credinţa că nebunia este izvorul fericirii şi al norocului.

[3] Călugăr, bufon al curţii din Urbino.

semn lui Unico Aretino, care urma la rînd. Acesta, fără a mai aştepta altă poruncă : „Eu unul, zise, mi-aş dori să fiu jude şi să am puterea de-a afla, prin mijlocirea a tot soiul de cazne, adevărul de la răufăcători ; şi aceasta pentru a afla înşelătoriile unei femei nerecunoscătoare, care, cu ochi de înger şi inimă de şarpe, nu vorbeşte niciodată după cum îi e sufletul şi, c-o milă prefăcută, ce caută anume a înşela, nu face altceva decît să spintece inimile : nu-i cu putinţă să găseşti în deşerturile nisipoase ale Libiei un şarpe mai veninos şi mai doritor de sînge omenesc decît această femeie prefăcută, care, nu numai după dulceaţa glasului şi mierea vorbelor, dar şi după ochi, după rîs, după trăsături şi întregu-i fel de a fi poate fi socotită drept o adevărată sirenă. Din care pricină, de vreme ce nu mi-e îngăduit, precum aş vrea, să mă folosesc de lanţuri, de funii sau de foc pentru a afla adevărul, poftesc să-l aflu printr-un joc care ar fi acesta : să spună fiecare ce crede că înseamnă acea literă S [1], pe care doamna Ducesă o poartă în frunte ; căci, deşi aceasta nu-i altceva de bună seamă decît tot un văl menit să înşele cu bună ştiinţă, dacă din întîmplare se va găsi cineva să-i afle un înţeles la care dînsa poate nu s-a gîndit de fel, se va vădi că soarta, ce cată cu milă către chinurile omeneşti, prin mijlocirea acestui semn mărunt, a îndemnat-o să-şi dezvăluie fără să vrea dorinţa ei ascunsă, adică aceea de-a omorî şi, de-a îngropa de viu în suferinţă pe cel ce-i caută cu drag în ochi şi-o slujeşte". Rîse atunci Ducesa şi văzînd Unico Aretino că ea ar fi vrut să se dezvinovăţească de învinuirea adusă : „Nu, zise, nu vorbi încă, Doamnă, căci nu e încă rîndul domniei-tale să vorbeşti". Doamna Emilia se întoarse atunci şi zise : „Senior Unico, nu-i nimeni printre noi în stare a-ţi sta împotrivă cu ceva, şi cu atît mai mult cînd este vorba de-a cunoaşte sufletul doamnei Ducese : căci tot aşa după cum domnia-ta îl cunoşti mai bine decît ceilalţi, mulţumită agerimii minţii dumitale cu adevărat divine, tot aşa îl iubeşti mai mult decît ceilalţi ; care, asemeni acelor păsări cu vederea slabă, ce nu cutează a se uita la soare, nu pot nici

[1] În portretul ducesei Elisabetta, aflat la Galeria Uffizi din Florenţa, aceasta poartă în jurul capului un lanţ de care, în mijlocul frunţii, atîrnă un pandantiv reprezentînd un scorpion răsucit în formă de S.

ei pricepe pe de-a întregul cît este de desăvîrşit : de aceea orice osteneală, afară doar de judecata dumitale, s-ar dovedi zadarnică spre a desluşi această taină. Rămîie deci cercetarea ei în sarcina domniei-tale, ca unul care singur o poţi duce la bun sfîrşit". Unico, ce tăcu o bucată de vreme, fiind totuşi îndemnat să se rostească, spuse în cele din urmă un sonet în legătură cu cele pomenite, dezvăluind ce însemna anume acea literă S [1] ; care sonet fu socotit de mulţi ca întocmit atunci la repezeală, dar fiind mai iscusit şi mai măestru decît putea îngădui răstimpul mult prea scurt de timp, fu totuşi socotit ca fiind alcătuit din vreme.

X. După ce încuviinţă sonetul Aretinului, lăudîndu-l din toată inima, şi după ce vorbi o bucată de vreme despre el, seniorul Ottavian Fregoso, căruia îi venise rîndul, începu rîzînd aşa precum urmează : „Preacinstiţi seniori, dacă aş dori să vă încredinţez că n-am simţit nicicînd văpăile iubirii, sînt sigur că doamna Ducesă şi doamna Emilia, deşi n-ar crede-o, ar vădi contrariul şi-ar spune că lucrul purcede din pricină că eu nu mai trag nădejde de-a putea face vreo femeie să mă iubească : lucru de care, ce-i drept, n-am dat dovadă pînă acum cu îndeajunsă stăruinţă, pentru ca pe drept cuvînt să pierd nădejdea de-a-l dobîndi vreodată. Nici nu m-am dat înapoi de la el din pricină că m-aş preţui în aşa măsură pe mine, ori atît de puţin femeile, încît n-aş socoti că multe

[1] Sonetul lui Unico Aretino, reprodus în notele ediţiei îngrijite de Vittorio Cian, e o mică jonglerie pe tema cuvintelor ce încep cu litera S. Îl reproducem aici :

Dă robului tău, Doamnă, îngăduinţă
Să afle, şi-adevărul să-l înfrunte,
De slova S ce-o porţi înscris-n frunte
Spre izbăvire i-e ori suferinţă ;
De sprijin îi vădeşte ori silnicie,
Scăpare ori scîncet, spaimă ori spăşire,
Speranţă, strigăt, scîrbă ori smintire,
Cătuşe strînse ori slobode, să ştie.
Căci mă-nfior la gîndul că-mi vesteşte
Surghiun şi scrăşnet ori că-i semn de-asprime,
Soroc de jale, spadă ce loveşte.
Şi totuşi adevăru-în întregime
Şi-arată faţa : slova dovedeşte
Un singur soare-n farmec şi cruzime.

dintre ele sînt vrednice de a fi iubite şi slujite de mine ; ci mai degrabă m-am dat înapoi de groaza nesfîrşitelor văicăreli ale unor îndrăgostiţi, ce, galbeni la faţă, trişti şi tăcuţi, par aş purta mereu nemulţumirea înscrisă în privire : ori, dacă vorbesc, însoţindu-şi fiecare cuvînt de cîte un suspin tras din străfundurile inimii, nu ştiu să pomenească decît despre lacrimi, despre chinuri, despre deznădejde şi despre dorul morţii : aşa încît, chiar dacă uneori s-a aprins şi-n inima mea cîte o scînteie de dragoste, m-am străduit din răsputeri s-o sting numaidecît, nu din ură pentru femei, cum cred aceste doamne, ci doar din grijă pentru mine însumi. Am cunoscut de asemenea şi un alt soi de îndrăgostiţi, cu totul altfel decît cei de-a pururea îndureraţi, care nu numai că se laudă şi sînt încîntaţi de chipul plăcut, de cuvintele dragi şi de înfăţişarea suavă a iubitelor lor, ci se pricep de asemenea să îndulcească orice chin, în aşa fel încît pînă şi ura, mînia şi dispreţul femeilor iubite, lor li se par nespus de dulci : drept care aceştia de pe urmă îmi par a fi mai mult decît fericiţi. Căci dacă în durerile dragostei, socotite de către ceilalţi mai amare decît moartea însăşi, ei găsesc atîta dulceaţă, mă duce gîndul că în bucuriile dragostei trebuie că găsesc acea fericire deplină pe care zadarnic noi ceilalţi o căutăm pe lumea aceasta. Aş vrea deci ca în astă seară jocul nostru să ceară fiecăruia să spună ce pricină — fiind el duşmănit de femeia pe care o iubeşte — ar vrea să fie aceea care o îndeamnă a-l duşmăni. Căci dacă printre noi se află unii care au încercat ei înşişi această dulce duşmănie, sînt încredinţat că din curtenie vor dori tocmai una din acele pricini ce-o fac să fie atît de dulce ; iar eu voi îndrăzni poate să mai fac un pas înainte în dragoste, cu nădejdea de a găsi şi eu dulceaţă acolo unde alţii găsesc amărăciuni ; şi într-acest chip aceste doamne n-o să-mi mai ia în nume de rău faptul că nu iubesc."

XI. Jocul acesta fu pe placul tuturor şi fiecare în parte se şi pregătea în sinea lui pentru cele ce avea să spună, dar, deoarece doamna Emilia nu scotea nici un cuvînt, *messer* Pietro Bembo, care urma la rînd, grăi precum urmează : „Preacinstiţi seniori, nu mică îndoială a deşteptat în sufletul meu jocul propus de seniorul Ottaviano, cu cele spuse despre durerile dragostei ; căci acestea, deşi sînt felurite, mie unul mi-au pricinuit de-a pururi chinuri nespus de mari şi nu cred

c-ar putea cineva să învețe de la mine în ce chip să le îndulcească ; dar poate sînt mai mult ori mai puțin amare după pricina care le-a dat naștere. Căci mi-amintesc a fi văzut pe doamna ce-o slujeam, mînioasă împotriva mea fie din pricina unei bănuieli deșarte, în legătură cu credința mea, bănuială ce pornea dintr-însa, fie din pricina vreunei alte păreri ce și-o făcea din cuvintele aruncate de alții în paguba mea ; astfel încît socoteam că nu-i pe lume cazna mai dureroasă ca a mea și mi se părea că suferința cea mai mare din cîte încercam era tocmai aceea de a pătimi pe nedrept și de-a suferi nu din vina mea, ci din prea puțină dragoste din parte-i. Alteori o vedeam mînioasă din pricina vreunei greșeli ce săvîrșisem, și-mi dădeam seama că mînia ei izvora din vina mea ; și socoteam atunci că suferințele trecute erau o nimica toată față de cele ce simțeam acum ; mi se părea că faptul de-a fi nemulțumit, și încă din vina mea, pe acea făptură ce era ținta tuturor dorințelor mele și căreia mă străduiam din răsputeri să-i plac, era cea mai mare dintre suferințe și mai presus de toate celelalte. Aș vrea deci ca prin jocul nostru să spună fiecare — fiind cel ce spune dușmănit de femeia pe care o iubește — de la cine ar vrea să pornească pricina dușmăniei, de la ea, ori de la el, pentru a cunoaște care din dureri este mai mare, aceea de-a nemulțumi pe cine iubești, ori aceea de a fi chinuit de cel pe care îl iubești."

XII. Fiecare aștepta răspunsul doamnei Emilia ; dar ea, fără a-l mai agrăi pe Bembo, se întoarse către *messer* Federico Fregoso, făcîndu-i semn să-și spună jocul ; iar el de îndată începu astfel : „Aș vrea să-mi fie, Doamnă, îngăduit, așa cum se obișnuiește uneori, să mă sprijin pe judecata altora ; căci eu din parte-mi aș încuviința bucuros unul din jocurile propuse de acești domni, pentru că toate, într-adevăr, îmi par a fi plăcute ; totuși, ca să nu stric rînduiala dinainte hotărîtă, spun că cine ar vrea să laude curtea noastră — chiar dacă ar lăsa de-o parte meritele doamnei Ducese, lucru ce prin virtuțile sale minunate ar fi deajuns spre a ridica de la pămînt la cer cele mai josnice făpturi din cîte sînt pe lume — ar putea foarte bine, fără nici o bănuială de lingușire, să spună că în toată Italia s-ar găsi cu mare greutate poate, atîția cavaleri deosebiți și, în afară de meșteșugul de căpetenie al cavaleriei, atît de desăvîrșiți în felurite alte lucruri, ca aici la noi : drept care, dacă o mai fi pe undeva bărbați

care să fie vrednici de-a fi numiţi curteni de soi, şi care să se pricеapă la cele ce ţin de curtenia desăvîrşită, apoi pe drept cuvînt se poate spune că ei se află aici. Deci, pentru a ţine în frîu mulţi proşti, ce prin nepriceperea şi îngîmfarea lor socotesc a dobîndi renume de curteni de soi, aş vrea ca jocul nostru din seara asta să aleagă un ins, din cîţi se află aici de faţă, şi să-i încredinţeze sarcina de-a zugrăvi prin cuvinte un curtean desăvîrşit, lămurind toate îndatoririle şi însuşirile deosebite ce se cer unui om care să fie vrednic de acest nume ; iar în acele lucruri cu care nu vom fi de acord, să-i fie îngăduit fiecăruia să-l dezmintă, aşa precum se obişnuieşte în şcolile filozoficeşti." *Messer* Federico îşi urma gîndul vorbind înainte, cînd doamna Emilia îl întrerupse zicînd : „Dacă doamna Ducesă încuviinţează, acesta să ne fie în astă seară jocul". „Încuviinţez", răspunse Ducesa. Atunci aproape toţi cei de faţă începură a spune, şi între ei, şi către Ducesă, că acesta era cel mai frumos joc dintre toate ; şi fără a mai aştepta răspuns unul de la altul, stăruiau pe lîngă doamna Emilia să-l numească pe cel ce avea să grăiască primul. Dînsa, întorcîndu-se către Ducesă, zise : „Porunceşte, Doamnă, celui ce pofteşti să dea început acestui joc, căci eu n-aş vrea ca, părtinind pe unul sau pe altul, să dovedesc a socoti pe unul mai priceput decît pe altul şi în felul acesta să nedreptăţesc pe cineva". Răspunse Ducesa : „Dumneata să faci alegerea ; şi păzeşte-te ca prin neascultare să nu dai pildă şi celorlalţi, care la rîndul lor să se vădească neascultători".

XIII. Atunci doamna Emilia îi spuse rîzînd contelui Ludovico da Canossa : „Dacă-i aşa, pentru a nu mai pierde timp, domnia-ta, Conte, vei da începutul acestui joc precum dorea *messer* Federico ; şi nu pentru că am crede c-ai fi un curtean atît de bun încît să ştii tot ce se cere, ci pentru că, spunîndu-le pe toate pe de-a îndoaselea, după cum nădăjduim că vei face, jocul va fi cu atît mai frumos, deoarece fiecare va avea ce să-ţi răspundă ; căci dacă un altul, care ar şti mai multe decît domnia-ta, ar avea sarcina aceasta, noi n-am avea putinţa să-l dezminţim întru nimic, pentru că ar spune numai adevărul şi jocul ar deveni plictisitor". Contele răspunse de îndată : „Cel care ar spune adevărul, Doamnă, n-ar duce lipsă de dezminţiri, fiind dumneata aici de faţă ; şi după ce se potoliră rîsetele stîrnite de acest răspuns, contele continuă : Eu însă bucuros m-aş da înapoi de la această

treabă, pe de-o parte fiindcă îmi pare nespus de grea şi pe de alta fiindcă ştiu că în ce mă priveşte ce ai spus domnia-ta în glumă e adevărul adevărat ; că eu n-aş şti adică ceea ce i se cere unui curtean desăvîrşit : şi nici nu încerc s-o dovedesc cu alte mărturii, căci nedînd pilde despre aceasta, îşi poate da oricine seama că într-adevăr nu ştiu ; şi socotesc că astfel mai mică mi-e ruşinea, căci e mai rău de bună seamă să nu vrei a face bine, decît să nu îl ştii face. Dar totuşi fiindcă ţii să fie a mea sarcina aceasta, nu pot şi nici nu vreau s-o lepăd, ca să nu mă aşez de-a curmezişul rînduielii hotărîte şi-a judecăţii domniei-tale, pe care o preţuiesc cu mult mai mult decît pe a mea". Atunci *messer* Cesare Gonzaga zise : „Deoarece s-a scurs o bună parte din noapte şi aici ne aşteaptă încă multe alte soiuri de desfătări, poate că n-ar strica să amînăm pe mîine poveştile acestea şi să-i dăm timp contelui să se gîndească la cele ce va spune ; căci nu-i uşoară treaba să vorbeşti pe nepregătite despre un asemenea subiect". Contele răspunse : „N-aş vrea să fac şi eu ca acela care dezbrăcîndu-se în jiletcă sări mai puţin decît sărise în mondir ; de aceea socotesc drept mare noroc faptul că vremea e tîrzie, căci din pricina aceasta voi fi silit să vorbesc puţin şi faptul de a nu mă fi gîndit din vreme la cele cîte am a spune, mă va scuza în aşa măsură, încît îmi va fi îngăduit să rostesc, fără primejdie de ocară, tot ce-mi va veni pe limbă. Deci ca să scap cît mai curînd de povara pe care o port în spate, voi spune că în orice lucru e atît de greu să cunoşti adevărata perfecţiune, încît poţi zice aproape că e cu neputinţă ; şi aceasta din pricina felurimii judecăţilor. Aşa se face că sînt mulţi cei cărora le place un om care vorbeşte mult şi prin urmare îl numesc plăcut ; alţii se desfată mai degrabă cu modestia, alţii iarăşi cu cei harnici şi neastîmpăraţi ; alţii în schimb cu cei ce dau dovadă în tot ce fac de tihnă şi băgare de seamă ; şi în felul acesta fiecare laudă sau huleşte după cum îl taie capul, acoperind de fiecare dată meteahna cu numele virtuţii înrudite sau virtutea cu numele metehnei înrudite, ca atunci cînd numesc un îngîmfat de pildă, liber ; un om modest, plicticos, un prostănac, om bun ; un mîrşav, om prudent ; şi tot aşa şi în celălalte. De aceea eu socotesc că orice lucru ascunde în sine o perfecţiune proprie, chiar dacă ea ne este ascunsă ; şi această perfecţiune poate fi judecată cu învederate temeiuri de către cel ce-o ştie. Şi

fiindcă, după cum am spus, adevărul adeseori zace ascuns, şi eu nu mă pot mîndri cu cunoaşterea lui, nu pot să laud decît acel soi de curteni pe care eu îi preţuiesc mai vîrtos şi să încuviinţez ceea ce mi se pare mai aproape de adevăr, după slaba mea judecată : pe care o veţi urma dacă o veţi socoti îndreptăţită sau vă veţi ţine de-a voastră, dacă ea va fi deosebită de a mea. Şi n-am de gînd să susţin că judecata mea ar fi mai bună decît a voastră, căci nu numai că vouă vi se poate părea ceva iar mie altceva, dar chiar şi mie însumi mi se poate părea o dată una şi o dată alta.

XIV. Vreau deci ca acest curtean al nostru să fie nobil din născare şi să se tragă dintr-un neam ales, căci unui om de rînd i se iartă mai uşor faptul de-a nu săvîrşi lucruri de seamă, decît unui nobil, care dacă se abate de la calea urmată de înaintaşii săi, întinează numele familiei, şi nu numai că nu dobîndeşte nimic, dar chiar şi pierde cele dobîndite înainte vreme ; căci nobleţea e ca o lampă strălucitoare, ce desluşeşte şi arată atît faptele bune cît şi pe cele rele, şi înflăcărează şi îmboldeşte pe om către virtute, atît prin teama de ocară, cît şi prin nădejdea de laudă : şi fiindcă această strălucire a nobleţii nu descoperă şi faptele oamenilor de rînd, ei sînt lipsiţi şi de imboldul spre virtute, dar şi de teama de-a păţi ruşine, şi nici nu socotesc a fi datori să facă un pas înainte faţă de strămoşii lor ; pe cîtă vreme nobililor li se pare o ocară faptul de a nu ajunge cel puţin la treapta atinsă de înaintaşii lor. De aceea se întîmplă ca atît în faptele de arme, cît şi în alte fapte, aşijderi vrednice de laudă, oamenii cei mai răsăriţi să fie nobili, căci natura a însămînţat în fiece lucru un sîmbure ascuns ce dă o anumită putere şi o însuşire a sa de început oricărui lucru ce din el purcede, făcîndu-l sieşi asemănător, aşa după cum vedem nu numai la feluritele rase de cai şi alte animale, îl priveşte numai, să nu prindă dragoste de el pentru vecie. Dar, întorcîndu-mă la cele de la care pornisem, zic, că între această graţie desăvîrşită şi acea smintită nerozie mai e şi o cale de mijloc ; astfel încît şi cei care nu sînt înzestraţi atît de bine de natură, pot totuşi cu stăruinţă şi cu trudă să-şi îndrepte şi să-şi şlefuiască în mare parte cusururile înnăscute. Deci, în afara nobleţei, aş vrea ca acest curtean al nostru să aibă parte de noroc şi pe latura aceasta şi să fie înzestrat de fire nu numai cu minte, cu frumuseţea trupului şi-a feţei, dar şi

cu o anumită graţie, sau cum se spune, un farmec, care să-l facă plăcut tuturor, chiar de la prima vedere şi farmecul acesta să-i fie o podoabă care să-i însoţească şi desăvîrşească toate faptele, astfel încît purtînd-o înscrisă în frunte să-l facă a fi vrednic de prietenia şi bunăvoinţa oricărui luminat senior.

XV. La acestea Gaspar Pallavicino, fără a mai sta pe gînduri, zise : „Pentru ca jocul nostru să meargă ca pe roate şi ca să nu se pară că nu preţuim îndeajuns puterea dată nouă de a-i contrazice pe ceilalţi, zic că eu nu socot nobleţea atît de trebuincioasă unui curtean ; şi dacă mi-aş putea închipui că spun o noutate, aş aduce pilda multor oameni care, născuţi din sînge nobil, au fost plini cu vicii ; pe cîtă vreme alţii, fiind dimpotrivă oameni din popor, şi-au fericit urmaşii, dobîndindu-le faimă veşnică. Iar dacă ar fi adevărat ceea ce spuneai domnia-ta înainte, că adică în orice lucru ar zace o putere ascunsă a sîmburelui dintru început, noi toţi am fi la fel atunci, căci dintr-acelaşi început ne tragem şi n-ar fi om să fie mai nobil decît altul. Eu însă socotesc dimpotrivă că deosebirile dintre noi şi feluritele trepte, mai joase ori mai înalte, care îi deosebesc pe oameni, au multe alte pricini : printre care soarta, după părerea mea, e cea mai însemnată ; căci în toate cele lumeşti ea ni se arată a fi stăpînă şi uneori pare de-a dreptul a-şi bate joc de noi, cînd după bunu-i plac ridică în slăvi pe cine n-are nici un merit sau îi scufundă în prăpastie pe cei mai vrednici de cinstea noastră. Domnia-ta ai dreptate, şi socotesc şi eu o fericire faptul de a te naşte înzestrat cu bunuri sufleteşti şi trupeşti ; dar fericirea aceasta o întîlneşti atît la nobili, cît şi la oamenii de rînd, pentru că natura nu face deosebiri atît de amănunţite ; dimpotrivă, după cum am mai spus, vedem adesea în oamenii cei mai de rînd nepreţuite daruri ale firii. Drept care nefiind cu putinţă să dobîndeşti nobleţea nici prin minte, nici prin putere, nici prin meşteşug, şi fiind ea mai degrabă spre lauda înaintaşilor decît a noastră proprie, eu socotesc că-i cam ciudat să spui că dacă strămoşii curteanului nostru au fost oameni de rînd, toate însuşirile sale bune se duc de rîpă şi că n-ar fi destule celelalte însuşiri de care pomeneai pentru a face din el un curtean desăvîrşit : adică mintea ageră, frumuseţea chipului, perfecţiunea trupului şi acel farmec care să-l facă cît se poate de plăcut tuturor, încă de la prima vedere."

XVI. „Eu nu tăgăduiesc, răspunse atunci contele Ludovico, că în oamenii de rînd nu s-ar putea să-şi afle loc aceleaşi însuşiri ca în nobili ; dar ca să nu mai întăresc o dată cele spuse înainte cu multe alte dovezi ce s-ar putea aduce în sprijinul nobleţii, ce pretutindeni şi de-a pururi a fost ţinută în mare cinste, căci e firesc ca din cei buni tot buni să se nască, spun doar că vrînd noi cei de faţă să zugrăvim un curtean fără de nici un cusur şi vrednic de toată lauda, mi se pare că-i de trebuinţă a-l face nobil, atît din multe alte pricini, cît şi din părerea îndeobşte priincioasă ce însoţeşte oriunde şi numaidecît nobleţea. Căci dacă luăm drept pildă doi curteni care n-au apucat nici prin fapte bune, nici prin fapte rele să statornicească în ceilalţi o părere despre ei, de cum se va afla că unul este nobil iar celălalt om de rînd, fiecare îl va cinsti mai vîrtos pe cel nobil decît pe celălalt, ce doar cu multă trudă şi numai după multă vreme va izbuti să sădească în mintea oamenilor o părere bună despre sine, părere pe care celălalt în schimb o va dobîndi într-o clipă şi numai prin faptul de a fi om de neam. Iar de însemnătatea acestor păreri fiecare îşi dă seama cu uşurinţă ; căci, fără a mai vorbi de alţii, ci doar de noi, de cei de aici, putem spune că am văzut perindîndu-se prin casa aceasta oameni care, deşi erau neghiobi şi cît se poate de stîngaci, treceau în toată Italia drept curteni desăvîrşiţi ; şi cu toate că pînă la urmă s-au dat de gol şi au fost descoperiţi, ne-au înşelat totuşi multă vreme, statornicind în sufletele noastre acea părere pe care ne-am făcut-o dintru început, deşi faptele săvîrşite de ei purtau pecetea prostiei lor. Am mai văzut apoi şi alţii ce la început se bucurau de prea puţină trecere în ochii tuturor, pentru ca pînă mai la urmă să ajungă foarte bine. Greşelile acestea au mai multe pricini : şi printre altele şi părerea seniorilor, care din dorinţa de-a face adevărate minuni, se apucă uneori să-şi arate bunăvoinţa tocmai faţă de cei pe care nu-i socotesc vrednici de bunăvoinţă. Şi deseori tot ei se înşală ; dar fiindcă au de-a pururi nenumăraţi imitatori, din bunăvoinţa pe care o arată ei se iscă faima celorlalţi şi după ea se ia orbeşte şi judecata oamenilor : iar dacă dau peste ceva ce pare potrivnic părerii obşteşti, se tem a se înşela pe ei înşişi şi pe ascuns aşteaptă mereu cîte ceva ; pentru că se pare că aceste păreri obşteşti trebuie că se bizuie totuşi pe adevăr şi purced din pricini bine întemeiate ; şi aşijderi fiindcă sufletele noastre

sînt gata oricînd de dragoste sau ură, după cum o dovedesc luptele, jocurile şi toate celelalte soiuri de întreceri, unde cei ce iau parte la ele se înflăcărează adeseori fără vreo pricină anume pentru una din părţi, dorind din tot sufletul ca aceea să rămînă victorioasă şi cealaltă să piardă. În privinţa părerii pe care ne-o facem despre însuşirile oamenilor, renumele bun sau rău stîrneşte în sufletul nostru încă de la început una din aceste două patimi. De aceea se întîmplă ca de cele mai multe ori noi să judecăm cu dragoste ori cu ură. Vedeţi dar cît de greu trage în cumpănă această primă părere pe care ne-o facem despre oameni şi cît de mult va trebui să se căznească spre a o dobîndi priincioasă încă de la început cel ce rîvneşte a ajunge la rang, şi anume de curtean desăvîrşit.

XVII. Dar spre a intra acum şi în amănunte, socotesc ca cel mai de seamă şi adevăratul meşteşug al curteanului va trebui să fie mînuirea armelor; meşteşug ce mai presus de toate ţin ca el să-l stăpînească pe de-a întregul şi să fie socotit printre ceilalţi drept îndrăzneţ, viteaz şi credincios celui pe care îl slujeşte. Iar faima acestor însuşiri o va dobîndi prin săvîrşirea faptelor de arme oriunde şi ori de cîte ori se va ivi prilejul ; căci de la una ca aceasta nu-i slobod a te da înapoi fără a te face de ocară : şi după cum cinstea la femei, o dată întinată, nicicînd nu va mai fi ce-a fost, tot aşa şi faima unui curtean ce poartă arme, dacă o dată numai ajunge a fi pătată, fie din mişelie, fie din alte vini, rămîne pentru totdeauna în ochii lumii defăimată şi acoperită de ruşine. Prin urmare, cu cît va fi mai desăvîrşit curteanul nostru în acest meşteşug, cu atît va fi mai vrednic de laudă ; deşi eu nu socotesc că-i neapărat de trebuinţă la el acea cunoaştere adîncită a lucrurilor şi alte însuşiri ce i se cer unei căpetenii de oşti ; acestea însă fiind lucruri mult prea grele pentru a le discuta aici, ne vom mulţumi din partea curteanului, după cum am mai spus, doar cu credinţă neîntinată şi cu dîrzenie sufletească, de care lucruri va trebui să dea dovadă neîncetat : căci de foarte multe ori cei îndrăzneţi se cunosc mai degrabă după faptele mărunte decît după cele măreţe, şi foarte adesea la primejdii mari şi acolo unde se găsesc mulţi martori, se află unii care, deşi ascund în piept o inimă înfricată, împboldiţi totuşi de ruşine şi de tovărăşia celorlalţi, se aruncă înainte cu ochii închişi aproape, şi îşi fac datoria, dar numai Dumnezeu ştie cum ; iar cînd e vorba de primejdii mai mărunte, unde li se

pare că pot şedea de-o parte, fără a fi luaţi în seamă de ceilalţi, bucuros se pun la adăpost de rele. Alţii, în schimb, ce chiar şi atunci cînd nu se ştiu priviţi, nici cunoscuţi şi nici văzuţi, vădesc curaj şi îndrăzneală şi nu rabdă nimic, nici cel mai mărunt lucru din cîte ar fi spre ocara lor, aceia au cu adevărat acea tărie sufletească de care am vrea să fie călăuzit curteanul nostru. Pe de altă parte însă nici n-am dori să se arate pînă într-atît de aprig, încît să se mîndrească la fiecare pas, să spună că şi-a luat drept soaţă platoşa şi să te ţintuiască cu privirile sale fioroase, aşa cum l-am văzut cu toţii adeseori făcînd pe Berto [1] ; căci unora ca aceştia li se poate spune pe bună dreptate ceea ce cu multă graţie i-a spus odată o femeie isteaţă, într-o nobilă adunare, unui oarecare, al cărui nume acu deodată nu vreau să vi-l destăinuiesc. Acesta fiind poftit de ea la dans, cu gînd de a-l preacinsti, nu vru să primească, după cum nu primi nici să asculte muzică, nici alte desfătări ce-i fură oferite, zicînd mereu că aceste fleacuri nu ţin de meseria lui. Iar cînd în cele de pe urmă femeia îl întrebă : «Dar ce-i meseria dumitale ?» el răspunse înnourat la faţă : «Aceea de a lupta» : la care doamna zise iute : «Dacă-i aşa, socot că acum, nefiind domnia-ta în război şi nici pe cale de a porni la luptă, n-ar strica să pui să te ungă bine şi dimpreună cu toate uneltele dumitale de luptă să te aşeze într-un scrin pînă la vremea sorocită, spre a nu te rugini mai rău decît eşti ruginit acum» ; şi astfel, în rîsul tuturor, îl lăsă batjocorit să zacă întru trufia lui prostească. Să fie deci curteanul nostru de faţă cu vrăjmaşii şi fioros, şi aprig, şi pururi printre cei dintîi ; dar pretutindenea aiurea să se vădească omenos, cumpănit şi reţinut, ferindu-se mai cu seamă de înfumurarea arţăgoasă şi de lauda neruşinată de sine, prin care omul nu-şi cîştigă de partea celor ce-l ascultă decît ură şi scîrbă."

XVIII. „Eu, în schimb, răspunse atunci seniorul Gasparo, am cunoscut prea puţini oameni cu adevărat pricepuţi la una sau la alta, care să nu se laude pe sine : şi cred că ceilalţi oameni îi pot răbda cu uşurinţă pe unii ca aceştia ; căci cel ce ştie cît preţuieşte, cînd faptele lui nu sînt cunoscute neghiobilor, se mînie văzînd că meritele sale zac îngropate, şi e ne-

[1] Unul dintre bufonii curţii din Roma, vestit pentru talentul său de imitator.

voit ca într-un fel sau altul să le scoată la iveală, spre a nu fi păgubit de cinstea ce-i singura răsplată adevărată a străduinţelor virtuoase. De aceea printre scriitorii vechi, cei care preţuiesc mai mult, arareori îşi stăpînesc dorinţa de a se lăuda pre sine. De nesuferit sînt însă doar aceia care se laudă fără a avea nici un merit deosebit ; dar nu astfel socotim noi că ar fi curteanul nostru." „Dacă domnia-ta ai priceput ce-am spus, grăi atunci Contele, eu nu i-am înfierat decît pe cei ce se laudă cu neruşinare şi fără pic de respect faţă de ceilalţi ; şi de bună seamă, după cum spui domnia-ta, nu trebuie să ne facem o părere proastă despre cei vrednici cînd se laudă cu modestie, ci dimpotrivă să luăm lauda lor drept o mărturie mai vrednică de crezare decît dacă ar porni din gura altora. Vreau să spun că cel care, lăudîndu-se pre sine, nu cade în greşeală şi nu trezeşte silă într-însul şi pizmă în cei care îl ascultă, acela dă dovadă de bun simţ şi în afara laudelor pe care şi le aduce singur, le merită şi pe ale celorlalţi ; lucru ce nu-i de loc uşor." „Domnia-ta să ne înveţi cum să ajungem dar, la el", grăi atunci seniorul Gasparo. Iar Contele răspunse : „Printre scriitorii din vechime au fost unii ce ne-au vădit-o ; dar, după părerea mea, totul stă în a spune lucrurilor în aşa fel încît să nu pară spuse în acel scop, ci să pară că vin de la sine, şi să fie atît de potrivite totuşi, încît să dea impresia că nu poţi face altminteri decît să le rosteşti şi vădind mereu că te fereşti de a-ţi aduce laude, să ţi le aduci cu prisosinţă ; dar nu cum fac îndeobşte îngîmfaţii, ce cască gura şi lasă cuvintele să iasă la întîmplare. Aşa cum nu de mult a făcut unul dintr-ai noştri, care, aflîndu-se la Pisa şi fiindu-i una dintre coapse străpunsă dintr-o parte în alta, a zis că i se pare a-l fi înţepat o muscă ; sau un altul, care spunea că în odaia lui el nu-şi ţinea oglindă, pentru că atunci cînd se mînia se întuneca astfel la faţă, încît dacă s-ar fi văzut, s-ar fi temut de sine însuşi." Cuvintele Contelui stîrniră hohote de rîs, dar *messer* Cesare Gonzaga zise : „Au de ce rîdeţi dumneavoastră ? Oare nu ştiţi că Alexandru Machedon auzind că, după unii filozofi, lumile ar fi nenumărate, a început să plîngă şi fiind el întrebat de ce anume plînge, a răspuns : «Pentru că pînă acuma n-am cucerit nici una barem» ; ca şi cum ar fi fost în stare să le supună chiar pe toate ! Nu vi se pare asta o lăudăroşenie mai mare decît cea cu înţepătura muştii ?" Răspunse atuncea Contele : „Dar şi

Alexandru Machedon era un om mai mare decît cel care vorbea despre muscă. Oamenii mari se cuvine a fi iertaţi atunci cînd se socot mult mai presus decît ceilalţi ; căci cei ce-s hărăziţi a săvîrşi fapte măreţe trebuie să aibă îndrăzneala de a le face şi încredere în ei şi să nu se arate josnici şi înfricoşaţi, ci mai degrabă cumpătaţi la vorbe, vădind a se socoti mai prejos decît ceea ce dovedesc prin fapte, şi avînd grije doar ca încrederea pe care o au în ei înşişi să nu se schimbe în cutezanţă."

XIX. Aici, luîndu-şi Contele o clipă de răgaz la vorbă, *messer* Bernardo Bibiena zise rîzînd : „Dacă nu mă înşel, adineauri spuneai că ar trebui curteanul nostru să fie înzestrat de fire cu frumuseţea trupului şi-a feţii şi cu acel farmec înnăscut care să-l facă plăcut tuturor. Farmecul şi frumuseţea chipului le am fără doar şi poate ; aşa se face că o mulţime de femei, pe care le ştii şi domnia-ta, ard de dragul meu ; numai de frumuseţea trupului mă cam îndoiesc o leacă, mai cu seamă din pricina picioarelor mele, ce nu prea sînt pe placul meu ; altfel, de piept şi rest, sînt îndeajuns de mulţumit. Vorbeşte deci puţin mai amănunţit despre frumuseţea trupului şi arată-mi cum trebuie să fie, ca să ies din încurcătură şi să-mi găsesc liniştea sufletească". După ce rîsetele se potoliră, Contele adăugă : „De bună seamă n-am putea spune, fără a minţi, că-ţi lipseşte frumuseţea chipului, şi ca să-ţi desluşesc ce înţeleg printr-însa mă mulţumesc să-ţi dau o singură pildă : nu încape îndoială că chipul dumitale e cît se poate de plăcut şi place tuturor, deşi trăsăturile lui nu sînt prea delicate ; dar fiindcă are bărbăţie în el, e totuşi plin de farmec : această însuşire o găsim în multe şi felurite alcătuiri de feţe omeneşti. Aşa aş vrea eu să fie chipul curteanului nostru şi nicidecum gingaş şi femeiesc, aşa cum mulţi bărbaţi se străduiesc să-l aibă şi ca atare nu numai că îşi încîrlionţează părul şi îşi smulg sprincenele, ci se mai şi ung pe faţă cu tot soiul de pomezi, aşa cum fac cele mai stricate şi mai neruşinate femei din lumea asta ; iar cînd păşesc ori stau, în orice gest care îl fac, se arată atît de gingaşi şi de molateci în mişcări, încît îţi vine a crede că acuş acuş au să-şi piardă mădularele pe jos ; şi rostesc cuvinte atît de îndurerate, de parcă în clipa aceea sînt gata a-şi da duhul : şi cu cît mai des se găsesc în tovărăşia unor oameni de neam, cu atît mai vîrtos se sclifosesc precum am spus. Pe unii ca aceştia, de vreme ce natura nu i-a făcut femei, după cum ei ar fi dorit să pară şi să fie, n-ar trebui

să-i privim ca pe nişte femei cumsecade, ci ar trebui să-i izgonim ca pe nişte tîrfe, nu numai de la curţile marilor seniori, ci şi din societatea celor de viţă şi de neam.

XX. Ajungînd dar la însuşirile trupeşti, voi spune doar atît despre statură, că e de ajuns ca ea să nu fie nici prea înaltă, dar totodată nici prea scundă ; căci atît staturile prea înalte, cît şi cele prea scunde aduc după sine un soi de uimire dispreţuitoare şi oamenii cu pricina sînt priviţi ca nişte făpturi monstruoase : deşi, la drept vorbind, dacă e vorba să alegi, eu socotesc că e mai bine să fii puţin mai mic de stat, decît să întreci măsura în înălţime ; căci oamenii prea înalţi şi zdraveni, în afară de faptul că adeseori sînt mai săraci cu duhul, nu sînt făcuţi pentru acele îndeletniciri care cer o anumită sprinteneală ; însuşire pe care eu o vreau cu tot dinadinsul la curteanul nostru. De aceea aş dori ca el să fie bine legat la trup şi mădulare, să dovedească forţă, uşurinţă şi sprinteneală în mişcări şi să cunoască toate exerciţiile trupeşti priincioase războinicilor : dintre care cel dintîi socotesc a fi mînuirea desăvîrşită a tuturor soiurilor de arme pe jos şi călare, cunoaşterea foloaselor acestor arme şi mai cu seamă cunoaşterea armelor folosite îndeobşte de gentilomi ; căci, în afară de întrebuinţarea lor în războaie, unde poate nu sînt trebuincioase atîtea fineţuri, se iscă adeseori neînţelegeri între un gentilom şi altul, din care apoi se ajunge la bătaie şi de multe ori tocmai cu acele arme pe care le au la îndemînă, de aceea mînuirea lor te pune la adăpost de rele. Căci, întrucît mă priveşte, eu nu sînt dintre aceia care zic că în atari împrejurări priceperea e dată uitării din pricina primejdiei ; căci fără doar şi poate cel care îşi pierde priceperea în astfel de împrejurări dă dovadă că şi-a pierdut încă de mai înainte capul şi inima de frică.

XXI. Socotesc de asemenea că e de mare însemnătate să te pricepi la luptă, căci această pricepere e de mare ajutor armelor ce se folosesc pe jos. Apoi curteanul trebuie să cunoască, atît în folosul lui cît şi al prietenilor săi, neînţelegerile şi certurile ce pot avea loc între cavaleri şi să priceapă foloasele ce se pot trage din ele, vădind în toate şi mereu curaj şi prevedere ; dar nici să nu se lase tîrît prea lesne în luptă, decît atunci cînd e silit de propria lui onoare : căci în afară de primejdia pe care soarta îndoielnică o trage veşnic după sine, cel ce se avîntă în luptă pe negîndite şi fără o pri-

cină arzătoare, e vrednic de ocară, chiar dacă scapă cu faţa curată. Dar dacă o dată s-a vîrît astfel încît nu poate fără ocară să se mai tragă înapoi, trebuie să se arate cît se poate de chibzuit şi să vădească repeziciune în judecată şi curaj, atît înainte de luptă, cît şi în timpul luptei ; să nu facă adică aşa cum fac de pildă unii, ce se leagă de chestiuni de onoare şi avînd de partea lor alegerea armelor, le aleg pe cele ce nu taie şi nici măcar nu împung şi se înarmează de parcă ar aştepta să tragă în ei cu tunul ; şi socotind că le e de ajuns să nu fie bătuţi, nu fac altceva decît să se apere şi să se retragă, dînd dovadă de o cumplită laşitate ; drept care ajung la batjocura copiilor, ca de pildă cei doi din Ancona care, nu de mult, războindu-se la Perugia, s-au făcut de rîsul tuturor." „Şi cine au fost aceia ?" întrebă seniorul Gasparo Pallavicino. „Erau doi veri", răspunse *messer* Cesare. La care contele adăugă : „Dar după felul în care s-au bătut păreau mai degrabă fraţi de sînge". Şi apoi urmă zicînd : „Armele se folosesc adeseori şi în timp de pace, la felurite întreceri, şi gentilomii pot fi văzuţi şi la serbările obşteşti ce se desfăşoară în faţa norodului, a femeilor şi a marilor seniori. De aceea eu doresc ca acest curtean al nostru să fie un călăreţ desăvîrşit ; şi în afară de cunoaşterea cailor şi a celor ce ţin de călărie, să se străduiască din toate puterile a trece întotdeauna cu un pas înaintea celorlalţi, astfel încît să fie cunoscut mereu şi printre toţi drept cel mai desăvîrşit. Şi după cum stă scris în cărţi că Alcibiade a întrecut toate popoarele pe lîngă care a vieţuit, şi pe fiecare în parte tocmai în acele lucruri în care era mai priceput, tot aşa curteanul nostru va trebui să-i întreacă pe ceilalţi, şi pe fiecare tocmai în ceea ce ţine de meşteşugul lui. Şi fiindcă italienii sînt cunoscuţi ca meşteri neîntrecuţi în călăritul cu frîie [1], în domesticirea după anumite reguli a cailor nărăvaşi, în luptele cu lancea şi în cele corp la corp, aş vrea ca la toate acestea curteanul nostru să se numere printre cei mai buni italieni ; în turniruri, în luptele de apărare şi în cele de atac să fie printre cei mai buni francezi ; iar în jocul cu trestia [2], în luptele cu tauri, în azvîrlirea săgeţilor şi a lăn-

[1] Autorul specifica „cu frîie" pentru că un alt exerciţiu cavaleresc consta în călăritul fără frîie.

[2] Joc de origine maură, pătruns în Italia în secolul al XV-lea prin intermediul spaniolilor, în care două echipe de cavaleri se reped una asupra celeilalte aruncînd trestii, lănci şi mingi de argilă, de care se apără cu scuturile.

ciilor să se numere printre cei mai destoinici spanioli. Dar mai presus de toate, dacă doreşte să fie vrednic de acea bunăvoinţă obştească ce atît de mult e preţuită, să aibă grije ca fiecare mişcare a lui să fie însoţită de bună chibzuinţă şi de o graţie firească.

XXII. Mai sînt de asemenea şi alte multe îndeletniciri, ce chiar dacă nu ţin direct de mînuirea armelor, au totuşi o înrudire şi cu ele şi cer o îndrăzneală bărbătească ; iar dintre acestea vînătoarea îmi pare a fi cea mai de preţ, pentru că are întrucîtva o asemănare cu războiul : ea este socotită pe drept cuvînt desfătarea marilor seniori, e potrivită curtenilor şi e lucru de înţeles că şi în vechime se bucura de mare trecere. Tot potrivite vieţii de curtean mai sînt de asemenea şi înotul, săritul în apă, alergatul, azvîrlitul pietrelor, pentru că în afara folosului pe care îl tragi de pe urma acestor exerciţii în război, se întîmplă adeseori să fii silit de-a dreptul a da dovadă de cunoaşterea acestor îndeletniciri, de pe urma cărora poţi dobîndi stima celorlalţi şi mai cu seamă a mulţimilor, cu care omul, vrînd nevrînd, e nevoit să se obişnuiască. O altă nobilă îndeletnicire, cît se poate de potrivită curtenilor, este jocul cu mingea, prin care se vădesc din plin însuşirile trupeşti, repeziciunea şi îndemînarea fiecărui mădular în parte şi tot ceea ce se vădeşte în orice altă îndeletnicire. Nu mai puţin vrednică de laude este şi voltija, care deşi e obositoare şi grea din cale afară, mai mult ca orice altă îndeletnicire de acest soi, îl face pe om sprinten şi îndemînatic ; şi în afară de folosul pe care ţi-l aduce, dacă această uşurinţă e însoţită şi de o graţie firească în mişcări, ea constituie, după părerea mea, o privelişte mult mai frumoasă decît oricare alta. Fiind deci curteanul nostru mai priceput în aceste îndeletniciri decît sînt oamenii îndeobşte, socot că poate lăsa de-o parte altele de acelaşi soi, ca de pildă voltija pe jos, mersul pe funie şi altele asemănătoare, ce ţin mai mult de saltimbanci şi nu se prea potrivesc gentilomilor. Dar fiindcă omul nu este în stare să se dedea mereu acestor obositoare îndeletniciri (în afară de faptul că stăruinţa satură şi alungă încîntarea pe care o simţi faţă de lucrurile deosebite), el trebuie încontinuu să-şi facă viaţa mai variată prin felurite altele. De aceea doresc ca alesul nostru să se scoboare uneori şi la îndeletniciri mai blînde şi tihnite ; şi pentru a se feri de pizma semenilor săi, cît

şi pentru a trăi în plăcută tovărăşie cu toată lumea, să facă tot ce fac şi ceilalţi, fără a se îndepărta de cîte-s vrednice de laudă şi călăuză în viaţă să-i fie judecata dreaptă ce nu-i va îngădui nicicînd a se lăsa tîrît în cine ştie ce prostie ; ci să rîdă, să glumească, să azvîrle vorbe muşcătoare, să dănţuiască şi să joace, făcîndu-le pe toate astfel, încît să dea dovadă pururi de isteţime şi dreaptă alegere, şi în tot ce face ori spune să se vădească îndemînatic."

XXIII. „De bună seamă, zise atunci *messer* Cesare Gonzaga, nu s-ar cădea să stăvilesc aceste vorbe ; dar dacă ar fi să tac, ar însemna să mă împotrivesc libertăţii pe care o am de-a vorbi, cît şi dorinţei de-a afla ceva : să-mi fie deci cu iertare, dacă în loc de-a contrazice, voi pune o întrebare ; lucru ce socotesc că-mi este îngăduit prin pilda ce ne-a dat-o *messer* Bernardo care, din prea mare dorinţă de-a fi socotit drept om frumos, a încălcat rînduiala jocului nostru şi în loc să contrazică, a pus şi el o întrebare". „Iată, zise atunci doamna Ducesă, cum dintr-o singură greşeală purced atîtea altele. De aceea cel care greşeşte şi dă o pildă rea, cum a făcut *messer* Bernardo, nu merită să fie pedepsit doar pentru propria lui greşeală, ci şi pentru a celorlalţi". Răspunse atunci *messer* Cesare : „Dacă-i aşa, mărită Doamnă, atunci eu sînt scutit de pedeapsă, avînd a fi *messer* Bernardo pedepsit, atît pentru vina lui, cît şi pentru a mea". „Dimpotrivă, zise Ducesa, pe amîndoi vă aşteaptă pedeapsă îndoită : pe el pentru vina ce-o are şi pentru că te-a îndemnat şi pe domnia-ta la greşeală, iar pe domnia-ta pentru greşeala proprie şi pentru că l-ai urmat pe el." „Eu unul pînă acum nu ştiu să fi greşit, răspunse *messer* Cesare ; de aceea, spre a lăsa pedeapsa în întregimea ei să cadă asupra lui *messer* Bernardo, n-am să mai scot nici un cuvînt". Şi astfel zicînd închise gura, cînd doamna Emilia grăi, rîzînd : „Spune tot ce pofteşti, căci eu, cu îngăduinţa doamnei Ducese, îi iert pe cei care au greşit, cît şi pe cei ce se vor face vinovaţi de-o vină atît de mică". La care doamna Ducesă adăugă : „Să fie precum spui ; dar bagă de seamă să nu te înşeli, cugetînd că preţuieşti mai mult arătîndu-te îngăduitoare, decît arătîndu-te dreaptă ; căci dacă îi ierţi prea multe celui ce greşeşte, îl păgubeşti pe cel ce nu greşeşte. Cu toate acestea însă, n-aş vrea ca asprimea mea, învinuind în-

găduința dumitale, să ne lipsească de-a auzi întrebarea seniorului Cesare". Drept care acesta, la un semn făcut de Ducesă și de doamna Emilia, grăi de îndată după cum urmează :

XXIV. „Mi se pare, Conte, dacă îmi aduc bine aminte, că în astă seară domnia-ta ai repetat de mai multe ori că acest curtean trebuie să-și însoțească faptele, gesturile, obiceiurile, într-un cuvînt toate mișcările sale cu o anumită grație firească ; ar fi acesta un soi de condiment pe care îl pui domnia-ta în toate și fără de care toate celelalte însușiri și înclinări n-ar avea nici un preț. Și cred eu, într-adevăr, că fiecare s-ar lăsa ușor încredințat de lucrul ăsta, căci cuvîntul însuși îți arată, prin înțelesul său, că cel care are grație, acela e plăcut [1]. Dar ai mai spus domnia-ta că adeseori această grație este un dar al firii și al cerurilor, precum și că atunci cînd darul nu-i desăvîrșit, el poate fi sporit prin sîrguință și osteneală : aceia dar, care se nasc atît de norocoși și înzestrați cu o asemenea comoară — ca unii pe care îi vedem în jurul nostru — nu mi se pare că ar avea nevoie la treaba asta de vreun alt maestru ; căci bunăvoința cerurilor îi călăuzește, aș zice, aproape împotriva voinței lor, mult mai presus decît vor ei, făcîndu-i nu numai plăcuți, ci deopotrivă vrednici de admirația tuturor. Prin urmare despre acest soi de grație nu mai vorbesc, nefiindu-ne dat nouă s-o dobîndim prin noi înșine. Dar aș dori să știu în schimb, referitor la cei care din partea firii nu s-au ales cu altceva decît cu înclinarea de-a putea dobîndi această grație prin trudă, sîrguință și străduință ; aș dori să știu, zic, cu ajutorul cărui meșteșug, a cărei discipline și în ce fel anume pot ajunge la ea, atît în îndeletnicirile trupești, unde domnia-ta socotești că este atît de trebuincioasă, cît și în orice alte lucruri pe care le facem ori le spunem. Drept care, de vreme ce prin laudele pe care le-ai adus acestei însușiri ai trezit în toți cîți sîntem de față, cred, o sete arzătoare de a o dobîndi, să ți se ceară din însărcinarea doamnei Emilia ca tot domnia-ta să ne alini și setea, învățîndu-ne cum putem ajunge la ea."

[1] În original *che chi ha grazia quello è grato*. La legătura dintre *grazia* (farmec) și *grato* (plăcut) se refera autorul cînd spune că însuși înțelesul cuvîntului ne-o arată.

XXV. „Nu sînt dator, răspunse Contele, să vă învăţ nici cum să ajungeţi la această graţie, nici altceva ; ci doar să vă arăt cum ar trebui să fie un curtean desăvîrşit. Şi nici nu m-aş încumeta să vă învăţ cum să ajungeţi la atare desăvîrşire, cu atît mai mult cu cît vă spusesem adineauri că alesul nostru trebuie să ştie a lupta şi săvîrşi voltije, cît şi alte multe lucruri pe care eu, fiindcă nu le-am învăţat niciodată, îşi poate oricine închipui, cum vi le-aş pildui. Dar după cum un bun ostaş ştie să-i spună făurarului ce formă, ce înfăţişare şi ce însuşiri trebuie să aibă o armă, fără să ştie totuşi a-l învăţa şi cum s-o facă, nici cum s-o ciocănească ori s-o călească, tot aşa eu poate voi şti să vă spun cum trebuie să fie un curtean desăvîrşit, dar nu şi să vă învăţ ce anume aveţi a face pentru a ajunge ca el. Totuşi, pentru a răspunde, pe măsura puterilor mele, la întrebarea domniei-tale — deşi o vorbă din bătrîni ne spune că graţia nu se învaţă — zic cum că cel ce vrea s-o dobîndească în exerciţiile trupeşti, socotind că are din naştere o înclinare către ele, acela va trebui să înceapă din vreme şi încă de la început cu cei mai buni maeştri ; cît de mult ţinea la asta Filip, regele Macedoniei, nu-i greu a înţelege, dacă te gîndeşti că a vrut cu tot dinadinsul ca Aristotel, cel mai vestit filozof şi poate cel mai mare din cîţi au fost vreodată în lume, să fie cel care să-l înveţe buchiile pe feciorul său, Alexandru. Iar dintre oamenii din zilele noastre, gîndiţi-vă cu cîtă graţie şi cît de bine săvîrşeşte toate exerciţiile trupeşti seniorul Galeazzo Sanseverino, mare scutier al Franţei ; şi aceasta pentru că în afară de înclinările trupeşti cu care e înzestrat, a făcut tot ce-a putut ca să înveţe cu cei mai buni maeştri, s-a înconjurat de oameni iscusiţi şi de la fiecare a luat tot ce era mai bun din cîte ştiau ei să facă : pentru că după cum în luptă, în voltije şi în mînuirea multor soiuri de arme s-a călăuzit după *messer* Pietro Monte al nostru, care, după cum ştiţi, e singurul şi cel mai mare maestru al forţei şi uşurinţei, tot aşa în meşteşugul călăriei, a luptelor călări şi în multe alte lucruri a avut mereu înaintea ochilor pilda celor ce erau cunoscuţi drept cei mai desăvîrşiţi maeştri în aceste meşteşuguri.

XXVI. Aşadar cel ce năzuieşte a se vădi discipol bun, în afară de faptul că va trebui să facă lucrurile bune, se va căzni de asemenea cu toată străduinţa să semene maestrului său şi, dacă-i cu putinţă, să se prefacă într-însul. Iar cînd va simţi că a început să tragă unele foloase, îi va fi de şi mai

mare ajutor să se întîlnească cu feluriţi oameni, pricepuţi în atari meşteşuguri şi, ţinînd seama mereu de dreapta judecată ce va să-i fie pururi călăuză, să aleagă cînd de la unul, cînd de la altul ceea ce-i este de trebuinţă. Şi după cum albina, zburînd prin pajişti înflorite, culege nectar din flori, tot astfel şi curteanul nostru va trebui să fure această graţie de la cei ce socoteşte el c-o au, şi de la fiecare tocmai acea parte pe care o găseşte mai vrednică de laude ; şi să nu facă cum făcea un prieten de-al nostru, pe care dumneavoastră îl ştiţi cu toţii cine este, care socotea că-i seamănă leit regelui Ferrando cel mic de Aragona, dar nu se obosea a-l imita decît în ridicarea capului, sucindu-şi puţin gura, obicei cu care regele se alesese de pe urma unui beteşug. Oameni de soiul acesta se găsesc destui, care îşi închipuie că fac foarte mult, numai de dragul de a semăna cu cîte un om de vază, în cîte un lucru de nimic ; şi adeseori se leagă tocmai de vreun cusur de-al lui. Dar fiindcă nu o dată m-am întrebat în sinea mea din ce purcede oare această graţie în oameni, fără a-i mai pune la socoteală pe cei ce-au dobîndit-o prin mijlocirea stelelor, am ajuns să găsesc o lege ce stăpîneşte lumea întreagă şi care privitor la aceasta se potriveşte mai vîrtos ca orişicare alta tuturor lucrurilor omeneşti ce se fac ori se spun : să te fereşti adică, pre cît îţi stă în putinţă, de afectare, ca de o stîncă primejdioasă şi colţuroasă foarte ; sau, pentru a folosi un cuvînt nou, să dai dovadă în tot ce faci de o anumită dezinvoltură, care să ascundă meşteşugul şi să vădească cum că tot ce săvîrşeşti şi spui nu te costă nici o osteneală şi că porneşte de la sine. Dintr-asta cred eu că purcede graţia : căci fiecare ştie cît e de greu să săvîrşeşti lucruri deosebite şi să le faci şi bine ; drept care uşurinţa, cînd este vorba despre ele, trezeşte cu atît mai mult uimire şi admiraţie ; pe cîtă vreme, dimpotrivă, efortul sau, cum se mai zice, scrîşnirea dinţilor, aduce după sine urîciunea şi orice lucru, cît de mare, ajunge a-şi pierde preţul dacă-i făcut cu mult prea multă caznă. De aceea putem spune că adevărata artă e aceea doar ce nu se dă pe faţă ; şi întru nimic nu trebuie să te cazneşti mai mult, decît în faptul de-a o ascunde : căci dacă o dai pe faţă, îţi pierzi curînd încrederea şi stima celorlalţi. Şi-mi amintesc a fi citit odinioară că au fost pe vremuri oratori desăvîrşiţi care, printre alte meşteşuguri de-ale lor, se căzneau să-i facă pe toţi să creadă că n-au habar de carte ;

şi, tăinuindu-şi ştiinţa, dovedeau că discursurile lor erau întocmite cît se poate de simplu şi mai degrabă după cum îi îndemna natura şi adevărul, decît învăţătura şi meşteşugul: care meşteşug, dacă ar fi fost dat pe faţă, ar fi trezit îndoieli în sufletul poporului şi teama de a nu fi înşelat printr-însul. Vedeţi dar cum vădirea acestui meşteşug şi străduinţa de a-l deprinde cu orice preţ lipseşte orice lucru, înfăptuit ori supus, de acea firească graţie de care pomeneam. Care din dumneavoastră îşi poate ţine rîsul cînd *messer* Pierpaulo al nostru dănţuieşte după obiceiul său, săltînd mărunt şi des pe vîrfuri, cu picioarele bine întinse, fără să-şi mişte capul, de parcă ar fi de lemn, şi cu atîta încordare de-ţi vine a crede fără doar şi poate că numără fiece pas? Ce ochi e atît de orb încît să nu zărească într-asta pacostea afectării? Sau pe de altă parte, cine nu zăreşte în mulţi dintre bărbaţii şi femeile ce se găsesc aici de faţă graţia acelei dezinvolturi fireşti (pentru că mulţi o numesc astfel cînd e vorba despre mişcările trupului omenesc), ce în vorbă, în rîs şi în mlădierea făpturii după muzică dovedeşte că nu ţine seama şi că nu se gîndeşte la ceea ce face, pentru a lăsa impresia că nici nu ştie, nici nu poate să săvîrşească vreo greşeală?"

XXVII. Atunci, fără a mai aştepta, *messer* Bernardo Bibiena zice: „Iată dar, că *messer* Roberto al nostru a găsit pe cineva să-i laude felul de-a dansa, de vreme ce voi ceilalţi parcă nici nu-l luaţi în seamă, căci dacă această desăvîrşire stă toată în dezinvoltură şi în faptul de-a lăsa impresia că nu ţii seama de nimic şi nu te gîndeşti cîtuşi de puţin la ceea ce faci, atunci *messer* Roberto la dans n-are pereche în lume; deoarece pentru a dovedi că nu se gîndeşte acolo, lasă adeseori să-i cadă pelerina de pe umeri şi papucii din picioare şi fără să le mai culeagă de pe jos, dansează mai departe". Răspunse atunci Contele: „De vreme ce doriţi să grăiesc mai departe, voi vorbi tot despre cusururile noastre. Au nu-ţi dai seama că ceea ce domnia-ta numeşti dezinvoltură la *messer* Roberto nu-i altceva decît curată afectare? Căci doar se vede limpede că el se străduieşte pre cît îi stă în putinţă să dea dovadă că nu se gîndeşte la treaba asta? Şi aceasta înseamnă dimpotrivă, a te gîndi prea mult; şi deoarece depăşeşte măsura, dezinvoltura lui e afectată şi nu-i stă bine; e un lucru prin care obţine tocmai contrariul lucrului dorit, adică faptul de-a ascunde meşteşugul. Cu toate acestea însă, eu nu socot c-ar fi

mai mic cusurul afectării prin dezinvoltură, ce în sine e vrednică de laudă (adică faptul de-a lăsa să-ţi cadă hainele de pe tine), decît prin spilcuială, care de asemeni e vrednică de laudă în sine, adică faptul de a-ţi ţine capul ţeapăn, ca nu cumva să ţi se strice pieptănătura sau de-a ţine oglinjoara în fundul beretei şi pieptănul în mînecă, avînd veşnic după tine un paj cu peria şi buretele la el : căci acest soi de spilcuială şi dezinvoltură întrece măsura, lucru ce întotdeauna este dăunător şi potrivnic acelei curate şi plăcute simplităţi, atît de dragă sufletelor omeneşti. Gîndiţi-vă cît de lipsit de graţie se dovedeşte un cavaler, cînd se căzneşte să şadă în şa atît de ţapăn şi, cum se zice pe la noi, călăreşte ca la Veneţia [1], faţă de altul, ce pare a nici nu se gîndi la asta şi stă pe cal atît de firesc şi de sigur pe sine, de parc-ar fi pe jos. Cu cît mai mult ne place şi cu cît mai vrednic este de laudă un nobil înarmat, cumpătat, ce nu vorbeşte mult şi prea puţin se laudă, decît un altul care, nu face altceva decît să se mîndrească şi, blestemînd cu îngîmfare, pare că ameninţă o lume întreagă ! Ce altceva e asta decît dorinţa afectată de a părea viteaz ? Şi acelaşi lucru se întîmplă în orice îndeletnicire, ba, chiar şi mai mult, în tot ce faci ori spui pe lumea asta."

XXVIII. Atunci seniorul Magnifico grăi : „Aşa se întîmplă şi în muzica, unde două consonanţe perfecte una după alta constituie o mare greşeală ; ba chiar atît de mare, încît însuşi auzul nostru o condamnă şi adeseori preferă o secundă sau o septimă, care constituie în sine o disonanţă aspră şi de neîngăduit : aceasta se trage din faptul că repetarea de consonanţe perfecte dă naştere la saţietate şi dovedeşte o armonie prea căutată ; lucru de care poţi scăpa amestecînd consonanţele perfecte cu cele imperfecte şi creînd astfel putinţa unei comparaţii, de pe urma căreia urechile noastre rămîn în aşteptare şi gustă cu şi mai multă plăcere consonanţele perfecte, desfătîndu-se uneori de acele disonanţe de secundă şi septimă, ca de un bun dispreţuit". „Iată dar, răspunse Contele, că afectarea e şi aici păgubitoare, ca şi în atîtea alte lucruri. Se spune de altfel că unii din cei mai buni pictori ai antichităţii aveau o vorbă ce zicea că stăruinţa excesivă strică şi că

[1] Cu mare stîngăcie.

Apelles îl învinuia pe Protogenes[1] tocmai de faptul că nu ştia să se oprească la timp din lucru." Zise atunci *messer* Cesare: „Acelaşi cusur mi se pare că-l are şi *fra* Serafino al nostru, care nu ştie să se oprească la timp cînd e la masă sau cel puţin pînă cînd nu i se iau bucatele din faţă". Contele rîse şi adăugă: „Apelles voia să spună că Protogenes nu ştia pînă unde să meargă în pictură; şi aceasta nu însemna altceva decît faptul de a-l învinui de afectare în operele sale. Această însuşire deci, potrivnică afectării, căreia noi, pentru moment, îi zicem dezinvoltură, în afară de faptul că constituie adevăratul izvor din care naşte graţia, aduce cu sine şi o altă podoabă, ce, întovărăşind oricare din faptele omeneşti, chiar şi pe cele mai mărunte, nu numai că descoperă de îndată priceperea celui ce le face, dar adesea îl învredniceşte pe făptaş de-o preţuire mai mare decît i se cuvine; şi aceasta pentru că întăreşte în sufletele celorlalţi părerea că cel ce ştie cu atîta uşurinţă să facă lucrurile bine, ştie mult mai mult decît arată şi dacă în cele săvîrşite ar pune pe deasupra şi meşteşug şi sîrguinţă, atunci de bună seamă le-ar face şi mai bine. Şi spre a întări cu încă un exemplu cele spuse, gîndiţi-vă de pildă la un bărbat ce mînuieşte arme: dacă zvîrlind o săgeată sau dînd să apuce o spadă sau altă armă în mînă se aşază firesc şi fără să se gîndească într-o atitudine de aşteptare, cu atîta uşurinţă încît pare că trupul şi mădularele lui stau astfel de la sine şi fără nici o oboseală, chiar dacă nu înfăptuieşte nimica altceva, se vădeşte pentru oricine desăvîrşit în ceea ce face. La fel şi în dans, un singur pas, o singură mişcare graţioasă şi firească dezvăluie pe dată priceperea celui ce dansează. Un cîntăreţ de asemeni, dacă pronunţă o singură notă dintr-un grup de înflorituri şi încheie cu un accent suav şi cu atîta uşurinţă încît îţi vine a crede că nota iese de la sine din gura lui, dovedeşte cu acea singură notă că ştie mult mai mult decît arată. La fel şi în pictură de multe ori o singură linie trasă fără efort, o singură trăsătură de penel făcută cu uşurinţă, astfel încît să pară că mîna, fără a fi călăuzită de nici un meşteşug, alunecă de la sine spre ţelul urmărit de pictor, dezvăluie cu limpezime priceperea artistului, ce va să fie preţuită apoi de fiecare în parte

[1] *Protogenes,* pictor grec la sfîrşitul secolului al IV-lea î.e.n.

după propria-i judecată ; şi acelaşi lucru se întîmplă în toate celelalte. Curteanul nostru va fi deci socotit desăvîrşit şi va să aibă graţie în tot şi mai cu seamă în vorbă, dacă se va feri de efectare : greşeală în care mulţi alunecă şi uneori mai vîrtos ca alţii unii lombarzi de-ai noştri : care, dacă au umblat un an prin străinătăţi, abia întorşi încep să vorbească romana [1] sau alteori spaniola ori franceza şi Dumnezeu mai ştie ce : lucru ce purcede numai din dorinţa nemăsurată de-a dovedi ce multe ştiu : şi în felul acesta omul se străduieşte a dobîndi cu sîrg şi învăţătură un cusur nesuferit. Mie unul de bună seamă nu mi-ar veni de loc uşor, dacă în discuţiile noastre m-aş apuca să folosesc cuvinte toscane vechi, de care graiul toscan din zilele noastre nu mai vrea să audă ; şi cu toate acestea socot că fiecare şi-ar rîde de mine."

XXIX. Atunci *messer* Federico zise : „Într-adevăr, vorbind aicea între noi, aşa cum facem acum, poate că n-ar fi potrivit să folosim cuvintele toscane vechi ; pentru că, după cum spui dumnia-ta, ele ar fi spre osteneala celui ce le rosteşte şi a celor ce le ascultă şi pe deasupra ar fi şi greu de înţeles pentru mulţi din cei de faţă. Dar dacă e vorba de cineva care scrie, sînt încredinţat c-ar greşi dacă nu le-ar folosi, căci ele dau mult farmec şi multă greutate scrierilor şi din ele se încheagă un grai mai grav şi mai plin de măreţie decît din limbile moderne." „Nu ştiu, răspunse Contele, ce farmec ori ce greutate ar putea da scrierilor acele cuvinte de care trebuie să te fereşti nu numai în graiul vorbit, aşa cum facem noi acum (şi după cum chiar domnia-ta ai mărturisit), ci şi în orice altceva din tot ce ţi-ai putea închipui. Pentru că orice om cu judecată, dacă ar fi să ţină o cuvîntare despre lucruri grave în senatul Florenţei, care e fruntea Toscanei, ori dacă ar fi să vorbească între patru ochi cu vreo persoană de vază din oraş, despre afaceri importante, sau cu vreun prieten bun despre lucruri plăcute, cu doamne ori cu cavaleri despre dragoste, dacă ar glumi ori păcăli pe alţii la sărbători, la jocuri sau orişiunde s-ar afla, la orice vreme şi cu orice prilej sînt încredinţat că s-ar feri să folosească cuvintele toscane vechi ; iar dacă le-ar folosi, în afară de faptul că ar ajunge de rîsul tuturor, ar mai fi şi prilej de plictiseală pentru ceilalţi. Mi

[1] Dialectul italian vorbit la Roma şi în împrejurimi.

se pare deci foarte ciudat să foloseşti în scris drept bune acele cuvinte de care te fereşti în orice fel de grai vorbit, socotindu-le drept nepotrivite ; şi să vrei cu dinadinsul ca ceea ce e nepotrivit vorbitului, să se potrivească în schimb de minune scrisului. Căci, după mine, scrisul nu este altceva decît o formă a vorbirii, ce dăinuieşte şi după ce omul a vorbit, e adică o imagine sau mai degrabă un soi de viaţă a cuvintelor : şi de aceea în graiul vorbit, care, de îndată ce glasul a ieşit din gură, se pierde, sînt îngăduite poate unele lucruri ce nu sînt îngăduite în scris ; căci scrisul păstrează cuvintele şi le supune judecăţii celui ce citeşte, dîndu-i răgaz să se gîndească la ele cu chibzuinţă. De aceea este firesc ca în graiul scris să se depună mai multă sîrguinţă, pentru a-l face să devină mai cult şi îngrijit, dar totuşi nu în aşa fel încît cuvintele scrise să se deosebească de cele spuse, ci doar ca în scris să se aleagă cuvinte mai frumoase decît cele folosite în vorbire. Căci dacă în scris ar fi îngăduite lucruri care nu sînt îngăduite în vorbă, aceasta ar da naştere, după părerea mea, unui neajuns foarte mare : şi anume acela de a te bucura de-o libertate mai mare tocmai acolo unde ar trebui să dovedeşti mai multă sîrguinţă ; şi atuncea truda ce-o depui la scris, în loc să-ţi fie de folos, ţi-ar fi dăunătoare. De aceea fără doar şi poate că ceea ce se potriveşte scrisului, se potriveşte şi vorbirii ; şi acea vorbire e frumoasă, care se aseamănă scrierilor frumoase. De asemenea socotesc că este mult mai trebuincios să fii înţeles în scris, decît în vorbă ; căci cei ce scriu nu se află întotdeauna în faţa celor ce citesc, aşa precum se află cei ce vorbesc în faţa celor cărora le vorbesc. De aceea eu aş aduce laude celui care nu s-ar mulţumi numai să se ferească de multe cuvinte toscane vechi, ci s-ar şi obişnui să folosească, atît în scris cît şi în vorbă, acele cuvinte îndeobşte cunoscute în Toscana şi în alte părţi ale Italiei, ce au în pronunţare un anumit farmec. Şi socotesc de asemenea că cel care urmează o altă cale decît aceasta, nu poate fi sigur pe el că nu se va lăsa tîrît către acel soi de afectare atît de defăimată de care pomeneam."

XXX. „Conte, grăi atunci *messer* Federico, eu nu pot tăgădui că scrisul este şi el un fel de a vorbi. Susţin totuşi că dacă cuvintele ce se spun ascund în ele unele lucruri de neînţeles, tîlcul lor nu pătrunde în sufletul celui ce le aude şi, nefiind înţeles, e de prisos : lucru ce nu se întîmplă în

scris ; căci dacă vorbele pe care le foloseşte scriitorul aduc după sine, nu zic o greutate, ci o agerime ascunsă şi mai puţin obişnuită decît cea care se strecoară în vorbele ce se spun de obicei, ele dau scriitorului mai multă greutate şi fac ca cititorul să înainteze mai încet şi mai aplecat asupra lui însuşi, îl fac să judece mai bine lucrurile şi să se desfete cu judecata şi de cunoştinţele celui ce scrie ; iar apoi, călăuzit de propria lui judecată, cu puţină trudă, ajunge să guste acea plăcere pe care ţi-o oferă cucerirea lucrurilor dificile. Iar dacă nepriceperea celui ce citeşte e atît de mare încît nu ajunge să învingă greutăţile, nu-i vina scriitorului şi limba lui nu trebuie socotită mai puţin frumoasă din pricina aceasta. De aceea eu socot că în scris e bine să se folosească cuvintele toscane, dar numai cele întrebuinţate de vechii toscani ; căci vechimea lor şi faptul că au fost consfinţite de vreme stau mărturie că sînt bune şi bine grăitoare pentru ce vor să spună ; şi în afară de aceasta sînt şi pătrunse de acel farmec şi acel respect pe care vechimea îl conferă nu numai cuvintelor, dar şi clădirilor, statuilor, picturilor şi tuturor lucrurilor ce-i păstrează pecetea ; şi adeseori numai prin această strălucire şi demnitate dau frumuseţe scrisului, frumuseţe a cărei virtute şi eleganţă poate împodobi în aşa măsură un subiect, oricît ar fi el de mărunt, încît să-l facă vrednic de cele mai mari laude. Dar această folosire a cuvintelor obişnuite la care domnia-ta, Conte, ţii atît de mult, mi se pare foarte primejdioasă şi adeseori de-a dreptul dăunătoare, căci dacă se întîmplă ca vreun cusur în felul de-a vorbi să se înrădăcineze în mulţi neştiutori de carte, aceasta nu însemnează să faci din el o lege pe care s-o urmeze şi ceilalţi. În afară de aceasta, obiceiurile în vorbă sînt foarte felurite şi nu există oraş de vază al Italiei care să nu-şi aibă felul său propriu de-a vorbi, deosebit de toate celelalte. Ori, de vreme ce domnia-ta nu te hotărăşti a spune pe faţă care din aceste feluri ţi se pare mai bun, unii s-ar putea folosi de graiul bergamasc ca şi de graiul florentin de pildă, şi după părerea domniei-tale n-ar săvîrşi nici o greşeală. Socot dar, că cei ce vor să scape de orice îndoială şi să fie siguri de sine trebuie să se hotărască a imita un anumit grai, pe care obştea întreagă să-l socotească bun şi pe acela să şi-l ţină drept călăuză şi pavăză împotriva celor ce cugetă altminteri : iar acesta (şi mă refer la limba vulgară) nu cred că ar putea fi altul decît graiul lui

Petrarca şi Boccaccio, căci cel care se îndepărtează de aceştia doi înaintează orbecăind, ca omul care umblă prin întuneric fără lumînare şi tocmai de aceea adeseori se rătăceşte. Noi însă ne vădim atît de înfumuraţi încît nu socotim de demnitatea noastră a face aşa precum făceau strămoşii noştri din antichitate : adică să ne străduim şi noi a imita, fără de care lucru socot că nu poţi scrie bine. Şi cea mai bună mărturie a celor spuse de mine ne-o aduce Vergilius ; care, deşi cu înţelepciunea şi judecata lui divină răpeşte tuturor urmaşilor săi nădejdea de a-l putea imita vreodată cu folos, l-a imitat cu toate acestea el însuşi pe Homer."

XXXI. „Această discuţie în legătură cu scrisul, grăi atunci seniorul Gaspar Pallavicino, este într-adevăr vrednică de a fi ascultată : cu toate acestea însă, eu cred că pentru ceea ce ne-am propus noi ar fi mai potrivit să ne arătaţi cum trebuie să vorbească curteanul nostru, căci de aceasta mi se pare că are mai mare nevoie, de vreme ce mai des i se va întîmpla să se folosească de vorbire decît de scris". La care seniorul Magnifico răspunse : „Dimpotrivă, eu cred că un curtean atît de desăvîrşit va trebui să cunoască neapărat atît scrisul cît şi vorbitul, fără de care toate celelalte însuşiri ale lui n-ar fi prea vrednice de laudă : drept care, dacă Contele doreşte să se ţină de dorinţa lui, îl va învăţa pe curtean nu numai să vorbească, ci şi să scrie bine". „Senior Magnifico, răspunse atuncea Contele, una ca asta nu primesc : căci ar fi o mare prostie din parte-mi să vreau a-i învăţa pe alţii ceea ce nici eu nu ştiu şi totodată să socot, chiar dacă ar fi să ştiu, că pot în cîteva cuvinte să fac ceea ce abia au ajuns să facă, cu atîta anevoinţă şi trudă, alţii, cu mult mai învăţaţi decît mine ; la scrierile unora ca aceştia l-aş trimite eu pe curteanul nostru, dacă aş fi totuşi nevoit a-l învăţa să scrie şi să vorbească". La care *messer* Cesare spuse : „Seniorul Magnifico vorbeşte despre scrierea şi vorbirea în vulgară, nu în latină ; prin urmare scrierile acelor oameni învăţaţi nu ne sînt de folos la treaba asta ; va trebui deci ca domnia-ta să ne spui ce ştii în legătură cu aceasta, iar despre rest te vom ierta". „Şi pînă acum v-am spus-o, răspunse Contele ; fiind vorba însă despre graiul toscan, poate că ar fi de datoria seniorului Magnifico mai mult decît a altora să-şi spună cuvîntul". „Eu unul n-aş putea şi nici nu s-ar cuveni să contrazic cu temei

pe cineva care ar susţine că graiul toscan este mai frumos decît celelalte, răspunse seniorul Magnifico. E adevărat că multe cuvinte dintre cele care azi sînt date uitării se găsesc în Petrarca şi în Boccaccio ; şi pe acestea eu unul nu le-aş folosi niciodată nici în vorbă, nici în scris ; şi cred de asemenea că nici ei, dacă ar fi trăit pînă în zilele noastre, nu le-ar fi folosit". Spuse atunci *messer* Federico : „Dimpotrivă, le-ar fi folosit ; iar voi toscanii ar trebui să vă împrospătaţi graiul, în loc să îl lăsaţi să piară, aşa după cum faceţi : căci despre el se poate spune că se ştie mai puţin la Florenţa decît în multe alte părţi ale Italiei". „Aceste cuvinte care nu se mai folosesc azi la Florenţa, răspunse atunci *messer* Bernardo, au rămas în vorbirea ţăranilor, dar ele sînt alungate de nobili, ca unele ce sînt socotite stricate şi amestecate, tocmai prin faptul că sînt vechi".

XXXII. Grăi atunci doamna Ducesă : „Să nu ne abatem de la ţelul nostru şi să-l lăsăm pe contele Ludovico să-l înveţe pe curtean a scrie şi-a vorbi cum trebuie, fie c-o face în toscană fie în oricare altă limbă". „Eu, mărită Doamnă, răspunse Contele, mi-am spus cuvîntul despre aceasta ; şi socotesc că aceleaşi reguli ce folosesc la învăţatul vorbirii, folosesc şi la învăţatul scrisului. Dar fiindcă îmi porunceşti să spun, îi voi răspunde, arătîndu-i ce cred eu lui *messer* Federico, a cărui părere se deosebeşte de a mea ; şi poate că va fi cu trebuinţă să mă întind la vorbă mai mult decît s-ar cuveni s-o fac : dar asta-i tot ce pot să spun. Zic dar, întîi, că după socotinţa mea, această limbă a noastră, căreia noi îi spunem vulgară, e încă tînără şi plăpîndă, deşi e folosită de foarte multă vreme : şi aceasta pentru că, fiind Italia nu numai subjugată şi prădată, dar în acelaşi timp şi atîţia amar de ani locuită de barbari, din pricina legăturilor cu acele popoare, limba latină s-a amestecat şi s-a stricat [1] şi din acest amestec au ieşit alte limbi ; acestea, asemeni rîurilor care din vîrful Apeninilor se despart rostogolindu-se către cele două mări, s-au despărţit şi ele, şi unele, spoite de latinitate, au ajuns pe felurite căi de-o parte, fie de alta a munţilor, iar

[1] Părerea conform căreia la baza limbii italiene ar fi stat latina, „amestecată şi stricată" din pricina invaziilor şi a dominaţiei popoarelor migratorii, era foarte răspîndită printre eruditii secolului al XVI-lea.

una, spoită de barbarie, a rămas în Italia. Această limbă a zăcut multă vreme printre noi neînchegată și împrăștiată, deoarece nu s-a găsit nimeni să-i poarte de grijă, nici să scrie în ea, nici să încerce a-i da vreo strălucire oarecare sau oarecare farmec ; cu toate acestea însă, după o bucată de vreme, a ajuns a fi mai îngrijită în Toscana decît în celelalte părți ale Italiei ; și tocmai de aceea pare-se că, încă din primele timpuri, acolo a rămas ce-a fost mai bun dintr-însa, pentru că poporul toscan i-a păstrat mai mult decît celelalte popoare accentele în pronunțare și ordinea gramatică, acolo unde se cerea, cît și pentru că a avut trei scriitori de seamă, care, cu agerimea minții lor, și-au rostit ideile cu acele cuvinte pe care obișnuința le înscăunase la vremea lor, și cel ce-a izbutit s-o facă în chipul cel mai fericit pe tărîmul dragostei, a fost, după părerea mea, Petrarca. Apoi, trezindu-se din cînd în cînd nu numai în Toscana, ci și în toată Italia, printre oamenii de neam pricepuți în ale vieții de curte, în ale armelor și-a literelor, o năzuință de-a vorbi și-a scrie mai îngrijit decît se obișnuia în acea primă epocă neștiutoare și grosolană, cînd pîrjolul nenorocirilor iscate de barbari nu apucase încă a se potoli, multe cuvinte fură lăsate de-o parte și în locul lor fură aduse altele, săvîrșindu-se și cu ele acea schimbare ce se petrece în toate cele omenești ; și același lucru s-a întîmplat și cu celelalte limbi. Căci dacă primele scrieri latine vechi s-ar fi păstrat pînă în zilele noastre, am vedea că altminteri vorbeau Evandru, Turnus și ceilalți latini din acele vremi, decît au vorbit apoi ultimii regi romani și cei dintîi consuli. Versurile pe care le cîntau salii [1] abia dacă erau înțelese de urmași ; dar fiind scrise astfel la porunca primilor învățători, nu s-au mai schimbat, din respect față de religie. În felul acesta și pe mai departe oratorii și poeții au părăsit multe din cuvintele folosite de înaintașii lor ; căci Antoniu, Crassus, Hortensiu [2], Cicero s-au ferit de multe din cuvintele folosite de Cato, Vergiliu sau Enius, și tot așa au făcut și ceilalți ; pentru că, deși vădeau respect față de antichitate, n-o prețuiau totuși în

[1] Preoți ai zeului Marte și ai lui Hercules.

[2] *Marcus Antonius* (143—87 î.e.n.), *Licinius Crassus* (140—91 î.e.n.), celebri oratori din antichitate, introduși de Cicero ca protagoniști în dialogul *De oratore (Despre oratorie)* ; *Hortensius Hortalus* (114—50 î.e.n.), alt orator, pomenit de Cicero în *Brutus*.

aşa măsură, încît să se vădească îndatoraţi faţă de ea, aşa precum domnia-ta ai vrea ca noi să ne vădim acum ; dimpotrivă, atunci cînd socoteau ei, o defăimau de-a dreptul : ca de pildă Horaţiu care spune că strămoşii săi îl lăudaseră prosteşte pe Plaut şi că el unul ar vrea să folosească în scris cuvinte noi. Iar Cicero în multe locuri îşi învinuieşte şi el înaintaşii şi ca să-l defăimeze pe Sergius Galba [1] susţine că discursurile lui aveau ceva învechit în ele şi că Enius de asemenea şi-a nesocotit în unele lucruri predecesorii. Aşa încît noi, dacă am dori să imităm pe antici, de fapt nu i-am imita. Iar Vergilius, despre care domnia-ta spui că l-a imitat pe Homer, în privinţa graiului nu l-a imitat.

XXXIII. Eu deci, întrucît mă priveşte, m-aş feri întotdeauna de-a folosi aceste cuvinte vechi, în afară doar de unele împrejurări, dar şi atuncea cît mai rar ; şi socotesc că cine face altminteri greşeşte nu mai puţin decît cel care, din dorinţa de a-i imita pe cei vechi, ar încerca să se hrănească cu ghindă, cînd are la îndemînă grîu. Şi fiindcă domnia-ta susţii că numai datorită acelei străluciri a vechimii, cuvintele vechi împodobesc în aşa măsură orice subiect, oricît ar fi el de mărunt, încît îl fac vrednic de laudă, eu dimpotrivă spun că, nu numai de cuvintele vechi, dar nici măcar de cele noi şi bune eu nu ţin seama într-atît, încît să socotesc că fără miezul unei gîndiri frumoase ele ar putea fi preţuite pe bună dreptate ; căci a despărţi gîndirea de cuvînt e totuna cu a despărţi sufletul de trup : lucru ce nici în primul caz, nici în al doilea nu se poate face fără a aduce vătămare. Deci, ceea ce după părerea mea este mai folositor şi mai de seamă pentru un curtean ce-ar vrea să scrie şi să vorbească bine, este să ştie multe lucruri ; căci cel care nu ştie şi n-are în cap un singur gînd care să fie vrednic de-a fi înţeles de ceilalţi, acela nu e în stare nici să-l rostească, nici să-l scrie. Apoi trebuie să ştie să aşeze în bună rînduială cele ce are de spus ori de scris ; pe urmă să le dea glas cum se cuvine prin cuvinte : care cuvinte, dacă nu mă înşel, trebuie să fie bine alese, frumoase, limpezi, bine întocmite, dar mai presus de toate folosite şi acum de popor ; căci cuvintele sînt acelea ce dau măreţie şi strălucire vorbirii, dacă cel ce le rosteşte e înzestrat cu

[1] Orator contemporan cu Cato.

sîrguinţă şi judecată clară şi ştie să le aleagă pe cele mai potrivite cu ce vrea el să spună, să le înalţe şi, modelîndu-le ca ceara după cum crede el de bine, să le aşeze unde vrea şi cu atare rînduială, încît de la prima vedere să ne facă cunoscută măreţia şi strălucirea lor, ca pînzele pictate dacă sînt puse într-o lumină bună. Şi spunînd acestea mă gîndesc atît la scris cît şi la vorbit ; căruia i se mai cer şi alte însuşiri, ce nu-s de nevoie în scris, ca de pildă un glas potrivit, nici prea subţire ori galeş ca de femeie, nici într-atît de aspru şi înfricoşător, încît să aducă a glas de cioban, ci limpede, pătrunzător, curat şi bine închegat, cu o rostire curgătoare şi gesturi potrivite ; care, după părerea mea, constau în anumite mişcări ale întregului trup, nu afectate, nici repezite, ci mai degrabă potolite, însoţite de o înfăţişare potrivită cu împrejurarea şi de o mişcare a ochilor ce să însoţească vorbele şi să le dea farmec ; astfel încît, împreună cu gesturile, să exprime cît mai desăvîrşit intenţiile şi simţămintele celui ce vorbeşte. Dar toate acestea ar fi deşarte şi trecătoare foarte, dacă ideile rostite prin cuvinte n-ar fi frumoase, pătrunzătoare, pline de agerime, elegante sau sobre, după nevoie."

XXXIV. „Mă tem, grăi atunci seniorul Magnifico, că dacă acest curtean al nostru va vorbi cu atîta eleganţă şi sobrietate se vor găsi printre noi unii care să nu-l priceapă." „Dimpotrivă, va fi priceput de toţi, răspunse Contele, pentru că uşurinţa nu stă în calea eleganţei. De altminteri ei nu-i cer să vorbească întotdeauna despre lucruri grave, ci şi despre lucruri plăcute, despre jocuri, zicale, păcăleli, după prilej, dar despre toate acestea în schimb, cu bună chibzuială, cu vioiciune şi cu belşug de vorbe, fără a fi totuşi încîlcit şi fără a da în nici un loc dovadă de îngîmfare ori de prostie copilărească. Iar cînd va fi apoi să vorbească despre lucruri mai greu de înţeles, aş vrea ca atît prin vorbe, cît şi prin idei desluşite să-şi tălmăcească cu agerime gîndurile, limpezind şi netezind tot ceea ce poate trezi anumite îndoieli, dar făcînd-o cu meşteşug şi fără răutate. De asemeni, cînd va fi nevoie, să ştie să vorbească cu demnitate şi ardoare, pentru a aţîţa simţămintele ce zac în sufletele noastre şi pentru a le înflăcăra ori pentru a le mişca, după nevoie ; şi rostindu-se uneori simplu, cu acea candoare ce face a ţi se pare că firea însăşi îţi vorbeşte, să ne încălzească sufletele scăldîndu-ni-le în duioşie şi toate acestea

să le facă cu atare uşurinţă, încît cine îl ascultă să creadă că e în stare să atingă acele culmi fără de nici o greutate, ba chiar şi culmi mult mai înalte, dacă ar fi pus la încercare. Aşa aş dori eu să vorbească şi să scrie curteanul nostru ; şi nu numai să întrebuinţeze cuvinte alese şi frumoase din toate părţile Italiei, ci să se folosească aşijderea şi de acei termeni franţuzeşti şi spanioleşti pe care obişnuinţa i-a înscăunat în limba noastră. De aceea eu unul n-aş avea nimic împotrivă dacă, fiind nevoit, ar zice de pildă *primor* [1], *accertare* [2], *avventurare* [3], ori dacă ar zice *ripassare una persona con ragionamento* [4] vrînd să înţeleagă printr-asta a cerceta amănunţit pe cineva pentru a-l cunoaşte bine ; sau dacă ar zice *un cavalier senza rimproccio* [5], *attilato* [6], *creato d'un principe* [7] şi alte asemenea expresii ; numai să fie înţeles de ceilalţi. Alteori aş dori să folosească unele cuvinte cu alt înţeles decît cel pe care îl au ; şi schimbîndu-le locul după cum crede el bine, să le altoiască întocmai ca pe o ramură, pe un trunchi mai viguros, pentru a le spori farmecul şi frumuseţea şi pentru a apropia lucrurile de proprii noştri ochi sau, cum se zice, pentru a le face palpabile, spre desfătarea celui ce aude sau citeşte. Şi nici n-aş vrea să se teamă de a forma cuvinte noi, cu feluri noi de exprimare, pe care să le imite cu pricepere de la latini, aşa după cum latinii le imitau de la greci.

XXXV. Aşadar dacă printre oamenii cu ştiinţă de carte, deştepţi şi înţelepţi, ce azi se află printre noi, s-ar găsi unii care să se căznească a scrie aşa precum am spus, într-o asemenea limbă, lucruri vrednice de a fi citite, această limbă ar ajunge sub ochii noştri chiar, şi cultă, şi bogată în vorbe şi rostiri

[1] *Primor*, cuvînt spaniol care înseamnă *desăvîrşire* ; limba italiană n-a încorporat acest cuvînt.

[2] *Accertare*, cuvîntul e luat aici în înţelesul pe care îl are în spaniolă, adică acela de *a izbuti*, *a duce la bun sfîrşit un lucru*. Cu acest sens cuvîntul nu a intrat în limba italiană.

[3] *Avventurare*, a expune pe cineva la anumite riscuri.

[4] Expresia este tradusă probabil din limba spaniolă. Azi *ripassare qualcuno* înseamnă a trage o săpuneală cuiva.

[5] *Senza rimproccio*, în sensul franţuzescului *sans reproche* (fără pată, fără vină, curat). Expresia n-a pătruns în limba italiană.

[6] Din cuvîntul spaniol *atildar*, a se îmbrăca îngrijit.

[7] *Creato d'un principe* în sensul de subaltern, slujitor, protejat al cuiva. Cu acest sens cuvîntul a pătruns în limba italiană prin intermediul spaniolei.

alese şi în ea s-ar putea scrie tot atît de bine ca în oricare alta, iar dacă această limbă nu va fi toscană veche curată, va fi italiană în schimb, o italiană obştească, bogată şi felurită ca o grădină încîntătoare, plină de flori şi poame de tot soiul. Şi n-ar fi nimic nou într-asta ; căci dintre cele patru graiuri pe care le foloseau scriitorii greci, alegînd din fiecare anumite cuvinte şi expresii, după cum le convenea lor, ei alcătuiau o altă limbă ce se numea obştească şi toate cinci apoi erau cunoscute sub un singur nume, acela de limbă greacă ; şi deşi graiul atenian era mai ales, mai curat şi mai curgător decît celelalte graiuri, scriitorii preţuiţi care nu erau atenieni de obîrşie nu-l foloseau în aşa măsură, încît din felul lor de-a scrie, cît şi din dulceaţa şi particularităţile propriului lor fel de a vorbi, să nu fie recunoscuţi ; şi nici nu se întîmpla ca din această pricină să fie defăimaţi ; dimpotrivă, cei care voiau să pară cu dinadinsul atenieni erau ţinuţi de rău. Printre scriitorii latini de asemenea erau preţuiţi pe vremea lor mulţi care nu erau romani [1], deşi scrisul lor nu vădea acea puritate specifică limbii romane, pe care n-o pot dobîndi decît arareori cei de alt neam. Tit Liviu n-a fost de-o parte, deşi s-a găsit cineva care să afirme că n-a aflat la el acea *patavinitas* [2], după cum nici Vergiliu n-a fost înlăturat pentru că a fost învinuit că nu vorbea romana ; şi, precum bine ştiţi, mulţi scriitori barbari [3] de origine erau citiţi şi preţuiţi la Roma. Dar noi, vădindu-ne mult mai severi decît erau latinii, ne impunem nouă înşine legi noi ce n-au nici un temei ; şi deşi în faţa noastră se întind destule căi bătute, noi ne căznim a merge pe poteci neumblate : pentru că în propria noastră limbă, al cărei rost, ca şi al tuturor celorlalte, este acela de a exprima bine şi desluşit ideile noastre, noi pare că ne desfătăm cu tot ce e mai încîlcit ; şi deşi o numim limbă vulgară, folosim în ea cuvinte ce nu numai de vulg, dar nici măcar de nobili şi scriitori nu-s pricepute şi nu se mai folosesc nicăieri ; şi aceasta fără a ţine seamă că antichitatea însăşi ponegreşte cuvintele pe care obişnuinţa nu le înscăunează în limbă. Dar domnia-ta, după a mea părere, nu ştii prea bine ce înseamnă această obişnuinţă ; căci

[1] Născuţi şi trăiţi la Roma.
[2] Fel de a vorbi caracteristic locuitorilor din Patavium (Padova).
[3] Alţi scriitori latini, originari din Gallia, Alexandria, Cartagina etc.

dacă un anumit fel greşit de a vorbi s-a răspîndit printre neştiutorii de carte, domnia-ta spui că aceasta nu-i de ajuns spre a i se zice obişnuinţă şi că nu trebuie acceptată ca regulă în vorbire ; pe de altă parte însă, după cum te-am auzit spunînd în alte rînduri, ai vrea ca în loc de *Capitolio* să se spună *Campidoglio* ; în loc de *Jeronimo, Girolamo* ; în loc de *audace, aldace* şi în loc de *patrone, padrone* şi alte asemenea cuvinte amestecate şi stricate ; şi aceasta numai pentru că aşa se găsesc scrise în cine ştie ce toscan nepriceput de odinioară şi pentru că ţăranii toscani din zilele noastre spun aşa. Obişnuinţa de a vorbi eu socot că ni se trage de la oamenii cu minte ascuţită, care prin ştiinţă şi experienţă şi-au dobîndit o judecată sănătoasă şi prin ea încuviinţează cu toţii laolaltă consfinţirea cuvintelor ce li se par bune şi care sînt recunoscute ca atare mulţumită unei anumite însuşiri înnăscute şi nu după vreun meşteşug sau reguli anumite. Au nu ştiţi că figurile de stil ce dau atîta farmec şi strălucire cuvîntărilor, se abat de la regulile gramaticale şi cu toate acestea obişnuinţa le-a înscăunat în limbă pentru că, fără a putea recurge la altă explicaţie, ele ne plac prin dulceaţa şi gingăşia lor ce încîntă auzul nostru ? Aceasta înseamnă, după mine, obişnuinţa de-a vorbi bine : şi de această obişnuinţă sînt capabili atît romanii, napolitanii, lombarzii şi alţii, cît şi toscanii.

XXXVI. E foarte adevărat că anumite lucruri sînt bune în orice limbă : ca de pildă uşurinţa de a vorbi, buna rînduială, belşugul de cuvinte, zicalele frumoase, frazele bine închegate şi cît mai numeroase ; după cum, dimpotrivă, afectarea şi celelalte lucruri potrivnice acestora n-au ce căuta în nici o limbă. Dar în ceea ce priveşte cuvintele sînt unele care durează o vreme şi apoi se învechesc, pierzîndu-şi orice farmec, iar altele în schimb pare că prind putere şi ajung la preţ mai mare ; căci, după cum anotimpurile anului despoaie pămîntul de flori şi frunze şi-l înveşmîntă apoi cu altele noi, la fel şi vremea face să cadă cuvintele dintîi, iar obişnuinţa reînvie altele, dîndu-le farmec şi măreţie, pînă ce, înghiţite de vremea cea pizmaşe, ajung şi ele a muri ; căci pînă mai la urmă toţi sîntem muritori, şi noi, şi toate ale noastre. Gîndiţi-vă că despre limba oscă [1] azi nu mai ştim nimic. Limba provensală, care

[1] Limba vechilor locuitori ai Campaniei ; una din limbile italiene preromane.

nu de mult era proslăvită de scriitori de seamă, azi nu mai e înţeleasă de locuitorii acelei ţări. Socot dar, după cum bine a spus seniorul Magnifico, mai adineaori, că dacă Petrarca şi Boccaccio ar mai fi fost şi astăzi vii, multe din cuvintele pe care le întîlnim în scrierile lor ei nu le-ar mai fi folosit : drept care nu găsesc de cuviinţă ca noi să imităm acele vorbe. Dar laud în schimb cu prisosinţă pe cei ce ştiu a imita ceea ce trebuie imitat, aceasta însă nu înseamnă că aş crede că-i cu neputinţă a scrie bine fără a imita ; şi mai cu seamă în limba noastră, în care adeseori ne ajută obişnuinţa ; ceea ce n-aş cuteza să spun dacă ar fi vorba despre latină."

XXXVII. „De ce adică ai vrea, grăi atunci *messer* Federico, ca obişnuinţa să fie mai preţuită în vulgară decît în latină ?" „Dimpotrivă, răspunse Contele, socot că această obişnuinţă trebuie să călăuzească amîndouă limbile. Dar fiindcă oamenii aceia, cărora limba latină le era ceea ce nouă azi ne este limba vulgară, nu mai sînt pe lume, noi trebuie să învăţăm din scrierile lor ceea ce ei au învăţat de la această obişnuinţă ; căci vorbirea antică nu însemnează altceva decît obişnuinţa antică de a vorbi : şi ar fi o prostie să îndrăgeşti vorbirea antică numai pentru a vorbi mai degrabă aşa cum se vorbea atunci, decît cum se vorbeşte astăzi." „Aşadar, zise *messer* Federico, anticii nu imitau pe alţii ?" „Ba, da, răspunse Contele, mulţi imitau, dar nu în toate cele. Căci dacă Vergiliu l-ar fi imitat întru totul pe Hesiod, n-ar fi ajuns să-l întreacă ; după cum nici Cicero nu l-ar fi întrecut pe Crasus şi nici Enius pe înaintaşii săi. Homer, de pildă, e atît de vechi, încît e socotit de mulţi drept primul poet al tuturor timpurilor şi totodată primul prin măestria stilului : ori el pe cine oare crezi domnia-ta c-a imitat ?" „Pe un altul şi mai vechi ca el, răspunse *messer* Federico, despre care nu ştim nimic din pricina vechimii." „Dacă-i aşa, zise Contele, pe cine crezi că au imitat Petrarca şi Boccaccio care, ca să zicem aşa, de abia de trei sau patru zile au apărut pe lume ?" „N-aş şti să spun, răspunse *messer* Federico, dar nu e greu să presupui că au fost şi ei înclinaţi din fire către imitaţie, deşi nu ştiu pe cine au imitat anume." Răspunse atuncea Contele : „Dacă-i aşa înseamnă că cei ce erau imitaţi au fost mai vrednici decît cei ce imitau : şi prea ar fi lucru de mirare ca numele şi faima lor, dacă erau atît de vrednici, să piară pe de-a întregul. Eu unul însă cred că adevăratul lor maestru le-a fost înţelepciunea şi judecata lor

firească ; lucru de care nimeni nu trebuie să se mire, pentru că aproape întotdeauna poţi năzui să ajungi pe felurite căi la culmile desăvîrşirii. Şi nu există fire care să nu adăpostească în ea mai multe înclinări pe care soarta le-a făcut deosebite între ele, dar deopotrivă vrednice de laudă. Luaţi muzica de pildă, ale cărei armonii sînt cînd lente şi măreţe, cînd iuţi şi felurite în căile ce apucă ; cu toate acestea însă ele desfată deopotrivă auzul, însă din pricini felurite : lucru ce se vădeşte din felul de-a cînta al lui Bidon [1], care e atît de meşteşugit, atît de vioi, de înflăcărat, de tumultuos şi atît de felurit în modulări şi fraze, încît inimile celor ce-l ascultă se înduioşează şi se înfierbîntă şi într-acest chip, vrăjite, par să se înalţe pînă la ceruri. Nu mai puţin ne înduioşează prin cîntul său Marchetto Cara al nostru, deşi prin armonii mai duioase ; căci el pătrunde în sufletele noastre pe căi mai potolite şi pline de dulceaţă înlăcrimată, aprinzînd cu gingăşie o flacără încîntătoare. Felurite alte lucruri plac deopotrivă ochilor noştri pînă într-atîta încît cu greu poţi spune care din ele sînt îndrăgite mai vîrtos. În pictură, de pildă, Leonardo da Vinci, Mantegna, Rafael, Michel Angelo, Giorgio da Castelfranco [2] sînt neîntrecuţi cu toţii, şi cu toate acestea fiecare se deosebeşte de celălalt prin felul lui de a picta, fel căruia nu-i lipseşte nimic, la nici unul din ei, deoarece fiecare este un maestru desăvîrşit în genul său. Acelaşi lucru se poate spune şi despre mulţi poeţi greci şi latini care, deşi deosebiţi în scris, sînt deopotrivă lăudaţi. Oratorii, de asemenea, au fost dintotdeauna atît de deosebiţi între ei, încît putem spune că aproape fiecare epocă a scos la iveală şi a preţuit un anumit fel de oratori caracteristici pentru acele vremi : iar aceştia se deosebeau nu numai de înaintaşii lor, dar chiar şi între ei, aşa cum scriu grecii de pildă despre Isocrate, Lisia, Eschin şi alţii mulţi, toţi oratori vestiţi, dar care nu puteau fi asemuiţi decît cu ei înşişi. Şi tot aşa printre latini, Carbine, Leliu, Scipione Africanul, Galba, Sulpiţiu, Cotta, Gracus, Marc Antoniu, Crasus şi atîţia alţii pe care nu-i mai înşir, fiindcă ne-ar lua prea multă vreme, toţi buni şi în acelaşi timp deosebiţi unii de alţii : de aceea

[1] *Bidone da Asti*, unul din cei mai vestiţi cîntăreţi bisericeşti ai papei Leon al X-lea.

[2] Pictorul este îndeobşte cunoscut sub numele de Giorgione.

zic că dacă s-ar apuca cineva să-i studieze pe toţi, cîţi oratori, atîtea feluri de vorbă ar găsi. Şi dacă nu mă înşel, îmi amintesc că Cicero îl pune într-un loc pe Marc Antoniu să-i spună lui Sulpiţiu că sînt şi mulţi dintre aceia ce nu imită chiar pe nimeni şi ajung cu toate acestea pe culmile desăvîrşirii ; şi pomeneşte de unii care înscăunaseră o nouă figură de stil, frumoasă, dar neobişnuită pentru ceilalţi oratori de pe vremea aceea, prin care nu făceau decît să se imite pe ei înşişi ; Cicero însă spune că maeştrii trebuie să ţină seama de firea învăţăceilor şi, călăuzindu-se după ea, să-i ajute şi să-i îndrume pe calea către care sînt mînaţi de judecata lor şi propriile înclinări. De aceea cuget eu, iubite *messer* Federico, că dacă omul nu-şi află de la sine o potrivire oareşicare cu un autor, nu-i bine să-l împingi a-l imita cu sila, căci vigoarea minţii lui, abătîndu-se de la calea pe care ar fi străbătut-o cu folos, dacă nu i-ar fi fost retezată, se stinge încetul cu încetul şi nu mai poate da nimic. De aceea nu pricep cum ar putea fi bine, ca în loc să îmbogăţim această limbă şi să-i dăm viaţă, măreţie şi lumină, noi dimpotrivă s-o sărăcim, s-o facem a părea plăpîndă, umilă, obscură şi s-o restrîngem în aşa măsură, încît să fim siliţi cu toţii să-i imităm doar pe Petrarca şi Boccaccio, ca şi cum pe tărîmul limbii nu s-ar cădea să dai crezare şi unui Poliziano, unui Lorenzo dei Medici sau Francesco Diaceto [1] şi altora ce sînt şi ei toscani şi care poate nici în ce priveşte ştiinţa şi judecata lor nu sînt cu nimic mai prejos decît Petrarca şi Boccaccio. Ar fi într-adevăr mare nenorocire să te opreşti pe loc, să nu încerci a depăşi pe cel ce pasămite a fost dintîiul scriitor şi să pierzi nădejdea că atîtea minţi destoinice n-ar fi în stare să găsească, nu unul, ci mai multe feluri frumoase de rostire în propria lor limbă. Dar astăzi din păcate se află unii care întrec măsura în sîrguinţă şi care, ridicîndu-şi limba, toscana lor, la rangul de religie, cu dogmele-i de nepătruns îi înspăimîntă în aşa măsură pe cei care îi ascultă, încît strecoară în mulţi nobili şi chiar şi în scriitori asemenea sfiiciune, încît nu mai cutează nici să deschidă gura şi ajung să mărturisească ei înşişi că nu ştiu să vorbească limba pe care au în-

[1] *Francesco Cattani da Diacceto* (1466—1522), scriitor apreciat în Renaştere, ignorat astăzi, autor a numeroase opere filozofice scrise în latină şi traduse în parte de el însuşi în italiană.

vățat-o încă din fașe de la doicile lor. Dar despre toate acestea socot că am vorbit destul ; de aceea să urmăm a cuvînta despre curteanul nostru."

XXXVIII. Răspunse atunci *messer* Federico : „Eu doar atîta aș mai vrea să adaug, că nu tăgăduiesc cum că părerile și minţile oamenilor n-ar fi deosebite între ele ; și nici nu cred c-ar fi bine ca un om focos și neastîmpărat din fire să se apuce a scrie lucruri blajine, iar altul în schimb, mai așezat și cumpătat, să scrie lucruri șugubețe : deoarece în treaba asta e drept ca fiecare să facă așa cum îl îndeamnă firea. Și cred că despre aceasta vorbea și Cicero cînd spunea că maeștrii trebuie să țină seama de firea învățăceilor, ca să nu facă așa cum fac plugarii cei nepricepuți, ce uneori seamănă grîu pe locurile în care rodește numai vița. Dar ce nu-i chip să-mi intre mie în cap e cum se poate ca — fiind vorba despre o limbă aparte, care nu este în așa măsură a tuturor, cum sînt de pildă vorbirea zilnică, gîndurile și multe alte socoteli, ci este mai degrabă o descoperire cuprinsă în marginile anumitor termeni — să nu socoți că-i mai cuminte a imita pe cei ce vorbesc bine, decît a glăsui la întîmplare și că, după cum în latină omul trebuie să se căznească a imita mai degrabă limba lui Vergiliu și Cicero, decît aceea a lui Silius și Cornelius Tacitus, tot așa în vulgară n-ar fi mai bine să imiți limba lui Petrarca și Boccaccio decît a oricăror altora, în ea să-ți dai pe față cum se cuvine ideile tale și pe calea asta să ții seamă, după cum ne învață Cicero, de înclinările firești. În felul acesta se va vedea că deosebirea ce spui domnia-ta că există între oratorii buni stă în idei și nu în limbă." „Mă tem, răspunse Contele, că ni se încurcă ițele din ce în ce mai mult și că ne depărtăm de cele ce voiam a spune despre curteanul nostru. Cu toate acestea însă, eu te întreb pe domnia-ta : în ce stă vrednicia acestei limbi ?" Răspunse *messer* Federico : „În buna păstrare a însușirilor ei, în faptul de-a o înțelege așa precum am spus și în folosirea acelui stil și a acelui ritm în frază de care s-au slujit toți cei care au scris bine". „Aș vrea să știu, întrebă Contele, dacă stilul și ritmul despre care vorbești izvorăsc din idei sau din cuvinte ?" „Din cuvinte", răspunse *messer* Federico. „Dacă-i așa, zise Contele, nu ți se pare că vorbele lui Siliu și Cornelius Tacitus sînt tot acelea pe care le folosește și Vergiliu ori Cicero, dar luate în alt înțeles ?" Răspunse *messer* Federico : „Sînt aceleași, e adevărat, dar unele amestecate și folosite altmin-

teri". La care Contele răspunse : „Şi dacă dintr-o carte a lui Cornelius sau Siliu s-ar scoate toate acele cuvinte (de fapt foarte puţine) folosite cu alt înţeles decît cel pe care li-l dă Vergiliu şi Cicero, n-ai spune tot domnia-ta că limba lui Cornelius este aceeaşi cu limba lui Cicero şi a lui Siliu cu limba lui Vergiliu ? Şi c-ar fi bine să-i imiţi în felul lor de-a se rosti ?"

XXXIX. „După părerea mea, grăi atunci doamna Emilia, această sfadă a domniilor voastre e mult prea lungă şi plictisitoare : de aceea n-ar strica s-o amînăm pe altă dată." *Messer* Federico vru să-i răspundă în mai multe rînduri, însă doamna Emilia îi luă de fiecare dată vorba din gură. În cele de pe urmă Contele spuse : „Mulţi vor să judece stilurile şi să vorbească despre ritm şi despre imitaţie, dar întrucît mă priveşte unii ca aceştia nu mă pot face să înţeleg ce anume este stilul, nici ritmul, nici în ce anume constă imitaţia şi nici de ce lucrurile luate de la Homer sau de la altcineva i se potrivesc atît de bine lui Vergiliu, încît par mai degrabă exemplificate de el decît imitate : şi poate că de vină sînt eu ce nu-i pot înţelege. Dar fiindcă cea mai bună dovadă că ştii ceva e faptul că poţi să înveţi şi pe alţii ceea ce ştii tu însuţi, eu mă îndoiesc că ei pricep aceste lucruri ; iar dacă îl laudă pe Virgiliu şi pe Cicero o fac doar fiindcă multă lume îi laudă şi nu pentru că ar cunoaşte deosebirea dintre ei şi alţii, deosebire care de fapt nu constă în cunoaşterea a două, trei sau zece cuvinte folosite în chip deosebit de unii. În Salustius, în Cesar, în Varrone şi în alţii la fel de buni ca ei, se găsesc multe cuvinte folosite altminteri de cum le foloseşte Cicero ; şi totuşi ele li se potrivesc şi unora şi altora, pentru că forţa unei limbi şi însuşirile alese nu ţin de mărunţişuri de-astea, după cum bine i-a răspuns Demostene lui Eschin, care vrînd a-l împunge cu vorba, îl întrebase în legătură cu unele cuvinte pe care, deşi nu erau atice, le folosise Demostene, dacă erau ciudăţenii sau mai degrabă monştri ; la care Demostene, rîzîndu-şi de-o asemenea întrebare, îi răspunse că soarta Greciei nu atîrna de asta. Iar eu de asemeni nu mi-aş face griji dacă aş fi luat la rost de vreun toscan fiindcă am zis *satisfatto* în loc de *sodisfatto*, *onorevole* în loc de *orrevole*, *causa* în loc de *cagione*, *populo* în loc de *popolo* şi altele asemănătoare." *Messer* Federico se ridică atunci în picioare şi zise : „Ascultaţi, vă rog, aceste cuvinte". Doamna Emilia însă îi spuse rîzînd : „Cadă mînia mea asupra celui

ce va mai scoate o vorbă în legătură cu povestea asta, pe care vreau s-o amînăm pe altă seară. Ci domnia-ta, Conte, urmează a ne vorbi despre curtean şi dovedeşte-ne că ai memorie bună ; căci de vei şti să reiei firul de unde l-am lăsat, va fi mare minune."

XL. „Doamnă, răspunse Contele, firul îmi pare a fi tăiat : dar totuşi, dacă nu mă înşel, cred că spuneam a fi acea urîcioasă afectare o adevărată pacoste, iar simplitatea şi firescul în schimb, un farmec netăgăduit : spre lauda acestora din urmă şi întru ocara afectării multe ar mai fi de spus : eu însă aş mai vrea să spun un singur lucru doar şi altceva nimic. Obştească şi adîncă dorinţă a tuturor femeilor este aceea de a fi, şi cînd nu pot să fie, măcar să pară frumoase ; drept care, dacă firea dă greş pe alocuri în privinţa asta, ele se căznesc s-o înlocuiască prin felurite tertipuri. Dintr-asta naşte sulemenitul feţii cu atîta grijă şi uneori chiar suferinţă, smulgerea sprîncenelor şi-a perilor de pe frunte, folosirea atîtor şiretlicuri şi înduratul atîtor necazuri, ce voi femeile socotiţi că le sînt tăinuite bărbaţilor, deşi le ştiu cu toţii." Rîse la asta madona Constanza Fregosa şi zise : „Domnia-ta ai face mult mai bine dacă ai urma cu cele începute şi ne-ai spune din ce purcede farmecul, vorbindu-ne despre curtean, în loc să vrei cu tot dinadinsul să afli cusururile femeilor, cînd nu e vorba despre asta". „Ba, dimpotrivă, tocmai despre asta este vorba, răspunse Contele ; pentru că aceste cusururi femeieşti despre care vorbesc eu vă răpesc orice farmec, deoarece ele purced numai din afectare şi prin ea voi arătaţi orişicui pe faţă dorinţa voastră nesăbuită de a părea frumoase. Nu vă daţi seama oare că o femeie care chiar dacă se sulemeneşte, o face cu atîta cumpăt şi atît de uşurel încît cel care o vede stă la îndoială, întrebîndu-se dacă e sau nu sulemenită, are cu mult mai mult farmec decît alta, atît de boită, încît pare că poartă o mască pe faţă şi care nu îndrăzneşte să rîdă de teamă să nu-i crape, şi rămîne toată ziua, din zori de cînd se îmbracă şi pînă cînd se culcă, cu aceleaşi culori în obraz ; iar apoi, peste zi, stă toată vremea nemişcată ca o stană de piatră, arătîndu-şi faţa numai la lumina faclelor, aşa cum îşi arată negustorii grijulii ţesăturile numai în locuri întunecoase. Cu cît mai mult place o femeie, nu zic urîtă, dar care lasă să se vadă limpede că nu are nimic pe faţă, chiar dacă nu e atît de albă şi nici atît de roşie ca altele, dar care are în schimb paloarea ei fi-

rească şi uneori, fie din ruşine, fie din alte neajunsuri, se îmbujorează de-o roşeaţă nevinovată, cu cît mai mult place, zic, o femeie cu părul strîns la întîmplare, fără prea mult dichis, cu gesturi simple şi fireşti, o femeie ce nu vădeşte stăruinţă, nici osteneală în a fi frumoasă. Acesta este farmecul firesc al nevinovăţiei, atît de îndrăgit de ochii şi sufletele omeneşti, ce pururea se tem a nu fi înşelate de ceea ce-i făcut cu prea mult meşteşug şi artă. Plac foarte mult la o femeie dinţii frumoşi, deoarece, fiind mai puţin descoperiţi decît e faţa şi stînd ascunşi mai multă vreme, poţi lesne să-ţi închipui că pentru a-i dovedi frumoşi nu le porţi de grija precum feţei ; cu toate acestea însă, cel care ar rîde fără rost şi numai ca să şi-i arate, şi-ar da pe faţă osteneala şi chiar dacă ar avea dinţii frumoşi, tuturor li s-ar părea caraghios şi lipsit de farmec, precum Egnaţiu al lui Catullus [1]. Acelaşi lucru se poate spune şi despre mîini : cari, dacă sînt gingaşe şi frumoase, arătate fiind cu un anumit rost goale, aşa precum o cere folosirea lor şi nu cu gînd de-a le vădi frumuseţea, aţîtă dorul după ele, mai cu seamă dacă sînt acoperite de mănuşi ; şi aceasta fiindcă pare că acel ce le acoperă nu ţine seama şi nu-i pasă dacă-s văzute ori nu şi fiindcă pare aşijderi că le are aşa frumoase din naştere şi nicidecum prin grijă şi dichis. Aţi luat vreodată aminte la o femeie care, fie pe stradă, în drum spre biserică, fie în altă parte, la joacă sau în alte împrejurări, îşi ridică fără să vrea poala rochiei atît cît să se vadă piciorul şi adeseori chiar şi din gleznă o bucăţică ? Nu vi se pare gestul ei nespus de drăgălaş, dacă vădeşte prin încălţările-i de catifea şi prin ciorapii bine întinşi o înclinare, firească femeilor, spre tot ce e frumos şi îngrijit în îmbrăcăminte ? De bună seamă mie îmi place mult şi cred că aşijderea şi domniilor voastre, pentru că oricine îşi dă seama că grija faţă de frumos, cînd este vorba despre o parte a trupului de obicei ascunsă şi rareori văzută, o astfel de femeie este mai degrabă firească decît voită şi că de pe urma ei ea nu aşteaptă nici o laudă.

XLI. În felul acesta ajungi să te fereşti de afectare şi s-o ascunzi cu orice preţ ; pentru că aţi priceput desigur cît este de dăunătoare şi în ce măsură răpeşte orice farmec tuturor

[1] Aluzie la poezia lui Catullus intitulată *In Egnatium* (*Carmina*, XXXIX).

celor pe care le înfăptuieşti cu trupul ori cu sufletul ; despre care suflet pînă acum am vorbit prea puţin, deşi nu se cuvine a-l da uitării ; căci fiind el mult mai vrednic decît trupul, se cade a fi de asemenea şi mult mai instruit şi împodobit cu însuşiri frumoase. Lăsînd de-o parte dar învăţămintele atîtor filozofi înţelepţi care scriu despre lucrurile acestea şi definesc virtuţile sufleteşti, discutînd cu agerime despre vrednicia lor, noi, ţinîndu-ne de cele ce ne-am propus a discuta, vom spune în cîteva cuvinte, referitor la ceea ce trebuie să facă curteanul nostru în această privinţă, că îi va fi de ajuns să fie, aşa precum se zice, un om de bine şi dintr-o bucată ; căci prin aceasta înţelegem atît prevederea, bunătatea, tăria şi cumpătarea sufletească, cît şi toate celelalte însuşiri ce se potrivesc unui nume atît de onorat. Şi eu socot că un filozof cu adevărat moral e doar acela care vrea cu dinadinsul a fi bun ; iar pentru aceasta are nevoie nu atît de precepte morale, cît de voinţa însăşi. De aceea avea dreptate Socrate cînd zicea că învăţămintele sale se dovedeau folositoare atunci cînd îndemnau către cunoaşterea şi învăţarea virtuţilor : deoarece aceia care, ajunşi pînă la capăt, nu au altă dorinţă decît de a fi buni, aceia îşi însuşesc cu uşurinţă ştiinţa a tot ce este de trebuinţă pentru asta ; drept care despre această însuşire nu vom vorbi mai mult.

XLII. Dar, în afară de bunătate, adevărata şi cea mai de seamă podoabă a sufletului socot că este la oricine dragostea de carte : şi aceasta în ciuda faptului că francezii nu cunosc decît nobleţea armelor şi nu ţin seama de nimica altceva, astfel încît nu numai că nu preţuiesc literatura, dar o urăsc de-a dreptul şi îi ţin pe scriitori drept cei mai josnici oameni, socotind mare mojicie să-i zici cuiva cleric [1]." Grăi atunci Magnificul Juliano : „Domnia-ta ai dreptate : francezii zac de multă vreme întru greşeala aceasta ; dar dacă cu ajutorul sorţii monseniorului d'Angouleme [2], după cum nădăjduim, va fi moştenitorul tronului, socot că tot aşa după cum străluce şi înfloreşte în Franţa gloria armelor sale, la fel va înflori şi aceea a literelor sale, fiindu-i cea mai de preţ podoabă ; căci nu de mult, aflîndu-mă la Curte, l-am văzut pe acest senior

[1] Cleric, sinonim cu literat, sens derivat din evul mediu, cînd clericul era deţinătorul culturii scolastice şi latine.

[2] Francisc I, fiul lui Carol de Valois, devenit în 1515 rege al Franţei.

şi mi s-a părut că, în afară de însuşirile trupeşti şi frumuseţea chipului, are în întreaga înfăţişare o asemenea măreţie împletită cu o caldă dragoste de oameni, încît pînă şi regatul Franţei trebuie că-i pare lui prea mic. Am auzit apoi de la mulţi gentilomi, atît francezi cît şi italieni, multe lucruri despre obiceiurile alese, despre sufletul său mare, despre vitejia şi dărnicia sa ; şi printre alte lucruri mi s-a spus că îndrăgea şi preţuia mai presus de toate literatura, că-i ţinea în mare cinste pe toţi scriitorii şi că-i condamna pe francezii lui pentru faptul că se ţin atît de departe de meşteşugul literelor, mai cu seamă cînd au, la ei în casă chiar, un aşezămînt atît de nobil cum este cel de la Paris [1], unde se adună o lume întreagă." Grăi atuncea Contele : „E mare minune că la o vîrstă atît de fragedă, mînat doar de înclinări fireşti, potrivnice obiceiurilor ţării, acest gentilom să se îndrepte de la sine pe-o cale atît de bună ; şi fiindcă supuşii urmează întotdeauna obiceiurile mai marilor lor, s-ar putea ca francezii, precum ai spus-o domnia-ta, să ajungă a preţui literatura aşa precum o merită : lucru de care, dacă vor vrea să-l înţeleagă, nu va fi greu să se convingă ; căci nimic nu-i este mai firesc omului decît dorinţa înnăscută de a şti ; şi ar fi o nebunie să spui sau să socoţi că ştiinţa nu e întotdeauna bună.

XLIII. Eu unul, dacă aş avea prilejul să stau de vorbă cu ei sau cu alţii ce-ar crede altminteri decît mine, m-aş strădui să le arăt în ce măsură ştiinţa de carte, care i-a fost hărăzită omului ca un dar suprem de către Dumnezeu, este folositoare şi trebuincioasă vieţii şi demnităţii noastre ; şi nu mi-ar lipsi pildele atîtor strălucite căpetenii de oşti din vechime, care toate au adăugat podoaba ştiinţei de carte virtuţilor ostăşeşti. Căci, după cum ştiţi, Alexandru cel Mare îl preţuia în aşa măsură pe Homer, încît *Iliada* îi era cartea de căpătîi ; dar nu se îndeletnicea numai cu studii de acest soi, ci şi cu speculaţii filozoficeşti, sub îndrumarea lui Aristotel. Alcibiade şi-a sporit virtuţile înnăscute şi le-a înălţat şi mai vîrtos prin dragostea de carte şi învăţămintele lui Socrate. Minunatele scrieri ale lui Cezar stau mărturie despre rîvna cu care se deda învăţăturii autorul lor. Despre Scipio Africanul se spune că nu lăsa niciodată din mîini cărţile lui

[1] Adică Sorbona.

Xenofon, în care acesta făureşte, sub numele lui Cirus, un rege desăvîrşit. Aş putea să vă vorbesc despre Lucullus, despre Silla, Pompei, Brutus şi mulţi alţi romani şi greci, dar mă voi mulţumi să-i amintesc doar pe Hanibal, strălucitul conducător de oşti, care, deşi avea o fire crudă, străină de orice omenie, necredincioasă şi dispreţuitoare faţă de oameni şi de zei, ştia totuşi şi dînsul carte şi cunoştea şi limba greacă ; ba, dacă nu mă înşel, îmi pare c-am citit pe vremuri că a lăsat şi o carte, tot în limba greacă, scrisă de mîna lui. Dar socotesc că este de prisos să vă spun domniilor voastre toate aceste lucruri, căci îmi dau bine seama că ştiţi cu toţii cît de amarnic se înşală francezii gîndind că dragostea de carte ar fi dăunătoare armelor. Ştiţi doar că adevăratul imbold al faptelor măreţe şi temerare în războaie este numai şi numai gloria ; dar acela care, fie din pricina dorinţei de cîştig, fie din alte pricini, se îndeamnă către ea, nu numai că nu săvîrşeşte un lucru bun printr-asta, dar nici măcar nu este vrednic de numele de gentilom, ci mai degrabă de acela de josnic negustor. Şi oricine poate înţelege, afară doar de acei nefericiţi ce n-au gustat niciodată din ea, că adevărata glorie e doar aceea care trăieşte prin comoara nepreţuită a scrierilor. Ce suflet poate oare să fie atît de josnic, de sfiicios şi de umil încît, citind despre izbînzile şi faptele lui Cezar, Alexandru, Scipio, Hanibal şi atîţia alţii, să nu se înflăcăreze de o dorinţă arzătoare de-a fi aşijderi lor şi să nu fie gata a-şi da această viaţă trecătoare spre a dobîndi-o pe aceea a faimei veşnice aproape, ce în ciuda morţii îi va face să trăiască în chip cu mult mai strălucit ? Dar cine nu cunoaşte dulceaţa dragostei de carte, nu poate măsura nici măreţia gloriei care prin ea trăieşte de-a lungul atîtor veacuri şi nu e în stare s-o măsoare decît cu viaţa unui om sau cel mult a doi oameni, căci mai departe de atîta nu-l duce amintirea : de aceea el nu preţuieşte veşnica viaţă a gloriei aşa cum s-ar cădea să fie preţuită, dacă spre nenorocul lui ea nu i-ar fi tăgăduită ; şi fiindcă nu o preţuieşte în măsura cuvenită, e drept să crezi că nici nu-şi pune de dragul ei viaţa în primejdie ca cel care o cunoaşte. N-aş vrea ca, drept răspuns la toate cele spuse, să se găsească vreun vrăjmaş, ce vrînd a mă dezice, să-mi vină cu mărturii potrivnice, dovedindu-mi că italienii, cu toată ştiinţa lor de carte, nu prea vădesc de la o vreme încoace prea multă vitejie în luptă : lucru ce din

păcate e foarte adevărat ; dar pe bună dreptate s-ar putea spune că vina cîtorva ne-a adus tuturor nu numai pagube însemnate, ci aşijderea şi ocară ; şi că adevărata pricină a nenorocirilor şi a virtuţilor amorţite, dacă nu moare chiar, doar de la ei purcede în sufletele noastre ; cu toate acestea însă ar fi mult mai ruşinos pentru noi dacă am mărturisi pe faţă această vină a noastră, decît este pentru francezi neştiinţa lor de carte. De aceea e mai bine cred, să trecem sub tăcere ceea ce fără de durere nu poate fi amintit ; şi lăsînd de-o parte acest subiect, în care m-am vîrît fără de voia mea, să ne întoarcem la curteanul nostru.

XLIV. Doresc deci ca acest curtean să aibă mai multă ştiinţă de carte decît au oamenii îndeobşte, măcar în acele ştiinţe pe care le numim umaniste [1] ; şi să cunoască nu numai latina, ci deopotrivă şi limba greacă, din pricina acelor multe şi felurite lucruri care s-au scris în ea cu atîta măiestrie. Să-i cunoască bine pe poeţi, la fel de bine pe oratori şi pe istorici, să scrie cu îndemînare atît poezie cît şi proză, şi mai cu seamă în limba aceasta a noastră pe care o numim vulgară ; căci în afară de folosul cu care se va alege pentru sine de pe urma acestora, prin mijlocirea lor nu va duce lipsă de plăcute conversaţii cu femeile, ce îndeobşte îndrăgesc aceste lucruri. Iar dacă, fie din pricina altor îndeletniciri, fie din prea puţină învăţătură, nu va ajunge la o atare măiestrie încît scrierile sale să fie vrednice de laudă, atunci să încerce a se lăsa de scris, spre a nu da altora prilejul să-şi rîdă de el, şi să nu-şi arate scrierile decît acelor prieteni în care poate să se încreadă, căci barem într-atîta i s-or vădi folositoare, că mulţămită lor va şti să judece scrierile altora ; căci rareori se întîmplă, într-adevăr, ca acel ce nu-i deprins a scrie, oricît ar fi de învăţat, să poată să-şi dea seama pe deplin de truda şi de sîrguinţa scriitorilor şi să guste dulceaţa şi măiestria unui stil, cît şi acele mărunţişuri ce ţin de meşteşug şi care adesea se întîlnesc la scriitorii din vechime. Şi în afară de aceasta învăţătura îi va dezlega limba şi îl va face a se simţi, după cum i-a spus Aristip unui tiran, cutezător în a vorbi sigur de sine tuturor. Cu toate acestea însă, vreau ca alesul nostru să-şi

[1] Studiile numite *humanae litterae* şi care cuprindeau întreaga cultură greco-latină.

poarte bine înscrisă în minte o anumită regulă : să facă adică aşa încît atît în treaba asta, cît şi în alte lucruri, să se vădească întotdeauna mai degrabă prevăzător şi sfiicios, decît cutezător, şi să aibă grijă a nu se încredinţa greşit că ştie ceea ce în fapt nu ştie ; căci oamenii sînt toţi din fire mult mai flămînzi de laude decît s-ar cuveni, şi nu-i pe lume cîntec sau sunet mai gingaş şi mai plăcut urechilor noastre decît cîntarea vorbelor ce ni se aduc spre laudă ; drept care adeseori aceste vorbe — asemeni glasurilor de sirenă — sînt pricina care îi scufundă pe cei ce nu-şi astupă bine urechile cînd e să audă atari cîntări deşarte. Cunoscînd această primejdie, s-au găsit printre înţelepţii din vechime [1] unii care au scris chiar cărţi despre felul în care omul poate deosebi un prieten adevărat de un linguşitor. Dar la ce folos, dacă nenumăraţi sînt oamenii care pricep învederat că sînt adesea linguşiţi şi totuşi îi iubesc pe cei ce linguşesc, urînd în schimb pe ceilalţi, ce le spun adevărul în faţă ? Ba adeseori, părîndu-li-se că cei ce-i laudă nu se arată destul de darnici în cuvinte, ei înşişi îi ajută şi ajung a spune despre sine asemenea lucruri, încît pînă şi cei mai neruşinaţi linguşitori roşesc de cele spuse. Dar să-i lăsăm pe aceşti orbi întru greşeala lor şi, întorcîndu-ne la curteanul nostru, să-i cerem a se dovedi atît de înţelept, încît să nu se lase de nimeni dus cu vorba şi nici să nu se încreadă în sine, decît în ce priveşte acele lucruri pe care le ştie fără doar şi poate că sînt adevărate ; şi mă gîndesc mai cu seamă la acelea despre care vorbea *messer* Cesare, cînd şi-a propus şi dînsul jocul său şi de care, dacă vă aduceţi aminte, spunea că adeseori ne folosim ca de-o unealtă care pe mulţi îi duce la adevărată nebunie. Ba mai mult chiar, eu cred că pentru a nu greşi, chiar dacă curteanul nostru ştie că laudele ce i se aduc sînt îndreptăţite, el nu trebuie să le primească deschis şi nici să le încuviinţeze fără a se împotrivi ; ci mai degrabă să le tăgăduiască cu modestie, socotind întotdeauna şi dovedind şi celorlalţi că îndeletnicirea sa de căpetenie e mînuirea armelor şi că toate celelalte însuşiri ale sale nu fac decît să împodobească această îndeletnicire ; şi să se poarte astfel mai cu seamă printre oşteni, ca să nu facă întocmai ca cei ce printre învăţaţi

[1] Referire la *Opuscoli morali (Mici opere morale)*, de Plutarc.

vor să se arate războinici, iar printre războinici învăţaţi. Într-acest chip, după cum am dovedit-o prin cele spuse, se va feri de afectare şi chiar lucrurile de rînd pe care le va săvîrşi, vor părea lucruri mari."

XLV. La care *messer* Pietro Bembo zise : „Eu unul, Conte, nu prea înţeleg cum vrei domnia-ta ca fiind un om de litere, şi încă înzestrat cu atîtea alte vrednice însuşiri, acest curtean al nostru să socotească toate acestea drept o podoabă a meşteşugului său de războinic şi nu meşteşugul şi toate celelalte drept o podoabă a literelor ; care, şi fără de altă tovărăşie, sînt cu atît mai presus de acest meşteşug, cu cît e mai presus şi sufletul de trup, tocmai pentru că ele ţin de suflet, pe cîtă vreme mînuirea armelor ţine de trup". La care Contele îi răspunse : „Dimpotrivă, mînuirea armelor ţine atît de suflet cît şi de trup. Dar n-aş vrea, *messer* Pietro, ca tocmai domnia-ta să judeci pricina aceasta, pentru că prea uşor ai da de bănuit că ţii cu una dintre părţi ; şi fiindcă această neînţelegere a pricinuit nenumărate schimburi de vorbe printre înţelepţi, nu-i de trebuinţă, cred, s-o luăm iar de la capăt ; eu unul, socotind-o încheiată în favoarea armelor, vreau ca acest curtean al nostru, de vreme ce mi-e îngăduit să-l plăsmuiesc pe voia mea, să fie şi el de aceeaşi părere. Iar dacă domnia-ta socoţi că nu-i aşa, aşteaptă să fii de faţă la o pricină în care să li se îngăduie celor ce apără meşteşugul armelor să se folosească de arme, tot aşa după cum celor ce apără literele le este îngăduit să se folosească de litere ; căci dacă fiecare se va folosi de uneltele sale, ai să vezi că oamenii de litere vor pierde." „Ah, zise *messer* Pietro, domnia-ta mai adineaori îi învinuiai pe francezi că nu pun preţ pe litere, şi ne arătai ce strălucită glorie pot muritorii dobîndi prin ele, şi cum ajung la nemurire tot mulţumită lor, iar acum pare că ţi-ai schimbat părerea. Nu-ţi aminteşti că :

Ajuns fiind Alexandru la mormîntul
viteazului Ahile, suspinînd
grăi : „Ferice tu, ce prin cuvîntul
poetului nicicînd nu vei muri ![1]

[1] Prima strofă a sonetului : *Giunto Alessandro alla famosa tomba, (Cînd a ajuns Alexandru la faimosul mormînt)*, de Francesco Petrarca.

Ori dacă Alexandru îl pizmuia pe Ahile nu pentru faptele sale, ci pentru norocul ce-i prilejuise fericirea de-a fi cîntat de însuşi Homer, poţi lesne înţelege că preţuia mai mult scrierile lui Homer decît faptele de arme ale lui Ahile. Ce alt judecător sau altă judecată aştepţi domnia-ta în legătură cu întîietatea armelor, sau a literelor, decît cea dată de una din cele mai mari căpetenii de oşti din cîte au fost vreodată?"

XLVI. Răspunse atuncea Contele: „Eu îi ţin de rău pe francezi pentru că socotesc că literele sînt dăunătoare meşteşugului armelor, şi susţin că nimănui nu i se potriveşte mai bine dragostea de carte ca unui războinic; aceste două însuşiri înlănţuite şi ajutate una de cealaltă, lucru foarte firesc de altfel, aş vrea eu să le aibă curteanul nostru; şi nu socot că mi-am schimbat părerea din pricina aceasta. Dar, după cum am spus, nu vreau să mă mai prind la vorbă cu alţii pentru a hotărî care din aceste două este mai vrednică de laudă. Este de ajuns să spun că scriitorii aproape întotdeauna îi laudă numai pe oamenii de seamă şi numai faptele glorioase, ce merită prin sine laude, pentru virtutea însăşi din care au purces; dar în afară de aceasta, ele alcătuiesc totodată şi un subiect măreţ pentru scriitori: lucru ce e prin sine însuşi podoabă de preţ şi în parte e şi pricină ce înveşniceşte scrierile, cari n-ar fi poate atît de mult citite şi preţuite în aşa măsură, dacă le-ar lipsi un astfel de subiect, fără de care s-ar vădi deşarte şi prea lesne pieritoare. Iar dacă Alexandru îl pizmuia pe Ahile fiindcă fusese lăudat în scris de Homer, aceasta nu înseamnează că el punea mai mult preţ pe litere decît pe arme, în mînuirea cărora, dacă ar fi fost să se socotească atît de departe de Ahile, pe cît de departe socotea că trebuie să fi fost în scris de Homer toţi cei ce-aveau să scrie despre dînsul, sînt încredinţat că mai degrabă ar fi dorit să se dovedească desăvîrşit în ceea ce făcea chiar el, decît în ceea ce puteau să spună în chip desăvîrşit ceilalţi despre dînsul. De aceea eu cred că vorbele lui Alexandru nu sînt decît un soi de laudă pe care şi-o aduce sieşi, vădind totodată dorinţa de a avea şi dînsul parte de ceea ce nu socotea că are, adică de măiestria neîntrecută a unui scriitor, şi nicidecum de ceea ce ştia că dobîndise, adică de desăvîrşire în mînuirea armelor, în care meşteşug nu se socotea cu nimic mai prejos decît Ahile; drept care îl fericea, vrînd parcă a spune prin aceasta că dacă faima lui nu va ajunge a fi cîntată în lume în aşa măsură ca

faima lui Ahile, învederată şi înveşnicită printr-un poem atît de minunat, aceasta nu purcede din faptul că vitejia şi meritele sale n-ar fi fost vrednice de atîtea şi de asemenea laude, ci numai dintr-un joc al sorţii care a scos în calea lui Ahile un adevărat miracol al naturii [1], spre a sluji drept trîmbiţă glorioasă a celor săvîrşite de el ; şi poate că a vrut de asemeni ca vorbele sale să slujească drept imbold vreunei minţi prealuminate, care să scrie despre el, dovedindu-i că drept mulţumită pentru aceasta îi purta pre atît mai multă recunoştinţă, pre cît iubea şi preacinstea sacra îndeletnicire a scrisului ; despre care socot că s-a vorbit îndeajuns." „Ba chiar prea mult, răspunse seniorul Ludovico Pio ; căci, după mine, nu cred că s-ar găsi în toată lumea asta un vas atît de mare încît să poată strînge într-însul toate însuşirile cu care domniile voastre aţi vrea să fie înzestrat." La care Contele răspunse : „Nu te pripi, că au mai rămas încă multe altele despre care încă n-am vorbit." „Dacă-i aşa, răspunse Pietro da Napoli, atunci Grasso dei Medici are să iasă mai bine decît *messer* Pietro Bembo [2] din toată treaba asta."

XLVII. Toţi cei de faţă izbucniră în rîs la auzul acestor cuvinte ; după care Contele, reluîndu-şi firul, zise : „Preacinstită adunare, trebuie să ştiţi că eu unul nu m-aş declara mulţumit dacă curteanul nostru n-ar fi şi muzician pe deasupra, şi dacă pe lîngă faptul de-a cunoaşte notele şi de a fi stăpîn pe ele, n-ar cînta şi la felurite instrumente ; căci dacă ne gîndim bine, nu-i chip să afli leac durerilor sufleteşti şi odihnă mai plăcută şi mai vrednică de laudă în huzur, de cum e însăşi muzica ; şi aceasta mai cu seamă pe la curţi, unde (în afară de balsamul pe care muzica îl aduce fiecăruia în amărăciunile sale), se săvîrşesc multe lucruri de dragul femeilor, ale căror inimi, plăpînde şi gingaşe, se lasă uşor pătrunse de muzică şi îndestulate de dulceaţa ei. De aceea nu e de mirare că atît în vechime, cît şi în zilele noastre, femeile au vădit dintotdeauna o slăbiciune pentru muzicieni, socotind muzica drept prea plăcută hrană a inimilor lor." „Eu, zise atunci seniorul Gasparo, socotesc că muzica, dimpreună cu multe alte deşer-

[1] Homer.

[2] Răspunsul lui Pietro da Napoli face aluzie la pîntecul voluminos al lui Grasso dei Medici, în care nenumăratele însuşiri pe care Canossa i le pretindea curteanului ar fi încăput mai uşor decît în firava făptură a lui Pietro Bembo.

tăciuni, li se potriveşte femeilor şi poate şi unora care se aseamănă întrucîtva bărbaţilor, dar nicidecum celor ce sînt cu adevărat bărbaţi ; aceştia nu se cade să-şi moleşească sufletele cu asemenea desfătări şi nici pe această cale să şi le facă temătoare de moarte." „Să nu spui una ca asta, zise Contele, căci am de gînd să aduc un şir întreg de laude muzicii ; şi am să vă amintesc cît de îndrăgită a fost de cei din antichitate, care o socoteau drept sacră, şi aşijderi şi părerea unor filozofi dintre cei mai înţelepţi, care socoteau că lumea e alcătuită din muzică, că sferele cereşti îşi au şi ele în rotire o armonie a lor, şi că sufletul nostru e făcut şi el aşijderi lumii şi tocmai de aceea muzica îi trezeşte şi-i întăreşte virtuţile înnăscute. Iată de ce se spune despre Alexandru că uneori se simţea îmboldit de muzică în aşa măsură, încît împotriva vrerii sale trebuia să se ridice de la ospeţe şi să se repeadă la arme ; iar apoi, cînd cîntăreţul îşi înstruna altminteri lira, se potolea ca prin minune şi, lăsînd armele de-o parte, se întorcea iar la ospeţe. Şi am să vă spun de asemeni că însuşi neînduplecatul Socrate, ajuns la vîrsta cărunteţii, a învăţat să cînte la chitară. Şi-mi amintesc a fi citit odinioară că Platon şi Aristotel [1] cer unui om cu îndestulată învăţătură să fie aşijderea şi muzician ; şi, bizuindu-se pe nenumărate temeiuri, arată că muzica are o putere nespus de mare asupra noastră şi că din multe pricini, ce nu mai stau să le înşir, ea trebuie învăţată încă din pruncie ; nu atît din pricina melodiei care ne încîntă urechile, cît din pricina faptului că muzica ea singură este de ajuns pentru a trezi în sufletele noastre o nouă obişnuinţă bună şi o deprindere îndreptată spre virtute ce învredniceşte sufletul de fericire, aşa după cum exerciţiile trupeşti învîrtoşează trupul ; muzica nu numai că nu este dăunătoare îndeletnicirilor din timp de pace ori război, ci dimpotrivă ea este de mare ajutor. Pînă şi Licurg, în legile-i necruţătoare, încuviinţează muzica. Şi poţi citi în scrierile vechi cum că lacedemonienii cei puşi pe războaie, şi cretanii foloseau în bătăliile lor ţitere şi alte instrumente dezmierdătoare ; că multe căpetenii de oştiri din vechime, ca de pildă Epaminonda, se dedau muzicii şi că cei ce nu se pricepeau la ea, ca Temistocle, erau ţinuţi mai prejos decît ceilalţi.

[1] Platon în *Republica*, Aristotel în *Politica*.

Au n-aţi citit că muzica a fost una din primele învăţături pe care bătrînul Chiron le-a împărtăşit încă din pruncie lui Ahile pe care l-a crescut din leagăn ? Şi că din îndemnul preaînţeleptului maestru mîinile, care aveau să împrăştie atîta sînge de troieni, ciupeau adesea strunele ţiterei ? Au ce oştean s-ar ruşina să calce pe urmele lui Ahile, fără a mai aminti pe atîţia alţi vestiţi conducători de oşti ? De aceea zic, nu încercaţi a-l feri pe curtean de muzică, pentru că ea nu înmoaie doar sufletele omeneşti, ci adeseori şi fiarele îmblînzeşte ; iar cel care n-o gustă poate fi sigur că simţămintele sale nu trăiesc în bună înţelegere unele cu altele. Iată dar cît de mare e puterea ei, ce odinioară a îndemnat un peşte să se lase călărit de un om pe o mare vijelioasă [1]. Spre a-i mulţumi şi-a-l proslăvi pe Domnul, tot muzica se foloseşte în sfintele lăcaşuri ; şi-i de crezut că-i e plăcută Lui şi că ne-a dat-o spre a îndulci şi a uşura necazurile şi truda noastră zilnică. Din care pricină adesea cei ce muncesc din greu sub arşiţa Soarelui îşi amăgesc truda cu cîntecele lor simple, cîmpeneşti. Cu ajutorul lor neştiutoarea ţărăncuţă ce se scoală cu noaptea în cap ca să toarcă ori să ţească, se apără de somn şi îşi îndulceşte munca ; cu ele petrec sărmanii corăbieri după ce înfruntă ploi, vîntoase şi furtuni pe mare ; prin ele îşi mai uită de drumul lung şi apăsător drumeţii obosiţi, şi cei care zac în temniţi legaţi de lanţuri şi butuci. De aceea, ca pentru a întări credinţa că orice cînt, chiar şi cel simplu ţărănesc slujeşte drept balsam tuturor ostenelilor şi amărăciunilor omeneşti, pare că firea însăşi l-a aşezat în gura doicilor drept cel mai sigur leac împotriva plînsului necontenit al pruncilor de lapte ; cari, legănaţi de asemenea dulce cînt, se adîncesc într-un somn lin şi odihnitor, uitîndu-şi de lacrimile vărsate, pe care pare că natura anume ni le-a hărăzit în pruncie, drept prevestire a vieţii ce ne aşteaptă."

XLVIII. La un răstimp, după ce Contele tăcu, grăi Magnifico Juliano : „Eu nu sînt de aceeaşi părere cu seniorul Gasparo ; dimpotrivă, socotesc că din pricinile amintite de domnia-ta, cît şi din multe altele, muzica este de-a dreptul trebuincioasă curteanului şi nu-i slujeşte numai drept po-

[1] Aluzie la legenda cîntăreţului antic Arion, care a fost salvat de la înec de un delfin atras de sunetele lirei sale.

doabă. Aş vrea deci să ne arăţi în ce anume fel aceasta, cît şi celelalte însuşiri cu care l-ai înzestrat, îi pot fi de folos, în ce împrejurări se cere a le vădi prin fapte şi în ce fel anume ; căci foarte multe lucruri din cele vrednice de laudă ajung a fi dăunătoare dacă nu le înfăptuieşti la vremea potrivită, iar altele, ce par deşarte, cîştigă în preţ dacă le săvîrşeşti la timp."

XLIX. Înainte de a pătrunde în acest subiect, zise Contele, aş vrea să vă vorbesc despre încă un lucru, de care, de vreme ce eu unul îl socotesc de mare însemnătate, aş dori ca alesul nostru să ţină întotdeauna seama : să ştie adică a desena şi să cunoască meşteşugul picturii. Nu vă miraţi dacă îi cer să nu dea uitării nici această îndeletnicire, care astăzi poate părea mecanică şi prea puţin potrivită unui curtean : dar îmi amintesc a fi citit că oamenii din antichitate, şi mai cu seamă în Grecia, ţineau ca vlăstarele de neam să înveţe în şcoală şi pictura, care era socotită trebuincioasă şi se număra printre cele dintîi arte ; iar mai tîrziu sclavii fură opriţi de la ea prin lege. La romani de asemenea era ţinută în mare cinste ; şi de la ea şi-a tras porecla preacinstitul neam al Fabiilor, căci primului Fabiu i s-a zis Pictorul, pentru că era într-adevăr un pictor neîntrecut şi în aşa măsură dedat acestei arte, încît pe zidurile templului Mîntuirii pictate de el, şi-a înscris numele său ; şi aceasta tocmai pentru că, deşi se trăgea dintr-o familie atît de strălucită şi învrednicită de cinstire printr-atîtea nume de consuli, de izbînzi şi de dregătorii de seamă, şi deşi el însuşi cărturar şi bun cunoscător al legilor, ba pe deasupra şi orator, i se părea c-ar fi putut să-şi sporească şi mai vîrtos faima, adăugîndu-i încă o podoabă prin faptul de a rămîne în amintirea urmaşilor ca pictor. Şi nu lipsesc nici alte pilde de atîtea şi de atîtea vlăstare ale unor neamuri strălucite, care au ajuns vestite mulţumită acestei arte, de pe urma căreia, în afară de faptul că-i vrednică prin sine însăşi de cinste şi de laudă, se trag multe foloase, mai cu seamă la vreme de război, cînd poţi să desenezi ţări, felurite locuri, rîuri, poduri, fortăreţe şi altele asemănătoare ; lucruri ce, chiar dacă amintirea le păstrează, deşi o treabă ca aceasta nu e de loc uşoară, nu se pot arăta altora dacă nu-s puse pe hîrtie. De aceea zic, acela care nu preţuieşte această artă îmi pare a fi într-adevăr foarte departe de o judecată sănătoasă, căci lumii pe care noi o contemplăm, cu cerul ei strălucitor

de atîtea limpezi stele şi cu pămîntul la mijloc, înconjurată de mări, întretăiată de munţi, de văi, de rîuri şi împodobită de atîtea flori frumoase, de feluriţi copaci şi ierburi, se poate spune că nu-i altceva decît o minunată şi imensă pînză zugrăvită de mîna lui Dumnezeu şi a naturii ; iar cel ce-o poate imita, socot că-i vrednic de toată lauda : dar nici nu poţi ajunge la una ca asta fără a cunoaşte multe lucruri, după cum bine ştie cel care încearcă a o face. De aceea antichitatea a preţuit peste măsură şi arta, şi pe artişti, drept care ea a atins la vremea aceea culmile desăvîrşirii ; ne sînt dovadă grăitoare statuile de marmură şi bronz ce pînă şi astăzi se mai pot vedea. Şi deşi pictura e deosebită de sculptură, cu toate acestea amîndouă se nasc dintr-unul şi acelaşi izvor, dintr-un desen adică, ce-i fără de cusur. Deci, după cum statuile pot fi desăvîrşite, tot aşa pot, fără îndoială, să fie şi picturile ; ba cu atît mai mult cu cît sînt mai vîrtos în stare de a reda cu iscusinţă şi meşteşug lumea de afară."

L. Atunci doamna Emilia, întorcîndu-se către Joan Cristoforo Romano, care şedea şi el alături de ceilalţi, îl întrebă : „Care-i părerea domniei-tale în legătură cu aceasta ? Încuviinţezi cum că pictura se arată mai vîrtos în stare a reda lumea dinafară prin meşteşug şi iscusinţă ?" La care Joan Cristoforo răspunse : „Eu, Doamnă, socotesc că sculptura este mai grea, că este în mai mare măsură decît pictura artă şi aşijderea că este mai măreaţă". La care Contele adăugă : „Poate tocmai fiindcă statuile sînt mai trainice se poate spune despre ele că sînt mai măreţe ; căci fiind ele înălţate în amintirea vreunei fapte sau a vreunui om de seamă, slujesc mai bine ţelului pentru care au fost făcute, decît pictura. Dar în afară de păstrarea amintirii, atît pictura cît şi sculptura slujesc şi ca podoabe şi luată ca atare pictura este cu mult deasupra sculpturii ; căci ea, chiar dacă nu e atît de trainică, nu piere aşa de lesne totuşi, şi cîtă vreme ţine, se dovedeşte mult mai frumoasă." Răspunse atunci Joan Cristoforo : „Îmi vine a crede, zău aşa, că nu vorbeşti precum te îndeamnă sufletul, ci că faci treaba asta numai şi numai de dragul prietenului domniei-tale Rafael ; şi poate ţi se pare că măiestria de care dă dovadă în pictură atinge asemenea culmi, încît sculptura nu le poate ajunge : nu uita însă că aceasta înseamnă a lăuda artistul şi nu arta în sine. După care adăugă : E neîndoios că pentru mine şi una şi cealaltă imită cu meşteşug natura ; dar nu ştiu zău cum poţi

domnia-ta să spui că într-o statuie de marmură sau bronz, în care mădularele sînt bine rotunjite, cioplite şi măsurate aşa precum le-a întocmit natura, realitatea nu este mai bine imitată decît pe o pînză, în care nu vezi decît ceea ce e deasupra şi doar culori ce înşală ochii : căci n-ai să vii să-mi spui că ceea ce pare e mai aproape de adevăr, decît ceea ce este cu adevărat. Mai cred că sculptura este mai grea decît pictura deoarece dacă ai săvîrşit o greşeală, marmura neputînd fi lipită, ea nu mai poate fi îndreptată şi prin urmare trebuie s-o iei de la capăt ; lucru ce nu se întîmplă în pictură, unde poţi şi de o mie de ori să schimbi, să scoţi ori să adaugi ce vrei, îmbunătăţind mereu."

LI. Grăi atuncea Contele, rîzînd : „Eu nu vorbesc de dragul lui Rafael şi nici nu se cuvine să mă socoţi atît de mărginit încît să crezi că nu cunosc măiestria lui Michel Angelo, a domniei-tale şi a altor artişti în sculptură ; dar eu vorbesc despre artă şi nu despre artişti. Domnia-ta ai dreptate cînd spui că atît una cît şi cealaltă imită natura ; dar asta nu înseamnă că pictura pare şi sculptura este. Pentru că deşi statuile sînt rotunde ca însăşi formele omeneşti, iar pictura nu se vede decît la suprafaţă, statuilor le lipsesc multe lucruri ce nu lipsesc picturilor şi mai cu seamă luminile şi umbrele : căci alta e lumina cărnii şi alta cea a marmurei, pe aceasta o imită pictorul prin părţi mai luminate ori mai întunecoase, aşa precum se cere ; lucru pe care nu-l poate face sculptura. Şi deşi pictorul nu face formele rotunde, el rotunjeşte în schimb şi muşchi şi mădulare în aşa fel încît ele se leagă în chip firesc de părţile ce nu se văd şi din aceasta, îţi poţi da seama că pictorul le simte şi le cunoaşte şi pe acelea. Iar pentru una ca aceasta are nevoie de cu totul alt meşteşug, cu mult mai iscusit, ca să poată reda acele umbre ce se scurtează şi se împuţinează în raport cu văzul prin perspectivă ; cu ajutorul liniilor măsurate, al culorilor, al luminilor şi al umbrelor perspectiva îţi arată chiar şi pe un perete drept întinderea sau depărtarea, mai mult ori mai puţin, precum îi place ei. Şi apoi de mică însemnătate îţi pare domniei-tale imitarea culorilor naturale în zugrăvirea cărnii, a veşmintelor şi a tuturor celorlalte lucruri colorate ? O treabă ca aceasta n-o poate face sculptorul şi nici nu poate să redea priveliştea gingaşă a ochilor albaştri, ori negri şi strălucirea razelor drăgăstoase care dintr-înşii se revarsă. Nu poate înfăţişa culoarea părului bălai,

nici strălucirea armelor, nici noaptea întunecoasă, nici o furtună în largul mării, nici fulgerele ce-o străpung asemenea săgeţilor, nici un oraş în flăcări, nici răsăritul aurorii trandafirii pe cer, cu razele-i gălbui şi purpurii, într-un cuvînt nu poate înfăţişa nici cer, nici mare sau pămînt, nici munţi, păduri, dumbrăvi, grădini, rîuri, oraşe ori case : pe care în schimb pe toate le zugrăveşte pictorul.

LII. De aceea socotesc pictura mai nobilă decît sculptura şi mai vîrtos în stare de a reda cu iscusinţă şi meşteşug lumea de afară ; şi cred că, asemeni celorlalte arte, era ţinută în mare cinste la greci şi la romani. Lucru de care ne putem da seama după puţinele urme ce ne-au rămas, mai ales în catacombele din Roma : dar acelaşi lucru ni-l dovedesc cu mult mai multă limpezime scrierile din antichitate, în care sînt de atîtea ori cu cinste amintiţi atît maeştrii cît şi operele lor ; prin ele îţi poţi da seama în ce măsură erau preţuiţi artiştii, atît la curtea principilor cît şi în republici. Şi tot în ele poţi citi că Alexandru cel Mare îl îndrăgea nespus de mult pe Apelles din Efes, ba pînă în aşa măsură încît, pictîndu-i el goală pe o iubită a lui, la care ţinea foarte mult, şi înţelegînd împăratul că din pricina răpitoarei frumuseţi a femeii pictorul se îndrăgostise nebuneşte de ea, i-o dărui fără a mai sta pe gînduri : dărnicie cu adevărat vrednică de Alexandru, ce nu împărţea doar state şi comori, ci pînă şi dorinţe şi simţăminte proprii ; şi totodată semn de mare dragoste faţă de Apelles, de hatîrul cui n-a ţinut seamă de mîhnirea femeii iubite cu atîta patimă ; care femeie nu-i greu de priceput ce mult trebuie c-a suferit, văzîndu-se silită să schimbe un astfel de rege pe-un pictor. Multe alte pilde de bunăvoinţă din partea lui Alexandru faţă de Apelles se mai povestesc ; dar nimic nu dovedeşte mai limpede preţuirea de care se bucura pictorul în ochii lui, decît porunca dată de Alexandru, şi consfinţită prin lege, ca nici un alt pictor să nu cuteze a-l zugrăvi pe el. Tot aici v-aş putea aminti şi întrecerile la care se făceau mulţi pictori vrednici între ei, spre lauda şi uimirea întregii lumi ; şi aş putea să vă mai spun cu cîtă pompă şi alai îşi împodobeau împăraţii din antichitate locurile izbînzilor lor cu picturi, cum le închinau lăcaşurilor de folos obştesc şi cum le cumpărau ; şi aşijderi că se aflau şi pictori din aceia ce-şi dăruiau pînzele lor, socotind că nu pot fi plătite nici cu argint şi nici cu aur ; sau cît de preţuită era o pînză

a lui Protogene pe care, fiind Demetrius[1] în tabără la Rodi şi neputînd pătrunde în cetate decît dînd foc acelei părţi în care se afla pictura, ca s-o cruţe a renunţat la bătălie şi n-a mai cucerit cetatea ; şi despre Metrodor aş mai putea să vă mai spun c-a fost şi filozof şi pictor neîntrecut şi care a fost trimis de atenieni la Lucius Paulus ca să-i deprindă fiii cu pictura şi să-i împodobească locul izbînzii ce urma s-o dobîndească. Şi cîţi alţi scriitori n-au scris despre această artă ; semn mare, fără îndoială, spre a dovedi în ce măsură era odinioară preţuită : dar n-aş vrea să ne întindem prea mult vorbind despre acestea. Ne fie dar de ajuns a spune că îi va fi de folos curteanului nostru să ştie cîte ceva şi despre pictură, fiind bună ea şi trebuincioasă şi în mare cinste ţinută pe vremea cînd oamenii erau cu mult mai vrednici decît se arată astăzi ; şi chiar dacă din ea n-ai trage alt folos şi altă desfătare, în afară de faptul că-ţi ajută să pricepi şi să judeci însuşirile statuilor de demult şi a celor de acum, a vaselor, a clădirilor, a medaliilor, a cameelor, a incrustaţiilor şi a altora asemănătoare, ea îţi dă totodată putinţa de a cunoaşte frumuseţea trupurilor vii, nu numai în gingăşia chipurilor, ci şi în proporţia trupurilor, atît a celor omeneşti cît şi a animalelor. Iată aşadar cum faptul de a cunoaşte pictura este un izvor de bucurie. La asta să ia aminte cei ce se desfată pînă într-atîta admirînd frumuseţea unei femei, încît se cred în Paradis, dar totuşi nu ştiu s-o picteze ; lucru pe care, de l-ar şti, ar fi cu mult mai mulţumiţi, pentru că ar ajunge să cunoască în chip mai desăvîrşit acea frumuseţe ce le trezeşte în inimi atîta desfătare."

LIII. Rîse la una ca asta *messer* Cesare Gonzaga şi zise : „Eu nu sînt pictor, asta-i sigur ; totuşi sînt încredinţat că mă bucur mai mult de vederea unei femei frumoase, decît s-ar bucura, de-ar fi să mai trăiască o dată, neîntrecutul Apelles de care pomeneai adineaori". La care Contele răspunse : „Plăcerea domniei-tale nu-i pricinuită pe de-a-ntregul de frumuseţea acelei femei, ci de dragostea pe care i-o porţi, pesemne ; şi, dacă vrei să spui adevărul adevărat, cînd te-ai uitat pentru prima oară la ea, n-ai încercat nici măcar a mia parte din

[1] Unul din cei mai străluciţi generali ai lui Alexandru cel Mare şi succesorul său la tron.

plăcerea pe care ai simţit-o apoi, deşi frumuseţea ei era aceeaşi : drept care poţi lesne înţelege cu cît mai mare e partea dragostei decît a frumuseţii în plăcerea domniei-tale". „Eu nu tăgăduiesc ce spui domnia-ta, zise *messer* Cesare ; dar, după cum plăcerea purcede din iubire, la fel şi iubirea purcede din frumuseţe : de aceea poţi să spui că frumuseţea e pricina plăcerii". „Multe alte pricini, în afară de frumuseţe, aprind adeseori inimile noastre, răspunse Contele ; aşa de pildă deprinderile frumoase, priceperea, vorbirea, gesturile şi o mie de alte lucruri, ce într-un fel poate că s-ar putea numi şi ele frumuseţe ; dar mai presus de toate faptul de-a te simţi iubit aprinde inimile noastre ; aşa se face că, şi fără frumuseţea de care spui domnia-ta, poţi să iubeşti cu înflăcărare ; dar acele iubiri ce nasc numai şi numai din frumuseţea dinafară a trupurilor, acelea fără îndoială prilejuiesc plăceri cu mult mai mari celor ce pricep această frumuseţe, decît celor ce-o pricep în mai mică măsură. Drept aceea, ca să ne întoarcem la subiectul nostru, socotesc că Apelles se bucura cu mult mai mult contemplînd frumuseţea Campaspei, decît Alexandru, pentru că-i lesne să înţelegi că iubirea amîndurora era prilejuită numai de frumuseţe ; aşa că poate tocmai de aceea Alexandru chibzuise să-şi dăruiască iubita unui om care era în stare să cunoască mai bine această frumuseţe. Oare n-aţi citit că cele cinci copile din Croton, pe care pictorul Zeusi [1] le-a ales printre multe altele ca să alcătuiască din toate cinci un singur chip desăvîrşit de frumuseţe, au fost cîntate de mulţi poeţi, ca unele a căror frumuseţe fusese preţuită de un pictor a cărui judecată n-ar fi putut nicicînd să dea greş ?"

LIV. Aici, vădind *messer* Cesare că a rămas nemulţumit şi nefiind chip să recunoască cum s-ar putea şi alţii să guste acea plăcere pe care o simţea el în faţă unei femei frumoase, luă iarăşi vorba de la capăt ; dar în timp ce vorbea se auzi dintr-o dată un ropot de picioare, însoţit de glasuri răsunătoare : drept care întorcîndu-se toţi cei de faţă, văzură apărînd în pragul uşii nenumărate torţe aprinse şi îndată după ele intră cu mare şi nobil alai Prefectul [2], ce se întorcea la Curte

[1] *Zeuxis* (464—398 î.e.n.), unul dintre cei mai cunoscuţi pictori din antichitatea greacă.

[2] Tînărul Francesco Maria della Rovere, fiu adoptiv al ducelui Guidobaldo, numit prefect al Romei de către papa Iuliu al II-lea, al cărui nepot era.

după ce îl însoţise o bucată de drum pe papă ; încă de la intrarea în palat, întrebînd cu ce anume se îndeletnicea doamna Ducesă, aflase ce anume joc fusese ales în seara aceea şi aşijderea că Ludovic, contele, primise însărcinarea de a vorbi despre curtenie, drept care se grăbea pe cît îi sta în putinţă ca să mai audă şi el cîte ceva. După ce se înclină deci în faţa Ducesei şi le făcu semn celorlalţi să şadă, căci toată lumea se ridicase în picioare la intrarea lui, se aşeză şi el în cerc cu cîţiva dintre gentilomii lui ; printre care se aflau marchizul Febus şi Ghirardino, fraţi din neamul Ceva, *messer* Ettor Romano, Vincenzo Calmeta, Orazio Florido şi mulţi alţii ; ori, cum nimeni dintre cei de faţă nu mai scotea o vorbă, Prefectul zise : „Prea cinstiţi seniori, ar fi prea neplăcută sosirea mea aici, dacă aş curma prin ea poveşti atît de frumoase cum socotesc că sînt acele de care v-aţi apucat ; de aceea nu mă nedreptăţiţi, lipsindu-vă pe domniile-voastre şi totodată şi pe mine de o plăcere ca aceasta". La care contele Ludovico răspunse : „Dimpotrivă, seniore, cred că tuturor le-ar fi mai drag să tăcem decît să vorbim ; căci revenindu-mi această sarcină mai mult mie decît celorlalţi, în seara asta, m-am cam săturat de vorbit, după cum toţi ceilalţi de ascultat, nefiind vorbele mele vrednice de o tovărăşie ca aceasta şi nici îndeajuns de potrivite cu măreţia subiectului despre care mi s-a dat însărcinarea să vorbesc ; ori, fiind eu însumi nemulţumit de felul în care l-am tratat, bănuiesc că nemulţumirea celorlalţi trebuie să fie şi mai mare. De aceea a fost spre norocul domniei-tale, seniore, că ai nimerit tocmai la sfîrşit : şi n-ar strica acum ca însărcinarea de a vorbi despre cele ce ne-au rămas de spus să i se dee altuia care să-mi ia locul ; căci fie cine-o fi acela, sînt sigur că va izbuti s-o facă mult mai bine decît aş face-o eu, obosit cum sînt, chiar dacă aş vrea să mai vorbesc."

LV. „N-am să îngădui cu nici un chip, răspunse Magnifico Juliano, să nu te ţii de făgăduiala pe care mi-ai făcut-o ; şi sînt încredinţat că şi măritului Prefect nu-i va fi neplăcut să asculte şi această parte a discuţiei". „Despre ce făgăduială vorbeşti ?" întrebă Contele. „Despre aceea de a ne arăta în ce fel trebuie să se folosească curteanul de acele însuşiri pe care spuneai că se cuvine să le aibă, răspunse Magnifico". Era Prefectul, deşi tînăr de ani, mai înţelept şi mai cuminte decît s-ar fi căzut să fie la o vîrstă atît de fragedă, şi în toate cîte le făcea dădea dovadă, alături de un suflet mare, de-o anumită

vioiciune a minţii, semn neîndoios al desăvîrşitelor virtuţi la cari avea să ajungă. Drept care zise de îndată: „Dacă acestea toate urmează a se spune, socot că am sosit la timp; căci aflînd în ce fel trebuie să se folosească curteanul de însuşirile sale, voi afla totodată şi care sînt aceste însuşiri şi într-acest chip voi şti tot ce s-a spus pînă acum. De aceea, Conte, plăteşte-ţi datoria pe care în parte ai plătit-o." „Nu mi-ar rămîne prea mult de plătit, răspunse Contele, dacă osteneala de a vorbi ar fi împărţită în părţi egale tuturor; dar greşeala noastră a fost aceea de-a da puteri depline unei doamne prea părtinitoare", şi zicînd astfel se întoarse rîzînd către doamna Emilia. „Nu domnia-ta se cade să te plîngi de părtinirea mea, răspunse ea de îndată; cu toate acestea însă, deşi o faci fără temei, vom încredinţa în parte această cinste, căreia domnia-ta îi zici osteneală, altuia; şi întorcîndu-se către *messer* Federico Fregoso îi zise: „Domnia-ta ai fost acela ce ne-ai propus acest joc; e drept deci ca domniei-tale să-ţi revină sarcina de a vorbi în parte despre acest subiect; vei răspunde deci întrebării pe care a pus-o seniorul Magnifico, arătîndu-ne în ce fel, cînd şi cum va trebui să se folosească curteanul de însuşirile sale, înfăptuind acele lucruri pe care Contele zicea că se cuvine să le ştie". „Mărită Doamnă, răspunse atunci *messer* Federico, domnia-ta vrînd să desparţi vremea potrivită de felul în care curteanul trebuie să se folosească de însuşirile sale şi trebuie să înfăptuiască ceea ce are de înfăptuit, despărţeşti ceea ce nu poate fi despărţit, căci lucrurile acestea sînt tocmai acelea care fac ca însuşirile să fie bune şi faptele aşijderea. De aceea, de vreme ce contele a vorbit atît de mult şi atît de bine, spunînd cîte ceva şi despre aceste împrejurări, şi pregătindu-se în sinea lui şi de cele ce-i rămîneau de spus, ar fi fost bine ca tot el să ducă lucrurile pînă la capăt". Ci doamna Emilia îi răspunse: „Închipuie-ţi că eşti Contele şi spune cîte crezi c-ar spune el, într-acest chip toată lumea va fi mulţumită".

LVI. „Cinstită adunare, grăi atunci Calmeta, deoarece ora e înaintată, cît şi pentru ca *messer* Federico să nu mai aibă pricină de-a nu ne împărtăşi şi nouă ceea ce ştie el, cred că n-ar strica să amînăm pe mîine ce mai avem de spus; iar timpul cît ne-a mai rămas să-l închinăm altor plăceri, mai puţin istovitoare". Astfel, cu încuviinţarea tuturor, doamna Ducesă porunci madonei Margherita şi madonei Constanza

Fregosa să dănţuiască. Drept care numaidecît Barletta, meşter iscusit într-ale muzicii şi dansator desăvîrşit, ce desfăta întreaga Curte, dădu glas instrumentelor sale ; iar doamnele, prinzîndu-se de mînă, după ce jucară întîi o *bassa* [1], dănţuiră apoi cu graţie desăvîrşită o *roegarze* [2], spre desfătarea întregii adunări ; apoi, deoarece trecuse o bună parte din noapte, doamna Ducesă se ridică în picioare, drept care toată lumea, luîndu-şi rămas bun cu plecăciuni şi închinăciune de la dînsa, se duse să se culce.

[1] Dans de origine spaniolă.
[2] Dans de origine franceză.

A DOUA CARTE A CURTEANULUI

scrisă de contele Baldesar Castiglione

PENTRU *MESSER* ALFONSO ARIOSTO

I. M-am întrebat de multe ori, nu fără de mirare, din ce anume izvorește o greșeală ce, fiind în deobște întîlnită la bătrîni, te face a crede că e doar a lor ; adică faptul că aproape toți laudă trecutul și ocărăsc prezentul, ponegrind faptele și obiceiurile noastre și tot ceea ce ei în tinerețe nu făceau și susținînd așișderi că toate deprinderile bune în trai și în putere, toate virtuțile, tot, tot, merg azi din ce în ce mai rău. Pare ciudat într-adevăr și cu totul nepotrivit cu o judecată sănătoasă, ca vîrsta cărunteții, care prin toate cîte le-a trăit desăvîrșește în rest judecata oamenilor, în privința aceasta le-o strîmbă în așa măsură, încît nu-și mai dau seama că dacă pe lumea asta lucrurile ar merge din ce în ce mai rău și părinții ar fi îndeobște mai buni decît fiii, încă de mult am fi ajuns să dăm de fundul răului de unde și mai rău nu este cu putință. Și cu toate acestea vedem că nu numai în zilele noastre, dar chiar și în vremurile vechi, acest cusur a fost din totdeauna al bătrîneții ; lucru ce se vădește limpede din scrierile multor autori din vechime și mai cu seamă din scrierile autorilor de comedii, pentru că ei redau în mai mare măsură imaginea vieții omenești. Drept care eu unul socotesc că pricina acestei păreri greșite a bătrînilor e de căutat în faptul că anii tinereții fugind, iau cu ei multe din înlesnirile cu care sîntem obișnuiți și printre altele răpesc sîngelui o bună parte din substanțele dătătoare de viață ; din care pricină alcătuirea noastră lăuntrică se schimbă și slăbesc acele organe prin care sufletul își arată însușirile sale. De aceea la bătrînețe din sufletele

noastre, ca frunzele veştejite toamna, din copaci, cad florile gingaşe ale bucuriei şi în locul gîndurilor limpezi şi senine pătrunde amărăciunea cea tulbure şi înceţoşată, însoţită de nenumărate necazuri ; astfel încît nu numai trupul, dar chiar şi sufletul boleşte ; din tot ce-a fost plăcere odinioară, el nu păstrează în adîncul lui decît o trainică amintire şi icoana acelui timp nespus de drag al tinereţii în care ni se pare că cer, pămînt şi tot ce ne înconjoară e pururea în sărbătoare şi ne zîmbeşte de pretutindeni, în timp ce-n gîndurile noastre, ca într-o grădină însorită şi plină de miresme, înfloreşte dulcea primăvară a bucuriei. Drept care poate n-ar fi rău ca ajunşi spre vîrsta cărunteţii, atunci cînd soarele vieţilor noastre, făcîndu-ne să ne lepădăm de plăcerile tinereţii, apune, să pierdem împreună cu ele pînă şi amintirea lor şi să găsim — cum zicea odinioară Temistocle — o artă care să ne înveţe a uita ; căci simţurile noastre pot fi atît de înşelătoare, încît adesea înşală pînă şi judecata minţii. De aceea îmi pare că bătrînii fac tocmai ca şi cei ce, îndepărtîndu-se de port, se uită ţintă spre uscat, părîndu-li-se că nava stă nemişcată în loc şi malul se îndepărtează, cînd se întîmplă tocmai dimpotrivă ; căci portul, şi aşişderi lui şi timpul, şi plăcerile, rămîn aşa cum sînt, iar noi pe biata noastră corabie de muritori ne petrecem unul după altul, zburînd pe o mare vijelioasă ce mistuie şi înghite totul, fără a ne fi îngăduit a ne putea reîntoarce vreo dată pe uscat, ci, dimpotrivă, azvîrliţi fiind încoace şi încolo de vînturi potrivnice, sfîrşim pînă la urmă zdrobindu-ne de stînci. Fiind sufletul la bătrîneţe, deci, nepotrivit multor plăceri, nu poate să le guste ; şi după cum bolnavilor ce-s canoniţi de fierbinţeală, atunci cînd li se amărăşte cerul gurii din pricina suflării îmbîcsite [1] orişice vin, cît de bun şi scump, le pare amar ca fierea, aşişderi şi bătrînilor, din pricina neputinţei lor, ce nu-i lipsită totuşi de dorinţă, plăcerile li se par searbăde şi reci, cu mult deosebite de cele încercate odinioară, deşi în sinea lor ele au rămas aceleaşi : iată de ce, simţindu-se lipsiţi de ele, se plîng şi ponegresc prezentul, fără să-şi dea seama că schimbarea purcede din ei şi nu din timp ; pe cîtă vreme cînd îşi aduc aminte de plăcerile încercate odinioară, îşi amintesc

[1] În original *vapori corrotti*, termen care face parte din limbajul medicinei galenice.

totodată şi de vremurile în care le-au trăit, şi drept aceea le proslăvesc părîndu-li-se că aduc cu ele o mireasmă a tot ceea ce în ele au încercat odată ; pentru că sufletele noastre urăsc acele lucruri care au ţinut tovărăşie necazurilor noastre şi le îndrăgesc în schimb pe acelea ce ne-au însoţit bucuriile. Aşa se face că uneori unui îndrăgostit îi e nespus de drag să vadă o fereastră, chiar şi închisă fiind, doar pentru că în pervazul ei a avut fericirea de a-şi privi iubita, sau tot aşa, să vadă de pildă un inel, o scrisoare, o grădină sau orice alt meleag sau lucru, ce-i pare a fi fost martor al fericirii sale ; după cum, dimpotrivă, adeseori o odaie, oricît ar fi de împodobită şi frumoasă, e un prilej de amărăciune pentru cel ce-a fost ţinut închis acolo sau a trebuit să pătimească în ea cine ştie ce alte neajunsuri. Şi-am cunoscut odinioară oameni ce nu vroiau cu nici-un chip să bea dintr-un pahar ce aducea cu cel în care, bolnavi fiind, băuseră vre-un leac ; pentru că după cum fereastra, inelul, sau scrisoarea reprezintă pentru unii o amintire dragă ce încă îi mai desfată şi în care văd răsfrîntă o parte a bucuriei lor, tot aşa odaia şi paharul trezeşte în alţii o dată cu amintirea şi boala ori suferinţa de a fi fost închişi acolo. Aceeaşi pricină cred dar că-i face pe bătrîni să laude vremurile trecute şi să ponegrească prezentul.

II. Precum vorbesc despre celelalte lucruri, la fel vorbesc şi despre curţi, zicînd că cele despre care îşi amintesc ei erau cu mult mai strălucite şi mai bogate în oameni deosebiţi, decît sînt cele de astăzi ; şi cît ce vine vorba despre asta, încep să proslăvească cu nesfîrşite laude pe curtenii ducelui Filip [1] sau pe cei ai ducelui Borso [2] ; şi încep să povestească spusele lui Nicolò Piccinino [3] ; să-şi aducă aminte că pe vremurile acelea n-ar fi putut afla decît nespus de rar vre-un om să săvîrşească un omor, că nu erau atîtea lupte, nici vicleşuguri şi înşelăciuni, şi că domnea între toţi o bună înţelegere pornită din iubire şi încredere şi o siguranţă plină de respectul aproapelui ; iar pe la curţi, zic ei, obiceiurile erau atît de bune pe vremea aceea şi bunăcuviinţa atît de mare, încît curtenii erau toţi de-a dreptul ca nişte călugări ; şi-ar fi fost vai de acela

[1] *Filippo Maria Visconti* (1391—1447), duce de Milano.
[2] *Borso d'Este* (1450—1471), duce de Ferrara.
[3] Celebru condotier perugian (m. 1444).

care ar fi spus altuia o vorbă de ocară, sau ar fi cutezat să facă un gest necuviincios către o femeie : pe cîtă vreme astăzi, dimpotrivă, toate sînt tocmai pe dos ; şi pe lîngă faptul că azi nu mai aflăm aceeaşi dragoste frăţească şi acelaşi trai cinstit printre curteni, la curţi nu mai domnesc decît doar pizma, răutatea, deprinderile uricioase şi o viaţă desfrînată ; femeile sînt, după ei, destrăbălate şi lipsite de ruşine, iar bărbaţii prea asemănători femeilor. Ponegresc de asemenea şi îmbrăcămintea, socotind-o necuviincioasă şi mult prea dichisită. Într-un cuvînt ponegresc nenumărate lucruri dintre care multe sînt vrednice de ponegrire, pentru că nu poţi spune că nu sînt şi între noi mulţi oameni răi, ba chiar şi foarte răi şi că vremea noastră n-ar fi cu mult mai plină de cusururi decît cea pe care o laudă ei. Adevărul este că bătrînii nu-şi dau seama de pricina acestor deosebiri şi că, după părerea mea, sînt cam nătîngi; pentru că ei ar vrea ca pe lume să fie toate bune şi răul să nu-şi afle loc ; lucru ce nu e cu putinţă, de vreme ce fiind răul potrivnic binelui şi binele potrivnic răului, aproape că se cere ca prin această împotrivire şi printr-o cumpănire oarecare unul să-l sprijine şi să-l întărească pe celălalt, tot aşa după cum este firesc ca dacă unul piere sau creşte în puteri, să piară sau să crească şi celălalt, pentru că nu există lucru să nu-şi aibă contrariul său. Cine nu ştie oare că în lume n-ar mai fi dreptate dacă n-ar fi şi nedreptăţi ? că n-ar mai fi fapte măreţe, dacă n-ar fi josnicie, că n-ar fi cumpătare fără desfrîu, nici sănătate fără boală, nici adevăr fără minciună, nici fericire fără durere. De aceea are dreptate Platon [1] cînd se miră prin gura lui Socrate că Esop n-a scris o fabulă în care Dumnezeu, văzînd că nu e chip să împreune plăcerile cu neplăcerile, să le lege la capete, astfel încît începutul uneia să fie sfîrşitul celeilalte ; pentru că într-adevăr nici-o plăcere nu ne pricinuieşte bucurie, dacă înaintea ei nu am încercat o amărăciune. Cine poate îndrăgi odihna, dacă înainte n-a simţit oboseala ? Cine poate gusta mîncarea, băutura şi somnul, dacă înainte n-a răbdat foame, sete şi nopţi de veghe ? Cred dar că patimile şi beteşugurile au fost hărăzite oamenilor de către fire nu atît pentru a-i supune la ele, pentru că-i greu a crede că cea care

[1] Este vorba despre unul din *Dialogurile* lui Platon, intitulat *Fedon* (III), în care Socrate vorbeşte prietenilor săi cu puţin înainte de a muri.

e mama tuturor bunurilor din lume poate împărţi cu bună ştiinţă şi atîtea rele totodată ; ci mai degrabă cred, că dîndu-ne ea sănătate, plăceri şi alte bunuri, acestea au adus după ele şi bolile, şi necazurile, şi celelalte rele. Deci fiindu-ne hărăzite virtuţile din mila firii, ce ni le dă ca pe un dar din parte-i, relele se ivesc de îndată spre a le ţine tovărăşie, tocmai din pricina potrivniciei ce le leagă ; aşa se face că, de îndată ce unele se întăresc sau pier, şi cu celelalte se întîmplă acelaşi lucru.

III. Drept aceea cînd bătrînii noştri proslăvesc curţile de altădată, pentru că oamenii ce se întîlneau pe vremea aceea acolo nu erau atît de răi ca unii dintre cei ce se întîlnesc azi pe la noi, nu-şi dau seama că aceleaşi curţi nu numărau nici oameni atît de virtuoşi ca unii dintre cei de azi ; lucru ce nu e de mirare dacă stai să te gîndeşti că nici un rău nu-i chiar atît de rău ca cel ce naşte din sămînţa stricată a binelui ; drept care, făcînd natura în zilele noastre minţi cu mult mai luminate decît în trecut, tot aşa după cum cei care se îndreaptă astăzi către bine izbutesc a-l face mai bine decît cei din vechime, la fel şi cei care se întoarnă către rău îl fac cu mult mai rău decît cei de demult. Deci nu se poate spune că cei ce nu săvîrşeau răul pentru că nu ştiau să-l facă, erau vrednici de laudă ; deoarece chiar dacă nu făceau mult rău, puţinul făcut îl săvîrşeau precît puteau mai rău. Iar că minţile omeneşti erau îndeobşte mult mai prejos la vremea aceea decît sînt azi, se cunoaşte din tot ceea ce ne-a rămas de la ele, atît în scris, cît şi în pictură, sculptură, clădiri şi toate celelalte. Ne mai ponegresc de asemenea bătrînii aceştia încă de multe alte lucruri care în sine nu sînt nici bune nici rele ; şi fac aceasta numai şi numai pentru că ei nu le făceau ; aşa, de pildă, spun că nu se cade ca tinerii să se plimbe prin oraş ; că nu se cade să porţi căptuşeală de piele şi nici giubele lungi iarna, berete în cap pînă ce n-ai cel puţin optsprezece ani şi altele asemănătoare ; lucruri în privinţa cărora se înşală fără doar şi poate ; căci aceste obiceiuri, în afară de faptul că sînt plăcute şi prind bine, au fost înscăunate de datină şi sînt plăcute tuturor, aşa după cum pe vremea lor era plăcut să umbli înveşmîntat în haine de sărbătoare, cu pantaloni pe dedesubt şi încălţări curate şi, pentru a fi şi elegant pe deasupra, să porţi fără de nici-un rost, cît e ziua de lungă, un şoim de vînătoare pe braţ, să dansezi fără a atinge mîna fe-

meii, şi multe alte obiceiuri care, pe cît sînt azi de caraghioase, pe atît erau de preţuite pe atunci. De aceea să ne fie îngăduit şi nouă să urmăm obiceiurile din zilele noastre, fără a fi ponegriţi de aceşti bătrîni ce, vrînd adesea să se laude, spun : „Eu aveam douăzeci de ani şi încă mai dormeam cu maică-mea şi cu surorile mele şi abia după mult timp am aflat ce e femeia ; iar azi copiii nici n-ajung bine a fi înţărcaţi şi ştiu mai multe rele decît ştiau odinioară bărbaţii în toată firea". Ei nu-şi dau seama însă că, vorbind astfel, întăresc credinţa că pruncii noştri au mai multă minte decît aveau bătrînii lor. Sfîrşească dar cu ponegrirea vremurilor noastre pe care le socotesc pline de cusururi, căci dacă n-am avea cusururi, n-am avea nici virtuţi ; şi îşi amintească în schimb că în antichitate, pe vremea cînd au apărut pe lume acele suflete glorioase, înzestrate cu virtuţi într-adevăr dumnezeeşti, cît şi acele minţi ce depăşeau puterea minţii omeneşti, printre cei buni se aflau de asemeni şi oameni neînchipuit de răi ; care, dacă ar mai fi în viaţă, s-ar dovedi pentru ai noştri desăvîrşiţi în rele, precum cei buni în cele bune ; lucru pe care istoria îl dovedeşte cu prisosinţă.

IV. Cred însă că li s-au răspuns destule acestui soi de bătrîni. De aceea vom lăsa deoparte acest subiect, în legătură cu care ne-am întins poate prea mult, dar totuşi nu fără de-un rost anume ; şi fiindu-ne de ajuns a fi făcut dovadă că şi în zilele noastre curţile sînt tot atît de vrednice de laudă ca şi acelea pe care le proslăvesc ei, ne vom întoarce la curteanul nostru, căci din cele spuse despre el îşi poate da oricine seama pe ce treaptă se află, printre celelalte curţi, cea de la Urbino, ce fel de oameni erau Principele şi mărita Doamnă pe care îi slujeau asemenea suflete alese şi cît de fericiţi se socoteau toţi cei care trăiau în tovărăşia lor.

V. Sosind dar şi a doua zi, printre cavalerii şi doamnele de la curte se legară multe şi felurite vorbe în legătură cu disputa iscată în ajun ; lucru ce purcedea în mare parte din pricină că Prefectul, curios să afle cîte se spuseseră, întreba pe fiecare şi, după cum se întîmplă de obicei, fiecare îi răspundea altminteri ; unii lăudau una, alţii alta, iar cei mai mulţi nu puteau să ajungă la o înţelegere în legătură cu părerea Contelui, pentru că nu fiecare izbutea să-şi amintească întocmai cele spuse. Iată de ce o zi întreagă aproape se vorbi numai despre aceasta ; şi cît ce începu să se înnopteze, Prefectul po-

runci ca toată lumea să mănînce şi prin urmare îi pofti pe toţi gentilomii cu dînsul la cină ; şi, după ce masa luă sfîrşit, se duseră cu toţii în iatacul doamnei Ducese ; aceasta, văzînd atîta lume sosită mai degrabă decît de obicei, grăi : „*Messer* Federico, grea povară apasă pe umerii domniei-tale şi mare e aşteptarea căreia va trebui în astăseară să-i faci faţă". La care Unico Aretino, fără a mai aştepta răspunsul lui *messer* Federico, zise : „Au ce povară e asta ? Cine-i atît de prost încît să nu facă la timp un lucru pe care îl ştie a face [1] ?". Şi astfel vorbind, fiecare se aşeză la locul şi în felul de dinainte, aşteptînd cu mare nerăbdare cele ce aveau a se vorbi.

VI. *Messer* Federico, întorcîndu-se atunci către Unico Aretino, zise : „Dumitale, senior Unico, nu ţi se pare că-i grea povara şi răspunderea pe care o am în astăseară fiind eu ţinut să arăt cum, în ce chip şi la ce vreme trebuie să se folosească curteanul de însuşirile lui şi să săvîrşească acele lucruri despre care spuneaţi că se cade a le săvîrşi ?" „Mie unul nu mi se pare mare lucru, răspunse Unico ; şi socotesc c-ar fi destul să spui că pentru toate astea curteanul trebuie să aibă o judecată sănătoasă, aşa după cum bine spunea aseară Contele ; şi aşa fiind cred că ar putea, fără de alte precepte, să se folosească de cele pe care le ştie la vremea potrivită şi aşa cum se cuvine : lucru ce, dacă ai vrea să-l dovedeşti prin reguli mai amănunţite, ar fi şi mult prea greu şi poate chiar şi de prisos ; căci nu ştiu, zău aşa, cine-ar putea fi atît de prost, încît să se apuce să mînuiască armele cînd ceilalţi ascultă muzică, să umble pe stradă dansînd moresca, chiar dacă ştie s-o danseze de minune, sau să se apuce a trăncăni la glume, făcînd pe isteţul, cînd se duce să mîngîie o mamă de pierderea copilului ei. Asemenea lucru nu cred că i s-ar putea întîmpla unui gentilom, decît doar dacă ar fi de-a binelea nebun." „Mie mi se pare, senior Unico, răspunse *messer* Federico, că domnia-ta prea te legi de lucruri greu de întîlnit : se întîmplă uneori ca prostia unui om să nu se dovedească cu atîta uşurinţă, iar greşelile să nu fie toate la fel : şi s-ar putea întîmpla ca omul să se abţină de la a face o prostie prea strigătoare la cer, aşa

[1] Unico Aretino se referă la subiectul ales pentru a fi discutat în acea seară : împrejurările şi felul în care curteanul ar fi trebuit să facă uz de toate acele însuşiri cu care fusese înzestrat în mod teoretic cu o seară mai înainte.

cum ar fi aceea de a dansa moresca în piaţă, dar să nu ştie în schimb să se stăpînească atunci cînd e vorba de a se lăuda fără de rost pe sine însuşi, de a da dovadă de-o îngîmfare supărătoare, sau de-a spune uneori o vorbă ca să stîrnească hazul, vorbă ce, nefiind spusă la vremea potrivită, se va dovedi nesărată şi lipsită de orice farmec. Adesea aceste greşeli sînt acoperite de un soi de văl, ce le-ascunde de ochii celui care le face, dacă nu se uită cu luare aminte la ele ; şi, deşi vederea noastră din multe pricini e cam slabă, totuşi de cele mai multe ori îngîmfarea e cea care ne-o înceţoşează mai vîrtos : căci fiecare arată bucuros ceea ce crede a şti, fie că încredinţarea lui e dreaptă fie că e greşită. De aceea cred că faptul de a te purta cum se cuvine în cele cîte am spus, stă tocmai într-o anumită grijă şi-o judecată aleasă, cît şi în cunoaşterea măsurii în care un lucru trebuie sau nu trebuie făcut într-o anumită împrejurare. Şi deşi curteanul nostru are destulă judecată ca să-şi poată da seama de deosebiri, aceasta nu înseamnă că nu i-ar fi mai uşor să obţină ceeace caută dacă mintea i-ar fi luminată de anumite precepte şi dacă i s-ar arăta căile şi principiile deosebite [1] pe care trebuie să întemeieze un lucru, decît dacă s-ar lua numai după principiile de maximă generalitate.

VII. Cuvintele rostite aseară de Conte, care a vorbit atît de mult şi-atît de frumos despre curtenie, au trezit în mine îndoiala şi teama că nu voi fi în stare prin cele ce voi spune să dau deplină mulţumită în aceeaşi măsură acestei nobile adunări aşa precum a dat-o el. De aceea, spre a mă face pe cît mai mult părtaş al laudelor ce i-aţi adus, cît şi pentru a fi sigur că nu greşesc, măcar într-asta, n-am să-l dezic întru nimic. Încuviinţînd deci părerile lui atît în rest cît şi în ce priveşte nobleţea curteanului, isteţimea, alcătuirea trupului şi farmecul înfăţişării lui, spun dar că, pentru a dobîndi pe bună dreptate laude şi bună preţuire din partea tuturor, cît şi bunăvoinţa seniorilor pe care îi slujeşte, socot că-i de trebuinţă a şti să-şi întocmească bine viaţa şi să se folosească de însuşirile sale faţă de toată lumea

[1] „Principiile deosebite", termen al dialecticii şi retoricii antice : sînt principiile intermediare între „principiile de maximă generalitate" şi cazurile specifice.

şi în toate legăturile pe care le are cu toţi oamenii, fără a stîrni pizmă : lucru ce-ţi poţi da seama cît e de greu de înfăptuit dacă te gîndeşti cît de puţini sînt oamenii care ajung la el ; pentru că toţi sîntem înclinaţi din fire mai degrabă spre ponegrirea greşelilor, decît spre a lăuda lucrurile bine făcute, şi pare că mulţi, dintr-o înnăscută răutate, deşi ştiu limpede ce înseamnă binele, se căznesc în chip şi fel să găsească în el o greşeală sau cel puţin ceva care s-aducă a greşeală. De aceea curteanul nostru va trebui să se dovedească grijuliu în tot ceea ce face şi fiecare vorbă ori faptă să o însoţească de prudenţă ; de asemenea să nu se mulţumească a se îngriji să aibă virtuţi şi însuşiri alese, ci însuşi felul său de viaţă să şi-l alcătuiască cu o astfel de rînduială, încît el să răspundă acestor însuşiri şi el însuşi să se poarte în toate împrejurările şi în tot ceea ce face astfel încît să-şi rămînă credincios sie însuşi, alcătuind din toate însuşirile lui un singur trup ; într-acest chip fiecare lucru pe care-l va face va izvorî şi va fi alcătuit din toate însuşirile sale : aceasta este, după cum spun stoicii, ţelul oricărui înţelept ; e adevărat că în orice lucru săvîrşit o singură virtute e precumpănitoare ; dar toate sînt înlănţuite astfel încît se îndreaptă către acelaşi ţel şi toate pot să se întovărăşească şi să slujească aceluiaşi scop. Curteanul însă trebuie să ştie să se folosească de aceste virtuţi şi prin asemănarea sau chiar prin nepotriveala care există între ele să facă uneori astfel ca unele să apară mai limpede decît altele, întocmai ca pictorii pricepuţi, care prin umbră fac să apară luminile părţilor mai reliefate, iar cu ajutorul luminilor întăresc umbrele părţilor adîncite şi amestecă culori diferite astfel ca prin deosebirea lor ele să se vădească şi mai limpede, în timp ce aşezarea figurilor în chip felurit una faţă de alta ajută şi ea la realizarea scopului către care tinde pictorul. De aceea zic, blîndeţea la un gentilom viteaz şi inimos e un lucru minunat ; şi, după cum mîndria apare mai vîrtos cînd e însoţită de modestie, la fel şi modestia sporeşte şi se arată mai limpede pre sine cînd e însoţită de mîndrie. De aceea faptul de a vorbi puţin şi a face mult în schimb, cît şi faptul de a nu te lăuda tu însuţi de cele ce sînt vrednice de laudă şi care se cuvin mai de grabă tăinuite cu pricepere decît spuse, sporeşte aceste două virtuţi cînd omul ştie să folosească cu

măsură acest mijloc de a se purta ; și tot așa se întîmplă cu toate celelalte virtuți. Vreau deci ca acest curtean al nostru în tot ceea ce face ori spune să se folosească de anumite reguli obștești, ce cuprind, după părerea mea, pe scurt, tot ceea ce-mi revine mie a spune ; dintre acestea cea dintîi și cea mai importantă, după cum bine amintea Contele aseară, este aceea de-a se feri în primul rînd de afectare. În al doilea rînd să ia aminte bine la ceea ce săvîrșește ori spune, la locul unde-o săvîrșește, față de cine, cînd, la pricina din care o săvîrșește, la vîrsta și la îndeletnicirea sa, la scopul către care tinde și la mijloacele care-l pot duce către el ; și prevenit fiind astfel, cu chibzuință să se deprindă cu tot ceea ce vrea să facă ori să spună."

VIII. După ce grăi astfel, *messer* Federico păru că se oprește o clipă. Atunci, seniorul Morello da Ortona zise pe dată : „După părerea mea regulile domniei-tale nu-l învață prea mare lucru pe curtean ; eu unul, de pildă, știu tot atît de puțin acum, precît știam și înainte ca domnia-ta să fi vorbit de ele, deși îmi amintesc că și alteori le-am auzit pomenite de călugării la care mă mărturiseam și care, dacă nu mă înșel, numesc aceste reguli circumstanțe[1]". *Messer* Federico, auzind acestea, se porni pe rîs și zise : „Dacă domniile-voastre vă aduceți bine aminte, Contele dorea aseară ca îndeletnicirea de căpetenie a curteanului să fie cea a armelor și în legătură cu ea ne-a arătat pe larg cum trebuia s-o pună în faptă ; deci, despre aceasta nu vom mai vorbi. Totuși, urmînd regula amintită de mine, vom ține seamă și de faptul că aflîndu-se curteanul de față la o încăierare, la o luptă, la o bătălie pe uscat sau alte asemenea ciocniri, el va trebui să știe cînd și cum să se desprindă de gloată și acele fapte deosebite și îndrăznețe pe care le are a le înfăptui, să le înfăptuiască alături de cît mai puțini tovarăși cu putință, dar față de cei mai nobili și mai prețuiți bărbați din cîți se află în oștire și mai cu seamă în fața și, dacă este cu putință, chiar sub ochii regelui său, ori a seniorului pe care îl slujește ; căci fără îndoială e bine a trage foloase din lucrurile făcute cum trebuie. Și eu cred că, așa după cum a umbla după o glo-

[1] În sens teologic cuvîntul indică împrejurările în care se comite un păcat. În funcție de aceste „circumstanțe" se aplică penitența.

fie înşelătoare sau nemeritată e rău, aşişderea e rău şi a te lipsi pe tine însuţi de-o cinste dobîndită pe drept şi-a te feri de laudele ce sînt singura şi adevărata răsplată a strădaniilor virtuoase. Îmi amintesc c-am cunoscut şi din aceia care, deşi erau viteji, dădeau totuşi dovadă de josnicie în această privinţă, punîndu-şi viaţa în primejdie pentru a pune mîna pe-o turmă de oi, ca şi cum ar fi fost vorba de-a urca cei dintîi pe zidurile unei cetăţi asediate ; lucru pe care nu-l va face curteanul nostru, dacă va ţine pururi minte că pricina ce-l mînă la război trebuie să fie numai şi numai onoarea. Iar dacă apoi i se va întîmpla să mînuiască armele la serbări, sub ochii mulţimii, fie în lupte corp la corp, fie în turniruri sau în jocul cu trestia, fie în orice alte întreceri, ţinînd el seama de locul în care se află şi de cei în faţa cărora luptă, se va strădui să dea dovadă în mînuirea armelor nu numai de siguranţă de sine, ci totodată şi de eleganţă şi graţie, îndestulînd privirile celor de faţă cu toate acele lucruri ce va socoti el de cuviinţă că îi adaugă farmec : drept aceea se va îngriji să-i fie calul gătit frumos, veşmintele să-i vie bine, să aibă *motti* potrivite şi *invenzioni* iscusite, care să atragă ochii tuturor spre ele, precum atrage magnetul fierul. De asemenea se va îngriji să nu rămînă printre ultimii care se arată, bine ştiind că mulţimile — şi mai cu seamă femeile — se uită cu mai multă băgare de seamă la cei dintîi, decît la cei ce vin la urmă ; căci ochii şi inimile, ce caută la început cu lăcomie spre tot ce este nou, iau seama la cele mai mărunte lucruri şi după ele judecă ; iar mai apoi, pe măsură ce trece vremea, nu numai că se satură dar se şi obosesc. Tocmai din această pricină, pe vremuri, un mare actor din antichitate voia să fie întotdeauna primul care apărea pe scenă în reprezentaţii [1]. De asemenea de cîte ori se va ivi prilejul să vorbească despre arme, curteanul nostru va ţine seamă de îndeletnicirea celui cu care vorbeşte şi după ea se va călăuzi ; într-un fel va vorbi cu bărbaţii şi într-altfel cu femeile ; iar dacă va voi s-aducă vorba despre unele lucruri ce-i sînt spre laudă, o va face pe ocolite, ca din întîmplare, în trecere şi cu acel discernămînt

[1] În original *fabule* cu sensul de tragedii.

şi-acea neobosită grije despre care ne vorbea aseară contele Ludovico.

IX. Ce mai zici acum senior Morello ? Nu ţi se pare că regulile noastre îl pot învăţa cîte ceva pe curtean ? Şi nu ţi se pare că prietenul nostru, despre care vă vorbeam acum cîteva zile, îşi uitase cu desăvîrşire cu cine vorbea şi de ce vorbea, atunci cînd, stînd de poveşti cu o doamnă, pe care n-o mai văzuse niciodată pînă atunci, abia apucă să caşte gura şi-i şi povesti că omorîse atîţia oameni, că se simţea nespus de mîndru şi că ştia să mînuiască spada cu ambele mîini ? Şi n-o lăsă să plece de lîngă el pînă ce n-o învăţă cum te poţi feri de anumite lovituri de lance cînd eşti înarmat, sau cînd eşti fără armă asupra ta, arătîndu-i în acelaşi timp şi felurite chipuri de-a mînui pumnalul, încît biata femeie stătea ca pe jar şi nu mai ştia cum să scape de el, de groază nu care cumva s-o omoare şi pe ea precum făcuse şi cu ceilalţi. În asemenea greşeli alunecă cei care nu ţin seama de „împrejurări", după cum spui domnia-ta că le numesc călugării.

Spun dar, că printre exerciţiile trupeşti sînt unele ce nu se săvîrşesc decît numai şi numai în faţa mulţimilor, cum ar fi de pildă luptele corp la corp, turnirurile, jocul cu trestia şi toate cele care atîrnă de mînuirea armelor. Fiind deci curteanul nostru ţinut a săvîrşi atare jocuri, va avea grije în primul rînd să fie în rînduială cu caii, cu armele şi cu îmbrăcămintea, astfel încît să nu-i lipsească nimic ; iar dacă nu se va simţi bine înzestrat cu tot ce-i trebuie, pentru nimica în lume să nu se apuce de nici-o treabă : căci, dacă va da greş, în nici un chip nu-i va fi îngăduit să spună că nu-i aceasta meseria lui. Pe urmă va trebui să se gîndească bine în faţa cui se va înfăţişa şi ce tovarăşi va avea în luptă ; pentru că n-ar fi potrivit ca un om de neam să onoreze cu prezenţa sa o serbare ţărănească, unde atît cei ce privesc cît şi tovarăşii lor de luptă sînt oameni de rînd."

X. Grăi atunci senior Gaspare Pallavicino : „Prin părţile mele, în Lombardia, nu se ţine seama de lucrurile acestea ; dimpotrivă, mulţi tineri de neam dănţuiesc din zori şi pînă în asfinţit sub arşiţa soarelui dimpreună cu ţăranii şi tot cu ei aruncă drugi de fier, se luptă, ori se iau la întrecere la alergat sau sărituri ; şi după a mea părere nu-i nici un rău întrasta, căci nu se pune la încercare nobleţea, ci puterea şi înde-

mînarea, lucruri în care adesea oamenii de la țară nu sînt cu nimic mai prejos decît nobilii ; iar această întovărășire pare că ascunde în sine o anumită generozitate prietenoasă și îngăduitoare". „Dănțuitul ăsta sub arșița soarelui, răspunse *messer* Federico, mie unuia nu-mi place de fel, și nici nu înțeleg cu ce te-alegi de pe urma lui. Dar cine vrea totuși să lupte, să alerge ori să sară cu țăranii, trebuie, după părerea mea, s-o facă numai pentru a-și încerca puterile și pentru a se vădi, așa precum se spune, prietenos și nicidecum pentru a se lua la întrecere cu ei ; și va trebui să fie aproape sigur de izbîndă ; altminterea să nu purceadă la luptă ori la întreceri ; pentru că nu stă bine și prea e lucru urît și chiar lipsit de demnitate să vezi un gentilom înfrînt de un țăran și mai cu seamă în luptă : de aceea socotesc că e mai bine a sta deoparte, mai cu seamă cînd cei care privesc sînt mulți, deoarece cîștigul prin izbîndă e o nimica toată, pe cînd pierderea de pe urma unei înfrîngeri e foarte mare. Jocul cu mingea se desfășoară de asemenea de cele mai multe ori în fața mulțimilor ; și este unul din acele jocuri căruia cei de față îi sporesc frumusețea. Doresc deci ca atît în acest joc, cît și în toate celelalte, în afară de mînuirea armelor, curteanul nostru să se poarte în așa chip, încît să nu pară că aceasta este îndeletnicirea lui de căpetenie ; să nu arate că ar căuta sau aștepta vreo laudă și să nu lase să se vadă că s-a căznit din greu și vreme îndelungată spre a se deprinde cu aceste jocuri, chiar dacă se vădește desăvîrșit în ele ; să nu facă adică așa cum fac cei care fiind iubitori de muzică, cînd stau de vorbă cu unii sau cu alții, cît ce se curmă o clipă vorba, încep să cînte încetișor ; sau ca alții care, mergînd pe stradă sau în biserică, umblă în pași de dans ; sau în sfîrșit ca alții ce, întîlnindu-se în piață ori în alte părți cu vreun prieten, se apucă a se juca cu spada sau a lupta cu ea, după cum îi îndeamnă inima." La care *messer* Cesare Gonzaga zise : „Dacă-i vorba pe asta, atunci mai bine face un tînăr cardinal pe care îl avem la Roma și care, fiindcă se știe chipeș la făptură, îi duce pe toți cîți vin să-l vază, chiar dacă nu i-a mai văzut nicicînd, într-o grădină a sa, unde îi poftește stăruitor să se dezbrace pînă la vestă și să se ia cu dînsul la întrecere în sărituri."

XI. Rîse *messer* Federico și adăugă apoi : „Mai sînt și alte exerciții ce pot fi săvîrșite atît față de lume multă cît și

între mai puţini, aşa cum e de pildă dansul ; de lucrul acesta va trebui să ţină seama curteanul ; căci dacă e să dănţuiască în faţa mai multor oameni, într-un loc înţesat de lume, el va trebui să dovedească o anumită demnitate, îndulcită însă de-o oarecare uşurinţă şi măiestrită gingăşie în mişcări şi chiar dacă se simte uşor ca fulgul şi ştie să-şi potrivească de minune mişcările cu muzica, să nu se apuce a iuţi jocul picioarelor şi-a bate paşi mărunţi aşa cum face Barletta al nostru, pe care îl prind aceste lucruri ce n-ar sta bine poate unui gentilom ; fiind vorba însă de-o încăpere din casa vreunui nobil, cum este cea în care ne aflăm acum, socot că-i este îngăduit s-o facă şi pe asta precum îi e de asemeni şi să danseze *moresche* ori *brandi ;* acelaşi lucru însă să nu-l facă în lume altminterea decît travestit ; căci chiar dacă e îmbrăcat astfel încît să-l poţi uşor cunoaşte, nu supără pe nimeni ; dimpotrivă pentru a te înfăţişa la serbări, cu arme ori fără arme, nu-i chip mai potrivit decît acesta ; pentru că faptul de-a fi travestit aduce după sine o anumită îngăduinţă şi libertate, care, printre altele, face ca omul să intre uşor în pielea celui pe care ştie că-l poate imita, şi-i îngăduie să dovedească îndemînare şi eleganţă în ceea ce doreşte în primul rînd să arate prin travestirea sa, dîndu-i în acelaşi timp o oarecare dezinvoltură faţă de ceea ce nu socoteşte că are importanţă, lucru ce-i sporeşte în mare măsură farmecul. Aşa ar fi de pildă travestirea unui tînăr într-un bătrîn, ale cărui veşminte însă va avea grije să-i fie destul de largi, ca să nu-l stînjenească cînd va fi să-şi dovedească voinicia ; sau travestirea unui cavaler în haine de păstor sau în alte veşminte asemănătoare, travestire în care cavalerul îşi va păstra calul şi se va găti frumos, aşa precum o cere masca : pentru că minţile celor de faţă sînt gata numaidecît să-şi închipuie ceea ce ochii le înfăţişează la prima vedere ; iar apoi, văzînd că lucrurile ies cu mult mai bine decît se aşteptau din partea unor veşminte ca acestea, plăcerea lor şi desfătarea sînt cu atît mai mari.

Totuşi, în astfel de împrejurări, la jocuri şi serbări obşteşti în care e vorba de travestire, unui prinţ nu i-ar sta bine să vrea cu tot dinadinsul a rămîne ceea ce este, adică prinţ, pentru că acea plăcere care purcede în cei de faţă tocmai din noutate ar lipsi cu desăvîrşire în această împrejurare, de

vreme ce fiecare ar şti că prinţul este prinţ ; iar el, pe de altă parte, fiind lucru ştiut că, în afară de faptul că este prinţ vrea şi să pară astfel prin travestire, nu va mai fi liber să facă toate acele lucruri ce nu sînt vrednice de rangul său ; iar dacă la aceste jocuri e vorba şi de întreceri, mai cu seamă cu arme, s-ar putea crede că a rămas anume prinţ pentru ca nimeni să nu-l bată, ci doar să îl privească ; în afară de aceasta însă, săvîrşind el cu prilejul acestor jocuri tocmai acele lucruri pe care trebuie la nevoie să le săvîrşească deadevăratelea, ar însemna că prin aceasta zdruncină adevărul însuşi, care ar părea şi el nimic mai mult decît un joc : dar în asemenea împrejurări, lepădîndu-şi prinţul făptura lui de prinţ şi amestecîndu-se deopotrivă cu cei mai mici în rang, cărora totuşi le va da putinţa de a-l recunoaşte, va da deoparte o anumită măreţie, dobîndind alta, în schimb, mai mare, prin dorinţa de a-i întrece pe ceilalţi nu prin autoritate ci prin virtute, arătîndu-le că valoarea sa nu sporeşte prin faptul de a fi prinţ.

XII. Aşa dar curteanul nostru va trebui să se poarte la întrecerile cavalereşti cu aceeaşi grije şi bună chibzuială, aşa precum i-o cere rangul. În voltijele călări apoi, în lupte, la alergări sau sărituri, mi-ar plăcea să se ferească de gloată sau cel puţin să se lase arareori văzut ; căci nu e lucru în lumea asta, oricît ar fi de minunat, de care proştii să nu se sature şi pe care să nu-l dispreţuiască, dacă ajung prea des să-l vadă. Aşişderea gîndesc şi despre muzică : de aceea n-aş vrea ca alesul nostru să facă aşa precum fac unii care, de îndată ce ajung într-un anume loc, oricare ar fi el şi chiar faţă de oamenii despre care nu ştiu nimic, se apucă, fără a se lăsa rugaţi, să facă tot ceea ce ştiu şi uneori chiar şi ce nu ştiu, de parcă anume pentru treaba asta doresc să se arate în lume şi ca şi cum aceea ar fi îndeletnicirea lor de căpetenie. Facă deci muzică curteanul, dar numai pentru a-şi trece timpul şi ca şi cum ar fi rugat de ceilalţi ; nu însă în faţa oamenilor de rînd şi nici în mijlocul mulţimilor ; şi deşi ştie a face bine şi se pricepe la ce face, n-aş vrea să-şi dea în vileag strădania şi osteneala fără de care nu poţi săvîrşi nimica bun pe lumea asta, ci dimpotrivă să arate că în sinea lui nu ţine seama de această învăţătură dar dovedind-o măiestrit prin ceea ce săvîrşeşte, s-o facă a fi preţuită cu atît mai vîrtos de ceilalţi."

XIII. „Muzica e de multe feluri, prinse a grăi atunci seniorul Gaspar Pallavicino, fie că-i vorba despre glasuri, fie că-i vorba despre instrumente : tocmai de aceea aş vrea să ştiu care din aceste feluri e mai plăcut şi cînd anume e mai bine să facă muzică curteanul.“ „Muzica e frumoasă, răspunse *messer* Federico, şi atunci cînd ştii să cînţi în cor cu măiestrie şi pricepere dar e şi mai frumoasă cînd cînţi la violă, pentru că atunci dulceaţa ei stă toată într-un singur instrument, şi auzul, nefiind reţinut decît de-un singur glas, al violei, felul de a cînta şi melodia pot fi urmărite şi înţelese cu mult mai multă luare aminte şi mai vîrtos îţi poţi da seama de orice greşeală, cît de mică ; lucru ce nu se întîmplă cînd cei ce cîntă sînt mai mulţi, pentru că atunci glasurile se ajută unele pe altele. Cu toate acestea însă cel mai plăcut fel de a cînta mi se pare acela care îmbină glasul cu sunetele violei ; pentru că în felul acesta cuvintele sporesc în frumuseţe şi putere pînă într-atît încît să le asculţi e o desfătare rară. Armonioase sînt de asemenea şi instrumentele cu clape, deoarece acordurile lor sînt desăvîrşite şi cîntînd la ele poţi scoate fără greutate îmbinări de sunete ce umplu sufletul de încîntare. Nu ne desfată mai puţin nici muzica unui cuartet, suavă cum nu-i alta şi măiestrit alcătuită. Glasul omenesc sporeşte farmecul şi frumuseţea tuturor acestor instrumente, despre care socotesc că e deajuns ca alesul nostru să fi auzit : de bună seamă însă că de va şti să şi cînte la ele, va fi cu atît mai bine. În schimb cu instrumentele pe care Alcibiade, după pilda Minervei, nu le-a îndrăgit [1], curteanul nostru să nu-şi bată capul, deoarece se pare că nu sînt prea plăcute. Cît despre vremea la care e potrivit să te îndeletniceşti cu toate aceste soiuri de muzică, eu cred că cea mai nimerită e atunci cînd omul se găseşte într-o tovărăşie caldă şi plăcută şi n-are alte lucruri de făcut ; dar mai presus de toate e bine a face muzică în prezenţa femeilor, deoarece toate cîntările îmblînzesc sufletul celor ce le ascultă şi îi fac a se lăsa mai uşor pătrunşi de gingăşia sunetelor, trezind totodată şi simţămintele celor care cîntă : dar, după cum am mai spus, aş vrea ca în aceste împrejurări curteanul să se ferească de mulţime şi mai cu

[1] Instrumentele refuzate de Minerva şi de Alcibiade sînt instrumentele de suflat.

seamă de oameni de rînd. În toate acestea însă lucrul de căpetenie rămîne tot chibzuința proprie : căci e cu neputință să-ți închipui dinainte tot ceea ce într-un fel sau altul s-ar putea întîmpla ; iar de curteanul va ști să-și fie sieși un bun judecător, va ști de asemenea să aleagă și vremea potrivită și-și va da seama dacă sufletele celor ce-i stau în preajmă sînt dispuse să-l asculte sau nu ; nu-și va uita de asemeni nici de propria lui vîrstă : pentru că este într-adevăr cu totul nepotrivit și neplăcut să vezi un om cu oarecare rang și stare, bătrîn, cărunt și fără dinți, cu fața plină de sbîrcituri, ținînd o violă în mîini căreia îi ciupește strunele și cîntînd în mijlocul unui grup de femei, chiar dacă o face cu îndeajunsă pricepere ; și aceasta pentru că de cele mai multe ori cînd cînți rostești cuvinte de dragoste, iar dragostea la cei bătrîni e un lucru caraghios ; deși uneori pare că, printre altele minuni pe care le săvîrșește, se desfată anume aprinzînd, în ciuda anilor, inimile înghețate ale bătrînilor."

XIV. La care senior Magnifico răspunse : „Nu-i lipsi, *messer* Federico, pe bieții bătrîni de această plăcere ; căci mi-a fost dat să cunosc destui oameni albiți de vreme, cu glasuri mai desăvîrșite decît mulți tineri și cu mîini făcute anume pentru a cînta la instrumente". „N-aș vrea să-i lipsesc pe bătrîni de această plăcere, răspunse *messer* Federico, dar aș vrea să vă scutesc pe domnia-voastră și pe aceste doamne de rîsul pe care vi l-ar stîrni nebunia lor. Dacă bătrînii vor cu tot dinadinsul să cînte la violă, cînte în taină și numai pentru a-și alina sufletul de acele gînduri supărătoare și adînci mîhniri de care viața noastră e plină, cît și pentru a gusta plăcerea dumnezeiască pe care cred c-o încercau prin muzică Socrate și Pitagora. Căci chiar dacă nu vor mai fi în stare a face muzică ei înșiși, fiind obișnuiți cu ea, o vor gusta cu mult mai mult auzind-o decît cei care n-au habar de ea : pentru că, așa după cum brațele unui fierar, chiar dacă e firav la trup, fiind mai adesea folosite sînt mai zdravene decît cele ale unui om voinic, dar neobișnuit să muncească cu ele, tot așa urechile deprinse cu muzica o înțeleg cu mult mai bine și mai repede și o prețuiesc cu mai mare plăcere decît cele care, oricît ar fi ele de ascuțite și de bune, nu se pricep la varietatea acordurilor muzicale ; căci sunetele armonioase nu pătrund în urechile neobișnuite să le audă, ci trec pe lîngă ele,

fără a trezi în cei ce ascultă gustul pentru muzică ; deşi la drept vorbind pînă şi animalele simt o plăcere oarecare de pe urma lor. Aceasta e deci desfătarea cu care bătrînii se cuvine să se aleagă de pe urma muzicii. Acelaşi lucru se poate spune şi despre dans ; deoarece atît muzica cît şi dansul trebuiesc lăsate deoparte înainte ca vîrsta, în ciuda noastră, să ne silească a le părăsi." „Dacă-i aşa, răspunse senior Morello înciudat, poate c-ar fi mai bine să-i dăm deoparte pe bătrîni cu totul şi să spunem că numai tinerii au dreptul a se numi curteni." La care *messer* Federico răspunse, rîzînd : „Senior Morello, cei ce îndrăgesc aceste lucruri, dacă nu mai sînt tineri, se căznesc măcar să arate astfel ; de aceea îşi vopsesc părul şi-şi rad barba de două ori pe săptămînă : aceasta purcede din faptul că însăşi firea le şopteşte în taină că acest soi de lucruri nu li se potrivesc decît tinerilor." Doamnele izbucniră atunci în rîs, pentru că fiecare în parte ştia că acele vorbe ţinteau drept în senior Morello ; iar el păru puţin cam tulburat de rîsetele lor.

XV. „Mai sînt însă şi alte chipuri de-a ţine tovărăşie femeilor, adăugă numaidecît *messer* Federico, chipuri ce li se potrivesc tocmai bătrînilor". „Şi ce anume ai vrea să facă ? grăi senior Morello ; să le spună poveşti ?" „Şi asta, răspunse *messer* Federico. Însă după cum bine ştiţi cu toţii, fiecare vîrstă aduce după sine propriile ei virtuţi sau propriile-i cusururi ; e adevărat că bătrînii se dovedesc în deobşte mai prevăzători, mai cumpătaţi şi mai înţelepţi decît tinerii ; dar în acelaşi timp sînt şi mai vorbăreţi, mai zgîrciţi, mai greu de mulţumit şi mai sfioşi decît ei ; acasă strigă cît e ziua de mare, sînt aspri cu feciorii lor şi vor ca toată lumea să facă cum fac ei : tinerii, dimpotrivă, sînt inimoşi, darnici, sinceri, dar puşi pe harţă, schimbători, pot să iubească ori să urască în acelaşi timp, sînt dedaţi cu totul plăcerilor şi duşmănesc pe toţi aceia care îi îndrumă către bine. Dintre toate vîrstele deci, cea mai cumpătată e vîrsta mijlocie, care a lăsat în urmă cusururile tinereţii, dar n-a ajuns încă la cele ale bătrîneţii. Prin urmare aceste două vîrste, ce se află la cele două capete ale vieţii, vor trebui să îndrepte cu ajutorul judecăţii cusururile cu care firea le hărăzeşte. De aceea bătrînii trebuie să se ferească de lauda de sine şi de celelalte metehne ce, după cum spuneam, sînt numai ale lor, şi să se folosească în schimb de

prevederea şi priceperea pe care le-au dobîndit prin experienţă de-a lungul anilor, să fie adevărate oracole la care fiecare vine cînd are lipsă de un sfat, să cuvînteze cu dulceaţă şi rost la vremea potrivită, împletind greutatea pe care vîrsta o dă cuvintelor lor cu o cumpătată şi şăgalnică voioşie. În acest chip vor deveni buni curteni şi vor şti să se poarte în lume atît cu bărbaţii cît şi cu femeile, fiind întotdeauna plăcuţi tuturor, chiar şi fără să cînte ori să danseze ; iar cînd va fi la o adică, vor şti s-arate cît preţuiesc în acele lucruri ce-s vrednice de luat în seamă.

XVI. Aceeaşi judecată sănătoasă şi aceeaşi grijă trebuie s-o aibă şi tinerii ; de bună seamă încă nu pentru a se purta întocmai ca bătrînii, pentru că ceea ce li se potriveşte unora nu li s-ar potrivi întru totul şi celorlalţi şi de altfel se şi spune că tinerilor prea multă înţelepciune le strică, ci doar pentru a îndrepta în ei cusururile lor fireşti. De aceea mie unul îmi place foarte mult să văd un tînăr care, mai cu seamă în mînuirea armelor, se dovedeşte mai puţin vorbăreţ şi mai aşezat ca ceilalţi şi mai cu seamă cu scaun la cap, cum se zice, fără acel veşnic neastîmpăr ce-i stăpîneşte pe tinerii de vîrsta lui ; pentru că în atare chip el cîştigă faţă de ceilalţi. Pe lîngă toate însă, acest fel aşezat de a fi ascunde în el o anumită mîndrie vrednică de respect, tocmai pentru că nu porneşte din mînie ci din chibzuinţă, părînd a fi călăuzită mai degrabă de judecată decît de poftă : însuşire ce-i lesne de recunoscut aproape în toţi oamenii inimoşi şi viteji şi aşişderea şi în fiarele ori păsările care au precădere şi putere asupra celorlalte, ca de pildă în leu şi în vulturi, lucru ce, pe de altă parte, e cît se poate de firesc, pentru că acea pornire năvalnică şi neaşteptată, fără cuvinte ori alte dovezi de furie turbată, ce cu toată puterea şi într-o singură clipă izbucneşte ca o petardă din liniştea deplină ce e contrariul ei, este cu mult mai aprigă şi mai nestăpînită decît aceea care, crescînd treptat, se încălzeşte puţin cîte puţin. De aceea oamenii de acest soi, care, atunci cînd sînt pe cale de-a săvîrşi ceva, vorbesc fără încetare, se mişcă într-una şi nu-şi află locul, pare că-şi irosesc dinainte puterile cu toate aceste nimicuri ; şi, după cum bine spune *messer* Pietro Monte al nostru, fac ca şi copiii care, umblînd noaptea, cîntă de frică, de parcă îşi fac curaj ei înşişi cu cîntecele lor. Deci după cum la un tînăr o tinereţe

așezată și împlinită e vrednică de laudă, deoarece ușurătatea, ce e cusurul propriu vîrstei, pare îndreptată și mulcomită, tot așa la un bătrîn o bătrînețe vie și vînjoasă e vrednică de prețuire, deoarece pare că vigoarea sufletului este încă atît de mare încît poate încălzi și da putere acelei vîrste firave și reci, făcînd-o să rămînă mereu în starea-i mijlocie, adică partea cea mai bună a vieții omenești.

XVII. Dar toate aceste însușiri nu-i vor ajunge curteanului nostru spre a dobîndi acea obștească bunăvoință din partea seniorilor, a cavalerilor și a femeilor, dacă nu va alătura acestor însușiri și-un fel plăcut și cuviincios de-a sta de vorbă cu ceilalți ; lucru în legătură cu care socot că este într-adevăr greu să dai reguli din pricina nenumăratelor și feluritelor vorbe și gînduri ce pot să se ivească într-o conversație, dat fiind că în lumea toată nu poți găsi doi inși întru totul asemănători la suflet. Drept care, cel ce-i nevoit să se potrivească la vorbă cu mulți alții, va trebui să se călăuzească după propria lui judecată și, cunoscînd deosebirile dintre oameni, să-și schimbe felul de-a vorbi de la o zi la alta, după firea celor cu care are a sta de vorbă. Alte reguli în afara celor date și pe care senior Morello al nostru încă de copil le-a învățat, mărturisindu-se, n-aș ști să-i dau în legătură cu aceasta." Doamna Emilia grăi atunci, rîzînd : „Domnia-ta *messer* Federico, te lepezi cam ușor de sarcina pe care ți-am dat-o : dar n-ai să scapi cu una cu două, fiindcă va trebui să vorbești într-una pînă cînd va fi vremea să mergem la culcare." „Și dacă n-aș avea ce să mai spun ?" întrebă *messer* Federico. La care doamna îi răspunse : „Aici să te vedem ce poți ; căci dacă este adevărat ce-am auzit odinioară, că s-au aflat adică oameni atît de pricepuți și binevorbitori, încît nu le-a lipsit materia pentru a compune o carte în cinstea unei muște[1], în cinstea frigurilor[2] sau a cheliei[3], e cu putință atunci ca pe domnia-ta să nu te tragă inima să știi a spune tot ce poți o seară întreagă despre curtenie ?" „S-au spus atîtea lucruri pînă acuma, răspunse *messer* Federico, că nu o carte, ci

[1] Aluzie la *Elogiul muștei*, al scriitorului grec Luchian din Samosata (125 — aprox. 192).
[2] Aluzie la *Capitolul despre friguri* al lui Pietro Aretino.
[3] Aluzie la *Elogiul* scris de Sinesius.

chiar două s-ar putea scrie despre asta ; dar de vreme ce mă rog zadarnic de iertare, am să vorbesc mai departe pînă ce domnia-ta vei socoti că m-am osîrdit îndeajuns, dacă nu față de îndatorirea mea, măcar față de puterile mele.

XVIII. După cum socot eu, conversația, față de care curteanul va trebui să dovedească în primul rînd grije și sîrguință pentru a o face să fie plăcută, este aceea pe care o va avea cu principele său ; și deși denumirea aceasta de conversație presupune o anumită egalitate, despre care nu poate fi vorba între un stăpîn și un slujitor, noi o vom numi totuși, măcar pentru moment, astfel. Vreau așa dar ca acest curtean al nostru, pe lîngă tot ce-a săvîrșit și săvîrșește zi de zi, spre a-și face cunoscută tuturor vrednicia de care pomeneam, să se străduiască cu toate gîndurile sale și cu toată puterea sufletului său să-și iubească principele mai presus de orice, adorîndu-l de-a dreptul ; și tot ce e dorință în el, tot felul său de-a fi, toate deprinderile sale să le călăuzească astfel încît să-i fie pururea pe plac." La care, fără a aștepta mai mult, Pietro da Napoli grăi : „Curteni de soiul ăsta se află astăzi cîți poftești, pentru că după a mea părere domnia-ta ne-ai zugrăvit în cîteva cuvinte un minunat lingușitor." „Te-nșeli amarnic, răspunse *messer* Federico ; lingușitorii nu-și iubesc stăpînii și nici prietenii, pe cîtă vreme eu tocmai acest lucru i-l cer curteanului ; poți foarte bine să fii pe placul celui pe care îl slujești și să-i urmezi dorințele fără să-l lingușești, pentru că eu vorbesc despre acele dorințe cumpătate și cinstite ce nu-s nici bune dar nici rele în sine, așa cum ar fi de pildă jocul sau faptul de-a te deda unei anumite îndeletniciri mai degrabă decît alteia ; acestui soi de dorinți aș vrea să li se potrivească curteanul, chiar dacă firea nu-l împinge către ele, pentru a putea să-i vorbească stăpînului său, presupunînd că l-ar vedea la treabă, despre lucruri care îi sînt plăcute ; și de aceasta se va dovedi în stare dacă va avea îndeajunsă pricepere pentru a-și da seama de ceea ce-i place stăpînului său, îndeajunsă înțelepciune și prevedere pentru a-și potrivi dorințele cu cele ale stăpînului, și voință tare pentru a face să-i devină plăcute acele lucruri pe care poate le urăște din fire ; și fiind el bine înarmat cu toate aceste învățăminte, nu va sta nici cînd în fața principelui său mahmur, tăcut și fără chef ca mulți curteni ce par că poartă pică stăpînilor, lucru ce-i

fără îndoială din cale de urît. Nu va vorbi de rău pe nimeni, dar mai cu seamă pe stăpîni se va feri să-i clevetească ; nă-ravul acesta astăzi e atît de răspîndit încît pare că pe la curţi bîntuie o furtună ce face anume astfel ca întotdeauna cei ce mai vîrtos sînt miluiţi de stăpînii lor şi ridicaţi din pleavă la mărimi, tocmai aceia să se plîngă de ei şi să-i bîrfească : lucru ce fără îndoială nu le stă rău doar lor, ci chiar şi celor care ar fi nedreptăţiţi. Nu va vădi curteanul nostru prostească înfumurare ; nu va fi purtător de veşti supărătoare ; nu va fi niciodată atît de neprevăzător încît să ajungă a spune cuvinte ce lovesc în loc de-a vrea cu tot dinadinsul să fie tuturor plăcut ; nu va fi încăpăţînat şi veşnic pus pe harţă, ca unii care par că nu se bucură de alta decît de faptul de-a fi pururi supărători ca nişte muşte şi care îşi fac o meserie din a dezice cu arţag pe toţi, fără pricină ; nu va fi palavragiu, flecar şi mincinos, nici lăudăros, nici linguşitor zmintit, ci va fi întotdeauna modest şi reţinut, dovedind în orice împrejurare şi mai cu seamă în faţa lumii, acel respect şi acea bună cuviinţă pe care o datorează un slujitor stăpînului său ; şi nu va face ca mulţi alţii, care, întîlnindu-se cu un prinţ, oricare ar fi el, chiar dacă n-au ajuns să stea cu el de vorbă decît o dată în viaţă, îi ies în cale c-o faţă zîmbitoare şi prietenoasă, de parcă ar vrea să mîngîie cu vorba un tovarăş sau să facă o favoare unuia ce-i mai prejos în rang. Nu va cere nimic seniorului său pentru sine decît foarte rar sau niciodată chiar, pentru ca nu cumva acesta, din respect faţă de el însuşi, să-i dea în silă ceea ce-i cere, lucru ce este şi mai rău. Iar de va cere pentru alţii, va chibzui cu luare aminte la vremea cînd o face cerînd numai lucruri cinstite şi care pot fi date ; şi în atari cuvinte îşi va rosti cerinţa, înlăturînd tot ceea ce ştie că ar putea displace şi încercînd cu îndemînare să ascundă greutăţile, încît seniorul să i-o îndeplinească întotdeauna sau, chiar dacă n-o face, să nu rămînă încredinţat că cel căruia n-a vrut să-i facă pe plac se simte nedreptăţit : căci adeseori seniorii, dacă nu pot să îndeplinească ceea ce li se cere la loc şi vreme nepotrivite, îşi închipuie că cel care cere un anumit lucru cu atîta stăruinţă îl doreşte nespus de mult ; drept care neputînd ajunge la el, doreşte răul celui ce nu i-a îndeplinit dorinţa ; şi din pricina acestei convingeri încep să-l urască şi nu mai pot nicicînd să-l vadă cu ochi buni.

XIX. Nu va încerca să pătrundă dimpreună cu seniorul său în odaia sa ori în alte încăperi tăinuite, fără a fi poftit de dînsul, oricît ar fi de mare în rang ; căci adeseori seniorilor, cînd sînt ei în de ei, le place să se bucure de-o anumită libertate de-a spune ori face tot ce vor, şi ca atare nu doresc să fie auziţi şi nici văzuţi de un străin care ar putea să-i judece, lucru firesc de altminteri. Drept care socotesc că cei ce-şi ponegresc stăpînii pentru că ţin pe lîngă ei oameni ce n-au alt merit decît acela de-a şti să-i slugărească la îmbrăcat, la masă ori la culcat, greşesc fără de alta, întrucît nu ştiu zău de ce n-ar putea să se bucure şi seniorii de acea libertate de a-şi odihni sufletele, pe care o căutăm şi noi pentru odihna sufletelor noastre. Dacă însă curteanul nostru, deprins cum e a sta de vorbă mai cu seamă despre lucruri importante, se va nimeri totuşi în odaia seniorului său, el va trebui să-şi schimbe întregul său fel de-a fi, să amîne pentru altă dată discuţiile serioase şi să se căznească a găsi subiecte plăcute şi dragi stăpînului său, spre a nu-l lipsi de acea odihnă de care pomeneam. Atît într-asta însă, cît şi în celelalte, să aibă grijă în primul rînd să nu-i ajungă nesuferit ; e mai bine să aştepte ca seniorul să-i ofere el însuşi favorurile sale, decît să umble după ele făţiş, precum fac mulţi ce se vădesc atît de lacomi încît, de cumva nu le obţin, ai zice că-şi pierd viaţa ; iar dacă sînt năpăstuiţi de soartă, ori dacă văd că alţii se bucură de ele, rămîn atît de amărîţi, încît nu pot cu nici un chip să-şi ţină ascunsă pizma : drept care ajung de rîsul lumii şi adeseori ei înşişi sînt pricina ce îndeamnă pe seniori să fie darnici cu ceilalţi, numai şi numai spre a le face în ciudă. Iar dacă apoi se întîmplă ca bunăvoinţa stăpînului să se reverse mai mult decît asupra celorlalţi, norocul li se urcă pînă într-atît la cap, încît rămîn de-a dreptul năuciţi de bucurie şi nu mai ştiu ce să facă nici cu mîinile nici cu picioarele şi-ar chema toată lumea în jurul lor anume ca să-i vadă şi să se bucure de norocul care a dat peste ei, ca de ceva ce nimeni altul nu poate aştepta. N-aş vrea să fie astfel curteanul nostru. Vreau, nu tăgăduiesc, să îndrăgească favorurile, dar nu în aşa măsură încît să i se pară că fără ele n-ar putea trăi, iar de va fi să le obţină, să nu se arate nedeprins cu ele şi nici să nu se mire că i s-au acordat sau, şi mai rău, să le refuze, aşa precum fac unii care numai şi numai din prostie nu se îndeamnă a

le primi, dînd astfel celorlalţi să înţeleagă că nu se ţin vrednici de ele. Omul se cuvine să se arate întotdeauna mai modest decît e rangul său ; să nu primească cu prea mare uşurinţă favorurile şi cinstea ce i se face şi să ştie a le refuza cu modestie, dovedind în acelaşi timp că le preţuieşte, dar făcînd în aşa fel încît să dea prilejul celui ce i le oferă să stăruie şi mai vîrtos în a le oferi ; căci cu cît te laşi mai greu, cu atît mai mult îl vei încredinţa pe cel ce ţi le oferă de preţuirea ta şi de faptul că hatîrul pe care ţi-l face e cu atît mai mare cu cît mai mare este cinstea de care se simte învrednicit cel care le primeşte. Acestea sînt favorurile temeinice şi adevărate ce-l fac pe om vrednic de stima acelora ce-ajung să le cunoască din afară ; pentru că nefiind cerşite, oricine îşi poate închipui că purced din curată virtute ; şi cu atît mai mult atunci cînd acceptarea lor e însoţită de modestie.

XX. La care *messer* Cesare Gonzaga grăi : „Mă tem că ai furat pasajul acesta din Scriptură, acolo unde zice : «De eşti poftit la nuntă, du-te şi aşează-te într-un colţ ascuns, ca acel ce te-a poftit, văzîndu-te, să zică : prietene, vino mai în faţă ; şi într-acest chip să te cinstească sub ochii tuturor».“ Rîse *messer* Federico auzindu-l şi grăi : „Aş pîngări Scriptura dac-aş fura din ea ; însă domnia-ta te-arăţi mai priceput decît te-aş fi crezut în cele sfinte. Şi adăugă de îndată : Luaţi aminte la primejdia pe care o înfruntă cei care uneori se prind cu cutezanţă în vorbă înaintea stăpînului, fără a fi rugaţi de nimeni ; drept care adeseori seniorul, ca să-i facă de rîs, nici nu le răspunde măcar, ci dimpotrivă, întoarce capul în altă parte sau, dacă totuşi le vorbeşte oricine vede c-o face în silă. Spre a obţine deci favoruri din partea seniorilor, nu-i cale mai bună decît aceea de a te vădi vrednic de ele ; şi nu e cîtuşi de puţin nevoie ca omul, văzînd că altul ajunge din anumite pricini să fie îndrăgit de-un prinţ, să se apuce să-l imite spre-a fi şi el la rîndul lui iubit ; pentru că ceea ce i se potriveşte unuia, altuia s-ar putea să nu i se potrivească ; sînt unii oameni ce din fire sînt puşi pe glumă în aşa măsură, încît orice cuvînt de-al lor stîrneşte hohote de rîs şi pare că-s născuţi anume pentru treaba asta : dar dacă alţii, în schimb, mai aşezaţi şi mai serioşi, încearcă a face acelaşi lucru, oricît ar fi ei de deştepţi, nu izbutesc să placă şi nici să aibă haz, drept care tuturor le este lehamite de ei ; vor face adică în-

tocmai ca măgarul din poveste [1] care, luîndu-se după cîine, s-a apucat să glumească cu stăpînul său. Iată de ce omul este dator să se cunoască pe sine însuşi, să-şi cunoască puterile şi lor să li se potrivească chibzuind ce anume se cuvine şi ce anume nu se cuvine să imite."

XXI. „Înainte de-a trece mai departe, grăi atunci Vincenzio Calmeta, aş vrea să spun că, dacă nu mă înşel, domnia-ta ziceai adineauri că cea mai bună cale spre a dobîndi favoruri este aceea de a te vădi vrednic de ele ; şi că e mai bine ca alesul nostru să aştepte a-i fi date, decît să umble după ele, căutîndu-le cu înfumurare. Eu însă mă îndoiesc că această regulă ar fi bună şi cred că experienţa ne dovedeşte tocmai contrariul : căci azi, în afara lăudăroşilor, prea puţini sînt aceia care se bucură de bunăvoinţa stăpînilor lor ; şi sînt încredinţat că însuţi domnia-ta ai putea pune mărturie despre unii care au dobîndit dragostea seniorilor, de care nu se bucurau înainte, numai şi numai prin lăudăroşenie ; din păcate însă, nu cunosc nici unul care prin modestie să fi ajuns ceva şi, deşi îţi dau timp de gîndire, nu cred că vei găsi nici dumneata prea mulţi. Iar dacă te gîndeşti la Curtea Franţei, ce astăzi este una din cele mai vestite curţi ale creştinătăţii, ai să vezi că şi acolo tot cei ce-s îngîmfaţi se bucură de dragostea şi preţuirea tuturor ; şi nu doar între ei, dar pînă şi cu regele se poartă altfel." „Aicea n-ai dreptate, răspunse *messer* Federico ; în Franţa tocmai dimpotrivă, gentilomii sînt cît se poate de modeşti şi de curtenitori : e adevărat că sînt deprinşi cu o anumită libertate şi familiaritate fără prea multe politeţuri, ce e firească în ei şi înnăscută parcă ; dar tocmai de aceea ea nu poate fi numită îngîmfare, pentru că ei, cu felul lor de-a fi, chiar dacă îşi rîd şi petrec pe socoteala îngîmfaţilor, pun totuşi mare preţ pe cei ce dau dovadă de vrednicie şi modestie." Răspunse atunci Calmeta : „Uită-te la spanioli, ce par a fi adevăraţi maeştri în curtenie, şi gîndeşte-te cîţi dintre ei nu se vădesc peste măsură de îngîmfaţi, atît faţă de femei cît şi faţă de bărbaţi ; ba chiar cu atît mai mult decît francezii, cu cît se arată mai modeşti la prima vedere : lucru în care fără doar şi poate se dovedesc a fi oameni

[1] Aluzie la fabula lui Fedru, *Asinus domino blandiens (Măgarul omului blajin).*

cu scaun la cap căci, după cum spuneam, seniorii din zilele noastre arată toţi bunăvoinţă numai faţă de cei ce au atari deprinderi."

XXII. La care *messer* Federico răspunse : „Nu pot, *messer* Vincenzio, să mă împac cu vina pe care o aduci seniorilor din zilele noastre, căci sînt şi din aceia mulţi ce ţin la modestie, despre care eu nu spun c-ar fi de ajuns şi singură spre a face un om iubit ; spun doar că atunci cînd se împleteşte cu adevărata vrednicie ea face cinste celui care o are ; iar dacă ea prin sine tace, faptele vrednice de laudă vorbesc cu prisosinţă şi sînt cu mult mai preţuite decît dacă ar fi însoţite de îngîmfare şi cutezanţă. Eu nu tăgăduiesc că mulţi spanioli sînt îngîmfaţi ; dar vreau să spun că cei ce mai vîrtos sînt preţuiţi, aceia sînt de cele mai multe ori din cale afară de modeşti. Mai sînt însă şi alţii atît de rezervaţi, încît se ascund fără temei de oameni şi, fiindcă se ridică întrucîtva deasupra gloatei, sînt socotiţi ori prea sfioşi ori îngîmfaţi peste măsură ; pe unii ca aceştia eu cîtuşi de puţin nu-i laud, şi nici nu vreau ca modestia să fie atît de seacă şi uscată încît s-ajungă grosolănie. Să fie deci curteanul nostru, atunci cînd i se cere, vorbăreţ, iar în discuţiile referitoare la treburile statului prevăzător şi înţelept ; de asemenea să aibă destulă judecată încît să ştie a se potrivi obiceiurilor acelor ţări în care se află ; în lucrurile mai mărunte să se dovedească plăcut la vorbă şi despre ori şi ce să ştie a cuvînta cum trebuie ; dar mai presus de toate să tindă pururi către bine ; să nu fie pizmaş, să nu fie clevetitor şi niciodată să nu încerce a cîştiga favoruri şi nici bunăvoinţă pe căi greşite sau necinstite." Grăi atunci Calmeta : „Eu pot să-ţi jur că toate celelalte căi sînt mult mai nesigure şi mai lungi decît aceasta una pe care o ţii de rău domnia-ta ; căci azi — şi-o mai repet o dată — seniorii nu iubesc decît pe cei ce-apucă o astfel de cale". „Nu spune asta, răspunse *messer* Federico, căci dacă ar fi aşa, spusele domniei tale ar fi prea limpede dovadă că seniorii vremurilor noastre sînt răi cu toţii şi plini de cusururi ; ceea ce nu-i adevărat, pentru că totuşi printre ei se află şi oameni de treabă. Dar dacă totuşi curteanul nostru se va afla din întîmplare în slujba unui senior rău şi stricat, de îndată ce va ajunge să-l cunoască, să plece de la dînsul spre a nu încerca acea durere adîncă pe care o simt toţi oamenii de bine cînd sînt în slujba unor netrebnici." „Dacă-i aşa, să ne rugăm lui Dumnezeu să ne dea stăpîni buni, răspunse Calmeta ;

pentru că atunci cînd îi ai, trebuie să-i rabzi aşa cum sînt ; nenumărate pricini silesc un gentilom adevărat să nu-şi părăsească stăpînul, după ce a început odată să-l slujească ; nenorocirea însă se trage dintru început şi în aceste împrejurări curtenii sînt ca şi-acele biete păsări ce s-au născut pe-o vale pustiită.“ „Eu cred, grăi *messer* Federico, că datoria trage mai greu în cumpănă decît ori care alte pricini ; este de-ajuns ca un gentilom să nu-şi părăsească stăpînul cînd se află pe picior de război sau cînd soarta îi este potrivnică, ca să nu se creadă c-o face pentru a-şi căuta norocul aiurea sau pentru că ar vedea că nu mai poate trage foloase de pe urma lui ; la orice altă vreme însă socot că poate pe drept şi că trebuie să se zmulgă dintr-această robie ce-i este spre ruşine în ochii celor vrednici ; pentru că fiecine îşi poate închipui că acel care slujeşte pe cei ce-s buni e şi el bun, iar cel ce-i slugă la cei răi este şi el aşişderi lor.“

XXIII. „Aş vrea, grăi atunci seniorul Ludovico Pio, să-mi lămureşti o îndoială ce se zbate în mine : e oare nevoit un gentilom cît timp e în slujba unui prinţ să-i îndeplinească toate poruncile, chiar dacă sînt mîrşave şi nedrepte ?“ „În tot ceea ce-i mîrşav noi nu sîntem datori să ascultăm de nimeni“, răspunse *messer* Federico. „Să zicem însă că de pildă eu, grăi din nou seniorul Ludovico, mă aflu în slujba unui prinţ care se poartă bine cu mine şi este încredinţat că sînt gata să fac pentru el tot ce se poate face ; dacă acest prinţ îmi porunceşte să omor un om sau orice altceva, eu trebuie să mă împotrivesc ?“ „Domnia-ta, răspunse *messer* Federico, trebuie să-ţi asculţi stăpînul în toate acele lucruri ce-i sînt spre cinste şi folos, nu în cele care sînt spre paguba şi spre ruşinea lui ; de aceea, dacă el îţi porunceşte să săvîrşeşti o trădare, nu numai că nu eşti ţinut s-o faci, ci dimpotrivă, eşti ţinut să n-o faci ; atît pentru domnia-ta însuţi, cît şi pentru a nu ajunge pricina ruşinii stăpînului ce slujeşti. E adevărat că multe lucruri rele par bune la prima vedere şi multe altele par rele deşi sînt totuşi bune. De aceea uneori ne este îngăduit, cînd ne aflăm în slujba unui senior, să omorîm nu unul, ci chiar mai multe mii de oameni, precum ne este îngăduit de asemeni a face şi alte multe lucruri care ar putea să pară rele unui om care nu le judecă aşa cum trebuie, dar care totuşi nu sînt aşa.“ Grăi atunci seniorul Gaspar Pallavicino : „Te rog frumos, *messere*, vorbeşte-ne puţin şi despre aceste lucruri şi arată-ne cum le putem deosebi pe

cele cu adevărat bune de cele care par numai astfel." „Să am iertare, zise *messer* Federico, dacă nu mă încumet la o treabă ca aceasta, despre care prea multe s-ar putea spune ; rămîie totul la judecata domniilor-voastre."

XXIV. „Atuncea lămureşte-mi barem o altă îndoială", răspunse seniorul Gasparo. „Şi care anume ?" întrebă *messer* Federico. „Uite care, grăi celălalt : Să zicem că stăpînul meu îmi porunceşte ceva, arătîndu-mi de-a fir a păr tot ceea ce trebuie să fac într-o anumită împrejurare, oricare ar fi ea ; ori, ceea ce aş vrea să ştiu e dacă — aflîndu-mă eu pe cale de a săvîrşi ceea ce mi se cere şi părîndu-mi-se mie că făcînd altminteri de cum mi s-a cerut aş putea săvîrşi lucrurile în chip mai izbutit şi cu mai mare folos pentru cel ce mi-a încredinţat această sarcină — trebuie să mă ţin întru totul de porunca dată, sau pot să fac ceea ce eu socot că e mai bine ?" La care *messer* Federico zise : „În legătură cu aceasta eu ţi-aş da răspuns amintindu-ţi de Manlio Torquato, care într-o împrejurare asemănătoare din prea multă milă şi-a omorît feciorul [1], dacă l-aş socoti vrednic de laudă, cum nu-l socot de fapt ; deşi la drept vorbind nu îndrăznesc nici să-l condamn, împotrivindu-mă unei păreri ce dăinuieşte de atîtea veacuri ; căci fără îndoială e lucru foarte primejdios să te abaţi de la poruncile mai marilor tăi, încrezîndu-te mai degrabă în propria-ţi judecată, decît în a celor cărora pe drept li se cuvine ascultare ; pentru că dacă din întîmplare socotelile tale dau greş şi lucrurile ies rău, păcătuieşti prin neascultare şi duci de rîpă cele cîte trebuia să săvîrşeşti, fără putinţă de-a te dezvinovăţi şi fără nădejde de iertare ; iar dacă lucrurile ies aşa cum le-ai dorit, trebuie să-ţi proslăveşti norocul şi să te mulţumeşti cu atît. Din păcate însă, printr-acest fel de-a te purta înscăunezi obiceiul de-a nu pune prea mare preţ pe poruncile mai marilor tăi ; şi după pilda aceluia căruia lucrurile i-au mers bine şi care poate s-a vădit prevăzător şi s-a abătut pe bună dreptate de la poruncile primite, fiind ajutat şi de noroc, se vor lua mii de alţi proşti şi uşuratici ce se vor apuca să facă după capul lor anumite lucruri de mare însem-

[1] Autorul face aluzie la un episod povestit şi de Plutarh, în *Vieţile paralele :* în timpul războiului cu Samniţii, Manlius ordonă fiului său să nu se angajeze în luptă ; după ce feciorul se întoarce în tabără, aflînd Manlius că a fost insultat în chip josnic de duşmani, deşi el îi poruncise să nu angajeze lupta, pune să i se taie gîtul cu securea.

nătate, dovedind, din dorința de-a se arăta înțelepți și puternici, nesupunere față de stăpînii lor ; lucru ce este foarte rău și care adesea prilejuiește greșeli nenumărate. De aceea eu cred că în astfel de împrejurări cel cu pricina trebuie să chibzuiască îndelung și să pună în cumpănă binele și foloasele pe care le-ar trage dacă ar săvîrși lucrurile potrivnic poruncilor primite, presupunînd că planurile sale nu i-ar desminți nădejdile ; iar pe de altă parte să așeze în cumpănă răul și paguba cu care s-ar alege dacă din întîmplare, încălcînd porunca, lucrurile ar ieși rău ; și bine știind că paguba ar putea fi mai rea și mai însemnată dacă lucrurile ies rău, decît folosul, dacă ies bine, va trebui să se stăpînească și să urmeze pas cu pas ceea ce i s-a poruncit ; ori, dimpotrivă, dacă foloasele trag mai greu în cumpănă în cazul cînd lucrurile ies bine, decît paguba în cazul cînd ies rău, atunci cred că poate pe bună dreptate să se apuce a face ceea ce judecata lui îi cere, neținînd seama în amănunțime de porunca dată ; să facă adică întocmai ca negustorii pricepuți, care, ca să cîștige mult, pun la bătaie puțin din marfă, dar nicidecum prea mult ca să se aleagă cu puțin. Doresc să țină seama mai presus de orice de firea stăpînului pe care îl slujește și după ea să se călăuzească ; căci de va fi să fie aspru, așa cum sînt destui, eu nu l-aș sfătui, de mi-ar fi prieten, să schimbe întru nimic poruncile primite ; ca să nu i se întîmple cumva ceea ce se spune că i s-a întîmplat unui meșter inginer din Atena, căruia, aflîndu-se Publius Crassus Muzianus [1] în Asia și vrînd să cucerească o cetate, îi ceru să-i trimeată unul din cele două catarge de corabie pe care le văzuse el la Atena, ca să facă din el un berbece pentru a sparge zidul, și zise că-l voia pe cel mai mare dintre ele. Meșterul, ca unul ce era nespus de priceput în meseria sa, își dădu seama că cel mai mare dintre catarge nu era potrivit pentru ceea ce dorea stăpînul său ; și fiind cel mai mic mai lesne de dus și-așișderea mai potrivit pentru berbece, îl trimise lui Muzianus. Acesta, dîndu-și seama cum se petrecuseră lucrurile, puse să-l cheme pe bietul meșter și, după ce-l întrebă de ce nu-i dase ascultare, neîncuviințînd nici unul din temeiurile meșterului, porunci să fie dezbrăcat la piele și puse să-l bată și să-l biciuiască pînă ce-și dete sufletul, părîndu-i-se că în loc să-l asculte voise a-i

[1] *Publius Licinius Crassus*, juristconsult din antichitate.

da sfaturi ; aşa încît faţă de asemenea oameni, ce se vădesc atît de aspri, se cade să te porţi cu foarte mult respect.

XXV. Dar să lăsăm de o parte acum felul în care trebuie să te porţi cu stăpînii şi să trecem la felul în care se cuvine să stai de vorbă cu cei ce sînt de-o seamă cu tine sau prea puţin deosebiţi ; căci şi de latura aceasta se cade să ne îngrijim, atît pentru că este mai îndeobşte întîlnită cît şi pentru că se întîmplă cu mult mai des ca omul să stea de poveşti cu prietenii decît cu stăpînii. Deşi, la drept vorbind, mai sînt şi proşti pe lumea asta care, de-ar fi să stea de vorbă cu cel mai bun prieten de-al lor, de se întîlnesc cu altul mai bine îmbrăcat, se agaţă numaidecît de el ; şi dacă după asta vine altul şi mai dichisit, fac şi cu el acelaşi lucru. Iar apoi, cînd prinţul trece prin pieţe, biserici sau alte locuri înţesate de lume, îşi fac loc cu coatele, mai mai să-şi dea jos vecinii ; şi deşi n-au nimic de spus, ei totuşi vor să-l agrăiască şi se întind la vorbă, rîzînd, pleznind din palme şi scuturînd din cap, spre a dovedi că au de spus lucruri de mare însemnătate şi pentru ca într-acest chip norodul să vadă că ei se bucură de încrederea stăpînului. Dar, de vreme ce oamenii de soiul acesta nu vorbesc decît cu seniorii, să nu vorbim nici noi de ei."

XXVI. „*Messer* Federico, prinse a grăi atunci Magnifico Juliano, de vreme ce ne-ai pomenit şi de acest soi de oameni, care caută cu precădere tovărăşia celor ce-s bine îmbrăcaţi, vorbeşte-ne, fii bun, şi despre felul în care trebuie să se îmbrace curteanul şi arată-ne care veşminte i se potrivesc mai bine şi cum trebuie să se poarte el în legătură cu toate cele ce alcătuiesc podoaba trupului ; pentru că veşmintele sînt nespus de felurite ; pe unii îi vedem îmbrăcaţi după obiceiul francezilor, pe alţii după obiceiul spaniolilor ori al nemţilor, după cum nu lipsesc nici cei care se îmbracă aidoma turcilor ; unii poartă barbă, alţii nu. De aceea zic, ne-ar prinde foarte bine să ştim alege ce-i mai bun din toată amestecătura asta." Răspunde *messer* Federico : „O regulă hotărîtoare în privinţa îmbrăcăminţii n-aş şti să dau, decît cel mult să spun că omul se cuvine să se potrivească obiceiurilor ce prind la cît mai mulţi ; şi de vreme ce, după cum spui domnia-ta, aceste obiceiuri sînt atît de felurite şi de vreme ce italienii se arată atît de dornici de a se îmbrăca după obiceiul altora, eu cred că fiecăruia îi este îngăduit să se învestmînteze cum îi place. Dar nu ştiu, zău, din ce anume pricină nu are şi Italia un fel al său de-a se îmbrăca,

aşa precum avea odinioară, care să fie italian ; căci, deşi veşmintele care se folosesc acum fac să pară caraghioase pe cele dinainte vreme, poate că totuşi cele vechi erau un semn de libertate, aşa precum cele de azi ne-au prevestit robia ; robie care astăzi e fără îndoială un fapt îndeplinit. Şi aşa precum se scrie despre Darius că, înainte de a se lupta cu Alexandru, pusese să i se recălească spada de care nu se despărţea nicicînd şi care era persană, după moda din Macedonia, fapt ce însemna, precum ziceau prezicătorii, că cei după obiceiul cărora Darius îşi recălise spada aveau să subjuge Persia, tot aşa faptul că noi, italienii, ne-am părăsit hainele noastre, schimbîndu-le pe altele, străine, înseamnă că toţi cei ale căror haine le-am împrumutat vor ajunge să ne subjuge ; lucru ce fără îndoială este mai mult decît adevărat, de vreme ce azi nu mai e popor pe faţa pămîntului care să nu ne fi prădat ; şi chiar dacă ce a mai rămas e o nimica toată, noi şi pe mai departe sîntem mereu prădaţi.

XXVII. Dar n-aş vrea să ne luăm cu vorba şi să amintim de lucruri mîhnitoare : de aceea e mai bine să vorbim despre veşmintele curteanului, veşminte care, dacă nu contravin obiceiurilor locului şi meşteşugului său, pot, în măsura în care îl mulţumesc pe el, să i se potrivească toate. E adevărat că mie unul mi-ar place să nu fie întru nimic exagerate, aşa după cum sînt uneori veşmintele francezilor, care păcătuiesc prin prea multa lor bogăţie, sau cele ale nemţilor, care sînt mult prea simple, ci să fie aşa după cum le-au potrivit şi îndreptat, atît pe unele cît şi pe celelalte, italienii. Mi-ar place de asemenea ca ele să dovedească mai degrabă sobrietate şi cumpătare decît deşertăciune ; de aceea socotesc că dintre toate culorile negrul are mai multă graţie decît ori care alta ; sau, dacă nu e negru, măcar să fie o culoare închisă ; aceasta bineînţeles întrucît priveşte veşmintele de fiecare zi, deoarece fără îndoială că pentru cele pe care le porţi cînd eşti înarmat, culorile deschise şi vesele sînt mai potrivite, tot aşa după cum la sărbători sînt potrivite veşmintele bogate, frumos împodobite şi fastuoase. Acelaşi lucru se poate spune şi despre întrecerile, jocurile şi mascaradele ce se desfăşoară sub ochii lumii, pentru că în acestea şi în alte împrejurări asemănătoare, veşmintele în două culori [1] aduc cu

[1] Veşminte dungate vertical, în două culori contrastante.

sine o oarecare voioşie şi vioiciune, ce într-adevăr se potriveşte cu armele şi jocurile ; în rest însă, mi-ar place ca hainele să dovedească acea sobrietate care îi slujeşte de minune pe spanioli, pentru că lucrurile din afară sînt foarte adesea mărturia celor de dinlăuntru." La care *messer* Cesare Gonzaga zise : „Eu nu mi-aş bate capul cu o treabă ca aceasta, căci dacă un gentilom se dovedeşte vrednic în celelalte lucruri, îmbrăcămintea nu-i sporeşte şi nici nu-i păgubeşte faima." „Ai dreptate, răspunse *messer* Federico. Dar care dintre noi, de va vedea plimbîndu-se un gentilom cu o haină în patru culori pe dînsul sau cu nenumărate funde, cu panglici înnodate şi cu zorzoane de-a curmezişul nu va gîndi că e nebun sau dacă nu, un măscărici ?" „Cine a trăit o bucată de vreme în Lombardia, răspunse *messer* Pietro Bembo, nu-l va socoti nici nebun, nici măscărici, pentru că acolo toată lumea se îmbracă în felul acesta." „Atunci, grăi rîzînd doamna Ducesă, dacă se îmbracă toţi aşa, nu li se poate face o vină din treaba asta, fiindu-le lor obiceiul acesta tot atît de potrivit şi de firesc ca şi veneţienilor obiceiul de-a purta mîneci umflate la cot sau florentinilor glugă." „Eu, grăi *messer* Federico, nu vorbesc despre Lombardia mai mult decît despre alte locuri, pentru că pretutindeni se află proşti şi înţelepţi. Dar pentru a arăta ce mi se pare mie că are importanţă în îmbrăcăminte, vreau ca omul nostru de curte să se vădească în straie curat şi îngrijit şi să aibă o anumită eleganţă, cumpătată însă, dar care să nu fie feminină sau întru totul deşartă şi nici mai bătătoare la ochi în unele lucruri mai degrabă decît în altele, aşa precum vedem la mulţi ce în îngrijirea părului depun atîta sîrguinţă încît îşi uită restul, pe cîtă vreme alţii în schimb nu se îngrijesc decît de dinţi, ori de barbă, ori de cizmuliţe, de berete ori de scufii ; pentru că aşa se face că acele cîteva lucruşoare elegante pe care le poartă par de împrumut pe dînşii, iar celelalte toate, ce nu-s decît prostii, par că-s născute o dată cu ei. De aceste obiceiuri aş vrea să se ferească curteanul, ţinînd seamă de sfatul meu ; şi aş mai adăuga de asemeni că va trebui să chibzuiască înde el ce anume vrea să pară şi să se îmbrace aşa precum doreşte să fie socotit de ceilalţi, făcînd astfel ca straiele să-l ajute a fi preţuit de cei ce nu-l aud vorbind şi nici nu-l văd la faptă."

XXVIII. „Eu nu cred c-ar fi potrivit, prinse a grăi atunci seniorul Gaspar Pallavicino, şi nici nu cred că se obişnuieşte printre cavaleri să judece omul mai degrabă după veş-

minte decît după vorbe şi fapte, pentru că în felul acesta mulţi ar putea să se înşele ; nu degeaba spune o vorbă din bătrîni că nu haina îl face pe om.“ „N-am vrut să spun, răspunse *messer* Federico, că numai aşa trebuie să-ţi faci o părere hotărîtoare despre oameni şi nici că după haine ei s-ar cunoaşte mai bine, decît după vorbe şi fapte ; spun doar atît că haina nu-i mică mărturie a gustului celui ce-o poartă, chiar dacă uneori ea poate fi înşelătoare ; şi nu numai după ea, ci după toate apucăturile şi obiceiurile omului, în afară de fapte şi vorbe, îţi poţi face o părere despre el.“ „Şi care ar fi aceste apucături şi obiceiuri, în afară de vorbe şi fapte, după care ne-am putea face o părere ?“ întrebă seniorul Gasparo. La care *messer* Federico răspunse : „Domnia-ta te dovedeşti un logician mult prea subtil. Dar spre a te face să pricepi ce înţeleg printr-asta, am să-ţi spun că există anumite lucruri, ce odată făcute rămîn pentru vecie aşa cum sînt, de pildă clăditul, scrisul şi altele asemănătoare ; altele în schimb nu dăinuiesc, ca de pildă cele despre care am de gînd să vorbesc acum : tocmai de aceea pe unele ca acestea, cum ar fi plimbatul, rîsul, privitul, eu nu le numesc fapte ; cu toate acestea însă, lucrurile din afară ne arată de foarte multe ori pe cele dinlăuntru. Spune-mi, dacă l-ai vedea de pildă pe prietenul nostru despre care vorbeam azi dimineaţă plimbîndu-se şi răsucindu-şi capul în toate părţile, foindu-se şi poftind cu o înfăţişare binevoitoare pe toată lumea să-şi scoată pălăria în faţa lui, nu l-ai socoti domnia-ta drept un om uşuratec şi de nimica ? După cum tot aşa, dac-ai vedea pe un altul care se uită cu prea multă luare aminte la ceva, cu nişte ochi căscaţi şi-o mutră de smintit, sau altul care rîde prosteşte ca muţii cei guşaţi din văile Bergamului, nu l-ai lua drept un mare neghiob, chiar dacă n-ar vorbi şi nici n-ar face altceva ? Iată aşadar că aceste apucături şi obiceiuri, pe care eu pentru moment nu le socotesc fapte, pot face în mare parte astfel ca oamenii să fie cunoscuţi.

XXIX. Există însă un alt lucru ce poate folosi ori dăuna reputaţiei, şi-acesta este alegerea prietenilor de care urmează să te legi ; pentru că fără îndoială o judecată sănătoasă cere ca cei ce sînt legaţi de-o prietenie strînsă şi-o trainică tovărăşie să fie aşişderea legaţi prin gînduri, simţăminte, vreri şi minţi cu totul asemănătoare. Drept aceea cel care stă de vorbă cu proştii ori cu răii e luat şi el drept prost ori rău ; şi dimpotrivă, cel care stă de vorbă cu oamenii de bine, cu înţelepţii şi cumpă-

taţii, tot astfel e judecat şi el: pentru că pare că din fire fiecare lucru se adună bucuros cu cel ce i se asemuieşte. De aceea cred că trebuie avută o mare grije atunci cînd legi o prietenie, pentru că cel care cunoaşte din doi prieteni nedespărţiţi pe unul, îşi închipuie de îndată că şi celălalt îi seamănă." Răspunse atunci *messer* Pietro Bembo: „În legătură cu legarea unor prietenii atît de strînse, socotesc şi eu, după cum spui domnia-ta, că trebuie avută mare grije, nu numai pentru că ele pot folosi ori dăuna reputaţiei, dar şi pentru că astăzi adevăraţii prieteni sînt foarte rari şi nu cred că mai există pe faţa pămîntului un Pilade şi Oreste, un Teseu şi Pirito, un Scipio şi Lelius; dimpotrivă nu ştiu ce anume face ca zi de zi să vezi cum doi prieteni, care au trăit în pace şi bună înţelegere vreme de ani de zile, ajung pînă la urmă să se înşele unul pe altul, fie din răutate, fie din pizmă, fie din nestatornicie ori altă pricină păgubitoare; şi fiecare dă vina pe celălalt, cînd poate amîndoi o merită deopotrivă. Drept care, de vreme ce mie unul mi s-a întîmplat, şi nu o dată, să fiu înşelat de cel pe care îl iubeam mai mult şi despre care mai vîrtos credeam că aşişideri mă iubeşte, m-am chibzuit în sinea mea că ar fi mai bine să nu te încrezi în nimeni şi nici să nu te laşi pînă într-atîta pradă unui prieten, oricît ţi-ar fi de scump, încît să-i spui deschis toate gîndurile tale întocmai cum ai face cu tine însuţi; căci sufletele noastre ascund atîtea tainiţe şi atîtea ascunzişuri, încît nu este cu putinţă ca prevederea omenească să ajungă a cunoaşte toată prefăcătoria ce zace în ele. De aceea cred că este bine să îndrăgeşti şi să slujeşti pe unii mai mult decît pe alţii, ţinînd seama numai de meritele şi vrednicia lor; dar să nu te legi în aşa măsură de-această dulce nadă a prieteniei, încît pînă la urmă să ajungi să-ţi pară rău."

XXX. La care *messer* Federico zise: „Ar fi într-adevăr cu mult mai mare pierderea decît cîştigul, dacă am răpi oamenilor acea supremă treaptă a prieteniei ce, după a mea părere, ne dăruieşte tot ce viaţa are mai bun în sine; de aceea mi-e cu neputinţă să încuviinţez ceea ce spui; dimpotrivă, mă îndeamnă inima să-ţi dovedesc, şi încă cu temeiuri de netăgăduit, că fără această prietenie desăvîrşită oamenii ar fi cu mult mai nefericiţi decît toate celelalte animale de pe faţa pămîntului; iar dacă unii pîngăresc, ca nişte bieţi neştiutori ce sînt, numele sfînt al prieteniei, aceasta nu înseamnă că trebuie s-o stîrpim din sufletele noastre şi din vina celor răi să-i lipsim pe

cei buni de-o fericire ca aceasta. Iar eu, din parte-mi, cred că aicea printre noi se află de bună seamă mai mult decît o singură pereche de atare prieteni, a căror iubire nu cunoaşte moarte şi nici înşelăciune, ci înfrăţită în vremi va dăinui pînă la sfîrşitul zilelor lor, întocmai aşa după cum spuneai domnia-ta despre cei din antichitate ; pentru că aşa se întîmplă atunci cînd omul, în afara înclinării ce i se trage de la stele [1], îşi alege el însuşi prietenii întru totul asemănători sieşi : e însă de la sine înţeles că eu vorbesc aici despre cei buni şi virtuoşi, pentru că prietenia celor netrebnici nu poate fi numită astfel. Cred de asemenea că e bine ca această legătură strînsă să nu cuprindă ori să lege mai mult decît doi prieteni, altminteri ea putînd să fie primejdioasă ; pentru că, aşa după cum ştiţi, cu mult mai greu se acordă trei instrumente între ele, decît două. Aş vrea deci ca acest curtean al nostru să aibă printre alţii mulţi un singur prieten bun ce, dacă este cu putinţă, să fie aşa precum am spus ; iar apoi, pe toţi ceilalţi să-i iubească, să-i cinstească şi să le poarte grija, fiecăruia după meritele şi vrednicia lui, avînd întotdeauna grijă să strîngă legături mai degrabă cu cei ce sînt îndeobşte preţuiţi şi vrednici, fiind cunoscuţi drept buni, decît cu cei nevrednici, pe care nu dă nimeni nici-un ban ; să facă adică în aşa fel încît să fie şi el la rînul lui iubit şi preacinstit de ei ; lucru ce i se va întîmpla dacă va fi curtenitor, omenos, darnic, plăcut şi cald în tovărăşia prietenilor, dacă se va dovedi săritor şi zelos în slujirea lor şi în grija pe care o va avea faţă de ceea ce este spre folosul şi cinstea acestor prieteni atît a celor care îi sînt aproape cît şi a celor ce sînt plecaţi, dacă va îndura cusururile lor mărunte şi fireşti fără a rupe cu ei din pricini neînsemnate şi dacă va îndrepta în el pe acelea care îi vor fi cu prietenie amintite ; dacă nu se va pune niciodată pe sine înaintea celorlalţi căutînd să dobîndească locurile dintîi şi cele mai de preţ şi dacă nu va face ca unii care par a dispreţui întreaga lume şi-ar vrea, cu o anumită supărătoare îngîmfare, a dicta lege tuturor ; drept care, în afară de faptul că sînt supărăcioşi şi caută mereu pricină în cele mai mici lucruri şi în cele mai nepotrivite împrejurări, învinuiesc pe toată lumea de ceea ce

[1] Unele din vechile credinţe astrologice medievale persistă şi în Renaştere ; conform acestora se credea că în alegerea prietenilor joacă un anumit rol şi o înclinare determinată de influenţa aştrilor.

nici ei nu fac şi pururea se plîng de prieteni ; lucru ce fără îndoială e cît se poate de urît.“

XXXI. Aici punînd capăt vorbei *messer* Federico, seniorul Gaspar Pallavicino zise : „Aş vrea să ne vădeşti mai cu amănuntul decît o faci domnia-ta, felul în care se cuvine să stai de vorbă cu prietenii ; pentru că prea vorbeşti în grabă despre toate acestea, atingînd doar în trecere anumite lucruri.“ „Cum în trecere ? întrebă *messer* Federico. Sau poate vrei să-ţi spun pînă şi vorbele pe care trebuie să le foloseşti ? Nu ţi se pare că am vorbit destul despre aceasta ?“ „Ba da, răspunse seniorul Gasparo, dar totuşi aş dori să mai aud şi alte amănunte despre felul în care trebuie să stai de vorbă cu bărbaţii ori cu femeile ; lucru ce mie mi se pare de mare însemnătate, de vreme ce la curţi cea mai mare parte a timpului se cheltuieşte astfel ; căci dacă felul de-a vorbi ar fi mereu acelaşi, curînd ar deveni plictisitor.“ La care *messer* Federico răspunse : „Eu cred că i-am dat curteanului pînă acum cunoştinţe destul de multe ca să-şi poată feluri conversaţia şi să ştie a se potrivi nenumăratelor însuşiri ale persoanelor cu care stă de vorbă, presupunînd că are o judecată sănătoasă, după care se călăuzeşte, după împrejurări, fie în lucrurile serioase, fie la jocuri şi serbări.“ „Şi care sînt anume jocuri ?“ întrebă seniorul Gasparo. „Să cerem sfatul lui fra Serafino, răspunse rîzînd *messer* Federico, pentru că el e acela ce zi de zi scorneşte jocuri noi.“ „Nu, fără glumă, zise seniorul Gasparo, crezi c-ar fi rău pentru curtean să joace cărţi sau zaruri ?“ „Eu nu cred, răspunse *messer* Federico ; rău ar fi numai dacă s-ar deda cu prea multă patimă jocului, uitînd de dragul lui de alte lucruri mai importante sau dacă n-ar juca decît ca să cîştige bani, ca să-şi înşele tovarăşul şi dacă pierzînd s-ar dovedi atît de frînt şi de mîhnit, încît te-ar îndemna să crezi că e zgîrcit peste măsură.“ La care seniorul Gasparo grăi : „Dar despre şah ce spui ?“ „Şahul e fără îndoială un joc ales, care cere chibzuinţă, răspunse *messer* Federico, dar un cusur tot are : trebuie să-l ştii prea bine, astfel încît cel care ar vrea să se vădească maestru într-acest joc, ar trebui să piardă prea mult timp şi să depună atîta sîrguinţă cîtă i-ar trebui ca să înveţe oricare altă ştiinţă aleasă sau orice alt lucru de mult mai mare însemnătate ; şi pînă mai la urmă, după atîta osteneală, tot nu ştie altceva decît un simplu joc ; de aceea socotesc că în ce priveşte şahul se întîmplă un lucru foarte rar şi anume că cei ce se descurcă binişor sînt mai vred-

nici de laudă decît cei ce sînt maieştri desăvîrşiţi." La care seniorul Gasparo răspunse: „Sînt mulţi spanioli ce se descurcă de minune în şah şi în multe alte jocuri şi care totuşi nu depun prea multă străduinţă într-asta şi nici nu-şi uită de altele." „Ba poţi fi încredinţat, răspunse *messer* Federico, că se căznesc din răsputeri să înveţe bine aceste jocuri, deşi o fac pe-ascuns. Dar, lăsînd de-oparte şahul, celelalte jocuri de care spui domnia-ta sînt poate aidoma multor altele pe care le-am văzut, ce-s scurte foarte şi care nu urmăresc decît să stîrnească uimirea oamenilor de rînd; drept care, după a mea părere, nu cred că sînt vrednice de altă laudă ori răsplată decît cea pe care Alexandru cel Mare i-a dat-o ţintaşului ce trăgînd de departe izbutea să înşire pe un ac boabele de năut. [1]

XXXII. Dat fiind însă că soarta îşi dovedeşte puterile ca în multe alte lucruri şi în părerile pe care şi le fac oamenii, se întîmplă uneori să vezi un gentilom, care deşi e înzestrat cu multe însuşiri frumoase şi are deasemenea şi farmec înnăscut, nu este totuşi pe placul stăpînului, care, aşa precum se zice, nu-l are la inimă; şi aceasta fără o pricină anume care să poată fi înţeleasă. De aceea, înfăţişîndu-i-se el şi nefiind cunoscut de ceilalţi oameni de la curte, ori cît va fi de ager şi iute la răspunsuri şi oricît se va vădi de cuviincios în gesturi, în vorbe, în deprinderi şi tot ce i se cere, seniorul tot nu va arăta că-l preţuieşte, ci mai degrabă va încerca să-l facă de ruşine; drept care toţi ceilalţi se vor potrivi numaidecît voinţei stăpînului, fiecăruia i se va părea că omul nostru nu-i bun de nimic şi nimeni nu-l va preţui, nu-l va stima, nu va rîde de vorbele sale de duh şi nu va ţine cîtuşi de puţin seama de el; dimpotrivă, toţi îl vor lua peste picior şi vor începe a-l prigoni nedreptăţindu-l; iar el, sărmanul, în zadar le va răspunde fără supărare, în zadar va lua vorbele lor în glumă, căci pînă şi pajii se vor ţine de el ca să-l necăjească, astfel încît chiar dacă ar fi să fie cel mai de preţ şi vrednic om din lume, tot ar rămîne pîn-la urmă neputincios şi batjocorit. Pe cîtă vreme dimpotrivă, dacă prinţul va arăta o slăbiciune faţă de un nătărău, ce nu e în stare de nimica bun, în foarte scurtă vreme obiceiurile şi felul său de a se purta, oricît de rele şi prosteşti ar fi, vor fi urcate în slăvi de toţi, părînd că întreaga curte îl admiră, că

[1] Răsplata lui Alexandru constase într-o baniţă de năut.

nu-l slăbeşte nicicînd din ochi şi că fiecare rîde de vorbele-i de duh şi glumele lui grosolane şi fără pic de haz, ce-ţi întorc stomacul pe dos : atît de statornici şi de încăpăţînaţi se dovedesc oamenii în părerile care purced din bunăvoinţa ori reavoinţa pe care stăpînii lor le-o arată unora din ei. Iată de ce curteanul nostru în astfel de împrejurări va trebui să se folosească, pe cît îi stă în putinţă, nu numai de vrednicia sa, ci şi de meşteşug şi isteţimea minţii ; şi ori de cîte ori va avea de mers într-un loc pe unde n-a mai fost şi nu e cunoscut, va trebui să aibe grije ca înaintea lui să ajungă acolo faima sa, făcînd astfel ca ceilalţi să înţeleagă că el în alte locuri a fost ţinut în mare cinste de către alţi seniori, de cavaleri şi doamne ; pentru că faima care pare a naşte din judecata mai multor oameni dă naştere la rîndul ei unei păreri statornice de bine, ce mai apoi, aflîndu-i pe ceilalţi dispuşi şi pregătiţi astfel, cu uşurinţă se menţine ori chiar sporeşte prin ceea ce faci : fără a mai pune la socoteală că în felul acesta scapi de plictiseala ce, de pildă, pe mine unul mă cuprinde cînd toţi mă întreabă cine sînt şi care îmi este numele."

XXXIII. „Eu nu ştiu zău cum ar putea să-ţi prindă bine aşa ceva, răspunse *messer* Bernardo Bibiena ; pentru că mie unul mi s-a întîmplat de multe ori — şi cred că şi altora la fel — ca, după ce mi-am făcut în sinea mea o părere cît se poate de bună despre un anumit lucru înainte de a-l vedea, luîndu-mă după spusele unor oameni vrednici de încredere, atunci cînd am ajuns să-l văd să rămîn cu totul dezamăgit, ba chiar de-a dreptul înşelat de ceea ce înainte preţuiam ; lucru ce purcede numai şi numai din faptul c-am dat prea multă crezare acelei faime despre care vorbeai domnia-ta, făcîndu-mi o idee atît de bună despre lucrul sau persoana cu pricina, încît apoi, măsurînd-o cu ea însăşi, rezultatul, chiar dacă a fost neaşteptat de bun, mie tot rău mi s-a părut, faţă de ceea ce mi-am închipuit. Şi mă tem să nu i se întîmple şi curteanului acelaşi lucru. De aceea nu ştiu, zău, cum poţi să spui că-i bine să-i pregăteşti pe oameni dinainte şi să-ţi trimiţi solie faima ; pentru că sufletele noastre adesea îşi închipuie lucruri care apoi nu-i cu putinţă să li te potriveşti întocmai, drept care pînă mai la urmă paguba e mai mare decît cîştigul." Atunci *messer* Federico zise : „Acele lucruri pe care domnia-ta şi mulţi alţii nu le veţi socoti, cunoscîndu-le, pe măsura faimei lor sînt, de cele mai multe ori, lucruri pe care ochiul încă de la prima ve-

dere le poate judeca ; aşa de pildă dacă domnia-ta n-ai fost nicicînd la Napoli ori la Roma, auzind vorbindu-se despre ele, îţi vei închipui cu mult mai mult decît îţi va fi dat să vezi ; dar cu însuşirile oamenilor nu se întîmplă acelaşi lucru, căci ceea ce se vede din afară e tocmai ceea ce-i mai puţin. De aceea dacă în prima zi, auzind un gentilom vorbind, nu vei găsi la dînsul acele însuşiri pe care ţi le-ai închipuit, n-ai să te lepezi de părerea bună pe care ţi-ai făcut-o despre ele tot atît. de iute cum te lepezi de părerea pe care ţi-o faci despre lucrurile în care ochiul judecă, ci ai să aştepţi ca zi de zi să-i afli alte însuşiri ascunse, păstrîndu-ţi neschimbată părerea pe care ţi-ai făcut-o despre el din spusele altora ; iar dacă o fi ca gentilomul (aşa precum nădăjduiesc că va să fie şi curteanul nostru) să fie într-adevăr atît de bine înzestrat, atunci şi mai vîrtos te va îndemna să crezi în faima lui, pentru că însăşi faptele te vor îndemna să crezi în faima lui, pentru că însăşi faptele te vor încredinţa de ea şi domnia-ta întotdeauna ai să-ţi închipui chiar mai mult decît ceea ce vezi.

XXXIV. De bună seamă însă, nu se poate tăgădui că prima părere n-ar avea puteri nespus de mari şi că grija pe care trebuie să o ai faţă de ea nu-i multă ; dimpotrivă, ca să înţelegeţi şi mai bine însemnătatea ei, am să vă spun că am cunoscut odinioară un gentilom care, deşi era foarte plăcut la înfăţişare şi avea aşişderi şi deprinderi bune, dovedindu-se vrednic şi în mînuirea armelor, nu era totuşi în aşa măsură desăvîrşit în toate acestea, încît să nu găseşti mulţi alţii asemeni lui sau chiar mai buni ca el. Totuşi — aşa îi fu scris pesemne — se întîmplă ca o femeie să apuce a-l iubi cu negrăită ardoare şi zi de zi sporind această dragoste într-însa, din pricină că tînărul îi arăta şi el aceleaşi simţăminte, şi nefiind chip să-şi poată vorbi ei împreună, femeia, împinsă de iubire, îşi mărturisi dorinţa unei alte femei, prin mijlocirea căreia nădăjduia să ajungă a-l întîlni. Aceasta nici prin neam şi nici prin frumuseţe nu era cu nimic mai prejos decît cealaltă ; drept care, auzind-o pe dînsa vorbind cu atîta dragoste de tînărul acela pe care ea nu-l mai văzuse şi bine ştiind că acea femeie, pe care ea o cunoştea drept foarte înţeleaptă şi foarte chibzuită, îl îndrăgea cu patimă, îşi închipui numai decît că tînărul trebuia să fie cel mai frumos, cel mai cuminte şi cel mai înţelept bărbat din cîţi pe lumea asta sînt vrednici de iubire ; şi uite aşa, fără să-l vadă, se îndrăgosti şi ea de el pînă într-aşa

măsură încît nu pentru prietenă, ci pentru sine însăşi prinse a trudi în fel şi chip ca să ajungă a-l cîştiga şi a-l face s-o iubească ; lucru pe care îl dobîndi fără prea mare osteneală, căci era într-adevăr femeie mai vrednică de-a se lăsa rugată, decît să roage ea pe alţii. Şi să vedeţi ce s-a întîmplat. Nu după multă vreme, o scrisoare pe care cea de-a doua femeie o scrisese iubitului, căzu în mîna unei alte doamne şi ea femeie de neam mare, frumoasă ca în poveşti şi cu deprinderi nespus de alese, care, fiind aşişderi semenelor ei curioasă peste poate şi dornică să afle taine — şi mai cu seamă femeieşti — deschise scrisoarea şi citind-o pricepu cu cîtă dragoste era scrisă ; drept care acele vorbe dulci şi pline de iubire pe care le citi îi treziră dintîi mila faţă de femeia cu pricina, pentru că ea ştia prea bine şi de la cine venea scrisoarea şi cui îi era scrisă ; apoi însă puterea lor crescu în aşa măsură, încît tot chibzuindu-se şi tot gîndindu-se în sinea ei ce fel de om putea să fie acela care trezise atare patimi în sufletul unei femei, se îndrăgosti şi ea de el pe dată ; scrisoarea deci avu urmări mai rodnice decît dacă tînărul cu pricina i-ar fi scris-o chiar ei. Şi după cum se întîmplă uneori ca o otravă, pusă într-o mîncare anume pentru cineva, să ajungă a omorî pe cel ce gustă mai întîi din ea, aşa biata femeie, din pricina prea marei lăcomii, bău otrava dragostei, gătită pentru alta. Ce-aş mai putea să vă mai spun ? Povestea umblă din gură în gură şi mulţumită ei pînă mai la urmă multe femei, în afara celei cu pricina, fie pentru a face în ciuda altora, fie pentru a se lua după celelalte, se străduiră în chip şi fel a dobîndi dragostea tînărului, bătîndu-se o bună bucată de vreme pentru el, aşa cum se bat copiii pentru cireşe : şi totul a pornit de la acea primă părere pe care şi-o făcuse femeia despre tînăr, văzînd că e îndrăgit cu atîta foc de alta.“

XXXV. Sfîrşindu-se povestea, seniorul Gasparo Pallavicino grăi, rîzînd : „Domnia-ta, spre a-mi dovedi cu dreaptă judecată părerea dumitale, mi-aduci drept mărturie fapta unor femei, cînd ele aproape toate se ştie că-s lipsite de orice judecată. Dacă ar fi însă să spui lucrurile pînă la capăt, ar trebui să adaugi că acest răsfăţat al femeilor era pe semne un nătăfleţ şi un om de nimica ; pentru că e în obiceiul lor să se agaţe întotdeauna de cei mai răi dintre bărbaţi şi aşişderi oilor să facă ceea ce văd că fac şi celelalte, fie că-i bine ori că-i rău ; unde mai pui că sînt şi-atît de pizmăreţe, încît chiar dacă bărbatul din povestea domniei-tale ar fi fost o

pocitanie de om, ele tot ar fi umblat să şi-l fure una alteia." În aceste vorbe mulţi din cei de faţă dădură să-l dezică pe seniorul Gasparo; dar doamna Ducesă porunci tuturor să tacă, iar apoi, rîzînd şi ea, grăi: „Dacă vorbele de ocară pe care le spui despre femei n-ar fi atît de departe de adevăr, încît să facă a cădea ruşinea mai degrabă asupra celui ce le spune decît asupra femeilor, aş îngădui să ţi se răspundă; dar n-aş vrea ca, dezminţind cu nenumărate dovezi cele spuse de domnia-ta, să te abat de la acest urît obicei de a vorbi femeile de rău, pentru că vreau ca de pe urma păcatului ce săvîrşeşti să te alegi cu o grea pedeapsă; şi-anume cu părerea proastă pe care şi-o vor face despre domnia-ta toţi cei ce te vor auzi vorbind aşa cum ai vorbit." La care *messer* Federico zise: „Nu spune, senior Gasparo, despre femei, chiar dacă uneori se îndrăgostesc mai de grabă după părerile altora decît după ale lor, că sînt chiar în aşa măsură lipsite de orice judecată; pentru că mulţi bărbaţi, şi chiar din cei mai înţelepţi, fac nu o dată întocmai ca şi ele; şi, dacă-mi este îngăduit să dau glas adevărului, chiar domnia-ta şi noi toţi de aici ne-am încrezut şi ne încredem încă mai degrabă în părerile altora decît în ale noastre proprii. Şi ca dovadă că nu mint, am să-ţi aduc aminte că nu de mult, fiindu-ne arătate aicea nişte versuri ce se credea c-au fost scrise de Sannazzaro [1], ele au fost socotite de toată lumea minunate şi au fost admirate cu exclamaţii de încîntare; pentru ca după aceea, aflîndu-se că erau scrise de un altul, să-şi piardă de îndată preţul şi să fie socotite mai rău chiar decît slabe. Tot aşa, cîntîndu-se în prezenţa doamnei Ducese un motet [2], n-a fost pe placul nimănui şi n-a fost socotit de bun, pînă ce nu s-a aflat că fusese compus de Josquin de Pris [3]. Au poate fi dovadă mai limpede decît aceasta despre forţa care zace într-o părere? Nu-ţi aminteşti că însuţi domnia-ta, bînd din acelaşi vin, o dată l-ai aflat

[1] *Iacopo Sannazzaro* (1456—1530), autor al multor opere latine în versuri. Opera principală în limba italiană este *Arcadia*, un roman pastoral în versuri şi proză, foarte răspîndit şi adesea imitat la vremea aceea în întreaga Europă.

[2] Cîntec pe mai multe voci, compus pe un text latin bisericesc.

[3] *Josquin de Pris* (mai corect *des Prés)* (1450—1521), muzician flamand, care s-a bucurat de o mare celebritate în Italia, unde a trăit mult timp la curţile din Roma şi Ferrara.

nespus de bun, iar altă dată fără nici un gust? şi aceasta numai pentru că erai încredinţat că-i vorba despre două vinuri, unul de pe coasta Genovei, iar celălalt de aici; iar mai apoi, după ce greşeala s-a aflat, domnia-ta cu nici un chip n-ai vrut să o recunoşti: pînă într-atît de adînc se înfipsese în sufletul domniei-tale acea greşită încredinţare pe care ţi-ai făcut-o din spusele altora.

XXXVI. Curteanul trebuie deci să aibă mare grije ca încă de la început lumea să-şi facă o părere bună despre dînsul şi să chibzuiască cît rău i-ar face şi cît de păgubitoare ar fi pentru el o părere potrivnică acesteia: de o asemenea primejdie trebuie să se ferească mai cu seamă cei ce vor cu tot dinadinsul să fie plăcuţi şi care mulţumită acestui fel plăcut de-a fi au dobîndit o oarecare libertate, datorită căreia îşi închipuie că li se cade şi le este îngăduit să facă şi să spună tot ce le trece lor prin cap, fără să se gîndească. Drept care adeseori se vîră în cîte o discuţie, din care neştiind cum să iasă, încearcă întru scăpare să-i facă pe ceilalţi să rîdă; dar fac atît de prost şi treaba asta, încît nici ea n-ajută la nimic şi pînă mai la urmă ajung să-i plictisească de moarte pe ceilalţi, iar ei rămîn tot fără pic de haz. Alte ori, socotind că se vor dovedi prin cele ce vor spune ageri la minte şi şugubeţi, de faţă cu femei cinstite, ba uneori chiar lor de-a dreptul, se apucă a le spune cuvinte deşuchiate şi murdare; şi cu cît văd că doamnele roşesc la faţă mai vîrtos, cu atît se ţin mai buni curteni şi cu atîta rîd mai tare şi se desfată în de ei de-atari virtuţi deosebite, cum îşi închipuie dumnealor că au. Pentru nimica în lume nu săvîrşesc atîtea neghiobii, ca pentru a fi ţinuţi de ceilalţi drept neîntrecuţi tovarăşi; acesta e singurul nume ce li se pare vrednic de laudă şi se mîndresc cu el mai mult decît cu oricare altul; de aceea, ca să-l dobîndească, îşi spun cele mai jignitoare şi mai nesuferite grosolănii de pe lume. Adeseori se împing în jos pe scări, se bat cu lemne ori cărămizi, şi-aruncă în ochi praful cu pumnii şi îşi omoară bieţii cai gonind prin şanţuri şi hîrtoape; la masă, apoi, fie că-i vorba de ciorbe, sosuri ori budinci, pe toate şi le-azvîrlă în faţă şi rîd pe urmă în gura mare; iar cel care în asemenea lucruri se arată a fi mai meşter, se socoteşte el pe el drept un curtean desăvîrşit şi mai curtenitor ca toţi, părîndu-i-se a dobîndi cu atare chip nepieritoare glorie; iar dacă uneori poftesc la atari petreceri

pe cîte-un gentilom ce nu se îmbie bucuros la astfel de sălbăticii, de îndată zic că dumnealui se ţine prea înţelept şi prea desăvîrşit în toate şi că nu ştie să se arate a fi tovarăş bun. Ba şi mai mult am să vă spun. Sînt unii ce se ceartă şi ajung să pună preţ pe cel ce poate mînca şi bea cele mai spurcate şi mai greţoase lucruri ; şi se pricep să le găsească pe cele ce în aşa măsură dezgustă simţurile noastre, încît nu-i chip să le aminteşti fără de nesfîrşită scîrbă."

XXXVII. „Şi care ar fi acestea ?" întrebă seniorul Ludovico Pio. „Roagă-l pe marchizul Febus să-ţi spună, căci le-a văzut adeseori în Franţa şi poate chiar le-a şi gustat", răspunse *messer* Federico. Marchizul zise atunci : „Eu n-am văzut făcîndu-se în Franţa lucruri ce nu se fac şi aicea în Italia ; în schimb tot ce au mai bun italienii în felul de a se îmbrăca, de a petrece, de-a ospeţi, de a se lupta şi toate celelalte lucruri ce-s vrednice de un curtean, toate le au de la francezi." „Eu nu zic, răspunse *messer* Federico, că nu se află printre francezi şi cavaleri de treabă şi cumpătaţi ; chiar eu am cunoscut destui vrednici de toată lauda ; dar totuşi se găsesc şi din aceia de mai puţin preţ : de altminteri eu socotesc că în privinţa obiceiurilor italienii se potrivesc mai degrabă cu spaniolii decît cu francezii, pentru că acel fel de a fi serios şi aşezat al spaniolilor mi se pare mult mai potrivit nouă, decît vioiciunea dezlănţuită pe care o recunoşti numaidecît în fiece mişcare a francezilor ; lucru ce lor nu le stă rău, ci dimpotrivă, bine, pentru că în aşa măsură le e firească această însuşire, încît nu vezi la ei nici urmă de afectare. Se află şi la noi destui care se străduiesc a imita acest fel de a fi ; dar nu ştiu face altceva, decît să clatine din cap vorbind, să facă plecăciuni anapoda şi fără pic de graţie, iar cînd se plimbă prin oraş să meargă atît de iute încît nici slugile să nu se poată ţine după ei : aşa ajung să creadă dumnealor că sînt francezi adevăraţi şi că au dobîndit şi ei uşurinţa lor ; lucru la care foarte rar poţi izbuti să ajungi dacă nu te-ai născut în Franţa şi încă de copil nu te-ai deprins cu felul lor de-a fi. Acelaşi lucru se întîmplă şi cu învăţatul feluritelor limbi, din care mi-ar plăcea ca alesul nostru să ştie cît mai multe şi mai cu seamă spaniola şi franceza, pentru că atît cu una cît şi cu cealaltă din aceste două ţări Italia are numeroase legături şi limbile, amîndouă, se aseamănă cu a noastră mai mult decît ori care alta ; iar cei

doi prinţi, fiind tari la vreme de război şi străluciţi în timp de pace, au curţile de-a pururi pline de nobili cavaleri care se împrăştie în lumea toată ; aşa încît ne vedem şi noi siliţi a sta de vorbă cu ei.

XXXVIII. N-aş vrea să mă opresc asupra altor amănunte, vorbind despre lucruri bine cunoscute : curteanul nostru, precum ştiţi, nu va trebui să se vădească nici mare mîncăcios, nici băutor, nici desfrînat în cele rele, nici neîngrijit şi fără socotinţă în viaţa cea de toate zilele, cu apucături de ţărănoi, ce-ţi amintesc de la o poştă de sapă şi de plug ; pentru că cei care se poartă astfel, nu numai că nu vor ajunge nici cînd curteni adevăraţi dar nici nu vor fi în stare de-o treabă mai ca lumea, decît cel mult să pască oi. Şi ca să închei, zic că i-ar prinde bine curteanului să cunoască în amănunţime toate acele lucruri despre care spuneam că i se potrivesc, astfel ca tot ce-i cu putinţă să-i fie lui uşor a face şi lumea toată să se mire de el, nu el de alţii ; să înţeleagă însă totodată că într-o asemenea purtare nu are ce căuta acea asprime trufaşă şi dispreţuitoare pe care o întîlneşti la unii ce se căznesc să arate că nu se miră de lucrurile săvîrşite de ceilalţi, pentru că ei se cred în stare de a le face mult mai bine şi astfel prin tăcere îşi dovedesc dispreţul faţă de aceste lucruri, socotindu-le nevrednice de a se vorbi de ele ; şi tot ei sînt aceia ce par c-ar vrea să-ţi spună, nu numai că nu-şi află în lume pereche de deştepţi ce sînt, dar şi că nu e om în stare să înţeleagă pe deplin adîncurile înţelepciunii lor. De aceea curteanul va trebui să se ferească de aceste apucături nesuferite şi să laude cu bunăvoinţă şi omenie şi faptele de bine ale celorlalţi ; şi chiar dacă pe sine el se va şti desăvîrşit şi mult deasupra celorlalţi, să nu arate că se simte astfel. Dar fiindcă printre oameni nu se găsesc decît nespus de rar, ba poate niciodată chiar, asemenea făpturi desăvîrşite, cel care ştie despre sine că are anumite lipsuri, nu trebuie să-şi piardă încrederea în el însuşi şi nici nădejdea că va ajunge să se ridice deasupra celorlalţi, chiar dacă nu va putea atinge acea supremă desăvîrşire către care tinde ; pentru că în fiecare meşteşug, în afara primelor locuri, se mai găsesc şi altele, şi ele vrednice de laudă ; iar cel ce tinde spre desăvîrşire arareori se întîmplă să nu-i întreacă pe ceilalţi. Vreau deci ca acest curtean al nostru, dacă va fi să fie desăvîrşit şi în alte cele, în afară de mînuirea armelor,

să ştie a trage foloase de pe urma priceperii sale şi să facă astfel încît să-i fie spre cinste ; de asemenea să dea dovadă de atîta judecată şi bună chibzuinţă, încît să ştie a arăta cu multă îndemînare şi doar atunci cînd crede el că-i potrivită împrejurarea, să ştie, zic, a arăta ori a le spune celorlalţi acele lucruri întru care se simte el desăvîrşit, dar totodată dovedind că n-o face anume, ci ca din întîmplare şi mai degrabă rugat de ceilalţi decît din propria lui voinţă ; şi în tot ceea ce va avea de spus ori de făcut, de-i este cu putinţă, să se pregătească şi să se socotească mai dinainte, lăsînd a se înţelege însă că tot ce face e pe neaşteptate. Iar cît priveşte acele lucruri în care nu se simte prea bine pregătit, pe-acelea să le atingă în treacăt şi fără a se opri prea mult asupra lor, astfel încît ceilalţi să creadă că ştie despre ele cu mult mai mult decît arată ; să facă adică aşa precum făceau unii poeţi ce aminteau în treacăt doar probleme înalte de filozofie sau alte ştiinţe despre care nu ştiau mai nimic. Cît despre acele lucruri la care ştie că nu se pricepe deloc, pe acelea nici măcar să nu le amintească şi nici să nu încerce a dobîndi de pe urma lor renume ; dimpotrivă, atunci cînd va fi vorba despre ele să recunoască făţiş că nu se pricepe la ele."

XXXIX. „Nicoletto [1] n-ar fi făcut una ca asta, zise Calmeta ; pentru că el, care ca filozof era desăvîrşit, deşi habar n-avea de legi, atunci cînd un primar din Padova se hotărî să-i încredinţeze o catedră de drept, n-a vrut în ruptul capului, sprijinit şi de mulţi elevi de-ai săi, să-l dezamăgească pe primar şi să-i mărturisească nepriceperea sa, zicînd că în legătură cu aceasta el nu era de părerea lui Socrate [2] şi că nu îi şade bine unui filozof să spună că nu ştie anumite lucruri." La care *messer* Federico răspunse : „Eu nu vreau să spun despre curtean că va trebui cu de la sine putere şi fără a fi îndemnat de ceilalţi să se apuce a spune că nu ştie ceva ; tocmai de aceea uneori îmi rîd de unii oameni care, fără a fi cu trebuinţă, povestesc bucuros anumite lucruri ce, chiar dacă nu s-au întîmplat din vina lor, aruncă

[1] Paolo Nicola Vernia, zis *Nicoletto* (m. 1499), autor de opere filozofice foarte apreciate la vremea sa.

[2] Se face aluzie la celebrele cuvinte ale lui Socrate pe care Diogene Laerţiu în *Viaţa lui Socrate* le redă astfel : „Spunea că nu ştie nimic, decît cel mult aceasta : că nu ştie nimic".

totuşi peste ei o umbră de ocară ; aşa cum făcea de pildă un cavaler pe care îl ştiţi cu toţii şi care, ori de cîte ori venea vorba despre bătălia de la Parmegiana, împotriva regelui Carol [1], se apuca să povestească cum dăduse el bir cu fugiţii în acea bătălie, de parcă altceva nimic nu înţelesese şi nu văzuse din toată ziua aceea ; iar cînd se amintea apoi despre un anume turnir vestit, nu uita niciodată să povestească cum căzuse ; şi tot aşa, de multe ori stînd de poveşti cu ceilalţi părea că anume caută să-şi tragă apa la moara lui numai şi numai ca să poată istorisi că într-o noapte ducîndu-se la o femeie, se alesese c-o ciomăgeală zdravănă. N-aş vrea să spună şi curteanul nostru asemenea prostii ; de aceea cred că e mai bine să ocolească împrejurările în care i s-ar oferi prilejul să dea dovadă de ce poate în anumite lucruri de care habar n-are ; iar dacă totuşi e silit s-o facă, mai bine să recunoască făţiş că nu se pricepe, decît să se facă de rîs ; într-acest chip va scăpa de ocara de care mulţi sînt vrednici azi, pentru că, Dumnezeu ştie din ce pornire strîmbă sau judecată nechibzuită, se apucă a face tot ce nu ştiu, în loc să facă ceea ce ştiu. Şi drept dovadă a celor spuse, aflaţi c-am cunoscut un muzician neîntrecut în arta sa care, lăsînd deoparte muzica, s-a dedat cu totul poeziei şi este încredinţat acum că-i meşter neîntrecut în versuri, drept care toată lumea rîde de el, ce, pînă una alta, şi-a pierdut îndemînarea şi în muzică. Iar altul, unul din cei mai mari pictori ai lumii [2], nesocoteşte această artă în care e neîntrecut şi se apucă a învăţa filozofia, în care îşi făureşte atari idei ciudate şi atari himere nemaiîntîlnite, încît nici baremi el, cu atoată ştiinţa sa în pictură, nu se pricepe să le zugrăvească. Oameni de soiul acesta găseşti cu nemiluita. Însă mai sînt şi alţii, care ştiindu-se neîntrecuţi într-un anume meşteşug, îşi fac dintr-altul, la care se pricep de asemeni, îndeletnicirea

[1] Aluzie de fapt la bătălia de la Fornovo (1495), unde regele Franţei, Carol al VIII-lea a învins cualiţia italiană.

[2] După părerea lui Vittorio Cian, Castiglione se referă aici la Leonardo da Vinci pe care avusese prilejul să-l cunoască la curtea lui Ludovico il Moro şi pe care îl admira ca artist ; în ceea ce priveşte însă speculaţiile lui Leonardo în domeniul „filozofiei naturale“, cum se numea atunci, Castiglione nu se ridică nici el deasupra contemporanilor săi, care n-au înţeles extraordinara capacitate de intuiţie a acestui geniu care, în domeniul experienţei ştiinţifice, singura autoritate pe care o recunoştea, a anticipat gîndirea modernă.

de căpetenie ; şi ori de cîte ori trebuie să dea dovadă acelei îndeletniciri în care ştiu ce pot, o fac cu multă îndemînare ; de aceea li se întîmplă uneori ca prietenii, văzîndu-i atît de pricepuţi în cele ce nu ţin de îndeletnicirea lor, îşi închipuie că în meşteşugul lor de căpetenie se dovedesc de bună seamă cu mult mai pricepuţi. Această artă, dacă e însoţită de-o judecată sănătoasă, mie unul nu-mi displace de fel."

XL. Grăi atunci seniorul Gaspar Pallavicino : „Ceea ce domnia-ta numeşti artă, mie mi se pare înşelăciune ; iar faptul de-a înşela nu cred că i se potriveşte nici unui om de bine." „Arta de care vorbeam, grăi *messer* Federico, e mai degrabă o podoabă ce însoţeşte cele săvîrşite, decît o înşelăciune ; ori dacă totuşi e, nu-i vrednică de ocară. Pentru că n-ai să vii să-mi spui că atunci cînd doi se întrec în mînuirea armelor, cel care îşi bate tovarăşul, îl înşală ! Aceasta nu înseamnează decît că se pricepe mai bine decît celălalt. Şi tot aşa dacă dumneata ai o piatră scumpă, care şi de una singură arată minunat, nu poţi să vii să-mi spui — dacă piatra ajunge apoi pe mîna unui giuvaergiu care prin felul în care o aşează o face a părea şi mai frumoasă — că giuvaergiul înşală ochii celor care o privesc ! Sau dacă totuşi ar fi aşa, el pentru această înşelăciune poate fi vrednic numai de laudă, pentru că adeseori, cu meşteşug şi iscusinţă, o mînă de maiestru poate spori frumuseţea fildeşului, a argintului sau a unei pietre frumoase înconjurată de aur scump. Aşa dar să nu spunem că arta, sau o asemenea înşelăciune, dacă domnia ta vrei totuşi să o numeşti astfel, e vrednică de ocară. De aşişderi n-aş putea să spun că nu e bine ca un om, care se ştie priceput într-un anume lucru, să nu caute cu îndemînare prilejul spre a o dovedi şi să ascundă totodată acele laturi ale sale ce nu sînt vrednice de laudă, fără a o face însă făţiş, ci pe ascuns şi cu destoinicie. Nu vă amintiţi cu cîtă iscusinţă, fără a vădi că le-ar căuta anume, găsea regele Ferdinand prilejuri de a-şi lepăda veşmintele şi de-a rămîne în cămaşă ? Şi aceasta fiindcă se ştia bine făcut la trup ; sau că, avînd mîini cam urîte, nu-şi scotea mănuşile decît foarte rar sau poate niciodată ? Şi prea puţini erau aceia care ajungeau să-şi dea seama de această înşelătorie. De asemenea mi-aduc aminte a fi citit pe undeva că Iuliu Cezar purta bucuros cununa de lauri ca să-şi ascundă chelia. În legătură însă cu toate aceste şiretlicuri, trebuie să dai dovadă

de foarte multă prevedere şi mult discernămînt ca nu cumva să întreci măsura ; pentru că adeseori ferindu-te de o greşeală, cazi, fără să vrei, în alta şi vrînd să dobîndeşti doar laude, pînă la urmă dobîndeşti ocară.

XLI. În felul de a te purta şi de a vorbi în lume, cel mai bun lucru este, aşadar, acela de-a urma o cale mijlocie, scut sigur şi statornic împotriva pizmei, de care trebuie fără doar şi poate să te fereşti pe cît îţi stă în putinţă. Curteanul nostru va trebui de asemenea să se păzească a ajunge să fie cunoscut drept mincinos şi uşuratic, lucru ce li se întîmplă uneori şi celor ce n-o merită : de aceea în tot ce spune va avea grije întotdeauna să nu se îndepărteze de acele lucruri ce pot fi crezute şi de a nu rosti prea des adevăruri ce par minciuni pe dinafară, ca unii care nu vorbesc decît despre minuni şi vor să aibă asemenea puteri asupra celorlalţi, încît să li se dea crezare şi în cele ce nu-s de crezut. Alţii, în schimb, cînd leagă o prietenie, spre a dobîndi bunăvoinţa prietenului, încă din prima zi îi jură că nu iubesc pe nimeni altul mai mult decît pe el, că bucuroşi şi-ar da viaţa doar ca să-i fie de folos şi alte asemenea năzbîtii ; iar cînd se despart de el, se prefac a plînge şi-a nu putea să scoată o vorbă din pricina durerii ; şi într-acest chip, vrînd să se arate peste măsură de iubitori, ajung să fie luaţi drept mincinoşi şi proşti linguşitori. Dar prea mult timp şi osteneală ne-ar lua înşiruirea tuturor acelor lucruri ce nu se cade să le faci, ori să le spui atunci cînd stai de vorbă cu ceilalţi ; de aceea, spre a fi curteanul pe placul meu, am să mai spun, pe lîngă cele spuse, că va trebui să facă astfel încît nicicînd să nu-i lipsească subiectele plăcute şi potrivite celor cu care stă de vorbă, că va trebui să ştie, storcînd dulceaţă în vorbe, să mîngîie şi să desfate sufletul celor ce-l ascultă şi prin poveşti plăcute şi snoave şugubeţe să ştie, fără a depăşi măsura, să-i poarte către rîs şi voie bună, astfel încît, ferindu-se de-a-i plictisi pe ceilalţi şi a-i face să se sature de el, de-apururi să le fie prilej de desfătare.

XLII. Şi-ajuns aici socot că va voi doamna Emilia să mă dezlege de cuvînt ; iar dacă n-o va face, prin însăşi propriile-mi cuvinte mă voi vedea silit să cred că nu întruchipez pe-acel curtean desăvîrşit de care vorbeam ; căci nu numai vorbele chibzuite, pe care poate că nici acum nici altădată nu le-aţi auzit ieşind din gura mea, dar chiar şi

vorbele mele aşa cum or fi ele, îmi lipsesc acum cu desăvîrşire.“ Senior Prefetto zise atunci, rîzînd : „N-aş vrea să dăinuiască în sufletele noastre părerea întru totul greşită după care domnia-ta n-ai fi un foarte bun curtean ; pentru că fără îndoială dorinţa domniei-tale de a tăcea purcede mai degrabă din faptul că doreşti să scapi de oboseală, decît din faptul că nu ştii sau nu mai ai ce spune. De aceea, ca să nu se spună că într-o adunare ca aceasta şi în legătură cu un subiect atît de atrăgător s-au dat uitării unele lucruri, fii bun şi învaţă-ne te rog, cînd, în ce fel şi cum se cer a fi rostite acele glume despre care pomeneai mai adineauri, arătîndu-ne de ce anume meşteşug ţine acest fel destoinic şi şugubăţ de a vorbi, care stîrneşte rîsul şi voia-bună în chip plăcut, pentru că într-adevăr nu-i lucru de nimica acesta şi mai cu seamă unui curtean îi vine de minune.“ La care *messer* Federico răspunse : „Snoavele şi vorbele de duh sînt mai degrabă un dar al firii decît un meşteşug ; de aceea în privinţa lor unele neamuri sînt mai înzestrate decît altele, ca de pildă toscanii, ce sînt într-adevăr nespus de ascuţiţi la minte. Spaniolii de asemenea sînt meşteri neîntrecuţi, se pare, în vorbele ce înţeapă. Dar se găsesc şi din aceia mulţi, fie de un neam, fie de altul, care, din pricina prea multei vorbării, întrec de multe ori măsura şi ajung să fie nesăraţi şi fără pic de haz, pentru că nu ţin seama de cei cu care stau de vorbă, de locul în care se află, de timp şi împrejurări şi de seriozitatea şi cumpătarea pe care ei în primul rînd s-ar cuveni să o păstreze.“

XLIII. Prefectul îi răspunse atunci : „Domnia-ta tăgăduieşti că în felul de a spune snoave are şi meşteşugul parte ; cu toate acestea însă cînd îi vorbeşti de rău pe cei ce nu păstrează seriozitate şi modestie atunci cînd se ţin de snoave şi cînd susţii că nu ţin seama de cei cu cari vorbesc şi de împrejurări, îmi pare că ne dovedeşti tocmai contrariul, că adică şi acest lucru se poate învăţa şi că şi-aicea se cuvine să te călăuzeşti după anumite reguli.“ „Aceste reguli, răspunse *messer* Federico, sînt în aşa măsură obşteşti, încît se potrivesc în orice împrejurare şi întotdeauna ne prind bine. Eu însă susţineam că în felul de a spune snoave nu încape meşteşug, pentru că după a mea părere felul acesta nu poate fi decît de două soiuri : unul e acela care istoriseşte lucrurile pe larg şi fără întreruperi ; aşa cum fac de pildă unii, care cu atîta îndemînare şi cu atîta farmec îţi povestesc şi-ţi tăl-

măcesc ce anume au păţit, au auzit ori au văzut, încît prin gesturi şi cuvinte îţi înfăţişează lucrurile înaintea ochilor, de-ţi vine să le-apuci cu mîna ; acestui fel de a povesti — cum n-am la îndemînă un alt cuvînt mai potrivit — eu i-aş zice voioşie sau mai de grabă, poate, curtenie. Celălalt soi de-a spune lucruri cu haz este din cale afară de scurt şi stă numai şi numai în vorbe iuţi şi ascuţite — ca cele pe care adeseori ni le-aruncăm noi între noi — şi care sînt de asemeni şi muşcătoare pe deasupra ; căci, fără un pic de înţepătură, n-ar avea nici-un farmec ; cei din vechime le spuneau acestor vorbe zicături, iar astăzi unii le numesc vorbe de duh. Spun aşa dar, că în primul fel, acela de-a istorisi pe îndelete, nu e cu trebuinţă meşteşugul, pentru că firea însăşi îi face astfel pe unii oameni încît să ştie a povesti cu haz, dîndu-le chip şi gesturi, glas şi cuvinte potrivite ca să imite ceea ce vor. Cît despre al doilea fel, acel al vorbelor de duh, ce-ar putea face meşteşugul ? O vorbă muşcătoare trebuie să iasă din gură şi să lovească în ţintă înainte ca cel ce-o spune să pară c-a avut răgaz să se gîndească la ce-a spus ; altminteri n-are haz şi nu slujeşte la nimic. De aceea cred că-i vorba aici numai de minte ageră şi de înclinări fireşti.“ *Messer* Pietro Bembo prinse a grăi atunci, zicînd : „Senior Prefetto nu tăgăduieşte ceea ce spui domnia-ta, că adică firea şi agerimea minţii n-ar trage greu în cumpănă, mai cu seamă cînd este vorba de-a născoci vorbe de duh ; de bună seamă însă că în sufletul fiecărui om, oricît ar fi el de deştept, pot naşte idei bune, dar în acelaşi timp şi rele, mai multe ori mai puţine ; ori numai judecata şi meşteşugul mai apoi le şlefuiesc şi le îndreaptă, alegîndu-le pe cele bune şi îndepărtîndu-le pe cele rele. De aceea, lăsînd deoparte ceea ce ţine de agerimea minţii, domnia-ta arată-ne acum în ce anume stă meşteşugul : adică arată-ne şi nouă care din snoavele şi vorbele de duh menite să stîrnească rîsul i se potrivesc curteanului şi care nu şi de asemeni cînd şi în ce fel se cade să le spună ; pentru că tocmai acest lucru ţi-l cere şi senior Prefetto.“

XLIV. *Messer* Federico zise atunci, rîzînd : „Nu-i nimeni printre noi aici faţă de care eu să nu mă dau bătut în orice lucru pe lumea asta, dar mai cu seamă în a spune snoave ; doar dacă nu cumva prostiile ce adeseori îi fac pe unii oameni să rîdă mai cu poftă decît cuvintele de duh n-ar fi şi

ele socotite ca atare.“ Şi între acestea, întorcîndu-se către contele Ludovico şi către *messer* Bernardo Bibiena, zise: „Iată-i pe cei doi meşteri de la care, de-ar fi să vă vorbesc despre cuvintele de duh, eu însumi ar trebui să învăţ cîte aş avea de spus.“ La care contele Ludovico răspunse: „Eu cred c-ai şi început să faci dovada acelor lucruri la care spuneai că nu te pricepi: să stîrneşti rîsul acestor domni adică, bătîndu-ţi joc de *messer* Bernardo şi de mine; pentru că toată lumea ştie că treaba pentru care ne lauzi, domnia-ta o faci cu mult mai bine. Dacă eşti însă ostenit, ar fi mai potrivit să-i ceri doamnei Ducese îngăduinţa de-a amîna pe mîine cele ce au mai rămas de spus, decît să încerci prin vicleşuguri să scapi de osteneală.“ *Messer* Federico dădu să răspundă, dar doamna Emilia îi luă cuvintele de pe buze, zicînd: „Nu-i rînduiala noastră ca ceea ce vorbim să ajungă a fi spre lauda dumitale; este de ajuns că sînteţi toţi prea bine cunoscuţi aici. Cum însă îmi aduc aminte că domnia-ta, Conte, m-ai învinuit aseară că nu împart cu dreptate însărcinările, cred c-ar fi bine ca *messer* Federico să se mai odihnească o leacă, iar sarcina de a vorbi despre snoave să i-o încredinţăm lui *messer* Bernardo Bibiena, nu numai pentru că îl ştim hazliu fără pereche la vorbă, dar şi pentru că n-am uitat că nu o dată ne-a făgăduit c-ar vrea să scrie în legătură cu aceasta; prin urmare sîntem îndreptăţiţi să credem că s-a gîndit îndelung la acest lucru şi deci ne va mulţumi pe deplin. Iar apoi, după ce se va fi vorbit despre snoave, *messer* Federico va urma să ne împărtăşească ceea ce mai are de spus despre curtean.“ „Nu ştiu, zău, răspunse *messer* Federico, dacă ne-a mai rămas ceva de spus; acum însă, asemeni călătorului ostenit de calea străbătută în arşiţa de amiază, mă voi odihni ascultîndu-l pe *messer* Bernardo ca sub un pom umbros şi mai plăcut decît oricare altul, şi mă voi desfăta de sunetul vorbelor sale ca de un murmur dulce de izvor; după care, mai întremat întrucîtva, poate că voi mai fi în stare să spun cîte ceva.“ Răspunse atunci, rîzînd, *messer* Bernardo: „Dacă am să-ţi arăt capul, ai să pricepi ce umbră poţi să aştepţi de la atare frunze.[1] Cît despre acel murmur de izvor de care pomeneai, pe-acela ai

[1] Messer Bernardo îşi bate joc de propria lui chelie.

să-l auzi pesemne, pentru că eu odinioară am fost preschimbat într-un izvor, dar nu datorită vreunui zeu din antichitate, ci numai mulţumită lui *fra* Mariano al nostru şi de atuncea nu ştiu zău să-mi fi lipsit vreodată apa." La vorbele acestea cu toţii începură a rîde, căci istorisirea la care se gîndea *messer* Bernardo era îndeobşte cunoscută, deoarece i se întîmplase la Roma, fiind de faţă şi Galeotto, cardinal de San Pietro ad Vincula. [1]

XLV. Cînd rîsetele se mai potoliră, doamna Emilia zise : „Sfîrşeşte acum cu snoavele şi învaţă-ne mai bine cum să ne folosim de ele, de unde să le scoatem şi tot ceea ce ştii în legătură cu aceasta." „Mă tem că vremea e cam înaintată, grăi *messer* Bernardo ; şi poate n-ar strica să amînăm ce avem de spus pe mîine, ca nu cumva, tocmai vorbind de snoave, să ajung a fi anost şi plicticos." Mulţi dintre cei de faţă săriră atunci zicînd că nu-i nici pe departe vremea la care obişnuiau să pună capăt vorbei. Drept care *messer* Bernardo, întorcîndu-se către doamna Ducesă şi către doamna Emilia, grăi precum urmează : „Nu vreau să scap de sarcina pe care mi-aţi încredinţat-o ; deşi, la drept vorbind, dacă mă mir de îndrăzneala acelora care cutează să cînte la violă în faţa lui Jacomo Sansecondo [2] al nostru, atuncia n-ar trebui nici eu să vorbesc despre snoave şi vorbe de duh în faţa unor oameni care se pricep cu mult mai bine decît mine la ceea ce trebuie să spun. Cu toate acestea însă, ca să nu dau prilejul vreunuia din cei de faţă să nu asculte de porunca dată, voi spune precît mai scurt îmi este cu putinţă, tot ce ştiu în legătură cu cele ce stîrnesc rîsul : rîs care în noi este firesc pînă într-aşa măsură, încît spre a descrie omul, se spune de obicei că el e un animal ce ştie şi e în stare a rîde : pentru că într-adevăr numai la om întîlneşti rîsul şi aproape întotdeauna el este mărturia unei anumite voioşii pe care o porţi în suflet, suflet care, prin însăşi firea lui, înclină spre plăcere şi se îmbie bucuros către odihnă şi desfătare ; aşa se face că vedem nenumărate lucruri pe care oamenii le-au scornit anume pentru treaba asta, cum ar fi de pildă serbările şi feluritele soiuri de spectacole. Şi fiindcă noi îi îndrăgim pe cei ce ne prilejuiesc asemenea petreceri şi

[1] Biserica familiei della Rovere.
[2] Celebru instrumentist şi cîntăreţ, contemporan cu Castiglione.

desfătări, regii din antichitate, romanii, atenienii şi alţii, spre a dobîndi bunăvoinţa norodului şi spre a hrăni privirile şi sufletul mulţimilor, obişnuiau să ridice teatre măreţe şi alte multe clădiri obşteşti în care arătau jocuri, întreceri de cai şi de care, lupte, fiare ciudate, comedii, tragedii, ba pînă şi moresche [1] ; şi nu lipseau de la astfel de privelişti nici filozofii severi, ce adeseori prin asemenea petreceri şi prin ospeţe îşi alinau sufletele ostenite de gînduri divine şi de discuţii înălţătoare ; şi-acelaşi lucru îl fac bucuros şi oamenii din zilele noastre, fără osebire între ei : căci nu numai pălmaşii care trudesc pe ogoare, corăbierii şi toţi cei obişnuiţi cu munca aspră şi istovitoare, dar pînă şi călugării şi osîndiţii care în temniţi şi-aşteaptă dintr-o clipă în alta moartea, toţi caută leac şi îndreptare ca să-şi aline sufletul. Dar ce anume este rîsul, unde-şi are locul şi în ce chip anume ne stăpîneşte ochii, vinele, gura, trupul, încît cu toată cazna noastră nu izbutim a-l ţine în frîu şi sîntem gata să pleznim, despre acestea toate îl voi lăsa pe Democrit să vă vorbească ; deşi poate nici el n-ar şti s-o facă, chiar dacă ne-ar făgădui. [2]

XLVI. Deci locul sau mai bine zis izvorul din care naşte rîsul e întotdeauna un anumit cusur ; pentru că nu se rîde decît de-acele lucruri ce au ceva nepotrivit în ele şi parcă nu stau bine, deşi nu stau nici rău. N-aş şti să-l definesc altminteri ; dar dacă staţi să cugetaţi şi domniile voastre, veţi vedea că aproape întotdeauna ceea ce stîrneşte rîsul e un lucru care nu prea merge şi totuşi nu stă rău. Mă voi căzni deci să vă spun, precît mă ajută mintea, în ce fel va trebui să se poarte curteanul ca să stîrnească rîsul şi pînă unde va trebui să meargă ; pentru că nici să facă a rîde mereu nu i-ar sta bine, şi nici să îmbie lumea la rîs în felul în care o fac nebunii şi beţivii, nătîngii şi smintiţii sau chiar bufonii înşişi ; căci chiar dacă la curţi acest soi de oameni are căutare, ei totuşi nu sînt vrednici de-a fi numiţi curteni, ci mai degrabă s-ar cădea să li se zică fiecăruia pe nume, fiind luaţi drept ceea ce sînt. De asemeni trebuie să ţii

[1] Castiglione prin anacronism atribuie şi anticilor acest dans despre care a mai fost vorba şi în cap. al VIII-lea al primei cărţi.

[2] Întreaga frază este tradusă din Cicero *(Despre oratorie)* II, LVIII. De altfel toată partea teoretică a acestei ample expuneri asupra „lucrurilor care stîrnesc rîsul" este inspirată de Cicero.

seama de limită şi de măsură atunci cînd stîrneşti rîsul înţepînd şi, aşişderi, şi de cel în care asvîrli săgeata ; pentru că n-ai să faci pe nimenea să rîdă batjocorind un nenorocit sau un năpăstuit de soartă, şi nici un ticălos sau un tîlhar de drumul mare ; aceştia merită o pedeapsă cu mult mai grea decît ar fi simpla batjocorire. Iar cît priveşte pe ceilalţi, sufletul omenesc nu-i înclinat a-şi bate joc de nenorociţi, afară doar dacă aceştia nu trag prilej de laudă din suferinţa lor şi nu sînt trufaşi sau îngîmfaţi. Trebuiesc de asemeni respectaţi cei ce îndeobşte sînt iubiţi şi preţuiţi de toată lumea, fiind şi puternici pe deasupra, pentru că uneori bătîndu-şi joc de aceştia, omul se poate alege cu duşmănii primejdioase. De aceea lucrul cel mai bun este să-ţi rîzi şi să-ţi baţi joc de cusururile adunate în oameni ce nu sînt nici atît de nefericiţi încît să-ţi trezească mila, nici atît de răi încît să merite a fi osîndiţi la cea mai grea pedeapsă şi nici atît de mari şi de puternici încît mînia lor, oricît ar fi de mică, s-aducă pagube însemnate.

XLVII. Trebuie să ştiţi de asemenea că aceleaşi împrejurări care dau naştere cuvintelor de duh pot da naştere şi vorbelor de laudă ori de ocară, aceste vorbe fiind uneori în ambele împrejurări aceleaşi : aşa de pildă spre a lăuda un om mărinimos şi darnic, ce-şi împarte bunurile cu prietenii, se spune că nimic din ceea ce are nu-i al lui ; acelaşi lucru însă se poate spune şi întru ocară, despre un om care a furat sau care a dobîndit avere pe căi nelegiuite. Tot astfel poţi să zici despre o femeie că este darnică cu sine, vrînd prin aceasta a-i lăuda virtuţile şi bunătatea ; acelaşi lucru însă îl poate spune cu gînd rău şi cine ar vrea s-o defăimeze, înţelegînd printr-asta că-şi împarte farmecele cu prea mare uşurinţă tuturor. Mai des se întîmplă însă să te slujeşti de aceleaşi împrejurări decît de aceleaşi cuvinte ; după cum veţi vedea din întîmplarea pe care am să vi-o povestesc. Nu demult, aflîndu-se în biserică, la slujbă, trei cavaleri şi-o doamnă, slujită întru iubire de unul dintre ei, se înfăţişă un cerşetor şi aşezîndu-se în faţa doamnei, începu să-i ceară de pomană ; şi într-acest chip, deşi prilejul nu era tocmai potrivit, se văietă cu voce plîngăreaţă, rugînd-o nu o dată, ci de mai multe ori : cu toate acestea doamna nu îi dădu nimic, dar nici nu-i făcu semn să plece cu Dumnezeu, ci rămase îngîndurată, părînd a se gîndi la alte cele. Cavalerul în-

drăgostit de dînsa le spuse atuncea prietenilor săi : «Iată, vedeţi şi voi acum, ce pot să aştept eu de la doamna mea, care e atît de crudă, încît nu numai că nu-i dă de pomană acestui biet nenorocit, flămînd şi gol, ce-o roagă cu atîta stăruinţă şi de atîta vreme, dar nici măcar nu-i spune să plece şi s-o lase în pace ; pînă într-aşa măsură se bucură văzînd un om ce suferă sub ochii ei, cerşindu-i mila în zadar». La care unul din cei doi răspunse : «Aceasta nu-i cruzime, ci doar o lecţie mută pe care ţi-o dă doamna ca să-ţi arate că ea nu răspunde acelora ce-o roagă cînd nu-i prilejul potrivit». Iar cel de-al treilea zise : «Ba, dimpotrivă, e un fel de-a spune că chiar dacă nu-i dispusă a da ce i se cere, îi place totuşi să se lase rugată». Iată aşadar cum s-au născut din aceeaşi împrejurare — adică faptul că femeia nu-i făcuse semn cerşetorului să plece — trei răspunsuri, unul de aspră defăimare, unul de laudă sfioasă şi al treilea de batjocură ascuţită.

XLVIII. Dar, întorcîndu-ne acum la lămurirea snoavelor ce ţin de cele cîte avem de spus, zic dar, că, după a mea părere, ele sînt de trei feluri, deşi *messer* Federico ne-a vorbit numai despre două dintre ele : de felul acela adică, plăcut şi plin de curtenie de-a povesti ceva pe larg, fel ce constă în obţinerea unui efect dorit şi despre promptitudinea răspunsurilor agere şi totodată muşcătoare care constă într-unul sau cîteva cuvinte iscusite. Acestora noi le vom adăuga încă un fel şi anume cel ce îndeobşte e cunoscut sub numele de păcăleală ; în păcăleli întîlneşti şi povestiri amănunţite, şi vorbe de duh aruncate în treacăt, dar de asemenea şi fapte. Aşadar primul fel, acela de-a vorbi pe larg şi fără întreruperi, e de aşa natură, încît pare că omul istoriseşte o poveste. Iată de pildă un exemplu : În răstimpul dintre moartea papei Alexandru al şaselea şi alegerea urmaşului său, Pius al treilea, aflîndu-se la Roma, în Vatican, *messer* Antonio Agnello [1], un mantovan dintr-ai domniei tale, mărită Ducesă [2], şi stînd el de poveşti cu cîţiva prieteni buni de-ai lui, cu cari vorbea tocmai despre moartea vechiului papă şi alegerea urmaşului, grăi

[1] *Antonio Agnelli*, prefect de Alba, prin 1527. Se pare că ar fi fost şi poet.

[2] Ducesa Elisabeta era născută Gonzaga, familie domnitoare în Mantova

precum urmează : «Prieteni, încă de pe vremea lui Catullus [1] uşile au început să audă fără de urechi şi să vorbească fără gură, descoperind într-acest chip înşelăciuni şi adultere ; şi în vremurile noastre însă, deşi oamenii nu mai sînt nici pe departe atît de vrednici pre cît erau atunci, s-ar prea putea ca uşile, din care multe, aicia cel puţin, la Roma, se fac din marmură acustică, să aibă aceleaşi însuşiri pe care le-aveau atunci : de aceea eu socot că şi acestea două de aici ar şti să limpezească toate îndoielile care ne frămîntă, dacă le-am întreba pe ele». La auzul acestor cuvinte, prietenii rămaseră din cale afară de miraţi, aşteptînd să vadă unde voia să ajungă *messer* Antonio. El, între acestea, urmînd să se plimbe de sus în jos prin sală, ridică la un moment dat ochii, pe neaşteptate parcă, spre una din cele două uşi ale sălii în care se plimbau şi oprindu-se o clipă, le arătă cu degetul tovarăşilor săi inscripţia de pe uşe, unde era cioplit numele papei Alexandru şi la sfîrşitul lui un V şi un I, care însemnau, după cum ştiţi, al şaselea. Apoi grăi : «Iată ce zice această uşă : Alexandru Papa VI, ceea ce vrea să însemne că a ajuns papă prin forţă şi că de forţă s-a folosit mai mult decît de judecată [2]. Şi acu să vedem dacă de cealaltă putem afla ceva despre vlădicul proaspăt înscăunat» ; şi întorcîndu-se ca din întîmplare spre cealaltă uşe, le arătă pe ea un N, doi P şi un V, care însemnau *Nicolaus Papa Quintus* ; apoi grăi numai decît : «Vai de mine, proaste veşti ; iată că aceasta zice : *Nihil Papa valet* [3]».

XLIX. Vedeţi şi domniile-voastre dar, cîtă eleganţă ascunde acest soi de glume, care au şi-o parte bună în ele şi veţi pricepe cît de bine îi vin unui curtean, fie că-i drept ori născocit ceea ce povesteşte în ele ; pentru că în astfel de împrejurări ţi-e îngăduit să născoceşti ce-ţi place, fără să-ţi facă nimeni o vină din aceasta, iar cînd spui adevărul poţi să-l mai înfloreşti pe alocuri cu cîte o minciună, îngroşîndu-l sau subţiindu-l aşa precum nevoia cere. Adevăratul farmec însă şi însuşirea de căpetenie a acestor povestiri stă în faptul de-a

[1] Aluzie la o poezie a lui Catullus (XLVII) în care poetul se întreţine cu o uşă.

[2] Este vorba despre papa Alexandru Borgia, ale cărui violenţe şi mîrşăvii i-au cîştigat un trist renume.

[3] Papa nu valorează nimic (lat.).

înfăţişa, atît cu gestul cît şi cu vorba, cu atîta uşurinţă şi atît de bine ceea ce vrei să spui, încît celor ce ascultă să li se pară că văd înaintea ochilor lucrurile povestite. Şi asemenea puteri ascunde felul acesta de a te rosti, încît uneori, prin înfloriturile pe care le adaugă, face să-ţi placă nespus de mult un lucru care în sine nu are chiar atîta haz şi nici prea multă iscusinţă. Şi, deşi acestui soi de povestiri îi sînt fără îndoială trebuincioase gesturile şi puterea pe care glasul viu o are asupra noastră, ele îşi păstrează totuşi şi în scris aceleaşi însuşiri. Cine îşi poate stăpîni rîsul atunci cînd în cea de-a opta zi a celor O *sută de poveşti* ale sale Giovan Boccaccio ne istoriseşte cum se căznea popa din Varlungo să cînte cîte un *Chirie* sau cîte un *Sanctus* cînd o ştia pe Belcolore în biserică ? Poveşti plăcute sînt de asemenea şi cele cu Calandrino şi alte multe încă. Tot de acest soi de snoave ţin şi acelea în care îngîni pe cineva sau îl imiţi, cum zicem noi ; treabă la care pînă azi n-am întîlnit încă pe nimeni să se priceapă atît de bine ca messer Roberto da Bari al nostru.“

L. „Aceasta n-ar fi mică laudă, grăi *messer* Roberto, dacă ce spui dumneata ar fi adevărat, pentru că eu de bună seamă m-aş strădui atunci să imit mai degrabă binele decît răul şi, dacă în felul acesta aş izbuti să seamăn cu unii pe care îi ştiu cît preţuiesc, m-aş socoti nespus de fericit ; dar tare mă tem că nu ştiu imita decît acele lucruri care stîrnesc rîsul şi despre care dumneata spuneai că sînt de obicei cusururi.“ Răspunse atunci *messer* Bernardo : „Cusururi, da, e adevărat, dar care nu stau rău. Şi trebuie să mai ştii de asemeni că nu e chip s-ajungi a imita pe cineva dacă n-ai cap şi iscusinţă : pentru că în afară de felul în care îţi întocmeşti cuvintele şi gesturile şi în afară de meşteşugul cu care ştii să evoci în faţa ochilor ascultătorilor tăi chipul şi obiceiurile celui pe care îl imiţi, trebuie să fii de asemeni şi prevăzător, să ţii seamă de loc, de vreme şi de oamenii cu care stai de vorbă, ferindu-te să nu aluneci prea lesne în bufonerie şi nici să întreci măsura : lucruri de care dumneata ţii seama minunat de bine şi drept aceea socotesc că le cunoşti pe toate. Pentru că într-adevăr nu i-ar sta bine unui gentilom să-şi pocească faţa ca să imite pe cineva, să plîngă şi să rîdă, să îngîne glasul altora, să se bată pe sine însuşi, după cum face Berto, sau să se îmbrace

în ţăran de faţă cu toată lumea, după cum face Strascino [1]; şi altele asemănătoare, lucruri ce numai lor le merg, pentru că aceea e meseria lor. Noi însă trebuie să imităm pe ascuns şi oarecum în treacăt, păstrîndu-ne mereu demnitatea de gentilomi, fără a rosti vorbe murdare şi a face gesturi necuviincioase şi fără a ne strîmba obrazul sau trupul în neştire ; dimpotrivă, mişcările noastre trebuiesc făcute în aşa fel încît cine ne aude şi ne vede, prin vorbele şi gesturile noastre să-şi închipuie cu mult mai mult decît ceea ce i se spune şi tocmai de aceea să rîdă mai cu poftă. De asemenea se cade să nu ne dovedim, cînd imităm, prea muşcători în dojenirea celorlalţi, mai cu seamă cînd e vorba de unele cusururi ale feţei ori ale trupului ; căci dacă e adevărat că defectele trupeşti stîrnesc adesea hazul, atunci cînd ştii să le imiţi fără să depăşeşti măsura, e tot atît de adevărat că imitarea lor făcută cu prea multă cruzime, nu este numai treabă de bufon, ci mai rău, de vrăjmaş. De aceea în legătură cu aceasta, deşi nu e de loc uşor, trebuie să-l luăm drept pildă pe *messer* Roberto, care imită pe toată lumea şi nu fără a împunge pe fiecare acolo unde-l doare, de faţă fiind şi împricinatul ; şi totuşi nimeni nu se supără şi nici nu-i ia în nume de rău batjocura ; lucru întru dovedirea căruia este nevoie să dăm exemple, pentru că zi de zi îl întîlnim sub ochii noştri.

LI. Stîrnesc de asemeni mare haz, ascuns sub tîlcul vorbelor, poveştile ce înşiră cu dibăcie unele cusururi, mărunte însă şi care nu sînt vrednice de o pedeapsă mai aspră ; aşa de pildă trăznăile, fie ele singure, fie însoţite de-o fărîmă de scrinteală ce ştie să răspundă prompt ori să înţepe cînd e cazul ; de asemenea şi vorbele ce dovedesc o afectare ce întrece prea de tot măsura sau uneori o minciună gogonată şi bine ticluită. Aşa de pildă, neghiobia unui ţăran despre care ne povestea zilele trecute *messer* Cesare al nostru [2], zicînd că, aflîndu-se a fi de faţă cu primarul acestui oraş [3], văzu un

[1] Nicolo Campani da Siena, poreclit *Strascino* (1478—1523), după titlul unei comedii ale sale, actor, autor de teatru şi bufon la curtea papei Leon al X-lea.

[2] *Cesare Gonzaga* (n. aprox. 1475), descendent al unei ramuri a familiei Gonzaga. Tovarăş nedespărţit al lui Castiglione, i-a fost mereu alături şi în serbările cavalereşti cu ocazia cărora a colaborat cu Castiglione la întocmirea stanţelor pastorale *Tirsi*.

[3] Urbino.

ţăran care venea să se plîngă fiindcă i se furase un măgar ; omul, după ce-şi căina sărăcia şi paguba pe care i-o făcuse hoţul, ca să sporească preţul a ceea ce pierduse, zise : «*Messere*, dacă ai fi putut să vezi măgarul meu, ai înţelege şi mai bine cu cît temei mă plîng ; că zău aşa, cînd îi puneam samarul, jurai că-i Tulliu, nu altceva». Iar altul, un concetăţean de-al nostru, întîlnindu-se cu o turmă de capre în faţa căreia mergea un ţap voinic nevoie mare, se opri şi uimit peste măsură zise : «Ia te uită ce ţap frumos ; parcă-i un sfîntu' Pavel». Seniorul Gasparo a cunoscut şi el pe unul care, aflîndu-se de multă vreme în slujba ducelui Ercole din Ferrara, îi dărui acestuia pe doi dintre copiii lui drept paji ; copiii însă, mai înainte de-a ajunge să-l slujească, muriră amîndoi : aflînd una ca asta, ducele îl mîngîie pe bietul tată cu cuvinte drăgăstoase, spunîndu-i că-i părea nespus de rău, pentru că deşi îi văzuse numai o singură dată, i se păruseră amîndoi copii frumoşi şi vrednici. La care tatăl îi răspunse : «Stăpîne, ceea ce-ai văzut era nimica toată ; că acu de vreo trei zile încoace se făcuseră cu mult mai frumoşi şi mai cuminţi decît mi-aş fi închipuit vreodată şi cîntau împreună ca doi şoimi nu alta». Sau tot aşa, întîmplîndu-se nu de mult ca un doctor de-ai noştri să vadă un biet om, ce din porunca stăpînirii era biciuit în timp ce ocolea piaţa [1] şi fiindu-i milă de el, pentru că nenorocitul, deşi de pe spinare i se scurgeau şiroaie de sînge, mergea atît de încet de parcă s-ar fi plimbat prea bucuros că are cum să-şi treacă timpul, îi zise : «Umblă mai iute, omule, şi scapă odată de beleaua asta». La care omul, întorcîndu-se, căscă la dînsul ochii a mirare, stătu puţin pe gînduri şi apoi zise : «Cînd te vor biciui pe tine, ai să umbli cum îţi place ; aşa că lasă-mă pe mine să merg cum îmi convine mie». De bună seamă vă amintiţi cu toţii şi de prostia stareţului despre care nu de mult ne povestea Ducele nostru ; acesta, stareţul adică, aflîndu-se într-o bună zi de faţă cu măritul Duce şi alţii care se întrebau ce anume ar fi trebuit să facă cu atîta amar de pămînt cît se scosese cînd se săpaseră temeliile acestui palat la care încă se lucra, grăi : «Stăpîne, eu m-am gîndit adînc la treaba asta şi am aflat unde

[1] Pedeapsa cerea ca vinovatul să înconjoare de mai multe ori piaţa sub lovituri de bici.

să-l pui. Porunceşte să se facă o groapă mare de tot şi acolo fără de alta va să încapă.» La care Ducele îi răspunse, rîzînd : «Şi ce-o să facem cu pămîntul ce va fi scos din cea de-a doua groapă ?» «Pune s-o facă aşa de mare încît să încapă şi unul şi altul», răspunse stareţul. Şi uite aşa, cu toate că Ducele îi repeta mereu că groapa pre cît mai mare s-ar fi făcut, pre atît mai mult pămînt s-ar fi scos dintr-însa, stareţului tot nu-i intra în cap că nu se putea face atît de mare, încît să nu intre în ea şi unul şi celălalt şi nu-i ieşea din gură alta decît : «Fă-o cu atît mai mare». Aşa că de, vedeţi şi dumneavoastră cît de deştept era stareţul nostru."

LII. Zise atunci *messer* Pietro Bembo : „Dacă-i aşa, de ce n-o spui pe aceea cu căpitanul vostru florentin ? care, fiind asediat la Castellina de către ducele di Calavria şi, aflîndu-se într-o bună zi în cetate nişte săgeţi cu vîrful otrăvit, care fuseseră trase de pe cîmpul de bătaie, îi scrise Ducelui că dacă războiul se arată să fie atît de învrăjbit, ar fi pus şi el la rîndul său otravă în ghiulelele artileriei şi apoi cu atît mai rău de cel ce avea să tragă ponoasele din treaba asta." Rîse *messer* Bernardo atunci şi zise : „*Messer* Pietro, dacă nu-ţi pui lacăt gurii, am să le spun şi eu pe toate cele cîte le-am văzut sau le-am auzit de la alţii despre veneţienii domniei-tale ; şi sînt destule, mai cu seamă despre cei ce vor să facă pe călăreţii." „Fii bun şi taci, răspunse *messer* Pietro, dacă vrei să nu spun şi eu două snoave grozave despre florentini." „Or fi mai degrabă sienezi, grăi *messer* Bernardo, că mai ales pe ei îi ia lumea în răspăr. Ca pe unul de pildă, ce, nu de mult, auzind citindu-se în sfat nişte scrisori unde, ca să nu se repete numele celui despre care se vorbea, se spunea de mai multe ori la rînd susnumitul, îl întrebă pe cel ce citea : opreşte-te, fii bun, oleacă şi spune-mi Susnumitul ăsta este de-ai noştri ori e împotriva noastră ?" La care *messer* Pietro rîse şi apoi grăi : „Eu vorbesc de florentini, nu de sienezi." „Atuncia spune ce ai de spus pe faţă, adăogă doamna Emilia, fără atîtea ocolişuri." „Pe vremea cînd dumnealor florentinii erau pe picior de război cu pisanii, începu *messer* Pietro, din pricina multelor cheltuieli, li se întîmpla din cînd în cînd să ajungă cu visteria goală ; şi vorbindu-se într-o zi în sfat despre felul în care s-ar fi putut face rost de bani pentru cele trebuincioase, după ce mulţi din cei de faţă îşi spuseră părerea, un cetăţean de vază grăi

şi el precum urmează : Eu m-am gîndit la două chipuri, prin care, fără prea multă bătaie de cap, să facem rost curînd de-o sumă frumuşică ; unul e acesta : dat fiind că veniturile cele mai rodnice le avem de pe urma dării pe porţile Florenţei, care, după cum ştiţi, sînt unsprezece la număr, să punem să se facă încă pe-atîtea porţi şi într-acest fel vom îndoi veniturile noastre. Celălalt chip ar fi acesta : să poruncim pe dată ca la Pistoia şi la Prato să se deschidă monetăriile, întocmai ca şi aici, la Florenţa, şi în ele zi şi noapte să nu se facă altceva decît să ni se bată bani, care să fie toţi de aur ; chipul acesta mie unul îmi pare a fi şi cel mai grabnic şi cel mai ieftin pe deasupra."

LIII. Se făcu mare haz de judecata iscusită a cetăţeanului cu pricina ; după care doamna Emilia zise : „*Messer* Bernardo, te rabdă oare inima să-l auzi pe *messer* Pietro bătîndu-şi joc astfel de florentinii domniei-tale fără a încerca să te răzbuni ?" La care *messer* Bernardo grăi şi el, rîzînd : „Îi iert ocara, Doamnă, căci dacă m-a nemulţumit bătîndu-şi joc de florentini, m-a mulţumit în schimb vădindu-se ascultător faţă de domnia-ta, aşa precum mă voi vădi şi eu acum şi întotdeauna." *Messer* Cesare prinse a vorbi atunci, zicînd : „O neghiobie de pomină am auzit şi eu din gura unui brescian, care, aflîndu-se în anul acesta de Înălţarea Domnului [1] la Veneţia, povestea unor prieteni de-ai săi, de faţă fiind şi eu, ce lucruri minunate văzuse el acolo şi cîte mărfuri, cîtă argintărie, ce spiţerii şi mirodenii, ce ţesături şi ce mătăsuri ; şi că-l văzuse apoi pe Doge ieşind cu alai ca să se logodească cu marea de pe Bucentor [2], pe care se aflau atîţia gentilomi înveşmîntaţi de sărbătoare şi atare sunete şi glasuri se auzeau de pretutindeni, încît jurai că eşti în rai nu alta ; şi fiind cel întrebat de unul din tovarăşii săi ce anume muzică îi plăcuse mai mult, din cele auzite, grăi : «Toate erau frumoase ; dar printre cei care cîntau am văzut unul care

[1] Una din cele mai fastuoase serbări veneţiene, în care oraşul oferea străinilor o adevărată expoziţie de artizanat local, cît şi felurite produse comerciale, aduse din toate colţurile lumii. Tot cu ocazia acestei sărbători avea loc simbolica logodnă a Dogelui cu marea.

[2] *Bucentoro* sau *Bucintoro*, numele luxoasei corăbii pe care se desfăşura ceremonia logodnei Dogelui cu marea. Tot pe această corabie aveau loc şi cele mai solemne recepţii ale Republicii Veneţiene.

avea o trîmbiţă ciudată[1], pe care şi-o vîra de două palme în gîtlej şi apoi de îndată şi-o scotea afară şi iarăşi şi-o vîra înăuntru ; de cînd sînt eu n-am mai văzut, şi de bună seamă n-aţi văzut nici voi atare ciudăţenie».“ Dîndu-şi seama de nerozia brescianului, care crezuse că omul îşi vîra în gîtlej acea bucată din trombon, ce pătrunzînd în el se ascunde, toţi cei de faţă rîseră cu poftă.

LIV. *Messer* Bernardo adăogă apoi : „Şi ifosele în sine adeseori sînt plicticoase ; dar cînd mai şi întrec măsura, stîrnesc de-a dreptul hazul ; ca de pildă atunci cînd îi auzi pe unii vorbind despre măreţie, despre nobleţe ori vrednicie, sau alteori pe unele femei despre tot ceea ce e gingaş sau despre frumuseţe. Aşa, acuma de curînd, o doamnă de neam mare, şezînd îngîndurată şi fără pic de chef la o petrecere, fu întrebată ce gînduri o frămîntă de şade aşa posomorîtă. La care ea răspunse : «Mă gîndeam la un anume lucru, ce ori de cîte ori îmi vine în minte mă cătrăneşte foarte ; şi iată care anume : fiindu-ne nouă dat ca în ziua judecăţii de apoi să ne înfăţişăm cu toţii în faţa lui Hristos cu trupurile goale, eu una nu pot suferi ruşinea pe care o simt la gîndul că trupul meu va fi văzut şi el gol». De-atari ifose, tocmai pentru că întrec măsura, îţi vine mai degrabă a rîde decît să ţi se facă silă. Cît despre minciunile bine ticluite, cu toţii ştim cît haz stîrnesc. Şi prietenul acela al nostru, căruia nu-i scapă nimic, mi-a povestit dăunăzi una mai gogonată decît toate.“

LV. Grăi atunci Magnifico Juliano : „Fie ea cum o fi, eu tot nu cred că e mai bună şi nici mai iscusită decît aceea despre care mă încredinţa că-i adevărată mai ieri un toscan de-al nostru, neguţător la Lucca.“ „Spune-o“, îl îndemnă atunci doamna Ducesă. „Neguţătorul acesta, răspunse atunci, rîzînd, Magnifico Juliano, aflîndu-se odată, pre cîte zicea el, în Polonia, se hotărî să cumpere nişte blănuri de samur, cu gînd să le aducă în Italia şi să cîştige de pe urma lor o sumă frumuşică ; şi după multe încercări, neizbutind el însuşi să plece în Moscovia[2], din pricina războiului dintre regele Po-

[1] Trombon, instrument de suflat din alamă, cu culisă mobilă, cunoscut încă din secolul al XVI-lea.

[2] Prin acest nume se înţelegea de multe ori întreaga Rusie, deşi în secolul al XVI-lea apare frecvent şi denumirea de Russia sau Rossia.

loniei şi ducele de Moscovia, trimise vorbă prin nişte băştinaşi unor negustori moscoviţi, poruncindu-le să vină cu blănurile lor la hotarul Poloniei, unde făgădui că se va afla şi el, ca să pună la cale tîrgul. Pornindu-se aşadar neguţătorul nostru dimpreună cu tovarăşii săi către Moscovia, ajunse la rîul Boristene [1], pe care îl găsi îngheţat tun şi văzu că moscoviţii, care din pricina războiului se îndoiau şi ei de polonezi, sosiseră pe celălalt mal, dar nu se apropiau mai mult decît lărgimea rîului. Şi într-acest chip, cunoscîndu-se unii pe alţii, după ce-şi făcură semne de departe, moscoviţii începură să vorbească strigînd şi să întrebe ce preţ vroiau să dea pentru samurul lor ; dar gerul era atît de aprig, că nu puteau fi înţeleşi, deoarece cuvintele, înainte să ajungă la celălalt mal, unde se afla neguţătorul nostru dimpreună cu tălmacii săi, îngheţau în aer şi rămîneau aşa îngheţate plutind deasupra rîului ; lucru pe care, pricepîndu-l polonezii, deprinşi cu întîmplări de-acestea, se hotărîră să facă un foc mare taman la mijlocul rîului, pentru că după socoteala lor acolo era locul unde glasul ajungea cald încă, înainte de-a fi îngheţat de ger ; rîul pe de altă parte era atît de tare, încît putea fără de alta să rabde focul pe deasupra lui. Făcînd ei dar şi treaba asta, cuvintele, ce vreme de un ceas plutiseră îngheţate prin văzduh, începură să se topească şi să se scurgă murmurînd în jos, întocmai ca zăpada de pe munţi în mai ; şi într-acest chip fură de îndată limpede pricepute, deşi moscoviţii o luaseră de mult din loc ; cum însă negustorului nostru i se păru că vorbele cereau cam mult pentru samurul acela, nu vru să încheie tîrgul şi se întoarse acasă cu mîinile goale."

LVI. Rîseră atunci cu toţii, apoi *messer* Bernardo zise : „Minciuna mea, ce-i drept, nu-i chiar atît de iscusită, dar totuşi e frumoasă. Zice că nu de mult, fiind vorba despre ţara ori Lumea de curînd descoperită [2] de corăbierii portughezi şi despre animalele şi celelalte lucruri pe care le-au adus de acolo în Portugalia, prietenul meu, acela de care vă spuneam, jura că ar fi văzut o maimuţă cu totul şi cu totul altfel decît cele pe care sîntem deprinşi a le vedea noi cei de-aici, maimuţă

[1] Nipru ; aici după forma latină Borysthenes.
[2] Indiile Orientale, descoperite de Vasco da Gama în 1497.

ce după spusa lui ştia să joace de minune şah ; şi aflîndu-se într-o bună zi gentilomul care o adusese în faţa regelui Portugaliei, şi jucînd şah cu ea, maimuţa, din cîteva mişcări dibace, îl puse în mare încurcătură făcîndu-l pînă la urmă mat ; drept care gentilomul mînios, aşa cum îndeobşte sînt toţi cei ce pierd la şah, puse mîna pe rege care, după obiceiul portughezilor, era o piesă grea şi mare, şi-i trase maimuţei una în cap cu el ; jivina sări numaidecît deoparte, miorlăindu-se jalnic şi părînd că-i cere regelui dreptate pentru silnicia pe care o pătimise. Gentilomul o pofti apoi iar la joc şi ea, după ce se codi o vreme, se apucă să joace şi ca şi întîia oară, ajunse cît pe-aci să-l bată ; în cele de pe urmă, văzînd că stă în puterea ei să-i dea şah mat stăpînului, vru printr-un şiretlic să se pună la adăpost de o nouă lovitură ; drept care, încetişor şi ca din întîmplare, îşi vîrî lăbuţa dreaptă sub cotul stîng al gentilomului care şi-l rezima cu moliciune pe o perniţă de atlas şi ridicîndu-i-l degrabă, în acelaşi timp cu stînga îi dădu şah mat, iar cu dreapta îşi aşeză perniţa în cap făcîndu-şi scut din ea ; apoi dintr-o săritură ţîşni în faţa regelui voioasă, ca pentru a-l lua drept martor de izbînda ei. Vedeţi şi dumneavoastră dar cît de înţeleaptă, de cuminte şi de prevăzătoare se dovedi maimuţa noastră." La care *messer* Cesare Gonzaga zise : „Maimuţa asta pare-se că era doctor printre celelalte şi avea mare putere asupra lor ; ba chiar socot că Republica maimuţelor indiene a trimis-o anume în Portugalia ca să cîştige faimă şi renume pe meleaguri necunoscute." La care toată lumea rîse, atît de minciună, cît şi de cele adăugate ei de către *messer* Cesare.

LVII. Apoi, *messer* Bernardo, urmîndu-şi vorba, zise : „Aşadar privitor la snoavele spuse pe larg socot c-aţi priceput cît îmi este de trebuinţă mie ; de aceea ar fi bine acum să trecem şi la celelalte, la vorbele de duh adică, în care dibăcia şi iscusinţa promptă a minţii se ascunde în cîteva cuvinte sau uneori într-unul singur : şi după cum atunci cînd povesteşti pe îndelete o snoavă trebuie să te fereşti, istorisind şi imitînd, de apucăturile bufonilor, a lingăilor şi a celor care stîrnesc rîsul prin propria lor prostie, la fel cînd spui vorbe de duh se cade a te feri — şi mai ales curteanul nostru — de-a nu părea din cale afară de muşcător şi veninos, ca şi cum n-ai vrea altceva decît să le faci în ciudă celorlalţi, lovindu-i unde-i doare ; pentru că cei ce fac astfel plătesc adeseori cu întregul trup cusurul limbii lor.

LVIII. Aşadar dintre vorbele de duh, îndeobşte iuţi şi scurte, acelea sînt mai izbutite care purced din înţelesuri nedesluşite, chiar dacă nu te fac întotdeauna a rîde, ele fiind lăudate mai degrabă pentru iscusinţa lor decît pentru hazul pe care îl stîrnesc. Aşa de pildă vorba pe care *messer* Annibal Paleotto [1] i-a spus-o deunăzi unuia ce îi propunea un maestru care să-i înveţe gramatica pe copiii săi ; acesta, după ce i-l lăudă ca pe un om nespus de învăţat, cînd veni vorba de simbrie, zise cum că maestrul ar fi dorit în afară de bani şi o odaie prevăzută cu toate cele de trebuinţă în care să trăiască şi să doarmă, pentru că el nu avea pat : la care *messer* Annibal răspunse fără a sta pe gînduri : Cum poate fi învăţat dacă n-a citit ? [2] Iată aşadar ce bine s-a folosit *messer* Paleotto al nostru de cele două înţelesuri ale cuvintelor *non aver letto*. Dar fiindcă soiul acesta de vorbe în doi peri ascund în ele multă dibăcie, tocmai pentru că omul le poate lua în alt înţeles decît cel în care le iau cei mai mulţi dintre oameni, se pare, după cum spuneam, că ele stîrnesc mai degrabă admiraţie decît haz, afară doar de cazul cînd se însoţesc cu un alt soi de atare vorbe meşteşugite. Aşadar acest soi de vorbe folosit mai degrabă pentru a stîrni rîsul se iscă atunci cînd aşteptăm ceva, iar cel ce ne răspunde vine cu totul cu altceva ; unde dai şi unde crapă, cam altfel s-ar putea numi. Iar dacă acestui soi de vorbe i se adaugă şi acela cu înţelesuri felurite, vorba devine atunci hazlie peste poate ; aşa de pildă, cum, mai ieri, fiind vorba de-a găsi o pardoseală potrivită pentru una din odăile doamnei Ducese, domnia-ta, Ioan Cristoforo, după ce fiecare şi-a spus părerea, ai zis : «Dacă am putea pune mîna pe episcopul din Potenza şi l-am putea întinde bine, ar fi chiar ce ne trebuie nouă, fiindcă de cînd sînt eu n-am văzut om mai nebun ca el». Şi toată lumea a rîs cu poftă, pentru că despărţind cuvîntul *mattonato* [3], domnia-ta l-ai folosit în cel de-al doilea

[1] *Anibale Paleotto*, gentilom bolognez, făcut senator în 1514, de papa Leon al X-lea.

[2] Jocul de cuvinte — intraductibil — se bazează aici pe sinonimele *letto*, substantiv (pat) şi *letto*, participiul trecut al verbului *leggere* (a citi). Prin urmare propoziţia : *se non ha letto*, din orginal, are două sensuri : dacă n-a citit, sau dacă nu are pat.

[3] *Mattonato sau ammattonato* înseamnează pardoseală făcută din cărămizi. Acelaşi cuvînt despărţit, *matto nato*, înseamnează nebun din naştere.

înţeles ; iar apoi zicînd despre un episcop c-ar fi trebuit să fie bine întins şi pus pe jos drept pardoseală te-ai potrivit întocmai zicalei : unde dai şi unde crapă ; iată de ce vorba domniei-tale a fost nu numai iscusită, ci şi hazlie totodată.

LIX. Dar vorbele cu două înţelesuri sînt de mai multe feluri ; de aceea trebuie să avem grije şi să le alegem cu iscusinţă, ferindu-ne de cele nesărate şi care par trase de păr ; sau, după cum spuneam, de cele care sînt prea crude. Aşa de pildă cum, aflîndu-se mai mulţi tovarăşi în casa unui prieten chior de un ochi şi fiind poftiţi la masă de acesta, toţi se lăsară păgubaşi, plecînd, afară doar de unul care zise : «Eu voi rămîne, fiindcă văd că ai un loc gol pentru mine» ; şi zicînd astfel arătă cu degetul scobitura ochiului care îi fusese gazdei scos, pesemne. Meseanul acesta dar, precum vedeţi şi dumneavoastră, s-a dovedit prea crud şi prea necuviincios, pentru că fără pricină lovea în bietul om şi fără a fi fost lovit el mai înainte ; ceea ce a spus se poate spune tuturor chiorilor din lume ; dar vorbele acestea ce li se potrivesc şi altora la fel de bine nu înveselesc pe nimeni, pentru că par a fi din vreme ticluite. La fel este de pildă şi vorba spusă unuia ce n-avea nas sărmanul şi care glăsuia astfel : Pe ce îţi sprijini ochelarii ? sau : Cum miroşi tu trandafirii ?

LX. Dar printre alte vorbe de duh, au farmec mai cu seamă acelea care se nasc atunci cînd dintr-o înţepătură răutăcioasă a vreunui prieten iei aceleaşi cuvinte cu aceleaşi înţelesuri şi le îndrepţi împotriva celuilalt, lovindu-l cu propriile lui arme, aşa cum a făcut de pildă un impricinat căruia, de faţă fiind şi judele, vrăjmaşul său îi zise : De ce latri ? la care el răspunse iute : Fiindcă zăresc un hoţ. Acelaşi lucru s-a întîmplat şi atunci cînd Galeotto da Narni [1], trecînd prin Siena, se opri pe stradă şi întrebă de-un han, iar un sienez, văzîndu-l atît de rotofei, îi zise umflat de rîs : «Oamenii îşi poartă traista în spate, da' ăsta o poartă dinainte». La care Galeotto grăi întorcîndu-i vorba : «Aşa se cere într-un oraş de hoţi».

LXI. Un alt soi este acela numit *joc de cuvinte*, care constă fie în schimbarea, fie în adăugarea ori în înlăturarea unei litere

[1] *Galeotto Marzi da Narni* (1427/28 — aprox. 1490), umanist şi aventurier.

sau a unei silabe ; ca acela ce-a spus de pildă : Tu trebuie să cunoşti mai bine *latrina* decît greaca. Sau ca acela, Doamnă, ce-şi începea scrisoarea către domnia-ta cu vorbele : Măritei Doamne Emilia Impia [1]. Aşişderi hazliu lucru este să strecori printre vorbe un vers ori chiar şi două, alteori cîte-o zicală, luîndu-le în alt înţeles decît le ia autorul ; poţi de asemeni să le iei şi în acelaşi înţeles, schimbînd doar cîte-o vorbă : aşa cum a făcut de pildă un gentilom, care, însurat fiind cu o femeie urîtă foarte şi arţăgoasă, i-a răspuns unui prieten ce-l întrebase despre dînsa : Socoate dumneata ce face, că *Furiarum maxima juxta me cubat* [2]. La fel *messer* Jeronimo Donato, ducîndu-se în postul mare să cerceteze bisericile [3] din Roma, dimpreună cu mulţi alţi gentilomi şi întîlnindu-se cu un grup de preafrumoase doamne şi ele tot din Roma, cînd unul dintre gentilomi grăi :

Quot coelum stellas, tot habet tua Roma puellas [4] ; el adăugă îndată :

Pascua quotque haedos, tot habet tua Roma cinaedos [5], arătînd către un grup de tineri care veneau de peste drum. Aşişderea a făcut şi *messer* Marc-Antonio dalla Torre [6], în răspunsul pe care i l-a dat episcopului din Padova în următoarea împrejurare : aflîndu-se în acel oraş o mănăstire de femei lăsată în grija unui călugăr, pe care toţi îl socoteau drept om cu viaţă neîntinată şi foarte învăţat, se întîmplă ca acest părinte, care se îndeletnicea cu treburile mănăstirii şi adeseori le spovedea pe maici, să lase cinci din ele (să tot fi fost vreo zece în mănăstire) grele ; şi lucrurile aflîndu-se, părintele dădu să fugă ;

[1] *Pia*, nume propriu în limba italiană şi substantiv comun care înseamnă pioasă ; *impia*=crudă, necruţătoare.

[2] Castiglione foloseşte puţin schimbat un vers latin din Eneida : „...*furiarum maxima iuxta Accubat...*" Introducînd acel *me*, versul poate fi tradus : cea mai mare dintre furii stă culcată lîngă mine.

[3] Conform unui vechi obicei, vizitele la anumite biserici, în anumite zile, conferă credincioşilor iertarea păcatelor. Caracterul solemn pe care aceste vizite îl aveau în Evul Mediu dispare cu desăvîrşire în Renaştere, cînd ele devin ocazii de distracţii.

[4] Vers atribuit lui Ovidiu : Cîte stele are cerul, atîtea copile are Roma ta.

[5] Al doilea vers : Cîţi iezi au păşunile, atîţia desfrînaţi are Roma ta, cu acel *cinaedos*, înfierează una din plăgile societăţii renascentiste, pederastia.

[6] Umanist, medic, profesor de medicină şi filozofie la Padova, Veneţia şi Pavia.

episcopul îl prinse însă şi vinovatul mărturisi pe dată că lăsase măicuţele grele din îmboldirea diavolului ; drept care monseniorul se hotărî să-l pedepsească aspru. Fiind însă impricinatul om foarte învăţat, avea mulţi prieteni, care toţi încercară a-l scăpa şi printre ei şi *messer* Marc-Antonio care, dimpreună cu ceilalţi, se duse la episcop spre a dobîndi îndurare faţă de vinovat. Acesta însă nu voi nici barem să-i asculte ; dar pînă mai la urmă, cum prietenii stăruiau şi încercau să pună o vorbă bună pentru vinovat, aducînd în sprijinul lui înlesnirile pe care i le prilejuise locul, slăbiciunile omeneşti şi cîte şi mai cîte, episcopul grăi : «Nu vreau să-l iert cu nici un preţ, pentru că de purtarea lui eu însumi voi da socoteală în faţa tatălui ceresc» ; şi fiindcă ceilalţi stăruiau, el adăugă din nou : «Ce-am să-i răspund lui Dumnezeu în ziua judecăţii de apoi, cînd mă va întreba : *Redde rationem villicationis tuae ?* [1]» La care *messer* Marc-Antonio răspunse fără a sta pe gînduri : «Monseniore, ceea ce scrie la *Scriptură : Domine, quinque talenta tradidisti mihi ; ecce alia quinque superlucratus sum* [2]». Episcopul abia putu să-şi stăpînească rîsul şi, potolindu-şi furia, îmblînzi şi pedeapsa pe care i-o gătise călugărului vinovat.

LXII. Hazliu este de asemenea şi să încerci a da un anumit înţeles numelor, brodind ceva pe seama lor, fie pentru că omul cu pricina se chiamă aşa, fie pentru a ajunge la ceea ce doreşti : aşa de pildă, nu de mult, cerînd Proto da Lucca [3], pe care îl ştim cu toţii cît e de mucalit, eparhia din Caglio, papa îi răspunse : «Cum, nu ştii că în spaniolă *caglio* înseamnă *tac ?* iar tu eşti un limbut fără pereche ; bine i-ar sta unui episcop să nu-şi poată rosti în întregime numele fără să zică o minciună ? De aceea *caglia* [4] deci.» Răspunsul lui Proto, chiar dacă nu se lega de un anumit nume, nu fu cu nimic mai prejos decît al papei ; pentru că, după ce-şi repetă cu stăruinţă cererea, văzînd el că n-ajunge la nimic, în cele din urmă zise : «Înalt părinte, dacă sfinţia-voastră îmi dă această eparhie, n-are să fie pe degeaba, căci eu îi voi lăsa două oficii». «Şi

[1] Dă socoteală pentru faptele tale de administrator (în limba latină în original, după Luca, XVI, 2).

[2] Stăpîne, mi-ai dat cinci talanţi, iată eu am dobîndit încă cinci alţii (în limba latină în original, după Matei, XXV, 20).

[3] Celebru bufon al curţii papale la începutul secolului al XVI-lea.

[4] Taci, din spaniolul *callar*, a tăcea.

ce oficii îmi poate lăsa unul ca tine ?» întrebă papa. La care Proto îi răspunse : «Vă voi lăsa oficiul mare şi pe acela al Fecioarei [1]». La care vorbe papa, deşi era om foarte aspru, nu izbuti să-şi stăpînească rîsul. Un altul, tot la Padova, zicea odată despre Calfurnio [2] că se numea astfel pentru că obişnuia să încălzească cuptoarele [3]. Iar eu, întrebîndu-l într-o zi pe Fedra [4] de ce Biserica în vinerea mare nu-i pomenea în rugăciunile ei şi pe cardinali, pe episcopi şi pe ceilalţi prelaţi, de vreme ce se ruga nu numai pentru creştini, dar şi pentru păgîni şi iudei, el îmi răspunse că aceştia erau cuprinşi în rugăciunea ce glăsuieşte aşa : *Oremus pro haereticis et scismaticis* [5]. Iar Ludovic [6] al nostru zicea că eu am dojenit o doamnă ce folosea un suliman care sclipea grozav, pentru că în chipul ei, cînd se boia astfel, mă vedeam ca într-o oglindă ; şi că de aceea, fiind urît, nu mai vroiam să mă oglindesc. La fel cu aceasta fu şi vorba pe care i-o trînti Camillo Palleotto [7] lui *messer* Antonio Porcaro [8], care, vorbind despre un tovarăş de-al lui ce îi spunea popii la spovedanie că posteşte bucuros, că merge la toate slujbele şi că face cît bine poate, zise : «Ăsta se laudă, mi se pare, în loc să se mărturisească» ; la care *messer* Camillo îi răspunse : «Dimpotrivă, mărturiseşte aceste lucruri, părîndu-i-se că a le face înseamnă a săvîrşi păcat». Nu vă amintiţi ce bine i-a răspuns deunăzi senior Prefetto lui Givantomaso Galeotto cînd acesta se mira de unul care îndrăznise să ceară două sute de ducaţi pe un armăsar şi, fiindcă Giovantomaso zicea că gloaba nu făcea doi bani, pentru că printre alte cusururi ce le-avea, fugea de arme mîncînd

[1] Jocul de cuvinte e determinat şi aici de cele două sensuri ale substantivului *officio* : primul sens, acela de funcţie, slujbă, oficiu şi al doilea, cel folosit de Proto, adică sensul de breviar, carte de rugăciune. În acest sens există expresia *Officio grande*, cartea care cuprinde toate rugăciunile, psalmii, slujbele etc. şi *Officio della Madonna*, o versiune prescurtată a aceleiaşi cărţi.

[2] *Giovanni Calfurnio*, laborios umanist, profesor de retorică la Padova în 1486.

[3] În limba italiană : *scaldar i formi*. De aici şi numele propriu Calfurnio.

[4] Tommaso Inghirami, poreclit *Fedra*, în amintirea succesului pe care îl repurtase în acest rol ; poet şi actor al vremii şi canonic la Vatican.

[5] Şi încă ne rugăm pentru eretici şi schizmatici (lat.).

[6] Contele Ludovico da Canossa.

[7] Camillo Palleotto (m. aprox. 1530), profesor de retorică la Studio Bolognese.

[8] Nobil roman.

pămîntul, senior Prefetto (vrînd pe semne să-l mustre pentru teama lui) îi zise: «Dacă armăsarul fuge de arme, mă mir că nu cere pe el o mie de ducați».

LXIII. Se întîmplă alteori să spui aceeași vorbă, dar cu alt înțeles decît cel pe care i-l dă lumea de obicei. Ca atunci cînd, ajungînd măritul nostru Duce la malul unui rîu nespus de vijelios, pe care ar fi dorit să-l treacă, îi zise unui gornist: „Hai treci!" La care vorbe acesta se întoarse cu bereta în mînă și înclinîndu-se pînă la pămînt grăi: «Să treacă întîi domniavoastră». Alt fel plăcut de a-ți rîde de ceilalți este acela de a te lega de cuvintele lor și nu de frază în întregime; așa cum a făcut de pildă *messer* Filippo Beroaldo căruia nu demult la Roma, într-o seară, un neamț, care îi era discipol, îi zise întîlnindu-l: *«Domine Magister, Deus det vobis bonum sero*[1] *»*; iar el răspunse deîndată: «Tibi malum cito[2]». La fel, aflîndu-se la masă Diego de Chignones dimpreună cu Marele Căpitan[3], un alt spaniol care era și el acolo zise, spre a cere băutură: «Vin». Iar Diego îl răspunse: *«Y no lo conocistes*[4]*»*, anume pentru a-l înțepa și a-l face să înțeleagă că-l socotea *marrano*[5]. Tot așa îl întrebă *messer* Jacomo Sadoleto[6] pe Beroaldo, care ținea morțiș să meargă la Bologna: «Ce anume te îndeamnă să părăsești Roma, unde ai la îndemînă atîtea desfătări, spre a merge la Bologna, oraș cuprins de frămîntări?» «Trei pricini[7] mă silesc să merg la Bologna», răspunse Beroaldo, care și ridicase trei degete de la mîna stîngă spre a i le înșira pe rînd, cînd *messer* Jacomo îi luă vorba din gură zicînd:

[1] Intenționat era: Stăpîne magistre, să-ți dea Domnul bună seara; din neștiința vorbitorului, înțelesul ultimelor cuvinte latinești este: ...binele tîrziu.

[2] Și ție răul repede (lat.)

[3] Consalvo Fernandez de Cordova, unul dintre cei mai mari condotieri ai timpului, a jucat un rol important în toate războaiele care au măcinat Italia în cea de a doua jumătate a secolului al XV-lea.

[4] Și eu nu-l cunosc (span.). Cuvîntul „vin" în spaniolă are sensul de vin (substantiv) și a venit (verb). De aici și jocul de cuvinte: *venne e non le conesceste:* a venit și nu l-ați recunoscut. Aluzia este la Mesia.

[5] Cuvînt de origine spaniolă, înseamnează maur sau evreu convertit cu sila la creștinism și deci necredincios, nesincer. Prin extensiune cuvîntul are, ca și aici, sensul de mojic.

[6] *Giacomo Sadoleto* (1477—1547), umanist din Modena. Secretar al mai multor papi, apoi cardinal.

[7] În text *tre conti:* unul din sensurile cuvîntului *conte,* plural *conti* este și acela de pricină, motiv.

«Cele trei pricini care te fac să mergi la Bologna sînt în primul rînd contele Ludovico da San Bonifacio, în al doilea rînd contele Ercole Rangone, iar în al treilea rînd contele de'Pepoli». Toţi cei de faţă rîseră cu poftă la auzul acestor cuvinte, pentru că cei trei conţi erau tustrei discipoli ai lui Beroaldo şi toţi tineri frumoşi care învăţau la Bologna. Aşa dar acest soi de vorbe stîrneşte mare haz, pentru că aduce cu sine un răspuns potrivnic celui aşteptat şi, fireşte, în asemenea împrejurări însăşi greşeala noastră ne înveseleşte, făcîndu-ne să rîdem cînd ne înşală aşteptările.

LXIV. Un anumit fel de-a vorbi şi anumite întorsături de vorbe ce au un oarecare farmec cît şi discuţiile serioase şi grave stau de-aşişderi bine aproape întotdeauna şi în snoave ori în jocuri. Cuvintele contrare adaugă farmec vorbei, atunci cînd o concluzie potrivnică se împotriveşte alteia. Felul acesta de-a răspunde de foarte multe ori e cît se poate de hazliu. Aşa este de pildă răspunsul unui genovez, un risipitor fără pereche, care, fiind dojenit de un cămătar zgîrcit care îi spunea : «Cînd vei sfîrşi odată să-ţi risipeşti averea ?» îi răspunse : «Cînd vei sfîrşi şi tu să-i furi pe ceilalţi». Şi deoarece, după cum am mai spus, împrejurările care prilejuiesc cuvinte muşcătoare pot prilejui uneori şi vorbe înţelepte care laudă, încă un fel plăcut de a glumi, fie pentru a înţepa, fie pentru a lăuda, e acela prin care omul încuviinţează sau întăreşte cele spuse de cel care vorbeşte, dar dă alt înţeles vorbelor sale. Aşa cum i s-a întîmplat, de pildă, nu de mult, unui preot de ţară, care, slujind liturghia pentru sătenii lui, după ce-a înşirat sărbătorile din săptămîna aceea, a început în numele enoriaşilor săi obşteasca mărturisire cu cuvintele : «Am păcătuit cu fapta, cu vorba, cu gîndul», şi a urmat aşa, pomenind la rînd toate păcatele de moarte ; la care un cumătru, prieten bun cu popa, ca să-l batjocorească, le zise celor ce-i şedeau în preajmă : «Sînteţi cu toţii martori la cele cîte a mărturisit el însuşi că a făcut ; drept care am să-l pîrăsc episcopului nostru». În acelaşi chip a înţeles şi Sallaza dalla Pedrada să preacinstească pe o doamnă cu care, stînd de vorbă, după ce-i lăudă nu numai însuşirile, ci aşişderea şi frumuseţea, şi după ce femeia îi răspunse că nu merita atari laude, deoarece era bătrînă, el îi zise : «Doamnă, bătrînă nu sînteţi decît cel mult prin asemănarea dumneavoastră cu îngerii, făpturile cele mai vechi şi cele întîi create de Domnul Dumnezeul nostru».

LXV. Aşa după cum vorbele înţelepte slujesc spre a lăuda, la fel slujesc spre a-i înţepa pe ceilalţi vorbele bine ticluite şi metaforele iscusite, mai cu seamă cînd sînt însoţite de răspunsuri şi cînd cel care răspunde foloseşte aceeaşi metaforă care i s-a adresat. În acest chip i s-a răspuns lui *messer* Palla dei Strozzi [1] care, fiind surghiunit din Florenţa, trimise un om de-al lui pentru alte treburi acolo şi-i zise aproape ameninţîndu-l : «Să-i spui din partea mea lui Cosimo de Medici că găina cloceşte». Trimisul îşi îndeplini solia, la care Cosimo, fără a mai sta pe gînduri, îi răspunse : «Şi tu să-i spui din parte-mi lui *messer* Palla că găinile nu prea pot cloci cînd sînt gonite din cuibarul lor». Tot printr-o metaforă îl lăudă în chip plăcut şi *messer* Camillo Porcaro [2] pe seniorul Marc-Antonio Colonna [3] ; acesta, auzind că *messer* Camillo într-o cuvîntare a sa preamărise pe cîţiva dintre seniorii italieni vestiţi prin faptele de arme şi printre alţii îl amintise la loc de cinste şi pe el, după ce-i mulţumi, îi spuse : «Domnia-ta, *messer* Camillo, ai făcut cu prietenii domniei-tale aşa cum fac cu banii lor şi negustorii care, cînd li se întîmplă a avea şi cîte un ducat fals, ca să scape de el, îl aşază printre cei buni şi în felul acesta îl mărită ; aşa şi dumneata, spre a-mi face mie cinste, deşi n-o merit pe deplin, m-ai aşezat în tovărăşia unor seniori atît de virtuoşi şi străluciţi, încît prin meritele lor voi trece poate şi eu în ochii celorlalţi drept bun.» La care *messer* Camillo îi răspunse : «Cei care călpuiesc ducaţii îi auresc atît de bine încît arată mai frumoşi decît cei buni cu adevărat ; de aceea dacă s-ar găsi şi alchimişti care să facă oameni, aşa cum fac parale, domnia-ta, fiind precum eşti alcătuit dintr-un metal cu mult mai sclipitor şi mai frumos ca ceilalţi, pe bună dreptate ai putea da de bănuit că eşti făcut de calpuzani». Acest răspuns, precum vedeţi, se potriveşte ambelor feluri de cuvinte de care aminteam ; şi aşişderi lui sînt multe altele în legătură cu care am putea da nenumărate exemple, mai cu seamă în ceea ce priveşte cuvintele înţelepte ; aşa de pildă cele pe care le-a rostit Marele Căpitan cînd, aşezîndu-se la masă şi toate locurile fiind ocupate, văzu că rămăseseră în picioare doi gentilomi

[1] Nobil florentin, adversar al Medicilor.

[2] Camillo Porcaro (m. 1517), fratele lui Antonio, profesor la Roma, episcop de Teramo.

[3] *Marc-Antonio Colonna* (m. 1522), nobil roman, în serviciul Spaniei.

italieni care slujiseră cu cinste în luptă ; drept care de îndată se ridică el însuşi în picioare şi-i puse şi pe ceilalţi să se ridice şi să le facă loc, zicînd : «Lăsaţi-i pe aceşti doi domni să stea şi să mănînce, căci dacă n-ar fi fost ei, noi n-am avea ce să mîncăm acum». Şi tot el îi răspunse lui Diego Garzia, care îl îndemna să părăsească un loc primejdios în care băteau tunurile : «De vreme ce Dumnezeu n-a cuibărit în pieptu-ţi frica, n-o cuibări nici domnia-ta în al meu». Iar regele Ludovic, ce-i astăzi rege al Franciei, atunci cînd i se spuse, curînd după ce a ajuns rege, că-i vremea să-şi pedepsească duşmanii ce îl ponegriseră pe vremea cînd era duce de Orleans, răspunse că nu era treabă de rege aceea de a răzbuna ocara făcută ducelui de Orleans.

LXVI. Adeseori poţi înţepa de asemeni punînd o anumită seriozitate în vorbe şi fără a stîrni rîsul : aşa cum a făcut Gein Ottomani, fratele sultanului Baiazid al II-lea, care, aflîndu-se întemniţat la Roma, zicea că lupta corp la corp aşa cum se obişnuieşte în Italia, i se părea făcută mai degrabă în joacă, decît de-adevăratelea. Iar cînd i se povesti cît de sprinten şi de înzestrat din fire se dovedea regele Ferdinand al II-lea de Aragona la alergături, sărituri, voltije şi alte îndeletniciri asemănătoare, el răspunse că în ţara lui doar robii făceau atare lucruri, pe cîtă vreme seniorii învăţau de copii să fie darnici şi cu dărnicia se lăudau. Cam în acelaşi chip, dar oarecum cu mai mult haz, i-a răspuns şi arhiepiscopul de Florenţa cardinalului Alessandrino : că oamenii adică n-au altceva pe lume decît avere, trup şi suflet : şi că averea le-o duc de rîpă avocaţii, trupul li-l duc de rîpă doctorii şi sufletul preoţii." Grăi atunci Magnifico Juliano : „La aceasta s-ar putea adăuga ceea ce spunea Nicoletto şi anume că rar găseşti avocat care să se certe, doctor care să înghită leacuri şi popă care să fie bun creştin".

LXVII. Rîse *messer* Bernardo şi adăugă apoi : „Pentru răspunsuri de acest soi, date de mari seniori şi oameni înţelepţi, găseşti nenumărate exemple. De multe ori se rîde însă şi de anumite comparaţii, ca cea pe care a făcut-o Pistoia[1] al nostru scriindu-i lui Serafino : *Inapoiază-mi cufărul ce-ţi sea-*

[1] Antonio Cammelli (1440—1502), poreclit *Pistoia,* după oraşul natal ; poet burlesc.

mănă — căci, dacă vă amintiţi bine, Serafino semăna leit cu un cufăr. Sînt de aşişderi unii ce se desfată asemănînd bărbaţi ori chiar femei cu cai, cu cîini, cu păsări, şi adeseori cu lăzi, cu scaune, cu care, ori cu sfeşnice ; lucru ce uneori poate să aibă haz, dar alteori în schimb este anost de-a dreptul. De aceea în treaba aceasta se cere a ţine seamă de loc, de timp, de oameni şi de toate celelalte lucruri despre care nu o dată am vorbit." „O comparaţie frumoasă, prinse a vorbi atunci seniorul Gaspar Pallavicino, a fost aceea pe care a făcut-o seniorul Giovanni Gonzaga [1] al nostru, cînd l-a asemuit pe feciorul său Alexandru cu Alexandru Machedon." „N-o ştiu", răspunse *messer* Bernardo. Urmîndu-şi vorba atunci seniorul Gasparo grăi : „Jucînd într-o zi zaruri, seniorul Giovanni pierdu ca de obicei o mulţime de ducaţi şi încă mai pierdea ; feciorul său, seniorul Alessandro, care, deşi copil, joacă la fel de bucuros ca şi părintele său, îl privea cu multă luare aminte, părînd foarte mîhnit. Contele di Pianella, aflîndu-se şi el de faţă, cu mulţi alţi gentilomi, grăi : «Priveşte seniore, cît de mîhnit pare Alessandro de faptul că ai pierdut la joc, şi cum se mai frămîntă aşteptînd să cîştigi ca să se aleagă şi el cu ceva ; fie-ţi milă de el şi, pînă a nu pierde şi restul, dă-i un ducat măcar, ca să se poată duce să-l joace cu prietenii lui». La care seniorul Giovanni răspunse : «Te-nşeli amarnic, Alessandro nu se gîndeşte la un fleac ca ăsta ; ci, după cum se spune despre Alexandru Machedon că pe vremea cînd era copil, aflînd el despre Filip, părintele său, că învinsese într-o mare bătălie şi dobîndise un anumit regat, se apucă să plîngă, iar cînd fu întrebat de ce plîngea răspunse că se temea ca nu cumva tătîne-său să cucerească atîtea ţări încît să nu-i rămînă lui nimic de cucerit, aşa şi Alexandru, feciorul-meu, acum se necăjeşte amarnic şi-i gata a plînge văzînd că eu care îi sînt tată pierd, deoarece se teme ca nu cumva să pierd atîta încît pe urmă lui să nu-i mai rămînă nimica de pierdut»."

LXVIII. După ce rîsetele se mai potoliră, *messer* Bernardo adăugă : „Se cade aşişderi să ne ferim de acele vorbe muşcătoare care lovesc în Dumnezeu ; căci vrînd cu tot dinadinsul să ai haz, ajungi pe nesimţite a blestema şi a căuta în acest

[1] *Giovanni Gonzaga* (1474—1523), marchiz de Mantova, nepotul ducesei de Urbino. Curtean şi războinic de seamă.

chip tot alte şi alte împerecheri de vorbe ; drept care ajungi curînd a-ţi face o glorie tocmai din acele lucruri pentru care ai merita nu numai să fii ocărît, ci chiar şi aspru pedepsit : lucru ce fără îndoială e cît se poate de urît ; de aceea unii ca aceştia, ce vor să arate că au haz fără să cruţe cele sfinte, trebuiesc alungaţi din tovărăşia gentilomilor. La fel se cade a face şi cu cei care se dovedesc neruşinaţi şi spurcaţi cînd cuvîntă şi care n-au bunăcuviinţă de faţă cu femeile, părînd că n-au altă plăcere decît aceea de a le face să se roşească de ruşine, căutînd anume pentru asta cuvinte deşuchiate şi snoave deşănţate. Aşa cum a făcut nu de mult la Ferrara un florentin la un ospăţ unde se aflau de asemeni şi foarte multe doamne. Acolo, întîlnindu-se florentinul cu un sienez, neamuri ce, precum ştiţi, nu se prea au la inimă, sienezul, pentru a-l înţepa pe florentin, îi spuse : «Noi am măritat Siena cu Împăratul şi i-am dat Florenţa în zestre» ; aceasta pentru că tocmai atunci se vorbea că sienezii îi dăduseră împăratului o mare sumă de bani, iar el în schimb îi luase sub ocrotirea sa. La care florentinul răspunse fără a sta pe gînduri : «Cea călărită în primul rînd tot Siena va să fie (călărită, după cum spun francezii, el însă zise vorba italienească) ; iar după aceea despre zestre se va vorbi pe îndelete». Precum vedeţi şi dumneavoastră vorba a fost cu haz, dar spusă fiind de faţă cu femei, a devenit neruşinată şi nelalocul ei".

LXIX. Seniorul Gaspar Pallavicino grăi atunci : „Femeile n-au altă bucurie decît să audă atare lucruri ; iar dumneata vrei să le-o iei. Mie unul mi s-a întîmplat să roşesc de ruşine mai adesea la vorbele ce mi-au fost spuse de femei, decît de bărbaţi." „Eu nu vorbesc de acel soi de femei, răspunse *messer* Bernardo, ci de cele cinstite, care merită respect şi bunăcuviinţă din partea oricărui gentilom." Zise seniorul Gasparo : „N-ar strica să găsim un mijloc iscusit de-a le deosebi de celelalte, pentru că de cele mai multe ori cele ce par mai bune sînt tocmai dimpotrivă". La care *messer* Bernardo zise, rîzînd : „Dacă senior Magnifico n-ar fi aici de faţă, el care pretutindeni e cunoscut drept ocrotitor al femeilor, m-aş apuca şi ţi-aş răspunde ; aşa însă nu vreau să-l fac pe dînsul de ocară". Atunci doamna Emilia, rîzînd şi ea, grăi : „Femeile nu au nevoie de nici un fel de apărător împotriva unor învinuiri ce vin din partea unui om cu atît de slabă autoritate ; de aceea lasă-l

pe seniorul Gasparo să zacă întru credința lui greșită — căci ea purcede în el mai degrabă din faptul că n-a găsit nicicînd femeie care să-l poată suferi, decît din vreun cusur ce le-ar fi lor în fire — și domnia-ta urmează a ne vorbi despre cuvintele de duh".

LXX. „Doamnă, răspunse atunci *messer* Bernardo, socot c-am arătat cu prisosință pînă acum din ce anume împrejurări se iscă vorbele de duh, ce dobîndesc și mai mult farmec cînd sînt istorisite așa cum trebuie. Cu toate acestea însă, multe ar mai fi de spus ; așa de pildă am putea vorbi despre acele împrejurări în care, exagerînd în mare ori în mic, spunem anumite lucruri ce sînt cu neputință a fi crezute : așa cum zicea Mario da Volterra [1] despre o față bisericească ce se ținea cu nasul atît de sus, încît cînd intra în catedrala Sfîntul Petru se apleca puțin ca să nu se lovească cu capul de arhitrava porții. La fel zicea și Magnifico Giuliano despre Golpino, slujitorul său, că era atît de slab și de uscat încît, suflînd el într-o bună zi în foc ca să se aprindă, fu luat de fum și dus pe sus pînă spre vîrful hornului ; iar acolo, așezîndu-se din întîmplare de-a curmezișul unei ferestruici, avusese norocul să nu zboare afară dimpreună cu fumul. *Messer* Augustino Bevazzano [2] povestea și el despre un zgîrcit fără pereche care, după ce nu voise să-și vîndă grîul cînd avea preț bun, văzînd apoi ce mult scăzuse, se spînzură de desnădejde de-o grindă din odaia sa ; ci un slujitor de-al său, care auzise zgomotul, dădu fuga și văzîndu-și stăpînul spînzurat, tăie degrabă funia, scăpîndu-l de la moarte ; după care zgîrcitul, venindu-și în simțiri, îi ceru slujitorului să-i plătească funia pe care i-o tăiase. La fel sînt și cuvintele pe care i le spuse Lorenzo dei Medici unui bufon ce n-avea pic de haz : «Nici măcar gîdilîndu-mă nu m-ai putea face să rîd». Și tot așa îi răspunse și unui alt nătîng care, într-o dimineață, găsindu-l încă în pat la o oră tîrzie, îl dojeni că doarme atîta, zicîndu-i : «Eu pînă acum am fost la Piața nouă și Piața veche, am ieșit apoi pe poarta San Gallo și m-am plimbat împrejurul zidurilor și am mai făcut o mie de alte lucruri ; iar domnia-ta încă mai dormi ?» La care Lorenzo îi răspunse : «Ce-am visat

[1] *Mario da Volterra dei Maftei* (m. 1532), episcop de Aquino în slujba lui Leon al X-lea.

[2] *Agostino Bevazzano di Treviso*, om de litere, secretarul lui Bembo.

eu într-un ceas face mai multe parale decît ce-ai făcut dumneata în patru».

LXXI. Frumos este de asemenea şi atunci cînd poţi printr-un răspuns să dojeneşti pe cineva de-un lucru pentru care pare că n-ai vrea a-l dojeni. Aşa cum a făcut de pildă marchizul Federico di Mantua, părintele măritei noastre Ducese, atunci cînd, aflîndu-se la masă cu mulţi alţi gentilomi, unul din ei, după ce a mîncat un castron întreg de supă, zise : «Marchize, să am iertare» ; şi astfel zicînd se apucă să soarbă şi ultimele picături ce-i rămăseseră în farfurie ; la care Marchizul îi zise deîndată : «Cere iertare porcilor, că mie n-ai de ce». Tot aşa *messer* Nicolo Leinico, spre a face de ruşine pe un tiran ce-şi cîştigase pe nedrept renume de om darnic, spunea : «E lesne să pricepi cît este de mărinimos, dacă te gîndeşti că dăruieşte nu numai ceea ce-i al lui, dar şi ce este al altora».

LXXII. Plăcute foarte sînt şi vorbele de duh prin care omul pare că se preface oarecum, zicînd pe faţă una şi în sinea lui gîndindu-se la alta ; bun înţeles aceasta însă nu în chip care se împotriveşte cu totul adevărului, aşa cum ar fi de pildă să-i spui unui pitic uriaş, unui negru alb, sau unui slut frumos, pentru că în împrejurări dintr-acestea nepotrivirea e prea bătătoare la ochi, chiar dacă uneori asemenea vorbe stîrnesc hazul ; eu mă gîndesc în schimb la acele împrejurări în care prin vorbe grave şi severe se spun în joacă şi într-un chip plăcut lucruri pe care în sinea ta nu le gîndeşti aşa precum le spui. Aşa de pildă, spunîndu-i-se lui *messer* Augustin Foglietta [1] de către un gentilom o minciună gogonată pe care acesta — văzînd că nu-i prea dă crezare — o susţinea cu tărie, *messer* Augustino în cele de pe urmă zise : «Cavalere, dacă pot nădăjdui că-mi vei face o plăcere, îndură-te de mine şi îngăduie-mi să nu te cred». Şi fiindcă celălalt susţinea sus şi tare, ba se mai şi jura că spune adevărul, *messer* Augustino zise : «Fiindcă o dovedeşti cu orice preţ am să te cred, dar numai de dragul domniei-tale, căci adevărul e că pentru domnia-ta aş face chiar mai mult decît atît». Cam tot aşa spunea şi Giovanni di Cardona [2] despre un oarecare ce hotărîse a pleca din Roma : «După părerea mea omul acesta face rău

[1] *Agostino Foglietto*, nobil genovez, abil politician al vremii.
[2] Căpitan spaniol în slujba ducelui Valentino Borgia.

că pleacă ; pentru că fiind atît de ticălos cum este, dacă ar rămîne aici, în scurtă vreme ar putea să ajungă cardinal». Ceva asemănător a spus şi Alfonso Santacroce care, fiind de curînd năpăstuit de Cardinalul din Pavia, şi plimbîndu-se într-o zi dimpreună cu cîţiva gentilomi prin împrejurimile Bolognei, pe lîngă lacul unde se înfăptuiau osîndele, văzînd pe unul care fusese de curînd spînzurat, se întoarse către el c-o înfăţişare gînditoare şi zise astfel ca să-l audă toţi : «Ferice de tine, care n-ai de-a face cu Cardinalul din Pavia !»

LXXIII. Acest soi de vorbe de duh ce au şi ironie în ele, se potrivesc de minune oamenilor mari, pentru că sînt şi grave dar şi hazlii în acelaşi timp şi pot fi spuse atît în împrejurări serioase cît şi în cele vesele. Tocmai de aceea, mulţi oameni din antichitate, şi încă dintre cei mai vrednici, s-au folosit de ele, aşa precum au fost de pildă Cato sau Scipio Africanul ; dar dintre toţi despre Socrate, filozoful, se zice c-a fost meşter neîntrecut în ele, iar în zilele noastre regele Alfonso întîiul de Aragon ; care, aflîndu-se într-o dimineaţă la masă, îşi scoase o mulţime de inele preţioase pe care le avea pe degete, ca să nu le ude, spălîndu-se pe mîini, şi le dădu cui îi veni la îndemînă, fără să se mai uite cine era acela. Slujitorul se gîndi că regele nu băgase de seamă cui i le dăduse şi că, din pricina altor gînduri de mai mare însemnătate, n-ar fi fost greu să-şi uite cu desăvîrşire de ele : şi văzînd că regele nu le mai cere, se încredinţă şi mai vîrtos că nu greşea gîndind astfel ; şi trecînd zile, săptămîni şi luni întregi fără să audă vorbindu-se despre inele, fu pe deplin încredinţat că n-are a se teme. De aceea cînd fu să se împlinească anul de cînd i se întîmplaseră acestea, într-o dimineaţă în timp ce regele se pregătea să mănînce, i se înfăţişă din nou şi întinse mîna după inele ; ci regele atunci, apropiindu-se de urechea lui, îi şopti : «Ajungă-ţi celelalte, că astea or prinde bine altuia». Vedeţi dar cît de piperate, de iscusite şi înţelepte se dovediră aceste vorbe cu adevărat vrednice de mărinimia unui Alexandru Machedon.

LXXIV. Asemănător acestui soi de vorbe ce tind spre ironie este şi acela care spune cusururilor pe nume folosind cuvintele care n-au nimica rău în ele. Aşa de pildă vorbele pe care le spuse Marele Căpitan unui gentilom de-al său care, după bătălia de la Cirignola, după ce primejdia trecuse, i se înfăţişă înarmat pînă în dinţi de parcă ar fi fost gata să plece la război ; văzîndu-l aşa, Marele Căpitan se întoarse către

căpitanul Ugo di Cardona şi-i spuse: «Nu te mai teme de furtuni pe mare, căci sfîntul Ermo ni s-a arătat»; şi prin aceste vorbe, ce n-aveau nimic rău în ele, îl înţepă pe gentilom, pentru că ştiţi că sfîntul Ermo se arată întotdeauna corăbierilor după furtună, semn că marea s-a liniştit; şi vru deci să spună Căpitanul că apărînd gentilomul cu pricina, aceasta însemna că primejdia trecuse cu desăvîrşire. Tot aşa, aflîndu-se seniorul Ottaviano Ubaldino la Florenţa în tovărăşia cîtorva orăşeni de vază şi povestind despre soldaţi, unul din orăşeni îl întrebă dacă îl cunoştea pe Antonello da Forli, care fugise chiar atunci de la Florenţa. Seniorul Ottaviano îi răspunse că nu-l cunoaşte altminteri decît din auzite, dar că aflase despre el că-i veşnic pus pe treabă. La care un florentin din cei de faţă îi zise: «Vedeţi şi dumneavoastră cît este de grăbit, dacă a plecat fără să ceară voie».

LXXV. Iscusite sînt şi acele vorbe prin care, din cele spuse de celălalt, scoţi tocmai ceea ce n-ar vrea; aşa cum a făcut măritul nostru Duce cu castelanul ce a pierdut San Leo [1], cînd papa Alexandru luă statul acesta şi-l dădu ducelui Valentino [2]; pe vremea aceea aflîndu-se măritul Duce la Veneţia, veneau mereu supuşi de-ai săi la dînsul aducîndu-i pe ascuns veşti despre felul cum mergeau treburile statului şi printre alţii veni şi castelanul cu pricina; care, după ce se desvinovăţi pre cît putu mai bine, punînd vina pe nenorocul lui, grăi: «Să nu te îndoieşti, stăpîne, că-mi va lipsi curajul de a face astfel încît să punem iarăşi mîna pe San Leo!» La care Ducele îi răspunse: «Nu te mai obosi degeaba, căci şi pierzîndu-l ai făcut destul, de vreme ce ne dai putinţa să-l dobîndim din nou». Alt soi de vorbe e şi acela prin care un om, ce-i cunoscut de toată lumea drept isteţ, spune ceva ce pare că ar purcede din prostie. Aşa precum spunea de pildă, mai zilele trecute, *messer* Camillo Palleotto despre unul: «Nebunul ăsta, de îndată ce-a apucat să se îmbogăţească a şi murit». Se aseamănă cu acest soi de vorbe şi-o anumită prefăcătorie şireată şi hazlie prin care omul, dovedindu-se prevăzător, aşa precum spuneam, arată că n-ar înţelege ceea ce

[1] Castel fortăreaţă în Montefeltro (Romagna).
[2] Cesare Borgia, denumit ducele Valentino, fiul papei Alexandru al VI-lea Borgia.

înţelege de fapt prin cele spuse. Aşa cum a făcut de pildă marchizul Federico de Mantua care, la stăruinţele unui pisălog ce se plîngea că nişte vecini îi prindeau cu laţul porumbeii din porumbar şi drept dovadă ţinea în mînă unul spînzurat de un picior, dimpreună cu laţul de care atîrna, zicînd că îl găsise aşa mort, îi răspunse că avea să aducă îndreptare. Ci pisălogul nu o dată, ci de mai multe ori în şir tot povestindu-i paguba răbdată şi tot scoţîndu-i ochii cu porumbelul spînzurat, îi da cu gura înainte, întrebînd mereu : «Ce zici, domnia-ta, stăpîne, de una ca aceasta ?» Pînă ce mai la urmă Marchizul îi răspunse : «Eu zic că porumbelul ăsta pentru nimica în lume să nu fie înmormîntat în biserică, pentru că de vreme ce s-a spînzurat de unul singur, socot că-i drept a crede că era în culmea deznădejdii». Asemănător cu acesta a fost şi răspunsul pe care i l-a dat Scipione Nasica lui Ennio ; acest Scipione, ducîndu-se într-o bună zi acasă la Ennio ca să-i vorbească, şi chemîndu-l din stradă, o slujnică îi răspunse că nu era acasă ; Scipione însă auzise limpede cînd tocmai Ennio îi poruncise slujnicei să-i spună că nu este acasă ; dar n-avu ce să facă şi plecă. Nu după multă vreme se duse şi Ennio la Scipione, chemîndu-l şi el de jos din stradă ; la care Scipione îi răspunse el însuşi cu glas tare că nu era acasă. «Cum vine treaba asta ? întrebă celălalt. Ce, nu-ţi cunosc eu glasul ?» «Tu nu ştii să te porţi, răspunse Scipione ; deunăzi eu i-am dat crezare slujnicei tale cînd zicea că nu eşti acasă, iar tu pe mine însumi nu mă crezi.»

LXXVI. Frumos este de asemeni şi atunci cînd înţepi pe cineva, folosindu-te de aceleaşi arme cu care el şi-a înţepat tovarăşul ; aşa cum a făcut de pildă Alonso Carilla care, aflîndu-se la curtea Spaniei şi săvîrşind nişte rele mărunte, de-ale tinereţii, fu din porunca regelui întemniţat pentru o noapte. A doua zi fu scos de la răcoare şi ducîndu-se de dimineaţă la palat nimeri într-o sală în care se aflau mulţi cavaleri şi multe doamne ; şi făcîndu-se haz pe socoteala întemniţării sale, doamna Boadilla zise : «Senior Alonso, mie una mi-a părut tare rău de pacostea ce-a dat peste domnia-ta, căci toţi cîţi te cunosc ziceau că regele ar fi trebuit să te spînzure». «Doamnă, răspunse Alonso fără să stea pe gînduri, şi eu m-am cam temut de asta ; dar trăgeam nădejde că domnia-ta ai să mă ceri de bărbat». Vedeţi şi domniile-voastre dar cît de dibaci şi muşcător a fost răspunsul acesta ; pentru că în

Spania, ca în multe alte locuri, datina vrea ca atunci cînd osînditul este dus la moarte, dacă se află o tîrfă care să-l ceară de bărbat, să i se lase viaţa. La fel a răspuns şi pictorul Rafael unor cardinali, prieteni de-ai lui, care, pentru a-l face să vorbească, judecau de faţă cu el o pînză în care pictorul înfăţişase pe sfinţii Petru şi Pavel, zicînd că apostolii erau prea roşii la faţă. Rafael le răspunse de îndată : «Domnii mei, nu vă miraţi ; anume i-am făcut aşa, pentru că e firesc ca sfinţii Petru şi Pavel să fie şi în rai la fel de roşii ca şi aici pe pînză, de ruşine că Biserica e cîrmuită de nişte oameni de teapa voastră».

LXXVII. Iscusite sînt şi acele vorbe ce ascund în ele o umbră nemărturisită de rîs şi de batjocură ; aşa de pildă cum, văicărindu-se foarte un soţ de pierderea nevestei, ce se spînzurase de un smochin, un altul se apropie de el şi, trăgîndu-l de mînecă, îi zise : «Ascultă frate, n-ai putea să-mi faci un mare bine şi să-mi dai o rămurică din smochinul acela, s-o altoiesc pe unul din pomii din grădina mea ?» Alt soi de vorbe de duh sînt cele ce vădesc răbdare, fiind spuse pe îndelete şi cu o anumită seriozitate : aşa de pildă un ţăran, ducînd în spate o ladă, îl îmbrînci cu ea pe Cato şi apoi grăi : «Bagă de seamă !» La care Cato îl întrebă : «Dar ce, mai ai şi altceva în afara lăzii în spate ?» Se rîde şi atunci cînd omul, după ce a săvîrşit o greşeală, ca s-o îndrepte, spune un lucru bine ticluit ce pare o prostie, dar care tinde totuşi spre ceea ce vrea el şi cu ajutorul acestui lucru el scapă din încurcătură. Aşa cum s-a întîmplat nu de mult cînd, în sfatul Florenţei, întîlnindu-se faţă în faţă doi vrăjmaşi, aşa precum de multe ori se întîmplă în aceste republici, unul din ei, care se trăgea din neamul Altoviti, moţăia ; drept care cel care îi şedea alături, ca să-şi rîdă de el, deşi duşmanul său, din neamul Alamanni, nu scosese nici o vorbă nici atunci, nici mai înainte, îi făcu semn cu cotul trezindu-l şi îi zise : «N-auzi ce zice ăla ? Răspunde, că ţi se cere părerea.» La care Altoviti, somnoros şi fără să se mai gîndească, se ridică în picioare şi grăi : «Domnii mei, eu zic tocmai contrariul acelora spuse de Alamanni». «Dar eu n-am spus nimic, răspunse Alamanni». «Contrariul celor ce vei spune, îi întoarse vorba Altoviti.» La fel i-a răspuns şi maestrul Serafino, doctor aici, la Urbino, unui ţăran care, din pricina unei lovituri zdravene care îl pocnise în ochi cu atîta străşnicie încît i-l şi scosese, se hotărî

să caute leac la maestrul Serafino ; acesta, după ce-l văzu, deşi îşi dete seama că n-avea ce să-i facă, ca să-i scoată totuşi banii din buzunare, aşa după cum lovitura îi scosese ochiul din cap, îi făgădui să-l vindece cu siguranţă ; şi drept aceea zi de zi îi tot cerea parale, încredinţîndu-l că în scurt timp va izbuti din nou să vadă. Bietul ţăran îi dădea din puţinul ce-l avea ; dar cînd văzu că povestea se lungeşte, începu să se plîngă de doctor şi să spuie că nu simţea nici-o îmbunătăţire şi că nici nu vedea cu ochiul bolnav mai mult decît ar fi văzut dacă nu l-ar fi avut de loc. Pînă mai la urmă, văzînd maestrul Serafino că nu mai avea ce să scoată de la el, îi zise : «Trebuie să ai răbdare frate : ochiul l-ai pierdut şi nu mai e nimic de făcut ; să dea Dumnezeu să nu-l pierzi şi pe celălalt». Auzind una ca asta ţăranul începu să se vaiete şi să plîngă zicînd : «Maestre, dumneata m-ai omorît şi mi-ai furat şi banii : am să mă plîng domnului Duce» ; şi urla ca din gură de şarpe. Atunci maestrul Serafino, ca să iasă din încurcătură, zise mînios nevoie mare : «Aha, mîrlanule, care va să zică ai vrea să ai doi ochi, aşa cum au ţăranii şi oamenii de bine ? Ia mai du-te dracului !» Şi se răsti la el cu atîta înverşunare încît bietul ţăran tăcu înspăimîntat şi-o porni cătinel către casă, crezînd că vina e a lui.

LXXVIII. Frumos este de asemenea şi atunci cînd spui pe faţă un lucru ori cînd îi dai alt înţeles în glumă. Aşa cum s-a întîmplat la curtea Spaniei într-o dimineaţă cînd, înfăţişîndu-se la palat un cavaler, urît din cale afară, cu nevastă-sa, frumoasă ca o floare, ambii îmbrăcaţi în damasc alb, Regina îl întrebă pe Alonso Carillo : «Ce zici Alonso de ăştia doi ?» «Zic, doamnă, îi răspunse Alonso, că dînsa este *dama*, iar dînsul *ascul* — ceea ce înseamnă scîrbă. Tot aşa Rafael dei Pazzi văzînd o scrisoare a priorului [1] din Messina pe care acesta o scria unei iubite a sale, scrisoare ce purta înscris pe ea : *Această carte va să fie dată cui mi-e prilej de suferinţă*, zise : «După părerea mea scrisoarea aceasta îi este scrisă lui Paolo Tolosa». Vă puteţi închipui ce haz stîrniră aceste vorbe printre cei de faţă, care ştiau cu toţii că Paolo Tolosa îi împrumutase priorului zece mii de ducaţi şi că el, fiind un risipitor fără pereche, nu izbutea să-i înapoieze.

[1] Titlul onorific al anumitor ordine cavalereşti.

Asemănător acestui soi de vorbe este şi acela prin care dojeneşti pe cineva pe ascuns, părînd că-i dai doar sfaturi. Aşa cum a făcut Cosimo dei Medici cu un prieten de-al său, om foarte înstărit, dar fără multă carte, care prin mijlocirea lui obţinuse o slujbă în afara Florenţei ; acesta întrebîndu-l la plecare pe Cosimo ce anume ar fi trebuit să facă spre a se purta cum se cuvine în noua slujbă, Cosimo îi răspunse : «Îmbracă-te în veşminte roz [1] şi vorbeşte puţin». În acelaşi fel i-a răspuns şi contele Lodovico unuia care voia să treacă printr-un loc primejdios, fără a fi recunoscut, şi nu ştia cum să se travestească : «Îmbracă-te în doctor, îl sfătui contele, sau în oricare alte straie de om cu ştiinţă de carte [2]». Iar Gianotto dei Pazzi îi spuse unuia care voia să-şi facă o tunică din cele mai felurite culori pe care ar fi putut să le găsească : «Ia-te după vorbele şi faptele Cardinalului de Pavia» [3].

LXXIX. Se poate rîde de asemeni şi de anumite lucruri ce nu se potrivesc ; aşa cum îi spunea de pildă unul, daunăzi, lui *messer* Antonio Rizzo despre un forlinez : «Îţi poţi da seama cît e de nebun, dacă îl cheamă Bartolomeo». Şi un altul : «Tu cauţi un oarecare maestru Stalla [4], dar n-ai cai» ; şi tot el : «Ăstuia însă nu-i lipseşte decît averea şi căpăţîna». Poţi rîde însă şi de lucruri ce dimpotrivă, se potrivesc ; aşa cum nu de mult, fiind bănuit un prieten de-al nostru că a măsluit un testament prin care un preot mort renunţa la veniturile sale, Antonio Torello, cînd se întîmplă să cadă un alt preot la pat, îi spuse : «Ce-aştepţi ? De ce nu trimiţi după notar şi nu încerci a pune mîna şi pe veniturile astea ?» [5] La fel şi despre alte lucruri ce nu se potrivesc ; aşa cum nu de mult, trimiţînd papa după *messer* Giovan Lucca de Pontremollo şi după *messer* Domenico della Porta, care după cum ştiţi sînt amîndoi gheboşi, anume ca să-i facă auditori sub

[1] Culoarea roz era preferată de nobili.

[2] Spre a nu ispiti hoţii, căci intelectualii aveau reputaţie de oameni săraci.

[3] În textul italian se subînţelege în continuare : *che ne fa di tutti i colori*, expresie care înseamnă a săvîrşi tot soiul de isprăvi sau de rele.

[4] *Stalla* în limba italiană înseamnă grajd.

[5] Vînătoarea după veniturile fixe ale unei parohii, ale unei capele era un lucru obişnuit în Renaştere, mai cu seamă la Curtea papală de la Roma, unde pînă şi cei mai înalţi prelaţi, ba chiar şi umanişti celebri, duceau o luptă înverşunată pentru obţinerea lor, pe orice căi.

cuvînt că ar fi vrut prin asta să îndrepte Sfînta Roată [1], *messer* Latin Juvenale zise: «Preasfîntul nos'Părinte se înşală, vrînd să îndrepte Roata cu ajutorul a doi oameni strîmbi».

LXXX. Poţi rîde adeseori şi de acele vorbe prin care omul încuviinţează cele ce i se spun, ba chiar mai mult decît atît, dar îţi arată în schimb că le înţelege altminteri, aşa cum s-a întîmplat în duelul cavaleresc dintre Peralta şi Aldana cînd căpitanul Molart [2], care era martorul lui Aldana, i-a cerut lui Peralta să jure că n-avea asupra lui vreo rugăciune scrisă, vreun talisman sau alt obiect vrăjit care să-l păzească de lovituri; Peralta s-a jurat că nu avea la el nici talismane, nici obiecte vrăjite ori moaşte sfinte în care să creadă. La care Molart, ca să-l înţepe fiindcă era *marano* îi zise: «Nu te mai obosi degeaba în a tăgădui, că şi fără să juri ştiu bine că nu crezi nici măcar în Dumnezeu». Frumos este de asemenea cînd în acelaşi scop te poţi folosi la timp de unele metafore; aşa cum a făcut maestrul Marc-Antonio, cînd i-a spus lui Botton da Cesena ce-l înţepa cu vorba: «Botton, Bottone [3], tu va să fii într-o bună zi un bumb şi ferestruica [4] îţi va fi căpăstrul». Şi tot aşa, fiindcă maestrul Marc-Antonio scrisese o comedie foarte lungă, cu foarte multe acte, acelaşi Botton îi spuse: «Pentru ca piesa dumitale să fie pusă în scenă, ar fi nevoie de tot lemnul din Schiavonia [5]». La care maestrul Marc-Antonio îi răspunse: «Pentru tragedia dumitale în schimb vor fi deajuns doar trei bucăţi de lemne» [6].

LXXXI. Se întîmplă adeseori să spui cîte-un cuvînt în care zace ascuns un înţeles ce pare a fi departe de cele ce s-ar crede că vrei să spui anume. Aşa cum a făcut de pildă seniorul Prefetto aici, cînd se vorbea odată despre un căpitan, care în trecut de cele mai multe ori pierduse în bătălie, dar

[1] Judecători ai Roţii Dreptăţii, tribunal ecleziastic suprem, denumit şi Sfînta Roată sau numai Roata.

[2] Este vorba de spaniolii Peralta şi Aldana, şi de francezul Molart din armatele de mercenari ce bîntuiau Italia.

[3] *Bottone* în limba italiană înseamnă nasture.

[4] Ferestruica este aici butoniera. Marc-Antonio vrea să spună că Bottone va muri spînzurat.

[5] Este regiunea care livra Italiei cele mai mari cantităţi de lemn pentru construcţie.

[6] Se subînţelege: pentru construirea spînzurătorii.

care atunci, din întîmplare, ieşise victorios ; şi fiindcă cel care vorbea despre el zicea că la intrarea pe care şi-o făcuse pe meleagurile proaspăt cucerite se îmbrăcase cu o minunată tunică din catifea roşie ca focul, pe care o purta de obicei după victorii, senior Prefetto zise : «Trebuie că era nouă». Nu mai puţin ne fac a rîde şi acele vorbe ce răspund la ceea ce n-a spus insul cu care stăm de vorbă sau care arată că am crede ceea ce n-a făcut şi ar trebui să facă. Aşa cum i s-a întîmplat de pildă lui Andrea Coscia, care, ducîndu-se odată la un gentilom ce în chip cu totul necuviincios îl lăsa să stea în picioare, în timp ce el şedea, îi zise : «De vreme ce domnia-ta îmi porunceşti să şed, eu dîndu-ţi ascultare o voi face». Şi astfel zicînd se aşeză.

LXXXII. Poţi rîde de asemeni şi atunci cînd cineva ştie în chip plăcut să se învinovăţească singur de o greşeală înfăptuită ; aşa mai ieri, de pildă, capelanul măritului nostru Duce, căruia eu îi spusesem că Monseniorul [1] meu avea şi dînsul un capelan care isprăvea cu slujba mai repede ca el, îmi răspunse : «Nu-i cu putinţă» ; şi aplecîndu-se către urechea mea, îmi şopti : «Află că eu nu spun la slujbă decît o treime din *secrete* [2]». La fel făcu şi Biagin Grivello, care, fiind omorît un preot la Milano, îi ceru Ducelui să-i dea lui veniturile acestui preot ; cum însă Ducele avea de gînd să i le dea altcuiva, Biagin, văzînd că nu e chip să-l poată îndupleca, în cele de pe urmă zise : «Cum vine treaba asta ? Dacă am fost eu acela care l-am omorît pe popă, de ce nu vrei să-mi dai veniturile sale ?» Au farmec şi acele vorbe care arată o dorinţă ce nu poate fi îndeplinită ; ca cele spuse deunăzi, de pildă, de către unul dintre ai noştri care, văzînd că toţi seniorii de la curte se îndeletniceau cu mînuirea armelor, în timp ce dînsul lenevea în pat, grăi : «Ah, cît de mult aşi vrea ca şi zăcutul în pat să fie o îndeletnicire vrednică de un om de treabă şi de un bun soldat !» Frumos şi hazliu lucru e de asemeni — şi le stă bine mai cu seamă celor supuşi şi aşezaţi — să răspunzi tocmai pe dos decît ar vrea celălalt, cu care stai de vorbă, dar cuvîntînd pe îndelete, cu o

[1] Cardinalul Giovanni de'Medici.
[2] Sînt acele părţi ale slujbei catolice pe care preotul le rosteşte cu voce joasă, în taină.

anumită socotință plină de îndoieli și de nesiguranță. Așa cum a făcut odinioară regele Alfonso întîiul de Aragona cu un slujitor de-al său, căruia îi dădu cai, arme și veșminte numai pentru că acesta îi povestise că cu o noapte înainte visase că-i dăduse toate acestea ; iar cînd apoi, nu după multă vreme, același slujitor îi spuse că avusese un vis în care părea că-i dă o mulțime de ducați de aur, regele îi răspunse : «De-aci înainte să nu mai crezi în vise, că nu spun adevărul». Cam tot așa i-a răspuns și papa episcopului de Cervia care, ca să-l iscodească zicea : «Prea Sfinte, toată Roma și tot palatul spune că sfinția-ta vrea să mă facă guvernator». La care papa îi răspunse : «Lasă-i să spună, că sînt toți pungași ; nu-ți fie frică, nu-i nimic adevărat».

LXXXIII. Nu mi-ar fi greu să amintesc și alte multe împrejurări din care pot să nască cuvinte care stîrnesc rîsul ; așa de pildă cele spuse cu sfiiciune ori cu mirare, cu amenințări ori cu prea multă furie, sau cele spuse cînd nu trebuie ; apoi în afara acestora, unele împrejurări neașteptate, ce pot stîrni și ele haz ; uneori faptul de-a tăcea rămînînd cu gura căscată, iar alteori acela de a rîde fără rost ; dar după a mea părere socot c-am spus de ajuns, căci glumele care constau în vorbe nu cred că sînt mai numeroase decît acelea despre care am amintit pînă acum. Cît despre celelalte, al căror haz constă în chiar faptul petrecut, deși sînt de nenumărate feluri, pînă la urmă rămîn și ele numai vreo cîteva. Atît în unele cît și în celelalte însă, lucrul de căpetenie rămîne acela de-a înșela părerea și de-a răspunde altminteri de cum se așteaptă cel care te-ascultă ; și pentru ca o glumă să fie izbutită ea trebuie neapărat, așa precum spuneam, să înșele așteptările și ori să ascundă ceea ce vrea să spună, ori să-și bată joc, ori să dojenească, ori să compare ori să se folosească de orice alt mijloc pe care îl va alege fiecare după placul său. Și deși orice glumă stîrnește pînă la urmă rîsul, aceasta poate avea alte urmări de fiecare dată, căci sînt unele glume care au în ele o anumită eleganță și un haz mai potolit, altele în schimb împung fățiș ori pe ascuns, altele iar sînt deșuchiate, unele te fac să rîzi de îndată ce le auzi, altele abia mult mai tîrziu, după ce te gîndești la ele, unele te fac să roșești, altele îți stîrnesc mînia ; oricum ar fi aceste glume însă, trebuie să ții întotdeauna seama de starea sufletească a celor ce te ascultă, pentru că celor care sînt mîhniți, de pildă, glu-

inele le sporesc mîhnirea ; şi există anumite beteşuguri ce se înrăutăţesc cu atît mai mult cu cît mai multe leacuri încerci spre îndreptarea lor. Dacă deci curteanul nostru va ţine seamă cînd glumeşte şi cînd asvîrle vorbe muşcătoare de împrejurări, de oameni, de rangul său, cît şi de faptul de a n-o face prea des (pentru că într-adevăr nimic nu e mai plicticos decît să vrei tot timpul, în orice împrejurări, cu rost şi fără rost, să te arăţi glumeţ), el va putea pe drept cuvînt să-şi zică om de duh ; dar va trebui de asemenea să se păzească a se vădi în aşa măsură crud şi muşcător, încît să treacă drept răutăcios, înţepînd fără motiv sau cu vădită ură ; aşişderi nu-i va înţepa pe cei suspuşi, căci treaba asta ar însemna neprevedere şi nici pe cei nenorociţi, lucru ce-ar însemna cruzime ; la fel nici pe cei ticăloşi, căci truda ar fi zadarnică şi nici pe cei pe care n-ar vrea să-i supere cu vorba, căci asta ar însemna prostie ; şi spun aceasta pentru că sînt unii oameni ce se ţin de-a dreptul obligaţi să spună şi să înţepe fără să ţină seama de nimic, oricînd le vine lor la îndemînă, fie ce-o fi apoi. Şi printre ei se află unii care de dragul unei vorbe iscusite nu se sfiesc de-a întina onoarea unei preacinstite doamne ; lucru urît din cale afară şi vrednic de osîndă aspră, pentru că în atari împrejurări femeile se numără şi ele printre cei lipsiţi de apărare şi drept aceea nu ne este îngăduit a le lovi tocmai în cinstea lor, pentru că nu au arme cu care să se apere. Dar în afară de aceste lucruri de care se cuvine a ţine seamă, cel care vrea să fie plăcut şi să aibă haz, trebuie din naştere să aibă o anumită fire ca să se potrivească tuturor ghiduşiilor şi în slujba lor să-şi pună atît obiceiurile cît şi gesturile şi înfăţişarea feţei ; înfăţişare ce, cu cît e mai serioasă, mai gravă şi mai neclintită, cu atît face ca cele spuse să pară mai hazlii şi iscusite.

LXXXIV. Însă domnia-ta, *messer* Federico, care socoteai să te odihneşti sub pomul ăsta desfrunzit gustînd cuvîntu-mi searbăd, cred că te pocăieşti acum, părîndu-ţi-se că ai intrat în hanul de la Montefiore[1] ; de aceea ar fi bine ca, asemeni unui negustor pribeag ce vrea să scape dintr-un han urît, să te scoli mai devreme decît de obicei şi să-ţi urmezi calea începută." „Dimpotrivă, răspunse *messer* Federico, hanul la

[1] Han de ţară, rău famat.

care am tras mi se pare atît de bun, încît mă gîndesc să rămîn mai mult decît hotărîsem înainte ; de aceea mă voi odihni pînă cînd domnia-ta vei pune capăt celor începute, din care ai dat uitării o parte pe care ai amintit-o la început şi anume *păcălelile ;* ar fi păcat ca cei de faţă, din vina domniei-tale, să n-audă vorbindu-se şi despre ele. Pentru că după cum, în ce priveşte glumele, ne-ai învăţat o mulţime de lucruri frumoase, dîndu-ne îndrăzneală spre a ne folosi de ele, prin pilda atîtor luminate minţi şi a atîtor oameni mari, prinţi, regi şi papi, la fel şi în ce priveşte păcălelile socot că vei sădi în sufletele noastre atîta îndrăzneală, încît vom cuteza să ne slujim de ele şi împotriva domniei-tale." *Messer* Bernardo răspunse atunci, rîzînd : „Nu veţi fi primii, poate ; dar s-ar putea să nu vă meargă cu mine, fiindcă eu de atîtea ori m-am păcălit, încît acuma mă feresc de tot aşa cum fac şi cîinii care, arzîndu-se cu apă caldă, se tem şi de cea rece. Dar fiindcă vreţi cu tot dinadinsul să vă vorbesc şi despre aceasta, socot că scap uşor, prin cîteva cuvinte.

LXXXV. Păcăleala, după a mea părere, nu-i altceva decît o înşelăciune prietenească pe care o săvîrşeşti prin lucruri ce nu supără, sau supără, dar prea puţin ; şi după cum atunci cînd glumeşti lucrurile la care nu te-aştepţi stîrnesc rîsul, la fel şi atunci cînd păcăleşti, faptele neaşteptate te fac aşişderea să rîzi. Păcălelile sînt cu atît mai plăcute şi mai vrednice de laudă cu cît sînt mai dibace şi mai lipsite de gînd rău ; căci cel ce vrea să păcălească, dar fără a ţine seama de nimic, adeseori jigneşte şi din aceasta apoi purced neînţelegeri şi duşmănii înverşunate. Prilejurile ce dau naştere păcălelilor sînt cam la fel cu acelea din care nasc şi glumele. De aceea ca să nu le mai înşir, voi spune doar că păcălelile sînt de două feluri, fiecare din acestea putîndu-se împărţi şi el în alte feluri. Un soi de păcăleală e cel prin care înşeli în chip hazliu şi iscusit, fără de răutate, pe fie cine-o fi ; celălalt e cel prin care întinzi o cursă, dînd şi-o fărîmă de momeală, astfel încît omul, sărmanul, să ajungă singur a se păcăli. Întîiul soi de păcăleală e aidoma cu aceea pe care au pătimit-o din partea unui spaniol pe nume Castiglio două mărite doamne, al căror nume nu vi-l spun [1]." „Şi de ce nu vrei să ni-l

[1] Este vorba tocmai despre ducesa Elisabeta şi doamna Emilia.

spui ?" întrebă atunci doamna Ducesă. „Pentru că n-aş vrea să mi-o ia în nume de rău", răspunse *messer* Bernardo. La care dînsa zise iar, rîzînd : „Nu strică uneori să-i păcăleşti şi pe cei mari ; şi despre multe păcăleli am auzit făcute ducelui Frederic, regelui Alfonso de Aragona, reginei Isabella a Spaniei şi multor prinţi de vază ; păcăleli de care ei nu numai că nu s-au supărat, ci dimpotrivă i-au şi răsplătit pe vinovaţi". „Pe mine însă, Doamnă, nici gîndul la răsplată nu mă va face să le spun pe nume", răspunse atunci *messer* Bernardo. „Dacă-i aşa, fă cum pofteşti", grăi doamna Ducesă. Reluîndu-şi vorba dar, *messer* Bernardo zise : „Nu-i mult de cînd la o anumită curte se nimeri să ajungă în slujba unui gentilom un ţăran de prin Bergamo ce fu înzestrat atît de bine cu cele trebuincioase îmbrăcăminţii şi dichisit cu atîta grije, încît, deşi era deprins doar să păzească boii şi nu ştia să facă vreo altă meserie, putea fi luat uşor drept un preanobil cavaler de cîţi nu-l auzeau vorbind ; şi spunîndu-li-se celor două doamne că sosise la curte un spaniol, slujitor de-al cardinalului Borgia pe nume Castiglio, isteţ nevoie mare, priceptător în ale muzicii şi dansului şi poate cel mai iscusit curtean din cîţi erau la vremea aceea în Spania, doamnele amîndouă poftiră să-i vorbească neîntîrziat şi trimiseră de îndată după dînsul ; şi după ce-l primiră, vădindu-i toată cinstea, îl puseră să şadă şi începură să-i vorbească cu tot respectul cuvenit, de faţă cu întreaga curte ; din cîţi se aflau acolo însă, abia vreo cîţiva nu ştiau că aşazisul gentilom era văcar în Bergamo. Drept care toată lumea, văzînd cu cît respect îi vorbeau cele două doamne şi cum îl preacinsteau, se prăpădeau de rîs, cu atît mai mult cu cît ţăranul, bietul, făcea ce făcea şi iar aducea vorba despre graiul lui neaoş bergamasc. Curtenii care puseseră la cale păcăleala avuseseră grije însă să le spună dinainte celor două doamne că gentilomul cu pricina era, printre alte multe, un neîntrecut poznaş şi că vorbea desăvîrşit nenumărate limbi şi mai cu seamă limba ţăranilor lombarzi ; nu-i de mirare deci că doamnele credeau mereu că omul se preface şi adeseori, întorcîndu-se una către alta, îşi ziceau ele în de ele, mirîndu-se : «E nemaipomenit ce bine imită limba asta !» Pe scurt, toată povestea se întinse în aşa măsură că pînă mai la urmă toţi cei de faţă se ţineau, de-atîta rîs, cu mîinile de burtă ; şi bietul om fu nevoit el însuşi să aducă tot alte şi alte mărturii spre a dovedi

că nu e nobil, pentru ca pînă la urmă, cu mare greutate, doamnele să se încredinţeze că era ceea ce era.

LXXXVI. Păcăleli de soiul acesta întîlnim zilnic, nenumărate ; dar dintre toate, cele mai frumoase sînt cele care la început te sperie şi apoi te liniştesc ; pentru că atunci chiar păcălitul îşi rîde de el însuşi, văzînd că s-a speriat degeaba. Aşa cum s-a întîmplat într-o noapte, la Paglia, unde, în acelaşi han în care mă aflam şi eu, se aflau cu mine încă trei drumeţi, doi din Pistoia, iar al treilea din Prato, care îndată după cină, aşa cum fac adesea călătorii, se apucară să joace cărţi ; şi nu după mult, unul din pistoiezi pierzînd ce avea asupra lui şi rămînînd fără un ban, căzu în neagră deznădejde şi începu a blestema şi a înjura cumplit ; şi astfel tot pomenind de Precistă şi sfinţi se duse la culcare. Ceilalţi doi, după ce mai jucară o vreme, se hotărîră să-i tragă o păcăleală celuilalt care mersese să se culce. Drept care, auzindu-l sforăind, stinseră toate lămpile şi acoperiră focul ; apoi se apucară să strige în gura mare, făcînd un tărăboi cumplit ; şi vrînd să arate că se ceartă pe socoteala jocului, unul striga : «Ai şterpelit cartea de jos», iar celălalt : «Tu ai măsluit cărţile, s-o luăm de la început», şi altele de acest soi, făcînd atîta larmă că pînă mai la urmă cel ce dormea se deşteptă ; şi auzind că ceilalţi doi jucau şi se certau de parcă ar fi văzut, întredeschise ochii şi nezărind în încăpere nici urmă de lumină, zise : «Ce dracu faceţi de strigaţi aşa pe întuneric ?» Şi apoi se întinse iar de îndată, ca pentru a dormi. Tovarăşii săi nu-i răspunseră nici da nici ba, ci îi dădură înainte aşa cum începuseră ; pînă mai la urmă omul, trezindu-se de-a binelea, începu să se mire şi văzînd de data asta limpede că nu era în încăpere nici foc, nici urmă de lumină şi totuşi ceilalţi doi jucau, grăi : «Cum puteţi vedea cărţile fără lumină ?» La care unul dintre ei îi zise : «Tu trebuie că ţi-ai pierdut şi vederea o dată cu banii ; nu vezi că avem pe masă două lumînări ?» Omul se sculă în capul oaselor şi zise, mînios : «Ori oi fi eu băut sau orb, ori voi spuneţi minciuni». Cei doi se ridicară atunci şi se porniră orbecăind spre pat, rîzînd în gura mare, de parcă ar fi crezut că celălalt îşi bate joc de ei ; dar el îi da înainte zicînd : «Vă spun că nu vă văd». În cele din urmă cei doi părură a se mira grozav şi începură a-şi vorbi între ei zicînd : «Să ştii că ăsta nu glumeşte : ia dă încoace lumînarea să văd nu cumva i s-a tulburat vederea».

Cînd auzi una ca asta, bietul om fu pe deplin încredinţat că a orbit şi vărsînd şiroaie de lacrimi zice : «Fraţilor, sînt orb», şi începu numaidecît să cheme într-ajutor pe Maica Domnului din Loreto, rugîndu-se de ea să-l ierte pentru înjurăturile şi blestemele cu care o pomenise în ajun fiindcă pierduse banii. Tovarăşii între acestea îl mîngîiau, zicîndu-i : «Nu-i cu putinţă să nu vezi ; ţi-o fi intrat vreun gărgăune în cap». «Ce gărgăune, se sborşea celălalt ; vă spun că nu vă văd mai bine decît dacă ar fi fost să fiu orb din născare». «Totuşi privirile ţi-s limpezi», îi răspundeau ceilalţi, zicîndu-şi între ei : «Ia te uită ce bine cască ochii ! şi ce curaţi îi are ! cine ar putea să creadă că nu vede ?» Cu toate acestea însă sărmanul plîngea tot mai amarnic, cerşind la Domnul îndurare. Pînă la urmă ceilalţi doi grăiră : «Jură-te c-ai să mergi desculţ şi gol pîn' la Loreto, ca să te închini smerit la Maica Preacurată, că ăsta e singurul leac ; şi pînă atunci noi ne vom duce la Acqua Pendente şi prin împrejurimi ca să găsim un doctor şi vom face tot ce ne stă în putinţă ca să te ajutăm». Bietul om îngenunchie atunci în pat şi pocăindu-se amarnic cu un potop de lacrimi se jură să meargă gol pînă la Loreto, făgăduindu-i Fecioarei să-i dăruiască o pereche de ochi de argint[1], să nu mănînce carne miercurea, nici ouă vinerea şi să postească cu pîine şi apă sîmbăta în cinstea ei, dacă s-ar fi îndurat de el făcîndu-l iar să vază. Între acestea tovarăşii săi, ducîndu-se într-o altă încăpere, aprinseră o lumînare şi se întoarseră la el strîmbîndu-se de rîs ; şi el, deşi scăpat de pacostea care dăduse peste dînsul, era încă atît de năucit de spaima ce-o trăsese, încît nu doar să rîdă, dar nici să cuvînteze nu putea ; iar tovarăşii săi nu făcură altceva decît să-l îmboldească toată noaptea, zicîndu-i că era silit să-şi ţină jurămintele, de vreme ce Fecioara îi ascultase ruga.

LXXXVII. Cît despre celălalt soi de păcăleli, în care omul se înşală singur, am să vă aduc drept pildă o singură întîmplare, pe care am păţit-o chiar eu şi nu de mult, la carnavalul de acum un an : monseniorul meu de la San Pietro

[1] Conform unui obicei catolic, cel cărora ruga le-a fost îndeplinită aşează în preajma icoanelor, în semn de recunoştinţă, diferite obiecte, mîini, picioare etc., reprezentînd acele părţi bolnave ale trupului care, mulţumită rugilor, le-au fost vindecate.

ad Vincula, care ştie cît de mult îmi place, atunci cînd sînt mascat, să-mi bat joc de călugări, după ce puse lucrurile la cale cu bună rînduială, veni dimpreună cu monseniorul d'Aragona şi alţi vreo cîţiva cardinali la Banchi [1] să privească de la fereastră, după cum e obiceiul la Roma, alaiul măştilor. Eu, fiind travestit, trecui pe acolo şi văzînd într-un ungher un călugăr ce sta cam năucit, sărmanul, socotii că mi-am găsit omul şi mă repezii la el ca un hultan asupra prăzii ; îl întrebai dintîi cine era şi după ce-mi răspunse, prefăcîndu-mă că-l cunosc, începui să-i înşir vrute şi nevrute ca să-l fac să creadă că îl căuta zapciul pentru anumite rele de care fusese pe nedrept pîrît şi îl îndemnai să vină cu mine la primărie, că eu acolo l-aş fi scăpat de necaz. Călugărul, înfricoşat şi tremurînd ca varga, nu prea ştia el ce să facă şi zicea că se teme să nu fie prins dacă se îndepărtează de San Celso [2]. Eu însă, încurajîndu-l, îi împuiai aşa de bine capul, încît pînă la urmă urcă cu mine în şa ; şi atunci fui sigur că ce-am pus la cale avea să-mi izbutească pe deplin şi mă pornii cu calul, care mergea sărind şi asvîrlea copita, în sus şi în jos prin Banchi. Acu puteţi să vă închipuiţi şi dumneavoastră ce mai privelişte oferea un biet călugăr cocoţat pe o şa în spatele unei măşti, cu sutana fluturîndu-i în vînt şi cu capul bălăbănindu-i-se înainte şi înapoi, de-ai fi jurat că acuş acuş are să cadă jos din şa. Îmboldiţi de o atare privelişte, toţi seniorii de pe la ferestre începură să azvîrle în noi cu ouă [3], apoi făcură aşişderi şi bancherii şi toţi cei cîţi se aflau de faţă ; aşa încît pînă la urmă n-a fost pe lume grindină să se prăvale mai cumplit din cer, de cum se prăvăleau asupra noastră acele ouă, ce asupra mea cădeau mai cu prisosinţă ; dar mie nu-mi păsa de ele fiindcă eram mascat şi socoteam că rîsetele nu mă ţinteau pe mine, ci pe călugăr toate ; drept care nu o dată ci de mai multe ori mă învîrtii în sus şi în jos

[1] Numele unui cartier din Roma, promenadă favorită şi punct de întîlnire al societăţii galante din secolele al XV-lea şi al XVI-lea.

[2] Numele unei străzi vecine cu cartierul Banchi şi totodată al unei biserici pe aceeaşi stradă.

[3] În Carnaval, azvîrlitul cu ouă era un obicei frecvent în secolul al XVI-lea. Documentele vremii arată că se organizau adevărate bătălii cu ouă, în toiul cărora nu erau cruţate nici femeile. De multe ori însă aceste ouă erau umplute cu apă de roze sau alte ape parfumate.

prin Banchi, cu toată furia aceea deslănţuită în spate, deşi călugărul sărmanul mă ruga cu lacrimi în ochi să-l las să se coboare şi să nu-i fac de rîs şi de ruşine veşmîntul sfînt pe care îl purta ; dar între acestea, secătura, lua şi el ouă pe furiş de la nişte argaţi puşi anume pentru treaba asta acolo şi făcîndu-se că mă ţine strîns ca să nu cadă, mi le turtea pe piept, adesea şi pe cap, ba pînă şi pe frunte uneori, încît eram tot năclăit din cap pînă în picioare. În cele de pe urmă, cînd toată lumea fu sătulă de atîta rîs şi de azvîrlit cu ouă, sări din şa, îşi dădu gluga în spate şi dezvelind o chică ce-i ajungea pînă la umeri zise : «*Messer* Bernardo, eu sînt un grăjdar de la San Pietro ad Vincula, sînt ăla de-ţi îngrijesc catîrul». Cînd auzii una ca asta, nici eu n-aş şti să spun ce mă cuprinse mai vîrtos, mînia, ciuda ori ruşinea ; totuşi, ca să scap cu faţa curată, o luai la fugă către casă şi a doua zi nu cutezai să mă arăt în lume ; dar hazul iscat de pe urma acestei păcăleli nu ţinu doar o zi, ci pînă şi azi cred că mai ţine."

LXXXVIII. După ce rîsetele, stîrnite din nou de povestirea acestei păcăleli, se mai potoliră, *messer* Bernardo adăugă : „Alt chip plăcut de a păcăli, din care ies de aşişderi glume, e atunci cînd omul lasă a crede că vrea să facă un lucru, pe care în fapt nu vrea să-l facă. Aşa de pildă cum, aflîndu-mă într-o seară după cină, pe podul din Lyon, pe unde mă plimbam glumind cu gentilomul Cesare Beccadello, dintr-una într-alta ne apucarăm să ne trîntim la pumni, de parcă am fi vrut să ne luptăm ; şi aceasta numai pentru că, la ceasul acela, se părea că nu e nimenea pe pod ; şi în timp ce ne băteam aşa în joacă, picară doi francezi care, văzînd încăierarea noastră, ne întrebară ce făceam, şi se opriră să ne despartă, încredinţaţi că ne luptam de-adevăratelea, nu în glumă. Atuncia eu, văzînd aşa, strigai de îndată : «Domnilor, daţi-mi o mînă de ajutor, că acest biet gentilom de cîte ori e lună plină îşi pierde cu desăvîrşire capul şi acu de pildă vrea să se arunce de pe pod în rîu». Atunci cei doi dădură fuga şi dimpreună cu mine îl prinseră pe Cesare, ţinîndu-l strîns ca pe un burduf ; iar el, tot strigîndu-mi că-s nebun, se zbătea din răsputeri ca să le scape din mîini, iar ceilalţi, cu cît se zbătea mai vîrtos, cu atîta îl strîngeau mai tare. Pînă mai la urmă, cei de prin preajmă auzind hărmălaia, dădură fuga cu mic cu mare pe pod ; şi cu cît bietul Cesare

dădea mai mult din mîini şi din picioare, fiindcă începuse să se înfurie de-a binelea acum, cu atît se aduna mai multă lume ; şi din pricina puterii cu care se zbătea, erau cu toţii încredinţaţi că vrea să sară în rîu şi de aceea îl strîngeau mai tare : aşa încît pînă la urmă o mare mulţime de oameni îl duse pe sus la o cîrciumă, cu părul vîlvoi şi fără beretă, alb ca varul de ciudă şi ruşine, pentru că oricîte zicea nimeni nu-i da crezare, fie din pricină că francezii nu înţelegeau ce spune, fie pentru că eu, în drum spre cîrciumă, nu făceam altceva decît să mă vaiet de nenorocirea care se abătuse pe capul bietului meu prieten, care de bună seamă înnebunise.

LXXXIX. Despre păcăleli, aşa precum spuneam, s-ar putea vorbi la nesfîrşit ; ne-ajungă însă a spune că atît ele cît şi snoavele pornesc din una şi aceeaşi sursă. Cît despre pilde apoi, avem destule la îndemînă, căci zi de zi vedem nenumărate păcăleli ; şi printre altele, plăcute sînt cele din povestirile lui Boccaccio, ca aceea pe care i-au tras-o de pildă Bruno şi Buffalmacco lui Calandrino şi maestrului Simone, sau multe altele a căror ţintă sînt femeile, şi care sînt cu adevărat frumoase şi iscusite. Mulţi oameni pricepuţi într-ale păcălelilor mi-a fost dat să cunosc în viaţa mea şi printre alţii, odinioară, la Padova, pe un student, de felul său de prin Sicilia, pe care îl chema Ponzio ; acesta, văzînd odată un ţăran cu o pereche de claponi în braţe, se prefăcu că vrea să-i cumpere şi făcu tîrg cu dînsul după care îl chemă acasă la el, spunîndu-i că pe lîngă bani avea să-i dea şi de mîncare ; se luă deci şi porni cu el spre un loc unde se afla o clopotniţă, care nu era lipită de biserică, astfel încît puteai să te învîrteşti în jurul ei ; şi dintr-ale cărei laturi una dădea spre o uliţă îngustă. Ajunşi acolo, Ponzio, după ce chibzui dintîi la cîte avea de gînd să facă, îi zise ţăranului : «Pe claponii ăştia am pus rămăşag cu un tovarăş de-al meu, care zice că clopotniţa măsoară împrejur patruzeci de picioare, iar eu nu vreau să-l cred ; şi tocmai cînd te-am întîlnit îmi cumpărasem sfoara asta ca să o măsor împrejur ; de aceea, înainte de-a merge acasă, vreau să văd care din noi a cîştigat» ; şi zicînd astfel scoase din mînecă sfoara, îi întinse un capăt ţăranului şi zicînd : «Dă-i încoace", îi luă din mîini claponii şi apucă de celălalt capăt sfoara ; apoi, prefăcîndu-se că vrea să măsoare clopotniţa, o porni roată în jurul ei, după ce-l puse pe ţăran să stea cu sfoara neclintit

în mînă, pe latura potrivnică celei care dădea în străduţă ; la care cît ce ajunse, bătu un cui în zid de care legă sfoara şi apoi, lăsînd-o aşa legată, o luă domol la vale pe străduţă, cu claponi cu tot. Ţăranul rămase o bucată de vreme proţăpit acolo unde se afla, aşteptînd ca celălat să isprăvească cu măsuratul ; dar de la o vreme, după ce de mai multe ori strigă : «Ce naiba faci acolo ?» se duse singur să vază şi află că cel ce ţinea sfoara nu era Ponzio, ci un cui, trainic înfipt în zid, cu care se alese drept plată pe claponi. Păcăleli din astea a tras nenumărate Ponzio. Şi sînt şi alţi mulţi oameni ce-s neîntrecuţi poznaşi, precum Gonella şi Meliolo [1] odinioară, sau astăzi *fra* Mariano al nostru ori *fra* Serafino aici de faţă şi alţii mulţi pe care cu toţii îi cunoaşteţi. Felul acesta de a fi e într-adevăr vrednic de laudă la cei ce n-au altă îndeletnicire ; dar păcălelile curteanului nostru s-ar cuveni să se îndepărteze întrucîtva de măscări. De asemeni va trebui să aibă grije ca ele să n-ajungă şarlatanii, de soiul celor săvîrşite de mulţi oameni ticăloşiţi ce cutreeră lumea cu felurite vicleşuguri spre a cîştiga parale, născocind una şi alta ; să aibă aşişderi grije ca ele să nu fie nici prea crude ; dar mai cu seamă să vădească atît în păcăleli cît şi în toate celelalte lucruri cuviinţă şi respect faţă de femei şi mai ales atunci cînd însăşi cinstea lor e în joc."

XC. „Domnia-ta, *messer* Bernardo, prea părtineşti femeile, grăi atunci seniorul Gasparo. De ce bărbaţii adică să dea dovadă de mai mult respect faţă de femei, decît femeile faţă de bărbaţi ? Au n-ar trebui să ne fie şi nouă tot atît de dragă cinstea noastră pre cît le e femeilor a lor ? Drep ţi se pare domniei-tale ca ele să aibă îngăduinţă de a ne împunge fără oprelişti şi în orice împrejurare cu vorba ori cu fapta, iar noi, bărbaţii, să stăm muţi, ba pe deasupra să le zicem şi mulţumesc ?" Răspunse atunci *messer* Bernardo : „Eu nu zic că femeile nu s-ar cădea să aibă faţă de bărbaţi, cînd păcălesc ori cînd glumesc, rezervele de care pomeneam : spun doar că ele pot avea mai multă libertate atunci cînd îi înţeapă pe acei bărbaţi ce nu pun preţ pe cinste decît au ei cînd le înţeapă : şi-aceasta pentru că noi înşine am rînduit o lege după care o viaţă desfrînată la un bărbat nu înseamnă nici

[1] Bufoni celebri din Renaştere.

viciu, nici cusur şi nici ticăloşie, pe cîtă vreme la femei ea înseamnă o asemenea ocară şi ruşine, încît aceea despre care s-a spus o dată un lucru rău, fie că ponegrirea e adevărată ori ba, rămîne pe vecie defăimată. Fiind deci atît de primejdios faptul de a vorbi despre cinstea femeilor, fapt ce le poate aduce mari neajunsuri, eu socot că s-ar cădea să le lovim în alte cele, nu într-aceasta ; căci dacă gluma ori păcăleala muşcă cu prea multă cruzime, ea depăşeşte marginile în care, după cum spuneam, se cade să rămînă un gentilom."

XCI. Aici, oprindu-se din vorbă *messer* Bernardo pentru o clipă, seniorul Ottavian Fregoso prinse a grăi, rîzînd : „Seniorul Gasparo ţi-ar putea răspunde că această lege despre care domnia-ta afirmi că am făcut-o noi, bărbaţii, nu este în aşa măsură lipsită de temei cum ţi se pare domniei-tale ; căci fiind femeile făpturi cu totul nedesăvîrşite şi, dacă nu de tot, lipsite în mare parte de demnitate proprie în comparaţie cu bărbaţii, era nevoie ca, de vreme ce prin ele înşile nu se simţeau în stare de nici o faptă virtuoasă, prin teama de ocară şi ruşine să li se puie un frîu, care cu sila aproape să răsădească în ele şi cîte o însuşire bună ; şi dintre toate cea mai trebuincioasă părea să fie înfrînarea, pentru a putea fi siguri de copii : drept care a fost de trebuinţă a înfrîna femeile cu cîte toate născociri şi meşteşuguri cu putinţă, îngăduindu-le în schimb ca în toate celelalte lucruri să se vădească a nu fi bune de nimic şi a face întotdeauna tocmai pe dos de cum s-ar cuveni să facă. De aceea fiind ele învoite a săvîrşi fără ocară toate păcatele din lume afară de acesta, dacă ne-am apuca să le înţepăm pentru acele cusururi ce, după cum spuneam, le sînt îngăduite şi ca atare nu le stau rău şi nici ele măcar nu le mai bagă în seamă, n-am stîrni niciodată rîsul ; pentru că domnia-ta însuţi spuneai că rîsul naşte din acele lucruri ce sînt nepotrivite."

XCII. „Aşa vorbeşti domnia-ta despre femei, senior Ottaviano ? grăi doamna Ducesă. Şi apoi te plîngi că nu eşti îndrăgit de ele ?" „Ba nu mă plîng de loc de treaba asta, răspunse seniorul Ottaviano ; dimpotrivă, le sînt recunoscător că nu mă silesc, iubindu-mă, să le iubesc şi eu ; iar pe de altă parte eu nu vorbesc aici despre mine, ci spun doar că seniorul Gasparo s-ar putea folosi de aceste argumente". „Mare cîştig ar fi pentru femei, grăi atunci *messer* Bernardo, dacă s-ar

împăca cu doi duşmani de-ai lor atît de înverşunaţi ca domnia-ta şi seniorul Gasparo!" „Eu nu le sînt duşman, răspunse seniorul Gasparo, dar domnia-ta de bună seamă le eşti duşman bărbaţilor ; că dacă vrei cu tot dinadinsul ca femeile să nu fie înţepate pe socoteala cinstei lor, atunci s-ar cuveni ca să le pui şi lor oprelişti, astfel încît nici ele să nu-i înţepe pe bărbaţi în ceea ce şi nouă ne este spre ruşine, aşa precum le este lor neînfrînarea poftelor. Şi de ce adică i-ar fi stat mai urît lui Alonso Cariglio răspunsul pe care i l-a dat doamnei Boadilla cînd i-a spus că nădăjduia să scape cu viaţă de vreme ce ea l-ar fi luat de bărbat[1], decît ei spusa că toţi cei care îl cunoşteau se chibzuiau că regele ar fi trebuit să-l spînzure? Şi de ce nu i-ar fi fost îngăduit şi lui Riciardo Minutoli să-şi bată joc de nevasta lui Filippello punînd-o să vie la baia aceea dacă Beatricei i-a fost îngăduit să-l scoată din pat pe Egano, bărbatul ei, şi să-l puie pe Anichino, cu care se culcase, mai înainte să-l bată măr? Sau cealaltă care îşi legase o sfoară de degetul de la picior făcînd pe propriul ei bărbat să creadă că nu este ea, ci alta[2]? Şi spun acestea toate numai pentru că domnia-ta susţii că păcălelile trase de femei bărbaţilor în cartea lui Boccaccio sînt iscusite şi frumoase."

XCIII. *Messer* Bernardo zise atunci rîzînd : „Cinstită adunare, de vreme ce mie mi-a revenit sarcina de a vorbi numai despre glume, nu înţeleg să depăşesc acest subiect ; de-altminteri socotesc c-am spus de ce nu mi se pare potrivit să te legi de cinstea femeilor, nici prin vorbe, nici prin fapte, după cum lor de asemenea le-am rînduit o lege prin care le ceream să nu-i înţepe pe bărbaţi acolo unde-i doare. Cît despre păcălelile şi vorbele de duh pe care domnia-ta, senior Gasparo, ni le-ai adus drept pilde, cele cuvîntate de Alonso doamnei Boadilla, deşi ating în parte cinstea, îmi place totuşi, pentru că ele iau lucrurile pe departe şi sînt atît de învăluite încît pot fi înţelese şi altminteri, mult mai simplu, astfel încît cel ce le-a spus să poată să le întoarcă, zicînd că nu le-a luat aşa. Acelaşi Alonso în schimb a spus ceva ce după a mea părere era cu totul nepotrivit ; aşa, trecînd odată

[1] Aluzie la istorioara povestită în capitolul al LXXVI-lea al acestei cărţi.
[2] Este vorba despre trei poveşti din *Decameron*.

cu Regina prin faţa casei aceleiaşi doamne Boadilla, Alonso văzu pe poarta casei mîzgălite cu cărbune acele animale deşuchiate[1] care se zugrăvesc în chip şi fel pe pereţii hanurilor ; şi apropiindu-se de contesa di Castagneto, zise : „Priveşte, doamnă, capetele acelor fiare pe care zi de zi le omoară doamna Boadilla la vînătoare". Precum vedeţi, deşi vorbele acestea constituie o metaforă iscusită luată din viaţa vînătorilor, care îşi fac o cinste din a agăţa cît mai multe capete de fiare pe porţile lor, ele sînt totuşi ruşinoase şi mult prea grosolane ; unde mai puneţi că n-au fost spuse întru răspuns ; pentru că faptul de a răspunde e într-un fel mai puţin jignitor, deoarece pare că omul a fost silit să-l dea şi ca atare cele spuse ţîşnesc din gura lui pe neaşteptate. Dar întorcîndu-ne acum iară la păcălelile trase bărbaţilor de către femei, eu nu spun nicidecum că ele fac bine înşelîndu-şi soţii, ci spun numai atît că unele din păcălelile povestite de Boccaccio şi săvîrşite de femei sînt iscusite şi frumoase foarte, mai cu seamă cele de care pomeneai domnia-ta. Dar după a mea părere păcăleala lui Riciardo Minutoli întrece măsura şi e cu mult mai crudă decît aceea a Beatricei, deoarece Riciardo a păgubit-o cu mult mai mult pe nevasta lui Filippello decît l-a păgubit Beatrice pe Egano, bărbatul ei ; pentru că Riciardo prin păcăleala lui a silit-o pe femeie să facă din ea însăşi ceea ce nu voia, pe cîtă vreme Beatrice şi-a înşelat bărbatul spre a face ea cu sine însăşi ceea ce îi plăcea să facă."

XCIV. Grăi seniorul Gasparo : „Nimic nu poate s-o dezlege pe Beatrice de vina ei, decît iubirea ce se cere a fi îngăduită atît bărbaţilor cît şi femeilor." „Într-adevăr, răspunse *messer* Bernardo atunci, nu-i patimă pe lume să te dezlege mai vîrtos de orişice greşeală decît e patima iubirii ; cu toate acestea însă eu cred că un gentilom cu adevărat trebuie, atuncia cînd iubeşte, atît aici cît şi în alte cele, să fie sincer şi să spună întotdeauna adevărul ; căci dacă-i drept că faptul de a-ţi înşela un prieten e lucru josnic şi urît din cale afară, atunci aceeaşi greşeală săvîrşită faţă de femeia pe care o iubeşti este de o mie de ori mai urîtă : şi eu socot că orice

[1] Probabil ţapi.

suflet ales de îndrăgostit rabdă atîtea greutăţi, atîtea nopţi de veghe, se supune atîtor primejdii, varsă atîtea lacrimi şi caută atîtea mijloace şi căi de a fi pe placul femeii ce-o iubeşte, nu pentru a-i dobîndi în primul rînd şi mai cu seamă trupul, ci pentru a înfrînge stînca inimii ei de piatră, pentru a sparge acele tari şi aspre diamante şi pentru a încălzi acele sloiuri reci de gheaţă ce-adeseori se ascund în pieptul gingaş al femeilor ; într-asta socotesc că stă plăcerea adevărată şi trainică a iubirii şi aceasta este ţinta spre care jinduieşte o inimă curată : pentru că mie unul, de pildă, mi-ar plăcea mai mult, îndrăgostit fiind, să ştiu cu siguranţă că cea pe care o slujesc mă îndrăgeşte şi ea şi îmi dăruieşte inima ei, fără a avea nicicînd din parte-i altă desfătare, decît s-o fac a mea şi desfătări să am o mie, dar împotriva vrerii ei ; pentru că dacă ar fi aşa, mi s-ar părea că sînt stăpîn pe un trup mort, nu viu. De aceea cei ce urmăresc a-şi împlini dorinţele prin păcăleli de acest soi, ce mai degrabă s-ar cădea a fi numite înşelăciuni, îi păgubesc pe alţii ; cu toate acestea, însă, făcîndu-se stăpîni pe un trup ce li se împotriveşte, n-ajung să guste acea plăcere pe care îndrăgostiţii trebuie s-o caute în iubire. Acelaşi lucru îl spun şi despre cei ce în dragoste se folosesc de vrăji, de farmece, de propria lor putere sau alteori de ierburi care adorm şi altele asemănătoare ; şi să ştiţi de la mine că darurile micşorează şi ele cu mult plăcerile iubirii, pentru că bărbatul se poate îndoi de dragostea femeii ce vrea cu dinadinsul să-i dea dovadă că-l iubeşte, numai spre a trage ea foloase. De aceea dragostea doamnelor suspuse este atît de preţuită ; pentru că ea nu poate naşte decît dintr-o iubire adevărată şi tocmai de aceea ar fi greşit să credem că o astfel de femeie ar putea doar să se prefacă că îndrăgeşte un bărbat ce-i mai prejos ca ea, dacă nu ţine într-adevăr la el."

XCV. „Eu nu tăgăduiesc, spuse seniorul Gasparo, că vrerile, ostenelile şi primejdiile prin care trec îndrăgostiţii nu s-ar cădea să aibă drept ţintă de căpetenie izbînda asupra sufletului mai degrabă decît asupra trupului femeii iubite ; dar spun că aceste înşelăciuni, pe care domnia-ta le numeşti aşa cînd este vorba de bărbaţi, dar cărora le zici păcăleli cînd este vorba de femei, sînt cel mai sigur mijloc de-a ajunge la această ţintă, pentru că de cînd e lumea cine stăpîneşte

trupul unei femei, îi stăpîneşte şi inima; şi dacă bine vă amintiţi, nevasta lui Filippello, după ce multă vreme s-a căinat de renghiul pe care i-l jucase Riciardo, la urmă, dîndu-şi seama cu cît mai dulci sînt sărutările ibovnicului decît cele ale bărbatului, îşi preschimbă asprimea în dragoste faţă de Riciardo şi începînd din ziua aceea îl îndrăgi cu duioşie. Iată aşa dar că ceea ce n-au izbutit să facă vorbele înflăcărate, darurile şi toate celelalte semne de dragoste îndelung vădite, a izbutit în foarte scurtă vreme s-o facă legea trupului. Aşa încît vedeţi şi domniile-voastre că această păcăleală, ori dacă vreţi înşelăciune, a fost o cale bine aleasă spre a înfrînge stînca inimii." „Domnia-ta, zise *messer* Bernardo atunci, porneşti de la o încredinţare cu totul greşită: căci dacă femeile şi-ar dărui întotdeauna sufletul celui care le stăpîneşte trupul, n-ai mai afla nici una care să nu-şi iubească soţul mai mult ca orişice pe lume; lucru ce-i dezminţit de fapte. Boccaccio însă, ca şi dumneata, era cu totul pe nedrept un mare duşman al femeilor."

XCVI. Răspunse senior Gasparo: „Eu nu le sînt duşman; dar prea puţini sînt bărbaţii, vrednici de acest nume, care să preţuiască în vreo măsură femeile, deşi uneori, din cine ştie ce motive ascunse, vădesc tocmai contrariul." La care *messer* Bernardo zise: „Domnia-ta, prin cele spuse, jigneşti nu numai pe femei, dar şi pe toţi acei bărbaţi ce le cinstesc cum se cuvine; cu toate acestea însă eu, aşa precum spuneam, nu vreu, pentru moment măcar, să las deoparte discuţia despre păcăleli şi să mă avînt într-o luptă atît de grea cum ar fi aceea de-a apăra femeile împotriva domniei-tale, care eşti un războinic încercat: de aceea voi pune capăt spuselor mele, cu care poate m-am lungit mai mult decît trebuia, dar care fără îndoială au fost mult mai puţin plăcute decît v-aţi fi aşteptat. Şi fiindcă pe femei le văd stînd liniştite şi îndurînd cu nesfîrşită răbdare cuvintele de ocară pe care li le spui, mă văd silit de aci înainte să-i dau dreptate în parte seniorului Ottaviano, care spunea că femeilor nu le pasă nimica altceva şi că îndură orice ocară, numai să nu fie atinse în propria lor cinste." La care o bună parte din doamnele de faţă, cărora dinainte Ducesa le făcuse semn, se ridicară în picioare şi dădură fuga rîzînd către seniorul Gasparo, prefăcîndu-se a-l lua la bătaie aşa după cum au făcut

bacantele cu Orfeu, zicîndu-i : „Las' c-ai să vezi domnia-ta dacă ne pasă ori nu cînd sîntem ponegrite".

XCVII. Într-acest chip, fie din pricina rîsetelor, fie din pricina faptului că toată lumea se ridicase în picioare, păru că somnul, care apucase să răzbească şi pleoapele şi sufletul unora dintre cei de faţă, e gata a face cale întoarsă ; dar seniorul Gasparo începu a spune : „Poftim, uitaţi-vă la ele ! Pentru că n-au dreptate, se folosesc de forţă şi într-acest chip pun capăt discuţiei începute, făcîndu-ne vînt cu de-a sila." „N-o scoţi la capăt cu noi, grăi atunci doamna Emilia ; pentru că dumneata, văzîndu-l pe *messer* Bernardo atît de ostenit de lunga-i cuvîntare, ai început să ponegreşti cu atîta înverşunare femeile, în nădejdea că nimeni nu-ţi va sta împotrivă ; noi însă vom trimite pe cîmpul de bătaie un cavaler cu forţe noi, ce-ţi va purta război, astfel ca vina domniei-tale să nu rămînă atîta vreme nepedepsită cum se cuvine". Şi zicînd astfel se întoarse către Magnifico Juliano, ce pînă atunci nu prea vorbise, şi-i spuse după cum urmează : „Domnia-ta eşti socotit drept vajnic apărător al cinstei femeieşti ; e vremea acum să dai dovadă că nu ţi-ai dobîndit acest renume pe degeaba ; şi dacă pentru treaba asta ai fost şi pînă acuma răsplătit, de-acu înainte să te gîndeşti că, înfrîngînd pe un atît de înverşunat duşman al nostru, vei merita şi mai vîrtos recunoştinţa femeilor, ba pînă în aşa măsură încît, chiar dacă toată viaţa n-am face altceva decît să te plătim, recunoştinţa noastră va trebui să rămînă pururi vie, iar plata niciodată să nu fie îndeajunsă".

XCVIII. „Iubită Doamnă, zise atunci Magnifico Juliano, domnia-ta, după părerea mea, îi faci o cinste mult prea mare vrăjmaşului domniei-tale şi mult prea mică celui ce-i gata să te apere ; pentru că fără îndoială n-a fost cuvînt rostit de către senior Gasparo împotriva femeilor, căruia *messer* Bernardo să nu-i răspundă aşa cum trebuie ; şi cred că fiecare din noi ştie prea bine că un curtean desăvîrşit trebuie să dea dovadă de nesfîrşit respect faţă de femei şi că acela care este înţelept şi cuviincios nu trebuie să se lege nicicînd de cinstea lor, nici în glumă, nici în serios ; de aceea a discuta despre un adevăr atît de luminos, înseamnă a strecura îndoieli în lucruri limpezi ca lumina zilei. Socot însă ce-i drept că seniorul Ottaviano cam sare peste cal cînd spune că femeile

sînt făpturi nedesăvîrşite[1], că nu sînt în stare de nici o faptă virtuoasă şi că în comparaţie cu bărbaţii sînt lipsite, dacă nu de tot, în mare parte de demnitate proprie ; dar fiindcă adeseori se dă crezare oamenilor cu greutate în vorbă, chiar dacă nu întotdeauna spun adevărul adevărat sau chiar dacă vorbesc doar despre păcăleli, seniorul Gasparo, lăsîndu-se tîrît de cele spuse de seniorul Ottaviano, a afirmat că bărbaţii cu adevărat înţelepţi nu preţuiesc femeile cîtuşi de puţin ; lucru ce este cu desăvîrşire greşit ; dimpotrivă, puţini bărbaţi de seamă mi-a fost dat să cunosc în viaţă, care să nu iubească şi să nu respecte femeile, a căror virtute şi prin urmare demnitate socot că nu e cu nimic mai prejos decît a bărbaţilor. Cu toate acestea însă, de-ar fi să se ajungă la o discuţie deschisă în legătură cu aceasta, cauza femeilor ar fi primejduită foarte ; şi-aceasta pentru că toţi aceşti domni ne-au zugrăvit portretul unui curtean atît de desăvîrşit şi înzestrat cu atît de nepreţuite însuşiri, încît dacă-i va trece cuiva prin gînd să-l ia ca atare, nu-şi va putea închipui femeie ale cărei însuşiri să le atingă pe ale lui. De aceea, dacă ar fi să judecăm lucrurile de la egal la egal, ar trebui să găsim mai întîi un vorbitor la fel de bun şi iscusit ca şi contele Ludovico şi *messer* Federico, care să zugrăvească portretul unei doamne de curte tot atît de desăvîrşită printre femei, ca şi curteanul printre bărbaţi ; şi atunci, chiar dacă cel ce le va apăra nu va avea însuşiri deosebite de vorbitor sau minte neobişnuit de ageră, fiind ajutat de adevăr, va dovedi cu limpezime că şi femeile pot fi la fel de virtuoase ca bărbaţii." „Ba chiar mai mult, răspunse doamna Emilia ; şi ca să vă convingeţi, gîndiţi-vă că vorba virtute e de genul feminin, pe cînd cusur sau viciu de genul masculin[2]."

XCIX. Rîse seniorul Gasparo la auzul acestor vorbe şi întorcîndu-se către *messer* Nicolò Frigio grăi : „Care-i pă-

[1] Vittorio Cian observă că în acest punct al dialogului apare un „ecou al numeroaselor discuţii cu privire la demnitatea femeilor, care au avut loc mai ales în Renaştere, atît în viaţa reală, cît şi în scrieri, subiect care va fi tratat pe larg în cartea a III-a. Un refren continuu în *De claris mulieribus (Despre femeile vestite)* al lui Boccaccio este ideea că femeile, cînd ajung celebre, sînt mult mai vrednice de laudă decît bărbaţii, întrucît «acestora le sînt cu mult inferioare atît prin forţă, cît şi prin minte şi virtute»."

[2] În italieneşte neexistînd neutrul, ca în româneşte.

rerea domniei-tale în legătură cu aceasta ?" La care Frigio răspunse : „Mi-e milă de seniorul Magnifico, pentru că el, lăsîndu-se înşelat de făgăduielile şi vorbele mieroase ale doamnei Emilia, a făptuit greşeala de-a spune lucruri de care mie, de dragul lui, îmi e ruşine de-a dreptul". Doamna Emilia atunci, rîzînd şi ea, îi răspunse : „Ruşine are să-ţi fie chiar de domnia-ta, cînd ai să-l vezi pe seniorul Gasparo convins pînă la urmă pe de-a întregul, recunoscîndu-şi greşeala lui şi a domniei-tale, greşeală pentru care ne va cerşi iertarea pe care noi nu i-o vom da". Grăi atunci doamna Ducesă : „Fiind ceasurile înaintate poftesc să amînăm toate acestea pentru mîine ; cu atît mai mult cu cît socot că n-ar strica să cerem sfat seniorului Magnifico şi să aflăm dacă n-ar fi mai bine ca înainte de-a trece la pricina ce s-a ivit, să alcătuim portretul unei doamne de curte, tot atît de desăvîrşite ca şi curteanul, al cărui portret ni l-au zugrăvit aceşti domni". „Stăpînă, zise atunci doamna Emilia, dee Domnul ca nu cumva să încredinţăm sarcina aceasta vreunuia ce s-a înţeles pe ascuns cu senior Gasparo şi care să ne alcătuiască portretul unei doamne care să nu ştie altceva decît să toarcă şi să gătească". La care Frigio zise : „Asta-i, vezi bine, menirea ei". „Eu mă încred, grăi doamna Ducesă, în seniorul Magnifico, de a cărui minte ageră şi judecată sănătoasă sînt dinainte sigură şi care deci va şti să zugrăvească acest portret mai minunat decît şi l-ar dori orice femeie, aflînd şi vorbe potrivite, astfel încît vom izbuti să ţinem piept nedreptelor învinuiri pe care ni le aduce senior Gasparo".

C. „Eu nu ştiu, zău, mărită Doamnă, răspunse Magnifico, dacă faci bine dîndu-mi o sarcină atît de grea de care eu, la drept vorbind, nu mă simt vrednic cîtuşi de puţin : fiind întru totul deosebit de Conte şi de *messer* Federico, care prin darul lor de vorbitori ne-au zugrăvit un curtean aşa cum n-a mai fost nicicînd şi, pasămite, nici nu poate fi. Totuşi, dacă e voia domniei-tale s-o primesc, atunci măcar să-mi fie îngăduit a cere aceleaşi lucruri pe care le-au cerut şi cei care au vorbit înaintea mea ; fiecare adică să fie slobod a mă dezice, dezicere pe care eu o voi numi-o ajutor ; şi poate într-acest chip, fiind îndreptate greşelile mele, vom ajunge să dăm de urma desăvîrşirii întruchipate într-o doamnă de curte." „Nădăjduiesc, răspunse Ducesa, că spusele domnieitale vor fi astfel încît să n-aibă nevoie de dezicere. De aceea

îndreaptă-ţi toate gîndurile către această ţintă şi alcătuieşte-ne o femeie cu atari virtuţi încît toţi cei care ne sînt duşmani să nu cuteze a spune că n-ar putea prin însuşiri să stea alături de curtean : despre care ar fi bine ca *messer* Federico să nu mai spună nimic, de vreme ce şi-aşa l-a împodobit cu prea multe virtuţi, mai cu seamă fiind vorba de a-l pune alături de o femeie." „Mie, mărită Doamnă, răspunse *messer* Federico, prea puţin sau chiar nimic nu mi-a mai rămas de spus despre curtean ; ba chiar şi acele lucruri la care mă gîndisem, din pricina multelor snoave pe care ni le-a spus *messer* Bernardo, mi-au pierit din gînd." „Dacă-i aşa, grăi doamna Ducesă, mîine, întîlnindu-ne din vreme, vom avea timp destul spre a vorbi despre acestea toate." Şi zicînd astfel, se ridicară cu toţii în picioare şi luîndu-şi rămas bun cu plecăciuni de la Ducesă, se îndreptară fiecare către iatacurile lor.

A TREIA CARTE A CURTEANULUI

scrisă de contele Baldesar Castiglione

PENTRU *MESSER* ALFONSO ARIOSTO

I. Se spune că Pitagora găsise odinioară cu foarte multă iscusinţă, şi în chip cu totul fericit, măsura trupului lui Hercule în felul următor : ştiindu-se că locul pe care tot la cinci ani se desfăşurau jocurile olimpice în Ahaia, lîngă Elida, adică locul din faţa templului lui Jupiter Olimpicul, fusese măsurat de Hercule cu propriul său picior şi că după această măsură se clădise un stadion de şase sute douăzeci şi cinci de picioare şi, ştiindu-se de asemenea că şi celelalte stadioane clădite mai apoi de către urmaşi, în toată Grecia, măsurau şi ele tot şase sute douăzeci şi cinci de picioare, dar cu ceva mai scurte decît picioarele lui Hercule, Pitagora, după măsura aceea, aflã cu uşurinţă cu cît era mai mare piciorul lui Hercule decît al celorlalţi muritori ; şi astfel, aflînd măsura piciorului, după dînsa pricepu că întregul trup al lui Hercule era, păstrînd proporţiile, cu atît mai mare decît al celorlalţi oameni, cu cît acel stadion era şi el mai mare decît celelalte. Prin urmare, domnia-ta, *messer* Alfonso, judecînd la fel, după această mică parte dintr-un întreg, îţi poţi da seama limpede în ce măsură a fost superioară curtea din Urbino tuturor celorlalte din Italia, dacă vei ţine seama în ce măsură jocurile, ce-s născocite îndeobşte spre a odihni sufletele ostenite de cele mai anevoioase îndeletniciri, au fost la această curte superioare tuturor celorlalte jocuri ce se jucau la alte curţi. Şi dacă acestea erau altfel, e lesne să-ţi închipui cum erau celelalte virtuoase îndeletniciri cărora toţi cîţi se aflau de faţă li se dedau cu trup şi suflet ; lucru despre care eu îndrăznesc cu încredere a vorbi şi

cu nădejdea de a fi crezut, pentru că nu ridic în slăvi lucruri atît de îndepărtate încît să-mi fie îngăduit a le da glas prin închipuire, şi aşişderea pentru că pot să le dovedesc prin mărturia multor oameni vrednici de toată încrederea, care mai sînt şi azi în viaţă şi care au cunoscut şi au văzut cu ochii lor viaţa şi obiceiurile ce-au înflorit pe vremuri la aceea curte ; şi mă simt dator, pre cîte îmi stă în putinţă, de-a încerca în chip şi fel să scap de negura uitării omeneşti această luminoasă amintire şi scriind s-o fac să retrăiască în sufletele urmaşilor. Drept care poate, în viitor, se vor afla şi din aceia care vor pizmui secolul nostru şi din această pricină, pentru că nu e om pe lumea aceasta care, citind despre faptele minunate ale celor din vechime, să nu-şi facă în sinea lui, despre cei de cari se scrie, o părere mai bună decît cea pe care o exprimă cărţile, chiar dacă ele au fost scrise în chip desăvîrşit. De aceea aş vrea ca toţi aceia în a căror mînă va ajunge această carte — dacă va fi vreodată totuşi vrednică de o bunăvoinţă atît de mare încît să merite a fi citită de nobili cavaleri şi preacinstite doamne — să creadă şi să fie siguri că acea curte din Urbino a fost cu mult mai strălucită şi din belşug împodobită cu oameni fără de pereche, decît aş putea eu s-o dovedesc prin scris : căci dacă ar fi şi în mine atîta elocinţă pre cîtă vrednicie se ascundea în ei, n-aş avea nevoie de altă mărturie spre a fi pe deplin crezut de către cei ce n-au văzut cu ochii lor această curte.

II. Aşa dar adunîndu-se toţi cei de care pomeneam, a doua zi, la locul obişnuit şi aşezîndu-se în tăcere, fiecare îşi întoarse ochii către *messer* Federico şi către Magnifico Juliano, aşteptînd să vadă care din ei va începe să vorbească. Drept care doamna Ducesă, care stătuse o bucată de vreme tăcută, zise : „Senior Magnifico, fiecare doreşte s-o vadă pe femeia aceasta a domniei-tale, atît de bine împodobită cu o seamă de însuşiri ; dar dacă nu ne-o vei înfăţişa astfel încît toate frumuseţile ei să se vădească pe deplin, vom socoti că o pizmuieşti". La care seniorul Magnifico răspunse : „Doamnă, dacă aş socoti-o frumoasă, v-aş arăta-o fără de alte podoabe, adică într-acel chip în care Paris a rîvnit pe vremuri a le vedea pe cele trei zeiţe [1] ; dar dacă aceste doamne, care totuşi se pricep s-o facă, nu mă

[1] Goală, adică.

ajută s-o gătesc şi s-o împodobesc, mă tem că nu numai seniorul Gasparo şi Frigio, dar şi toţi ceilalţi cîţi mai sînt de faţă vor fi îndreptăţiţi pe drept cuvînt a o bîrfi. De aceea, cît timp ea îşi mai păstrează încă neîntinată faima frumuseţii, poate ar fi bine să i-o tăinuim şi noi şi să vedem ce-i mai rămîne de spus lui *messer* Federico despre curtean, care fără îndoială e cu mult mai frumos decît ar putea fi acea doamnă de curte pe care am de gînd s-o zămislesc." „Ceea ce-mi pusesem în gînd să vă spun, răspunse *messer* Federico, nu-l priveşte în aşa măsură pe curtean, încît să nu poată fi lăsat de-o parte fără de nici o pagubă ; dimpotrivă, e un subiect aproape întru totul deosebit de cele ce s-au spus pînă acum." „Şi care ar fi acest subiect ?" întrebă doamna Ducesă. *Messer* Federico îi răspunse : „Eu mă hotărîsem să lămuresc, pre cîte îmi stă în putinţă, originea acelor confrerii şi ordine cavalereşti instituite de principi vestiţi sub felurite nume : aşa ar fi de pildă Ordinul Sfîntului Mihail al casei regale din Franţa, Ordinul Jartierei al casei regale din Anglia, acela al Lînei de aur în Burgundia, felul în care se acordau aceste ordine şi cum erau lipsiţi de ele cei care o meritau ; cum au luat fiinţă odinioară, care le-au fost întemeietorii şi cu ce scop le-au întemeiat ; de ce anume cavalerii lor sînt ţinuţi în mare cinste chiar şi la curţile de vază. Mă gîndeam de asemenea, dacă timpul mi-ar fi îngăduit, să vorbesc nu numai despre feluritele obiceiuri care se întîlnesc la curţile prinţilor creştini, fie pentru a-i sluji pe ei, fie pentru a sărbători ceva, fie pentru a se înfăţişa la reprezentaţiile obsteşti, ci şi să spun cîte ceva despre curtea sultanului, dar mai ales despre aceea a regelui Sofi al Persiei, căci, aflînd eu de la negustorii care au trăit mult timp în acea ţară că nobilii de prin partea locului sînt oameni foarte vrednici şi cu deprinderi alese, şi că atît în conversaţie, cît şi în felul în care slujesc femeile iubite, cît şi în toate faptele lor sînt plini de curtenie şi de măsură, iar la nevoie, în faptele de arme, în jocuri şi la sărbători sînt gata a da dovadă de multă măreţie, de generozitate şi farmec înnăscut, mi-a fost plăcut să aflu care sînt în aceste lucruri chipurile după care ei sînt mai mult sau mai puţin preţuiţi, în ce constă tot fastul lor şi eleganţa în veşminte şi în armele pe care le poartă ; în ce se aseamănă şi în ce se deosebesc de noi ; cum obişnuiesc femeile lor să stea de vorbă cu bărbaţii şi cu cîtă modestie îi încurajază pe cei ce le slujesc întru iubire. Dar într-adevăr nu prea e potrivit acum să vă vorbesc despre

acestea toate, fiind altele mult mai importante de spus şi mult mai aproape de ceea ce ne-am propus de la început.“

III. „Dimpotrivă, zise seniorul Gasparo, şi aceasta şi multe alte lucruri sînt mai potrivite decît ar fi zugrăvirea unei femei de curte, de vreme ce aceleaşi reguli care îi slujesc curteanului, îi vor sluji şi ei ; pentru că şi ea va trebui să ţină seama, în tot ceea ce face, de timp, de loc şi va trebui să respecte, pe cît îi îngăduie slăbiciunea ei de femeie, toate celelalte condiţii despre care s-a vorbit atîta, întocmai ca şi curteanul. Şi de aceea, în loc de aceasta, poate că n-ar fi fost rău să arătăm cîteva din acele amănunte care ţin de slujirea făpturii unui principe şi pe care curteanul de asemenea trebuie să le cunoască şi să le săvîrşească cu graţie firească ; sau să vorbim despre felul în care trebuie să săvîrşească exerciţiile trupeşti, să călărească adică, să mînuiască armele, să lupte, cît şi despre greutăţile pe care le întîmpină în săvîrşirea lor.“ Grăi atunci, rîzînd, doamna Ducesă : „Seniorii, în ce priveşte făptura lor, nu se slujesc de un curtean atît de desăvîrşit cum este acesta al nostru ; cît despre exerciţiile trupeşti, despre putere şi îndemînare, pe acestea le vom lăsa în grija lui *messer* Pietro Monte al nostru, ca să ni le vădească el la vremea potrivită ; pentru că acum seniorul Magnifico nu ne va vorbi decît despre această doamnă, de care îmi vine a crede că aţi început a vă cam teme şi tocmai de aceea aţi vrea să schimbăm vorba“. Răspunse atuncea Frigio : „Adevărul e că a vorbi acum despre femei, cînd ne mai rămîn încă atîtea lucruri de spus despre curtean, nu e nici potrivit şi nici nu are legătură cu cele despre care discutăm, aşa încît nu s-ar cădea să amestecăm una cu alta“. „Domnia-ta faci o mare greşeală, răspunse *messer* Cesare Gonzaga ; căci aşa după cum nici o curte, oricît de mare ar fi, nu poate avea fără femei nici strălucire, nici veselie, nici podoabe de preţ în sînul ei, tot aşa nici curtean nu poate fi care să aibă farmec, să fie întotdeauna plăcut şi îndrăzneţ, să ştie a săvîrşi frumoase fapte cavalereşti, dacă în toate acestea n-ar fi îmboldit de cunoaşterea, de dragostea şi de plăcerea pe care i-o oferă femeile : şi chiar şi faptul însuşi de a vorbi despre curtean e un lucru nedesăvîrşit în sine, dacă femeile, dîndu-şi şi ele părerea, nu-şi aduc partea lor de gingăşie, prin care împodobesc şi fac a fi într-adevăr desăvîrşită curtenia.“ La care vorbe rîse seniorul Ottaviano şi zise apoi : „Iată o fărîmă din acea momeală ce-i face pe bărbaţi să înnebunească“.

IV. Seniorul Magnifico, întorcîndu-se atunci către Ducesă, grăi : „Doamnă, de vreme ce asta ţi-e voia, eu am să spun tot ceea ce-mi revine, dar cu amarnice îndoieli că nu voi şti s-o fac cum trebuie ; de bună seamă mi-ar fi mult mai uşor să plăzmuiesc o doamnă ce-ar merita să fie regina lumii întregi, decît îmi este a zugrăvi o femeie de curte desăvîrşită : căci pentru aceasta din urmă nu ştiu de unde să iau pildă ; pe cîtă vreme pentru regină n-aş avea nevoie să merg prea departe, fiindu-mi deajuns a-mi închipui dumnezeieştile însuşiri ale unei Doamne [1] pe care o cunosc şi, contemplînd-o, să-mi îndrept toate gîndurile mele spre stăruinţa de-a rosti cu limpezime în cuvinte ceea ce mulţi zăresc cu ochii ; şi chiar dacă n-aş izbuti să ajung la altceva, ar fi deajuns să-i dau în vileag numele, pentru a putea să zic că mi-am îndeplinit misiunea." Grăi atunci doamna Ducesă : „Nu te îndepărta de subiect, senior Magnifico, ci păstrează rînduiala hotărîtă şi zugrăveşte-ne această femeie de curte, astfel încît o doamnă atît de nobilă să aibă slujitori aşişderi pe măsura ei". La care seniorul Magnifico, urmîndu-şi vorba, zise: „Deci, preamărită Doamnă, eu, ca să se ştie că porunca domniei-tale e în stare a mă îndemna să încerc şi ceea ce nu ştiu să fac, am să vorbesc despre această desăvîrşită doamnă aşa cum mi-aş dori-o eu ; iar după ce-o voi plăsmui după pofta inimii mele, nemaigăsind alta ca ea, o voi păstra-o pentru mine, asemeni lui Pigmalion. Şi deoarece seniorul Gasparo zicea că aceleaşi reguli de care pomeneam cînd era vorba despre curtean i se potrivesc şi unei doamne de curte, eu ţin să spun că nu sînt de aceeaşi părere, căci deşi unele din însuşiri le sînt comune şi tot atît de trebuincioase bărbatului cît şi femeii, mai sînt şi alte cîteva care se potrivesc mai mult femeii decît bărbatului, iar altele sînt potrivite bărbatului, şi de ele femeile trebuie să se ţină cît mai departe. Acelaşi lucru se întîmplă şi cu îndeletnicirile trupeşti ; dar mai presus de toate mi se pare că mai cu seamă în purtări, în vorbe, în gesturi şi în tot felul ei de-a fi, femeia se cuvine a se vădi cu totul deosebită de bărbat, pentru că după cum bărbatului îi şade bine a arăta o anumită bărbăţie robustă şi întru totul hotărîtă, tot astfel şi femeii îi şade bine a dovedi o duioşie blîndă şi gingaşe, cu un anumit soi de dulceaţă în fiece miş-

[1] Este vorba de ducesa Elisabeta, prezentă la discuţii.

care a ei, care atît cînd merge, cît şi cînd stă pe loc ori cînd vorbeşte orice-ar vorbi, s-o arate a fi femeie, fără de nici o asemănare cu bărbatul. Adăugînd, aşa dar, acest sfat regulilor pe care aceşti domni i le-au dat curteanului, socotesc că de multe din ele se va sluji şi ea, împodobindu-se în acelaşi timp cu cele mai frumoase însuşiri, aşa după cum spune seniorul Gasparo ; căci socotesc că multe virtuţi sufleteşti sînt tot atît de trebuincioase femeii ca şi bărbatului ; aşişderi lui va trebui şi ea să fie de neam mare, să se ferească de afectare, să aibă o graţie firească în tot ceea ce face, deprinderi alese, să fie isteaţă, prevăzătoare, nu trufaşe, pizmaşe, clevetitoare, deşartă, certăreaţă, săracă cu duhul, să ştie a dobîndi şi a păstra bunăvoinţa stăpînei sale şi a tuturor celorlalţi şi aşişderea să săvîrşească cu graţie şi pricepere acele îndeletniciri ce li se potrivesc femeilor. De asemenea socot că ei frumuseţea îi este cu mult mai de trebuinţă decît bărbatului, pentru că într-adevăr mult îi lipseşte aceleia dintre femei căreia îi lipseşte frumuseţea. De aşişderea se va cădea să fie mai prevăzătoare decît bărbatul şi să aibă mai multă grije ca să nu dea prilej a se vorbi urît pe seama ei, şi să facă astfel încît nu numai să nu păcătuiască, dar nici măcar o umbră de bănuială să n-o atingă, pentru că o femeie nu află atîtea chipuri de a se apăra de defăimare, pre cîte află un bărbat. Dar deoarece contele Ludovico ne-a desluşit cu de-amănuntul care ar trebui să fie îndeletnicirea de căpetenie a curteanului şi a ales-o pe cea a armelor, mi se pare potrivit să spun şi eu, după a mea părere, care ar urma să fie îndeletnicirea doamnei de curte ; lucru pe care, dacă îl voi duce la bun sfîrşit, mă voi socoti scăpat în mare parte de îndatorirea mea.

V. Lăsînd deci de o parte acele virtuţi sufleteşti care le sînt comune amîndurora, ca de pildă prudenţa, mărinimia, cumpătarea şi alte multe, cît şi acele însuşiri ce li se potrivesc tuturor femeilor fără osebire, ca de pildă bunătatea, discreţia, faptul de-a şti să ţină bună rînduială în averea soţului, de-a şti să se îngrijească de casă şi copii atunci cînd este măritată, şi toate acele îndatoriri ce i se cer unei mame bune, spun că aceleia dintre femei care trăieşte la o curte i se cere mai presus de orice o anumită graţie plăcută, cu ajutorul căreia să poată sta de vorbă cu orişicine despre lucruri cinstite şi plăcute, potrivite timpului şi locului, cît şi rangului celui cu care vorbeşte, însoţindu-şi deprinderile tihnite şi modeste şi acea bună-

cuviință ce va trebui s-o călăuzească în toate faptele sale, cu o promptă vioiciune a minții, prin care să se dovedească finețea spiritului său : dar toate acestea să le facă cu atîta bunătate și blîndețe în întreg felul ei de-a fi, încît să fie socotită nu mai puțin sfielnică, prevăzătoare și omenoasă, decît plăcută, ageră la minte și înțeleaptă : de aceea va trebui ca în tot ce face să păstreze o cale de mijloc, ce nu e lesne de urmat și care e alcătuită din lucruri ce-s cu totul opuse și tocmai cu ajutorul ei să ajungă la anumite limite, pe care însă niciodată să nu le depășească. Nu va trebui deci ca această doamnă, din dorința de a fi socotită bună și cinstită, să fie atît de îndărătnică și să vădească în așa măsură că-i este silă de societate și de discuțiile oarecum mai deșuchiate, încît aflîndu-se a fi de față la ele să se ridice și să plece ; pentru că foarte ușor s-ar putea crede că se preface a fi atît de sobră și rușinoasă numai pentru a se ascunde ceea ce se bănuiește că ceilalți ar putea să afle despre ea ; și-atare apucături, sălbatice de-a-dreptul, sînt pururi odioase. Pe de altă parte însă, spre a se vădi plăcută și fără de prejudecăți, nu va trebui de asemeni nici să rostească vorbe deșucheate, nici să vădească o familiaritate nechibzuită și fără frîu și nici să nu se poarte astfel încît să lase a se crede ceea ce în fapt nu e ; dimpotrivă, aflîndu-se de față la atari discuții, va trebui să le asculte rușinoasă și cu o undă de roșeață în obraji. De asemenea va trebui să se păzească de o altă greșeală, în care mi-a fost dat să văd multe femei căzînd, și anume aceea de a spune și de-a asculta pe ceilalți cu plăcere atunci cînd vorbesc de rău pe alte femei ; pentru ca acelea dintre ele care, atuncea cînd aud povestindu-se despre purtarea destrăbălată a altor femei, se tulbură arătînd că nu cred nici o vorbă și că socotesc ca ceva monstruos ca o femeie să fie nerușinată, te îndreptățesc a crede că, părîndu-li-se lor acel cusur neînchipuit de mare, ele n-ar fi în stare nicicînd să-l săvîrșească ; pe cîtă vreme cele ce n-au altă treabă decît să ștricească amorurile altora, pe care apoi le povestesc cu neînchipuită bucurie și în cele mai mici amănunte, acelea par că-s invidioase și că doresc ca toată lumea să afle aceste lucruri, pentru ca aceleași lucruri, de le vor face ele, să nu le fie luate în nume de rău ; și-așa se face că ajung să chicotească pe înfundate și să se poarte astfel, încît însăși purtarea lor e mărturie limpede că se desfată de minune cu asemenea povești. Și-așa se face de asemeni că bărbații, deși se pare că le ascultă bucuros, de cele mai

multe ori le țin de rău și le vădesc foarte puțin respect, părîndu-li-se că prin acele purtări femeile le fac avansuri, drept care apoi alunecă pe căi care pe drept cuvînt îi învrednicesc de ocară și pînă la urmă ajung să le prețuiască atît de puțin, încît nu le mai pasă aproape de loc de ele, ci dimpotrivă îi plictisesc de-a dreptul : în schimb nu e bărbat pe lumea asta care, oricît ar fi de obraznic și de nerușinat, să nu vădească respect față de acele femei ce-s cumsecade și cinstite ; pentru că acea seriozitate ce este îndulcită de înțelepciune și bunătate devine un scut de apărare împotriva obrăzniciei și a cruzimii îngîmfaților ; de unde se vede că o vorbă, un zîmbet, un gest de bunăvoință, oricît ar fi de mic, din partea unei femei cinstite, e mult mai prețuit de fiecine, decît toate dovezile de dragoste și toate mîngîierile acelora ce fără pic de sfiiciune vădesc atare lipsă de rușine ; și chiar dacă nu sînt desfrînate, cu acele chicoteli destrăbălate, cu flecăreala, obrăznicia și cu obiceiurile lor vulgare, se dovedesc a fi.

VI. Și deoarece cuvintele care nu ascund în sine un miez de oareșcare însemnătate, sînt goale și copilărești, doamna de curte, în afară de-o judecată sănătoasă ce-i va sluji ca să cunoască rangul și starea celui cu care stă de vorbă, astfel încît să-l întrețină în chip plăcut și cu folos, va trebui să mai știe încă o mulțime de lucruri ; și să știe, vorbind, să aleagă acele subiecte care să fie potrivite cu rangul celui cu care stă de vorbă, avînd grije să nu scape fără să vrea cuvinte ce-ar putea să-l jignească. Să se ferească de asemeni ca nu cumva, lăudîndu-se prostește sau fiind prea împrăștiată în vorbă, să-l ajungă a-l plictisi. Să nu amestece în discuțiile plăcute și hazlii lucruri serioase, și nici în acestea glume sau păcăleli. Să nu vădească în chip prostesc că știe lucruri pe care nu le cunoaște, ci dimpotrivă, cu modestie să încerce a-și face cinste prin tot ceea ce știe, ferindu-se, precum s-a spus, în toate celea de afectare. Într-un chip deprinderile alese îi vor fi cu adevărat podoabă, exercițiile trupești ce-s potrivite unei femei va izbuti să le săvîrșească cu neîntrecută grație, conversația ei va fi bogată, chibzuită, cuviincioasă și plăcută și într-acest chip va fi nu numai îndrăgită, ci așișderea și respectată de toată lumea și vrednică poate de-a sta alături de acest neîntrecut curtean, atît prin însușirile sufletești cît și prin cele trupești."

VII. Ajungînd aici seniorul Magnifico tăcu și rămase pe gînduri, ca și cum ar fi pus capăt vorbirii sale. Grăi atunci

seniorul Gasparo : „Într-adevăr domnia-ta, senior Magnifico, ai împodobit-o cu nenumărate calităţi pe această doamnă şi ai zugrăvit-o desăvîrşită ; cu toate acestea însă îmi pare că te-ai referit mai mult la lucruri generale, atribuindu-i însuşiri atît de măreţe, încît ţi-a fost ruşine să ni le desluşeşti mai pe îndelete ; pare că mai curînd le-ai fi dorit într-însa, ca cei care rîvnesc lucruri ce nu sînt cu putinţă sau supranaturale, decît să fi încercat a ni le pildui spre a ne învăţa ceva. De aceea aş vrea să ne explici mai bine care sînt îndeletnicirile trupeşti potrivite unei doamne de curte, în ce fel trebuie să converseze în societate şi care anume sînt acele multe lucruri pe care spui domnia-ta că se cuvine să le cunoască ; de asemenea dacă socoteşti că prevederea, generozitatea, cumpătarea şi celelalte multe virtuţi pe care le-ai pomenit îi sînt de folos numai pentru buna îngrijire a casei, a copiilor şi a familiei — lucru din care domnia-ta nu vrei ca ea să-şi facă o îndeletnicire de căpetenie — sau dimpotrivă îi ajută atît în conversaţie, cît şi în săvîrşirea cu graţie a îndeletnicirilor trupeşti ; şi pentru Dumnezeu, ia seama şi n-aşeza atari virtuţi mărunte în slujba unei sarcini atît de josnice, încît să ajungă a se ruşina de ea.“ Rîse la una ca asta seniorul Magnifico şi apoi grăi : „Orice-ai face, senior Gasparo, pare că ţi-e cu neputinţă să nu-ţi arăţi duşmănia faţă de femei ; adevărul e că mie unul mi s-a părut c-am spus destul, mai cu seamă fiind vorba de asemenea ascultători ; căci nu-mi pot închipui să fie vreunul aici de faţă care, în ce priveşte îndeletnicirile trupeşti, să nu ştie că unei femei nu i se potriveşte să mînuiască armele, să călărească, să bată mingea, să se lupte şi multe alte lucruri ce li se potrivesc bărbaţilor.“ La care Unico Aretino zise : „La cei din vechime exista obiceiul ca femeile să lupte goale cu bărbaţii ; dar noi am pierdut acest bun obicei împreună cu multe altele“. „Şi eu, pe vremea mea, adăugă *messer* Cesare Gonzaga, am văzut femei bătînd mingea, mînuind armele, călărind, mergînd la vînătoare şi săvîrşind aproape toate exerciţiile pe care poate să le facă un cavaler.“

VIII. „De vreme ce, răspunse seniorul Magnifico, mi-e îngăduit s-o plăzmuiesc pe această doamnă după placul meu, eu nu numai că nu doresc ca ea să se îndeletnicească cu aceste treburi bărbăteşti, atît de aspre şi viguroase, dar mai doresc de asemeni ca şi pe cele care sînt potrivite unei femei, ea să le săvîrşească cu grije şi cu acea blîndă gingăşie ce, după cum

spuneam, o prinde atît de bine ; de aceea în dans n-aş vrea s-o văd făcînd mişcări prea repezi şi forţate şi nici cînd cîntă, fie cu vocea, fie la vreun instrument, nu mi-ar plăcea s-o aud scoţînd triluri prea alese şi prea puternice, lucru ce dovedeşte mai degrabă meşteşug decît delicateţe ; cît despre instrumentele pe cari le foloseşte, după părerea mea, ele trebuie să răspundă acestei dorinţe. Închipuiţi-vă cît de urît ar fi să vezi o femeie bătînd în tobă, cîntînd la fluier, suflînd în trîmbiţă sau folosindu-se de alte asemenea instrumente ; şi aceasta numai pentru că stridenţa lor ascunde şi răpeşte acea suavă gingăşie ce împodobeşte orice faptă ce-i săvîrşită de-o femeie. De aceea cînd e vorba să dănţuiască ori să cînte orişice soi de muzică, ea va trebui să se hotărască a face treaba asta numai după ce se va lăsa dintîi rugată, făcînd-o apoi cu o anumită sfiiciune, ce să vădească acea nobilă ruşinare ce e potrivnică neruşinării. De asemenea ea va trebui să-şi potrivească şi îmbrăcămintea cu acest scop şi să se îmbrace în aşa fel încît să nu pară vanitoasă şi uşuratecă. Dar deoarece femeilor le este îngăduit, ba chiar este de datoria lor, să aibă mai multă grije de frumuseţe decît bărbaţii, şi deoarece frumuseţea este de mai multe feluri, doamna de curte va trebui să aibă atîta judecată încît să-şi dea seama care sînt veşmintele ce îi sporesc farmecul şi sînt mai potrivite cu acele treburi pe care are de gînd să le săvîrşească în clipa aceea, şi de ele să se slujească : şi ştiindu-se frumoasă, de-o frumuseţe caldă şi vioaie, ea trebuie s-o sporească prin vorbe, prin mişcări şi îmbrăcăminte, făcînd astfel ca toate acestea să tindă către voioşie, aşa după cum alta, care de asemeni ştie că are o fire blîndă şi aşezată, trebuie ca şi în purtare să se vădească atare, pentru a spori ceea ce în ea este un dar al firii. Aşa de pildă, fiind puţin mai grasă ori mai slabă decît se cere a fi, mai albă sau mai negricioasă, ea tocmai prin îmbrăcăminte va trebui să se ajute, făcînd aceasta însă pre cît se poate într-ascuns ; şi străduindu-se să fie întotdeauna îngrijită, să nu arate niciodată că se căzneşte a fi astfel şi că îşi dă într-acest scop silinţa.

IX. Şi deoarece seniorul Gasparo întreabă aşişderi care sînt acele multe lucruri pe care se cuvine să le ştie, în ce anume fel trebuie să ducă o conversaţie şi dacă însuşirile ei vor trebui să slujească şi acestui scop, spun dar că ţin cu dinadinsul ca ea să aibă cunoştinţă de tot ceea ce aceşti domni vroiau să ştie curteanul nostru, iar cît priveşte acele îndeletniciri despre care

spuneam că nu-i sînt potrivite ei, poftesc ca despre ele să ştie atît cît ştiu cei care nu le înfăptuiesc : şi aceasta pentru ca să ştie să le laude şi să preţuiască pe cavaleri mai mult ori mai puţin, aşa precum o merită. Şi pentru a repeta în parte şi în cîteva cuvinte ceea ce s-a mai spus, vreau ca această doamnă să cunoască literatura, muzica, pictura, să ştie să danseze şi să petreacă, însoţind cu modestia ei cumpătată şi cu strădania de a face întotdeauna o impresie bună toate celelalte sfaturi pe care i le-am dat curteanului nostru. În felul acesta va izbuti ca în tot ceea ce face, în vorbă, în rîs, în joc, cît şi în rostirea vorbelor de duh, să fie într-adevăr fermecătoare şi în felul acesta conversaţia ei, cu orişicine ar sta de vorbă, va fi aşa precum se cere, iar glumele şi vorbele de duh pe care le va spune vor fi întru totul potrivite ei. Şi deşi pare că mărinimia, cumpătarea, înfrînarea, dîrzenia sufletească, prevederea şi celelalte virtuţi n-au mare importanţă în conversaţie, eu vreau ca doamna mea pe toate acestea să le aibă, nu atît pentru a-i sluji la conversaţie, deşi şi acolo îi pot prinde bine, cît pentru a fi virtuoasă şi pentru ca numitele virtuţi s-o facă astfel, încît să fie vrednică de preţuirea tuturor şi pentru ca fiecare din faptele ei să poarte pecetea acestor virtuţi."

X. „Mă mir, grăi atunci, rîzînd, seniorul Gasparo, că de vreme ce doreşti ca femeile să cunoască literatura, să ştie ce înseamnează înfrînarea, dărnicia şi cumpătarea, nu le ceri de asemeni să conducă şi oraşele, să facă legi şi să se aşeze în fruntea oştilor ; iar bărbaţii să şadă la bucătărie ori să toarcă." La care seniorul Magnifico, rîzînd şi el, răspunse : „Poate că n-ar fi rău nici asta ; apoi adăugă : Nu ştii domnia-ta că Platon, care la drept vorbind nu prea avea la inimă femeile [1] le-a dat în pază oraşele, dîndu-le în schimb bărbaţilor toate celelalte funcţii războinice ? Şi nu crezi că s-ar găsi destule printre ele care să ştie a conduce oraşe şi oştiri tot atît de bine ca şi bărbaţii ? Eu nu le-am încredinţat aceste funcţii, fiindcă eu nu zămislesc o regină, ci doar o doamnă de curte. Ştiu bine că domnia-ta ai vrea să reînnoieşti, pe tăcute, nedreapta ocară pe care seniorul Ottaviano a adus-o aseară femeilor : şi anume că femeile ar fi făpturi cu totul nedesăvîrşite, că n-ar fi în stare de nici o faptă virtuoasă şi că în comparaţie cu bărbaţii

[1] Castiglione atribuie lui Platon o idee eronată, care nu-i aparţine.

valoarea lor ar fi cu mult mai mică, iar demnitatea inexistentă : dar adevărul e că şi domnia-ta şi dînsul aţi face o mare greşeală, dacă aţi gîndi aşa".

XI. Grăi atunci seniorul Gasparo : „Eu n-aş vrea să repet lucruri care au fost spuse o dată ; în schimb domnia-ta ai vrea să mă îndemni să spun vreun cuvinţel care ar putea jigni sufletul doamnelor de faţă, spre a mă învrăjbi cu ele, aşa precum domnia-ta cu laude prefăcute vrei să le dobîndeşti bunăvoinţa. Dar ele sînt atît de înţelepte, pe lîngă toate celelalte femei, încît, chiar dacă adevărul nu este în favoarea lor, îl îndrăgesc mai mult decît laudele prefăcute ; şi nici nu iau în nume de rău spusele celor ce susţin că bărbaţii au mai multă demnitate decît ele ; dealtminteri ele înşile vor mărturisi că domnia-ta ai spus lucruri nemaiauzite şi că i-ai atribuit doamnei de curte unele însuşiri ridicole, ba chiar de-a-dreptul imposibile şi atîtea virtuţi, că Socrate şi Cato împreună cu toţi filozofii din lume sînt nimic pe lîngă ea ; aşa că vezi, la drept vorbind, mă mir că nu ţi-a fost ruşine să întreci pînă-ntr-atît măsura. Căci s-ar fi cuvenit a-ţi fi deajuns s-o plăzmuieşti frumoasă, înţeleaptă, cinstită şi curtenitoare, pricepută la conversaţie, fără a se face vrednică de ocară prin dansuri, cîntece, jocuri, rîsete, vorbe de duh şi alte toate cîte se obişnuiesc la curte ; dar faptul de-a dori cu orice preţ s-o faci atotştiutoare şi s-o dăruieşti cu acele însuşiri ce pînă şi la bărbaţi atît de rar ni-e dat a le întîlni, chiar şi în vremile trecute, acesta e un lucru ce nici răbdat nu poate fi, nici barem ascultat. Că femeile ar fi făpturi nedesăvîrşite şi prin urmare mai puţin demne decît bărbaţii şi incapabile de toate acele virtuţi pe care le aflăm la ei, e un lucru pe care nu vreau să-l susţin altminteri, deoarece valoarea şi vrednicia acestor doamne ar fi deajuns ca să mă desminţească : spun însă că bărbaţi nespus de învăţaţi ne-au lăsat scris cum că natura, ca una ce se străduieşte şi tinde a face lucruri din ce în ce mai desăvîrşite, ar plăzmui, dacă-ar putea, iarăşi şi iarăşi doar bărbaţi ; şi că atunci cînd pe pămînt se naşte o femeie, aceasta e un cusur şi o greşeală a naturii, potrivnică voinţei ei, tot aşa după cum se întîmplă atunci cînd se naşte un orb, un şchiop sau altul cu cine ştie ce meteahnă, ori tot aşa precum vedem în unii pomi nenumărate poame ce n-ajung niciodată să se coacă : în acelaşi fel poate fi şi femeia numită o făptură născută la întîmplare ; şi că e aşa precum vă spun,

vă puteţi convinge judecînd faptele bărbatului şi ale femeii, şi deducînd din ele perfecţiunea unuia şi a alteia. Cu toate acestea însă, avînd femeile aceste cusururi din vina naturii care le-a făcut astfel, noi nu trebuie să le urîm din pricina aceasta şi nici să le lipsim de acel respect care pe drept li se cuvine ; dar a le preţui mai mult decît o merită, aceasta mi se pare greşeală mult prea bătătoare la ochi."

XII. Magnifico Juliano aştepta ca seniorul Gasparo să-şi urmeze şirul vorbei, dar văzînd că tace, zise : „În legătură cu imperfecţiunea femeilor mi se pare că domnia-ta ai adus un argument ce nu stă în picioare ; şi acestui argument, deşi poate nu-i potrivit să intru acum în astfel de amănunte, eu îi voi răspunde, după părerea celor ce se pricep la asta şi după cum o cere adevărul, că substanţa, în orice lucru ar fi, nu poate să cuprindă în sine mai mult ori mai puţin ; căci după cum nici o piatră nu poate fi mai perfectă decît altă piatră, în ceea ce priveşte substanţa ei de piatră, şi nici o bucată de lemn mai perfectă decît altă bucată, tot aşa un om nu poate fi mai perfect om decît un altul şi prin urmare bărbatul nu va fi mai perfect decît femeia, în ceea ce priveşte substanţa sa formală [1], pentru că atît unul cît şi celălalt fac parte din specia omului, iar ceea ce-i deosebeşte este un lucru întîmplător şi nicidecum esenţial. Iar dacă îmi vei spune că bărbatul este mai perfect decît femeia, dacă nu în ceea ce priveşte esenţa, atunci măcar în ceea ce priveşte caracterele secundare, îţi voi răspunde că aceste caractere secundare trebuie să se cuprindă fie în trup, fie în suflet ; dacă e vorba despre trup, faptul că bărbatul este mai voinic, mai sprinten, mai uşor sau mai răbdător la oboseală, nu constituie un argument care să-i dovedească perfecţiunea, deoarece chiar şi între bărbaţi, cei care au aceste însuşiri în măsură mai mare decît alţii, nu sînt din pricina aceasta mai preţuiţi decît ceilalţi ; iar în războaie, unde avem de-a face cu cele mai multe din aceste fapte ce presupun forţă şi oboseală, cei mai viguroşi nu sînt întotdeauna şi cei mai preţuiţi ; iar dacă e vorba despre suflet, toate acele lucruri pe care le pot pricepe

[1] În această discuţie filozofică autorul face apel nu numai la procedeele scolasticei, ci şi la proprii ei termeni : *substanţă formală, esenţă* sau, după cum vom vedea în capitolul al XV-lea, termenii *formă* şi *materie*.

bărbaţii, le pricep şi femeile ; şi acolo unde e în stare să pătrundă inteligenţa bărbatului, pătrunde şi inteligenţa femeii."

XIII. Şi ajungînd aici, după ce se opri o clipă, Magnifico Juliano adăugă, rîzînd : „Nu ştii domnia-ta că în filozofie se ţine seama de următoarea lege : ce-i ce-s slabi la trup, la minte sînt mai ageri ? De aceea nu încape îndoială că femeile, fiind mai slabe la trup, sînt mai agere la minte şi că judecata lor este mai potrivită speculaţiilor, decît judecata bărbaţilor." După care adăugă : „Dar, lăsînd de-o parte asta, deoarece domnia-ta spuneai să aduc dovezi în legătură cu perfecţiunea bărbatului şi a femeii deducîndu-le din faptele lor, eu îţi răspund că, dacă domnia-ta ai lua aminte la ceea ce natura înfăptuieşte, ai vedea că ea nu le face pe femei aşa cum sînt din întîmplare, ci potrivit unui scop necesar ; pentru că, deşi la trup le face mai firave şi la suflet mai potolite, înzestrîndu-le cu multe alte însuşiri diferite de cele ale bărbaţilor, totuşi aceste însuşiri, atît la ei cît şi la ele, tind către un singur scop, privitor la acelaşi folos. Căci dacă datorită slăbiciunii lor femeile sînt mai puţin curajoase, tot datorită ei sînt mai grijulii ; de aceea mamele hrănesc copiii, taţii se ocupă de educaţia lor şi cu puterea ce li-e dată ei dobîndesc de afară ceea ce ele prin hărnicia lor păstrează în casă, lucru ce nu e mai puţin vrednic de laudă. Iar dacă apoi vei cerceta istoriile antice (deşi bărbaţii s-au dovedit întotdeauna zgîrciţi cînd a fost vorba de a aduce laude femeilor), cît şi cele moderne, vei vedea că virtutea nu le-a lipsit niciodată femeilor, după cum nu le-a lipsit nici bărbaţilor ; şi că de asemeni s-au găsit şi din acele femei care au pornit războaie şi-au dobîndit izbînzi glorioase ; că au condus regate cu desăvîrşită înţelepciune şi dreptate şi c-au făcut tot ceea ce ar fi făcut bărbaţii. În ce priveşte ştiinţele, nu-ţi aminteşti a fi citit despre atîtea dintre ele ce-au cunoscut filozofia ? despre altele care au fost desăvîrşite în poezie ? despre altele care au dezbătut felurite pricini acuzînd şi apărînd înaintea judecătorilor cu măiestrită elocinţă ? Despre lucrurile de mînă ar fi multe de spus, dar pentru ele nu socot că e nevoie de dovezi. Aşa dar dacă în substanţă bărbatul nu e superior femeii şi nici în ceea ce priveşte caracterele secundare — lucru pe care îl dovedeşte nu numai raţiunea, ci şi rezultatele — atunci într-adevăr nu ştiu în ce constă această perfecţiune a sa.

XIV. Şi deoarece domnia-ta spuneai că scopul naturii este întotdeauna acela de a produce lucruri din ce în ce mai perfecte şi că de aceea, dacă ar putea, ar face doar bărbaţi, pentru că a face o femeie e mai degrabă un cusur şi o greşală a naturii, decît un lucru intenţionat, eu îţi răspund că afirmaţia aceasta este total greşită ; nici nu pricep cum poţi domnia-ta să spui că natura nu intenţionează să facă femei, fără de care speţa umană nu s-ar putea păstra, lucru pe care natura îl doreşte mai mult ca orice altceva. De aceea prin mijlocirea împerechierii dintre bărbat şi femeie, natura face copiii, care reîntorc părinţilor ajunşi la bătrîneţe binefacerile primite în copilărie, prin faptul că-i hrănesc şi îi fac să retrăiască în propriii lor copii, de la care aşteaptă şi ei să primească la bătrîneţe ceea ce tineri fiind, au dat şi ei părinţilor lor ; din care pricină natura, rotindu-se într-un cerc închis, desăvîrşeşte eternitatea, învrednicind pe muritori într-acest chip de nemurire [1]. Deci fiind pentru acest scop femeia tot atît de necesară ca şi bărbatul, nu văd de ce ea ar fi făcută mai la întîmplare decît el. E foarte adevărat că natura tinde mereu să facă lucruri cît mai desăvîrşite, şi tocmai de aceea ea tinde a face omul cît mai desăvîrşit ca speţă, dar nicidecum a-l face mai degrabă bărbat decît femeie ; pentru că dimpotrivă, dacă ar face mereu bărbaţi, ar săvîrşi un lucru cu totul imperfect, deoarece după cum din trup şi suflet rezultă un amestec mai desăvîrşit decît părţile sale componente, amestec care este omul, tot aşa din împerechierea bărbatului cu a femeii rezultă un amestec destinat conservării speţei umane, fără de care părţile componente ar pieri. Drept aceea bărbatul şi femeia de la natură au fost făcuţi să fie pururi împreună şi nu pot exista unul fără de celălalt ; şi aşa se face că un bărbat nu poate fi numit bărbat dacă nu-şi are femeia lui, conform definiţiei unuia şi a celuilalt, şi nici femeie aceea ce nu-şi are bărbatul ei. Şi deoarece un singur sex denotă imperfecţiune, teologii din vechime îi atribuiau lui Dumnezeu ambele sexe ; din care pricină Orfeu spunea despre Jupiter că este totodată bărbat şi femeie şi în *Sfînta Scriptură* stă scris că Dumnezeu l-a zămislit pe om bărbat şi femeie, după chipul şi asemănarea

[1] Concept larg răspîndit în filozofia platonică.

sa ; şi adeseori poeţii, vorbind despre zei, confundă cele două sexe."

XV. Prinse a vorbi atunci seniorul Gasparo, zicînd : „N-aş vrea să intrăm în atari subtilităţi, pentru că aceste doamne nu ne-ar putea înţelege ; şi deşi eu ţi-aş aduce întru răspuns dovezi din cele mai grăitoare, ele vor crede, sau cel puţin se vor preface a crede, că n-am dreptate şi deîndată vor rosti verdictul după placul lor. Cu toate acestea însă, de vreme ce-am ajuns aici, voi spune doar atît, că, după cum bine ştii, după părerea unor oameni nespus de înţelepţi, bărbatul se aseamănă formei, iar femeia materiei, şi de aceea, aşa după cum forma este mai perfectă decît materia, ba dimpotrivă îi dă fiinţă, tot aşa bărbatul este cu mult mai perfect decît femeia. Şi îmi amintesc a fi auzit că un mare filozof spunea în *Problemele*[1] sale : Din ce anume pricină femeia, în chip firesc, iubeşte întotdeauna pe acel bărbat care a fost primul ce-a dobîndit din parte-i plăcerile iubirii ? şi dimpotrivă de ce bărbatul urăşte pe acea femeie care a fost prima cu care s-a unit astfel ? şi adăugînd şi pricina, susţine că aceasta se întîmplă deoarece într-un atare act femeia primeşte din partea bărbatului perfecţiune, iar bărbatul din partea femeii imperfecţiune ; şi tocmai de aceea fiecare îndrăgeşte în chip firesc ceea ce îl face perfect şi urăşte ceea ce-l face imperfect. Şi în afară de aceasta, un argument hotărîtor în ce priveşte perfecţiunea bărbatului şi imperfecţiunea femeii este faptul că pretutindeni orice femeie doreşte a fi bărbat, dintr-un instinct firesc, ce-o mînă să dorească perfecţiunea."

XVI. La care Magnifico Juliano răspunse de îndată : „Ele, sărmanele, nu doresc să fie bărbaţi pentru a deveni mai perfecte, ci pentru a avea o anumită libertate şi pentru ca să scape de stăpînirea pe care bărbaţii au pus-o asupra lor prin propria lor autoritate. Iar asemănarea pe care domnia-ta o faci cu materia şi cu forma nu se potriveşte întru totul ; pentru că femeia nu devine perfectă prin bărbat, aşa după cum materia devine prin formă : căci materia ia fiinţă prin formă şi fără ea nu poate fi, ba dimpotrivă cu cît mai multă materie conţin formele, cu atît sînt mai imperfecte şi dacă separăm materia de forme, ele sînt perfecte ; dar femeia nu

[1] Este vorba de *Problemata* atribuită lui Aristotel.

ia ființă prin bărbat, ci dimpotrivă, așa cum ea devine perfectă prin el, așa și el printr-însa ; drept care amîndoi ajung să genereze împreună, ceea ce n-ar putea face nici unul din ei prin sine însuși. Cît privește pricina pentru care femeia păstrează o dragoste veșnică bărbatului cu care s-a unit dintîi, în timp ce bărbatul urăște pe cea dintîi femeie a sa, eu unul n-am s-o caut acolo unde o căuta filozoful domniei-tale în *Problemele* sale, ci doar în statornicia și dîrzenia femeii și în nestatornicia bărbatului : și-aceasta dintr-o pricină firească ; pentru că fiind bărbatul de la natură înflăcărat, este firesc ca din această însușire să i se tragă ușurătatea, nestatornicia și mobilitatea ; pe cîtă vreme dimpotrivă, femeii, din răceala ei i se trage liniștea și seriozitatea hotărîtă, cît și impresii mai statornice."

XVII. Atunci doamna Emilia, întorcîndu-se către seniorul Magnifico, grăi : „Pentru Dumnezeu, termină odată cu aceste materii și forme, cu bărbații și femeile și vorbește astfel încît să poți fi înțeles ; pentru că noi am auzit și am înțeles prea bine toate relele pe care le-au spus despre noi seniorul Ottaviano și seniorul Gasparo, dar n-am auzit încă în ce chip înțelegi domnia-ta să ne aperi : de aceea îmi pare că te îndepărtezi de subiect, lăsînd în sufletul fiecăruia acea impresie proastă despre noi, pe care au sădit-o acolo acești dușmani ai noștri. " „Nu ne numi astfel, iubită Doamnă, răspunse seniorul Gasparo, căci de acest nume e vrednic mai degrabă seniorul Magnifico, care, aducînd laude nesincere femeilor, dovedește că pentru ele nu există și laude adevărate." „Nu te teme, Doamnă, adăugă Magnifico Juliano, că fiecare lucru își va afla răspunsul său ; dar eu nu vreau să ponegresc fără motiv bărbații, așa cum au făcut-o ei cu femeile ; și dacă cumva din întîmplare s-ar găsi cineva dintre cei de față care să aștearnă în scris discuțiile noastre, n-aș vrea ca acolo unde se vorbește despre aceste forme și materii, argumentele și temeiurile pe care seniorul Gasparo le aduce împotriva domniilor-voastre să rămînă fără răspuns." „Nu înțeleg, senior Magnifico, grăi atunci seniorul Gasparo, cum vei putea tăgădui că bărbatul, prin însușirile pe care le are de la natură, nu este mai perfect decît femeia, care prin însăși constituția ei e rece, pe cîtă vreme bărbatul e înflăcărat și cald ; iar căldura, activă fiind și productivă, e cu mult mai perfectă decît răceala ; și, precum știi, cerurile revarsă

asupra noastră numai căldură, nu şi răceală, pentru că aceasta nu face parte din ceea ce natura înfăptuieşte : de aceea cred că răceala femeilor este pricina slăbiciunii lor sufleteşti şi a timidităţii lor."

XVIII. „Domnia-ta ţii cu tot dinadinsul să intri în amănunte din cele mai subtile, răspunse Magnifico Juliano ; dar ai să vezi că are să-ţi meargă din ce în ce mai rău : şi ca să-ţi dovedesc, ascultă. Eu recunosc că, în sine, căldura e mai perfectă decît răceala [1] dar lucrul acesta nu se adevereşte în lucrurile amestecate şi compuse, pentru că dacă ar fi aşa, corpul ce-ar fi mai cald, ar fi şi mai perfect, ceea ce e cu totul greşit, pentru că acele trupuri sînt perfecte în care căldura şi răceala se amestecă în mod armonios. Şi îţi mai spun de asemeni că femeia este rece prin constituţie numai în comparaţie cu bărbatul, care, fiind prea cald, este departe de-o armonioasă îmbinare între căldură şi răceală ; în sine însă, femeia posedă această îmbinare, sau cel puţin e mai înclinată către dînsa decît bărbatul, pentru că are în sine acea umiditate pe măsura căldurii ei naturale, care în bărbat, din pricina prea marei uscăciuni, se pierde mult mai repede. De asemenea răceala ei este de aşa natură încît rezistă şi ajută căldurii naturale, aducînd-o mai aproape de acea armonioasă îmbinare de care pomeneam ; la bărbaţi în schimb, căldura care prisoseşte împinge curînd căldura naturală pînă la ultima treaptă, care, prin faptul că-i lipseşte hrana, curînd se pierde şi ea ; de aceea, datorită faptului că bărbaţii în actul dătător de viaţă se consumă mai mult decît femeile, se întîmplă adeseori să fie mai puţin vioi decît ele ; drept care perfecţiunea poate fi încă o dată atribuită femeilor, deoarece ele, trăind mai mult decît bărbaţii, îndeplinesc legile firii în mai mare măsură decît ei. Cît despre căldura pe care cerurile o revarsă asupra noastră nu poate fi vorba acum deoarece ea n-are legătură cu subiectul nostru ; pentru că fiind căldura aceasta păstrătoarea tuturor lucrurilor aflătoare sub globul lunii, atît calde cît şi reci, ea nu poate fi contrară frigului. Timiditatea însă la femei, chiar dacă dovedeşte o

[1] Expresiile folosite în această discuţie aparţin terminologiei hipocratice şi galenice. Unele din aceste expresii mai supravieţuiesc şi astăzi, dar cu altă semnificaţie. *Răceala* şi *căldura* ar corespunde astăzi expresiilor „temperament limfatic" şi „sanguin".

oarecare imperfecţiune, ia naştere dintr-o pricină vrednică de laudă, şi aceasta este subtilitatea şi vioiciunea spiritului, care înfăţişează intelectului cu repeziciune imaginile şi drept aceea se tulbură cu uşurinţă în faţa lucrurilor dinafară. Veţi vedea de multe ori oameni care nu se tem nici de moarte, nici de nimica altceva, dar care cu toate acestea nu se pot numi cutezători, pentru că nu cunosc primejdia şi merg cît văd cu ochii, ca nişte zănateci, fără să se gîndească la altceva ; lucru ce purcede dintr-o anumită asprime a unui spirit obtuz : de aceea nu se poate spune că un nebun e curajos ; curajul adevărat în schimb porneşte din propria hotărîre şi din voinţa dîrză de-a face ceva, cît şi din faptul de a pune mai mare preţ pe datorie şi onoare decît pe toate primejdiile din lume ; şi, chiar dacă ştii că te aşteaptă moartea, să dovedeşti atîta tărie sufletească, încît simţămintele tale să nu dea înapoi şi nici să nu se sperie, ci să-şi îndeplinească datoria în ce priveşte chibzuirea în de sine şi cîntărirea lucrurilor, întocmai aşa precum ar face-o dacă ar fi pe deplin liniştite. Aşa au fost oamenii mari şi aşa îi vrem să fie ; şi aşişderi lor multe femei, ce atît odinioară cît şi astăzi s-au dovedit suflete mari şi au săvîrşit, nu mai puţin decît bărbaţii, fapte vrednice de toată lauda."

XIX. Frigio zise atunci : „Fapta de început a fost săvîrşită atunci cînd prima femeie păcătuind, îl făcu şi pe bărbat să păcătuiască împotriva lui Dumnezeu şi lăsă drept moştenire omenirii moartea, necazurile, durerile şi toate acele nenorociri şi mizerii care şi astăzi ne năpăstuiesc." La care Magnifico Juliano răspunse : „De vreme ce pătrunzi şi în cele sfinte, nu ştii domnia-ta că şi acel păcat a fost răscumpărat tot de-o femeie [1] ce ne-a adus cu mult mai mult folos decît a fost odinioară paguba pe care ne-a pricinuit-o cea dintîi femeie, astfel încît păcatului plătit cu astfel de merite, i se poate zice pe drept cuvînt preafericit ? Dar nu vreau să-ţi mai amintesc acum cu cît sînt mai prejos toate făpturile omeneşti decît Fecioara, stăpîna noastră, ca să nu amestec lucrurile sfinte în discuţiile noastre uşuratice ; şi nici nu vreau să vă înşir cîte femei s-au lăsat cu nemărginită tărie sufletească omorîte cu cruzime de tirani în numele lui Hristos şi cîte

[1] Fecioara Maria.

altele, prin cunoştinţele lor bogate, i-au făcut de ruşine pe păgîni : iar dacă ai să vii să-mi spui că acestea sînt minuni şi har al Spiritului Sfînt, am să-ţi răspund că nu-i virtute mai vrednică de laudă, decît aceea care e încuviinţată prin mărturia lui Dumnezeu. Şi multe alte vrednice femei, despre care se vorbeşte mai puţin, vei putea singur să le afli, mai cu seamă citindu-l pe sfîntul Ieronim, ce preamăreşte pe cîteva din cele care au trăit pe vremea lui cu atari prea minunate laude, încît l-ar mulţumi pe cel mai sfînt bărbat.

XX. Gîndeşte-te apoi cîte altele mai sînt, despre care nu pomeneşte nimeni nimic, pentru că ele, bietele, se închid în ele însele, fără a vădi acea îngîmfare ce caută în popor renume de sfinţenie, aşa cum fac azi mulţi bărbaţi, ce nu sînt altceva decît nişte prefăcuţi afurisiţi şi care, uitîndu-şi sau mai degrabă ţinînd prea puţin seama de învăţătura lui Hristos — care cere ca atunci cînd omul posteşte să-şi sulemenească faţa ca să nu pară că flămînzeşte, şi porunceşte ca rugăciunile, pomana şi celelalte fapte bune să nu se facă în pieţe şi nici în sinagogi, ci în taină, astfel ca să nu ştie dreapta ce face stînga — susţin că nu e în lumea asta bine mai mare decît acela de-a da o pildă bună : şi într-acest chip, cu gîtul răsucit într-o parte şi ochii în ţărînă, împrăştie despre sine zvon că nu vor să vorbească cu femeile, că nu se hrănesc cu altceva decît cu ierburi crude, şi aşa jegoşi cum sînt şi cu sutanele zdrenţoase, îi înşală pe cei săraci cu duhul ; şi nu se dau înapoi de la măsluirea testamentelor, învrăjbesc de moarte soţ şi soţie otrăvindu-le viaţa, fac farmece şi vrăji şi cîte în lume ticăloşii ; şi apoi vin cu cîte un dicton născocit de ei care zice *Si non caste, tamen caut*[1] şi cu asta li se pare că pot îndrepta orice rău, oricît ar fi de mare şi că pot convinge cu îndreptăţit temei pe cei ce nu sînt prevăzători, că toate păcatele, oricît ar fi ele de mari, sînt cu uşurinţă iertate de Dumnezeu, dacă sînt tăinuite, astfel ca de la ele să nu purceadă o pildă rea. Astfel, cu ajutorul acestui nimb de sfinţenie care îi înconjoară şi cu discreţia lor, adeseori se străduiesc în chip şi fel să molipsească sufletul curat al unor femei : alteori să samene ura între fraţi, să conducă state, să înalţe pe unul şi să apese pe altul, să facă astfel încît oame-

[1] Dacă nu caste, măcar prudente (lat.).

nii să fie decapitaţi, întemniţaţi sau surghiuniţi ; să ajungă capul tuturor ticăloşiilor şi deţinătorii furturilor pe care le săvîrşesc mulţi prinţi. Alţii se desfată fără pic de ruşine în a părea proaspeţi şi fragezi, cu pielea bine rasă şi bine îmbrăcaţi ; şi plimbîndu-se îşi ridică puţin sutana ca să-şi arate ciorapii bine întinşi şi trupul bine legat cînd fac plecăciuni. Alţii obişnuiesc să arunce priviri cu tîlc sau să facă anumite mişcări chiar şi în biserici cînd slujesc, crezînd că astfel se fac plăcuţi şi îşi atrag toate privirile asupra lor. Oameni ticăloşiţi şi răi, străini nu numai de religie, ci şi de orice bunăcuviinţă ! Iar cînd ajung să fie învinuiţi de viaţa lor destrăbălată, îşi bat joc şi rîd de cei care îi învinuiesc şi-s gata a se lăuda cu păcatele lor." Grăi atunci doamna Emilia : „Plăcerea pe care o simţi vorbindu-i de rău pe călugări e atît de mare, încît te-ai vîrît în acest subiect fără de nici o legătură. Dar faci nespus de rău cîrtind împotriva călugărilor şi îţi încarci conştiinţa pe degeaba ; căci dacă n-ar fi ei care să se roage lui Dumnezeu pentru noi, multe alte nenorociri s-ar abate asupra noastră." Rîse de aceste vorbe Magnifico Juliano şi grăi : „Cum de-ai ghicit atît de iute, Doamnă, că era vorba despre călugări, cînd eu nici barem nu le-am pomenit de nume ? La drept vorbind însă, eu nu cîrtesc împotriva călugărilor pe ascuns, ci vorbesc limpede şi pe faţă ; şi nu mă refer la cei buni, ci la cei răi şi ticăloşi, despre care n-am spus nici măcar a mia parte din cîte ştiu." „Să nu mai vorbeşti despre călugări, îi răspunse doamna Emilia, pentru că eu socot că săvîrşesc mare păcat ascultîndu-te şi drept aceea, ca să nu te mai aud, voi pleca de aici."

XXI. „Sînt şi eu mulţumit să nu mai amintesc despre aceasta, zise Magnifico Juliano ; dar, ca să mă întorc la laudele aduse femeilor, spun că seniorul Gasparo nu-mi va putea găsi bărbat, oricît ar fi de osebit, căruia eu să nu-i găsesc soţie, fiică sau soră la fel de vrednică, ba uneori chiar superioară ; fără a mai pune la socoteală faptul că multe din ele au adus nenumărate foloase bărbaţilor lor şi uneori au îndreptat în mare măsură greşelile lor. De aceea, fiind femeile, după cum am dovedit, prin însăşi firea lor în stare de a avea aceleaşi virtuţi ca şi bărbaţii, virtuţi ale căror rezultate nu o dată le-am văzut, nu înţeleg de ce, dîndu-le eu ceea ce pot să aibă şi au avut adeseori şi au şi astăzi încă, sînt învinuit de-a spune lucruri nemaiauzite, aşa cum m-a învinuit seniorul

Gasparo, dat fiind că întotdeauna au fost pe lume şi mai sînt şi astăzi femei asemănătoare doamnei de curte pe care am plăzmuit-o eu, aşa precum sînt şi bărbaţi asemănători curteanului pe care l-au făurit aceşti domni.“ Zise seniorul Gasparo atunci : „Nu mi se par bune argumentele pe care experienţa le desminte ; şi de bună seamă dacă te-aş întreba care au fost acele femei la fel de vrednice de laudă ca şi bărbaţii cărora le-au fost soţii, surori sau fiice, sau acelea care le-au adus vreun folos şi care dintre ele le-au îndreptat greşelile, cred c-ai rămîne încurcat.“

XXII. „Ai dreptate, răspunse Magnifico Juliano, pentru că într-adevăr nici un alt lucru nu m-ar putea face să mă simt încurcat, decît mulţimea exemplelor ; şi dacă timpul mi-ar ajunge, ţi-aş istorisi în legătură cu asta povestea Octaviei, soţia lui Marc-Antoniu şi sora lui August ; acea a Porţiei, fiica lui Cato şi soţia lui Brutus ; aceea a Gaiei Cecilia, soţia lui Tarquinius Priscus, a Corneliei, fiica lui Scipione şi a nenumărate alte femei, ce-s foarte cunoscute ; şi nu numai despre ale noastre ţi-aş povesti, ci şi despre femeile barbarilor ; ca de pildă despre acea Alexandra, soţia lui Alexandru, regele iudeilor, care, după moartea soţului ei, văzînd poporul aprins de mînie şi stînd cu armele în mînă gata să omoare pe cei doi fii ai ei pe care îi avusese de la el, drept răzbunare pentru cruda şi aspra sclavie în care îl ţinuse tatăl lor, se purtă astfel încît pe dată îi potoli dreapta mînie şi cîştigă cu înţelepciune de partea fiilor acele suflete pe care tatăl, prin nesfîrşite nedreptăţi, le ridicase împotriva lor.“ „Dar spune-ne măcar cum a făcut“, zise doamna Emilia. Şi Magnifico răspunse : „Văzîndu-şi Alexandra fiii în asemenea primejdie, fără zăbavă dădu poruncă să fie aruncat trupul lui Alexandru în mijlocul pieţii ; apoi, chemînd la sine pe cetăţeni, le spuse că ştia că sufletele lor sînt aprinse de o dreaptă mînie împotriva soţului ei, căci fărdelegile pe care le săvîrşise cu cruzime împotriva lor o meritau din plin ; şi după cum cît timp trăise ea încercase neîntrerupt să-l întoarcă de la o viaţă atît de păcătoasă, aşa cum ea era gata să pună mărturie împotriva lui şi să-i ajute a-l pedepsi, mort fiind, aşa cum se putea ; de aceea să-i ia trupul şi să-l azvîrle cîinilor, chinuindu-l în chipurile cele mai crude cu putinţă ; dar îi ruga în schimb să aibă milă de bieţii copii nevinovaţi, care nu numai că nu puteau să aibe nici o vină, dar nici nu ştiau

măcar ce fărdelegi săvîrşise părintele lor. Şi aşa putere avură aceste vorbe, încît mînia îndreptăţită care clocotea în sufletul poporului, fu pe loc potolită şi se preschimbă într-o atît de binevoitoare milă, încît nu numai că prin bună înţelegere copiii fură înscăunaţi în tron, dar chiar şi mortul fu îngropat cu cinste." Ajungînd aici Magnifico se opri puţin şi apoi adăugă : „Au nu ştiţi domniile-voastre că soţia şi surorile lui Mitridate au dovedit a se teme cu mult mai puţin de moarte decît însuşi Mitridate ? Iar soţia lui Hasdrubal mai puţin decît Hasdrubal ? Şi nu ştiţi că Armonia, fiica lui Jeron Siracuzanul, a vrut cu tot dinadinsul să moară în pîrjolul ce-i cuprinsese patria ?" La care Frigio zise : „Dacă-i vorba de încăpăţînare, poţi fi sigur că se vor găsi întotdeauna femei care să ţină morţiş la ceea ce şi-au pus în gînd ; ca de pildă aceea care nemaiputînd să-i spună bărbatului foarfeci, îi făcu semnul cu degetele [1]".

XXIII. Rîse Magnifico Juliano şi zise apoi : „Încăpăţînarea ce urmăreşte un scop virtuos trebuie numită statornicie ; aşa cum s-a întîmplat cu acea Epicari, una din sclavele romane eliberate, care, avînd cunoştinţă de un mare complot pus la cale împotriva lui Nero, avu atîta tărie sufletească încît, deşi fu supusă celor mai groaznice chinuri din cîte se pot închipui, ea nu dădu în vileag pe nici unul din complici ; pe cîtă vreme în aceeaşi primejdie fiind, mulţi nobili cavaleri şi senatori şi-au învinuit plini de teamă fraţii şi prietenii, cît şi pe cele mai scumpe şi mai apropiate fiinţe din cîte aveau pe lume. Şi ce veţi spune despre aceea ce se numea Leona şi în cinstea căreia atenienii aşezară în faţa porţilor cetăţii o leoaică de bronz fără limbă, pentru a vădi prin ea virtutea neclintită a tăcerii ? Pentru că aşişderi celeilalte, avînd şi ea cunoştinţă despre un complot împotriva unor tirani, nu se sperie de moartea a doi bărbaţi de seamă ce-i

[1] Pico Luri di Vassano în cartea sa *Proverbe şi zicale italiene* (Roma 1875) ne informează că termenul „foarfeci", întrebuinţat în vorbirea populară pentru a sugera încăpăţînarea, provine cu acest sens „dintr-o povestire foarte răspîndită printre femeile din Toscana, în care este vorba despre o soţie încăpăţînată care îi cere bărbatului o pereche de foarfeci, pe care continuă să i le ceară şi după ce bărbatul o bate zdravăn şi o aruncă într-un puţ. De unde, neputînd vorbi, se foloseşte de mîini, scoţîndu-le din apă şi imitînd cu degetele tăietura foarfecei."

erau prieteni, şi deşi fu sfîşiată cu nesfîrşite şi cumplite cazne, ea nu dădu în vileag pe nici unul din conjuraţi." Grăi atunci madona Margherita Gonzaga: „După părerea mea, domnia-ta povesteşti prea pe scurt aceste minunate fapte săvîrşite de femei; căci, deşi aceşti duşmani ai noştri le-au auzit şi le-au citit ei înşişi, se fac că nu le ştiu, dorind să li se şteargă amintirea, dar dacă le vei povesti pe larg, ca să le ştim şi noi, măcar ne vom mîndri cu ele."

XXIV. „O fac bucuros, răspunse Magnifico Juliano. Şi ca dovadă am să vă povestesc despre o femeie care a făcut ceea ce cred că însuşi seniorul Gasparo va mărturisi că prea puţini bărbaţi ar fi în stare a face; şi începu astfel: Pe vremuri, la Marsilia, potrivit unui vechi obicei, care se crede a fi fost adus de la greci, se păstra într-un anumit loc, pe cheltuiala statului, otravă amestecată cu cucută şi i se îngăduia s-o bea aceluia ce dovedea senatului că era nevoie să-şi curme viaţa, fie din pricina anumitor neajunsuri, fie din alte întemeiate pricini, pentru ca cel ce-ar fi trebuit să îndure vrăjmăşia sorţii să nu mai stăruie în ea, sau dimpotrivă, cel ce-ar fi avut prilejul să-i guste din plin binefacerile, să nu ajungă a-i simţi şi neajunsurile. Aflîndu-se aşadar Sixtus Pompeius..." La care Frigio, fără a mai aştepta ca Magnifico Juliano să-şi urmeze vorba, zise: „Pre cîte mi se pare mie, ăsta e numai începutul unei poveşti fără sfîrşit." Magnifico Juliano se întoarse atunci, rîzînd, către madona Margherita şi-i spuse: „Pre cîte vezi, Frigio nu mă lasă să vorbesc. Voiam să vă povestesc despre o femeie, care, după ce dovedi senatului că avea motive întemeiate ca să-şi dorească moartea, luă bucuroasă şi fără pic de teamă otrava în faţa lui Sextus Pompeius, cu atîta tărie de suflet şi atari cuvinte înţelepte şi pline de iubire pentru ai săi, încît Pompeius şi toţi ceilalţi, văzînd la o femeie atare pricepere şi siguranţă în cutremurătoarea trecere spre moarte, rămaseră, cu ochii plini de lacrimi, încremeniţi de uimire."

XXV. Atunci seniorul Gasparo, rîzînd, zise şi el: „Îmi amintesc şi eu a fi citit o cuvîntare prin care un soţ nefericit cerea îngăduinţa senatului să moară, dovedind a fi îndemnat la aceasta de-o pricină întemeiată, pentru că nu mai îndura să rabde nesfîrşitele trăncăneli ale nevestei sale şi ca atare ar fi fost în stare să înghită mai degrabă otrava — despre

care domnia-ta spui că se păstra pe cheltuiala statului într-acest scop anume — decît vorbele neveste-si." La care Magnifico Juliano răspunse : „Cîte biete femei nu ar avea motive întemeiate să ceară îngăduința de-a muri, nu fiindcă n-ar putea să rabde ocări și vorbe aspre, ci faptele ticăloase ale bărbaților lor ! Căci eu cunosc vreo cîteva ce rabdă într-acest chip chinurile iadului de-a-dreptul." „Nu crezi domnia-ta, întrebă seniorul Gasparo, că sînt și mulți bărbați care suferă din partea nevestelor asemenea chinuri, încît își doresc moartea în fiecare clipă ?" „Și ce anume neplăceri le pot prilejui nevestele bărbaților, întrebă Magnifico, care neplăceri să fie în așa măsură fără leac, cum sînt cele pe care le fac bărbații femeilor lor ? Căci ele întotdeauna li se vădesc supuse, dacă nu din dragoste, măcar de frică." „Vezi bine, zise seniorul Gasparo, pentru că binele pe care îl fac, puțin cît e, purcede tot din frică, deoarece sînt prea puține acelea care în adîncul sufletului lor să nu-și urască soții." „Ba, tocmai dimpotrivă, răspunse Magnifico, și dacă bine-ți amintești cîte-ai citit, toate istoriile ne arată că aproape întotdeauna nevestele își iubesc bărbații mai mult decît le iubesc ei. Unde ai văzut ori ai citit domnia-ta vreodată, ca un soț să-i fi dat soției sale o asemenea dovadă de dragoste, ca aceea pe care i-a dat-o Camma bărbatului ei ?" „Habar n-am cine-i Camma asta și ce dovadă de dragoste i-a dat bărbatului ei." „Nici eu n-am auzit de ea", adăugă Frigio. La care Magnifico Juliano răspunse : „Dacă-i așa, ascultați ; iar domnia-ta, madona Margherita, ia aminte să nu uiți cîte voi spune.

XXVI. Această Camma era o preafrumoasă tînără, plină de atîta modestie și avînd purtări atît de alese, încît atît prin ele, cît și prin frumusețe n-avea pereche în lume ; pe lîngă toate acestea însă, din adîncul sufletului își îndrăgea și soțul, pe care îl chema Sinatto. Ori, întîmplarea vru ca un alt gentilom, cu mult mai mare în rang decît Sinatto și care era oarecum tiranul acelei cetăți în care locuiau ei doi, să se îndrăgostească de ea ; și după ce mult timp se strădui — zadarnic însă — în chip și fel s-o dobîndească, fiind încredințat că dragostea pe care ea i-o purta soțului ei era singura piedecă ce stătea în calea dorințelor lui, puse să-l omoare pe Sinatto. Apoi, stăruind mereu pe lîngă ea și neizbutind a dobîndi mai mult decît înainte, cum între timp iubirea lui

creştea din zi în zi mai tare, se hotărî s-o ia de nevastă, deşi era ca rang mult mai prejos decît el. Astfel, cerută fiind părinţilor de către Sinorige (aşa îl chema pe îndrăgostit), aceştia începură s-o sfătuiască a se mulţumi cu el, arătîndu-i că dacă nu se împotrivea dorinţei lui, n-ar fi avut de tras decît foloase, pe cîtă vreme dacă îl respingea, i-ar fi primejduit atît pe ei cît şi pe dînsa. Ea, după ce se împotrivi cîtva, pînă la urmă se învoi. Părinţii îi dădură vestea lui Sinorige, care, bucuros peste măsură, se îngriji ca nunta să aibă loc fără zăbavă. Astfel, în ziua nunţii, intrînd ei cu alai în templul zeiţei Diana, Camma puse să i se aducă o anumită băutură dulce, pe care o pregătise ea însăşi ; şi astfel, în faţa statuii zeiţei şi în faţa lui Sinorige, bău jumătate din ea ; apoi, după cum se obişnuia prin partea locului la nuntă, îi întinse cu mîna ei cealaltă jumătate soţului, care o bău toată. Camma, văzîndu-şi atins ţelul, îngenunchie plină de bucurie la picioarele statuii şi zise : «O, zeiţă, tu care vezi pînă în adîncul inimii mele, slujeşte-mi drept mărturie ca să se ştie cît de greu mi-a fost ca după moartea scumpului meu soţ să nu-mi dau şi eu moartea şi cu cîtă trudă am răbdat durerea de-a mai zăbovi într-astă viaţă amară, fără de altă bucurie ori plăcere decît nădejdea acelei răzbunări pe care acum am săvîrşit-o ; de aceea bucuroasă şi mulţumită plec să întîlnesc tovărăşia dulce a acelui suflet pe care în viaţă şi în moarte l-am îndrăgit mai mult decît pe mine însămi. Iar tu, nemernicule, care ai vrut să-mi fii bărbat, dă poruncă să ţi se pregătească mormîntul în locul patului de nuntă, căci te jertfesc umbrei lui Sinatto.» Sinorige, înfricoşat de aceste cuvinte, cum începuse a simţi tăria otrăvii în el, căută multe leacuri, dar toate fură în zadar : iar Camma avu norocul, sau cum vreţi să-i spuneţi, ca înainte de-a muri, să-l ştie mort pe Sinorige. Lucru pe care aflîndu-l, se întinse mulţumită în pat, cu ochii ridicaţi spre cer, chemîndu-şi soţul fără încetare şi zicînd : «Preadulcele meu soţ, acum că morţii tale adus-am drept prinos lacrimi şi răzbunare, cum nu văd ce-aş mai putea face pe lumea aceasta pentru tine, o părăsesc, cum părăsesc şi viaţa asta care îmi pare atît de crudă fără tine şi care odinioară numai prin tine mi-a fost dragă. Vino-mi, stăpîne, întru întîmpinare şi primeşte sufletul meu cu aceeaşi bucurie cu care zboară el spre tine» ; şi astfel zicînd, cu braţele deschise, ca şi cum ar fi vrut în clipa aceea

să-l îmbrăţişeze, se petrecu din viaţă. Ei, spune-mi, Frigio, acum, ce zici de toate astea ?" „Ce să zic, răspunse Frigio ; îmi pare că domnia-ta vrei să le faci să plîngă pe toate aceste doamne. Dar să zicem c-ar fi şi asta adevărat, eu totuşi spun că femei dintr-acestea nu mai sînt azi pe lume."

XXVII. „Ba sînt, răspunse Magnifico Juliano ; şi ca să vă daţi seama că spun adevărat, ascultaţi. Trăia pe vremea mea la Pisa un gentilom, pe nume *messer* Tomaso ; nu-mi amintesc din ce familie se trăgea, deşi tatăl meu, care-i fusese prieten bun, îmi pomenise nu o dată despre dînsa. Acest *messer* Tomaso dar, plecînd într-o bună zi pe o corabie mică din Pisa spre Sicilia, pentru niscaiva treburi de-ale lui, fu surprins de nişte corăbii de piraţi mauri, care dădură peste el atît de pe neaşteptate, încît cei care cîrmuiau corabia nici n-apucară a prinde de veste ; şi deşi oamenii care se aflau înăuntrul ei se apărară din răsputeri, totuşi, fiind ei puţini şi ceilalţi mulţi, corabia rămase în stăpînirea maurilor, cu toţi cîţi se aflau pe dînsa, care răniţi şi care teferi, după voia sorţii, şi cu ei şi *messer* Tomaso, care se luptase vitejeşte şi omorîse cu mîna lui pe fratele unuia dintre căpitanii corăbiilor de piraţi. Drept care căpitanul, după cum lesne vă puteţi da seama, mînios de moartea fratelui său, îl ceru pe *messer* Tomaso drept ostatec ; şi tot bătîndu-l şi canonindu-l zi de zi, îl duse în Barbaria [1], unde mai dinainte hotărîse să-l ţină întemniţat o viaţă întreagă, cu mare caznă şi cumplite lipsuri. Ceilalţi, pînă mai la urmă scăpară toţi, care într-un fel, care într-altul, şi întorşi pe la casele lor dădură de ştire nevestei, pe nume madona Argentina, şi copiilor ce viaţă aspră şi ce chinuri grele ducea *messer* Tomaso şi ar fi urmat să ducă, trăind fără nădejde, dacă Dumnezeu nu l-ar fi ajutat prin vreo minune. Înţelegînd ea şi copiii toate acestea şi încercînd zadarnic prin alte felurite chipuri să-l scape de năpastă, tocmai cînd şi *messer* Tomaso se împăcase cu gîndul morţii, se întîmplă ca mila plină de grijă a unuia din fiii săi, pe nume Paulo, să trezească în aşa măsură într-însul agerimea minţii şi îndrăzneala, încît fără a mai ţine seama de nici o primejdie, hotărî să-şi scape tatăl ori să moară :

[1] Prin Barbaria se înţelegea, în acea vreme, teritoriul dintre Egipt şi Maroc, pe coasta Africii de Sud.

lucru pe care îl săvîrşi cu atîta băgare de seamă, încît pînă să prindă de veste cei din Barbaria că fugise de acolo, *messer* Tomaso se şi afla la Livorno. De acolo, ştiindu-se la adăpost, îi scrise nevestei, făcîndu-i cunoscută eliberarea sa, locul în care se afla şi cum nădăjduia a doua zi s-o vadă. Buna şi nobila femeie, copleşită de marea şi neaşteptata bucurie de a-şi vedea atît de curînd soţul, mulţumită simţămintelor de milă şi destoiniciei propriului ei fiu, soţ pe care îl iubea atîta şi pe care credea cu tărie că n-avea să-l mai vadă niciodată, abia citi scrisoarea, că ridică ochii la cer şi chemîndu-şi bărbatul pe nume, căzu moartă la pămînt ; şi oricîte îi făcură, şi oricîte leacuri încercară, nu fu chip s-o readucă la viaţă. Crudă privelişte, ce-i prea deajuns spre a pune frîu dorinţelor omeneşti, făcîndu-le să nu rîvnească cu prea multă putere bucuriile prea mari !"

XXVIII. La care Frigio zise, rîzînd : „De unde ştii domnia-ta că n-a murit de supărare, auzind că i se întoarce bărbatul acasă ?" „Pentru că viaţa ei de pînă atunci nu s-ar fi potrivit cu una ca aceasta, răspunse Magnifico ; dimpotrivă, cred că sufletul ei, nemaiputînd răbda zăbava de a-l vedea cu ochii trupului, părăsindu-l, zbură mînat de dorinţă acolo unde, citind acea scrisoare, îi zburase şi gîndul." Zise seniorul Gasparo : „Femeia aceasta, pasămite, era prea iubitoare, deoarece femeile întotdeauna exagerează, în toate împrejurările, ceea ce nu e bine ; iar de astă dată, tocmai pentru c-a fost prea iubitoare şi-a făcut rău nu numai ei, ci şi bărbatului şi copiilor, cărora le-a preschimbat în amărăciune bucuria acelei atît de primejdioase şi de dorite eliberări a părintelui lor. De aceea nu trebuie s-o dai tocmai pe ea drept pildă în numele acelor femei care au fost pricina atîtor binefaceri." Răspunse Magnifico : „Eu o dau drept pildă ca pe una ce dovedeşte că se găsesc soţii care îşi iubesc bărbaţii ; căci pilde în legătură cu acelea care au fost pricina atîtor binefaceri aduse lumii aş putea să-ţi dau nenumărate şi totodată să-ţi povestesc lucruri atît de vechi, încît să ţi se pară basme, amintind şi pe acele femei ce pentru binele omenirii au inventat asemenea lucruri, încît au binemeritat să fie socotite zeiţe, ca Palas de pildă sau Ceres ; şi tot aşa despre Sibile, prin gura cărora într-atîtea rînduri Dumnezeu a vorbit şi-a desvăluit lumii viitorul ; şi aşişderi despre acelea

ce-au instruit oameni vestiţi, ca de pildă Aspasia şi Diotima [1], care prin jertfe au amînat cu zece ani sorocul izbucnirii unei ciume ce avea să dea peste Atena. Aş putea să-ţi vorbesc despre Nicostrata, mama lui Evandru, care i-a învăţat buchiile pe latini ; despre o altă femeie [2] ce-i fu maestră poetului Pindaro ; despre Corina [3] şi despre Safo, ce-au fost desăvîrşite în poezie : dar nu vreau să caut pilde atît de îndepărtate. Doar atîta vă spun, lăsînd deoparte restul, că măreţia Romei se datorează poate, nu mai puţin femeilor decît bărbaţilor". „Pe asta ar fi frumos s-o auzim", zise seniorul Gasparo.

XXIX. „Ascultaţi deci, grăi Magnifico Juliano. După cucerirea Troiei, mulţi troieni rămaşi în viaţă după acel prăpăd, fugiră care într-o parte, care în alta ; şi-o parte din ei, bătuţi de amarnice furtuni pe mare, ajunseră în Italia, pe acele meleaguri unde Tibrul se varsă în mare. Astfel, punînd piciorul pe pămînt ca să-şi vadă de nevoile lor, începură să rătăcească prin acele meleaguri ; femeile, care rămăseseră pe corăbii, se sfătuiră între ele căutînd să afle un chip prin care să pună capăt acelei lungi şi primejdioase rătăciri pe mare şi în locul patriei pierdute să-şi afle alta, nouă ; şi sfătuindu-se împreună, în lipsa bărbaţilor, dădură foc corăbiilor ; iar cea care purcese prima la treaba asta se numea Roma. Totuşi, temîndu-se de mînia bărbaţilor care începuseră să se reîntoarcă, porniră în întîmpinarea lor şi îmbrăţişîndu-şi unele soţii, altele rubedeniile apropiate, le potoliră cea dintîi pornire de furie şi mînie ; le arătară apoi pe îndelete pricina hotărîrii lor bine chibzuite. Drept care troienii, fie de nevoie, fie pentru că fuseseră bine primiţi de băştinaşi, fură foarte mulţumiţi de ceea ce făcuseră femeile lor şi trăiră acolo cu latinii, pe locul unde mai apoi fu întemeiată Roma : şi de aici purcede la romani străvechiul obicei după care, femeile, întîlnindu-şi rudele, le sărută. Vedeţi dar, ce ajutor au dat femeile acestea la întemeierea Romei.

[1] Curtezane cunoscute în Grecia Antică pentru cultura lor. Aspasia a fost maestra de elocinţă a lui Socrate, iar Diotima l-a iniţiat în tainele ştiinţei de a iubi.

[2] *Mirti* sau *Mirtide,* poetă greacă din cea de a doua jumătate a sec. VI î.e.n.

[3] Altă poetă greacă din prima jumătate a secolului al V-lea î.e.n.

XXX. Iar la creşterea ei n-au ajutat mai puţin decît femeile troiene la început, femeile sabine ; căci, atrăgîndu-şi Romulus duşmănia vecinilor din pricină că le răpise femeile, fu hărţuit din toate părţile cu lupte, pe care însă, fiind bărbat viteaz, le cîştigă curînd pe toate, în afară de lupta cu sabinii, care fu foarte grea, deoarece Titus Taţiu, regele Sabinilor, era foarte viteaz şi înţelept ; drept care iscîndu-se o luptă crudă între sabini şi romani, cu pierderi foarte mari de-o parte şi de alta, şi pregătindu-se o nouă şi crudă bătălie, femeile sabine, înveşmîntate în negru, cu părul despletit şi zmuls de propriile lor mîini, mîhnite foarte şi plîngînd, fără frică de armele ce stăteau gata să se implînte în trupurile lor, se aruncară între taţi şi soţi, rugîndu-i să nu-şi mînjească mîinile de sîngele socrilor şi al ginerilor ; iar dacă totuşi nu erau mulţumiţi de o atare înrudire, atunci să-şi întoarcă armele împotriva lor, căci pentru ele ar fi fost mult mai bine să moară decît să trăiască văduve sau fără taţi şi fraţi ; şi aşişderea îi rugau să-şi amintească că fiii lor se născuseră din cei ce le omorîseră taţii şi ele însele din cei ce le omorîseră soţii. Astfel gemînd şi hohotind, multe din ele îşi purtau pruncii în braţe, prunci dintre care unii începeau să gîngurească, părînd că vor să-şi cheme şi să-şi întîmpine bunicii ; cărora femeile, întinzîndu-le nepoţii, le spuneau plîngînd : «Iată, sîngele vostru, pe care voi cu-atîta furie şi avînt vreţi să-l vărsaţi cu mîinile voastre». Atîta putere avu în această împrejurare mila şi înţelepciunea femeilor, încît mulţumită ei nu numai că între cei doi regi duşmani se încheie o trainică înţelegere şi prietenie, dar ceea ce fu şi mai minunat, sabinii veniră să locuiască la Roma şi dintre cele două popoare se născu unul singur ; şi într-acest chip această înţelegere spori puterea Romei, mulţumită acestor înţelepte şi inimoase femei, ce fură răsplătite de Romulus astfel, că împărţind poporul în treizeci de curii, dădu acestora numele femeilor sabine."

XXXI. Aici, oprindu-se puţin Magnifico Juliano şi văzînd că seniorul Gasparo tăcea, adăugă : „Nu ţi se pare că aceste femei au făcut mult bine bărbaţilor lor şi au slujit şi ele măreţia Romei ?" Seniorul Gasparo răspunse : „Acestea într-adevăr sînt vrednice de toată lauda, dar dacă alături de faptele lor bune ai fi vrut să ne arăţi şi greşelile lor, n-ai fi trecut sub tăcere faptul că în acest război, purtat de Titus

Taţiu, o femeie[1] trădă Roma şi le arătă duşmanilor calea ca să ocupe Capitoliul, drept care n-a lipsit prea mult ca toţi romanii să fie nimiciţi". Răspunse atunci Magnifico Juliano: „Domnia-ta îmi pomeneşti de-o singură femeie rea, pe cînd eu de nenumărate bune; dar în afară de cele amintite, eu aş putea să-ţi aduc, în legătură cu ceea ce vreau să-ţi dovedesc, mii de alte mărturii despre foloasele aduse Romei de către femei şi să-ţi spun de ce odinioară a fost durat un templu închinat Venerei înarmate, un altul Venerei pleşuve[2] şi cum fu rînduită sărbătoarea Fecioarelor Junonei, deoarece odinioară fecioarele scăpară Roma de uneltirile vrăjmaşilor. Dar lăsînd deoparte toate acestea, oare măreaţa faptă prin care fu descoperită conjuraţia lui Catilina — faptă cu care se laudă atîta Cicero — n-a purces şi ea de la o biată femeie? femeie de la care, tocmai din pricina aceasta, s-ar putea spune c-a purces tot binele pe care Cicero se laudă că l-a făcut Republicii Romane. Şi dacă mi-ar ajunge timpul, v-aş arăta cum de multe ori femeile au îndreptat greşelile bărbaţilor, dar mă tem că m-am întins prea mult la vorbă şi am ajuns plictisitor: drept care, socotind că mi-am îndeplinit, după puterile mele, însărcinarea dată mie de aceste doamne, gîndesc să las pe altul în locul meu, care să spună lucruri mai vrednice de a fi ascultate, decît aş putea spune eu."

XXXII. Grăi atunci doamna Emilia: „Nu păgubi femeile de acele laude adevărate care pe drept li se cuvin; şi aminteşte-ţi că dacă seniorul Gasparo, şi poate şi seniorul Ottavino, te ascultă plictisiţi, noi şi toţi ceilalţi domni, te ascultăm cu plăcere." Magnifico Juliano ar fi vrut totuşi să sfîrşească, însă toate femeile începură să-l roage a spune mai departe; drept care el, rîzînd: „Ca nu cumva, grăi, să mă învrăjbesc cu seniorul Gasparo mai mult decît m-am învrăjbit, am să vă povestesc pe scurt cîteva istorioare de care îmi aduc aminte, lăsînd de-o parte multe altele, pe care de asemenea vi le-aş putea istorisi. Şi adăugă apoi: Aflîndu-se Filip al lui Demetrius în preajma cetăţii Chio, pe care o încercuise, dădu sfoară

[1] Tarpea, fiica paznicului cetăţii.

[2] Potrivit unei legende antice, templul Venerei pleşuve a fost ridicat de Senatul roman în amintirea jertfei aduse de femeile din Aquilea, care, atunci cînd cetatea a fost asediată, şi-au tăiate pletele pentru a face din cele corzi de arcuri.

în ţară că tuturor acelor sclavi ce vor fugi din cetate şi vor veni la dînsul, le va da libertate şi pe soţiile stăpînilor lor. La auzul acestei mîrşave hotărîri, mînia femeilor fu atît de mare, încît se adunară înarmate pe zidurile cetăţii, luptînd cu atîta sălbăticie, încît în foarte scurtă vreme îl izgoniră pe Filip cu pagubă şi cu ruşine : lucru pe care nu izbutiseră să-l facă bărbaţii. Aceleaşi femei, ajungînd dimpreună cu soţii, cu taţii şi cu fraţii lor, care pribegeau în surghiun, în Leuconia, săvîrşiră o altă faptă, nu mai puţin glorioasă decît aceasta : eritreii, care se aflau acolo dimpreună cu aliaţii lor, porniră război împotriva acestor locuitori din Chio cari, neputîndu-le ţine piept, se învoiră să părăsească oraşul numai în vestă şi cămaşe. Ajungînd la urechile femeilor această învoială ruşinoasă, ele se mîhniră foarte, şi îşi mustrară bărbaţii că părăsindu-şi armele, erau gata să iasă aproape în pielea goală printre vrăjmaşi ; şi răspunzînd ei că învoiala era pecetluită, ele îi sfătuiră să-şi lase hainele şi să iasă numai cu scutul şi cu lancea, răspunzînd duşmanilor că aceasta era îmbrăcămintea lor. Şi făcînd ei astfel, după sfatul femeilor, răscumpărară întrucîtva ruşinea, de care nu putură să scape întru totul. Şi tot aşa, cînd Cirus, într-o bătălie, înfrînse o oştire de persani, aceştia, fugind către oraş, dădură în faţa porţilor peste femeile lor, care ieşindu-le înainte, le spuseră : «Unde fugiţi, bărbaţi netrebnici ? Sau poate vreţi să vă ascundeţi în noi, de unde aţi ieşit ?» Bărbaţii, auzind nişte vorbe ca acestea şi alte multe asemănătoare şi pricepînd cu cît erau mai prejos decît femeile lor prin bărbăţie şi curaj, se ruşinară de ei înşişi şi, reîntorcîndu-se la duşmani, se războiră iar cu ei răzbindu-i."

XXXIII. Ajungînd aici cu vorba, Magnifico Juliano se opri şi întorcîndu-se către doamna Ducesă, zise : „Acum, mărită Doamnă, îmi vei îngădui să tac". La care seniorul Gasparo răspunse : „Va trebui să taci, vezi bine, căci nu mai ştii ce să mai spui". Magnifico Juliano grăi atunci, rîzînd : „Domnia-ta mă aţîţi în aşa fel, încît vei fi primejduit să asculţi o noapte întreagă laudele pe care le voi aduce femeilor ; şi vei afla de asemeni şi cele ce voi spune despre multe spartane ce-au îndrăgit moartea glorioasă a propriilor lor fii şi despre cei pe care i-au renegat sau i-au omorît ele însele, cînd le-au văzut nemernicia. Apoi, cum femeile sagun-

tine [1], văzîndu-şi patria înrobită, au ridicat ele însele armele împotriva oştirilor lui Hanibal ; şi cum, fiind oastea germanilor înfrîntă de Marius, femeile acestora, neputînd dobîndi învoirea de a trăi libere la Roma în slujba Fecioarelor vestale, toate îşi luară viaţa dimpreună cu pruncii lor ; şi despre mii de alte femei de care-s pline istoriile antichităţii." Grăi seniorul Gasparo atunci : „Să am iertare, senior Magnifico, dar numai Dumnezeu ştie cum s-au petrecut acele lucruri ; pentru că acele veacuri sînt atît de departe de noi, încît multe minciuni se pot istorisi şi nu-i cine să li se împotrivească."

XXXIV. Magnifico grăi : „Dacă vei sta să compari meritele femeilor cu cele ale bărbaţilor — în decursul vremurilor — vei afla că, în ce priveşte virtuţile, ele nu sînt şi nici n-au fost vreodată cu nimic mai prejos decît bărbaţii : căci, lăsînd de-o parte vremile străvechi, dacă vei ajunge la vremea în care Italia era stăpînită de Goţi, vei afla printre ei o regină, Amalasunta, care îi cîrmui mult timp cu minunată înţelepciune ; apoi o alta, Teodolinda, regina longobarzilor, cu însuşiri cum nu s-au mai văzut ; şi tot aşa Teodora, împărăteasa greacă ; iar în Italia, printre multe altele, fu doamnă fără asemănare contesa Matilda [2], ale cărei laude le voi lăsa în grija contelui Ludovico, pentru că era din neamul lui." „Dimpotrivă, zise Contele, domnia-ta trebuie să i le aduci, pentru că ştii prea bine că nu se cade să te lauzi cu ce e al tău". Magnifico Juliano urmă atunci zicînd : „Şi cîte femei vestite în trecut nu vei afla în această preanobilă familie Montefeltro ! cîte nu vei afla în familia Gonzaga, da Este, de' Pii ! Iar dacă ar fi să vorbim despre vremile noastre, n-ar fi nevoie să căutăm pilde prea îndepărtate, căci le avem aici, la noi acasă. Dar n-aş vrea să mă folosesc de doamnele ce sînt aici de faţă, pentru că domnia-ta să nu arăţi a recunoaşte din curtenie, ceea ce în nici un fel nu poţi tăgădui. Şi, ca să ieşim din hotarele Italiei, aminteşte-ţi că în zilele

[1] Femeile din oraşul Sagunto.

[2] *Matilda de Canossa, marchiză de Toscana*, figură remarcabilă prin energia, austeritatea, fineţea obiceiurilor şi influenţa exercitată asupra politicei toscane în secolul al XII-lea.

noastre ne-a fost dat s-o vedem pe Ana [1], regina Franței, deopotrivă de mare atît prin virtuți cît și prin neam ; căci dacă prin dreptate și clemență, prin mărinimie și sfințenia vieții ai vrea s-o așezi alături de cei doi regi, Carol și Ludovic, care pe rînd i-au fost bărbați, ai vedea că n-a fost cu nimic mai prejos decît ei. Uită-te la madona Margherita, fiica împăratului Maximilian, care cu supremă înțelepciune și dreptate și-a cîrmuit și își cîrmuiește încă regatul [2].

XXXV. Dar lăsînd de-o parte toate celelalte femei, spune-mi senior Gasparo, ce rege sau ce prinț al Creștinătății din zilele noastre sau de mai de mult, ar merita să fie asemuit reginei Isabela a Spaniei ?" Răspunse seniorul Gasparo : „Regele Ferdinand, bărbatul ei." „Nu pot tăgădui aceasta, adăugă Magnifico ; căci de vreme ce regina l-a socotit vrednic de a-i fi soț și l-a iubit și respectat atîta, nu se poate spune că nu merită să-i fie asemuit ; și cred că faima de care mulțumită ei s-a bucurat, n-a fost mai mică zestre decît regatul Castiliei pe care i l-a adus așișderea în zestre." „Dimpotrivă, răspunse seniorul Gasparo, eu socotesc că pentru multe din faptele regelui Ferdinand, regina Isabela a fost cea lăudată." „Dacă popoarele Spaniei, zise atunci Magnifico Juliano, seniorii, favoriții curții, bărbații și femeile, săracii și bogații n-au căzut la învoială ca să mintă lăudînd-o, atunci să știi domnia-ta că n-a mai fost pe lumea asta, în vremurile noastre, o pildă mai luminoasă de bunătate adevărată, de măreție sufletească, de înțelepciune, de credință, de cinste, de curtenie, de generozitate, într-un cuvînt de orișice virtute, decît regina Isabela, și cu toate că faima acestei doamne e neînchipuit de mare pretutindeni și pe lîngă toate popoarele, cei ce-au trăit în preajma ei și au fost de față la faptele ei, susțin cu toții sus și tare că această faimă purcede numai din virtuțile și meritele ei. Și cine va voi să-i cerceteze faptele, își va da lesne seama că acesta este adevărul : căci lăsînd de-o parte nenumărate fapte care mărturisesc aceasta și care s-ar putea și povesti — dacă aceasta ar fi intenția noastră — cu toții știm că atunci cînd ea a ajuns la domnie, găsi Casti-

[1] *Ana de Bretania* (1476—1514), soția lui Carol al VIII-lea și apoi a lui Ludovic al XII-lea, regi ai Franței.

[2] Țările de jos, a căror conducere i-a fost încredințată *Margheritei de Habsburg* de tatăl ei, împăratul Maximilian al Austriei.

lia ocupată în cea mai mare parte de către nobilii spanioli; cu toate acestea însă ea redobîndi totul în chip atît de îndreptăţit şi cu atîta îndemînare, încît chiar şi cei care fuseseră păgubiţi îi rămaseră devotaţi şi mulţumiţi să lase în mîna ei ceea ce avuseseră. De asemenea e lucru îndeobşte cunoscut cu cît curaj şi înţelepciune şi-a apărat întotdeauna regatele sale de duşmani foarte puternici ; şi aşişderi ei, şi numai ei, i se datorează cinstea măreţei cuceriri a regatului Grenadei ; căci într-o luptă atît de lungă şi de grea, purtată împotriva unor duşmani încăpăţînaţi, care luptau pentru avutul lor, pentru viaţă, pentru legea lor [1] şi, după ei, chiar pentru Dumnezeu, ea, prin sfatul şi prezenţa ei, dădu dovadă întotdeauna de asemenea virtuţi. Că poate în vremurile noastre prea puţini prinţi au avut îndrăzneala, nu s-o imite, dar nici măcar s-o pizmuiască. În afară de asta, toţi cei care au cunoscut-o susţin că exista în ea o pricepere cu adevărat dumnezeiască de-a cîrmui un stat încît părea că doar voinţa ei era de-ajuns ca fiecare, fără să scoată o vorbă, să facă ceea ce trebuia să facă, ba într-aşa măsură, încît oamenii, chiar acasă la ei fiind, şi pe ascuns, abia dacă îndrăzneau să săvîrşească un lucru ce socoteau că n-ar fi fost pe placul reginei, şi aceasta se datora în bună parte minunatului discernămînt cu care ea ştia să-şi aleagă slujbaşii potriviţi acelor slujbe în care înţelegea să-i folosească, şi atît de bine se pricepea să îmbine asprimea legii cu blîndeţea îndurării şi generozitatea, încît n-a fost pe vremea ei om vrednic să se plîngă că n-a fost răsplătit cum trebuie, nici ticălos să spună c-a fost prea aspru pedepsit. Drept care se născu între popoare, faţă de ea, un preaînalt respect, alcătuit din dragoste şi teamă ; şi acest respect e încă atît de înrădăcinat în sufletele tuturora, încît pare că toţi aşteaptă ca ea, de sus, din ceruri să-i privească şi de acolo să le împartă mustrări sau laude ; şi de aceea în numele ei şi în felul rînduit de ea se mai conduc şi azi acele regate, astfel încît deşi ea nu mai este în viaţă, trăieşte în schimb autoritatea ei, asemeni unei roţi, care învîrtite îndelung şi cu tărie, mult timp se învîrteşte de la sine, fără ca nimeni s-o mai mişte. Şi în afară de aceasta, nu uita,

[1] Pentru religia mahomedană.

senior Gasparo, că în zilele noastre aproape toţi oamenii mari ai Spaniei, vestiţi prin tot ceea ce fac, au fost aleşi de regina Isabela ; şi Consalvo Ferrando, Marele Căpitan, se mîndrea mult mai mult cu aceasta, decît cu toate izbînzile sale vestite şi cu acele fapte măreţe şi virtuoase, care atît pe timp de pace cît şi pe vreme de război l-au învrednicit de-atare renume glorios şi strălucit, că dacă faima nu va fi nerecunoscătoare, de-a pururi va să-i trîmbiţeze laude nemuritoare şi va să pună mărturie că în vremurile noastre am avut prea puţini regi şi prinţi de seamă, care să nu fi fost întrecuţi de el prin generozitate, pricepere şi alte multe virtuţi de preţ.

XXXVI. Întorcîndu-ne acum din nou în Italia, spun, că nici aici nu ne lipsesc doamne întru totul desăvîrşite ; căci la Napoli avem două regine deosebite [1], şi tot la Napoli se petrecu din viaţă o altă regină [2], cea a Ungariei, preaminunată doamnă, precum ştiţi, şi atare încît s-o poţi asemui neînfrîntului ei soţ, Matei Corvin. Aşişderi şi ducesa Isabela d'Aragona, vrednica soră a ducelui Ferdinand al Neapolului, care, asemeni aurului în foc, şi-a dovedit virtuţile şi vrednicia în vrăjmăşia sorţii. Dacă vei trece în Lombardia vei întîlni-o pe doamna Isabela [3], marchiză de Mantova, despre ale cărei virtuţi fără pereche ar fi de-a-dreptul ruşinos să vorbeşti la repezeală, aşa cum ar fi silit s-o facă cel care ar ţine totuşi să i le amintească aici. Îmi pare rău de asemeni că n-aţi cunoscut-o cu toţii pe ducesa Beatrice [4] de Milano, sora ei, spre a nu mai avea niciodată de aci înainte temei de-a vă mira de inteligenţa unei femei. Iar ducesa Eleonora de Aragona, ducesă de Ferrare, şi mama celor două doamne pe care vi le-am pomenit, fu o astfel de femeie, încît desăvîrşitele-i virtuţi mărturisiră lumii întregi nu numai faptul că era o fiică vrednică de un rege, dar şi că merita să fie

[1] Giovanna a III-a (m. 1517) şi Giovanna (m. 1518) de Aragona.

[2] Beatrice de Aragona (1457—1508).

[3] Principesă ilustră a Renaşterii italiene, *Isabela d'Este* (1474—1539) îmbină armonios în personalitatea ei o bogată cultură literară şi artistică cu un gust ales şi o minte vioaie şi pătrunzătoare. Datorită ei curtea din Mantova devine unul din centrele cele mai active şi luminoase ale culturii şi artei italiene.

[4] *Beatrice d'Este*, soţia celebrului Ludovico il Moro, protectoare a literelor şi artelor la curtea soţului său, unde a luat parte activă şi la viaţa politică.

regina unui regat cu mult mai mare decît acela pe care îl stăpîniseră strămoşii ei. Şi, ca să vă mai spun de una, spune-mi domnia-ta, cîţi bărbaţi cunoşti pe lume care ar fi fost în stare să rabde loviturile aspre ale sorţii cu acea resemnare cu care a făcut-o regina Isabela a Napolelui? care, după pierderea regatului, după surghiunul şi moartea regelui Frederic, soţul ei, şi a doi copii, şi după întemniţarea ducelui de Calabria, primul ei născut, se dovedeşte încă a fi regină şi rabdă în atare chip chinuitoarele neajunsuri ale sărăciei, încît le dovedeşte tuturor că pronia, deşi i-a schimbat soarta, nu i-a schimbat şi starea. Nu mai pomenesc despre nenumărate alte doamne şi chiar şi de femei de rînd; ca multe pisane de pildă, care, apărîndu-şi patria de florentini, au arătat acea generoasă cutezanţă, fără nici o teamă de moarte, pe care ar fi putut s-o arate doar cele mai neînfrînte inimi din cîte sînt pe lume; drept care unele din ele au fost cîntate de mulţi poeţi aleşi. Aş mai putea să vă vorbesc şi despre altele ce-au fost desăvîrşite în scris, în muzică, în pictură şi sculptură, dar nu mai vreau să rătăcesc printre atîtea pilde, ce domniilor-voastre, tuturor, vă sînt prea bine cunoscute. Vă ajungă a şti că dacă, în sufletele voastre vă veţi gîndi la acele femei pe care voi înşivă le cunoaşteţi, nu vă va fi greu să pricepeţi că ele, de cele mai multe ori, nu sînt cu nimic mai prejos prin merite şi vrednicie decît părinţii, fraţii şi soţii lor; şi că multe din ele au prilejuit numai bine bărbaţilor şi adesea le-au îndreptat greşelile; iar dacă acum nu mai găseşti pe lume regine care să meargă să subjuge îndepărtate ţări şi să clădească palate măreţe, piramide şi oraşe, ca de pildă Tomiris, regina sciţilor, Artemisia, Zenobia, Semiramida sau Cleopatra, nu mai sînt nici bărbaţi ca Cezar, Alexandru, Scipio, Luculus şi ceilalţi împăraţi romani."

XXXVII. „Nu spune asta, răspunse atunci, rîzînd, seniorul Frigio, căci azi femei ca Cleopatra şi Semiramida găseşti mai multe ca oricînd; şi chiar dacă nu au regate, puteri şi bogăţii ca celelalte, nu le lipseşte în schimb bunăvoinţa de a le imita, cel puţin în aflarea plăcerilor şi mulţumirea cît mai îndestulată a poftelor." „Domnia-ta, Frigio, ţii cu orice preţ să întreci măsura, răspunse Magnifico Juliano; dar dacă-i drept că mai găseşti şi cîte o Cleopatră azi, nu-i mai

puţin adevărat că nici Sardanapalii[1] nu lipsesc, ba chiar găseşti nenumăraţi, ceea ce e cu mult mai rău." „Nu face asemuiri de felul acesta, zise seniorul Gasparo atunci, şi nu crede că bărbaţii ar fi mai lipsiţi de cumpăt decît femeile ; întrucît chiar de-ar fi aşa, răul n-ar fi mai mare, deoarece din lipsa de cumpăt a femeilor purced nenorociri cu mult mai mari decît din a bărbaţilor ; şi de aceea, aşa precum s-a spus aseară, cu multă înţelepciune s-a rînduit astfel, ca lor să le fi îngăduit, fără a li se lua în nume de rău, să greşească în orice alte lucruri, pentru că în felul acesta toată străduinţa lor să tindă doar către păstrarea castităţii, fără de care n-am fi siguri de propriii noştri fii, iar legătura aceea care prin sînge uneşte întreaga lume şi prin faptul că fiecare iubeşte în chip firesc ceea ce-a zămislit, s-ar destrăma ; de aceea femeilor o viaţă desfrînată li se potriveşte mai puţin decît bărbaţilor, care nu poartă în pîntec vreme de nouă luni copiii."

XXXVIII. „Frumoase argumente ne aduci domnia-ta, n-am ce zice, răspunse atunci Magnifico Juliano, şi nu înţeleg de ce nu le aşterni în scris. Dar ia să-mi spui din ce anume pricină nu s-a rînduit astfel ca o viaţă desfrînată să fie socotită şi la bărbaţi un lucru ruşinos, de vreme ce, dacă ei sînt din fire mai vrednici şi mai virtuoşi decît femeile, le-ar fi mai uşor să-şi înfrîneze poftele, şi ca atare şi copiii ar fi atunci mai siguri ; căci chiar dacă femeile ar fi, să zicem, desfrînate, atîta vreme cît bărbaţii ar fi mai cumpătaţi şi nu s-ar lăsa ademeniţi de desfrînarea lor, ele prin ele însele şi fără de alt ajutor, tot n-ar putea să procreeze. Dar dacă nu ţi-ar fi greu să spui adevărul adevărat, ai recunoaşte şi domnia-ta că noi, cu de la noi putere, ne-am luat îngăduinţa de a considera aceleaşi păcate, cînd este vorba despre noi, bărbaţii, ca fiind foarte uşoare, ba uneori chiar vrednice de laudă, iar cînd e vorba despre femei, atît de grele încît nu pot fi niciodată îndeajuns de pedepsite, decît doar printr-o moarte ruşinoasă, sau cel puţin prin veşnică ocară. De aceea, întrucît această părere s-a statornicit, socotesc că ar fi foarte nimerit

[1] Nume comun dat mai multor regi ai Asiriei. Deobicei aluzie la *Sardanapal al IV-lea*, al cărui nume, din pricina vieţii efeminate şi vicioase, a ajuns să fie sinonim cu desfrîu şi corupţie. (A murit în 798 î.e.n.)

să fie pedepsiţi cu asprime şi acei ce prin minciuni defăimează femeile ; şi socotesc de asemenea că orice nobil cavaler ar trebui să se simtă dator să apere întotdeauna cu armele adevărul, acolo unde e nevoie, şi mai cu seamă atunci cînd ştie că vreo femeie a fost pe nedrept defăimată."

XXXIX. „Iar eu, răspunse seniorul Gasparo, nu numai că întăresc a fi de datoria oricărui nobil cavaler să facă ceea ce spui domnia-ta, dar socotesc chiar o dovadă de mare curtenie şi generozitate aceea de-a acoperi o greşeală, pe care din nenorocire sau din prea mare dragoste a săvîrşit-o o femeie ; şi într-acest chip poţi să-ţi dai seama că eu, în mai mare măsură decît domnia-ta iau partea femeilor, acolo unde raţiunea mă îngăduie a o face. Nu tăgăduiesc că bărbaţii nu şi-ar fi luat puţină libertate ; dar aceasta pentru că ştiu că mulţumită unei obşteşti opinii, o viaţă desfrînată pe ei nu-i face de ocară, precum le face pe femei, care femei, prin însăşi slăbiciunea sexului lor, sînt mult mai aplecate spre îndestularea poftelor decît bărbaţii şi dacă totuşi uneori se înfrînează, o fac doar din ruşine şi nu fiindcă dorinţa le-ar lipsi ; şi de aceea bărbaţii le-au insuflat această teamă de ocară, care să le slujească drept frînă şi să le ţină cu de-a sila aproape întru virtutea castităţii, fără de care, ca să spunem adevărul adevărat, n-ar fi prea vrednice de preţuire ; pentru că lumea n-are nimic de cîştigat de pe urma femeilor, în afară de faptul că aduc pe lume copii. Lucru ce nu se poate spune despre bărbaţi, care cîrmuiesc oraşe, conduc oştiri şi fac atîtea alte lucruri de mare însemnătate : lucruri care, de vreme ce domnia-ta doreşti aşa, nu vreau să discutăm cum le-ar putea săvîrşi femeile ; destul că nu le săvîrşesc : iar cînd li s-a întîmplat bărbaţilor să se măsoare cu femeile în privinţa înfrînării poftelor, le-au întrecut şi într-asta ca şi într-atîtea altele, deşi domnia-ta nu vrei s-o recunoşti. Şi în legătură cu aceasta eu unul n-am de gînd să vin şi să-ţi înşir atîtea basme şi poveşti cum ai făcut domnia-ta, ci mă voi mulţumi să-ţi amintesc de pilda de înfrînarea poftelor pe care au dat-o doi negrăit de mari seniori, ce mai erau şi tineri pe deasupra, şi asta chiar după o izbîndă, ce e în stare a-i face îndrăzneţi chiar şi pe cei mai temători : una e pilda pe care a dat-o Alexandru cel Mare faţă de preafrumoasele femei ale lui Darius, vrăjmaş învins, şi cealaltă aceea a lui Scipio, în faţa căruia — fiind el de douăzeci şi patru de ani şi cucerind o

cetate în Spania fu adusă o preafrumoasă tînără de neam, aleasă printre multe altele ; şi aflînd Scipio că era soţia unui senior din acel ţinut, nu numai că se înfrînă de la orice faptă necuviincioasă faţă de ea, dar o şi înapoie neîntinată bărbatului ei, făcîndu-i pe deasupra şi un dar bogat. Aş putea să-ţi vorbesc de asemenea şi despre Xenocrate, care ştia în aşa măsură să-şi înfrîneze poftele, încît, culcîndu-i-se alături într-o noapte o femeie goală şi minunat de frumoasă, deşi îl mîngîie în chip şi fel şi folosi toate mijloacele pe care le ştia, şi în care se afla a fi meşteră foarte iscusită, n-avu puterea a-l îndemna să facă un cît de mic gest deşuchiat, deşi spre asta se căznise o noapte întreagă : şi despre Pericle, care numai auzind pe cineva că laudă cu prea multă ardoare frumuseţea unui tînăr, îl dojeni cu asprime ; şi despre alţii mulţi care au ştiut să se înfrîneze prin propria lor voinţă şi nu de frica unei pedepse ori de ruşine, de care sînt constrînse cea mai mare parte a acelor femei ce se păstrează curate : care femei, cu toate acestea, sînt vrednice de toată lauda, după cum acei bărbaţi care le defăimează pe nedrept, merită, după cum spuneai, cea mai aspră pedeapsă."

XL. Atunci *messer* Cesare, care tăcuse o bună bucată de vreme, grăi : „Închipuiţi-vă cam ce poate spune seniorul Gasparo cînd le vorbeşte pe femei de rău, dacă ceea ce a spus pînă acum a fost spre lauda lor. Dar dacă seniorul Magnifico îmi îngăduie să răspund eu în locul lui, prin cîteva cuvinte, învinuirilor pe care seniorul Gasparo le aduce, după părerea mea, cu totul pe nedrept femeilor, va fi bine atît pentru unul cît şi pentru celălalt ; deoarece în felul acesta el se va odihni puţin şi pe urmă va putea mai bine să ne înşire alte desăvîrşite însuşiri ale doamnei de curte, iar eu voi fi nespus de fericit să ştiu că mi se dă prilejul de-a mă plăti, dimpreună cu el, de această datorie a unui cavaler adevărat, adică aceea de-a apăra adevărul." „Eu chiar te rog s-o faci, răspunse seniorul Magnifico, pentru că eu credeam că mi-am îndeplinit — după puterile mele — datoria şi că discuţia aceasta nu mai avea nici o legătură cu ceea ce îmi propusesem eu." La care *messer* Cesare adăugă : „Nu vreau să mai vorbesc despre foloasele pe care le trage lumea de pe urma femeilor, în afară de faptul că aduc pe lume copii : pentru că s-a dovedit îndeajuns cît sînt de trebuincioase ele nu numai pentru a ne da viaţă, dar şi pentru a ne face plăcută această viaţă ; dar

vreau să spun, seniore Gasparo, că dacă ele sînt, aşa precum susţii domnia-ta, mai aplecate poftelor decît bărbaţii, şi cu toate acestea se înfrînează mai mult decît ei, ceea ce chiar domnia-ta mărturiseşti, atunci sînt cu atît mai vrednice de laudă, cu cît sexul lor e mai puţin făcut spre a ţine piept dorinţelor ce-s înnăscute în noi, iar dacă spui c-o fac doar de ruşine, după părerea mea domnia-ta le adaugi încă o virtute ; căci dacă în ele ruşinea trage mai greu în cumpănă decît dorinţa, şi de aceea se abţin de la tot ceea ce e rău, socotesc că această ruşine, care pînă la urmă nu este altceva decît teamă de defăimare, este o virtute foarte rară şi pe care foarte puţini bărbaţi o au. Şi dacă aş putea să spun, fără a-i învrednici de nesfîrşită ocară pe bărbaţi, în ce fel mulţi din ei sînt cufundaţi în desfrînare, viciu contrar acestei virtuţi, aş jigni aceste cinstite urechi [1] care mă ascultă : şi de cele mai multe ori aceşti nelegiuiţi care hulesc pe Dumnezeu şi firea, sînt oameni bătrîni, cari preoţi, cari filozofi, cari oameni ai legilor ; şi cîrmuiesc republicile cu acea severitate catoniană [2] întipărită pe obraz, ce pare a făgădui o cinste exemplară ; şi pururea învinuiesc femeile de desfrînare şi nu se plîng de altceva, decît că le lipseşte vigoarea tinereţii ca să-şi poată duce la îndeplinire poftele lor josnice, ce încă dăinuiesc în sufletele lor şi atunci cînd firea le tăgăduieşte trupurilor ; şi de aceea găsesc adeseori chipuri în care puterea nu e de trebuinţă.

XLI. Mai mult însă nu vreau să spun ; îmi e deajuns să ştiu că-mi dai dreptate cînd spun că femeile se abţin mai mult decît bărbaţii de la o viaţă desfrînată ; şi nu încape nici o îndoială că nu sînt reţinute de nici un frîu decît de acela pe care singure şi-l pun ; şi că-i adevărat ce spun, o dovedeşte faptul că cea mai mare parte din acele femei care sînt păzite cu prea multă străşnicie sau sînt bătute de bărbaţi ori taţi, sînt mai puţin cinstite decît acelea care au o oarecare libertate. Dar, în general, adevăratul frîu al femeilor este dragostea pentru virtutea adevărată şi dorinţa de a fi cinstite, pe care multe femei, din cele cîte am cunoscut în viaţa mea, o preţuiesc mai mult decît îşi preţuiesc propria

[1] Se referă la Ducesă şi la Emilia Pia.
[2] Aluzie la severitatea proverbială a lui *Cato cel Bătrîn* (232—147 î.e.n.).

lor viață ; și dacă ar fi să recunoști adevărul, cîți din noi n-am văzut tineri din neam ales, cuminți și înțelepți, vrednici și frumoși, care și-au risipit mulți ani din viața lor iubind, fără a lăsa de-o parte nici daruri, nici atenții, nici rugăminți, nici lacrimi, într-un cuvînt nimic din tot ce poți să-ți închipuiești, dar totul în zadar. Și dacă mie nu mi s-ar putea spune că n-am fost niciodată vrednic, prin însușirile mele, de-a fi iubit, m-aș lua drept mărturie pe mine însumi, care, din pricina cinstei prea dîrze și prea de neclintit a unei femei, am fost să ajung în pragul morții." „Nu te mira domnia-ta de asta, răspunse seniorul Gasparo : pentru că femeile care sînt rugate nu mulțumesc nicicînd dorința celui ce le roagă, pe cîtă vreme cele care nu sînt rugate, îi roagă ele pe ceilalți."

XLII. „Eu, zise *messer* Cesare, n-am cunoscut nicicînd bărbați care să fie rugați de femei ; dar am cunoscut în schimb destui care, văzînd că au încercat zadarnic și c-au pierdut vremea prostește, recurg la această nobilă răzbunare care constă în a trîmbița că au avut din plin ceea ce doar și-au închipuit : și li se pare că a vorbi de rău și-a născoci te miri ce lucruri, pentru ca prin mulțime să umble vorbe de ocară despre vreo doamnă nobilă, este un soi de curtenie. Dar unii ca aceștia, care se laudă cu grosolănie, pe drept sau pe nedrept, cu vreo femeie mai de preț, sînt vrednici de osîndă și cazne cît de grele ; iar dacă uneori osînda le este dată, cei care îi pedepsesc sînt vrednici de atare laude, cum nu sînt cu putință a fi rostite în cuvinte. Căci dacă spun minciuni, ce mîrșăvie poate fi mai mare decît aceea de-a lipsi prin înșelăciune pe-o femeie de ceea ce ea prețuiește mai mult decît propria ei viață ? și nu din altă pricină, decît doar din aceea care ar trebui s-o facă mai vrednică de laudă. Iar dacă spun adevărat, au ce pedeapsă ar fi deajuns unui bărbat ce se vădește a fi într-atîta de perfid, încît să răsplătească cu atîta nerecunoștință pe-o femeie care, biruită de lingușiri și lacrimi prefăoute, de rugăminți continui, de tînguiri, de capcane, de tertipuri și jurăminte mincinoase, se lasă în voia unei iubiri prea mari ? și care apoi, fără opreliști, se lasă cu nesocotință în prada unui atare diavol ? Și ca să răspund acelei nemaipomenite dovezi de înfrînare a poftelor la Alexandru și Scipio, despre care ne povesteai domnia-ta, îți spun că n-am de gînd să tăgăduiesc că atît

unul cît şi celălalt n-au săvîrşit o faptă preavrednică de laudă ; cu toate acestea însă, ca să nu vii să-mi spui că povestindu-ţi lucruri de demult înşir doar basme şi născociri, am să-ţi istorisesc povestea unei femei din zilele noastre, o femeie simplă din popor, care a ştiut să-şi înfrîneze poftele cu mult mai bine decît aceşti doi oameni mari.

XLIII. Spun dar c-am cunoscut odinioară o tînără frumoasă şi gingaşe, al cărei nume nu vi-l spun, spre a nu da prilej de bîrfă multor nesocotiţi, care de îndată ce aud că o femeie e îndrăgostită, îşi fac o părere proastă despre ea. Aceasta dar, fiind vreme îndelungată iubită de un tînăr nobil şi bine înzestrat, prinse şi dînsa a-l iubi din tot sufletul ei ; şi despre aceasta, nu numai eu, căruia ea de bună voie îmi spunea tot, cu încredere, ca şi cum i-aş fi fost nu frate, ci soră dulce şi apropiată, ci şi toţi cei care o vedeau de faţă cu iubitul ei, îşi dădeau seama limpede patima cu care îl îndrăgea. Astfel, iubind ea cu înfocare atît cît poate să iubească o inimă preadrăgăstoasă, se păstră doi ani atît de cinstită, că niciodată nu-i dădu tînărului de înţeles că-l iubeşte, prin nici un semn, decît doar printr-acelea ce nu putea să le ascundă ; nici nu-i vorbi vreodată, nici nu primi din parte-i răvaşe ori daruri, deşi nu trecea zi să nu fie ispitită cu unele şi cu altele ; şi numai eu ştiu cît le-ar fi dorit ; căci dacă uneori pe ascuns ajungea să pună mîna pe cîte vreun lucru de-al tînărului, îl păstra cu atîta bucurie, de-ai fi zis că de la acel lucruşor i se trage viaţa însăşi şi toată fericirea ei ; şi în tot acest răstimp nu-i dădu altă mulţumire decît aceea de-a-l vedea şi a se lăsa văzută, şi uneori la cîte o sărbătoare dansa cu el, precum făcea şi cu alţii. Şi întrucît starea lor era potrivită, atît ea cît şi tînărul doreau ca o astfel de dragoste să sfîrşească în chip fericit, şi unindu-se să devină soţ şi soţie. Acelaşi lucru îl doreau toţi ceilalţi din oraş, atît bărbaţi cît şi femei, afară doar de necruţătorul părinte al fetei, care, dintr-o ciudată şi uricioasă vrere, voia s-o mărite cu un altul, mai bogat ; şi acestei vreri biata copilă nu i se împotrivi altminteri decît cu amare lacrimi. Şi făcîndu-se această nefericită căsătorie, spre jalea tuturor şi desnădejdea bieţilor îndrăgostiţi, această lovitură a sorţii nu fu deajuns spre a zmulge din inimile lor o dragoste atît de înrădăcinată, ce mai ţinu încă trei ani, deşi fata o ascundea cu multă băgare de seamă şi încerca în fel şi chip să pună capăt acelor dorinţi

ce acum erau fără nădejde. Şi în tot acest răstimp urmă cu încăpăţînare a se păstra cinstită şi văzînd că pe cale legiuită nu-l poate avea pe cel pe care îl îndrăgea mai mult ca orişice pe lume, se hotărî să nu-l mai vrea nicicum şi să stăruie în obiceiul ei de-a nu primi din parte-i nici scrisori, nici daruri şi nici măcar priviri ; şi cu această voinţă hotărîtă sărmana fată, răpusă de prea cruda-i suferinţă şi sleită de patima ce-o măcinase ani de-a rîndul, la capătul celor trei ani muri ; pentru că mai degrabă se învoi să-şi jertfească la început mulţumirile şi plăcerile atît de dorite, iar mai apoi chiar viaţa, decît cinstea. Şi nu i-ar fi lipsit prilejuri şi căi de-a-şi stîmpăra aleanul pe ascuns şi fără de primejdia de-a pătimi ocară sau alte neajunsuri, dar cu toate acestea se înfrînă de la ceea ce dorea atîta şi către care era mereu aţîţată de acea fiinţă, singura pe lume, pe care ar fi vrut s-o mulţumească : şi nici nu s-a îndemnat la aceasta de teamă sau din alte pricini, ci numai şi numai din dragoste pentru adevărata virtute. Sau ce-ai putea să spui, seniore Gasparo, despre o altă femeie, care, vreme de şase luni aproape noapte de noapte zăcu alături de iubitul ei şi cu toate că se aflau într-o grădină îmbelşugată, plină de poame dulci, şi cu toate că era îmboldită de propria ei dorinţă arzătoare şi de rugăminţile şi lacrimile celui ce-i era mai scump decît viaţa, nu se încumetă să guste poamele oprite ; şi, deşi fusese luată în braţe goală şi înlănţuită strîns de acele braţe îndrăgite, nu se dădu bătută, şi îşi păstră neprihănită cinstea.

XLIV. Socoţi domnia-ta, senior Gasparo, că aceste dovezi de înfrînare a poftelor pot sta alături de dovada dată de Alexandru ? care, îndrăgostit cu patimă, nu de femeile lui Dariu, ci de acea faimă şi măreţie ce-l îmboldea cu pintenii gloriei, făcîndu-l să îndure şi cazne, şi primejdii doar ca să ajungă nemuritor, nu se dădea înapoi cînd era vorba să dispreţuiască, nu altele, dar nici măcar propria lui viaţă spre a ajunge deasupra tuturor ; şi noi să ne mirăm că fiind cuprins de atare gînduri s-a înfrînat de la un lucru pe care pasămite nici nu-l dorea prea mult ? căci, întrucît nu le mai văzuse niciodată pe acele femei, nu-i cu putinţă ca dintr-o dată să le fi iubit, ci dimpotrivă era mai firesc să le urască, din pricina lui Dariu, care era vrăjmaşul său ; şi prin urmare orice gest necuviincios făcut spre ele, ar fi însemnat insultă, nu iubire ; de aceea nu e mare lucru dacă Alexandru, care a cucerit lumea nu mai puţin prin generozitate decît prin arme, s-a stăpînit

cînd a fost vorba de-a necinsti nişte femei. Înfrînarea lui Scipio este vrednică într-adevăr de toată lauda ; cu toate acestea însă, dacă stai să te gîndeşti bine, ea nu poate fi asemuită cu cea de care au dat dovadă cele două femei ; pentru că el de aşişderi s-a înfrînat de la un lucru pe care nu-l dorea, aflîndu-se cum se afla a fi, şi în ţară vrăjmaşe, şi căpitan de puţin timp, şi la începutul unei bătălii de seamă, şi pe deasupra ştiind că patria aştepta atîtea de la el şi că avea să dea seamă de cele cîte săvîrşise în faţa unor juzi nespus de aspri, care adesea pedepseau nu numai greşelile mari, dar şi pe cele foarte mici ; şi printre ei ştia că are şi duşmani ; şi mai ştia de asemeni că dacă ar fi făcut altminteri, fiind femeia cu pricina de neam mare şi măritată cu un bărbat tot de neam mare, ar fi putut să-şi stîrnească asemenea duşmani şi în aşa chip, încît i-ar fi primejduit sau poate chiar i-ar fi furat izbînda. Astfel că îndemnat de atari şi atîtea pricini, şi-a stăpînit o poftă uşuratecă şi păgubitoare, dînd dovadă de înfrînare şi generoasă probitate, care probitate, după cum stă scris în cărţi îi cîştigă toate inimile acelor popoare şi-i folosi cît o altă oştire cu care cuceri prin bunăvoinţă inimile, care poate prin forţă ar fi fost de nebiruit : aşa încît fapta lui s-ar putea numi mai degrabă chibzuinţă militară decît înfrînare a poftelor : unde mai pui că faima lui nu pare a fi adevărată, pentru că unii scriitori vrednici de crezare susţin că Scipio s-ar fi bucurat din plin de această tînără, sorbind toate plăcerile iubirii ; pe cîtă vreme povestea mea, nu încape nici o îndoială că este adevărată."

XLV. „Trebuie c-ai luat-o din Scripturi", zise Frigio. „Eu însumi am văzut-o, răspunse *messer* Cesare, şi de aceea sînt mult mai sigur de aceasta, decît poţi fi domnia-ta sau alţii, că Alcibiade s-ar fi sculat din patul lui Socrate aşa cum se scoală copiii din patul părintelui lor : pentru că ori ce-aţi spune, ciudat loc era patul şi mai ciudată vreme noaptea ca să admiri acea frumuseţe pură pe care se spune că Socrate o iubea fără de nici o dorinţă păcătoasă ; mai cu seamă că iubea mai mult frumuseţea sufletului, decît a trupului, dar la băieţi nu la bătrîni, deşi aceştia sînt mai înţelepţi. Şi de bună seamă nu se putea găsi pildă mai nimerită pentru a lăuda înfrînarea bărbaţilor, decît aceea a lui Xenocrate ; care, cărturar fiind şi prin urmare constrîns, ba chiar silit de către îndeletnicirea sa, care

era filozofia, ce precum știți constă în purtări pilduitoare și nu în vorbe goale, ba pe deasupra fiind și bătrîn, și așișderi și sleit de vigoare bărbătească, neputînd și nevădind prin nici un semn c-ar mai putea, a dat dovadă de înfrînare în fața unei tîrfe, al cărei nume ar fi fost deajuns ca să-i trezească silă. Aș crede mai degrabă că și-a înfrînat dorințele, dacă ar fi dat vreun semn de supărare și din această pricină și-ar fi pus frînă poftelor, sau dacă s-ar fi abținut de la ceea ce bătrînii poftesc mai mult decît încăierările amoroase, adică de la vin ; dar pentru a dovedi și mai limpede că la el era vorba de înfrînare senilă, se scrie că de vin era umflat și plin ca un burduf. Și oare ce-ar putea să fie mai departe de înfrînarea unui bătrîn, decît beția ? Iar dacă înfrînarea față de desfătările Venerei la vîrsta leneșă și rece a cărunteții merită atîtea laude, cîte n-ar merita aceeași înfrînare la o făptură tînără și gingașe, cum erau cele două despre care v-am povestit adineaori ? Dintre care una, poruncind aspre opreliști simțurilor sale, nu numai că-și lipsea vederea de priveliștea celui ce-i era lumină, dar răpea și inimii acele gînduri, ce fuseseră singura dulce hrană ce atîta vreme o ținuse în viață ; iar cealaltă, iubind cu patimă și aflîndu-se de atîtea ori singură în brațele celui pe care îl iubea mai presus decît orice pe lume, luptînd împotriva ei înseși și împotriva aceluia ce-i era mai scump decît viața, învinse acea dorință arzătoare ce adeseori a învins și învinge încă atîția bărbați înțelepți. Nu ți se pare dar, seniore Gasparo, că scriitorii ar trebui să se rușineze a-l da drept pildă în legătură cu aceasta pe Xenocrate, numindu-l cumpătat ? Căci dacă s-ar afla cineva să știe adevărul, eu aș pune prinsoare că toată noaptea aceea și pînă a doua zi la vremea cinei el a dormit buștean, adînc scufundat în vin ; și că toate stăruințele femeii n-au izbutit să-l facă a deschide ochii, de parcă ar fi fost adormit cu opiu.“

XLVI. La vorbele acestea toți izbucniră în rîs, atît bărbați cît și femei ; iar doamna Emilia, rîzînd și ea, grăi : „Zău așa, seniore Gasparo, dacă te-ai gîndi mai bine, cred c-ai găsi și alte frumoase pilde asemănătoare cu aceasta.“ La care *messer* Cesare răspunse : „Nu ți se pare, Doamnă, că și cealaltă pildă, pe care ne-a dat-o în legătură cu Pericle, era tot atît de frumoasă ? Mă mir că nu ne-a amintit de înfrînarea și de gluma pusă pe seama aceluia căruia, cerîndu-i o femeie pentru o

noapte o sumă mult prea mare, el i-a răspuns că nu cumpără atît de scump propria lui pocăință." Cei de față încă mai rîdeau, cînd *messer* Cesare, care tăcuse o bucată de vreme, grăi : „Să am iertare, seniore Gasparo, dacă-ți spun adevărul pe față, pentru că la urma urmei acestea sînt minunatele pilde de înfrînare a poftelor pe care le scriu bărbații despre ei înșiși, învinuind de desfrînare pe femei, la care zi de zi vedem nenumărate semne de înfrînare, căci, dacă stai să te gîndești, nu încape îndoială că nu se află în lumea asta cetate atît de nebiruită și atît de bine apărată încît, fiind atacată numai cu a mia parte din iscusitele mijloace și cursele viclene care se folosesc pentru a cuceri inima statornică a unei femei, să nu se predea la primul asalt. Cîți oameni ridicați de prinți și ajunși prin ei la avuții și ranguri nevisate, avînd în mîna lor cetăți și fortărețe, de care atîrna tot statul, însăși viața și toate bunurile lor, fără rușine ori teamă că vor ajunge a li se zice trădători, le-au dat în chip netrebnic și numai de dragul banilor celor cărora n-ar fi trebuit să le dea ? Și unde n-ar da Dumnezeu ca în zilele noastre unii ca aceștia să fie atît de rari, încît să nu ne fie cu mult mai greu a găsi vreunul care într-o împrejurare ca aceasta să-și fi făcut doar datoria, decît a-i denumi pe aceia ce nu și-au săvîrșit-o. Oare nu vedem pe atîția alții ce zi de zi omoară oamenii prin codri și hoinăresc pe mare, numai de dragul de-a fura ? Cîte fețe bisericești nu vînd odoarele de prin biserici ? Cîți oameni de-ai legii nu măsluesc testamentele ? Cîți nu se jură strîmb numai de dragul banilor ? Cîți doctori nu otrăvesc bolnavii tot pentru treaba asta ? Și cîți nu fac de spaima morții lucruri din cele mai murdare ? Și totuși, la toate aceste crunte bătălii rezistă adeseori cîte o copilă plăpîndă și gingașe ; căci multe au fost acelea care au ales mai bine moartea, decît să-și piardă cinstea."

XLVII. Seniorul Gasparo grăi : „Femei ca acestea nu cred că se mai află astăzi". La care *messer* Cesare răspunse : „Nu mă refer acum la pilda celor din vechime ; atîta îți spun, că multe s-ar găsi și se găsesc, cărora nu le pasă de moarte în astfel de împrejurări. Și acum îmi vine în minte că atunci cînd Capua fu jefuită de francezi [1] — lucru ce nu s-a petrecut așa de demult, încît să nu-ți aduci aminte — o

[1] În iulie 1501.

tînără şi frumoasă nobilă din Capua, fiind dusă de la casa ei, unde fusese prinsă de o companie de gasconi, cînd ajunse la rîul care trecea prin Capua, se prefăcu că vrea să-şi înnoade şiretul de la încălţări, astfel încît cel ce-o ducea îi dete drumul o clipă, şi ea pe dată se aruncă în apă. Şi ce-ai să spui de-o ţărăncuţă ce acu cîteva luni, la Gazuolo, în Mantova, ducîndu-se cu o soră a ei ca să culeagă spice de pe cîmp, răpusă de sete intră într-o casă ca să bea apă : şi acolo stăpînul casei, care era şi dînsul tînăr, văzînd-o aşa frumoasă şi singură, o luă în braţe şi încercă, dintîi cu vorbă bună şi apoi cu ameninţări, s-o îndemne a-i face voia ; şi împotrivindu-i-se ea cu tot mai multă încăpăţînare, pînă la urmă cu de-a sila şi cu bătaia o învinse. Fata, aşa despletită şi plînsă cum era, se întoarse pe cîmp la sora ei şi oricît o întrebă aceasta, nu vru cu nici un chip să-i spună ce i se întîmplase acolo, totuşi, în drum spre casă, vădind că se mai liniştise oarecum şi vorbind fără pic de tulburare, îi dete în grije surioarei felurite lucruri ; apoi, cînd ajunse la malul rîului Oglio, care trece pe lîngă Gazuolo, îndepărtîndu-se puţin de sora ei, ce nu ştia şi nici nu-şi închipuia ce-are de gînd să facă, deîndată se aruncă în el. Surioara, plîngînd îndurerată, o urmări pre cît putu de-a-lungul apei care o ducea cu repeziciune în jos ; şi de cîte ori sărmana fată reapărea la suprafaţa apei, surioara îi arunca o funie pe care o luase de acasă ca să lege spicele şi deşi funia îi ajunse de mai multe ori în mîini, pentru că era încă aproape de mal, statornica şi hotărîta copilă o înlătura şi-o îndepărta de ea : şi astfel, ferindu-se de orice ajutor ce-ar fi putut să-i scape viaţa, curînd se înecă ; şi nu poţi spune c-a făcut aceasta împinsă de nobleţea sîngelui ce-i curgea prin vine, ori de teama unei morţi şi mai cumplite, ci doar din pricina durerii neprihănirii ei pierdute. Din fapta ei poţi lesne înţelege dar, cîte alte femei fac fapte vrednice de ţinut minte, dar care totuşi nu se ştiu, de vreme ce despre copila aceasta, care mai ieri a dat o asemenea dovadă de virtute, azi nimenea nu mai vorbeşte şi nici măcar numele ei nu este cunoscut. Dar dacă nu se întîmpla să moară chiar atunci episcopul de Mantova, unchiul măritei noastre Ducese, de bună seamă malul acelui rîu, pe locul unde s-a aruncat copila, ar fi împodobit cu un minunat mormînt, în amintirea unui suflet atît de măreţ, ce după moarte ar fi fost vrednic de-o şi mai lumi-

noasă faimă, de vreme ce în viaţă sălăşluise într-un trup de rînd.*

XLVIII. Ajungînd aici *messer* Cesare se opri o clipă, după care adăugă : „Şi la Roma s-a întîmplat pe vremea mea ceva asemănător : o tînără din Roma, frumoasă şi de neam, fiind vreme îndelungată urmărită de un bărbat ce-n fel şi chip îi dovedea că o iubeşte, nu vru nicicînd, nu cu altceva, dar nici măcar cu o privire, să-i mulţumească vrerea ; drept care acesta mitui cu bani pe-o slujnică de-a ei, ce vrînd a-i fi pe plac, ca să cîştige şi mai mulţi bani, îşi convinse stăpîna ca într-o anumită zi, cînd nu se prea slujea, să meargă la biserica sfîntului Sebastian : şi dîndu-i de ştire despre toate acestea îndrăgostitului şi învăţîndu-l ce trebuia să facă, o duse pe tînără în una din acele catacombe întunecoase pe care obişnuiesc să le cerceteze toţi cei care merg la sfîntul Sebastian ; în această catacombă se ascunsese în taină, mai dinainte, tînărul : care, aflîndu-se singur cu cea pe care o îndrăgea atîta, începu s-o roage în toate chipurile şi cu nespusă duioşie să-i fie milă de el şi să-şi preschimbe asprimea ei trecută în iubire ; dar cînd văzu că toate rugăminţile sale erau zadarnice, trecu la ameninţări ; iar cînd văzu că nici acestea n-ajută la nimic, începu s-o bată cu cruzime ; pînă mai la urmă, deşi era hotărît să dobîndească cu orice preţ ceea ce dorea, cu sila dacă nu putea altminteri — ajutat fiind şi de netrebnica femeie care o adusese pe tînără acolo — tot nu putu s-o facă pe fată să se învoiască, ci dimpotrivă, şi cu vorba şi cu fapta, deşi n-avea puteri prea mari, sărmana tînără se apăra pre cît putea : astfel încît, fie din pricina mîniei, cînd pricepu că nu e chip să aibă ce voia, fie de teamă ca nu cumva rudele fetei, aflînd ce se întîmplase, să ceară pedepsirea lui, ticălosul, ajutat şi de slujnică, ce se temea şi ea de acelaşi lucru, o sugrumă pe nenorocita tînără şi o lăsă acolo ; şi fugind făcu astfel încît să nu i se mai afle urma. Slujnica, orbită de propria ei greşeală, nu mai putu să fugă şi prinsă fiind, după anumite semne, mărturisi totul ; drept care fu pedepsită după cum merita. Trupul nobilei şi statornicei fete fu luat cu mare cinste din acea catacombă şi dus să fie înmormîntat la Roma, cu o cunună de lauri pe cap şi însoţit de-o nesfîrşită mulţime de bărbaţi şi de femei, dintre care n-a fost unul să nu se întoarcă acasă cu ochii înlăcrămaţi ; şi astfel de întreaga obşte fu sufletul acela rar deopotrivă plîns şi lăudat.

XLIX. Dar, pentru a-ţi vorbi de lucruri pe care chiar domnia-ta le ştii, nu-ţi aminteşti a fi auzit că, mergînd doamna Felice della Rovere [1] la Savona şi bănuind că unele din pînzele care fuseseră zărite ar fi fost corăbii de ale papei Alexandru care o urmăreau, se pregăti cu hotărîre nezdruncinată ca, dacă s-ar fi apropiat şi n-ar fi fost chip să fugă, să se arunce în mare ? Şi nu socoţi că treaba asta nu putea trece drept uşurinţă, deoarece domnia-ta, ca şi atîţia alţii, ştii foarte bine în ce măsură înţelepciunea şi iscusinţa au însoţit dintotdeauna neînchipuita frumuseţe a acelei doamne ? Îmi e aşişderi cu neputinţă să nu rostesc o vorbă şi despre mărita noastră Ducesă, care, trăind de cincisprezece ani cu soţul ei [2] ca şi cum ar fi văduvă, nu numai că n-a spus nicicînd şi nimănui pe lume lucrul acesta, dar, fiind îndemnată de ai săi să iasă din această văduvie [3], ea a ales mai degrabă suferinţele surghiunului, sărăcia şi atîtea alte nenorociri, decît să primească ceea ce tuturor celorlalţi li se părea un nevisat noroc şi înfloritoare bunăstare" ; şi fiindcă *messer* Cesare urma să spună mai departe, doamna Ducesă zise : „Vorbeşte despre altceva şi nu te mai atinge de-acest subiect, căci ai destule a ne spune despre alte lucruri". Dar *messer* Cesare grăi : „De astă dată nu cred că mă vei dezice, seniore Gasparo, şi nici domnia-ta, Frigio." „De bună seamă nu, răspunse Frigio, atîta doar că o rîndunică n-aduce primăvara."

L. Răspunse *messer* Cesare atunci : „E adevărat că asemenea neobişnuite pilde de înfrînare se întîlnesc la puţine femei : totuşi, şi-acelea care ştiu să ţină piept încercărilor dragostei, sînt toate de admirat ; iar cele care uneori rămîn înfrînte, sînt vrednice de multă milă : căci fără îndoială îndemnurile îndrăgostiţilor, tertipurile de care se folosesc, cursele pe care le întind sînt atîtea şi vin atît de repede unele după altele, încît ar fi prea de mirare ca o copilă plă-

[1] *Felice della Rovere,* fiica viitorului papă Iuliu al II-lea şi soţia lui Giovanni Orsini. Ca şi întreaga sa familie era urîtă de Alexandru al VI-lea.

[2] În capitolul al III-lea al primei cărţi autorul ne vorbeşte pe larg despre figura ducelui Guidobaldo, soţul ducesei Elisabeta şi despre boala sa care explică rîndurile de mai sus.

[3] Prin intermediul divorţului, pe care papa l-ar fi acceptat pe motivul neconsumării căsătoriei. Se spune că la această propunere ducesa ar fi răspuns „că preferă să şi-l ţină ca pe un frate, decît să-l refuze ca soţ".

pîndă să poată scăpa de ele. Trece vreodată o zi, un ceas, ca hărţuita tînără să nu fie ispitită de iubit cu bani, cu daruri şi cu atîtea alte lucruri care ar putea să-i placă ? La ce oră din zi se poate arăta la fereastră, fără să vadă mereu trecînd pe îndrăgostitul încăpăţînat, cu gura închisă dar cu ochii spunînd mai multe decît gura, cu chipul îndurerat şi palid, cu adînci suspine arzătoare şi adeseori cu ochii înnecaţi în lacrimi ? Cînd poate pleca vreodată de acasă ca să meargă la biserică sau altundeva, fără ca el să nu-i iasă mereu în cale şi să n-o întîmpine la fiecare colţ de stradă cu jalea întipărită în ochi, de-ai crede că e gata să-şi dea duhul dintr-o clipă în alta ? Nu mai spun de cîte toate dichiseli, de născociri, de vorbe de duh, de figuri, ospeţe, dansuri, jocuri, travestiri, de lupte şi turniruri, despre care fata ştie că toate sînt făcute numai şi numai de dragul ei. Iar noaptea apoi, nu se trezeşte odată fără să audă muzică sau barem umbra aceea ce rătăceşte primprejurul casei, scoţînd suspine şi dînd glas durerii. Dacă din întîmplare vrea să vorbească cu una din slujnicele ei, aceasta, fiind dinainte mituită, are din timp la ea un dar, o scrisorică, un sonet sau alte asemănătoare, ca să i le dea din partea iubitului ; şi aducînd vorba de el, îi dă să înţeleagă ce chinuri rabdă bietul om şi cum nici barem viaţa nu şi-o cruţă spre a o sluji pe ea ; şi cum din parte-i nici prin gînd nu-i trece să-i ceară un lucru necinstit, ci doar îngăduinţa de-a-i vorbi. Şi în astfel de împrejurări nu-s neajunsuri să nu-şi afle leac, fie că-i vorba despre chei false, scări de frînghie ori băuturi adormitoare ; treaba se face cît ai bate din palme ; ba despre multe altele se spune c-o fac şi mai lată, aşa încît un lucru ca acesta e atît de uşor de înfăptuit, încît fata n-are de făcut nimica altceva decît să spună : nu mă împotrivesc. Şi dacă totuşi ea, sărmana, o vreme ţine piept, atîtea alte îndemnuri li se adaugă acestora şi atîtea altele se mai scornesc, încît ajung să sfarme şi cea din urmă piedecă. Şi sînt şi dintr-aceia mulţi, care văzînd că vorba dulce nu le ajută la nimic, trec la ameninţări, spunîndu-le că le vor face să treacă în ochii soţilor drept ceea ce nu sînt. Alţii îndrăznesc să se înţeleagă cu taţii, adesea şi cu soţii, care, fie pentru bani, fie pentru alte foloase, îşi dau propriile fiice sau neveste în mîna altora, împotriva vrerii lor. Alţii încearcă prin farmece şi vrăji să le răpească libertatea pe care Dumnezeu

a dăruit-o sufletelor ; lucruri de pe urma cărora ajung la neînchipuite izbînzi. Eu însă n-aş putea nici într-o mie de ani să vă înşir toate uneltirile pe care le pun la cale bărbaţii pentru a sili femeile să le împlinească poftele, căci şirul lor e nesfîrşit ; şi, în afară de cele pe care fiecare le născoceşte pentru sine, nu lipsesc nici aceia ce-au scris cu dibăcie cărţi [1], dîndu-şi toată silinţa ca să arate în ele în ce anume pot fi femeile înşelate. Gîndiţi-vă aşa dar, şi domniile-voastre, cum ar putea să fie la adăpost în mijlocul atîtor curse aceste biete porumbiţe, ademenite de-aşa dulci momeli. Şi oare-i mare lucru, dacă o femeie — văzîndu-se iubită şi adorată în aşa măsură, vreme de ani în şir de un tînăr nobil, cu purtări alese şi pe deasupra şi frumos, care de mii de ori pe zi îşi primejduieşte viaţa ca s-o slujească şi nu are alt gînd decît să-i fie ei pe plac, cu acea continuă stăruinţă care face ca apa să spargă stînca cea mai tare — se hotărăşte în sfîrşit să răspundă dragostei lui şi, învinsă de iubire, îi dă ceea ce domnia-ta spui că ea, din pricina slăbiciunii sexului ei, doreşte în chip firesc mai mult decît bărbatul ? Ţi se pare greşeala ei atît de mare, încît biata făptură care a fost prinsă în cursă cu atîtea vorbe dulci, să nu fie vrednică barem de-acea iertare, ce adesea li se dă ucigaşilor, hoţilor şi trădătorilor ? Ai vrea domnia-ta să fie acesta un viciu atît de mare, încît, pentru că se găseşte vreo femeie care să se lase tîrîtă de el, tot sexul femeiesc să rabde defăimare în tot ceea ce face şi să fie pretutindeni socotit drept desfrînat, fără a se ţine seama că sînt şi din acelea multe ce nu-s de biruit şi cari rămîn mai tari ca diamantul la neîntreruptele imboldiri ale iubirii şi mai neclintite în neţărmurita lor statornicie decît stîncile la mîngăierea valurilor ?"

LI. Oprindu-se din vorbă *messer* Cesare, seniorul Gasparo era gata să-i răspundă, cînd seniorul Ottaviano zise

[1] Autorul se referă în primul rînd la *Ars amandi* şi *Remedia amoris* ale lui Ovidiu, care s-au bucurat de un succes extraordinar în Evul Mediu şi în Renaştere. Cele două poeme au avut nenumăraţi traducători şi imitatori care au contribuit la formarea unei adevărate literaturi didactico-amoroase, la care contribuie şi Castiglione prin această a treia carte a Curteanului. Alte două tratate la care se referă probabil autorul sînt : *De arte honeste amandi* a lui Andrea Cappellano (începutul secolului al XIII-lea) şi *Di Natura d'Amore* a lui Equicola.

rîzînd : „Pentru Dumnezeu, lasă-te păgubaş, pentru că ştiu că n-ai s-o scoţi la capăt şi parcă văd că vei ajunge să-ţi faci duşmani nu numai printre aceste doamne, dar şi printre bărbaţi, ba chiar pe cei mai mulţi din ei". Rîse seniorul Gasparo şi zise : „Dimpotrivă, din pricini bine întemeiate, femeile ar trebui să-mi mulţumească, pentru că dacă eu nu m-aş fi împotrivit celor spuse de seniorul Magnifico şi de *messer* Cesare, nu s-ar fi auzit toate acele laude ce le-au fost înălţate aici". Atunci *messer* Cesare zise : „Laudele pe care seniorul Magnifico şi cu mine le-am adus femeilor şi alte multe încă, au fost de prisos, pentru că tuturor le erau foarte cunoscute. Cine nu ştie oare că fără de femei nu poţi avea bucurie şi mulţumire în această viaţă, ce fără ele ar fi aspră şi lipsită de orice dulceaţă, mai aspră decît viaţa sălbăticiunilor din codri ? Cine nu ştie că numai femeile alungă din inimile noastre toate gîndurile ticăloase şi josnice, mîhnirea, mizeriile mărunte şi acele tulburi întristări ce atît de des ne ţin tovărăşie ? Iar de vom ţine seama de adevăr, vom observa de asemeni că ele nu abat minţile noastre de la cunoaşterea lucrurilor mari, ci dimpotrivă, le aţîţă către ele ; iar în războaie, tot ele sînt acelea care îi fac pe bărbaţi să fie neînfricaţi şi din cale afară de cutezători. Şi fără îndoială este cu neputinţă ca într-o inimă de bărbat, în care a pătruns cîndva văpaia dragostei, să mai domnească josnicia ; pentru că cine iubeşte, doreşte să se facă tot mai plăcut şi se teme mereu să nu păţească vreo ruşine, care să-l înjosească în ochii acelei făpturi a cărei preţuire o doreşte mai vîrtos ; şi ca să dovedească cum că e vrednic de acea iubire, fără să-i pese de nimic, de mii de ori pe zi înfruntă moartea : de aceea, cine-ar putea alcătui o oştire de îndrăgostiţi, care să lupte sub ochii iubitelor lor, ar cuceri întreaga lume, afară doar de împrejurarea cînd altă oştire de îndrăgostiţi i-ar sta împotrivă. Şi fiţi siguri că dacă Troia a putut ţine piept vreme de zece ani întregii Grecii, aceasta se datorează tot unui pumn de îndrăgostiţi, care atunci cînd purcedeau la luptă îşi încingeau armele de faţă cu femeile lor, ba de multe ori chiar ele îi ajutau să şi le pună, şi la plecare le spuneau vorbe ce-i înflăcărau şi-i făceau să se simtă mai presus decît muritorii de rînd ; iar apoi, în timpul luptei, ştiau că de pe ziduri şi din turnuri sînt priviţi de femeile lor, drept care socoteau că orice cutezanţă şi orice faptă săvîrşită, era de

ele lăudată : lucru ce pentru ei era răsplata cea mai mare din cîte ar fi putut avea pe lume. Mulţi socotesc că izbînda regilor Spaniei, Ferdinand şi Isabela, împotriva regelui Granadei a purces în mare parte de la femei ; căci de cele mai multe ori cînd oştirea Spaniei pornea să înfrunte pe duşmani, pornea cu ea şi regina Isabela, însoţită de toate fetele de la curtea ei, iar în oştire se aflau mulţi nobili cavaleri îndrăgostiţi, care cavaleri, pînă a ajunge la locul unde trebuiau să-şi întîlnească duşmanii, călăreau alături de iubitele lor cu care şedeau de vorbă : iar apoi, luîndu-şi fiecare rămas bun de la a lui, porneau, de faţă fiind şi ele, la încăierarea cu duşmanii, cu acea sălbatică îndrăzneală în suflet pe care le-o dădea iubirea şi cu dorinţa de-a le face să simtă pe doamnele şi stăpînele lor că sînt slujite de bărbaţi viteji, drept care s-a întîmplat de foarte multe ori ca abia cîţiva cavaleri spanioli să pună pe fugă şi să omoare nenumăraţi mauri, mulţumită frumoaselor şi preaiubitelor femei. De aceea nu ştiu, zău, ce gînd vrăjmaş te-a îndemnat, seniore Gasparo, să defăimezi femeile ?

LII. Nu vezi domnia-ta că toate îndeletnicirile frumoase şi care plac îndeobşte lumii nu se datorează nimănui altcuiva decît tot femeilor ? Cine învaţă să joace şi să danseze cu eleganţă pentru altceva, decît pentru a place femeilor ? Cine se îndeletniceşte cu gingăşiile muzicii pentru altceva, decît tot pentru asta ? Cine aşterne versuri — cel puţin în limba vulgară — dacă nu pentru a da glas acelor simţăminte, pe care tot femeile le trezesc în noi ? Gîndeşte-te de cîte poeme — în limba greacă sau latină — am fi lipsiţi, dacă femeile ar fi fost prea puţin preţuite de poeţi ! Dar, lăsînd de-o-parte pe toţi ceilalţi, n-ar fi fost pentru noi o pierdere nespus de mare, dacă *messer* Francesco Petrarca, cel care şi-a cîntat iubirea dumnezeieşte în limba noastră, s-ar fi dedat cu totul şi cu totul doar scrierilor sale în latină, aşa cum ar fi făcut de bună seamă dacă dragostea madonei Laura nu l-ar fi abătut uneori de la aceasta ? N-am să vă mai înşir numele tuturor acelor luminate minţi ce se află acum în lume, şi chiar şi aicea printre noi, care zilnic ne fac parte de cîte un rod al muncii lor şi care de asemenea sînt inspiraţi numai şi numai de frumuseţea şi virtutea femeilor. Gîndeşte-te la Solomon, care dorind să scrie în chip mistic lucruri nespus

de înalte[1], dumnezeieşti de-a dreptul, spre a le acoperi cu un gingaş văl, închipui un arzător şi călduros dialog între doi îndrăgostiţi, socotind că aicea printre noi nu poate afla asemănare mai potrivită şi apropiată de cele ce-s dumnezeieşti, decît iubirea pentru o femeie ; şi într-acest chip vru să ne învrednicească şi de-o fărîmă barem din acea dumnezeire, pe care el, atît prin ştiinţă cît şi prin har, o cunoştea mai bine decît ceilalţi. De aceea nu trebuia, seniore Gasparo, să mai discuţi despre acest lucru, sau barem nu cu atîtea vorbe ; dar domnia-ta, tăgăduind adevărul, ai împiedicat înţelegerea a mii de alte lucruri frumoase şi vrednice de luat în seamă cu privire la o desăvîrşită doamnă de curte." Răspunse seniorul Gasparo : „Eu unul socot că despre aceasta n-a mai rămas nimic de spus ; dar dacă totuşi domniei-tale ţi se pare că seniorul Magnifico nu şi-a împodobit îndeajuns doamna cu însuşiri alese, aceasta nu e vina lui, ci a celui ce-a făcut astfel încît să nu mai fie alte virtuţi pe lume, pentru că el a înzestrat-o cu toate, pîn'la ultima." Grăi atunci, rîzînd, doamna Ducesă : „Ai să vezi că seniorul Magnifico îi va mai găsi totuşi vreo cîteva." La care Magnifico răspunse : „Ca să spun drept, mărită Doamnă, eu socotesc că am vorbit destul şi întru cît mă priveşte, mă mulţumesc cu doamna pe care am zămislit-o eu ; dar dacă domnii aceştia n-o vor aşa cum e, n-au decît să mi-o lase mie."

LIII. Aici, pentru că toţi tăceau, *messer* Federico zise : „Seniore Magnifico, pentru a te îndemna să mai adaugi şi altele, vreau să te întreb ceva în legătură cu îndeletnicirea de căpetenie pe care i-ai ales-o doamnei de curte : adică doresc să ştiu cum va trebui să fie conversaţia ei într-o anumită împrejurare care mi se pare foarte importantă ; pentru că, deşi frumoasele însuşiri cu care ai înzestrat-o cuprind agerimea minţii, ştiinţă, judecată sănătoasă, îndemînare, modestie şi atîtea alte însuşiri, prin care ea trebuie să ştie cu iscusinţă a sta de vorbă cu orişicine şi despre orice subiect, eu totuşi cred că mai presus de toate ea va trebui să cunoască ce ţine de discuţiile în legătură cu dragostea ; pentru că, după cum orice cavaler foloseşte drept mijloc spre a dobîndi bunăvoinţa doamnelor acele nobile îndeletniciri, acea

[1] Aluzie la *Cîntarea cîntărilor*.

eleganță acele deprinderi alese de care pomeneam, tot pentru acest scop se folosește și de cuvinte ; și nu numai atunci cînd e îndemnat de dragoste, ci adeseori și pentru a face cinste doamnei cu care stă de vorbă ; deoarece el socotește că faptul de-a-i vădi iubire e o dovadă că acea doamnă e vrednică de acest lucru și că frumusețea și meritele ei sînt atît de mari, încît silesc pe orișicine s-o slujească. De aceea aș vrea să știu cum trebuie în legătură cu aceasta să converseze cu înțelepciune doamna noastră și cum să răspundă aceluia care o iubește cu adevărat și aceluia ce se preface ; și așișderi dacă trebuie să se prefacă a nu înțelege sau a răspunde sau a respinge, într-un cuvînt cum trebuie să se poarte."

LIV. „În primul rînd, răspunse seniorul Magnifico, va trebui să i se arate cum să-i deosebească pe cei ce se prefac a iubi, de cei care iubesc cu adevărat ; cît despre faptul de-a primi ori nu iubirea celuilalt, aici nu cred că va trebui să se conducă după nimeni, decît după ea însăși." La care *messer* Federico zise : „Învaț-o dar, care sînt semnele cele mai sigure și fără greș după care să deosebească iubirea prefăcută de cea adevărată și ce anume dovadă va trebui să dobîndească pentru a se lămuri din plin de dragostea ce i se arată." Magnifico răspunse atunci, rîzînd : „N-aș ști să-ți spun, pentru că astăzi bărbații sînt atît de vicleni, încît ajung să dea nenumărate dovezi false și uneori chiar plîng cînd mai degrabă le-ar veni să rîdă ; de aceea ar trebui trimiși în insula Ferma, ca să treacă pe sub arcul îndrăgostiților adevărați [1]. Dar pentru ca această doamnă a mea, pe care se cuvine s-o ocrotesc cu deosebită grije (fiind opera mea), să nu cadă în acele greșeli în care am văzut căzînd multe femei, voi spune că va fi nevoie să nu creadă cu ușurință că este îndrăgită ; și nici să nu se poarte ca acelea de nu numai că nu arată a nu înțelege pe cel care le vorbește despre dragoste, chiar dacă o face pe departe, dar care încă de la primul cuvînt încuviințează toate laudele care le sînt aduse, sau le tăgăduiesc într-un anume fel, ce este

[1] Într-un roman cavaleresc spaniol, *Amadis de Gaula*, ni se povestește o veche legendă după care Apollidon, ales împărat al Greciei, părăsind insula Ferma, vrîjește — la rugămintea iubitei lui — insula și clădește în ea un arc de marmoră cu o statuie deasupra, care, prin focul și fumul pe care îl răspîndește, împiedecă trecerea pe sub arc a îndrăgostiților nesinceri ; cei sinceri în schimb sînt întîmpinați de melodii suave ce-i însoțesc în trecerea pe sub arcade.

mai degrabă un soi de a-i pofti la dragoste pe cei cu care vorbesc, decît de a-i respinge. De aceea vreau ca felul doamnei mele de-a sta de vorbă în discuţiile despre dragoste să fie acela de-a nu crede întotdeauna că cel care-i vorbeşte despre iubire o şi iubeşte : iar dacă gentilomul va fi înfumurat, aşa cum sînt destui, şi dacă îi va vorbi cu prea puţin respect, ea va trebui să îi răspundă astfel, încît celălalt să simtă lămurit că îi displace, iar dacă se va dovedi înţelept, şi va rămîne la locul lui, folosind cuvinte de dragoste învăluite, purtîndu-se aşa cum cred că s-ar purta curteanul pe care ni l-au zugrăvit aceşti domni, femeia se va preface că nu-l înţelege şi va da vorbelor lui alt înţeles, încercînd mereu cu modestie şi cu acea înţelepciune şi prevedere, ce după cum s-a spus îi stau atît de bine, să ocolească acel subiect. Iar dacă discuţia se va purta astfel, încît nu va fi chip ca ea să se prefacă a nu înţelege, va lua totul în glumă, arătînd a şti că toate acestea i se spun mai degrabă spre a o cinsti decît că ar fi adevărate, micşorîndu-şi meritele şi punînd pe seama curteniei acelui gentilom laudele pe care i le va aduce ; în felul acesta va fi socotită drept înţeleaptă şi va fi la adăpost de înşelăciuni. Aşa socot eu c-ar trebui să converseze o doamnă de curte atunci cînd vine vorba despre dragoste."

LV. *Messer* Federico grăi atunci : „Senior Magnifico, domnia-ta vorbeşti despre acest lucru ca şi cum ar fi lege ca toţi cei care le vorbesc femeilor despre dragoste să spună minciuni sau să încerce a le înşela, ceea ce, dacă ar fi adevărat, aş spune că învăţămintele domniei-tale sînt bune ; dar dacă cumva cavalerul cu pricina iubeşte cu adevărat şi simte acea văpaie ce atît de amarnic chinuieşte uneori inimile omeneşti, nu-ţi dai seama în ce durere, în ce nenorocire şi în ce moarte îl scufunzi, cînd vrei cu dinadinsul ca femeia să nu creadă nimic din tot ce spune el ? Aşa dar rugăminţile, lacrimile şi atîtea alte dovezi să nu aibă nici o putere ? Bagă de seamă, senior Magnifico, să nu se creadă că, pe lîngă cruzimea firească pe care o ascund în sine unele femei, domnia-ta le înveţi să se vădească şi mai crude." Răspunse atunci Magnifico : „Eu nu vorbesc de cei care iubesc, ci despre cei care vorbesc despre dragoste, lucru în care vorbele se cer în primul rînd a-ţi fi la îndemînă ; adevăraţii îndrăgostiţi, cu cît au inima mai fierbinte, cu atît au limba mai rece şi vorba întretăiată de neaşteptate tăceri ; de aceea, poate n-o fi lipsită de

adevăr zicala : Cine iubeşte mult, vorbeşte puţin. Totuşi, din pricina moravurilor felurite ale oamenilor, socot că nu e cu putinţă să faci din cele spuse lege ; singurul lucru pe care l-aş mai putea adăuga este ca femeia să fie foarte grijulie şi să nu uite niciodată că bărbaţii pot să-şi arate dragostea cu mult mai puţină primejdie pentru ei, decît femeile."

LVI. Atunci seniorul Gasparo întrebă, rîzînd : „Nu-i îngădui, senior Magnifico, acestei preadesăvîrşite doamne a domniei-tale să iubească şi ea, barem atunci cînd ştie că e iubită cu adevărat ? Cu atît mai mult cu cît, dacă ea nu-i împărtăşeşte iubirea, nu-i de crezut ca acest curtean să o iubească şi pe mai departe ; împrejurare în care ar fi lipsită de serviciile pe care i le-ar aduce el şi mai cu seamă de acel devotament şi acel respect cu care îndrăgostiţii cinstesc şi adoră aproape virtuţile femeilor iubite." „Un sfat ca acesta nu vreau să-i dau, răspunse Magnifico ; dragostea aşa cum o înţelegi domnia-ta acum, socot că se potriveşte numai femeilor măritate, pentru că atunci cînd această dragoste nu duce la căsătorie, prin forţa împrejurărilor femeia simte acea remuşcare şi acel imbold lăuntric ce însoţesc întotdeauna lucrurile neîngăduite şi e în primejdie de a-şi păta renumele de femeie cinstită la care ţine atît de mult." La care *messer* Federico răspunse, rîzînd : „Părerea aceasta a domniei-tale, senior Magnifico, mi se pare prea austeră şi cred c-ai învăţat-o de la vreun popă care ţine predici : vreunul din aceia ce dojenesc femeile îndrăgostite de mireni, pentru ca pînă mai la urmă să se aleagă ei cu ce-i mai bun ; şi mi se pare de asemeni că supui femeile măritate unor legi mult prea aspre, pentru că printre ele se află multe cărora soţii lor le poartă fără pricină o ură înverşunată şi le jignesc amarnic, fie iubind alte femei, fie pricinuindu-le cîte toate neajunsuri sînt ei în stare să născocească : altele sînt măritate de părinţi cu sila după bărbaţi bătrîni, bolnavi, nesuferiţi şi greţoşi ce le fac viaţa amară. Iar dacă unora ca acestea le-ar fi îngăduit să divorţeze sau să se despartă de cei cu care nu se potrivesc, nu s-ar ajunge poate să li se ia în nume de rău că iubesc pe alţii în loc să-şi iubească soţii ; dar cînd, fie din pricina vrăjmăşiei sorţii, fie din pricina unor firi nepotrivite sau a cine ştie ce alte neajunsuri, se întîmplă ca în patul care ar trebui să fie un cuib de armonie şi iubire, blestemata furie diavolească să-şi împrăştie sămînţa-i veninoasă, ce aduce după sine apoi mînie, bănuială şi ţepii

ascuţiţi ai urei ce canoneşte acele suflete nefericite, încătuşate cu cruzime de lanţuri grele pîn la moarte, atuncia zic, de ce nu vrei domnia-ta ca acelei femei să-i fie îngăduit să caute o oarecare mîngăiere prin care să-şi aline suferinţele şi să dea altora ceea ce soţul ei nu numai că dispreţuieşte, dar chiar urăşte uneori ? Socot şi eu, de bună seamă, că cele care au bărbaţi ce li se potrivesc şi sînt iubite de ei, nu trebuie să le facă ocară, dar celelalte în schimb, neîndrăgind pe cei ce le iubesc, îşi fac ele însele rău." „Dimpotrivă, îşi fac rău iubind pe altul în locul soţului, răspunse Magnifico. Totuşi, de vreme ce de multe ori nu stă în puterea noastră a ne împotrivi iubirii, dacă doamnei de curte i se va întîmpla o astfel de nenorocire, ca adică ura soţului sau dragostea altuia s-o îndemne la iubire, doresc ca ea să nu-i dea îndrăgostitului nimica altceva decît doar propriu-i suflet ; şi să nu-i dea nicicînd nici o dovadă de iubire, nici prin cuvinte, nici prin gesturi, nici prin alt chip, astfel ca el să poată fi sigur de asta."

LVII. Atunci *messer* Roberto da Bari, rîzînd şi el, grăi : „Eu, senior Magnifico, mă încred în judecata domniei-tale şi cred că în treaba asta voi avea mulţi tovarăşi ; dar de vreme ce domnia-ta ţii să le înveţi pe femeile nemăritate să se poarte cu atare mojicie, ca să zic aşa, oare doreşti ca şi cele nemăritate să se arate atît de crude şi necurtenitoare ? şi să nu-şi răsplătească iubiţii cu nimic ?" „Dacă doamna mea nu va fi măritată, răspunse seniorul Magnifico, şi va fi să iubească, atunci aş vrea să iubească un bărbat cu care să se poată mărita ; şi nu-i voi lua în nume de rău dacă îi va da cîte un semn din care să înţeleagă că-l iubeşte ; dar în legătură cu aceasta vreau s-o învăţ o regulă ce-i pretutindeni bună şi aceasta în cîteva cuvinte, astfel încît să-i vină uşor să-şi amintească de ea : că adică poate da orice dovezi de dragoste celui care o iubeşte, în afară de acelea care ar putea strecura în sufletul iubitului ei nădejdea de-a dobîndi din partea-i vreun lucru necinstit. Şi trebuie să ia bine aminte la asta, pentru că o greşeală în care cad nenumărate femei, care de obicei nu doresc nimic mai mult decît să fie frumoase : şi deoarece faptul de a avea mulţi îndrăgostiţi li se pare o mărturie a frumuseţii lor, ele se străduiesc în chip şi fel ca să-şi cîştige cîţi mai mulţi ; de aceea alunecă adesea în purtări necumpătate şi părăsind acea modestie aşezată care le stă atît de bine, încep să azvîrle în jur priviri cutezătoare, să rostească

vorbe deşuchiate şi să facă gesturi neruşinate, părîndu-li-se că în felul acesta sînt ascultate şi privite cu plăcere şi că prin astfel de mijloace se fac iubite : ceea ce e greşit ; pentru că dovezile ce le sînt date din partea îndrăgostiţilor pornesc dintr-o dorinţă ce naşte în ei din convingerea că ele sînt uşuratece şi nu din dragoste. De aceea vreau ca doamna mea de curte să nu pară — prin vorbe şi fapte necinstite — că-i gata să se dea oricui o vrea şi nici să încerce a amăgi, pre cîte îi stă în putinţă, ochii şi vrerea celui ce-o priveşte, ci dimpotrivă, prin meritele ei şi prin purtările-i alese, prin frumuseţea şi prin farmecul ei să inspire celui ce o vede acea dragoste adevărată pe care o simţi în mod firesc faţă de toate lucrurile plăcute şi acel respect ce spulberă întotdeauna nădejdea celui care se gîndeşte la lucruri necinstite. Acela dar, care va fi iubit de o asemenea femeie, pe bună dreptate va trebui să se mulţumească cu orice dovadă, cît de mică, şi să preţuiască mai mult o singură privire de dragoste din partea ei, decît faptul de-a fi stăpîn pe toate celelalte dovezi pe care le-ar putea avea ; iar întru cît mă priveşte, eu nu ştiu zău ce alta i-aş mai putea dori acestei doamne, decît să fie iubită de un curtean atît de desăvîrşit ca cel pe care ni l-au zugrăvit aceşti domni, şi ea de aşişderi să-l iubească, astfel încît să ajungă amîndoi la culmile desăvîrşirii.“

LVIII. Ajungînd aici seniorul Magnifico tăcu, iar seniorul Gasparo grăi, rîzînd : „Acum nu vă mai puteţi plînge că seniorul Magnifico nu ne-a plăzmuit o doamnă de curte desăvîrşită ; şi de acu înainte, dacă va fi să se găsească o astfel de femeie, sînt încredinţat că merită să fie socotită egala curteanului“. La care doamna Emilia îi răspunse : „Eu mă prind să o găsesc, dacă domnia-ta îmi vei găsi curteanul“. *Messer* Roberto adăugă atunci : „De bună seamă nu se poate tăgădui că doamna zugrăvită de seniorul Magnifico n-ar fi desăvîrşită ; cu toate acestea însă, în legătură cu cele spuse mai pe urmă şi care ţin de dragoste, mi se pare totuşi că el a zugrăvit-o puţin cam prea severă, mai cu seamă cînd îi cere ca prin vorbele, gesturile şi purtarea ei să-i ia orice nădejde iubitului şi să-l scufunde în desnădejde ; căci, precum ştie fiecare, dorinţele omeneşti n-ajung pînă la acele lucruri, în legătură cu care nu poţi să tragi nici o nădejde. Şi chiar dacă au existat femei, care, mîndre pe semne de frumuseţea şi meritele lor, încă de la primul cuvînt pe care l-au spus celor ce le vorbeau de dragoste,

le-au dat să înţeleagă că nu trebuie să aştepte să aibă de la ele ceea ce doresc totuşi, prin înfăţişarea lor şi prin primirea pe care le-au făcut-o, s-au dovedit apoi întru cîtva mai drăgălaşe, astfel încît prin gesturi binevoitoare au mulcomit în parte vorbele lor trufaşe : dar dacă această doamnă, atît prin gesturi, cît şi prin vorbe şi purtări răpeşte orice nădejde, atunci curteanul nostru, dacă va fi înţelept, nicicînd n-o va iubi şi în felul acesta ea nu va mai fi desăvîrşită, de vreme ce nu va avea iubit."

LIX. Răspunse atunci Magnifico Juliano : „Eu nu-i cer doamnei mele să răpească orice nădejde, ci numai nădejdea unor lucruri necinstite, pe care, dacă acest curtean va fi atît de înţelept şi de curtenitor cum ni l-au plăzmuit aceşti seniori, nu numai că nu le va nădăjdui, dar nici nu le va dori ; căci dacă frumuseţea, deprinderile alese, agerimea minţii, bunătatea, cunoştinţele bogate, modestia şi atîtea alte însuşiri alese cu care am înzestrat-o pe această doamnă de curte, vor fi pricina dragostei pe care o va nutri curteanul pentru dînsa, atuncia fără doar şi poate că şi ţinta acestei iubiri va fi virtuoasă ; iar dacă nobleţea, vrednicia în mînuirea armelor, în cele ale scrisului şi-a muzicii, curtenia, faptul de-a fi nespus de plăcut la vorbă şi în conversaţie, vor fi mijloacele prin care curteanul va dobîndi dragostea femeii, atunci şi ţinta dragostei va trebui să fie pe măsura mijloacelor prin care s-a ajuns la ea ; fără a mai pune la socoteală că, după cum pe lume se află felurite soiuri de dorinţi, aşa se face că, văzînd o femeie de-o frumuseţe gravă şi aşezată, care fie că merge, că stă, că azvîrle vorbe de duh, că glumeşte ori face orice altceva, îşi stăpîneşte în aşa măsură întreaga ei purtare, încît insuflă un anumit respect celui care o priveşte, mulţi bărbaţi se sperie şi nu mai îndrăznesc să o slujească întru iubire ; ci mai degrabă, mînaţi de nădejde, iubesc acele femei frumoase şi linguşitoare, fragede şi gingaşe, care prin vorbe, gesturi şi felul lor de a privi vădesc o anumită molatică pasiune, care făgăduieşte a se schimba cu uşurinţă în iubire. Alţii, ca să se pună la adăpost de înşelăciune, iubesc un alt soi de femei, atît de slobode în priviri, în vorbe şi în gesturi, încît fac tot ce le trece prin cap, purtîndu-se atît de firesc încît nu-şi ascund gîndurile. De asemeni nu lipsesc nici sufletele generoase, care, socotind că virtutea constă în înfrîngerea greutăţilor şi că faptul de a supune ceea ce altora li se pare

de nebiruit, trebuie să fie o biruinţă nespus de dulce, se îndeamnă lesne a iubi frumuseţea acelor femei care în ochi, în vorbe şi în purtări vădesc o asprime mai severă decît celelalte, şi aceasta numai pentru a dovedi că meritele lor pot să înfrîngă o fiinţă încăpăţînată şi pot să îndemne la iubire pînă şi voinţele cele mai îndărătnice şi mai nesupuse dragostei. Totuşi, bărbaţii de acest soi, atît de încrezători în ei înşişi, deoarece sînt siguri că nu se vor lăsa înşelaţi, iubesc bucuros şi anumite femei, care cu isteţime şi pricepere meşteşugită pare că ascund sub frumuseţea lor mii de vicleşuguri ; sau dacă nu pe acestea, pe altele, care adaugă frumuseţii lor un fel de-a fi niţel mînioase, fără prea multă vorbă şi fără prea multe rîsete, care lasă să se creadă că nu prea pun preţ pe niciunul din cei ce le privesc ori le slujesc. Şi mai sînt unii, în sfîrşit, care nu învrednicesc de dragostea lor decît pe acele femei, ce în înfăţişare, în vorbă şi în toate mişcările lor adună tot farmecul, toate deprinderile alese, toată bogăţia de cunoştinţe şi toată graţia la un loc, întocmai ca o floare alcătuită din toată frumuseţea lumii. Aşa încît, dacă doamna mea va duce lipsă de iubiri pornite din nădejdi necurate, aceasta nu înseamnează că va fi lipsită de iubiţi ; pentru că îi va avea pe aceia ce-o vor iubi îndemnaţi atît de meritele ei, cît şi de încrederea în ei înşişi, adică în propriile virtuţi, prin care se vor socoti vrednici de-a fi iubiţi de ea."

LX. *Messer* Roberto tăgăduia mai departe cele spuse de seniorul Magnifico, dar doamna Ducesă nu-i dădu dreptate, întărind spusele vorbitorului, după care adăugă : „Nu am pricină să mă plîng de seniorul Magnifico, deoarece socot că într-adevăr doamna de curte pe care ne-a plăzmuit-o el poate sta foarte bine alături de curtean, ba chiar cu un avantaj în plus : şi aceasta pentru că a învăţat-o să iubească, ceea ce n-au făcut seniorii aceştia cu curteanul lor". Grăi atunci Unico Aretino : „E foarte bine ca femeile să fie învăţate cum să iubească, pentru că arareori am întîlnit femeie să ştie a face acest lucru : căci mai întotdeauna femeile alătură frumuseţii lor cruzimea şi lipsa de recunoştinţă faţă de aceia ce le slujesc cu mai multă credinţă şi care prin nobleţe, prin curtenie şi virtute ar merita să fie răsplătiţi pentru dragostea lor ; şi adeseori apoi se lasă în prada unor nătărăi, a unor oameni josnici şi care nu sînt buni de nimic, care nu numai că nu le îndrăgesc, dar le urăsc de-a-dreptul. De aceea, pentru a le feri de astfel de greşeli

uriaşe, poate ar fi fost mai nimerit întîi să fie învăţate să aleagă pe acela ce merită a fi iubit, şi abia apoi cum să-l iubească; învăţătură de care bărbaţii nu au trebuinţă, pentru că din păcate prin ei înşişi o ştiu; pun mărturie dreaptă eu însumi pentru treaba asta; pentru că pe mine nimeni nu m-a învăţat cum să iubesc, decît dumnezeiasca frumuseţe şi dumnezeieştele deprinderi ale unei Doamne [1], ce m-au răpit pînă într-aşa măsură, încît n-a stat în puterea mea să n-o ador şi deci mi-ar fi fost de prisos şi învăţător şi meşteşug; şi cred că acelaşi lucru li se întîmplă tuturor celor care iubesc cu adevărat: de aceea curteanul ar trebui să fie învăţat mai degrabă cum să se facă iubit, decît cum să iubească."

LXI. Doamna Emilia zise atunci: „Dacă-i aşa, vorbeşte-ne domnia-ta, senior Unico, despre aceasta". Şi Unico răspunse: „După părerea mea însăşi raţiunea ar arăta că bunăvoinţa femeilor se dobîndeşte prin slujirea şi mulţumirea lor; dar în ce anume vor fi slujite şi mulţumite, aceasta e un lucru ce trebuie învăţat chiar de la ele, pentru că femeile doresc adesea lucruri atît de ciudate, că nu-i bărbat pe lumea asta să şi le poată închipui şi nici chiar ele însele, de multe ori, nu ştiu ce vor; de aceea ar fi bine, Doamnă, ca domnia-ta, care eşti femeie şi în chip firesc trebuie să ştii ceea ce le place femeilor, să-ţi iei osteneala de a ne spune şi nouă, pentru a face lumii întregi un bine". La care doamna Emilia zise: „Faptul de-a fi domnia-ta atît de plăcut tuturor femeilor, e o dovadă sigură că ai cunoştinţă de toate mijloacele prin care le poţi cîştiga bunăvoinţa; de aceea e mai nimerit să ne înveţi domnia-ta aceasta". „Doamnă, răspunse Unico, n-aş putea da un sfat mai de folos unui îndrăgostit, decît acela de-a căuta să facă astfel încît domnia-ta să n-ai nici o putere asupra femeii a cărei bunăvoinţă vrea s-o dobîndească; căci virtuţile, ce lumii i s-a părut a le afla la mine, laolaltă cu cea mai sinceră iubire din cîte au fost vreodată, n-au avut atîta putere ca să mă facă a fi iubit, cîtă ai avut domnia-ta ca să mă faci a fi urît".

LXII. Răspunse atunci doamna Emilia: „Mă ferească Dumnezeu, senior Unico, şi de-a gîndi, nu a face ceva care să stîrnească ura împotriva domniei-tale; pentru că în afară

[1] Aluzie la ducesa Elisabeta, de care Unico era îndrăgostit.

de faptul că aş face un lucru neîngăduit, aş fi socotită ca lipsită de judecată, vrînd să fac ceea ce nu e cu putinţă ; cu toate acestea însă, de vreme ce domnia-ta mă îndemni într-acest chip să vorbesc despre ceea ce le place femeilor, voi vorbi ; iar dacă n-o să-ţi placă, vina să fie a domniei-tale. Socot, aşa dar, că acela care vrea să fie iubit, trebuie să iubească şi să se poarte ca un îndrăgostit ; aceste două lucruri, cred eu, sînt deajuns a cîştiga bunăvoinţa femeilor. Şi acum, ca să răspund învinuirii pe care mi-o aduci, spun că fiecare vede şi ştie că domnia-ta eşti cît se poate de plăcut ; dar că iubeşti atît de sincer precum susţii, mă îndoiesc din cale afară şi cred că şi ceilalţi la fel : pentru că fiind domnia-ta mult prea plăcut, ai fost iubit de prea multe femei, şi rîurile mari care se împart în multe părţi, ajung să fie pîrîiaşe ; aşa şi dragostea împărţită între mai mulţi, îşi pierde forţa ; iar cît priveşte nesfîrşitele dumitale tînguiri şi învinuirile pe care le aduci femeilor pe care le-ai iubit, de-a fi nerecunoscătoare — lucru ce nu e de crezut, avînd în vedere nenumăratele dumitale merite — acestea nu sînt altceva decît un anumit soi de discreţie, prin care ascunzi favorurile, bucuriile şi plăcerile dobîndite de domnia-ta prin dragoste, şi totodată încredinţezi pe femeile ce te iubesc şi ţi s-au dat în pradă, că nu le vei da în vileag ; şi de aceea sînt şi ele mulţumite cînd văd că arăţi faţă de altele o dragoste nesinceră, pentru a ascunde pe cea adevărată pe care le-o porţi lor : drept care, dacă acele femei, pe care acum arăţi a le iubi, nu cred cu uşurinţă acest lucru, aşa precum ai vrea domnia-ta, aceasta se întîmplă numai pentru că arta dumitale în dragoste începe să se facă cunoscută, şi nu pentru că eu aş face astfel încît să fii urît."

LXIII. „Eu, zise atunci seniorul Unico, nu voi încerca să desmint cele spuse de domnia-ta, pentru că neîncrederea cu care este primit adevărul meu mi se pare tot atît de inevitabilă, ca şi crezarea care se dă minciunii spusă de domnia-ta." „Spune mai bine, senior Unico, răspunse doamna Emilia, că domnia-ta nu iubeşti aşa cum ai vrea să se creadă, căci dacă ai iubi, tot ce-ai dori ar fi să fii pe placul femeii iubite şi să vrei acelaşi lucru pe care îl vrea şi ea ; aceasta este legea dragostei ; dar faptul că domnia-ta te plîngi în aşa măsură de ea dovedeşte, aşa precum spuneam, că e la mijloc o înşelăciune, sau că într-adevăr domnia-ta doreşti ceea ce dînsa nu doreşte." „Dimpotrivă, zise seniorul Unico, vreau tot ce

vrea şi ea, ceea ce dovedeşte c-o iubesc ; dar mă plîng de faptul că ea nu vrea ce vreau eu, ceea ce dovedeşte că ea nu mă iubeşte, după aceeaşi lege pe care ai amintit-o domnia-ta." Răspunse atunci doamna Emilia : „Cel care începe să iubească, trebuie de asemenea să înceapă a mulţumi şi a se potrivi întru totul cu dorinţele făpturii iubite şi după ale ei să şi le potrivească pe-ale sale ; să facă adică astfel ca propriile-i dorinţe să fie slujnice supuse, iar inima lui roabă ascultătoare, fără a avea alt gînd decît acela de a se preschimba — dacă i-ar sta în putinţă — în inima femeii îndrăgite, acest lucru socotindu-l drept supremă fericire ; aşa fac cei care iubesc cu adevărat". „Întocmai, zise Unico, cea mai mare fericire a mea ar fi ca aceeaşi vrere să stăpînească inimile noastre." „Stă în puterea domniei-tale a face treaba asta", răspunse doamna Emilia.

LXIV. Atunci *messer* Bernardo, curmîndu-le vorba, zise : „De bună seamă cel care iubeşte cu adevărat îşi îndreaptă toate gîndurile sale, fără ca alţii să-l înveţe, către slujirea şi mulţumirea femeii îndrăgite ; dar fiindcă uneori acest devotament plin de iubire nu vorbeşte destul de lămurit, cred că, în afară de a iubi şi de-a sluji, mai e nevoie a da şi altă dovadă de iubire, care să fie atît de limpede, încît femeia să nu se mai poată preface a nu şti că-i iubită ; lucru ce va trebui făcut cu asemenea pricepere, încît ea să nu creadă că nu i se arată respectul cuvenit. De aceea, domnia-ta doamnă, care începuseşi să ne spui cum inima îndrăgostitului trebuie să fie supusă roabă a iubitei, învaţă-ne, fii bună, şi-acest secret ce mi se pare peste măsură de preţios." La care vorbe rîse *messer* Cesare şi grăi : „Dacă îndrăgostitul e atît de modest încît îi e ruşine să-i spună c-o iubeşte n-are decît să-i scrie". Dar doamna Emilia zise : „Dimpotrivă, dacă e atît de înţelept precum se cade a fi, înainte de a-i destăinui femeii c-o iubeşte, trebuie să se încredinţeze că nu o va jigni". „Tuturor femeilor le place să fie rugate cînd e vorba de dragoste, zise seniorul Gasparo, chiar dacă n-au de gînd să dea ce li se cere." La care Magnifico Juliano răspunse : „Te înşeli amarnic ; eu unul, de pildă, nu l-aş sfătui niciodată pe curtean să facă aşa ceva, pînă ce întîi nu va fi sigur că nu va fi respins".

LXV. „Şi atunci ce va trebui să facă ?" întrebă seniorul Gasparo. Magnifico Juliano adăugă : „Dacă vrea totuşi să-i vorbească ori să-i scrie, s-o facă cu atîta modestie şi cu atîta

grije, încît primele cuvinte să-i pună la încercare inima şi să-i scruteze cu atîta dibăcie vrerea, încît să-i dea putinţa ei să afle o cale de ieşire prin care să vădească a nu pricepe că-i vorba de iubire, iar lui, dacă întîmpină piedeci, putinţa de a da înapoi şi a vădi că a vorbit ori scris cu alt scop, pentru a se bucura adică de acea primire călduroasă şi acele mîngăieri frăţeşti, pe care adeseori femeile le dăruiesc acelora despre care cred că le socotesc prietenele lor, refuzîndu-le de îndată ce-şi dau seama că ar putea fi luate drept dovezi de iubire. Drept care cei ce sînt prea repeziţi şi intră într-o treabă ca aceasta cu prea multă încăpăţînare şi avînt, fiind siguri de ei, adesea pierd încrederea femeilor, şi pe drept cuvînt : pentru că oricărei femei de neam i se pare a nu fi îndeajuns de preţuită de cel ce fără a-i dovedi respect îi cere dragostea înainte de a-i vădi că o slujeşte întru iubire.

LXVI. De aceea, pentru mine, calea pe care va trebui s-o aleagă curteanul pentru a-şi face cunoscută dragostea femeii iubite, este aceea de-a i-o vădi mai degrabă prin purtarea sa decît prin cuvinte ; pentru că într-adevăr uneori un suspin, un gest de respect sau de teamă dovedeşte cu mult mai multă dragoste decît o mie de cuvinte ; aşişderi va trebui să facă astfel ca ochii săi să fie solii credincioşi care să-i poarte veştile inimii ; pentru că ochii adeseori vădesc patima care zace într-însa cu mult mai bine decît vorbele, scrisorile sau orice alţi trimişi : fapt pentru care ochii nu desvăluie numai gîndurile, ci adeseori aprind şi flacăra iubirii în inima făpturii îndrăgite ; pentru că suflul acela viu [1] care răzbate prin ochi — deoarece ia naştere în apropierea inimii — pătrunzînd, precum săgeata în ţintă, acolo unde e mînat, adică tot în ochi, pătrunde în chip firesc şi în inimă, ca într-un lăcaş al său, şi acolo se amestecă cu celălalt suflu şi, prin ceea ce din firea însăşi a sîngelui poartă cu el, molipseşte sîngele din preajma inimii la care a ajuns, şi-l încălzeşte făcîndu-l sieşi asemănător şi apt pentru a primi răsfrîngerea acelei imagini pe care a adus-o cu sine ; drept care încetul cu încetul, stră-

[1] În original *vivi spiriti* sau *spiriti vitali* (substanţe incorporale ce se considerau a fi dătătoare de viaţă), cum apar în cap. I cartea a II-a. Termenul constituie un ecou al teoriei galenice, după care funcţiile fiziopsihice ale organismului animal erau determinate de amestecul diferitelor substanţe incorporale (animale, vitale etc.) cu care sîngele se încărca trecînd prin diferite organe.

bătînd tot înainte și înapoi solul acesta drumul care duce prin ochi la inimă, și aducînd înapoi iasca și amnarul frumuseții și al grației, aprinde cu vîntul dorințelor focul ce pururi arde și mistuie fără răgaz, pentru că veșnic i se aduc nădejdi care să-l hrănească. De aceea pe drept cuvînt se poate spune că ochii sînt călăuza dragostei, mai cu seamă dacă sînt fermecători și gingași ; negri, de-un negru dulce și luminos, sau albaștri ; veseli și zîmbitori și atît de calzi și de pătrunzători cînd te privesc, precum sînt unii în care pare că acele căi prin care răzbate suflul de care pomeneam sînt atît de adînci, încît prin ele poți vedea pînă în adîncul inimii. Ochii, deci, stau ascunși, așa cum stau ostașii în vreme de război la pîndă ; iar dacă trupul e frumos și bine făcut, atrage și ademenește pe cel care îl privește de departe, pînă ce-l face să se apropie ; și cît ce i-a ajuns în preajmă, ochii îl săgetează și îl vrăjesc de pare că ar avea venin în ei ; și mai cu seamă atunci cînd își trimit razele drept în ochii făpturii iubite, care și ea face același lucru ; pentru că în felul acesta cele două sufluri se întîlnesc și în acea dulce ciocnire însușirile lor se contopesc, așa precum se întîmplă atunci cînd un ochi bolnav, uitîndu-se țintă într-altul sănătos, îi dă și lui boala [1] : așa încît eu socotesc că într-acest chip va trebui să-și dovedească în mare parte curteanul nostru dragostea față de femeia iubită. E adevărat însă că ochii, dacă nu sînt stăpîniți cu meșteșug, desvăluie dorințele iubirii tocmai cui n-ai vrea să le știe, deoarece prin ei străbat cu limpezime acele patimi arzătoare, pe care îndrăgostitul, vrînd să le arate doar iubitei, le arată și acelora față de care mai vîrtos ar vrea să le ascundă. De aceea îndrăgostitul care nu-și pierde cu desăvîrșire capul, se poartă cu grijă și ține seama de loc și împrejurări, stăpînindu-și cînd e cu trebuință privirile ce caută cu nesaț în ochii celuilalt, chiar dacă pentru el această contemplare înseamnă dulce hrană ; căci o iubire ce se dă în vileag e lucru mult prea neplăcut."

LXVII. „Cîteodată nu strică, zise contele Ludovico, ca iubirea să fie cunoscută și de ceilalți, pentru că oamenii, văzînd că nu te străduiești s-o ascunzi și nici nu-ți pasă dacă

[1] Una din multele superstiții și opinii eronate provenite din antichitate, pe care chiar și intelectualii Renașterii le preiau orbește.

ceilalţi au cunoştinţă despre ea sau nu, îşi închipuie de multe ori că dragostea ta nu urmăreşte ţinta pe care orice îndrăgostit o rîvneşte ; şi în felul acesta, netăgăduind ceea ce lumea vede, îţi poţi îngădui să stai de vorbă cu făptura îndrăgită în văzul tuturor şi fără teamă ; ceea ce nu se întîmplă cu cei ce încearcă să se ascundă şi care par că trag nădejde să obţină cine ştie ce răsplată, de care nu vor să mai ştie şi alţii. Aşişderi am văzut trezindu-se în inima unei femei o dragoste arzătoare faţă de un bărbat, pentru care la început nu nutrise nici un simţămînt, numai pentru că auzise că mulţi credeau că se iubesc ; lucru ce, după a mea părere, purcede din faptul că judecata obştei i se părea femeii că-i deajuns pentru a-l socoti pe bărbatul acela vrednic de dragostea ei şi pentru că i se părea că gura lumii îi aduce din partea iubitului solii mai vrednice de crezare, decît i-ar fi putut trimite el prin vorbe şi scrisori sau orice alt trimis. De aceea gura lumii în anumite împrejurări nu numai că nu strică, dar poate chiar să folosească." La care Magnifico răspunse : „O dragoste care a ajuns în gura tuturor e foarte primejdioasă, pentru că omul în scurtă vreme e arătat cu degetul ; de aceea, cine vrea să umble cu grije pe această cale, trebuie să arate mai puţin decît ceea ce simte şi să se mulţumească cu puţinul acesta, ascunzîndu-şi dorinţele, gelozia, durerile şi bucuriile, trebuie să rîdă cînd inima îi plînge şi să se arate risipitor tocmai cu acele lucruri în care este mai zgîrcit ; şi toate acestea sînt atît de greu de făcut, încît sînt aproape cu neputinţă. De aceea, de va vrea curteanul să ţină seamă de sfatul meu, eu l-aş îndemna să-şi ţină dragostea ascunsă."

LXVIII. „Trebuie aşa dar, grăi *messer* Bernardo, ca domnia-ta să-l înveţi acest lucru, ce mi se pare a fi destul de important ; căci, în afară de semnele pe care unii le fac pe ascuns cu atîta dibăcie, încît, fără să facă vreo mişcare, făptura îndrăgită le citeşte pe obraz şi în ochi ceea ce au în inimă, nu odată mi-a fost dat să aud o slobodă şi lungă conversaţie între doi îndrăgostiţi, din care totuşi cei din jur nu puteau să înţeleagă limpede nici un amănunt şi nici să fie siguri că ar fi vorba de iubire ; şi aceasta mulţumită discreţiei şi grijii celor care vorbeau ; pentru că fără să se arate în nici un fel nemulţumiţi de faptul că ceilalţi îi ascultă, îşi spuneau pe şoptite numai acele vorbe ce le stăteau pe suflet, iar pe celelalte, care se potriveau oricărui alt subiect, le rosteau cu glas tare." Grăi

atunci *messer* Federico : „Faptul de a vorbi atît de amănunţit despre aceste sfaturi ce învaţă cum anume să-ţi tăinuieşti iubirea, înseamnă a prelungi la nesfîrşit discuţia ; de aceea mai degrabă aş vrea să se vorbească puţin despre felul în care îndrăgostitul poate păstra dragostea iubitei sale, lucru pe care îl socot cu mult mai folositor."

LXIX. „Cred, răspunse Magnifico, că mijloacele prin care îi dobîndeşte dragostea, îi folosesc şi pentru a o păstra ; iar lucrul cel mai important este de-a fi pe placul femeii iubite şi de-a n-o jigni niciodată : de aceea în privinţa asta ar fi cam greu să dai o regulă statornică ; pentru că cel ce nu vădeşte destulă grije şi judecată, poate în nenumărate feluri să săvîrşească unele greşeli care par mici, dar care cu toate acestea jignesc adînc sufletul femeii, şi aceasta li se întîmplă mai cu seamă acelora ce sînt ţinuţi ca în cleşte de patima ce-i arde : ca de pildă unii, care ori de cîte ori au prilejul de a-i vorbi femeii îndrăgite, se vaită şi se plîng cu atîta foc şi jale şi adesea vor atare lucruri cu neputinţă de obţinut, încît prin stăruinţa lor ajung nesuferiţi. Alţii, dacă-i împunge gelozia, se lasă în aşa măsură copleşiţi de durere, încît vorbesc făţiş de rău pe cel pe care îl bănuiesc, chiar dacă uneori nu are nici o vină, nici el şi nici femeia, şi nu-i îngăduie acesteia să vorbească cu el ori să-şi întoarcă ochii spre locul unde se află ; şi adeseori cu acest fel de a fi, nu numai c-o jignesc, dar o şi îndeamnă a-l iubi ; pentru că teama pe care o vădeşte uneori îndrăgostitul ca nu cumva femeia lui să aibă vreun iubit şi de dragul lui să-l părăsească pe el, dovedeşte că se simte mai prejos prin vrednicie şi însuşiri decît celălalt, părere care o îndeamnă pe ea să-l îndrăgească şi, prinzînd de veste că-l vorbeşte de rău ca să i-l scoată din inimă, chiar dacă spune adevărul, ea tot nu-l crede, ci dimpotrivă îl iubeşte tot mai mult."

LXX. „Eu, zise atunci *messer* Cesare rîzînd, mărturisesc că nu mă simt atît de înţelept, încît să mă pot stăpîni de a-mi vorbi de rău rivalul ; doar dacă nu mă înveţi domnia-ta vreun alt fel de-a-i veni de hac." La care seniorul Magnifico, rîzînd şi el, răspunse : „Proverbul zice că atunci cînd duşmanul ţi-e în apă pîn la brîu, să-i întinzi mîna şi să-l scapi de primejdie ; dar cînd e pînă la bărbie, să-i pui piciorul în creştet şi să-l scufunzi fără zăbavă. De aceea sînt unii care fac întocmai aşa cu rivalii lor şi pînă nu găsesc prilejul de a-i

nimici fără putință de scăpare, se prefac a le fi mai degrabă prieteni decît dușmani ; iar apoi, dacă li se ivește vreun prilej anume, încît să fie siguri că pot să-l nimicească — ponegrindu-l cît pot, fie că-i drept ori nu ceea ce spun — o fac fără păsare, cu artă, prin înșelăciuni sau pe orice alte căi din cîte sînt în stare a-și închipui. Dar fiindcă mie unul nu mi-ar plăcea ca acest curtean al nostru să folosească înșelăciuni, aș vrea să-i răpească rivalului bunăvoința pe care iubita lui i-o arată, nu prin vreun meșteșug deosebit, ci doar prin dragoste, prin felul în care o slujește, prin faptul de a fi virtuos, viteaz, cumpătat și înțelept ; într-un cuvînt prin faptul de-a merita iubirea ei mai mult decît celălalt și prin purtarea lui prevăzătoare și chibzuită, prin care va încerca să se ferească de anumite nerozii prostești, în care mulți neghiobi se lasă adeseori tîrîți pe felurite căi : pentru că am cunoscut și din aceia, care, scriind și vorbind femeilor, se iau după Polifilo [1] și fac atîta caz de subtilitățile retoricei, încît femeile ajung să-și piardă încrederea în ele și să se socotească cu desăvîrșire neștiutoare, părîndu-li-se că în veci n-o să apuce a vedea sfîrșitul acelei lungi discuții și-a se scăpa de ei ; alții se laudă fără rost ; alții rostesc adesea lucruri care se întorc în paguba și întru ocara lor ; ca de pildă unii, de care obișnuiesc a-mi rîde eu, ce fac pe îndrăgostiții și adeseori rostesc de față cu femeile : „Eu n-am găsit în viața mea femeie care să mă îndrăgească", și nu-și dau seama că cele care îl aud, pe dată își dau cu părerea că asta nu poate veni din altă pricină decît că nu merită să fie iubiți, precum nu merită nici apa pe care o beau, drept care îi socotesc ca pe niște oameni de nimic și nu i-ar iubi pentru tot aurul din lume, părîndu-li-se că dacă i-ar iubi, ar fi mai prejos decît toate celelalte femei care nu i-au iubit. Alții, ca să ațîțe ura împotriva vreunui rival de-al lor, sînt atît de nătîngi încît spun de față cu femeile : „Cutare e cel mai norocos bărbat din lume ; că frumos nu e, nici deștept, nici mare lucru nu-i de capul lui, nici nu-i mai bun la vorbă ori la faptă decît alții, și totuși toate femeile îl iubesc și se țin după el" ; și astfel, vădind a-i pizmui norocul,

[1] Aluzie la felul cum vorbește eroul din *Hypnerotomachia Polyphili (Visul lui Polifil)* al lui Francesco Colonna, roman alegoric de dragoste scris într-un amestec de vulgară, latină și greacă.

deşi omul cu pricina nu se arată a fi plăcut nici la înfăţişare, nici la fapte, fac să se creadă c-ar avea în el o însuşire ascunsă, pentru care merită dragostea atîtor femei ; drept care cele care aud vorbindu-se despre el în acest chip, crezînd şi ele ca şi toată lumea, se îndeamnă mai vîrtos a-l îndrăgi."

LXXI. Rîse la aceste vorbe contele Ludovico şi apoi grăi : „Eu te asigur pe domnia-ta că un curtean înţelept nu va veni nicicînd cu asemenea grosolănii ca să dobîndească bunăvoinţa unei doamne". „Şi nu-i va da prin gînd să facă, răspunse *messer* Cesare Gonzaga, nici ce-a făcut pe vremea mea un gentilom foarte bine văzut, pe care nu vreau să-l numesc, spre a nu ştirbi onoarea bărbaţilor". „Spune-ne barem ce-a făcut", grăi doamna Ducesă. Iar *messer* Cesare adăugă : „Acesta, fiind îndrăgit de-o înaltă doamnă, chemat de ea, sosi pe ascuns în oraşul unde se afla dînsa ; şi după ce-o văzu şi stătu cu ea de vorbă, atît cît ea şi timpul îi îngăduiră, cînd să plece, o imploră cu adînci suspine şi lacrimi amare, drept mărturie a durerii adînci pe care i-o prilejuia această despărţire, să-i păstreze o amintire neştearsă, după care adăugă să dea poruncă a-i fi plătit şi hanul, căci fiind chemat de ea, drept ar fi fost ca el să n-aibă a suferi nici o cheltuială cu venirea sa acolo". Atunci toate doamnele porniră a rîde şi-a zice că acesta nu era vrednic de-a se numi gentilom ; şi mulţi bărbaţi se ruşinară de ruşinea pe care ar fi trebuit pe drept cuvînt s-o simtă el, dacă ar fi fost vreodată în stare să-şi dea seama de greşeala atît de vrednică de ocară pe care o săvîrşise. Se întoarse apoi seniorul Gasparo către *messer* Cesare şi zise : „În loc să nu-l fi numit pe gentilomul acela spre a nu ştirbi onoarea bărbaţilor, ar fi fost mai bine să nu fi povestit această întîmplare spre a nu ştirbi onoarea femeilor ; căci nu e greu să vă daţi seama ce fel de minte avea acea înaltă doamnă, dacă era în stare să iubească un dobitoc ca acela, ba poate chiar să-l şi aleagă, vezi Doamne, ca pe cel mai vrednic dintre mulţi alţii ce-o slujeau, lăsînd de-o-parte şi nedreptăţind pe cei cărora acesta n-ar fi fost vrednic să le fie nici barem slugă". La care contele Ludovico zise, rîzînd : „Cine ştie dacă gentilomul nostru nu se vădea înţelept în alte cele, păcătuind doar prin zgîrcenie ? Bărbaţii însă nu o dată ajung să facă mari prostii, din pricina iubirilor nesăbuite ; şi dacă ar fi să spui adevărul adevărat, poate că şi domniei-tale ţi s-a întîmplat să săvîrşeşti nu numai una."

LXXII. La care *messer* Cesare răspunse, rîzînd : „Pentru Dumnezeu, să nu ne dăm greşelile pe faţă !" „Ba totuşi trebuie să le dăm, răspunse seniorul Gasparo, tocmai spre a le putea îndrepta ; şi adăugă apoi : Acum că alesul nostru ştie să cîştige şi să păstreze bunăvoinţa iubitei sale, răpind-o rivalului său, domnia-ta, senior Magnifico, eşti dator să-l înveţi cum să-şi tăinuiască dragostea". Magnifico răspunse : „Eu socotesc c-am spus destul ; de aceea să vorbească altul despre asta". Atunci *messer* Bernardo şi toţi ceilalţi începură din nou să stăruie, drept care Magnifico grăi, rîzînd : „Voi vreţi doar să mă ispitiţi, căci toţi sînteţi maeştri desăvîrşiţi în dragoste ; dar dacă totuşi vreţi să ştiţi mai multe în legătură cu aceasta, luaţi-l şi citiţi-l pe Ovidiu". „Şi ce nădejde aş putea să trag, zise *messer* Bernardo, că spusele lui preţuiesc ceva în dragoste, cînd el ne sfătuieşte şi zice că e foarte bine ca bărbatul, de faţă cu femeia iubită, să se prefacă a fi beat ? (Straşnică născocire spre a dobîndi bunăvoinţa ei !) Şi dă drept pildă vrednică de urmat — spre a-ţi dovedi la un ospăţ iubirea faţă de-o femeie — faptul de a-ţi muia degetul în vin şi-ai scrie pe masă acest lucru [1]." La care Magnifico răspunse, rîzînd : „Pe vremea aceea nu era urît să faci aşa ceva". „Tocmai de aceea, zise *messer* Bernardo, de vreme ce bărbaţilor din acele timpuri nu le era silă de un lucru atît de urît, e de crezut că nu aveau un fel atît de plăcut de a sluji femeile întru iubire, precum avem noi azi ; dar să nu ne abatem de la cele ce ne-am propus a discuta, adică despre felul în care dragostea trebuie păstrată ascunsă".

LXXIII. Grăi atunci Magnifico : „După mine, pentru a-ţi păstra iubirea ascunsă, trebuie să ocoleşti prilejurile ce o pot da în vileag, multe ce-i drept, dar dintre care unul e cel mai important : şi anume fapul de-a vrea cu dinadinsul să ţii taina, fără a te încrede în nimeni ; căci orice îndrăgostit doreşte să-şi facă dragostea cunoscută iubitei sale, şi fiind singur, e nevoit să dea mai multe şi mai vădite dovezi de iubire, decît dacă ar fi ajutat de un prieten iubitor şi credincios ; pentru că dovezile pe care le dă îndrăgostitul însuşi dau mult mai mult de bănuit decît cele pe care le dă prin mijlocitori ; şi

[1] Aluzie la *Ars Amandi (Arta de a iubi)*, în care de fapt Ovidiu dă printre altele şi acest sfat îndrăgostiţilor.

deoarece oamenii sînt în chip firesc dornici să afle şi să ştie, de îndată ce un străin începe a bănui ceva, îşi dă într-atît silinţa, că pînă mai la urmă află adevărul şi aflîndu-l nu se sinchiseşte să-l dea în vileag, uneori chiar bucurîndu-se că are prilejul s-o facă ; lucru ce nu se întîmplă cu un prieten, care, pe lîngă că te ajută cu sfatul şi bunăvoinţa lui, adesea drege greşelile săvîrşite de îndrăgostitul orb, caută întotdeauna să păstreze taina şi se îngrijeşte de multe lucruri de care celălalt nu poate avea grije ; nemaivorbind de faptul că este o mare uşurare să-ţi poţi mărturisi iubirea şi să-ţi verşi focul faţă de un prieten apropiat, după cum de asemenea faptul de a-ţi împărtăşi bucuriile le înzeceşte farmecul".

LXXIV. Spuse seniorul Gasparo atunci : „O altă pricină dă în vileag iubirile, mai mult decît aceasta". „Şi care anume ?" întrebă Magnifico. Seniorul Gasparo adăugă : „Ambiţia deşartă împreunată cu nebunia şi cruzimea femeilor, care, aşa precum ai spus chiar domnia-ta, se străduiesc din răsputeri să aibă cît mai mulţi îndrăgostiţi, pe care, dacă s-ar putea, ar vrea să-i vadă pe toţi arzînd şi prefăcîndu-se în cenuşe şi morţi să reînvie iar pentru ca să mai moară o dată ; şi, deşi iubesc şi ele, totuşi se bucură de chinurile iubiţilor, căci socotesc că durerea, mîhnirile şi faptul de a-şi dori tot timpul moartea, e dovada de netăgăduit că sînt iubite şi că pot prin frumuseţea lor să-i facă pe bărbaţi nenorociţi ori fericiţi şi să le dea moarte sau viaţă după bunul lor plac ; drept care nu trăiesc decît din hrana aceasta şi sînt atît de lacome de ea, încît, pentru ca niciodată să nu-i ducă lipsa, nu-şi mulţumesc nicicînd iubiţii întru totul, dar nici în desnădejde nu îi scufundă pe de-a întregul ; ci, pentru a-i ţine pururi întru mîhnire şi dorinţă, se folosesc de-o anumită poruncitoare asprime, alcătuită din ameninţări amestecate cu nădejdi şi vor ca un cuvînt, un semn sau o privire de-a lor să fie socotite de ei ca cea mai mare fericire ; şi ca să treacă în ochii celorlalţi, a tuturor, nu numai a iubiţilor, drept ruşinoase şi neprihănite, fac în aşa fel ca purtarea lor aspră şi lipsită de orice curtenie să le fie tuturor cunoscută, astfel ca fiecare să se gîndească în sinea lui, că, de vreme ce se poartă atît de rău cu cei care sînt vrednici de-a fi iubiţi de ele, cu cei nevrednici de bună seamă se poartă şi mai rău ; şi adeseori, gîndind astfel, îşi închipuie că prin atare meşteşug se pun la adăpost de ocară şi zac noapte de noapte cu cei mai josnici oameni, pe care abia dacă-i cunosc, astfel ca,

spre a se bucura de nenorocirile şi tînguirile fără de sfîrşit ale vreunui nobil cavaler, îndrăgit de ele, se lipsesc de acele plăceri pe care, desvinovăţindu-se într-un fel sau altul, poate că le-ar putea avea ; şi ele sînt pricina pentru care bietul îndrăgostit, din desnădejde adevărată, e nevoit să se poarte astfel încît să dea în vileag ceea ce-ar fi trebuit, cu toată dibăcia, a fi ţinut ascuns. Sînt altele, de asemeni, care dacă pot pe mulţi să-i facă a crede prin înşelătorie că sînt iubiţi de ele, iscă între aceştia gelozia, desmierdînd şi arătînd bunăvoinţă unuia de faţă cu celălalt ; iar cînd văd că cel pe care îl iubesc mai tare, mulţumită dovezilor pe care ele i le dau, începe să se încreadă, adeseori prin vorbe cu două înţelesuri şi prin izbucniri de furie prefăcută îl ţin în nesiguranţă şi îi străpung inima, vădind că nu le pasă de el şi că-şi dăruiesc dragostea întreagă altcuiva ; din care pricină se nasc uri, duşmănii, zarve fără sfîrşit şi chiar nenorociri vădite, căci în asemenea împrejurări bărbatul e silit să-şi dea în vileag patima, chiar dacă de pe urma acestui lucru femeia se alege cu ocara şi ruşinea. Altele, cărora nu le ajunge chinul stîrnit prin gelozie, după ce iubitul le-a dat nenumărate dovezi de dragoste şi de credinţă, pe care ele le-au primit răspunzîndu-i cu oarecare bunăvoinţă, încep netamnesam, cînd bietul om se-aşteaptă mai puţin, să se vădească nehotărîte şi, prefăcîndu-se a crede că dragostea lui a slăbit şi că ar bănui că nu mai sînt iubite, dau semne a vrea cu orice chip să se înstrăineze : drept care, din pricina acestor neajunsuri, nenorocitul se vede nevoit s-o ia de la capăt şi iar să-i dea dovezi de dragoste şi de credinţă, de parcă abia atunci ar fi început să o slujească ; şi iar începe să se plimbe prin faţa casei ei şi cînd pleacă de acasă iar o însoţeşte la biserică şi peste tot unde se duce, fără să întoarcă ochii niciunde în altă parte ; şi iar o ia de la început, cu lacrimi, cu suspine şi cu tristeţi fără de leac ; iar cînd are prilejul să-i vorbească, ajunge iar la jurăminte, la blesteme, la gesturi disperate şi la tot soiul de nebunii la care sînt aduşi nefericiţii îndrăgostiţi de către aceste fiare mai setoase de sînge decît tigrii.

LXXV. Aceste dureroase dovezi de desnădejde sînt chiar şi prea destul văzute şi ştiute, şi adeseori mai mult de către ceilalţi decît de cel care le pricinueşte, şi în felul acesta în foarte scurtă vreme ajung atît de cunoscute tuturor, încît nu poţi să faci un pas, un singur gest, oricît de mic, care să nu fie observat de mii de ochi deodată. Se întîmplă apoi ca, mult înainte de-a

fi gustat cei doi plăcerile iubirii, lumea să judece totul ca fapt împlinit, pentru că femeile, cînd văd că îndrăgostitul mai mult mort decît viu, biruit de cruzime şi de chinurile la care e supus, chibzuieşte cu hotărîre să se retragă de-adevărat, încep să arate că-l iubesc din toată inima, îi fac pe voie întru totul şi i se dăruiesc, pentru ca, nemaisimţind el acea dorinţă arzătoare ce-l chinuia la început, să-i fie rodul dragostei şi mai puţin plăcut, iar ele pe de altă parte să-i fie mai puţin îndatorate şi să facă lucrurile tocmai pe dos. Şi fiind o asemenea iubire prea bine cunoscută, şi cele ce purced din ea sînt de aşişderi cunoscute ; astfel încît femeile rămîn cu ruşinea, iar îndrăgostitul se trezeşte că a pierdut vremea de pomană, că s-a ostenit zadarnic şi că şi-a scurtat viaţa cu toate necazurile acelea, fără vreun rost sau vreo plăcere ; şi asta pentru că şi-a văzut dorinţele împlinite, nu atunci cînd i-ar fi fost atît de plăcute încît l-ar fi făcut nespus de fericit, ci abia atunci cînd le preţuia prea puţin sau chiar de loc, deoarece sufletul lui era atît de chinuit de acele amare suferinţi, încît nu se mai simţea în stare să guste nici o desfătare şi nici o bucurie."

LXXVI. Seniorul Ottaviano grăi atunci, rîzînd : „Domnia-ta ai stat o bucată de vreme liniştit şi n-ai bîrfit femeile ; pe urmă însă le-ai atins aşa de bine, încît s-ar părea că ai aşteptat să prinzi puteri, ca aceia care se trag îndărăt ca să izbească şi mai zdravăn : şi zău că n-ai dreptate şi c-ar fi vremea să te îmblînzim". Zîmbi doamna Emilia şi întorcîndu-se către Ducesă, grăi : „Duşmanii noştri încep să se desbine şi să se dezică unii pe alţii." „Nu mă numi astfel, răspunse seniorul Ottaviano, pentru că nu sînt duşmanul domniilor-voastre ; nu mi-a plăcut discuţia aceasta, dar nu pentru că mi-ar părea rău să văd că s-a sfîrşit prin izbînda femeilor, ci numai pentru că l-a îndemnat pe seniorul Gasparo să le defăimeze mai mult decît trebuia, iar pe seniorul Magnifico şi pe *messer* Cesare să le laude poate niţel mai mult decît s-ar fi căzut : fără a mai pune la socoteală că din pricina lungimii ei am pierdut prilejul de a auzi alte lucruri frumoase ce-au mai rămas de spus despre curtean". „Ei vezi că tot ne eşti duşman, grăi doamna Emilia, de aceea nu ţi-a plăcut discuţia dinainte şi n-ai fi vrut să fie plăzmuită această doamnă de curte ce e întruparea desăvîrşirii , deci nu pentru c-ar mai rămîne ceva de spus despre curtean, căci domnii aceştia au spus tot ce-au ştiut şi cred că nici

domnia-ta, nici alţii n-aţi mai putea adăuga ceva, ci numai din invidia pe care o nutreşti faţă de cinstea femeilor".

LXXVII. „E neîndoios, răspunse seniorul Ottaviano, că în afară de cele spuse despre curtean, aş mai dori să ştiu încă o mulţime altele ; totuşi, de vreme ce toţi cei de faţă sînt mulţumiţi de el aşa cum este, am să mă mulţumesc şi eu, atîta doar, că dacă ar fi să-l schimb întrucîtva, l-aş face mai bun prieten cu femeile decît este seniorul Gasparo, dar nici chiar în aşa măsură cum se vădesc a fi unii din domnii aici de faţă". Grăi atunci doamna Ducesă : „Oricum, noi va trebui să ne convingem şi să vedem dacă inteligenţa domniei-tale e de aşa fel încît să-l poată face pe acest curtean mai desăvîrşit decît l-au făcut aceşti domni. De aceea mulţumeşte-te să spui ceea ce ai pe suflet : pentru că altminteri vom socoti că nici domnia-ta nu poţi să spui mai mult decît s-a spus, dar că ai vrut în schimb s-o lipseşti pe doamna de curte de-o parte din laudele care i-au fost aduse, socotind-o egală curteanului, în legătură cu care, tocmai de aceea, domnia-ta ai vrea să ne convingi că ar putea să fie cu mult mai desăvîrşit decît l-au zugrăvit domnii aceştia." Rîse seniorul Ottaviano la auzul acestor vorbe şi apoi zise : „Laudele şi defăimările aduse femeilor în măsură mai mare decît s-ar fi căzut, au împuiat pînă într-atît urechile şi sufletul acelora ce ascultă, încît nu mai e loc pentru altceva : dar, în afară de aceasta, după părerea mea, vremea e foarte tîrzie". „Atunci, grăi doamna Ducesă, dacă vom aştepta pînă mîine, vom avea timp destul ; iar pînă atunci cele spuse întru lauda şi defăimarea femeilor — lucruri pe care domnia-ta şi dintr-o parte şi din alta le socoteşti exagerate — vor ieşi din mintea acestor domni, astfel încît vor fi în stare să înţeleagă adevărul pe care ni-l vei spune". Şi astfel zicînd, doamna Ducesă se ridică în picioare şi, luîndu-şi rămas bun de la toţi cei de faţă, se trase spre iatacul ei şi fiecare apoi se duse la culcare.

A PATRA CARTE A CURTEANULUI

scrisă de contele Baldesar Castiglione

PENTRU *MESSER* ALFONSO ARIOSTO

I. Cugetînd a scrie despre discuţiile care au avut loc în a patra seară după cele povestite în cărţile dinainte, simt, printre altele, un gînd amar ce-mi răscoleşte sufletul, făcîndu-mă să-mi amintesc de necazurile omeneşti şi de înşelătoarele noastre nădejdi, precum şi de felul în care soarta adesea curmă plăpîndele şi deşartele noastre ţeluri la mijlocul cărării lor, uneori chiar cînd sînt aproape de capătul rîvnit, alteori înnecîndu-le înainte de-a putea zări limanul, măcar şi de departe. Mi-aduc aminte, aşadar, că nu la multă vreme după ce avură loc aceste discuţii, neaşteptata moarte lipsi casa noastră [1] de trei gentilomi de seamă, tocmai cînd se aflau a fi în floarea vîrstei şi cînd trăgeau mai mari nădejdi de cinstire. Şi dintre aceştia cel dintîi fu seniorul Gaspar Pallavicino, ce fiind lovit de-o boală necruţătoare şi de mai multe ori ajuns la capătul vieţii, deşi sufletul său se dovedi atît de viguros încît pentru o vreme izbuti, în ciuda morţii, să-i ţină viaţa în trup, totuşi, de tînăr încă, se petrecu din viaţă ; nespus de mare pierdere, nu numai pentru casa noastră, pentru prieteni şi rude, dar şi pentru patria sa şi pentru întreaga Lombardie. Nu mult după aceea muri şi *messer* Cesare Gonzaga, a cărui moarte lăsă crudă şi dureroasă amintire tuturor celor ce-i ştiau de nume ; căci firea, aducînd pe lume atît de rar oameni ca aceştia, ne îndreptăţea să credem că nu ne va lipsi atît de repede de el ; deoarece putem de bună

[1] Casa ducilor de Urbino, în sensul de casă regală, care cuprinde şi totalitatea curtenilor, a slujitorilor etc.

seamă spune că *messer* Cesare ne-a fost răpit tocmai cînd începea să întreacă așteptările noastre și să fie prețuit după cum meritau însușirile lui deosebit de alese, pentru că prin multe și virtuoase înfăptuiri făcuse dovada vredniciei sale, ce strălucea nu numai prin noblețea sîngelui, ci așișderea și prin podoaba virtuților ostășești și literare și a multor alte deprinderi vrednice de laudă ; drept care, mulțumită bunătății, deșteptăciunii, sufletului și cunoștințelor sale bogate, n-ar fi fost faptă, cît de mare, la care să n-ai dreptul să te aștepți din partea-i. Nu trecu mult timp, că murind și *messer* Roberto de Mari, spori printr-asta părerile de rău ale întregei noastre case ; căci firesc lucru era ca fiecare să deplîngă moartea unui tînăr cu deprinderi alese, plăcut, frumos la chip, cu însușiri trupești nespus de rare și în întreaga înfățișare atît de viguros și înfloritor cum nu ți-ai fi putut dori mai mult.

II. Aceștia da, de-ar fi trăit, socot c-ar fi ajuns atare, încît să poată dovedi cu limpezime oricui i-ar fi cunoscut, cît de vrednică de laude era curtea din Urbino și în ce măsură înzestrată cu nobili cavaleri ; lucru pe care l-au făcut aproape toți ceilalți ce s-au format la sînul ei ; pentru că într-adevăr din calul troian n-au ieșit atîția seniori și căpitani odinioară, cîți oameni fără de pereche prin destoinicia lor și prin prețuirea de care se bucurau din partea tuturor, au ieșit din casa aceasta. Căci, precum știți, *messer* Federico Fregoso a fost făcut arhiepiscop de Salerno ; contele Ludovico, episcop de Bajous [1] ; seniorul Ottaviano, duce de Genova ; *messer* Bernardo Bibiena, cardinal de Santa Maria in Portico ; *messer* Pietro Bembo, secretar al papei Leon ; seniorul Magnifico a ajuns duce la Nemours, urcînd acele trepte ale măririi la care se află acum ; seniorul Francesco Maria Rovere, Prefectul Romei, a ajuns și dînsul duce de Urbino : deși cu mult mai vrednică de laudă e casa în care a fost crescut, decît faptul de-a fi ajuns duce de Urbino, căci în această casă a izbutit el să devină senior fără pereche și întru toate desăvîrșit, așa cum îl vedem acum ; și cred că la aceasta a contribuit în mare parte și nobila tovărășie, în mijlocul căreia în neîncetate conversații a auzit și a văzut deprinderi vrednice de laudă. Drept aceea socotesc că — fie mulțumită norocului, fie sorții — acea pricină, care a dat ora-

[1] Bayeux, în Franța.

şului Urbino vreme atît de îndelungată seniori desăvîrşiţi, mai dăinuieşte încă şi dă aceleaşi roade ; şi drept aceea putem nădăjdui că şi pe mai departe norocul va să sprijine aceste fapte virtuoase pînă într-aşa măsură, încît fericirea casei şi a statului nu numai că nu se va stinge, ci dimpotrivă va spori din zi în zi mai mult ; şi în legătură cu aceasta încă de pe acum ni se arată multe şi limpezi semne prevestitoare, dintre care cel mai de seamă, după mine, este acela de-a ne fi fost dăruită de ceruri o stăpînă ca doamna Eleonora Gonzaga, noua noastră Ducesă[1] ; căci dacă au mai fost vreodată împreunate într-un singur trup gingăşie, cunoştinţe bogate, frumuseţe, minte ageră, purtări alese, omenie şi o mulţime încă de alte obiceiuri minunate, în ea aceste toate sînt într-atît de strîns legate, încît formează un lanţ care prin ele îi îndrumă şi-i înfrumuseţează fiece mişcare. Şi acestea zise fiind să ne urmăm discuţiile despre curteanul nostru, în nădejdea că după noi nu vor lipsi aceia care să ia cinstite şi limpezi pilde de virtuţi din viaţa de acum a curţii din Urbino, aşa după cum noi le luăm din cea trecută.

III. După cîte obişnuia să povestească seniorul Gasparo Pallavicino, se pare dar că, a doua zi, după discuţiile cuprinse în cea de-a treia carte, seniorul Ottaviano nu se prea arată la faţă ; drept care mulţi socotiră că s-ar fi retras anume spre a putea nestingherit să se gîndească la cele cîte avea de spus : de aceea, adunîndu-se la ora obişnuită întreaga societate în preajma doamnei Ducese, seniorul Ottaviano trebui să fie căutat cu multă sîrguinţă, deoarece o bună bucată de vreme el nu se arătă ; drept care mulţi cavaleri şi doamne de la curte începură să danseze şi să se îndeletnicească cu alte lucruri plăcute, socotind că în seara aceea nu se va mai vorbi despre curtean. Toţi îşi vedeau de treabă dar, unii cu una, alţii cu alta, cînd seniorul Ottaviano, pe care aproape nimeni nu-l mai aştepta, sosi pe neaşteptate ; şi văzînd el că *messer* Cezare Gonzaga şi seniorul Gasparo dansau după ce făcu o plecăciune Ducesei, zise, rîzînd : „Mă aşteptam ca şi în astă seară să-l aud pe seniorul Gasparo spunînd vreo răutate despre femei ; dar fiindcă îl văd dansînd cu una dintre ele, socot că s-a împăcat cu toate şi mă bucur că cearta, sau mai bine zis discuţia despre curtean s-a terminat astfel". „Ba nu s-a terminat de loc, răs-

[1] Soţia noului duce Francesco Maria Rovere, succesoarea ducesei Elisabeta.

punse doamna Ducesă ; pentru că eu nu sînt în aşa măsură potrivnică bărbaţilor, pre cîte eşti domnia-ta femeilor şi de aceea nu vreau să fie lipsit curteanul de cinstea ce i se cuvine şi de acele podoabe pe care chiar domnia-ta i le-ai făgăduit aseară“ ; şi zicînd astfel, porunci ca de îndată ce avea să se sfîrşească dansul, toţi să se aşeze după obicei ; iar cînd porunca fu împlinită, fiecare stînd cu multă luare aminte, seniorul Ottaviano zise : „Mărită Doamnă, deoarece faptul de-ai fi dorit curteanului şi alte multe însuşiri trece drept făgăduinţă de a le şi înşira, eu unul sînt bucuros să pot vorbi de ele, nu cu gîndul de-a spune tot ce s-ar putea spune în legătură cu aceasta, ci doar atît cît ar ajunge spre a şterge din sufletul domniei-tale învinuirea pe care mi-ai adus-o aseară, că adică aş fi spus aşa, nu pentru că e într-adevăr aşa, ci mai degrabă pentru a micşora laudele ce se cuvin a fi aduse doamnei de la curte, prin faptul că aş fi lăsat să se creadă în mod greşit că şi alte însuşiri deosebite îi pot fi atribuite curteanului, făcîndu-i-l prin aceasta superior ; de aceea, pentru a mă potrivi şi vremii, ce-i mai tîrzie astăzi decît de obicei cînd ne pornim a discuta, nu voi fi lung la vorbă.

IV. Spun aşa dar — urmînd discuţia începută de aceşti domni, pe care eu o încuviinţez şi o întăresc întru totul — că printre lucrurile pe care le numim noi bune sînt unele ce în chip firesc şi chiar prin ele însele sînt întotdeauna astfel, aşa cum e de pildă cumpătarea, tăria, sănătatea şi toate acele însuşiri ce aduc linişte sufletelor noastre ; altele, în schimb, sînt bune din felurite pricini şi prin ţelul spre care tind, ca de pildă legile, dărnicia, bogăţiile şi altele asemănătoare. Socot dar că un curtean desăvîrşit, aşa cum ni l-au zugrăvit contele Ludovico şi *messer* Federico, poate fi într-adevăr un lucru bun şi vrednic de laudă ; dar nu numai prin sine, ci şi prin ţelul spre care poate fi îndrumat : pentru că într-adevăr, dacă prin nobleţea, prin însuşirile-i alese, prin farmecul şi prin priceperea de care dă dovadă în atîtea îndeletniciri, curteanul n-ar urmări altceva decît să fie astfel pentru el însuşi, n-aş socoti că pentru a dobîndi această desăvîrşire în curtenie ar fi cuminte lucru să-şi dea într-atît silinţa şi să se căznească în măsura în care trebuie s-o facă cel care vrea s-o dobîndească ; dimpotrivă, aş zice că multe din acele însuşiri cu care a fost înzestrat, ca de pildă priceperea la dans, la cîntec, la jocuri, cît şi arta de a şti să primească sînt fleacuri şi lucruri deşarte, vrednice mai degrabă

de dojană decît de laudă la un om cu oarecare rang şi stare ; pentru că aceste dichiseli, gesturi, vorbe de duh şi altele asemănătoare care ţin de conversaţia cu femeile şi de discuţiile despre dragoste — chiar dacă alţii poate sînt de altă părere — adeseori nu fac decît să moleşească sufletele, să strice tineretul şi să-l îndemne către o viaţă desfrînată ; aşa se face că numele de italian ajunge a fi făcut de ocară şi că nu se găsesc decît foarte puţini care să îndrăznească, nu zic să înfrunte moartea, dar nici măcar vreo primejdie. Şi de bună seamă sînt nenumărate alte lucruri care, făcute fiind cu grije şi iscusinţă, ar aduce cu mult mai mare folos atît în timp de pace cît şi în război, decît această curtenie prin ea însăşi ; dar dacă în schimb faptele curteanului se îndreaptă spre acel nobil ţel la care mă gîndesc şi către care trebuie să se îndrepte, atunci, după părerea mea, ele nu numai că nu sînt dăunătoare şi deşarte, ci dimpotrivă foarte folositoare şi vrednice de toată lauda.

V. Aşa dar ţinta unui curtean desăvîrşit — ţintă despre care nu s-a vorbit pînă acum — socot că trebuie să fie aceea de a-şi cîştiga, prin mijlocirea însuşirilor cu care a fost înzestrat de către aceşti domni, în aşa măsură bunăvoinţa şi dragostea prinţului pe care îl vor sluji, încît să poată întotdeauna să-i spună adevărul în legătură cu acele lucruri pe care se cuvine să le cunoască el, fără de teamă sau primejdie că nu-i va fi pe plac ; şi ştiindu-l înclinat din fire spre lucruri ce nu se cuvin, să îndrăznească a-l dezice şi să se folosească de bunăvoinţa dobîndită prin frumoasele sale însuşiri spre a-i înturna cu iscusinţă şi pe nesimţite gîndul de la orice faptă păcătoasă, îndreptîndu-l pe calea cea bună ; şi astfel, avînd curteanul în suflet acea bunătate cu care l-au înzestrat aceşti domni, împreunată cu agerimea minţii şi felul lui de-a fi plăcut, cu înţelepciunea şi cunoaşterea literelor şi a atîtor alte lucruri, va şti în orice împrejurare să-l facă cu îndemînare pe principe să înţeleagă cîtă cinste şi cît folos poate să-i aducă lui şi alor săi dreptatea, dărnicia, mărinimia, blîndeţea şi alte virtuţi care îi stau bine unui prinţ ; şi dimpotrivă cîtă ruşine şi pagubă purcede din păcatele potrivnice acestor virtuţi. De aceea eu socot că, aşa după cum muzica, serbările, jocurile şi celelalte însuşiri plăcute sînt floarea curteniei, tot astfel faptul de a-ţi îndemna şi a-ţi ajuta seniorul către bine, îngrozindu-l de rău, este adevăratul rod al curteniei. Şi deoarece lauda faptelor bune constă mai cu seamă în două lucruri — dintre care unul

e faptul de a-ţi alege o ţintă către care să se îndrepte voinţa noastră şi care să fie într-adevăr bună, iar celălalt faptul de a şti să găseşti mijloace potrivite şi în stare a te îndruma către ţinta aleasă — e neîndoios că sufletul aceluia ce are grije să facă astfel încît prinţul său să nu fie înşelat de nimeni, să nu-i asculte pe linguşitori, nici pe clevetitori şi mincinoşi ci să cunoască binele şi răul, îndrăgind pe cel dintîi şi urînd pe cel de-al doilea, sufletul aceluia, zic, tinde către o ţintă desăvîrşită.

VI. Socot de asemenea că însuşirile atribuite curteanului de către aceşti domni pot fi un bun mijloc pentru a atinge această ţintă ; şi aceasta deoarece printre multele greşeli pe care le vedem azi la mulţi dintre principii noştri, cele mai mari sînt ignoranţa şi încrederea în sine ; iar rădăcina acestor două rele nu este alta decît minciuna : cusur care pe drept cuvînt e nesuferit atît Domnului cît şi oamenilor, şi care e mai vătămător principilor decît oricare alt cusur ; căci ei mai mult decît de orice alt lucru duc lipsă de ceea ce ar trebui să aibă din belşug, adică de oameni care să le spună adevărul şi să le amintească binele ; pentru că duşmanii lor nu sînt îndemnaţi de dragoste la una ca aceasta, ci dimpotrivă sînt bucuroşi să ştie că trăiesc în chip ticălos şi n-au putinţă a se îndrepta ; pe de altă parte nici nu cutează a-i defăima pe faţă, de teamă să nu fie pedepsiţi ; cît despre prieteni, prea puţini sînt aceia ce au intrarea slobodă la ei, şi acei puţini se sfiesc să-i mustre pe faţă pentru greşelile lor, aşa cum îi mustră pe cei de-o seamă cu ei, şi adesea, spre a cîştiga bunăvoinţa lor, nu se gîndesc la altceva decît la a le propune lucruri care desfată şi plac inimii lor, chiar dacă în sine aceste lucruri sînt rele şi necinstite ; astfel încît din prieteni ajung linguşitori şi pentru a trage foloase din legăturile pe care le au cu ei, încearcă întotdeauna a le intra în voie atît prin fapte cît şi prin vorbe, şi de cele mai multe ori îşi croiesc drum prin minciuni, care fac să nască în sufletul principelui nu numai ignoranţa faţă de lucrurile din afară, dar chiar şi faţă de sine însuşi ; minciună ce poate fi numită cea mai mare şi mai nemăsurată dintre toate pentru că un suflet ignorant se înşală pe sine însuşi şi se minte pe el însuşi...

VII. Aşa se face că stăpînii, pe lîngă faptul că nu ajung niciodată să cunoască adevărul despre nimic, îmbătaţi de acea desfrînată libertate pe care o aduce cu sine puterea, îmbătaţi totodată şi de belşugul desfătător, cufundaţi în plăceri, se

înşală în aşa măsură şi în aşa măsură li-e sufletul stricat — văzîndu-se ascultaţi mereu şi aproape adoraţi cu nesfîrşite laude şi respect, fără a fi nicicînd nu doar mustraţi, dar nici măcar dezişi — încît de la această ignoranţă ajung la culmea încrederii în sine, astfel că pînă mai la urmă nu mai primesc nici sfaturi şi nici părerea altcuiva ; şi deoarece socotesc că a şti să domneşti e treabă lesnicioasă, pentru care nu ai nevoie de alt meşteşug ori disciplină decît numai puterea, nu se gîndesc şi nu pun umărul decît pentru a-şi menţine acea putere, socotind că adevărata fericire stă în a putea să faci ce vrei. De aceea unii urăsc judecata sănătoasă şi dreptatea, părîndu-li-se că ea n-ar fi decît o frînă şi un mijloc de a-i subjuga ori de a le micşora folosul şi mulţumirea pe care le au de pe urma domniei, dacă ar vrea să le păzească ; şi că stăpînirea lor n-ar fi desăvîrşită şi întru totul neştirbită, de-ar fi siliţi să se plece în faţa cinstei şi-a datoriei, pentru că li se pare că cel ce se supune nu este cu adevărat stăpîn. De aceea, călcînd pe urma acestor convingeri şi lăsîndu-se duşi de mulţumirea de sine, ajung nişte îngîmfaţi şi prin faptul că se vădesc aspri la chip şi austeri întru deprinderi, înzorzonaţi în straie ce-s numai aur şi nestemate şi scumpi nevoie mare la vedere, îşi închipuie a dobîndi autoritate asupra oamenilor şi a fi ţinuţi drept zei ; unii ca aceştia, după părerea mea, sînt aidoma păpuşilor uriaşe care au fost făcute anul trecut la Roma cu prilejul sărbătorii din piaţa Agona [1], şi care pe dinafară semănau oarecum a oameni vestiţi şi-a cai mîndri, dar pe dinăuntru erau pline de cîlţi şi zdrenţe. Atîta doar că prinţii de acest soi sînt cu atît mai răi, cu cît uriaşii prin însăşi greutatea lor se ţin în picioare, pe cîtă vreme ei, pentru că înlăuntrul lor sînt rău alcătuiţi şi aşezaţi pe socluri cu totul nepotrivite lor, din pricina propriei greutăţi se prăbuşesc şi dintr-o greşeală cad în nenumărate altele ; căci ignoranţa lor însoţită de părerea că ei nu pot nicicînd greşi şi că puterea pe care o au purcede din ştiinţa lor, îi îndeamnă ca pe orice cale, dreaptă sau nedreaptă, să subjuge cu îndrăzneală cît mai multe state.

[1] În piaţa Agona (numită astăzi Navona) aveau loc în timpul Carnavalului cele mai mari serbări şi cele mai grandioase spectacole. Serbările cele mai caracteristice Renaşterii erau acele *trionfi*, care alegorice reprezentînd personagii importante, de obicei războinici, atît din antichitate, cît şi din epoca contemporană.

VIII. Dacă s-ar hotărî în schimb să ştie şi să facă ceea ce sînt datori, aşa precum acum se luptă să domnească, aşa s-ar zbate atunci să nu ajungă a domni ; pentru că ar înţelege ce mare şi primejdios lucru este ca supuşii care trebuie să fie cîrmuiţi, să fie mai înţelepţi decît principii care trebuie să cîrmuiască. Nepriceperea în ale muzicii, în ale dansului sau călăritului nu strică nimănui ; cu toate acestea însă, cine nu se pricepe la muzică se ruşinează şi nu îndrăzneşte să cînte de faţă cu alţii, după cum nici cel care nu ştie să danseze sau să călărească se ruşinează s-o facă în faţa altora ; dar din faptul de a nu şti să cîrmuieşti popoare purced atîtea rele, atîtea morţi, distrugeri, pîrjoluri şi măceluri, încît pe drept cuvînt poţi spune că această nepricepere e soiul cel mai crunt de ciumă din cîte se află pe pămînt ; şi totuşi unii principi, ce n-au habar să cîrmuiască, nu se ruşinează să facă acest lucru şi nu de faţă cu patru sau cinci oameni, ci în faţa lumii întregi ; pentru că rangul lor i-aşază atît de sus, încît toţi ochii sînt aţintiţi asupra lor şi în felul acesta nu numai cusururile lor mari, dar şi cele mărunte sînt totdeauna observate : de aceea se spune că Cimon era învinuit fiindcă iubea vinul, Scipio somnul şi Luculus ospeţele. Dar unde n-ar da Dumnezeu ca principii din zilele noastre să-şi spele păcatele cu multele virtuţi prin care şi le spălau cei din vechime ; care, chiar dacă greşeau în unele lucruri, nu ocoleau amintirea şi învăţătura celor ce socoteau ei că ar fi putut să le îndrepte greşelile, ci dimpotrivă căutau să-şi făurească viaţa după pilda oamenilor mari ; Epaminonda după oratorul Lisia Pitagoricianul, Agesilas [1] după Xenofon, Scipio după Paneţiu [2] şi nenumăraţi alţii. Dar dacă vreunuia din principii noştri i s-ar înfăţişa un filozof sever sau altul, cine-o fi, care ar vrea să-i arate deschis şi fără nici un meşteşug înspăimîntătoarea faţă a adevăratei virtuţi, şi să-l înveţe cum să se poarte şi cum trebuie să fie viaţa unui principe bun, sînt sigur că încă de la prima vedere l-ar ocoli cu groază ca pe o viperă sau şi-ar bate joc de el ca de un lucru josnic.

[1] *Agesilas* (442—362 î.e.n.), regele Spartei.
[2] *Paneţiu*, filozof stoic din antichitate.

IX. Spun aşadar, că — de vreme ce în zilele noastre principii sînt atît de stricaţi de deprinderile lor rele, de ignoranţa şi de greşita încredere pe care o au în ei înşişi, şi de vreme ce e atît de greu să le arăţi adevărul şi să-i îndemni către virtute, pentru că oamenii încearcă să le cîştige bunăvoinţa prin minciuni, linguşiri şi alte mijloace păcătoase — curteanul, prin mijlocirea acelor frumoase însuşiri pe care i le-au atribuit contele Ludovico şi *messer* Federico, poate cu uşurinţă şi trebuie să facă astfel încît să cîştige bunăvoinţa şi să cucerească în aşa măsură sufletul principelui său, încît să aibă putinţa slobodă şi sigură de a-i vorbi despre orice, fără să fie supărător ; iar de va fi aşa precum s-a spus, va izbuti să facă treaba aceasta cu prea puţină trudă şi astfel va putea întotdeauna să-i dezvăluie cu îndemînare adevărul despre toate celea ; în afară de care, încetul cu încetul va putea să-i sădească în suflet bunătatea şi să-l înveţe cumpătarea, tăria sufletească, dreptatea, stăpînirea de sine, făcîndu-l să simtă cîtă dulceaţă se ascunde sub acel strop de amărăciune de care va să dea la început cel care luptă împotriva viciilor ; care vicii sînt întotdeauna dăunătoare, neplăcute şi însoţite de ocară şi ruşine, aşa după cum virtuţile sînt folositoare, senine şi pururi însoţite de laudă ; iar către toate acestea să-l îndemne prin pilda unor preacinstiţi conducători de oşti şi a altor oameni desăvîrşiţi, cărora cei din antichitate obişnuiau să le ridice statui din bronz şi marmură, ba uneori chiar şi din aur, aşezîndu-le în pieţe, atît pentru a-i preacinsti pe ei, cît şi pentru a-i îmboldi pe ceilalţi care, mînaţi de-o preacinstită rîvnă, să se căznească şi ei să ajungă la o astfel de glorie.

X. Într-acest chip va izbuti să-l călăuzească pe calea aspră a virtuţilor, pe care se va căzni s-o împodobească cu frunzişuri umbroase şi s-o presare cu mîndre flori, pentru ca celor ce sînt slabi de înger să le îndulcească asprimea drumului lung şi obositor ; şi tot într-acest chip — cînd cu ajutorul muzicii, al armelor şi cailor, cînd cu ajutorul versurilor, al discuţiilor despre dragoste şi al tuturor celorlalte mijloace despre care ne-au vorbit aceşti domni — se va căzni să ţină sufletul prinţului pururea prins de desfătări oneste, sădind totuşi într-însul, aşa precum am spus, alături de aceste îndemnuri, şi obiceiuri virtuoase şi amăgindu-l într-un fel, dar cu amăgeli ce-s salutare ; aşa după cum fac şi doctorii prevăzători, ce adesea, vrînd să dea copiilor bolnavi şi prea plăpînzi un leac cu iz

amar, ung gura paharului cu cîte o băutură dulce. Folosind dar curteanul nostru pentru atare scop acest soi de desfătări la orice vreme, în orice împrejurări şi în orice îndeletniciri, îşi va atinge ţinta şi va fi mult mai vrednic de laudă şi răsplată pentru aceasta, decît pentru orice altă faptă bună din cîte ar putea să săvîrşească ; pentru că nu-i pe lumea asta bun mai folositor întregii omeniri decît un principe de treabă, nici rău mai dăunător decît un principe ticălos ; de aceea nu e caznă destul de crudă şi cumplită care să pedepsească îndeajuns pe acei curteni nemernici care se folosesc cu gîndul rău de purtările lor alese şi plăcute şi de însuşirile lor bune, şi prin mijlocirea acestora se străduiesc să dobîndească bunăvoinţa principilor, pentru a-i strica şi a-i abate de la calea virtuţii, îndemnîndu-i la păcat ; deoarece unii ca aceştia nu molipsesc cu otrava lor un vas din care bea un singur om, ci o fîntînă întreagă din care bea norodul tot."

XI. Ajuns aici, seniorul Ottaviano tăcu, ca şi cum n-ar fi vrut să spună mai departe ; dar seniorul Gasparo zise : „Mie, senior Ottaviano, nu mi se pare că bunătatea sufletească, cumpătarea şi celelalte virtuţi pe care domnia-ta ai vrea ca acest curtean al nostru să i le împărtăşească principelui, pot fi învăţate ; cred mai degrabă că ele au fost date acelora care le au de către Dumnezeu şi fire. Şi ca dovadă că e aşa, gîndeşte-te că nu e om pe faţa pămîntului cît o fi el de ticălos şi rău, de desfrînat şi de nedrept, care, fiind întrebat, să se mărturisească atare ; dimpotrivă, oricît de rău ar fi, fiecăruia îi place să treacă drept om cumpătat, bun la inimă şi drept : ceea ce nu s-ar întîmpla, dacă aceste însuşiri s-ar putea învăţa ; pentru că nu e ruşinos să nu ştii ceea ce n-ai învăţat, dar este în schimb spre ocara ta să nu ai ceea ce-ar trebui să ai de la natură. De aceea fiecare se străduieşte să-şi ascundă cusururile pe care le are din naştere, atît pe cele sufleteşti, cît şi pe cele trupeşti ; lucru ce se vede la orbi, la şchiopi, la cocoşaţi şi alţi pociţi sau schilodiţi ; pentru că, deşi aceste neajunsuri pot fi puse în seama naturii, totuşi nimănui nu-i place să ştie că le are, deoarece pare că prin mărturia naturii însăşi omul le poartă în trupul lui, ca pe-o pecete sau un semn al propriei răutăţi. De altminteri cele spuse de mine se adeveresc şi prin legenda lui

Epimetru [1], care a împărţit atît de rău oamenilor darurile naturii, încît i-a lăsat mai lipsiţi decît toate celelalte animale: drept care Prometeu fură de la Minerva şi Vulcan acea meşteşugită înţelepciune prin care oamenii învăţară să găsească hrana; dar tot le mai lipsea ceva şi anume priceperea cetăţenească cu ajutorul căreia să se adune dimpreună în oraşe şi să ştie a trăi cinstit, pricepere ce se afla păzită în lăcaşul lui Jupiter de paznici nespus de dibaci, care îl înfricoşau în aşa măsură pe Prometeu, încît nu cuteza să se apropie de ei; din care pricină Jupiter, îndurîndu-se de nenorocirile oamenilor care, neputînd trăi uniţi din pricină că le lipseau virtuţile cetăţeneşti, erau sfîşiaţi de fiare, îl trimise pe Mercur pe pămînt ca să aducă oamenilor dreptatea şi ruşinea, astfel ca aceste două lucruri să slujească drept podoabă oraşelor lor şi să-i strîngă laolaltă pe cetăţeni; şi vru aşişderi ca ele să le fie date oamenilor nu ca celelalte meşteşuguri, în care un meşter e deajuns multor neştiutori, aşa cum e de pildă medicina, ci în atare chip încît în fiecare să fie întipărite; şi înscăună o lege prin care toţi cei ce erau lipsiţi de duhul dreptăţii şi de ruşine trebuiau să fie nimiciţi şi omorîţi întocmai ca ciumaţii. Iată, aşadar, seniore Ottaviano, că aceste virtuţi sînt dăruite oamenilor de către Dumnezeu şi nu pot fi învăţate pentru că sînt fireşti în noi."

XII. Seniorul Ottaviano răspunse atunci cu zîmbetul pe buze: „Domnia-ta, seniore Gasparo, vrei aşadar ca oamenii să fie atît de năpăstuiţi şi să judece atît de strîmb, încît prin iscusinţa lor să fi putut găsi mijlocul de-a îmblînzi fiarele, urşi, lupi, lei, şi-a învăţa o pasăre gingaşe să zboare după placul omului şi să se întoarcă de bună voie din păduri şi de la o viaţă slobodă, la laţ şi colivie, dar prin aceeaşi iscusinţă să nu poată sau să nu vrea să găsească mijlocul prin care să-şi fie de folos lor înşişi şi prin strădanie şi învăţătură să-şi facă sufletul mai bun? Asta, după mine, ar fi ca şi cum doctorii s-ar strădui din răsputeri să înveţe numai meşteşugul de-a vindeca bolile unghiilor şi bubele dulci, lăsînd de-o parte îngrijirea fierbinţelilor, a apei la plămîni şi-a celorlalte boli mai rele; lucru de care fiecine îşi poate da cu socoteala că e lipsit de judecată. Eu unul, deci, socot că însuşirile morale nu ne sînt date în în-

[1] În *Protagoras*, al lui Platon (X şi XII).

tregime de natură, pentru că nici un lucru nu se poate deprinde vreodată cu ceea ce în chip firesc îi e potrivnic lui ; aşa de pildă cum o piatră, deşi o azvîrli de mii de ori în sus, tot nu se va deprinde să se ridice singură : drept aceea, dacă virtuţile în noi ar fi fost tot atît de fireşti precum e greutatea în piatră, nu ne-am deprinde niciodată cu viciile. Aşişderea nici viciile nu sînt fireşti în noi, pentru că dacă ar fi aşa, n-am mai putea nicicînd să fim virtuoşi ; şi ar fi prea mare nedreptatea şi prostia să pedepseşti oamenii pentru greşeli care purced de la natură şi nu din vina lor ; greşeală pe care ar săvîrşi-o legile, care nu pedepsesc pe răufăcători pentru greşelile trecute, pentru că ceea ce a fost, a fost şi nu mai poţi schimba nimica, ci ţin seama de viitor, astfel că cel care a greşit să nu mai greşească sau prin pildă rea să dea prilej şi altora de a greşi ; iată deci, că şi legile socotesc că virtuţile pot fi învăţate, ceea ce este foarte adevărat ; pentru că noi ne naştem apţi a le primi, după cum tot aşa putem primi şi viciile, şi de aceea atît unele cît şi celelalte se statornicesc în noi prin obişnuinţă, astfel încît întîi săvîrşim binele sau răul, şi de abia apoi sîntem virtuoşi sau vicioşi. În lucrurile care ne sînt date de la natură însă, se întîmplă tocmai invers, pentru că întîi avem putinţa de a săvîrşi şi apoi săvîrşim : aşa cum se întîmplă de pildă cu simţurile : întîi putem vedea, putem auzi şi pipăi şi de abia apoi vedem, auzim şi pipăim ; deşi totuşi multe din aceste înfăptuiri se îmbunătăţesc prin educaţie. Drept care pedagogii pricepuţi nu-i învaţă pe copii numai să citească, ci şi cum să se poarte frumos şi cuviincios cu gesturi potrivite cînd mănîncă, beau, vorbesc sau umblă.

XIII. De aceea, ca şi în alte meşteşuguri, aşişderea şi întru virtuţi trebuie să aibă omul un maestru, care prin învăţătură şi pilde bune să stîrnească şi să deştepte în noi acele virtuţi a căror sămînţă face parte din sufletul nostru şi zace îngropate în el, şi ca un bun agricultor, să le cultive şi să le croiască drum, zmulgînd din jurul lor spinii şi neghina poftelor, ce adeseori umbresc şi înăbuşe sufletul nostru, împiedicîndu-l să înflorească şi să ajungă a da acele fericite roade ce numai ele singure ar fi de dorit să nască în inimile omeneşti. Într-acest chip deci sînt fireşti în noi duhul dreptăţii şi ruşinea, despre care domnia-ta spui că Jupiter le-a lăsat pe pămînt tuturor oamenilor ; dar după cum un trup lipsit de ochi, oricît ar fi

el de puternic, cînd se porneşte către o anumită ţintă, adeseori greşeşte, tot aşa şi rădăcina acestor virtuţi sădite în sufletul nostru şi gata oricînd a se manifesta, dacă nu este ajutată prin învăţătură, adeseori nu duce la nimic căci dacă e vorba să devină faptă şi să ajungă în chipul acesta la starea ei desăvîrşită, ea nu se mulţumeşte, după cum am spus, numai cu natura, ci are nevoie şi de-o meşteşugită obişnuinţă şi aşişderi şi de judecată, care să purifice şi să limpezească sufletul, înlăturînd vălul întunecos al ignoranţei, de la care purced aproape toate greşelile omeneşti ; căci dacă binele şi răul ar fi înţelese lămurit şi bine cunoscute, toţi am alege binele şi am fugi de rău. De aceea virtutea poate fi numită o înţelepciune şi un fel de-a şti să alegi binele, iar viciul o lipsă de înţelepciune şi o ignoranţă care ne îndeamnă a judeca strîmb ; căci oamenii nu aleg niciodată răul cu bună ştiinţă, ci se înşeală din pricina unei oarecare asemănări cu binele."

XIV. La care seniorul Gasparo răspunse : „Sînt totuşi mulţi care îşi dau seama limpede că săvîrşesc un rău, şi totuşi îl fac ; şi aceasta pentru că preţuiesc mai mult plăcerea pe care o simt în acea clipă, decît pedeapsa ce bănuiesc că-i va ajunge : ca de pildă hoţii, ucigaşii şi alţii asemeni lor". Grăi atunci seniorul Ottaviano : „Plăcerea adevărată e întotdeauna un lucru bun, iar durerea adevărată un lucru rău ; de aceea unii ca aceştia se înşală, luînd plăcerea mincinoasă drept adevărată şi adevărata durere drept una mincinoasă ; din care pricină adeseori de dragul plăcerilor mincinoase dau de necazuri adevărate. Aşadar meşteşugul care ne învaţă a deosebi acest adevăr de minciună, poate fi învăţat ; iar virtutea cu ajutorul căreia alegem ceea ce este cu adevărat bun şi nu ceea ce numai pare a fi astfel dar nu e, poate fi numită adevărata ştiinţă, mai folositoare decît oricare alta vieţii omeneşti, pentru că ea alungă ignoranţa, din care, după cum am spus, purced toate relele."

XV. „Nu ştiu, zău, senior Ottaviano, grăi atunci *messer* Pietro Bembo, cum ar putea să-ţi dea dreptate seniorul Gasparo atunci cînd spui că din ignoranţă purced toate relele, cînd sînt destui care păcătuind ştiu foarte bine că păcătuiesc şi nu se înşală cîtuşi de puţin în privinţa adevăratelor plăceri şi nici a adevăratelor dureri : căci nu încape îndoială că cei ce sînt neînfrînaţi judecă drept, cu cap, şi ştiu că lucrul către care sînt îndemnaţi de pofte, împotriva datoriei este rău şi tocmai de

aceea se împotrivesc şi folosesc raţiunea împotriva poftelor, împotrivire din care naşte lupta plăcerii şi-a durerii împotriva judecăţii ; în cele din urmă însă, judecata, biruită de pofta mult prea puternică, se dă bătută, asemenea unei corăbii care o bucată de vreme luptă cu furtunile mării, dar la sfîrşit izbită de furia prea nestăvilită a vînturilor, cu ancora şi frînghiile rupte, se lasă tîrîtă în voia sorţii, fără a se folosi de cîrmă sau alt mijloc prin care să scape de la înec. Neînfrînaţii deci, săvîrşesc greşelile cu oarecare tulburi păreri de rău, şi aş zice în ciuda lor aproape ; lucru ce nu s-ar întîmpla dacă n-ar şti că ceea ce fac e rău, pentru că atunci, fără să se mai lupte cu judecata, ar păşi orbeşte pe urmele poftelor şi în acest caz n-ar mai fi neînfrînaţi, ci necumpătaţi [1] ; ceea ce e cu mult mai rău : de aceea se spune despre neînfrînare că este un viciu mai mărunt, pentru că are în sine şi o parte de judecată, iar despre înfrînare că este o virtute incompletă, pentru că în ea au şi simţămintele o parte : aşa că vezi de ce socot că în legătură cu aceasta nu se poate spune că greşelile neînfrînaţilor purced din ignoranţă sau că ei se înşală şi nu păcătuiesc, ştiind bine că de fapt păcătuiesc."

XVI. Răspunse atunci seniorul Ottaviano : „Într-adevăr *messer* Pietro, argumentarea domniei-tale e bună ; cu toate acestea însă, după părerea mea, ea e mai mult aparentă decît adevărată, pentru că, deşi neînfrînaţii păcătuiesc cu oarecare îndoială în suflet, şi deşi judecata în fundul sufletului lor se luptă cu poftele şi li se pare că ceea ce e rău e rău într-adevăr, totuşi cunoaşterea răului la ei nu e desăvîrşită şi nici nu-şi dau pe deplin seama de el, aşa cum ar trebui : de aceea, în legătură cu acest rău, ei au mai degrabă o părere nesigură decît o cunoaştere neîndoielnică, drept care îngăduie ca judecata să fie învinsă de simţăminte ; pe cîtă vreme dacă cunoaşterea lor ar fi adevărată, de bună seamă n-ar greşi : pentru că întotdeauna neştiinţa e aceea prin care pofta învinge judecata şi niciodată nu se întîmplă ca adevărata cunoaştere să fie învinsă de simţăminte, care purced din trup şi nu din suflet ; iar dacă judecata le sprijină şi le călăuzeşte bine, aceste sim-

[1] Deosebirea pe care autorul o face, exemplificînd-o în continuare, între *neînfrînare* şi *necumpătare* reflectă şi în acest pasagiu, ca şi în multe altele, sursele sale de inspiraţie, clasicii antichităţii, aici Aristotel şi Plutarh.

ţăminte ajung virtuţi, dar dacă nu se întîmplă aşa, ajung să fie vicii ; puterea judecăţii însă este atît de mare, încît ea întotdeauna se face ascultată de simţuri şi prin meşteşugite chipuri şi căi ea se strecoară, numai ca nu cumva ignoranţa să pună stăpînire pe ceea ce-ar trebui să fie al ei ; astfel încît, deşi sufletul vital, nervii, oasele nu au în sine judecată, totuşi, cînd ia naştere în noi acea frămîntare a sufletului — ca şi cum gîndul ar da pinteni şi-ar scutura hăţurile sufletului vital toate membrele se pun în mişcare, picioarele se pregătesc de fugă, mîinile se pregătesc să ia sau să facă ceea ce sufletul gîndeşte ; lucru ce se vădeşte limpede la mulţi care mănîncă, uneori, fără să ştie, bucate respingătoare şi greţoase, care li se par nespus de plăcute la gust, iar apoi, după ce află ce-au mîncat, nu numai sufletul lor pătimeşte, ci trupul însuşi luîndu-se după judecata minţii, se vede nevoit să arunce afară ce-a mîncat."

XVII. Seniorul Ottaviano vru să spună mai departe, dar Magnifico Juliano îi luă vorba, zicînd : „Senior Ottaviano, dacă am priceput eu bine, domnia-ta ai spus că înfrînarea este o virtute incompletă, deoarece cuprinde în ea şi simţăminte ; eu unul însă cred că atunci cînd în sufletul nostru judecata nu se potriveşte poftelor acea virtute care luptă şi face astfel ca ea să învingă, trebuie să fie socotită mai completă decît aceea care învinge fără să aibă a lupta cu nici un simţămînt şi nici o poftă : întrucît pare că acel suflet nu se înfrînează de la rău prin virtute, ci numai fiindcă îi lipseşte voinţa de a-l face". La care seniorul Ottaviano zise : „Dintre doi căpitani de oşti, pe care l-ai socoti domnia-ta mai vrednic : pe cel care luptînd pe faţă, îşi pune viaţa în primejdie şi pîn la urmă totuşi îi frînge pe duşmani, sau pe acela care prin însuşirile şi priceperea sa pune mîna pe forţele lor, aducîndu-i în starea de a nu mai putea lupta şi într-acest chip, fără primejdie şi fără luptă, îi biruie ?" „Acela care învinge în chip mai sigur, răspunse Magnifico Juliano, e fără îndoială mai vrednic de laudă, dar numai dacă această izbîndă atît de sigură nu purcede din prostia duşmanilor". Răspunse atunci seniorul Ottaviano : „Bine ai judecat ; şi de aceea îţi spun că înfrînarea poate fi asemuită cu un căpitan ce luptă bărbăteşte şi, cu toate că duşmanii sînt tari şi puternici, el totuşi îi înfrînge, dar nu fără primejdie şi fără mare greutate ; pe cîtă vreme cumpătarea, slobodă de orice tulburare, este întocmai ca şi

acel căpitan care învinge şi domneşte fără împotrivire, după ce nu numai c-a potolit, dar chiar a stins de tot văpaia poftelor în acel suflet în care se află, aşa după cum un principe priceput, într-un război civil, nimiceşte pe duşmanii răzvrătiţi dinlăuntru, dînd judecăţii sceptrul şi întreaga stăpînire. Într-acest chip această virtute, neforţînd sufletul cu sila, ci insuflîndu-i pe căi paşnice o arzătoare convingere care îl îndeamnă către cinste, îl face să devină paşnic şi potolit, pururi egal lui însuşi şi bine cumpănit, alcătuit în toate ale sale dintr-o armonie cu el însuşi, ce-l înzestrează cu o linişte atît de senină încît nicicînd n-ajunge să se tulbure, ci dimpotrivă să asculte orbeşte de judecată, fiind gata să se îndrepte cu tot ce are către dînsa şi s-o urmeze oriunde ar vrea să-l ducă, fără s-o facă în silă ; întocmai ca un mieluşel plăpînd, care aleargă, stă sau umblă numai pe lîngă mama sa şi numai după ea se mişcă. Aceasta dar este virtutea completă şi desăvîrşită, ce li se potriveşte mai cu seamă principilor, pentru că dintr-însa purced multe altele."

XVIII. „Nu ştiu zău, grăi atunci *messer* Cesare Gonzaga, ce virtuţi potrivite unui cavaler ar putea naşte din această cumpătare, ea fiind aceea care alungă simţămintele din suflet, după cum spui domnia-ta : lucru ce poate s-ar potrivi vreunui călugăr sau sihastru ; dar nu ştiu cum i-ar sta unui principe darnic, mărinimos şi viteaz, să nu simtă niciodată, orice s-ar întîmpla, nici mînie, nici ură, nici bunăvoinţă, nici dispreţ, nici lăcomie, nici alte simţăminte, şi nici nu înţeleg cum ar putea fără de ele să aibă autoritate asupra popoarelor şi a ostaşilor". La care seniorul Ottaviano îi răspunse : „Eu n-am spus că această cumpătare alungă cu desăvîrşire şi şterge din sufletele omeneşti simţămintele, lucru ce nici n-ar fi bine să-l facă, pentru că şi simţămintele au unele părţi bune ; am spus doar atît că ea sileşte să se supună judecăţii tot ceea ce în simţăminte e rău şi potrivnic cinstei. De aceea nu e bine ca, pentru a alunga tulburările, să nimicim cu desăvîrşire simţămintele ; căci asta ar fi întocmai ca şi cum, vrînd să scăpăm de beţie, am făuri o lege prin care am interzice să se bea vin sau, fiindcă uneori cînd omul fuge, cade, am opri toţi oamenii să mai fugă. Cei care îmblînzesc caii nu-i opresc să alerge ori să sară, dar vor ca animalele să facă acest lucru atunci cînd li se cere şi la porunca stăpînului. Simţămintele

deci, îmblînzite de cumpătare, sînt prielnice virtuţilor, aşa după cum mînia ajută curajul, ura împotriva răufăcătorilor ajută dreptatea şi tot aşa atîtea alte virtuţi sînt ajutate de simţăminte ; cari simţăminte, dacă ar lipsi cu desăvîrşire, ar lăsa judecata mult prea slabă şi vlăguită, astfel încît n-ar mai putea face aproape nimic, după cum nu poate face un cîrmaci de corabie pe-o mare liniştită, cînd vînturile au încetat să sufle. Nu te mira deci, *messer* Cesare, dacă am spus că din cumpătare purced o mulţime de alte virtuţi ; pentru că atunci cînd un suflet nu se împotriveşte acestei armonii, dobîndeşte uşor apoi, prin mijlocirea judecăţii, adevărata tărie care îl face îndrăzneţ şi sigur de sine şi într-un fel, aş zice aproape, deasupra patimilor omeneşti. De asemeni dobîndeşte şi dreptatea, fecioară neîntinată, prietenă a modestiei şi a binelui, regină a tuturor celorlalte virtuţi, pentru că ea te învaţă să faci ceea ce trebuie să faci şi să ocoleşti ceea ce trebuie să ocoleşti ; şi tocmai de aceea este desăvîrşită, pentru că prin ea se săvîrşesc înfăptuirile celorlalte virtuţi şi e folositoare celui care o are, atît pentru el însuşi cît şi pentru ceilalţi : fără de ea, precum se spune, nici Jupiter însuşi n-ar izbuti să-şi cîrmuiască bine regatul. Generozitatea urmează şi ea acestor virtuţi, sporindu-le puterea ; dar ea nu poate vieţui singură, pentru că cine e lipsit de alte virtuţi, nu poate fi nici generos. Călăuza tuturor acestora e însă înţelepciunea, care constă într-o anumită judecată ce ştie să aleagă bine. Şi în această fericită înlănţuire mai sînt cuprinse şi dărnicia, măreţia, setea de onoare, blîndeţea, faptul de-a fi plăcut şi curtenitor şi multe altele pe care timpul nu-mi îngăduie să le mai înşir. Dar de va face curteanul nostru cele cîte s-au spus, pe toate acestea le va afla în sufletul prinţului său, în care zi de zi va vedea răsărind atîtea minunate flori şi roade, cum nu-i cu putinţă să cuprindă nici cele mai frumoase grădini de pe faţa pămîntului ; şi în sinea lui se va simţi nespus de mulţumit, amintindu-şi că i-a dăruit — nu ceea ce dăruiesc neghiobii, adică aur şi argint, vase, veşminte şi altele asemănătoare, lucruri de care cel ce le dăruieşte duce mare lipsă, iar cel ce le primeşte le are din belşug — ci acea virtute care, poate, e cea mai mare şi cea mai rară dintre toate lucrurile omeneşti, adică priceperea de-a cîrmui şi de-a domni aşa cum trebuie ; priceperea care şi singură ar fi deajuns spre a-i ferici

pe oameni şi spre a aduce încă o dată pe pămînt acel veac de aur despre care se spune c-a existat pe vremea cînd domnea Saturn.“

XIX. Ajungînd aici seniorul Ottaviano se opri puţin ca pentru a se odihni, şi atunci seniorul Gasparo întrebă : „Ce stăpînire socoteşti domnia-ta c-ar fi mai fericită şi mai vrednică de-a aduce pe lume acel veac de aur despre care pomeneai : cîrmuirea unui principe atît de priceput sau cîrmuirea unei bune republici ?“ Răspunse seniorul Ottaviano : „Eu aş alege întotdeauna cîrmuirea unui principe priceput, pentru că domnia lui e mai aproape de natură, şi, dacă îmi este îngăduit să asemui lucrurile mici celor nesfîrşite, mai asemănătoare cu aceea a lui Dumnezeu, ce singur cîrmuieşte întreaga lume. Dar chiar dacă n-am ţine seama de asta, e limpede că în tot ceea ce omul săvîrşeşte prin meşteşug, ca de pildă oştirile, corăbiile adunate la un loc, clădirile şi altele asemănătoare, totul se datorează unuia singur, care cîrmuieşte în felul lui ; la fel şi în trupul nostru toate mădularele se ostenesc şi fac ceea ce fac după voia inimii. În afară de asta însă, se pare că e bine ca popoarele să fie cîrmuite de un principe, după cum sînt cîrmuite de unul singur şi multe dintre animalele pe care natura le învaţă că supunerea este un lucru foarte sănătos. Uită-te la cerbi, la cocori şi multe alte păsări care, cînd se pornesc la drum, îşi aleg întotdeauna un conducător, pe care îl urmează şi îl ascultă ; iar albinele, mînate parcă de judecată, îşi ascultă cu tot atîta respect regina, ca şi cele mai supuse popoare din lume ; de aceea toate acestea sînt o dovadă nespus de sigură că stăpînirea principilor e mai potrivită legilor firii decît stăpînirea republicilor.“

XX. Grăi şi *messer* Pietro Bembo atunci : „Eu unul socotesc că libertatea, fiindu-ne dată de Dumnezeu ca un dar suprem, nu e cuminte lucru ca ea să ne fie răpită şi nici ca unii oameni să fie în mai mare măsură părtaşi la ea decît alţii : lucru ce se întîmplă sub stăpînirea principilor, care de cele mai multe ori îşi ţin supuşii în aprigă robie ; pe cîtă vreme în republicile bine întemeiate se păstrează totuşi această libertate : unde mai pui la socoteală că atît în felul de-a gîndi, cît şi în hotărîri de cele mai multe ori se întîmplă ca părerea unuia singur să fie greşită faţă de cea a mai multora ; căci greşeala, fie din pricina mîniei, a furiei sau lăcomiei, pătrunde

mai uşor în sufletul unuia singur decît în al mulţimii, care, asemeni unui lac întins, înfruntă mai uşor putreziciunea, decît o baltă oarecare. Mai spun, de asemeni, că pilda cu animalele nu mi se pare potrivită ; căci atît cerbii, cît şi cocorii şi alte zburătoare nu îşi aleg spre a-l urma şi a i se supune mereu pe unul şi acelaşi, ci dimpotrivă înlocuiesc şi schimbă dînd sarcina de-a cîrmui cînd unuia, cînd altuia, şi în felul acesta cîrmuirea lor se aseamănă mai degrabă unei republici decît unui regat ; pentru că numai atunci avem de-a face cu o libertate adevărată şi egală pentru toţi, cînd cei ce uneori comandă, se şi supun apoi. Nici pilda albinelor nu mi se pare potrivită, pentru că regina lor nu e de aceeaşi speţă cu ele ; şi de aceea, cel care ar vrea să le dea oamenilor un stăpîn cu adevărat vrednic, ar trebui să-l aleagă dintr-o altă speţă, plăzmuit dintr-un aluat mai desăvîrşit decît al lor, dacă ar vrea ca oamenii să i se supună cu temei ; pentru că nici turmele nu se supun unui dobitoc aşişderi lor ci unui păstor, care e om şi este dintr-o speţă mai vrednică decît a lor. Din toate aceste pricini eu cred, seniore Ottaviano, că diriguirea unei republici este mai de dorit decît aceea a unui rege.“

XXI. „Împotriva părerii domniei-tale, senior Pietro, grăi atunci seniorul Ottaviano, am să aduc un singur argument şi anume : că există numai trei feluri de a cîrmui bine popoarele : unul dintre aceste feluri e regatul, celălalt este cîrmuirea înţelepţilor, pe care cei din antichitate îi numeau aristocraţi, iar cel de-al treilea e cîrmuirea populară [1] : încălcarea legilor este, ca să zic aşa, păcatul potrivnic unei bune cîrmuiri, păcat în care fiecare din ele poate cădea, ajungînd la stricăciune şi corupţie, fie cînd regatul devine tiranie, fie cînd cîrmuirea înţelepţilor se preschimbă în cîrmuirea unui pumn de oameni puternici dar nepricepuţi, fie cînd cîrmuirea populară ajunge pe mîna plebei, care, încurcînd rînduielile, lasă în voia mulţimilor întreaga cîrmuire. Dintre aceste trei feluri de cîrmuiri rele, nu încape îndoială că tirania este cea mai rea şi multe mărturii ne-ar sta la îndemînă spre a dovedi aceasta ; rezultă aşadar, că, dintre cele trei feluri de cîrmuiri bune, regatul este

[1] Este obişnuita diviziune a celor trei forme de guvernămînt, democraţie, oligarhie şi monarhie, care de la Platon şi Aristotel s-a păstrat pînă în Renaştere.

cel mai bun, pentru că e potrivnic celei mai rele cîrmuiri : căci, precum ştiţi, rezultatele unor cauze potrivnice sînt şi ele potrivnice între ele. Şi acum în legătură cu ceea ce ai spus domnia-ta despre libertate, îţi răspund că adevărata libertate nu înseamnă a trăi după bunul plac ci a trăi după legi drepte : iar faptul de a te supune nu este mai puţin firesc, folositor şi trebuincios decît faptul de-a porunci : pentru că sînt unele lucruri care din naştere sînt osebite şi rînduite de natură anume pentru a porunci, iar altele aşijderi anume pentru a se supune. E adevărat că există două feluri de-a porunci şi-a stăpîni : unul nestăvilit şi autoritar, cum este acela al stăpînilor faţă de sclavi, în care sufletul porunceşte trupului ; altul, mai blînd şi potolit, cum este acela al principilor buni, prin mijlocirea legilor, faţă de cetăţeni şi în care, de astă dată, judecata porunceşte poftelor : atît unul cît şi celălalt din aceste două feluri este folositor, pentru că trupul e făcut din fire să se supună sufletului, după cum poftele se supun judecăţii. Mai sînt de asemenea mulţi oameni care, în tot ceea ce fac, nu se îngrijesc decît de trupul lor ; aceştia sînt tot atît de deosebiţi de cei virtuoşi, pre cît e sufletul de trup, însă, fiind totuşi animale raţionale, au parte şi de judecată, dar numai în măsura în care o cunosc, fără s-o stăpînească şi fără să se bucure de ea. Unii ca aceştia sînt deci născuţi să fie sclavi şi e mai bine pentru ei şi aşijderi mai folositor să asculte de ceilalţi, decît să poruncească."

XXII. Seniorul Gasparo întrebă atunci : „Dacă-i aşa, în ce chip crezi domnia-ta că s-ar cădea să li se poruncească celor ce sînt virtuoşi şi înţelepţi, şi care nu-s făcuţi să fie sclavi din fire ?" „În chip regesc şi civilizat, răspunse seniorul Ottaviano ; unor astfel de oameni e bine să li se dea uneori conducerea acelor dregătorii de care sînt în stare, pentru ca în felul acesta să poată şi ei porunci şi cîrmui pe cei mai puţin înţelepţi decît ei, dar în aşa fel totuşi, încît cîrmuirea de căpetenie să atîrne tot de principele suprem. Şi deoarece domnia-ta spuneai că mintea unui singur om ajunge mai uşor la stricăciune şi corupţie decît mintea mai multor oameni, eu spun că e şi mai uşor să găseşti un singur om bun şi înţelept, decît mai mulţi ; şi numai bun şi înţelept trebuie să crezi că poate fi un rege de neam mare, aplecat către virtute prin însăşi firea sa şi prin slăvita amintire a înaintaşilor săi, ba care pe deasupra a fost crescut şi întru deprinderi bune ; şi chiar de nu va fi

de-o speţă mai presus decît e cea umană, aşa precum spuneai domnia-ta că este regina albinelor — fiind ajutat de învăţămintele, de educaţia aleasă şi de meşteşugul curteanului, pe care aceşti domni ni l-au plăzmuit atît de înţelept şi de bun — va fi totuşi nespus de drept, de înfrînat, de cumpătat, de tare şi de înţelept, plin de mărinimie, de strălucire, de credinţă şi aşişderi de îndurare ; va fi într-un cuvînt măreţ ca nimeni altul şi preaiubit de oameni şi de Dumnezeu, din mila cui va dobîndi acea virtute înaltă care îl va face să se ridice deasupra omenirii, astfel încît să poată fi numit mai degrabă semizeu decît muritor de rînd : pentru că Dumnezeu se desfată şi îi oblăduieşte nu pe acei principi care prin faptul că-şi vădesc puterea lor nemăsurată şi îi silesc pe oameni să se închine în faţa lor îşi închipuie că-l imită pe Dumnezeu, ci pe aceia care se osîrdesc să-i semene nu numai prin puterea prin care pot face ce vor, dar şi prin bunătatea şi înţelepciunea prin care vor şi ştiu să facă binele şi să fie slujitorii lui pe pămînt, împărţind spre mîntuirea oamenilor bunurile şi darurile pe care le primesc de la dînsul. De aceea, aşa precum în cer soarele, luna şi celelalte stele vădesc lumii, ca într-o oglindă aş zice, o imagine asemănătoare Domnului, tot astfel pe pămînt o imagine mult mai asemănătoare lui Dumnezeu ne dau acei prinţi buni care îl iubesc şi-l preacinstesc, vădind popoarelor lumina strălucitoare a dreptăţii sale, ce se însoţeşte c-o fărîmă din judecata şi cunoaşterea divină ; pe unii ca aceştia Dumnezeu îi face părtaşi ai cinstei, ai blîndeţii, ai dreptăţii şi-ai bunătăţii sale şi-ai altor minunate bunuri pe cari n-aş şti să vi le înşir şi care toate sînt mai grăitoare mărturie a dumnezeirii decît lumina soarelui sau veşnica rotire a cerurilor, însoţită de feluritele cărări ale stelelor.

XXIII. Popoarele aşadar, sînt încredinţate de Dumnezeu în paza principilor care tocmai de aceea trebuie să aibă mare grije de ele, ca să poată da socoteală de ceea ce-au făcut, aşa precum şi preoţii dau socoteală Domnului, şi trebuie să le iubească, să simtă ca pe al lor şi binele şi răul ce s-ar abate peste ele şi mai presus de toate să le aducă fericirea. De aceea nu e deajuns ca principele să fie bun, ci va trebui de aşişderi să-i facă şi pe ceilalţi buni ; întocmai precum îndreptarul de care se folosesc arhitecţii, şi care nu numai în sine e bine cumpănit şi sigur, ci cumpăneşte şi îndreaptă şi acele lucruri, toate, ce i se aduc în preajmă. Şi cea mai bună dovadă că un prin-

cipe e bun e faptul că sînt bune şi popoarele pe care le conduce, pentru că viaţa lui e lege şi învăţătură pentru supuşii săi, şi prin urmare nu se poate ca de deprinderile lui să nu atîrne şi deprinderile celorlalţi ; căci nu se cade celui neştiutor să înveţe pe alţii, nici celui fără rînduială să facă rînduială, nici celui care cade să ridice pe altul. Drept care dacă principele va vrea să săvîrşească bine toate aceste treburi, va trebui să-şi dea toată silinţa ca să le înveţe şi să le ştie ; iar după aceea să-şi formeze în sinea lui şi să respecte cu neclintire în orice împrejurare legea preadreptei judecăţi, nu scrisă pe hîrtie sau dăltuită în bronz, ci întipărită în propriul său suflet, astfel încît să-i fie nu numai apropiată, ci chiar una cu el, viețuind într-însul întocmai ca o parte a propriului său trup ; pentru ca zi şi noapte, oriunde şi oricînd, să vorbească inimii sale şi să-i dea sfaturi, scăpîndu-l de acele frămîntări pe care le trăiesc sufletele necumpănite, ce, fiind robite pe de o parte de adîncul somn al ignoranţei, iar pe de altă parte de zbuciumul la care le supun dorinţele lor oarbe şi desfrînate, sînt pururea muncite de o nelinişte turbată, aşa precum cei care dorm sînt uneori munciţi de arătări ciudate şi înspăimîntătoare.

XXIV. Cînd reavoinţa însă e însoţită de-o putere şi mai nestăvilită, frămîntarea sufletului sporeşte şi mai mult ; iar cînd principele poate ceea ce vrea, primejdia e mare să vrea ceea ce n-ar trebui. De aceea bine spunea Biante[1] că dregătoriile îi arată pe oameni aşa cum sînt : căci, după cum vasele de lut atîta vreme cît sînt goale, chiar dacă au vreo crăpătură nu se vede nicăieri, dar de se toarnă în ele apă, deîndată arată unde-i buba, aşa şi sufletele ajunse la stricăciune şi desfrîu, arareori îşi desvăluie cusururile dacă n-ajung să se îmbuibe de autoritate şi putere ; pentru că atunci nemaiputînd să rabde povara propriei lor puteri, se lasă în voia sorţii şi de pretutindenea se scurge din ele lăcomia, trufia, furia, neruşinarea şi toate deprinderile despotice pe care le ascund în adîncul lor ; drept care, fără să le pese, îi năpăstuiesc pe cei buni şi înţelepţi şi îi ridică în slăvi pe ticăloşi, neîngăduind ca în oraşe să se închege prietenii, tovărăşii ori să domnească buna înţe-

[1] *Bias din Priene*, unul din acel grup de filozofi şi oameni de stat greci din secolul al VI-lea î.e.n. cunoscuţi sub denumirea tradiţională de „cei şapte înţelepţi ai lumii antice".

legere între oameni, ci dimpotrivă oblăduind pe cei ce iscodesc, pe învinuitori şi ucigaşi, anume spre a-i speria pe oameni şi a-i face să se teamă chiar şi de umbra lor, şi seamănă zîzanii cu gînd să-i învrăjbească şi să le ia orice putere ; apucături din care bietelor popoare li se trag nesfîrşite nenorociri şi rele, iar tiranilor adesea o moarte crudă sau cel puţin o spaimă care îi ţine neîncetat în ghiare ; pentru că prinţii buni nu se tem pentru sine, ci pentru cei cărora le poruncesc, pe cîtă vreme tiranii se tem tocmai de aceia cărora ei le dau porunci ; de aceea cu cît sînt mai puternici şi cu cît e mai mare numărul celor cărora le poruncesc, cu atît mai mult se tem şi cu atît e mai mare şi numărul duşmanilor lor. Ce crezi domnia-ta, cît trebuie să fi fost de înspăimîntat şi cum stătea cu sufletul la gură Clearc, tiranul Pontului, ori de cîte ori mergea în piaţă sau la teatru, la vreun ospăţ sau orişiunde în altă parte printre oameni, dacă, aşa precum se scrie, dormea închis într-o ladă ? Sau celălalt, Aristodem Argivo, care îşi făcuse din propriul pat un soi de închisoare ? Şi care în palatul său avea o cămăruţă ce atîrna pe undeva pe sus, dar într-atît de sus, încît ca să ajungi la ea trebuia să urci pe-o scară ; şi acolo dormea c-o ţiitoare de-a lui, a cărei mamă noaptea trăgea scara, iar dimineaţa o punea la loc. Cu totul alta aşadar, va trebui să fie viaţa unui principe bun, liberă şi sigură de ea, tot atît de scumpă cetăţenilor ca propria lor viaţă şi în aşa chip rînduită încît să ia parte şi la viaţa activă şi la cea contemplativă [1] atît cît este de trebuinţă pentru binele popoarelor."

XXV. Seniorul Gasparo întrebă atunci : „Şi care dintre aceste două vieţi socoţi că i se potriveşte mai bine unui principe ?" La care seniorul Ottaviano răspunse, rîzînd : „Domniata pe semne îţi închipui că eu aş fi încredinţat că sînt acel curtean desăvîrşit care trebuie să ştie o mulţime de lucruri şi să se folosească de ele în vederea acelui nobil scop de care vă vorbeam ; dar aminteşte-ţi că aceşti domni l-au înzestrat cu multe însuşiri pe care eu nu le am : de aceea să ne străduim

[1] Distincţia dintre cele două vieţi aparţine lui Aristotel *(Etica)*. Prin viaţa contemplativă se înţelegeau preocupările teoretice, îndreptate către cunoaştere, iar prin viaţa activă, preocupările practice, îndreptate în primul rînd către politică. Disputa în legătură cu superioritatea uneia dintre ele este pornită din antichitate şi reluată de cultura umanistică renascentistă.

mai întîi a-l găsi, că după aceea am să mă las în grija lui atît în legătură cu aceasta, cît şi cu toate celelalte lucruri ce i se potrivesc unui principe bun". „Eu cred, grăi atunci seniorul Gasparo, că dacă dintre însuşirile curteanului domniei-tale îţi lipseşte vreuna, aceasta nu poate fi decît priceperea la muzică şi dans sau altele mai mărunţele şi nicidecum acelea ce ţin de instruirea principelui şi de acest scop al curteniei." Răspunse atunci seniorul Ottaviano : „Nu trebuie să uităm nici de însuşirile ce ajută a dobîndi bunăvoinţa principelui căci, după cum am spus, curteanul are nevoie de această bunăvoinţă înainte de a se apuca să-l instruiască întru virtute ; care virtute socotesc a vă fi dovedit cum că se poate învăţa şi că e tot atît de folositoare pe cît de dăunătoare este ignoranţa, de la care ni se trag toate păcatele, dar mai cu seamă acea încredere greşită pe care omul şi-o dobîndeşte în sine, de aceea socotesc c-am spus destul, ba poate chiar mai mult decît făgăduiesc la început." Grăi atunci doamna Ducesă : „Noi îţi vom rămîne cu atît mai îndatoraţi, cu cît mulţumirea noastră va întrece făgăduinţa domniei-tale de aceea nu-ţi pară rău a ne împărtăşi şi nouă ceea ce crezi domnia-ta în legătură cu întrebarea pe care ţi-a pus-o seniorul Gasparo ; şi rogu-te, mai spune-ne de asemeni şi ce anume l-ai mai învăţa pe principe, dacă el ar avea nevoie de învăţăminte, închipuieşte-ţi că i-ai fi cîştigat pe deplin bunăvoinţa, astfel încît să-ţi fie îngăduit a-i spune fără frică tot ceea ce îţi stă pe suflet."

XXVI. Zîmbi seniorul Ottaviano şi apoi spuse : „Dacă m-aş bucura de bunăvoinţa unui principe pe care îl cunosc şi i-aş spune pe faţă ceea ce gîndesc, tare mă tem că în curînd aş pierde-o ; fără a mai pune la socoteală faptul că pentru a-l învăţa pe el, ar trebui să învăţ eu întîi. Totuşi, de vreme ce domnia-ta doreşte ca să-i răspund şi în legătură cu aceasta seniorului Gasparo, voi spune că, după părerea mea, un principe trebuie să tindă atît spre una cît şi spre cealaltă din aceste două vieţi, dar totuşi mai mult spre cea contemplativă, pentru că aceasta, cînd este vorba despre prinţi, e împărţită în două : una constă în faptul de a cunoaşte bine şi a judeca, iar cealaltă din a porunci în chip drept şi-a face acest lucru aşa cum trebuie, poruncind adică lucruri întemeiate şi care ţin de puterile unui principe, dar nu oricui, ci celui care pe bună dreptate trebuie să se supună şi aşişderea la locul şi vremea potrivită ; la asta se gîndea ducele Federico atunci cînd spunea că cel ce ştie

să poruncească e întotdeauna ascultat ; faptul de-a porunci a fost dintotdeauna treaba de căpetenie a principilor, cari însă adeseori trebuie să vadă cu propriii lor ochi şi să fie de faţă la îndeplinirea poruncilor şi la nevoie, după împrejurări, chiar ei să pună umărul ; e adevărat că toate acestea ţin şi de viaţa activă ; dar scopul vieţii active trebuie să fie cea contemplativă, aşa după cum scopul războiului trebuie să fie pacea, şi-al ostenelilor odihna.

XXVII. De aceea o altă sarcină a unui principe bun este aceea de-a rîndui în aşa fel viaţa popoarelor sale şi cu atare legi şi bune rînduieli, încît ele să poată trăi în pace şi huzur, cu vrednicie, fără de primejdie, iar el să se poată bucura pe bună dreptate de ţinta străduinţelor sale, care trebuie să fie pacea ; pentru că au fost pe lume multe republici şi mulţi prinţi ce în vreme de război au dobîndit renume şi înfloritoare bunăstare, pentru ca apoi, de îndată ce au ajuns la pace, să se prăbuşească şi să-şi piardă măreţia şi strălucirea, întocmai ca o spadă ce nu e folosită : şi aceasta numai pentru că n-au avut o temelie trainică spre a vieţui în pace şi pentru că n-au ştiut să se bucure de tihna huzurului ; nu este îngăduit să trăieşti mereu pe picior de război, fără a încerca să ajungi la pace, chiar dacă unii principi socotesc că ţinta lor de căpetenie trebuie să fie aceea de-aş stăpîni vecinii, drept care sădesc în sufletele popoarelor lor o sete sălbatică de jafuri, de omoruri şi alte fărdelegi, pe care o numesc virtute şi pentru care îi răsplătesc pe cei ce-o aţîţă în ceilalţi. De aceea odinioară era un obicei la sciţi, potrivit căruia cel ce nu omorîse un vrăjmaş nu avea dreptul să bea din cupa ce la ospeţe se plimba din mînă în mînă. În alte părţi se obişnuia să se ridice în jurul unui mormînt atîtea obeliscuri, cîţi duşmani omorîse cel ce era îngropat acolo ; şi toate aceste lucruri şi altele asemănătoare se săvîrşeau pentru a-i face pe oameni cît mai bătăioşi, ca să ajungă a-i stăpîni pe alţii ; lucru ce-ar fi fost cu neputinţă aproape, pentru că ar fi dus la nesfîrşite războaie, pînă ce lumea n-ar fi fost în întregime supusă ; şi pe de altă parte lucru lipsit de judecată, dacă ţinem seama de-o lege a firii care spune : ce ţie nu-ţi place, altuia nu-i face. Drept aceea principii trebuie să înveţe popoarele să se bată nu din dorinţa de-a stăpîni, ci pentru a se putea apăra pe ele însele şi pentru a apăra de asemenea şi pe celelalte popoare de cei ce-ar vrea să le robească sau să le ia ce este al lor ; aşişderi pentru a alunga

tiranii şi pentru a cîrmui cum trebuie acele popoare ce-au fost năpăstuite sau pentru a le robi pe acelea ce sînt de la natură atare încît să merite a fi roabe, însă cu gînd de a le cîrmui cum trebuie şi de-a le da răgaz, huzur şi pace : iar legile şi toate celelalte rînduieli judecătoreşti trebuiesc făcute în vederea aceluiaşi scop, astfel încît cei răi să nu fie pedepsiţi din ură, ci din dorinţa de a-i îndrepta şi a face astfel încît liniştea oamenilor de treabă să nu fie tulburată ; pentru că într-adevăr e lucru îngrozitor şi vrednic de ocară, ca într-un război nedrept oamenii să se vădească viteji şi înţelepţi, iar la vreme de pace, ce numai bine aduce, să se vădească proşti şi în aşa măsură neînstare de nimica bun, încît să nu ştie să se bucure de bine. Deci, după cum la vreme de război popoarele trebuie să cunoască şi să se folosească de acele virtuţi trebuincioase fără de care nu-şi pot atinge ţinta, ce este întotdeauna pacea, tot aşa la vreme de pace, aşişderea pentru a-şi atinge ţinta, ce de-astă dată este tihna, trebuie să cunoască şi să se folosească de acele cinstite virtuţi, care sînt ţinta celor folositoare ; numai într-acest chip supuşii vor fi buni, iar principele va fi nevoit mai mult să laude şi să răsplătească decît să pedepsească ; şi numai astfel stăpînirea va fi desăvîrşită atît pentru supuşi cît şi pentru principe, adică nu poruncitoare, ca de la stăpîn la slugă, ci blîndă şi domoală, ca de la părinte la fiu."

XXVIII. „Aş fi bucuros să ştiu, grăi atunci seniorul Gasparo, care sînt aceste virtuţi folositoare şi trebuincioase la vreme de război şi care sînt cele cinstite la vreme de pace." Seniorul Ottaviano îi răspunse : „Toate sînt bune şi folositoare, atîta vreme cît scopul spre care tind e bun ; cu toate acestea însă, în război cea mai de preţ virtute este tăria adevărată, care lipseşte sufletul de patimi pînă într-atît, încît el nu numai că nu se mai teme de primejdii, dar nici măcar nu-i pasă de ele : folositoare e de asemeni statornicia şi răbdarea îngăduitoare ce-ţi întăreşte sufletul şi-l face să rabde neclintit loviturile sorţii. Tot la război mai sînt de trebuinţă şi acele virtuţi ce tind către lucruri cinstite, ca de pildă dreptatea, înfrînarea şi cumpătarea ; dar şi mai trebuincioase sînt la vreme de pace şi de răgaz, pentru că adeseori oamenii ajunşi la bunăstare şi huzur, cînd soarta le surîde, devin nedrepţi, necumpătaţi, şi se lasă tîrîţi de plăceri : de aceea cei ajunşi aici au mare lipsă de aceste virtuţi deoarece huzurul foarte uşor împinge sufle-

tele omeneşti la rele. Tocmai de aceea cei din vechime aveau o zicală care spunea că slugilor nu trebuie să le dai răgaz ; şi se zice că piramidele Egiptului ar fi fost durate pentru ca oamenii să aibă mereu de lucru, deoarece fiecăruia îi prinde bine să se deprindă a răbda truda. Mai sînt încă multe alte însuşiri folositoare, însă acu deodată ne-ajungă acestea despre care am vorbit pînă acum ; căci dacă eu aş şti să-l învăţ toate acestea pe principele meu şi să-l deprind c-o viaţă atît de virtuoasă ca aceea pe care am zugrăvit-o, făcînd acestea toate, aş socoti fără de alta că am atins ţinta unui curtean desăvîrşit."

XXIX. „Senior Ottaviano, zise atunci seniorul Gasparo, deoarece ne-ai lăudat atîta roadele unei bune creşteri şi ne-ai vădit a crede că aceasta ar fi cea mai sigură cale de a-l face pe om bun şi virtuos, aş vrea să ştiu dacă învăţătura pe care trebuie să i-o dea curteanul principelui său trebuie să pornească de la obişnuinţă şi, ca să zic aşa, de la deprinderile sale zilnice care, fără ca să-şi dea seama, l-ar obişnui să facă binele — sau dacă el, curteanul, va trebui să înceapă prin a-i arăta în chip desluşit ce este binele şi răul, arătîndu-i înainte de a porni la drum calea cea bună pe care va trebui s-o urmeze şi cea rea pe care să o ocolească : într-un cuvînt, dacă în sufletul principelui trebuie să sădeşti şi să statorniceşti virtutea prin judecată şi înţelegere sau prin deprinderi zilnice". „Domniata mă faci să lungesc prea mult vorba, răspunse seniorul Ottaviano ; totuşi, ca să nu-ţi închipui că tac pentru că n-aş vrea să răspund întrebării spun că, după cum sufletul şi trupul sînt două lucruri deosebite, tot astfel sufletul e împărţit în două părţi, dintre care una cuprinde în ea judecata, iar cealaltă dorinţa. Deci, după cum în zămislire trupul precede sufletul, aşa şi partea iraţională a sufletului precede partea raţională : lucru ce se vede limpede la copii, la care mînia şi dorinţa apar de îndată ce se nasc, dar judecata abia după o bucată de vreme. De aceea trebuie să avem grije întîi de trup şi apoi de suflet, mai întîi de dorinţă şi apoi de judecată ; dar grija faţă de trup trebuie să aibă în vedere sufletul, iar grija de dorinţă, judecata : căci după cum virtutea cunoaşterii se desăvîrşeşte prin învăţătură, tot aşa virtutea morală se desăvîrşeşte prin obişnuinţă. Întîi deci va trebui ca învăţătura să fie împărtăşită prin obişnuinţă, care poate stăpîni dorinţele ce nu sînt încă în stare de judecată, şi cu ajutorul obişnuinţei să le îndreptăm

spre bine, iar apoi să le statornicim prin înţelegere, care, deşi îşi vădeşte mai tîrziu lumina, îi dă totuşi putinţa de a folosi, în chip mai desăvîrşit, virtuţile celui al cărui suflet e bine instruit întru deprinderi, în care, după mine, constă totul."

XXX. Zise seniorul Gasparo : „Înainte de a trece mai departe, aş vrea să ştiu cum trebuie să avem grije de trup, de vreme ce spuneai că trebuie întîi să ne îngrijim de el şi abia apoi de suflet". „Întreabă-i pe domniile-lor, răspunse, rîzînd, seniorul Ottaviano, care îşi hrănesc bine trupul şi sînt frumoşi şi graşi ; că al meu, pre cîte vezi, nu prea e bine îngrijit. Totuşi şi în legătură cu aceasta ar fi multe de spus, după cum şi despre vîrsta potrivită pentru căsătorie, astfel ca pruncii să nu fie nici prea aproape, dar nici prea departe de vîrsta părinţilor ; aşişderi despre îndeletnicirile cu care trebuie să-i obişnuim şi despre felul în care trebuie să-i creştem de cum se nasc şi pînă mai tîrziu, pentru a-i face să fie sănătoşi, bine făcuţi şi voinici." La care seniorul Gasparo răspunse : „Lucrul care, după părerea mea, le-ar place cel mai mult femeilor, ca să iasă copiii bine făcuţi şi frumoşi, ar fi acea folosinţă comună a lor despre care vorbea Platon în *Republica* [1] sa, cît şi chipul în care s-ar ajunge la ea". Doamna Emilia zise atunci, rîzînd : „Să vedem dacă printre învăţămintele seniorului Ottaviano — pentru că s-ar putea să nu ni le fi spus încă pe toate — nu intră şi acesta şi dacă n-ar fi bine ca principele să facă din el lege". „Puţinele învăţăminte despre care v-am vorbit, răspunse seniorul Ottaviano, ar fi poate deajuns spre a face un prinţ bun, în măsura în care principii pot fi buni în zilele noastre ; deşi, dacă cineva ar vrea să cerceteze lucrurile mai cu de-amănuntul, ar avea încă multe de spus." Grăi atunci doamna Ducesă : „De vreme ce, vorbind despre acestea, nu irosim decît cuvinte, fii bun şi spune-ne tot ceea ce l-ai învăţat domnia-ta pe prinţul dumitale".

XXXI. Seniorul Ottaviano îi răspunse : „Multe alte lucruri l-aş mai învăţa, mărită Doamnă, de-ar fi să le ştiu eu în primul rînd ; şi printre altele să aleagă dintre supuşii săi un număr de gentilomi dintre cei mai nobili şi înţelepţi cu care să se sfătuiască în toate şi cărora să le dea puterea şi învoirea

[1] Este vorba despre ideile utopice preconizate de Platon în *Republica*, în legătură cu folosinţa în comun a tuturor bunurilor, inclusiv a femeilor.

să-i spună pe față ce gîndesc despre tot ; și în așa fel să se poarte cu ei, încît cu toți să-și dea seama că în legătură cu orice-ar fi el vrea să știe adevărul și că urăște orice minciună ; și în afară de acest sfat al nobililor, i-aș aminti să facă astfel încît din mijlocul poporului să fie aleși alții, mai mici ca rang, ce să alcătuiască un sfat ales din mulțime care să fie în legătură cu sfatul nobililor și să se înțeleagă cu el în privința nevoilor orășenești, atît a celor publice, cît și a celor private și în felul acesta să se facă din principe — care ar fi capul — din nobili și din cei ridicați din popor — care ar fi mădularele — un singur trup bine închegat, a cărui conducere să purceadă în primul rînd de la principe, dar la care, cu toate acestea, să ia parte și ceilalți ; în felul acesta ar putea avea acest stat forma a trei cîrmuiri bune și anume aceea a regatului, a cîrmuirii înțelepților și-a cîrmuirii populare.

XXXII. I-aș arăta pe urmă că cea mai de seamă din grijile unui principe trebuie să fie aceea de a păzi dreptatea ; pentru păstrarea căreia trebuiesc aleși în slujbe oameni căliți și înțelepți, a căror înțelepciune să fie înțelepciune adevărată, însoțită de bunătate, pentru că altminteri nu mai poate fi vorba de înțelepciune, ci de viclenie ; iar cînd lipsește bunătatea, meșteșugul și istețimea celor ce apără împricinații duce întotdeauna la prăbușirea și decăderea legilor și a judecăților, iar vina tuturor greșelilor lor cade asupra celui care i-a pus în slujbă. I-aș spune așișderi că tot de dreptate ține și credința față de Dumnezeu, ce este pentru toți o datorie, dar mai cu seamă pentru principi, cari trebuie să-l iubească mai presus de orice și să-și îndrepte către el — ca spre o țintă adevărată — toate faptele lor ; și, după cum spunea Xenofon [1], să-l cinstească și să-l iubească pururi, dar mai cu seamă atunci cînd totul le merge din plin, pentru a putea pe bună dreptate să-i ceară ajutorul cînd soarta îi năpăstuiește : pentru că nu e cu putință să-ți rînduiești cum trebuie nici propria ta viața și nici pe-a celorlalți fără de ajutorul lui Dumnezeu ; care le hărăzește uneori celor buni o soartă prielnică, pe care le-o trimite ca pe o slujitoare a sa, spre a-i scăpa de mari primejdii, iar alteori le-o hărăzește potrivnică, anume spre a nu-i lăsa să ațipească în bunăstare pînă într-atît încît să-și uite de el și de înțelepciunea omenească, ce

[1] În *Ciropedia*, I, v. 3.

adeseori e în stare să îndrepte vrăjmăşia sorţii, după cum un jucător dibaci ştie să îndrepte nenorocul la azvîrlitul zarurilor printr-un joc priceput. De asemeni n-aş uita să-i amintesc principelui să fie cu adevărat cucernic şi nu superstiţios, nici să se încreadă orbeşte în vrăji şi prevestiri deşarte ; căci de va adăuga înţelepciunii omeneşti credinţa în Dumnezeu şi adevărata cucernicie, soarta va fi şi ea de partea lui, iar Dumnezeu îl va ocroti, sporindu-i pururi bunăstarea şi la vreme de pace, şi la vreme de război.

XXXIII. I-aş spune apoi cum să-şi iubească patria şi poporul, fără a-l subjuga prea tare, spre a nu ajunge a fi urît, lucru din care apoi purced răzmeriţe, uneltiri şi cîte toate rele, dar fără a-i da nici frîu prea liber, spre a nu fi înjosit, căci şi din treaba asta purcede desfrînarea şi stricăciunea moravurilor, jafurile, furturile şi omorurile, ce nu ţin seama de nici o lege şi adeseori chiar prăbuşirea şi ştergerea de pe faţa pămîntului a oraşelor şi a regatelor. L-aş învăţa apoi cum să-şi iubească aproapele, pe fiecare după rangul său, păstrînd în anumite lucruri, ca de pildă în libertate şi dreptate, aceeaşi egalitate între toţi ; pe cîtă vreme în alte lucruri va trebui să vădească o întemeiată inegalitate, ca de pildă în faptul de a fi generos, în răsplata pe care o dă fiecăruia, în împărţirea onorurilor şi a dregătoriilor după inegalitatea meritelor, care nu trebuie niciodată să întreacă răsplata, ci să fie întrecute de ea ; aşa ar ajunge să fie nu numai iubit, ci aproape venerat de către supuşii săi ; nici n-ar avea nevoie să se lase în grija străinilor pentru a-şi apăra propria lui viaţă, căci ai săi, în primul rînd pentru folosul lor, l-ar apăra cu viaţa lor, şi fiecare s-ar supune de bună voie legilor, dacă ar vedea că el însuşi li se supune, fiind păzitorul lor şi totodată cel ce fără să clintească le duce la îndeplinire ; într-acest chip ar statornici despre sine, în legătură cu aceasta, o părere atît de hotărîtă, încît chiar dacă uneori va fi nevoit să schimbe întrucîtva legile, fiecare ar pricepe că face treaba asta pentru binele tuturor şi vrerea sa ar fi preţuită şi cinstită întocmai aşa precum sînt preţuite şi cinstite legile însele : numai în acest fel sufletele cetăţenilor ar ajunge să fie atît de cumpătate, încît cei buni n-ar căuta să aibă mai mult decît le trebuie, iar cei răi n-ar avea putinţa să ajungă la mai mult ; pentru că adeseori bogăţiile prea mari sînt pricina unor prăpăduri fără margini, aşa cum se întîmplă în biata noastră Italie, care a fost şi este încă o pradă la îndemîna

străinilor, atît din pricina relei sale cîrmuiri, cît şi din pricina nenumăratelor bogăţii de care este plină. De aceea ar fi bine ca cea mai mare parte a cetăţenilor să nu fie nici prea bogaţi, nici prea săraci, pentru că bogătaşii adeseori ajung îngîmfaţi şi cutezători, iar săracii, josnici şi necinstiţi ; pe cîtă vreme cei mijlocii nu uneltesc împotriva celorlalţi şi trăiesc la adăpost de uneltirile altora ; şi fiind mai mulţi la număr, tot ei sînt şi cei mai puternici ; de aceea nici săracii, nici bogaţii nu pot unelti împotriva principelui sau a celorlalţi şi nici nu pot ajunge la răscoale ; drept care pentru a ocoli acest rău e lucru foarte sănătos să sprijini fără contenire mijlocimea.

XXXIV. Zic dar că de acestea şi încă de alte multe mijloace ajutătoare ar trebui să se folosească principele, pentru ca în mintea supuşilor să nu se nască dorinţa de a cunoaşte lucruri noi sau de-a schimba orînduirea ; lucru pe care de cele mai multe ori îl fac fie de dragul cîştigului, sau al gloriei la care nădăjduiesc să ajungă, fie din pricina pagubei, sau a ruşinei de care se tem ; frămîntări care se iscă în sufletele lor uneori din pricina urei şi-a mîniei care îi aruncă în desnădejde, fiindcă au răbdat prea multe ocări şi înjosiri din partea mai marilor lor, prilejuite de zgîrcenie, trufie, cruzime sau desfrînare, iar alteori din dispreţul pe care ajung să-l nutrească faţă de delăsarea, de josnicia şi nepriceperea principilor : acestea sînt cele două greşeli care trebuiesc îndreptate, dobîndind dragostea poporului şi autoritate asupra lui ; iar la aceasta se ajunge pe de o parte prin răsplătirea şi preacinstirea celor buni, iar pe de altă parte prin luarea de măsuri înţelepte, chiar aspre uneori, astfel ca răii şi răzvrătiţii să nu ajungă a fi puternici ; lucru pe care îl poţi împiedica mai uşor înainte ca ei să ajungă atare, decît după aceea, cînd e cu mult mai greu să le iei puterea pe care au dobîndit-o. Şi încă aş mai spune că pentru a împiedica popoarele să cadă întru asemenea greşeli, nu-i cale mai potrivită decît acea de a le feri de obiceiuri rele şi mai cu seamă de acelea care se înscăunează încetul cu încetul ; pentru că ele sînt adevărate ciume ascunse, ce molipsesc oraşele înainte ca omul să bage de seamă, darmite să ia măsuri. Cu astfel de mijloace l-aş sfătui pe principe să se străduiască a veghea la liniştea supuşilor săi, dîndu-le bunuri sufleteşti şi trupeşti, cît şi acele bunuri ce-s îndeobşte ale sorţii ; dar bunurile trupeşti şi cele ale sorţii numai pentru a le prilejui pe cele ale sufletului, care cu cît sînt mai numeroase şi mai mari, cu atît sînt mai folosi-

toare ; ceea ce nu se întîmplă cu cele ale trupului şi ale sorţii. Dacă supuşii deci, ar fi vrednici şi buni şi aşişderi bine îndrumaţi spre ţinta fericirii, şi principele lor ar fi senior nespus de mare ; căci stăpînirea adevărată şi mare e aceea în care supuşii sînt buni şi cîrmuiţi şi îndreptaţi cum trebuie."

XXXV. Grăi seniorul Gasparo atunci : „După părerea mea, neînsemnat senior ar fi acela sub a cărui stăpînire toţi supuşii ar fi buni, căci oameni de treabă sînt pretutindenea puţini". La care seniorul Ottaviano îi răspunse : „Dacă o Circe oarecare ar preschimba în animale pe toţi supuşii regelui Franţei, nu ţi s-ar părea domniei-tale că ai de-a face cu un senior neînsemnat deşi ar fi stăpîn peste atîtea mii de animale ? Şi dimpotrivă, dacă turmele ce pasc singuratice numai aici, pe culmile munţilor noştri, s-ar preschimba în oameni înţelepţi şi vrednici cavaleri, n-ai socoti domnia-ta că păstorii care le-au păzit şi cărora ele li s-au supus, s-au preschimbat în mari seniori ? Iată deci că nu mulţimea supuşilor, ci vrednicia lor dă măreţie principilor."

XXXVI. O bună bucată de vreme, atît doamna Ducesă şi *signora* Emilia, cît şi toţi cei de faţă, ascultaseră cu multă băgare de seamă vorbele seniorului Ottaviano ; dar cînd ajunse aici şi se opri puţin ca şi cum ar fi terminat ce avea de spus, *messer* Cesare Gonzaga zise : „Într-adevăr, senior Ottaviano, nu se poate spune că învăţămintele domniei-tale n-ar fi bune şi folositoare ; cu toate acestea, însă, eu cred că dacă l-ai forma pe principe ţinînd seama de ele, domnia-ta ar merita mai degrabă renume de dascăl priceput decît de bun curtean, iar el de bun cîrmuitor decît de mare principe. Nu vreau să spun cu asta că seniorii n-ar trebui să aibă grije ca popoarele să fie cîrmuite bine, adică cu dreptate şi întru deprinderi bune ; totuşi eu cred că principilor le-ar fi deajuns să-şi aleagă slujitori potriviţi pentru a săvîrşi aceste lucruri şi că adevărata lor menire ar fi cu mult mai mare. Drept care, de mi-aş închipui că sînt acel curtean desăvîrşit despre care ne-au vorbit aceşti domni, şi m-aş bucura de bunăvoinţa principelui meu, nu încape îndoială că nu l-aş îndemna la nici un lucru rău, nicicînd ; dar pentru a ajunge la acel nobil scop despre care domnia-ta spui — şi eu aşişderi — că trebuie să fie rodul tuturor ostenelilor şi al tuturor faptelor săvîrşite de curtean, eu aş încerca să-i sădesc în suflet o anumită măreţie, însoţită de acea splendoare regală, vioiciune a spiritului şi vitejie neînfrîntă în luptă, care

să-l facă în așa măsură iubit și respectat de toţi, încît în primul rînd prin asta să-şi cucerească faimă şi strălucire în lume. Aş spune de asemenea că ar fi bine să vădească alături de această măreţie şi o blîndeţe părintească, cu un anumit fel de a fi cald, omenos şi plăcut, prin care să ştie a răsplăti înţelepţeşte cu fapta ori cu vorba şi pe supuşi, şi pe străini, în mai mare sau mai mică măsură, după meritele lor, păstrînd însă mereu acea impunătoare măreţie ce se cuvine rangului său ; măreţie care să nu lase nicicînd a-i fi ştirbită autoritatea, pentru c-ar scoborî prea jos, dar nici să nu-i atragă ura, pentru că s-ar vădi prea aspru ; de asemenea ar trebui să fie cît se poate de darnic şi generos dînd tuturor fără a sta pe gînduri, pentru că Dumnezeu, precum se spune, e vistiernicul principilor generoşi; ar trebui să pună la cale ospeţe împărăteşti, serbări, jocuri, spectacole pentru popor ; să aibă nenumăraţi cai de soi, care să-i folosească la vreme de război şi să-l desfete în timp de pace ; aşişderi şoimi, cîini şi alte toate cîte ţin de răsfăţurile marilor seniori şi ale popoarelor : aşa precum vedem că face în zilele noastre seniorul Francesco Gonzaga, marchiz de Mantova, care, de-ar fi să-l judeci după aceste lucruri, pare mai degrabă regele Italiei decît seniorul unui oraş. Aş încerca de asemeni să-l îndemn a clădi palate măreţe, atît spre cinstea lui cît timp e în viaţă, cît şi pentru a lăsa urmaşilor o vrednică amintire : aşa cum a făcut de pildă ducele Frederic înălţînd acest palat şi aşa după cum face acum papa Iuliu cu biserica sfîntului Petru, cu strada care duce de la palat la Belvedere şi cu multe alte clădiri : şi aşa precum făceau şi vechii romani de pe urma cărora au rămas ruinele atîtor clădiri la Roma şi Napoli, la Pozzuoli, la Baia, la Civitá Vecchia, la Porto, cît şi în afara Italiei şi în atîtea alte locuri ce stau drept mărturie a acelor suflete măreţe. Aşa a făcut şi Alexandru cel Mare, care, nemulţumit cu faima ce-o dobîndise pe drept prin cucerirea întregii lumi cu spada, a clădit oraşul Alexandria în Egipt, Bucefalia în India şi altele în alte ţări, şi-a chibzuit să dea muntelui Atos înfăţişare de om, clădindu-i în mîna stîngă un oraş întins, iar în dreapta o cupă uriaşă, în care să se adune toate rîurile care izvorăsc din acel munte şi de acolo să se reverse în mare : plan cu adevărat măreţ şi vrednic de Alexandru cel Mare. Acestea sînt, după părerea mea, senior Ottaviano, lucruri vrednice de un nobil şi adevărat principe, lucruri care îi aduc nepieritoare glorie şi în pace şi în război ; şi nu faptul

de-a ţine seama de tot soiul de mărunţişuri, şi de-a lupta numai pentru a stăpîni şi a înfrînge pe cei ce merită a fi stăpîniţi, sau pentru folosul supuşilor ori pentru a-i alunga pe cei ce nu ştiu cîrmui ; căci dacă romanii, Alexandru, Hanibal şi toţi ceilalţi ar fi ţinut seama de toate acestea, n-ar fi ajuns la acele culmi ale gloriei la care au ajuns."

XXXVII. Seniorul Ottaviano răspunse atunci, rîzînd: „Cei care n-au ţinut seama de aceste lucruri, ar fi făcut mai bine să ţină ; deşi, dacă ai sta să te gîndeşti, ai vedea că mulţi au ţinut totuşi seama de ele, mai ales printre cei mai vechi, ca de pildă Teseu şi Hercule : şi să nu-ţi închipui că Procust şi Scirus, Caccus, Diomede, Anteu, Gerion [1] au fost altceva decît nişte tirani cruzi şi nelegiuiţi, împotriva cărora aceşti măreţi eroi au fost nevoiţi să poarte neîntrerupte şi nimicitoare războaie ; tocmai de aceea, pentru că a scăpat lumea de atari monştri înspăimîntători (căci nu pot fi numiţi altminteri tiranii) i s-au ridicat lui Hercule temple, i s-au adus jertfe şi-a fost cinstit precum un zeu ; pentru că binele pe care îl faci lumii stîrpind tiranii e atît de folositor oamenilor, încît acela care îl face e vrednic de-o răsplată de mii de ori mai mare decît tot ceea ce i s-ar cuveni unui muritor de rînd. Şi dintre cei pe care i-am amintit, nu ţi se pare că Alexandru, prin biruinţele sale a adus nenumărate foloase celor biruiţi, înscăunînd în sînul acelor neamuri barbare, pe care le-a înfrînt, deprinderi atît de bune, încît din fiare i-au făcut oameni ? Au n-a zidit el atîtea oraşe frumoase în ţări abia locuite, sădind în ele datini vrednice de laudă ? Şi oare n-a ajuns să împreuneze aproape Asia cu Europa prin legături de prietenie şi legi cu adevărat sfinte, astfel încît cei biruiţi de el au fost mai fericiţi decît ceilalţi ? Şi toate acestea pentru că pe unii i-a învăţat ce înseamnă taina cununiei, pe alţii cum să-şi muncească ogoarele, unora le-a arătat calea credinţei, pe alţii i-a învăţat să nu-şi omoare părinţii bătrîni, ci să-i hrănească, sau pe alţii să nu se împreuneze cu mamele lor şi mii de alte lucruri care ar putea fi aduse drept mărturie a foloaselor pe care le-au adus lumii izbînzile sale.

XXXVIII. Dar, lăsînd de o parte pe cei din antichitate, ar fi pe lumea asta război mai nobil, mai măreţ şi mai folositor decît acela în care creştinătatea întreagă şi-ar îndrepta puterile

[1] Personaje fioroase şi monştri mitologici ucişi de semizeii Tezeu şi Hercule.

spre a birui păgînii[1] ? Nu ţi se pare domniei-tale că un asemenea război, de-ar fi să iasă bine şi de-ar pricinui trecerea atîtor mii de oameni de la credinţa greşită a lui Mahomet la lumina dreptei credinţe creştine, ar fi spre folosul celor învinşi, ca şi spre al celor învingători ? Pentru că într-adevăr, aşa precum odinioară Temistocle, fiind alungat din ţara sa şi adunat de pe drumuri de regele Persiei, ce-l preacinstea şi-l răsplătea cu daruri nesfîrşite şi nespus de bogate, le spuse alor săi : «Prieteni, am fi fost pierduţi dacă nu pierdeam războiul», aşişderi ar putea pe drept cuvînt să spună şi turcii şi maurii, căci în pieire le-ar sta scăparea. Nădăjduiesc să apucăm şi noi asemenea fericire, de ne va da Dumnezeu viaţă lungă astfel încît să ajungem a vedea coroana Franţei pe capul monseniorului d'Angoulême[2], ce ne făgăduieşte atîtea lucruri despre sine, precum zicea cu patru seri în urmă seniorul Magnifico, iar coroana Angliei pe capul seniorului Henric principe de Galles[3], ce se împlineşte acum întru tot soiul de virtuţi, veghiat de strălucitul său părinte asemenea unei mlădiţe crude la umbra unui pom de soi, împovărat de roadă, spre a-l face să ajungă mult mai frumos şi roditor, cînd va să-i vie vremea ; căci, după cum ne scrie de acolo Castiglione al nostru, făgăduind a ne spune mult mai multe la întoarcerea sa, pare că firea în acest senior s-a întrecut pe sine, adunînd într-un singur trup atîtea însuşiri desăvîrşite, cîte ar ajunge spre a împodobi nenumărate altele." *Messer* Bernardo Bibiena grăi şi el atunci : „Nădejdi mari ne dă, făgăduind lucruri bune despre sine şi Don Carlos[4], principe al Spaniei, care, deşi n-a ajuns încă să împlinească zece ani, vădeşte a avea asemenea minte şi dă semne de-o asemenea bunătate, înţelepciune, modestie, mărinimie şi alte nenumărate virtuţi, încît dacă va fi ca împărăţia creştinătăţii să ajungă, după cum se zice, pe mîinile lui, e de crezut că va lăsa în umbră numele multor împăraţi din vechime, asemuindu-se prin faimă cu cei mai mari şi mai vestiţi din cîţi au fost pe lume".

[1] Această idee referitoare la o nouă cruciadă apare frecvent în multe scrieri istorice şi politice ale Renaşterii.
[2] Viitorul rege Francisc I.
[3] Principele de Wales, viitorul rege Henric al VIII-lea.
[4] Viitorul rege Carol al V-lea.

XXXIX. La care seniorul Ottaviano adăugă : „Cred, dar, că atare prinţi de-a-dreptul dumnezeieşti, au fost trimişi de Domnul pe pămînt şi tot de el făcuţi să semene unii cu alţii — prin vîrsta fragedă, prin puterea pe care o au asupra armelor şi-a statului, prin frumuseţea şi prin felul cum le este alcătuit trupul lor — anume pentru ca să se înţeleagă şi în privinţa scopului de care pomeneam ; iar de va fi vreodată să se ivească între ei vreo umbră de invidie sau dor de a se întrece unii pe alţii, am dori ca aceasta să pornească numai din dorinţa fiecăruia de a fi primul şi totodată cel mai înflăcărat şi însufleţit apărător al unui război atît de glorios. Dar să lăsăm discuţia aceasta şi să ne întoarcem la a noastră. Spun, aşadar, *messer* Cesare, că lucrurile pe care vrei domnia-ta să le săvîrşească un principe sînt măreţe şi vrednice de toată lauda ; dar trebuie să înţelegi că dacă el nu va învăţa acele lucruri despre care spuneam că trebuie să le înveţe şi dacă nu-şi va forma sufletul în felul în care am spus, îndrumîndu-l pe calea virtuţilor, cu mare greu va şti să fie mărinimos, darnic, drept, îndrăzneţ, înţelept, sau va putea să aibă vreo altă însuşire din cele la care te aştepţi din partea-i ; şi nu pentru alta aş vrea să fie astfel, decît pentru a şti să se folosească de aceste însuşiri : căci după cum nu toţi cei care clădesc sînt buni arhitecţi, tot aşa nici cei care dăruiesc nu sînt cu toţii generoşi ; căci virtutea nu dăunează nimănui nicicînd, şi sînt şi dintr-aceia ce fură pentru a dărui, şi într-acest chip sînt generoşi cu bunurile altcuiva ; alţii dau cui n-ar trebui să-i dea, lăsînd în sărăcie şi năpastă pe cei cărora le sînt îndatoraţi ; iar alţii dăruiesc cu ciudă parcă şi într-un chip atît de urîcios, încît se vede de îndată c-o fac de nevoie : unii nu numai că nu fac în taină acest lucru, dar pe deasupra mai cheamă şi martori, vrînd parcă aş trîmbiţa mărinimia ; iar alţii, în sfîrşit, seacă dintr-odată şi în chip cu totul nesăbuit izvorul dărniciei, încît ajung apoi să nu mai aibă de unde da.

XL. De aceea în treaba asta, ca şi în atîtea altele, trebuie să ştii să te porţi cu acea înţelepciune ce e tovarăşa trebuincioasă a tuturor virtuţilor ; care virtuţi, fiind aşezate la mijloc [1] sînt aproape de cele două extreme, care sînt amîndouă

[1] Definiţia pe care Castiglione o dă virtuţii este luată din Aristotel. De altfel ea este rezumată şi de un cunoscut dicton latin : *virtus in medio* (virtutea este calea de mijloc).

vicii ; drept care cel ce n-are această înţelepciune, alunecă uşor în ele ; căci după cum nu e deloc uşor să afli într-un cerc punctul de mijloc, la fel nu e deloc uşor să găseşti acel punct al virtuţii care e aşezat la mijlocul celor două extreme adică a viciilor, ce păcătuiesc fie prin exces, fie prin reţinere şi către care sîntem înclinaţi, cînd în spre unul, cînd în spre celălalt ; lucru ce se vădeşte prin mulţumirea sau nemulţumirea pe care o simţim în noi ; căci printr-o extremă săvîrşim ceea ce n-ar trebui, iar prin cealaltă ne lepădăm de ceea ce-ar trebui să săvîrşim ; deşi, la drept vorbind, mulţumirea este cu mult mai primejdioasă, deoarece judecata noastră se lasă foarte uşor amăgită de ea. Dar, deoarece e foarte greu să-ţi dai seama cît eşti de departe de centrul virtuţii, ar trebui ca noi singuri să ne tragem înapoi puţin cîte puţin din spre extrema spre care ştim că sîntem înclinaţi, aşa cum fac cîrmacii care îndreaptă corăbiile ce nu merg drept ; pentru că în felul acesta ne-am apropia de virtute, care, după cum am spus, se află în punctul de mijloc : de aceea ni se întîmplă să greşim în multe chipuri, dar numai într-un singur chip să facem ce-i de datoria noastră, întocmai ca arcaşii ce numai pe o cale ajung să împlînte săgeata în ţintă ; dar pe nenumărate în schimb o împlîntă în jurul ei. Drept care adesea cîte un prinţ, vrînd să se arate cald şi omenos, face nenumărate lucruri nepotrivite cu rangul lui şi se înjoseşte în aşa măsură încît ajunge a fi dispreţuit ; altul, ca să-şi păstreze aerul măreţ printr-o autoritate potrivită, devine grav şi de nesuferit, iar altul, ca să treacă în ochii tuturor drept vorbitor desăvîrşit, se vîră în mii de împerechieri ciudate şi în nesfîrşite înşiruiri de vorbe afectate, ascultîndu-se pînă într-atît pe sine, încît ceilalţi de plictiseală nu-l mai pot asculta.

XLI. Aşa încît nu numi, *messer* Cesare, mărunţiş nici unul din acele lucruri ce pot să-l facă a fi mai bun pe un prinţ, oricît ar fi de neînsemnat, şi nici nu-ţi închipui că aş crede cum că domnia-ta dispreţuieşti învăţămintele mele, cînd spui că mulţumită lor s-ar putea forma mai degrabă un bun cîrmuitor decît un principe bun ; căci nu se poate aduce laudă mai mare unui prinţ şi nici mai potrivită, decît aceea de a-l numi un bun cîrmuitor. De aceea dacă ar sta în puterea mea să-l cresc, aş vrea ca el să dea dovadă de grije nu numai în cîrmuirea lucrurilor despre care am vorbit, dar şi în a altora mult mai mărunte, şi aş vrea să cunoască pre cîte îi stă în putinţă toate trăsăturile proprii popoarelor sale,

fără ca niciodată să creadă sau să se încreadă pînă într-atît în vreunul din slujitorii săi, încît să-i încredinţeze lui singur şi întru totul frîiele şi puterea întregii cîrmuiri ; pentru că nimeni nu e în stare a se pricepe chiar la tot şi mult mai multă pagubă aduce încrederea orbească a principilor decît neîncrederea, care nu numai că uneori nu strică, ci dimpotrivă, de cele mai multe ori foloseşte foarte mult : dar şi aici este nevoie de-o judecată sănătoasă din partea principelui, astfel încît să ştie cine merită şi cine nu merită să te încrezi în el. Aş vrea de asemeni să se străduiască a cunoaşte şi-a cerceta îndeaproape faptele slujitorilor săi ; aş vrea să curme şi să scurteze certurile dintre supuşii săi ; să aducă pace între ei şi să-i unească prin legături de rubedenie ; să facă astfel ca tot oraşul să fie unit şi legat prin prietenie, întocmai ca o singură familie ; să fie cît mai populat, bogat, liniştit şi plin de meşteri pricepuţi ; să înlesnească negoţul şi să-i ajute pe negustori cu bani ; să fie darnic şi să-i preacinstească pe străinii şi pe călugării pe care îi va găzdui ; să pună frîu lucrurilor costisitoare şi de prisos ; pentru că adesea din pricina greşelilor ce se săvîrşesc în legătură cu aceste lucruri, deşi par mici, oraşe întregi se duc de rîpă ; de aceea e cuminte lucru ca principele să statornicească o anumită măsură care să pună capăt prea marei bogăţii a caselor, a ospeţelor, a risipei de bani pentru zestrea femeilor, a luxului, a fastului în giuvaieruri, şi în veşminte, care nu este altceva decît o dovadă a nebuniei lor ; căci, în afară de faptul că adeseori femeile, din pricina ambiţiei şi a pizmei pe care şi-o poartă între ele, risipesc averea şi bunurile bărbaţilor, de multe ori pentru te miri ce fleac de juvaier sau alte asemenea zorzoane îşi vînd cinstea cui vrea s-o cumpere".

XLII. *Messer* Bernardo Bibiena grăi atunci rîzînd : „Senior Ottaviano, domnia-ta, de nu mă înşel, te dai de partea seniorului Gasparo şi a lui Frigio". La care, rîzînd şi el, seniorul Ottaviano îi răspunse : „Cearta s-a isprăvit şi mie nici prin gînd nu-mi trece să o pornesc din nou ; de aceea n-am să mai vorbesc despre femei, ci am să mă întorc la principele meu". La care Frigio zise : „Poţi să-l mai laşi de-o parte acum şi să te mulţumeşti că e aşa precum l-ai plăzmuit ; că zău aşa, mai uşor lucru ar fi să găseşti o femeie înzestrată cu toate însuşirile pe care i le-a dat seniorul Magnifico decît un principe cu însuşirile pe care le-ai înşirat

domnia-ta ; de aceea mă cam tem să nu fie şi el ca republica lui Platon[1] şi să nu apucăm să-l vedem decît în ceruri". „Lucrurile cu putinţă, răspunse atunci seniorul Ottaviano, chiar dacă sînt greu de înfăptuit, te lasă totuşi să nădăjduieşti că se vor adeveri ; de aceea s-ar putea să ajungem a vedea un astfel de principe în zilele noastre pe pămînt ; căci deşi cerul se arată atît de zgîrcit cînd e vorba să zămislească principi buni, încît abia la multe veacuri odată se arată unul, s-ar putea totuşi ca de astă dată să ne ajungă pe noi norocul." Spuse atunci contele Ludovico : „Eu am mare nădejde dinspre partea asta ; căci, în afara celor trei prinţi vrednici, de care pomeneam, şi din partea cărora poţi nădăjdui tot ceea ce s-a spus că i s-ar cere unui atare prinţ desăvîrşit, şi în Italia se află astăzi vreo cîţiva fii de seniori care, deşi nu au atîta putere, poate vor izbuti s-o înlocuiască prin însuşirile lor ; şi cel ce arată a avea cea mai bună fire dintre toţi şi ne îndreptăţeşte nădejdile mai mult decît toţi ceilalţi, socot că este seniorul Federico Gonzaga, cel mai vîrstnic dintre feciorii marchizului de Mantova şi nepotul măritei noastre Ducese ; căci, în afară de deprinderile alese şi de judecata sănătoasă pe care o vădeşte la o vîrstă atît de fragedă, cei care îi poartă de grije spun lucruri minunate despre agerimea minţii sale ; despre setea de cinste, mărinimia, curtenia, generozitatea şi dreptatea lui, aşa încît de la un început ca acesta nu te poţi aştepta decît la o împlinire şi mai desăvîrşită". La care Frigio zise : „Dea Domnul să vedem îndeplinită nădejdea domniei-tale".

XLIII. Seniorul Ottaviano, întorcîndu-se atunci către Ducesă, ca şi cum ar fi vrut să pună capăt vorbelor sale, zise : „Iată, mărită Doamnă, cîte am avut de spus despre scopul curteanului, şi dacă în legătură cu aceasta n-am desluşit chiar tot, îmi e deajuns a şti c-am dovedit măcar atît : că poate fi înzestrat şi cu alte însuşiri desăvîrşite, în afara celor amintite de aceşti domni ; cari, după a mea părere, au trecut cu vederea şi cele spuse, şi cele ce mi-ar mai rămîne de spus, nu fiindcă n-ar cunoaşte mai bine decît mine toate aceste lucruri, ci numai fiindcă au vrut să scape de osteneală ; de aceea îi vor lăsa pe ei să cuvînteze mai departe, dacă mai au

[1] O utopie, adică.

ceva de spus". Răspunse atunci doamna Ducesă : „În afară de faptul că vremea e tîrzie și în curînd va trebui să punem capăt discuțiilor din astă seară, eu una cred că n-ar fi bine să amestecăm cu altele acest subiect ; în legătură cu care domnia-ta ai înmănunchiat atîtea lucruri felurite și frumoase, încît în privința scopului pe care îl urmărește curtenia se poate spune despre domnia-ta nu numai că ești acel curtean desăvîrșit, pe care îl căutăm noi și care poate fi în stare de-a educa cum trebuie un principe, ci totodată c-ar trebui să fii — dacă norocul ți-ar surîde — și un principe desăvîrșit, lucru ce-ar fi de mare folos patriei domniei-tale". Rîse seniorul Ottaviano, apoi grăi : „Numai că odată ajuns la un asemenea rang, s-ar prea putea să mi se întîmple și mie ceea ce li s-a întîmplat multora, ce-s buni de gură, dar nu de faptă".

XLIV. Aici, apucîndu-se fiecare să discute în neorînduială și unii să dezică cele spuse, deși lăudînd totuși temeinicia lor, cum toți găseau că nu e încă vremea de-a merge la culcare, Magnifico Juliano spuse, rîzînd : „Mărită Doamnă, eu dușmănesc pînă într-atît minciuna, încît mă văd silit a-l dezice pe seniorul Ottaviano, care, uneltind într-ascuns, cum bănuiesc, cu seniorul Gasparo împotriva femeilor, a făcut două greșeli, după părerea mea, nespus de mari : una constă în faptul că, făcîndu-l superior pe acest curtean doamnei de curte și în stare a depăși acele margini pînă la care poate ajunge ea, l-a făcut superior și principelui, ceea ce nu se cade ; iar cealaltă că i-a încredințat un scop la care e foarte greu să ajungi, ba uneori cu neputință chiar și la care, dacă totuși ar ajunge, nu s-ar cădea a fi numit curtean". „Eu nu pricep, zise doamna Emilia, cum poate fi atît de greu sau chiar cu neputință pentru un curtean ca să-și atingă scopul și nici în ce anume fel seniorul Ottaviano l-ar fi făcut superior principelui." „Nu i te potrivi, răspunse seniorul Ottaviano, pentru că eu nu mi-am făcut curteanul superior principelui ; iar întru cît privește scopul curteniei, nu cred să fi căzut în vreo greșeală." La care Magnifico Juliano răspunse : „Nu poți spune, senior Ottaviano, că o cauză prin care efectul ajunge a fi așa cum este, n-ar fi în mai mare măsură așa precum e și efectul ; de aceea e cu neputință ca un curtean, prin a cărui educație un principe ajunge la o atît de mare desăvîrșire, să nu fie mai desăvîrșit decît principele însuși ;

şi în chipul acesta se va bucura şi de o autoritate mai mare decît aceea a principelui : lucru ce este cît se poate de nepotrivit. Iar cît despre scopul curteniei, ceea ce ai spus domnia-ta e cu putinţă numai atunci cînd vîrsta principelui este apropiată de vîrsta curteanului, şi nici atunci fără de greutate, pentru că unde e deosebire mică de vîrstă, e firesc ca şi deosebirea de cunoştinţe să fie mică ; dar dacă principele e bătrîn şi curteanul tînăr, se cuvine ca principele bătrîn să ştie mai multe lucruri decît curteanul tînăr ; şi chiar dacă aceasta nu se întîmplă întotdeauna, uneori totuşi se întîmplă şi atunci scopul pe care domnia-ta i l-ai atribuit curteanului ajunge a fi cu neputinţă de înfăptuit. Dar chiar dacă principele e tînăr şi curteanul bătrîn, acesta din urmă cu greu va putea să-şi cîştige de partea sa sufletul principelui prin acele însuşiri cu cari l-ai înzestrat domnia-ta ; căci, la drept vorbind, mînuirea armelor şi celelalte îndeletniciri trupeşti ţin de cei tineri şi la bătrîni nu prea dau roade, iar muzica, dansul, serbările, jocurile şi dragostea la vîrsta aceea sînt lucruri caraghioase, şi, după a mea părere, cu totul nepotrivite cu un îndrumător al vieţii şi obiceiurilor unui principe, care trebuie să fie un om cît se poate de aşezat şi cu mare autoritate, înaintat în vîrstă şi călit de viaţă, cît şi, de-i cu putinţă, bun filozof, destoinic căpitan şi priceput în toate celea. De aceea eu socot că cel ce trebuie să educe un principe, nu se cuvine a fi numit curtean, ci cred că merită pe drept un nume mult mai mare şi mult mai vrednic de cinstire. Aşa încît iartă-mă, senior Ottaviano, de-am scos la iveală această greşeală a domniei-tale, dar socot că eram dator s-o fac întru cinstirea doamnei mele pe care domnia-ta vrei s-o aşezi mai prejos decît curteanul dumitale, lucru pe care eu nu-l pot îngădui."

XLV. Rîse seniorul Ottaviano şi-apoi zise : „Senior Magnifico, ar fi mai mare laudă pentru doamna de curte faptul de-a o ridica astfel încît să ajungă de-o potrivă curteanului, decît a-l scoborî pe el astfel încît să ajungă deopotrivă ei ; căci nimeni nu-i tăgăduieşte doamnei de curte dreptul de a-şi instrui şi ea stăpîna şi a tinde către acelaş scop al curteniei către care trebuie să tindă curteanul cu stăpînul său ; domnia-ta însă te străduieşti mai mult a defăima curteanul, decît a lăuda doamna de curte ; de aceea îmi va fi şi mie îngăduit să ţin partea curteanului meu. Spre a răspunde dar

învinuirilor aduse, spun deci că eu n-am afirmat că învăţămintele curteanului sînt singura pricină care face ca principele să fie bun ; căci dacă el nu e înclinat din fire şi nu e în stare a fi aşa, toate străduinţele şi toate învăţămintele curteanului sînt de prisos ; după cum de prisos ar fi şi osteneala unui plugar priceput care s-ar apuca să are şi să semene cu cele mai bune seminţe nisipul sterp al mării, ce e firesc să fie astfel ; dar cînd seminţei bune, aruncată pe un pămînt roditor şi ajutată de vreme bună şi ploi potrivite anotimpurilor, i se adaugă şi sîrguinţa muncii omeneşti, roadele îmbelşugate nu întîrzie să se arate ; fără ca asta să însemne că numai plugarul e pricina belşugului, deşi fără de el toate celelalte lucruri n-ar folosi prea mult, sau poate chiar de loc. Sînt, aşa dar, mulţi prinţi care ar fi buni, dacă sufletele lor ar fi îngrijite cum trebuie ; şi despre unii ca aceştia vorbesc eu, nu despre cei ce sînt aidoma pămînturilor neroditoare şi atît de străini din fire de bunele deprinderi, încît nici o învăţătură nu e deajuns ca să le îndrume sufletele pe calea cea dreaptă.

XLVI. Şi deoarece, după cum am mai spus, deprinderile noastre se formează după măsura faptelor noastre, şi în fapte stă virtutea, nu e cu putinţă şi nici nu este de mirare ca acest curtean al nostru să-l îndrume pe principe spre multe virtuţi, ca de pildă dreptatea, generozitatea, mărinimia, la a căror înfăptuire prinţul, prin rangul şi prin măreţia lui, să poată lesne ajunge, făcîndu-şi o deprindere din asta ; ceea ce nu poate face în schimb curteanul, pentru că nu are mijloacele de-a săvîrşi aceste lucruri ; şi într-acest chip principele, îndrumat de curtean pe calea virtuţii, poate ajunge mai virtuos decît curteanul. În afară de care trebuie să ştiţi că, deşi cutea nu taie cîtuşi de puţin, ea totuşi ascute fierul ; de aceea socot că, chiar dacă curteanul îl îndrumă spre bine pe principe, nu se poate spune din pricina asta că ar fi mai presus decît principele. Că scopul către care tinde curtenia ar fi anevoios şi uneori de-a-dreptul cu neputinţă de ajuns şi că, atunci cînd totuşi îl ajunge, curteanul nu trebuie să se numească astfel, ci altminterea, cu un nume mult mai mare, spun că eu nu tăgăduiesc aceste greutăţi, pentru că nu e mai puţin anevoios să găseşti un curtean desăvîrşit, decît să atingi un astfel de scop. Şi cred că nici chiar în împrejurarea pe care domnia-ta ai adus-o drept mărturie, lucrul nu este cu neputinţă ; căci, de e curteanul atît de tînăr încît să nu ştie ceea ce s-a

spus că trebuie să ştie, nu mai are rost să vorbim despre asta, deoarece el nu mai e curteanul la care ne gîndim noi şi nici nu este cu putinţă ca un om care trebuie să ştie atîtea lucruri să fie atît de tînăr. Iar dacă totuşi se va întîmpla ca principele să fie atît de înţelept şi bun prin el însuşi încît să nu aibă trebuinţă nici de pilde, nici de sfaturi de la alţii (deşi treaba asta e tot aşa de grea pre cît o ştie fiecine), curteanului îi va fi deajuns să fie astfel, încît dacă principelele ar avea nevoie, să-l poată face virtuos ; iar prin cele săvîrşite de prinţ va putea apoi să-şi facă datoria şi în celelalte lucruri : să nu-l lase adică să fie înşelat, să facă astfel ca întotdeauna să cunoască adevărul asupra oricărui lucru şi să se împotrivească linguşitorilor, clevetitorilor şi tuturor acelora care ar unelti să strice sufletul principelui prin plăceri neîngăduite ; şi într-acest chip îşi va atinge totuşi în mare parte scopul, chiar dacă nu întru totul : lucru ce n-ar fi drept să treacă în ochii noştri drept greşeală, de vreme ce o pricină bună îi zădărniceşte înfăptuirea ; căci dacă un doctor foarte priceput s-ar afla într-un loc unde toţi oamenii ar fi sănătoşi, n-ar fi drept să se spună că acel doctor, chiar dacă n-a însănătoşit bolnavi, nu şi-a îndeplinit scopul : de aceea, după cum scopul doctorului trebuie să fie sănătatea oamenilor, tot aşa scopul curteanului trebuie să fie virtutea principelui ; şi atît unuia cît şi celuilalt le va fi deajuns să aibă în sinea lor acest scop şi putinţa de a-l îndeplini, atunci cînd faptul de a nu-l îndeplini în afara lor purcede de la cel către care e îndreptat acest scop. Dar chiar dacă acest curtean va fi atît de bătrîn încît să nu-l mai prindă faptul de-a se îndeletnici cu muzica, cu serbările, cu jocurile, cu mînuirea armelor şi alte îndeletniciri trupeşti, nu se poate spune că pe această cale îi va fi cu neputinţă să dobîndească bunăvoinţa principelui său ; căci dacă vîrsta ia putinţa de-a săvîrşi aceste lucruri, ea nu ia şi putinţa de a le înţelege şi, faptul de a se fi îndeletnicit cu ele în tinereţe îl face pe curtean să le înţeleagă şi mai bine şi să i le înfăţişeze principelui său, cu atît mai bine, cu cît anii şi încercările vieţii l-au făcut să le cunoască pe deplin ; în felul acesta un curtean bătrîn, chiar dacă nu va săvîrşi el însuşi toate acele lucruri ce se cuvine să le ştie, îşi va atinge totuşi scopul, adică instruirea principelui său.

XLVII. Iar dacă nu vrei să-l numeşti curtean, aceasta nu mă supără ; căci firea n-a statornicit atari zăgazuri rangurilor

omenești ; încît să nu te poți ridica de la unul la altul : așa se face că adeseori simpli ostași ajung conducători de oști, oamenii de rînd — regi, preoții — papi și învățăceii — maeștri, și într-acest chip dobîndesc o dată cu rangul și numele ce li se cade ; drept care, poate, s-ar putea spune că scopul curteanului constă în faptul de a deveni institutorul principelui. Deși, la drept vorbind, nu știu zău cine ar putea să se împotrivească acestei denumiri de curtean desăvîrșit, care, după părerea mea, e vrednică de toată lauda ; și mi se pare că Homer, așa după cum, spre a da o pildă oamenilor, a plăzmuit doi bărbați desăvîrșiți, unul prin fapte, care a fost Ahile, și altul prin pătimiri și îngăduințe, care a fost Ulise, tot astfel a dorit să plăzmuiască și un curtean desăvîrșit, pe acel Fenice, care, după ce își povestește iubirile și multe alte lucruri din tinerețe, ne spune că a fost trimis la Ahile de către tatăl său Peleu, pentru a-i sta în preajmă și a-l învăța cum să vorbească și ce să facă : îndeletnicire ce este aidoma scopului pe care i l-am încredințat noi curteanului. Și nici nu cred că Aristotel și Platon s-ar fi simțit înjosiți de denumirea de curtean desăvîrșit, deoarece e limpede că s-au îndeletnicit și ei cu meșteșugul curteniei și au trudit către acest scop, unul cu Alexandru cel Mare, iar celălalt cu regii Siciliei. Și deoarece este de datoria unui bun curtean să cunoască firea și înclinările principelui său și astfel, după nevoi și împrejurări, să-i cîștige cu iscusință bunăvoința, așa precum am spus — pe acele căi ce-l fac să ajungă neîndoios la țintă căutînd apoi a-l îndruma către virtute — Aristotel a cunoscut așa de bine firea lui Alexandru și cu atîta îndemînare a știut să țină seama de ea, încît acesta l-a iubit și preacinstit mai vîrtos decît pe un părinte, drept care printre multe alte semne pe care Alexandru i le-a dat drept mărturie a bunăvoinței sale, a fost și acela de-a reclădi Stagira, orașul său de baștină, care fusese nimicit odinioară ; iar Aristotel — în afară de faptul că l-a îndrumat către acea țintă glorioasă, dorința adică de a face astfel ca întreaga lume să devină o patrie a tuturor și oamenii să alcătuiască un singur popor, care să viețuiască în prietenie și bună înțelegere, sub o singură cîrmuire și o singură lege, care să strălucească pentru toți la fel, întocmai ca lumina soarelui — l-a îndrumat și în științele naturii și în dobîndirea virtuților sufletești cu atîta măestrie, încît a făcut din el un om nespus de înțelept, de puternic, de cumpătat și un adevărat filozof

moral, nu numai cu vorba, ci şi cu fapta ; căci nu se poate închipui filozofie mai înaltă decît aceea de-a îndruma către o viaţă civilizată nişte popoare atît de crude cum erau cele ce locuiau în Bathiana şi Caucaz, în India şi Sciţia, învăţîndu-le să cinstească taina căsătoriei, să lucreze pămîntul, să-şi cinstească părinţii, să pună frîu jafurilor, omorurilor şi altor obiceiuri rele, şi clădind atîtea oraşe frumoase în ţări îndepărtate, astfel ca prin atare legi să poţi aduce la viaţă omenească nenumărate făpturi care trăiau asemeni sălbăticiunilor din codri ; şi adevăratul făptaş al tuturor acestor lucruri săvîrşite de Alexandru a fost Aristotel, care s-a folosit de toate mijloacele ce stau la îndemîna unui bun curtean, mijloace de care n-a ştiut să se folosească în schimb Calistene, deşi Aristotel i le-a vădit şi lui ; căci vrînd să fie numai filozof şi mult prea auster slujitor al adevărului curat, fără a amesteca într-asta şi meşteşugul curteniei, şi-a pierdut viaţa şi în loc să-i fie de folos lui Alexandru, el dimpotrivă i-a adus ruşine. Prin acelaşi meşteşug al curteniei l-a format şi Platon pe Dione Siracuzanul ; dar cînd a fost să dea mai pe urmă de Dionisie Tiranul — care era întocmai ca o carte plină de lipsuri şi greşeli, ce-i vrednică nu de îndreptare sau de unele schimbări pe-alocuri, ci de azvîrlit în foc — nefiindu-i cu putinţă să şteargă de pe dînsul acele pete ale tiraniei cu care se mînjise de atîta amar de vreme, nu vru să se folosească de mijloacele curteniei, socotind că toată truda i-ar fi fost în zadar. Şi acelaş lucru va trebui să-l facă şi curteanul nostru, dacă întîmplarea îl va aşeza în slujba unui principe atît de rău din fire, încît să fie înrăit în viciu, ca ofticoşii în boala lor ; căci într-o asemenea împrejurare el va trebui să scape din acea robie, spre a nu fi el cel defăimat pentru faptele rele ale stăpînului său şi pentru a nu simţi acea durere pe care o simt toţi cei ce-s buni cînd îi slujesc pe răi.“

XLVIII. Aici seniorul Ottaviano oprindu-se din vorbă, seniorul Gaspar spuse : „Nu mă aşteptam să i se dea atîta cinste curteanului nostru ; dar de vreme ce Aristotel şi Platon îi sînt tovarăşi, socot că nimeni de acu înainte nu va trebui să mai dispreţuiască acest nume. Atîta doar că nu prea îmi vine a crede că Aristotel şi Platon să fi ştiut în viaţa lor să cînte, să danseze sau să săvîrşească alte fapte cavalereşti“. Seniorul Ottaviano îi răspunse : „E aproape de neîngăduit ca cineva să-şi închipuie că aceste două spirite, dumnezeieşti de-a

dreptul, n-ar fi ştiut de toate, de aceea nu ne vine greu a crede că se pricepeau la toate cele ce țin de meşteşugul curteniei, pentru că acolo unde le făcea trebuință, scriau despre aceste lucruri în aşa fel, încît pînă şi cei mai mari pricepători ai scrierilor lor recunosc că le cunoşteau pînă în măduvă şi pînă în cele mai ascunse rădăcini ale lor. Drept care nu se poate spune că acestui curtean, sau preceptor al principelui, cum vrei să-i zici domnia-ta, care tinde către acel nobil scop de care pomeneam, nu i s-ar potrivi toate însuşirile cu care a fost înzestrat de aceşti domni, chiar de va fi să fie filozof nespus de auster şi om cu deprinderi dintre cele mai sfinte, pentru că ele nu sînt potrivnice bunătății, înțelepciunii, științei, vredniciei la orice vîrstă şi la orice loc şi vreme."

XLIX. „Îmi amintesc că aseară, grăi seniorul Gaspar atunci, aceşti domni, vorbind despre însuşirile curteanului, îi cereau printre altele să fie şi îndrăgostit ; şi deoarece, rezumînd tot ceea ce s-a spus pînă acum, s-ar putea ajunge la o concluzie şi anume că acest curtean, care prin vrednicia şi autoritatea sa va trebui să-l îndrume pe principe pe calea virtuților, trebuie să fie fără de alta bătrîn — căci foarte rar se întîmplă ca înțelepciunea să vină înaintea bătrîneții şi mai cu seamă în acele lucruri care se învață prin experiență — nu ştiu cum i s-ar potrivi, fiind el înaintat în vîrstă, să fie îndrăgostit ; şi aceasta pentru că, aşa precum s-a spus în astă seară, dragostea pe bătrîni nu-i prinde şi acele lucruri care la tineri sînt mărturii de dragoste, cuvinte dulci, galanterii şi dichiseli ce plac atît de mult femeilor, la bătrîni sînt nebunii şi neghiobii ce stîrnesc rîsul, şi trezesc ura femeilor şi batjocura celorlalți. De aceea dacă Aristotel ăsta al domniei-tale curtean bătrîn, ar fi fost îndrăgostit şi ar fi făcut acele lucruri pe care le fac tinerii — ca unii pe care i-am văzut făcînd astfel în zilele noastre — tare mă tem că ar fi uitat să-şi instruiască principele şi poate că i-ar fi dat copiii cu tifla pe la spate, iar femeile nu s-ar fi ales cu altă plăcere de pe urma dragostei lui decît cu aceea de a-l batjocori." La care seniorul Ottaviano îi răspunse : „De vreme ce toate celelalte însuşiri atribuite curteanului i se potrivesc, chiar dacă e bătrîn, nu cred că trebuie să-l lipsim de fericirea de-a iubi". „Ba tocmai dimpotrivă, zise seniorul Gasparo, eu unul cred că faptul de a-i lua putința de-a iubi îi sporeşte desăvîrşirea, făcîndu-l să trăiască fericit departe de suferință şi de chin."

L. Zise *messer* Pietro Bembo atunci : „Nu-ţi aminteşti, senior Gasparo, că seniorul Ottaviano, deşi nu se pricepe la iubire, ne-a arătat dăunăzi, că ştie printr-un joc anume, că sînt şi unii îndrăgostiţi care numesc de-a-dreptul dulci chinurile, mînia, ura şi toate celelalte neajunsuri pe care le rabdă din partea iubitelor lor ? Şi drept aceea ne ruga să-i arătăm şi lui care era pricina acestei dulceţi. Aşa încît, dacă curteanul nostru, chiar bătrîn fiind, va ajunge să cunoască o dragoste fără amărăciune, el n-are să îndure nici chin, nici suferinţă ; şi înţelept fiind, aşa cum îl vrem noi, el nu se va înşela socotind că i se potrivesc şi lui toate cele cîte li se potrivesc tinerilor ; ci îndrăgostit fiind, poate că va iubi în aşa chip încît dragostea lui nu numai că nu-i va aduce batjocura, ci dimpotrivă laude şi-o negrăită fericire, fără de nici o amărăciune, ceea ce foarte rar sau poate niciodată chiar nu li se întîmplă tinerilor ; şi în acel fel nu s-ar lăsa de instruirea principelui şi nici n-ar săvîrşi vreo faptă care să merite batjocura copiilor.“ Grăi atunci doamna Ducesă : „Îmi pare bine, *messer* Pietro, că în astă seară domnia-ta nu te-ai ostenit prea mult cu vorba, pentru că în felul acesta, cu mai multă încredere în forţele dumitale, îţi vom da sarcina de a vorbi şi de a-l învăţa pe curtean cum să se facă vrednic de această dragoste fericită, ce n-aduce cu sine nici supărări şi nici ocări ; căci poate aceasta va fi una din cele mai de seamă şi mai folositoare însuşiri cu care a mai rămas să fie înzestrat ; de aceea, fii bun şi ne spune tot ce ştii în legătură cu asta“. La care *messer* Pietro grăi, rîzînd : „N-aş vrea, mărită Doamnă, ca vorbele mele prin care îngăduiam şi celor bătrîni să iubească, să le îndemne pe aceste doamne a mă socoti bătrîn ; de aceea împarte altuia şi sarcina aceasta“. „Nu trebuie să te temi a trece drept bătrîn în ce priveşte înţelepciunea, deşi de ani eşti încă tînăr, răspunse doamna Ducesă ; de aceea începe a ne vorbi şi nu mai încerca să scapi“. „Zău aşa, doamnă, zise *messer* Pietro, dacă ar fi să vorbesc despre acest subiect, ar trebui să cer mai întîi sfatul pustnicului care i s-a arătat lui Lavinello al meu [1].“ La care doamna Emilia, oarecum tul-

[1] Personagiu creat de Pietro Bembo în *Asolani*, căruia i se arată un pustnic care îi vorbeşte despre iubire în general, apoi despre o treaptă mai înaltă a iubirii, cea platonică, transformată însă în cel mai pur misticism creştin.

burată, zise : „*Messer* Pietro nu-i nimeni dintre cei de faţă mai neascultător decît domnia-ta ; de aceea ar fi bine ca doamna Ducesă să-ţi dea o pedeapsă". La care *messer* Pietro, fără a conteni cu rîsul, zise : „Nu te mînia pe mine, Doamnă, pentru numele lui Dumnezeu, căci am să spun tot ce doreşti". „Dacă-i aşa, vorbeşte", răspunse doamna Emilia.

LI. Atunci *messer* Pietro, după ce tăcu o bucată de vreme, adunîndu-şi gîndurile ca pentru a vorbi despre un lucru important, grăi : „Cinstită adunare, pentru a vă dovedi că şi bătrînii pot iubi, nu numai fără a se face pre sine de ocară, dar cîteodată chiar în chip mai fericit decît cei tineri, voi fi nevoit a vă ţine o mică cuvîntare, pentru a lămuri ce anume este dragostea şi în ce stă fericirea pe care pot s-o simtă îndrăgostiţii [1], de aceea am să vă rog să mă ascultaţi cu luare aminte, deoarece nădăjduiesc a vă face să vedeţi că nu-i un bărbat aicea printre noi căruia să nu i se potrivească faptul de-a fi îndrăgostit, chiar dacă ar fi cu cincisprezece sau cu douăzeci de ani mai vîrstnic decît senior Morello". Şi deoarece cuvintele sale stîrniră haz, după ce rîsetele se potoliră, *messer* Pietro urmă astfel : „Spun dar, că, după tălmăcirea înţelepţilor din antichitate, Iubirea nu este altceva decît o anumită dorinţă de a te bucura de frumuseţe [2] ; şi deoarece dorinţa nu rîvneşte decît la lucruri cunoscute, întotdeauna cunoaşterea va veni înaintea dorinţei, care prin firea ei vrea binele, dar e prin sine oarbă şi nu-l vede. De aceea firea a rînduit astfel ca fiece virtute cunoscătoare să fie însoţită de o virtute doritoare ; şi pentru că în sufletul nostru sînt trei feluri de a cunoaşte, prin simţuri, prin judecată şi prin minte, din simţuri purcede dorinţa, care la noi e aceeaşi ca şi la animalele iraţionale, din raţiune purcede facultatea de a alege, care e proprie omului şi din minte, prin care omul poate vorbi cu îngerii, purcede voinţa. Deci, după cum simţurile nu cunosc decît lucrurile care pot fi simţite, tot aşa dorinţa nu face altceva decît să dorească aceleaşi lucruri ; şi după cum

[1] Alegerea lui Pietro Bembo pentru a vorbi despre iubire nu este întîmplătoare. Autorul îi încredinţează prietenului său această sarcină anume pentru că în *Asolani*, Bembo desvoltase pe larg doctrina iubirii, mai cu seamă a celei platonice, conformîndu-se întru totul gusturilor teoretice, şi nicidecum practice ale epocii sale.

[2] Este tradiţionala definiţie a dragostei dată de Platon şi platonicieni.

mintea nu e îndreptată spre altceva decît spre contemplarea lucrurilor inteligibile, tot aşa voinţa se hrăneşte numai cu lucruri spirituale. Omul, fiind raţional din fire, aşezat ca punct de mijloc între aceste două extreme, poate, prin facultatea de-a alege — aplecîndu-se către simţuri sau ridicîndu-se către minte — să se apropie de dorinţele uneia sau celeilalte părţi. În aceste două feluri deci, poate fi dorită frumuseţea, a cărei denumire, aceeaşi pretutindeni, se potriveşte tuturor lucrurilor născute sau făcute ce sînt alcătuite în chip armonios printr-un amestec potrivit, aşa precum o cere firea lor.

LII. Dar, vorbind despre frumuseţea la care ne referim noi, adică la aceea ce se vădeşte doar în trupuri şi mai cu seamă în chipurile omeneşti, şi care trezeşte în noi acea dorinţă arzătoare pe care o numim iubire, vom spune că ea este o revărsare a bunătăţii dumnezeieşti, care, deşi se împrăştie ca lumina soarelui asupra întregii lumi, cînd se întîmplă totuşi să găsească un chip bine proporţionat şi alcătuit dintr-o fericită armonie de culori desluşite, ajutate de umbre şi lumini cît şi de linii bine rînduite, pătrunde în el şi îşi dovedeşte frumuseţea, împodobind şi luminînd obrazul ce-i primeşte strălucirea de un farmec şi de-o scînteiere minunată, ca o rază de soare ce se izbeşte de pereţii unui vas de aur împodobit cu nestemate ; drept care bucuros atrage către sine privirile omeneşti şi pătrunzînd prin ele se întipăreşte în suflet şi cu o reînnoită gingăşie îl mişcă pînă în străfunduri şi-l desfată şi, înflăcărîndu-l, se face dorită de el. Deci, fiind sufletul cuprins de dorinţa de a se bucura de această frumuseţe ca de un lucru bun în sine, dacă se lasă călăuzit de judecata simţurilor cade în greşeli nespus de mari şi socoteşte că trupul, prin care se vădeşte frumuseţea, e însăşi pricina ei, drept care pentru a se bucura de ea crede că este de trebuinţă să se împreune cît mai strîns cu acel trup ; ceea ce este cu desăvîrşire greşit ; de aceea cel ce crede că, stăpînind trupul, se bucură de frumuseţe, se înşală, fiind îndemnat a judeca astfel nu de către adevărata cunoaştere pricinuită de alegerea prin judecată, ci de greşita părere pricinuită de pofta simţurilor : drept care şi plăcerea cu care se alege, prin forţa împrejurărilor este şi ea înşelătoare şi nedesăvîrşită. Şi de aceea toţi îndrăgostiţii ce-şi împlinesc dorinţele păcătoase cu femeile pe care le iubesc, cad într-una din aceste două greşeli : pentru că sau de îndată ce şi-au atins ţinta rîvnită, pe lîngă faptul

că se simt sătui, încep de-a dreptul să urască făptura îndrăgită — ca şi cum dorinţele s-ar căi de greşeala lor şi şi-ar da seama de faptul c-au fost înşelate de judecata greşită a simţurilor, din pricina căreia au luat răul drept bine — sau nutresc şi pe mai departe aceeaş dorinţă şi vădesc aceeaşi lăcomie, ca unii care n-au ajuns cu adevărat la ţinta pe care o căutau ; şi cu toate că, din pricina oarbei credinţe de care s-au lăsat furaţi, li se pare că în clipa aceea trăiesc din plin plăcerea — întocmai ca bolnavii ce uneori visează că-şi stîmpără setea cu apa limpede a unui izvor — ei totuşi nu sînt mulţumiţi şi tot nu-şi află liniştea. Şi deoarece dobîndirea unui bun rîvnit aduce întotdeauna pace şi mulţumire în sufletul celui ce-l dobîndeşte, ei, dacă aceea ar fi adevărata ţintă a dorinţelor lor, dobîndind-o, s-ar simţi liniştiţi şi mulţumiţi ; ceea ce nu se întîmplă ; dimpotrivă, înşelaţi de acea asemănare, ei cad din nou pradă dorinţelor neînfrînate şi chinuiţi de aceeaşi suferinţă pe care o simţeau la început, se simt cuprinşi de-o sete furioasă şi arzătoare pentru acel bun dorit pe care în zadar nădăjduiesc să-l stăpînească pe deplin. Îndrăgostiţii de acest soi, deci, sînt pururea nefericiţi, pentru că ori n-ajung la ţinta dorurilor lor, ceea ce e cumplită cazně, ori, dacă ajung, se pomenesc aş fi dorit propriul lor rău şi pun capăt chinurilor lor cu alte chinuri şi mai mari ; pentru că şi la începutul şi la mijlocul acelui soi de iubire nu-ţi este dat să simţi altceva decît mîhnire, chinuri, dureri, necazuri şi poveri : astfel că faptul de-a fi palid, îndurerat, mereu muncit de lacrimi şi suspine, faptul de-a sta întristat, de a tăcea mereu ori de-a te plînge şi de a-ţi dori într-una moartea, într-un cuvînt faptul de-a fi cum nu se poate mai nefericit, toate acestea sînt comportări despre care se spune că li se potrivesc îndrăgostiţilor.

LIII. Pricina tuturor acestor neajunsuri cu care luptă sufletul omenesc zace aşadar în primul rînd în simţurile noastre, care în tinereţe sînt foarte puternice, deoarece vigoarea trupului şi-a sîngelui la acea vîrstă le dă puterea pe care o zmulg judecăţii şi ca atare nu le vine greu să îndemne sufletul pe calea dorinţelor ; pentru că sufletul fiind ferecat în temniţa trupului şi fiind nevoit să cîrmuiască trupul, este lipsit de contemplarea spirituală şi ca atare nu poate pricepe lămurit prin sine adevărul ; drept care, pentru a ajunge să cunoască începutul lucrurilor, trebuie să le cerşească simţurilor şi de

aceea lor le dă crezare, lor li se închină şi de către ele se lasă călăuzit, mai ales cînd puterea lor e atît de mare încît aproape că-l constrîng ; şi deoarece ele sînt înşelătoare, îl năpădesc cu credinţe greşite şi mincinoase. Aşa se face că întotdeauna tinerii sînt cuprinşi de această iubire a simţurilor, cu totul potrivnică judecăţii şi de aceea nu sînt vrednici de a se bucura de desfătările şi bunurile pe care le împarte iubirea adevăraţilor ei supuşi ; şi nici nu simt în dragoste altă plăcere decît aceea pe care o simt animalele lipsite de judecată, însă dureri, cu mult mai mari. Aşa stînd lucrurile deci şi acesta fiind adevărul adevărat, spun dar, că celor care sînt mai vîrstnici li se întîmplă tocmai contrariul ; căci dacă aceştia se aprind de dragul frumuseţii, atunci cînd sufletul lor nu mai este în aşa măsură apăsat de povara trupului şi cînd fireasca înflăcărare începe să se potolească şi îşi îndreaptă către ea dorinţele călăuzite de judecată, ei nu rămîn înşelaţi şi ajung să stăpînească pe deplin frumuseţea ; de aceea din această stăpînire lor li se trage numai bine ; căci frumuseţea este bună şi ca atare şi adevărata iubire a ei e bună şi e sfîntă, şi întotdeauna dă rezultate bune în sufletele acelora care îndreaptă cu frîul judecăţii greşelile simţurilor ; lucru pe care bătrînii îl fac cu mult mai uşor decît tinerii.

LIV. Nu este aşa dar lucru lipsit de judecată nici faptul de a spune că bătrînii pot să iubească fără a se face de ruşine şi în chip mai fericit decît tinerii ; înţelegînd însă prin denumirea de bătrîn nu un moşneag neputincios, în care toate mădularele sînt într-atît slăbite, încît sufletul nu mai poate să-şi vădească prin ele virtuţile, ci un om ajuns în plinătatea vîrstei în care cunoaşterea a atins adevărata ei vigoare. Şi nu voi trece sub tăcere încă ceva şi anume : că după a mea părere, deşi iubirea simţurilor stă rău la orice vîrstă, totuşi la cei tineri ea poate fi înţeleasă şi chiar îngăduită întru cîtva ; deoarece chiar dacă le aduce mîhniri, primejdii, osteneli şi acea nefericire despre care pomeneam, sînt totuşi mulţi tineri care pentru a dobîndi bunăvoinţa femeilor iubite săvîrşesc fapte vrednice de laudă, care deşi nu urmăresc un scop bun, sînt totuşi bune în sine ; şi astfel din toată amărăciunea culeg şi un strop de miere şi din pricina nenorocirilor pe care le îndură, pînă la urmă îşi recunosc greşeala. Deci, după cum socot că tinerii care îşi pun frîu dorinţelor şi iubesc prin mijlocirea judecăţii sînt vrednici de toată lauda, tot aşa îi iert

pe aceia care se lasă robiţi de dragostea simţurilor, către care sînt în aşa mare măsură tîrîţi de slăbiciunea omenească ; însă numai dacă în această iubire vor da dovadă de curtenie, graţie, vrednicie şi toate celelalte nobile însuşiri despre care s-a pomenit ; iar cînd nu mai sînt tineri, să părăsească cu totul acest soi de iubire, îndepărtîndu-se de dorinţele trupeşti, întocmai ca de cea mai joasă treaptă a scării care urcă spre dragostea adevărată. Dar dacă şi la bătrîneţe păstrează încă în inima lor rece văpaia nestinsă a dorinţelor şi îşi supun judecata viguroasă simţurilor neputincioase, sînt vrednici de mai multă ocară decît se poate spune ; căci ca nişte zmintiţi ce sînt, pe lîngă veşnica ruşine, sînt vrednici de-a fi trecuţi în rîndul animalelor lipsite de judecată, deoarece toate gîndurile şi întreaga purtare pe care ţi-o impune iubirea simţurilor este cu totul şi cu totul nepotrivită cu vîrsta cărunteţii."

LV. Ajungînd aici *messer* Bembo se opri o clipă, ca pentru a se odihni puţin ; şi cum toţi cei de faţă stăteau tăcuţi, *messer* Morello da Ortona zise : „Şi dacă s-ar găsi un bătrîn mai sprinten, mai voinic şi cu o înfăţişare mai plăcută decît mulţi tineri, de ce nu vrei domnia-ta ca acestuia să-i fie îngăduit să iubească aşa cum iubesc tinerii ?" Rîse Ducesa şi grăi : „De vreme ce dragostea tinerilor este atît de nefericită, de ce ţii domnia-ta, senior Morello, ca şi bătrînii să iubească în acelaşi chip nefericit ? Adevărul e că dacă ai fi atît de bătrîn, precum zic dumnealor, n-ai vrea cu tot dinadinsul rău bătrînilor." Senior Morello îi răspunse : „Eu cred că *messer* Pietro le vrea răul bătrînilor, cerîndu-le să iubească într-un chip pe care eu nu-l înţeleg ; şi aşişderi cred că faptul de-a stăpîni această frumuseţe, pe care dumnealui o laudă aşa de mult, fără a stăpîni şi trupul, nu-i altceva decît un vis". „Crezi domnia-ta, senior Morello, zise atunci contele Ludovico, că frumuseţea e întotdeauna bună, aşa cum spune *messer* Bembo ?" „Nu cred de loc, răspunse senior Morello ; dimpotrivă îmi amintesc a fi văzut multe femei frumoase, dar din cale afară de rele, de crude şi ciudoase ; şi pare-se că întotdeauna se întîmplă aşa : pentru că frumuseţea le face îngîmfate şi îngîmfarea — crude". La care contele Ludovico spuse, rîzînd : „Poate că numai domniei-tale ţi se par crude, fiindcă nu vor să facă ce pofteşti ; dar ia încearcă de învaţă de la *messer* Pietro Bembo în ce chip se cuvine să dorească bătrînii frumuseţea, ce să ceară de la femei şi cu ce să se mulţumească şi dacă nu te

vei abate de la aceste învățăminte, vei vedea că nu vor mai fi nici îngîmfate, nici crude și îți vor îndeplini toate dorințele". La aceste vorbe senior Morello se adumbri puțin la față și apoi grăi : „Eu unul nu vreau să știu ceea ce nu mă privește ; învață mai bine domnia-ta în ce chip trebuie dorită această frumusețe de către tinerii mai puțin sprinteni și viguroși decît bătrînii".

LVI. Aici *messer* Federico, pentru a-l liniști pe seniorul Morello și pentru a abate discuția, nu-l lasă pe contele Ludovico să-i răspundă, ci luîndu-i vorba zise : „Senior Morello poate că nu greșește întru totul cînd spune că frumusețea nu este întotdeauna bună, pentru că adeseori farmecele femeilor sînt pricina a nesfîrșite nenorociri, dușmănii, războaie, prăpăd și moarte : lucru pe care îl dovedește cu prisosință nimicirea Troiei : și femeile frumoase sînt de cele mai multe ori sau îngîmfate și crude sau, după cum s-a spus, lipsite de rușine ; numai că lucrul acesta lui senior Morello nu i se pare un cusur. După cum sînt de asemeni și mulți bărbați nemernici care au norocul să aibă o înfățișare frumoasă și pe care natura pare că anume i-a făcut așa, ca să poată mai lesne înșela, de parcă înfățișarea lor plăcută ar fi momeala ascunsă sub cîrlig." La care *messer* Bembo zise : „Te înșeli dacă îți închipui că frumusețea nu e întotdeauna bună." Aici însă, spre a se întoarce și dînsul la cele dinainte, contele Ludovico îi luă vorba zicînd : „Deoarece senior Morello nu se sinchisește să afle ceea ce-i stă pe suflet, învață-mă pe mine și arată-mi mie în ce chip pot dobîndi bătrînii această fericire în iubire, că mie unul, de-mi va prinde bine, puțin îmi pasă dacă ceilalți mă socotesc bătrîn".

LVII. Rîse *messer* Pietro și grăi : „Vreau mai întîi să alung greșeala din sufletele acestor domni și pe urmă îți voi face și domniei-tale pe plac". Și reluînd firul celor începute, zise : „Domnilor, n-aș vrea ca vreunul dintre noi, vorbind de rău frumusețea, care e lucru sfînt, să-și atragă mînia lui Dumnezeu, ca un neștiutor și un nelegiuit ce este : de aceea, pentru ca senior Morello și *messer* Federico să fie preveniți și să nu-și piardă, asemeni lui Stesicoro [1], vederea, pedeapsă

[1] Poet grec din prima jumătate a secolului al VI-lea î.e.n. Potrivit unei legende, poetului i se luase vederea fiindcă în versurile sale o ponegrise pe frumoasa Elena.

foarte nimerită pentru acei ce dispreţuiesc frumuseţea, spun dar că ea purcede de la Dumnezeu şi este asemeni unui cerc al cărui centru e bunătatea ; de aceea, după cum nu există cerc fără centru, tot aşa nu există frumuseţe fără bunătate : drept care arareori se întîmplă ca un trup frumos să adăpostească un suflet rău şi de aceea frumuseţea din afară e un semn neîndoios al bunătăţii dinlăntru, iar în trupuri farmecul ei se întipăreşte mai mult ori mai puţin, aş zice aproape ca o însuşire a sufletului, prin care ea se vădeşte în afară, aşa după cum la copaci, frumuseţea florilor mărturiseşte bunătatea roadelor : şi acelaşi lucru se întîmplă şi cu trupurile omeneşti, drept care fizionomiştii citesc adesea pe faţa omului deprinderile şi uneori chiar gîndurile lui ; ba mai mult, chiar şi din înfăţişarea animalelor poţi ghici firea lor, ce se vădeşte pre cît poate în trupul lor pe sine. Gîndiţi-vă cît de limpede se vădeşte pe chipul leului, al calului, al vulturului mînia, cruzimea şi trufia ; pe al mieilor şi-al turturelelor o nevinovăţie simplă şi curată, pe-al vulpilor şi-al lupilor o viclenie răutăcioasă şi aşa la fel, aproape la toate celelalte animale.

LVIII. Deci, cei urîţi sînt de obicei şi răi, iar cei frumoşi buni ; şi se poate spune că frumuseţea e faţa plăcută, veselă, prietenoasă şi de dorit a binelui, iar urîţenia faţa întunecată, supărătoare, neplăcută şi uricioasă a răului ; şi dacă veţi privi cu băgare de seamă în jurul vostru, veţi vedea că toate lucrurile care sînt bune şi folositoare au şi harul frumuseţii. Iată şi alcătuirea întregii noastre lumi, zidită de Dumnezeu pentru bunăstarea şi păstrarea tuturor lucrurilor create de el : cerul rotund, împodobit de atîtea dumnezeieşti lumini şi în mijlocul lui pămîntul înconjurat de elemente şi susţinut de propria lui greutate ; soarele, care rotindu-se luminează totul şi în timpul iernii se apropie de punctul cel mai de jos [1], pentru ca apoi încetul cu încetul să se ridice de cealaltă parte ; luna, ce de la soare îşi ia lumina, după cum se apropie sau se depărtează de el ; şi celelalte cinci planete [2], ce fiecare în felul ei [3] urmează aceeaşi cale. Aceste lucruri au între ele atîta putere, prin legătura unei rînduieli alcătuită în chip atît de tre-

[1] De constelaţia cea mai joasă.
[2] Mercur, Venus, Marte, Jupiter şi Saturn.
[3] Pe diferite orbite.

buincios, încît ar fi deajuns să le clinteşti doar într-un singur loc, că n-ar mai putea sta împreunate laolaltă şi lumea întreagă s-ar prăpădi ; dar au şi-atare farmec şi atîta frumuseţe, că nu-i în stare mintea omenească să-şi închipuie nimic mai frumos decît ele. Gîndiţi-vă acum la înfăţişarea omului, ce poate fi numită o mică lume[1] ; înfăţişare în care fiecare parte a trupului este alcătuită după trebuinţă, cu meşteşug şi nu la întîmplare, dar care totuşi în întregimea ei este nespus de frumoasă, astfel încît cu greu s-ar putea spune dacă folos sau frumuseţe dau mai degrabă chipului omenesc şi întregului trup toate celelalte părţi, ca ochii, nasul, gura, urechile, braţele, pieptul şi toate celelalte ; şi acelaşi lucru se poate spune despre toate animalele. Iată penele la păsări, frunzele şi ramurile la copaci, pe care firea li le-a dat spre a le păstra viaţa şi care totuşi sînt cum nu se poate mai frumoase. Dar să lăsăm natura şi să trecem la artă. Ce lucru poate fi mai trebuincios corăbiilor decît prora, laturile, prăjinile de care atîrnă pînzele, catargul, pînzele însăşi, cîrma, lopeţile, ancora şi frînghiile ? Toate acestea însă au atîta farmec, încît celui care le priveşte i se par scornite atît pentru folosul pe care îl aduc, cît şi pentru plăcerea ochiului. Coloanele şi arhitravele sprijină arcade înalte şi palate, însă cu toate acestea nu sînt mai puţin plăcute ochiului ce le priveşte, decît folositoare clădirilor. Cînd pentru prima dată au început oamenii să clădească n-au aşezat pe temple şi pe case acoperişuri ţuguiate ca să le facă mai frumoase, ci pentru ca de-o parte şi de alta apele să se poată scurge în voie ; foarte curînd însă folosul fu împreunat cu frumuseţea, astfel încît azi, dacă cineva ar clădi un templu sub un cer unde nu cad nici grindine nici ploi, fără acoperiş ţuguiat nu i s-ar părea deloc frumos şi nici măreţ.

LIX. Se aduc deci nesfîrşite laude, nu numai altor lucruri, ci lumii însăşi, spunînd că e frumoasă : ce cer frumos, ce loc frumos, ce mare frumoasă, ce ţinuturi frumoase, ce păduri frumoase, copaci, grădini, oraşe, temple, case, oştiri frumoase. Într-un cuvînt, fiecărui lucru această sfîntă şi fermecătoare frumuseţe îi este nepreţuită podoabă ; şi se poate spune că

[1] Ideea om-microcosmos, de origine stoică, e comună întregii gîndiri din Renaştere.

binele şi frumosul sînt, într-un fel, acelaş lucru şi aceasta mai cu seamă în trupurile omeneşti, iar pricina frumuseţii lor e de căutat, după mine, în frumuseţea sufletului care, ca părtaşe a adevăratei frumuseţi dumnezeieşti, înnobilează şi înfrumuseţează tot ceea ce atinge şi mai cu seamă atunci cînd trupul în care sălăşluieşte nu este alcătuit dintr-un aluat atît de josnic, încît ea să nu-şi poată lăsa pecetea într-însul ; de aceea frumuseţea este adevăratul trofeu al izbînzii sufletului, atunci cînd dimpreună cu harul divin stăpîneşte materia şi cu lumina ei împrăştie negurile trupului. Deci nu se poate spune că frumuseţea le face pe femei crude şi îngîmfate, deşi senior Morello e încredinţat de asta ; şi nici nu pot fi învinuite femeile frumoase de acele duşmănii, omoruri şi prăpăduri a căror pricină sînt poftele nestăvilite ale bărbaţilor. Nu pot tăgădui că ar fi cu neputinţă să fie în lumea asta şi femei frumoase, lipsite de ruşine ; de bună seamă însă nu frumuseţea le îndeamnă a se vădi neruşinate ; dimpotrivă, ea le abate de la rele, îndreptîndu-le pe calea deprinderilor virtuoase, tocmai prin legătura pe care frumuseţea o are cu bunătatea ; dar cîteodată creşterea proastă, imboldurile neîntrerupte ale îndrăgostiţilor, darurile, sărăcia, nădejdea, înşelăciunile, teama şi mii de alte pricini, biruie şi statornicia femeilor frumoase şi cuminţi ; şi din aceste pricini sau altele asemănătoare se întîmplă ca şi cei frumoşi să ajungă ticăloşi."

LX. Atunci *messer* Cesare spuse : „Dacă e adevărat ce-a spus aseară seniorul Gasparo, nu încape îndoială că femeile frumoase sînt mai cuminţi decît cele urîte". „Şi ce-am spus eu ?" întrebă seniorul Gasparo. La care *messer* Cesare îi răspunse : „Dacă mi-aduc aminte bine, domnia-ta ai spus că femeile care sînt rugate, refuză întotdeauna a-i mulţumi pe cei care le roagă, pe cîtă vreme cele care nu sînt rugate, îi roagă ele pe alţii. Că cele frumoase sînt mult mai des rugate şi îmbiate spre iubire decît cele urîte e sigur ; prin urmare cele frumoase refuză întotdeauna şi deci sînt mai cuminţi decît cele urîte, care nefiind rugate, roagă ele pe alţii." Rîse *messer* Bembo şi grăi : „Argumentării domniei-tale nu-i chip să-i poţi răspunde". Pe urmă însă adăugă : „Se întîmplă adesea ca văzul, ca şi celelalte simţuri ale noastre, să se înşele şi să ia drept frumos un chip care de fapt nu e frumos ; şi deoarece în ochii şi în întreaga înfăţişare a unor femei se vede cîteodată zugră-

vite o anumită deşănţare îmbinată cu apucături prea slobode, mulţi bărbaţi, cărora acest fel de-a fi le place pentru că le făgăduieşte să-şi poată lesne atinge scopul, o numesc frumuseţe ; dar adevărul este că nu e altceva decît o neruşinare prefăcută, nedemnă de un nume atît de sfînt şi proslăvit". Ajungînd aici *messer* Pietro Bembo se opri din vorbă, însă cei de faţă îl îndemnau să vorbească mai departe despre iubire şi despre felul în care poţi să te bucuri cu adevărat de frumuseţe, astfel încît pînă la urmă spuse : „Eu unul socotesc a fi dovedit destul de limpede că bătrînii pot să iubească în chip mai fericit decît tinerii ; şi aceasta am şi urmărit ; deci nu eu sînt acela ce va trebui să spună mai departe". La care contele Ludovico îi răspunse : „Ai dovedit mai bine nefericirea tinerilor decît fericirea bătrînilor, cărora nu le-ai arătat încă ce cale să apuce în dragostea asta a lor, ci i-ai învăţat doar să se lase călăuziţi de judecată ; mulţi însă socotesc că dragostea şi judecata nu-i chip să ţină casă împreună".

LXI. *Messer* Bembo încerca să pună capăt discuţiei, însă doamna Ducesă îl rugă să urmeze, drept care el reluă firul zicînd : „Prea oropsită ar fi firea omenească dacă sufletul nostru, în care cu uşurinţă poate lua naştere această dorinţă arzătoare, ar fi silit s-o hrănească numai cu ceea ce îi apropie de animale, fără s-o poată înturna spre acea latură nobilă ce-i este proprie lui ; de aceea, de vreme ce aceasta vă e voia, n-am să încerc să scap ocolind un subiect atît de nobil. Şi deoarece mă ştiu nevrednic de a vorbi despre sfintele taine ale Iubirii, îl rog pe zeul Amor să însufleţească gîndul meu şi să-mi despleticească limba astfel, încît să-i pot arăta acestui desăvîrşit curtean cum să iubească altminterea decît lumea de rînd ; şi aşa precum din fragedă pruncie i-am închinat întreaga mea viaţă, la fel şi de-astă dată aş vrea ca vorbele să-mi fie pe măsura vrerii, cît şi spre lauda lui. Spun dar, că de vreme ce firea omenească în tinereţe e atît de aplecată către simţuri, i se poate îngădui curteanului, cît timp e tînăr, să iubească cu simţurile ; dar dacă i se va întîmpla ca şi în deplinătatea vîrstei să se aprindă în el para unor atari dorinţe, să fie foarte grijuliu şi să se ferească a nu se lăsa înşelat pe sine însuşi, lăsîndu-se totodată tîrît în acele nenorociri cari la cei tineri sînt vrednice mai degrabă de milă decît de ocară şi dimpotrivă la cei bătrîni mai degrabă de ocară decît de milă.

LXII. De aceea, cînd unui om mai vîrstnic i se arată chipul fermecător al unei femei frumoase, cu purtări plăcute şi deprinderi alese, astfel încît el, care se pricepe în ale iubirii, îşi poate da seama că între ei există potrivire, de îndată ce va fi să simtă că ochii săi răpesc imaginea iubitei şi i-o strecoară în inimă şi că sufletul său începe s-o contemple cu plăcere şi să simtă în el acea adiere ce-l mişcă şi încetul cu încetul îl încălzeşte şi că acel suflu viu care prin ochi răzbate nu face altceva decît să-i înteţească focul, dintru început va trebui să caute îndreptare, să-şi trezească judecata şi cu ea să întărească cetatea inimii sale ; şi în atare chip să stăvilească intrarea simţurilor şi dorinţelor, încît nici prin putere şi nici prin vicleşug să nu poată pătrunde acolo. Astfel, stingîndu-se văpaia, se stinge şi primejdia ; însă dacă ea stăruie şi creşte, curteanul, simţindu-se prins, va trebui să ia hotărîrea de-a se feri cu desăvîrşire de orice josnicie a dragostei de rînd şi în felul acesta să apuce calea dragostei divine călăuzit de judecată şi încredinţat fiind de la început că trupul în care străluceşte acea frumuseţe nu este şi izvorul din care ea se naşte, ci că dimpotrivă, frumuseţea, fiind ceva spiritual, şi după cum s-a spus, o rază a dumnezeirii, îşi pierde mult din măreţia ei prin faptul de a fi legată de acel josnic şi vremelnic trup ; căci ea este cu atît mai desăvîrşită cu cît este mai departe de el, iar cînd ajunge a fi cu totul dezlipită, atunci atinge într-adevăr culmea desăvîrşirii ; căci după cum nu-i cu putinţă să auzi cu cerul gurii şi nici să miroşi cu urechile, tot aşa este cu neputinţă să te bucuri de frumuseţe şi să mulţumeşti dorinţele pe care ea le trezeşte în sufletele noastre cu ajutorul pipăitului, ci numai şi numai cu acel simţ al cărui scop adevărat e frumuseţea, adică cu însuşirea văzului. Să se smulgă deci din oarba judecată a simţurilor şi cu ajutorul ochilor să se bucure de strălucirea, de farmecul, de scînteile amoroase, de zîmbetele, de purtările şi de toate celelalte plăcute podoabe ale frumuseţii ; şi tot aşa, cu ajutorul auzului, să se bucure de gingăşia glasului, de armonia cuvintelor, de minunăţia muzicii (cînd făptura iubitei e muzică adevărată) ; şi într-acest chip, prin mijlocirea acestor două simţuri, ce ţin mult prea puţin de trup, şi judecăţii îi sînt prea credincioase slujnice, îşi va hrăni sufletul cu o nespus de dulce hrană, fără a-şi îndrepta dorinţele spre trup, mînate de vreo poftă desfrînată.

Iar apoi să asculte, să mulţumească şi să-şi preacinstească cu tot respectul cuvenit iubita, mai mult decît pe sine însuşi, s-o iubească, din vrerea şi plăcerea ei să-şi facă sieşi lege şi să iubească la ea nu mai puţin frumuseţea sufletului decît cea a trupului ; de aceea, să aibă grije a n-o lăsa să cadă în vreo greşeală, ci prin poveţe şi pilde bune să încerce pururi a sădi în sufletul ei modestia, cumpătarea, adevărata cinste, făcînd astfel încît în ea să nu încapă decît gînduri curate şi străine de orice vină şi păcat ; şi astfel, semănînd virtuţi în grădina acelui suflet ales, va ajunge să culeagă roadele unor minunate deprinderi şi le va gusta cu negrăită desfătare ; numai în acest fel va putea plăzmui şi exprima frumuseţea prin frumuseţe, lucru în care unii văd însăşi scopul iubirii. Iată dar în ce chip va izbuti curteanul nostru să fie pe placul femeii iubite, ce pururi i se va vădi ascultătoare, blîndă şi prietenoasă şi tot atît de dornică de-ai fi pe plac ca şi de a fi iubită de el ; iar dorinţele amîndurora curate fiind şi în armonie deplină între ele, este firesc ca amîndoi să fie cum nu se poate mai fericiţi."

LXIII. Aici senior Morello zise : „După mine, a zămisli într-adevăr frumuseţea în frumuseţe înseamnă a zămisli un prunc frumos într-o femeie frumoasă ; şi cred că prin asta femeia i-ar da dovadă de dragoste cu mult mai limpede iubitului ei, decît prin politeţurile de care vorbeşti domnia-ta". Rîse *messer* Bembo şi grăi : „Să nu întrecem măsura, senior Morello ; nu mică dovadă de iubire dă femeia cînd îi dăruieşte iubitului frumuseţea, ce-i lucru atît de scump, şi cînd pe cărările ce duc drept către suflet, adică văzul şi auzul, îşi trimite privirile ochilor săi, imaginea chipului ei, glasul, vorbele, care pătrund în inima îndrăgostitului şi-i mărturisesc dragostea ei". Senior Morello îi răspunse : „Privirile şi vorbele pot fi, şi adeseori chiar sînt, mărturii mincinoase ; de aceea cel ce nu-i stăpîn pe-o mărturie mai ca lumea, acela după mine nu e sigur ; la drept vorbind însă, eu mă aşteptam ca domnia-ta s-o faci pe doamna dumitale mai iubitoare şi mai darnică faţă de curtean, decît a făcut-o seniorul Magnifico pe-a lui ; dar pare-mi-se că amîndoi sînteţi întocmai ca judecătorii care, ca să se arate înţelepţi, se vădesc aspri cu ai lor".

LXIV. Răspunse *messer* Bembo : „Eu, dimpotrivă, aş vrea ca doamna mea să se vădească cu mult mai binevoitoare faţă de curteanul meu vîrstnic, decît doamna plăzmuită de seniorul

Magnifico față de cel tînăr ; și pe drept cuvînt, pentru că al meu nu dorește decît lucruri cinstite și prin urmare femeia poate să-i îndeplinească dorințele fără teamă de ocară ; pe cîtă vreme femeii plăzmuite de seniorul Magnifico, care nu este atît de sigură de modestia tînărului ei, trebuie să-i îndeplinească numai dorințele cinstite, nu și pe celelalte ; drept care mai fericit este curteanul meu, căruia i se dă ceea ce cere, decît celălalt, căruia dorințele i se îndeplinesc numai în parte. Și pentru ca să vă dați și mai bine seama că dragostea rațională e mai fericită decît cea a simțurilor, aflați că aceleași lucruri în dragostea simțurilor uneori trebuiesc refuzate, dar în cea rațională îngăduite, pentru că în prima sînt cu păcat, pe cîtă vreme în ultima curate ; drept care femeia, pentru a face pe placul iubitului ei, pe lîngă faptul că stă de vorbă cu el față de alții, cît și în taină, că glumește și îi azvîrle vorbe de duh, că-i dăruiește zîmbetele ei cît și cîte o strîngere de mînă, poate să ajungă cu îndreptățit temei și fără de ocară pentru dînsa și pînă la sărut, lucru ce în dragostea simțurilor, potrivit legilor seniorului Magnifico, nu este îngăduit ; pentru că fiind sărutul o împreunare a trupului și-a sufletului totodată, există primejdia ca cel care iubește prin simțuri să se încline mai degrabă spre trup decît spre suflet ; pe cîtă vreme cel care iubește prin mijlocirea judecății știe că, deși gura este o parte a trupului, cu toate acestea prin ea își croiesc drum vorbele, ce sînt tălmăcitoarele sufletului, cît și acea suflare dinlăuntru, ce poartă și ea numele de suflet ; și de aceea se desfată împreunîndu-și gura cu aceea a iubitei prin sărut, nu pentru a se lăsa îmboldit spre vreo dorință necurată, ci doar pentru că simte că legătura aceea dă sufletelor putința de a se întîlni și în acest chip, dorindu-se unul pe altul, trec rînd pe rînd unul în trupul celuilalt și pînă într-atît se amestecă împreună, încît fiecare ajunge să aibă două suflete ; dar numai unul singur, astfel alcătuit din două, domnește asupra celor două trupuri ; drept care sărutul poate fi numit mai degrabă o împreunare a sufletelor decît a trupurilor, pentru că el are atîta putere asupra sufletului încît îl atrage la sine, despărțindu-l de trup ; de aceea toți îndrăgostiții caști doresc sărutul, ca pe o împreunare a sufletelor, și de aceea dumnezeiește îndrăgostitul Platon spune că sărutînd, sufletul său îi ajunse pe buze, dorind parcă să-i părăsească trupul. Și pentru că

sărutul nu este altceva decît dezlipirea sufletului de lucrurile ce ţin de simţuri şi împreunarea sa deplină cu cele care ţin de judecată, Solomon în dumnezeiasca sa *Cîntare a cîntărilor* spune : *Sărută-mă cu sărutarea gurii ei*, spre a-şi arăta dorinţa ca sufletul său să fie răpit de către iubirea divină spre contemplarea frumuseţii cereşti în aşa fel încît, împreunîndu-se deplin cu dînsa, să părăsească trupul."

LXV. Toţi cei de faţă ascultau cu mare luare aminte la vorbele lui Bembo ; drept care el, după ce se opri o clipă, văzînd că ceilalţi nu vorbesc, grăi : „De vreme ce, la stăruinţa domniilor-voastre, m-am apucat a-i arăta curteanului meu vîrstnic ce înseamnă o iubire fericită, vreau să-l îndrum şi mai departe măcar şi cît de cît ; pentru că a rămîne în starea aceasta e lucru foarte primejdios, dat fiind că, după cum în mai multe rînduri s-a spus, sufletul se lasă foarte uşor tîrît de simţuri ; şi deşi judecata cu cuvîntul ei alege bine şi ştie că frumuseţea aceea nu izvorăşte din trup, drept care ea stăvileşte dorinţele necurate, totuşi faptul de a o admira mereu în el abate adeseori de pe drumul cel bun judecata adevărată ; şi chiar dacă din treaba asta cu alt rău nu te alegi, faptul de a sta departe de făptura îndrăgită aduce multă suferinţă, pentru că revărsarea acelei frumuseţi, cînd ea este de faţă, aduce în sufletul îndrăgostitului nepreţuită desfătare şi încălzindu-i inima, trezeşte şi dezgheaţă unele virtuţi amorţite şi îngheţate în suflet, care, învăluite de căldura dragostei, se împrăştie şi se adună în jurul inimii, de unde trimit prin ochi acele substanţe incorporale, ce sînt aburi uşori ca vîntul, alcătuiţi din cea mai curată şi mai limpede parte a sîngelui, care primesc imaginea frumuseţii şi-o plăzmuiesc cu mii de felurite podoabe ; drept care sufletul se desfată şi, cuprins de mirare, se înfricoşează, bucurîndu-se totuşi şi uluit aproape, deolaltă cu plăcerea, simte şi teama şi respectul pe care le simţi în faţa lucrurilor sfinte, părîndu-i-se a se găsi în propriu-i paradis.

LXVI. Deci îndrăgostitul care ţine seama numai de frumuseţea trupului, pierde acest bun şi această fericire deîndată ce femeia îndrăgită, plecînd, îi lipseşte ochii de strălucirea ei, lăsîndu-i ca atare şi sufletul văduvit de un bun care fusese al său ; căci, fiind frumuseţea undeva departe, acea revărsare de dragoste nu mai încălzeşte inima cum făcea cînd se

afla de față, drept care căile ei de pătrundere în suflet rămîn deșarte și pustii, deși totuși amintirea frumuseții răscolește întrucîtva virtuțile sufletului, astfel încît ele încearcă să împrăștie în jur substanțele incorporale ; ci ele, aflînd cărările înfundate, nu-și află drum ca să răzbată și totuși încearcă să iasă, astfel încît prin încercările lor zădărnicite străpung sufletul și îl supun unor dureri cumplite, întocmai precum dinții cînd dau să iasă din fragedele gingii ale copiilor : de aici purced lacrimile, suspinele, durerile și chinurile îndrăgostiților, pentru că sufletul lor mereu este mîhnit și se frămîntă în sine, ajungînd uneori pînă în pragul nebuniei, atîta timp cît frumusețea nu li se arată încă o dată ; atunci însă pe dată sufletul lor se potolește și răsuflă ușurat, sorbind dintr-însa dulce hrană și vrînd, de s-ar putea, să nu se mai despartă niciodată de o atare gingașă priveliște. Deci, spre a scăpa de caznele la care această depărtare îl supune și spre a putea să se bucure de frumusețe fără suferință, curteanul va trebui ca prin ajutorul rațiunii să-și îndrepte toate dorințele nu către trup, ci numai către frumusețe, și, pre cîte îi stă în putință, să o contemple simplă și pură în ea însăși, alcătuind-o în închipuirea lui desprinsă întru totul de materie ; și într-acest chip să facă astfel încît să-i fie scumpă sufletului său, într-însul să se bucure de ea și zi și noapte, oriunde și oricînd, s-o poarte în el, fără de teama c-ar putea s-o piardă vreodată, și fără a uita nicicînd că trupul este cu totul altceva decît frumusețea și că el nu-i sporește nicicînd desăvîrșirea, ci dimpotrivă i-o știrbește. Numai în acest fel curteanul ce nu va mai fi tînăr va scăpa de toate amărăciunile și necazurile pe care le simt aproape întotdeauna tinerii, ca de pildă gelozia, bănuielile, mînia, ura, deznădejdea, și unele ieșiri de furie turbată ce uneori îi îndeamnă a săvîrși asemenea greșeli, încît unii ajung nu numai să-și bată femeile iubite, ci chiar să-și curme viața ; și numai în acest fel va izbuti să nu aducă neajunsuri bărbatului, tatălui, fraților sau rubedeniilor femeii îndrăgite, să n-o facă de rușine pe ea, să nu fie silit să-și stăpînească uneori cu atîta greutate ochii și limba spre a nu da și altora în vileag dorințele sale și să nu aibă de răbdat durerea despărțirii și-a depărtării : pentru că în felul acesta el își va purta pururi ferecată în inimă comoara sa cu sine și prin puterea închipuirii frumusețea pe care o va plăzmui el în sine însuși va fi mai desăvîrșită decît în realitate.

LXVII. Dar între aceste bunuri îndrăgostitul va afla un altul şi mai mare, de va voi să se slujească de această iubire ca de o treaptă ce-l va duce spre o alta, mai sublimă : lucru ce i se va întîmpla, dacă va chibzui în sinea lui ce strînsă încătuşare înseamnă faptul de-a sta mereu înmărmurit în contemplarea frumuseţii unui singur trup ; drept care pentru a depăşi limite atît de înguste, va adăuga în gîndul său încetul cu încetul acestor podoabe atîtea altele, încît strîngînd laolaltă tot ce e frumuseţe în lume va ajunge la o idee atotcuprinzătoare despre frumuseţe şi va reduce mulţimea lor la una singură, aceea care se împrăştie asupra întregii firi omeneşti : şi în felul acesta nu va mai contempla numai frumuseţea proprie unei femei, ci pe aceea universală ce împodobeşte toate trupurile ; drept care orbit de această lumină fără margini, nu va mai lua în seamă plăpînda strălucire dinainte şi, arzînd într-o văpaie de mii de ori mai minunată, nu va mai pune preţ pe aceea pe care înainte vreme o preţuise în aşa măsură. Această treaptă a iubirii, deşi nespus de înaltă şi de aşa natură încît puţini ajung la ea, nu poate totuşi încă să se numească desăvîrşită, deoarece perceperea fiind o putere a trupului şi neputînd să ajungă la cunoaştere decît prin mijlocirea simţurilor, nu este întru totul despuiată de materie ; şi de aceea, deşi socoteşte frumuseţea universală ca o idee abstractă şi de sine stătătoare, n-o desluşeşte totuşi lămurit, nici fără de anumite îndoieli, din pricina asemănării pe care o au cu trupul imaginile care purced din închipuire, drept care cei ce ajung la această iubire sînt aidoma păsărelelor plăpînde cărora abia încep să le iasă penele şi care, deşi încearcă să se înalţe în zbor cu slabele lor aripioare, nu îndrăznesc totuşi să se îndepărteze prea mult de cuib, nici să se încredinţeze înaltului sau vînturilor.

LXVIII. Cînd va ajunge deci curteanul nostru la această treaptă a iubirii — deşi se va putea spune că e cu mult mai fericit decît cei ce rămîn scufundaţi în josnica iubire a simţurilor — el nu va trebui să se mulţumească cu atît, ci cu îndrăzneală să păşească mai departe pe această minunată cale în urma călăuzei ce-l duce către ţinta adevăratei fericiri ; şi astfel, în loc să-şi îndrepte gîndurile dinlăuntru în afară, cum e silit să facă cel care vrea să contemple frumuseţea trupului, să şi le întoarcă în el însuşi spre a contempla frumuseţea care se vede cu ochii minţii, care de abia atunci încep să vadă în adîn-

cime şi să-şi sporească agerimea, cînd ochii trupului îşi pierd floarea frumuseţii lor ; de aceea sufletul, străin de ori şi ce păcate, curăţit de învăţătura adevăratei filozofii, deprins cu viaţa spirituală şi cu cele ce ţin de minte, îndreptîndu-se către contemplarea propriei sale substanţe, trezit ca dintr-un somn adînc, deschide acei ochi pe care toţi îi au dar prea puţin îi folosesc, şi vede în el însuşi o rază a acelei lumini care este adevărata imagine a frumuseţii îngereşti [1] împărtăşită lui, din care el împărtăşeşte apoi şi trupului o umbră ştearsă ; de aceea, ajungînd să fie orb faţă de lucrurile pămînteşti, e numai ochi pentru cele cereşti ; şi uneori, cînd virtuţile motrice ale trupului sînt absorbite de-o contemplare prea zeloasă sau înlănţuite de somn, nefiind împiedicat de ele, simte adierea tainică a adevăratei frumuseţi îngereşti şi, furat de strălucirea acelei lumini, arde în văpaia ei şi atît de lacom o urmează, încît se îmbată de dorinţa de-a se împreuna cu ea, părîndu-i-se a fi găsit urma lui Dumnezeu pe pămînt, în contemplarea căreia, ca în însăşi fericitu-i ţel, încearcă să se odihnească şi drept aceea, arzînd în această preafericită văpaie, se ridică spre ceea ce e mai desăvîrşit în el, spre intelect adică ; şi acolo, nemaifiind adumbrit de negura întunecoasă a lucrurilor pămînteşti, vede frumuseţea divină ; totuşi nu poate încă să se bucure pe deplin de ea, pentru că o contemplă numai prin propriu-i intelect, ce nu poate cuprinde imensa frumuseţe universală. Drept care, nemulţumită de binele pe care i l-a făcut, iubirea îi hărăzeşte sufletului o fericire şi mai mare ; căci, după cum de la frumuseţea proprie a unui trup îl călăuzeşte către frumuseţea universală a tuturor trupurilor, tot aşa pe ultima treaptă a desăvîrşirii, de la cunoaşterea proprie îl călăuzeşte spre cunoaşterea universală. Într-acest chip sufletul, aprins de focul sfînt al adevăratei iubiri divine, zboară să se împreune cu natura îngerească şi nu numai că părăseşte întru totul simţurile, dar nu mai are nevoie nici de cuvîntul raţiunii ; căci, preschimbat în înger, înţelege toate lucrurile inteligibile şi, fără nici un văl sau umbră dinainte,

[1] Ajungînd aici, autorul, prin intermediul lui Bembo, după ce călcînd pe urmele lui Platon a expus treptele iubirii — trupească, sufletească, universală — imprimă acum, prin ideia frumuseţii dumnezeieşti şi a contemplării divinităţii, un caracter creştin acestei doctrine, inspirîndu-se din neoplatonicienii timpului şi mai cu seamă din Marsilio Ficino.

vede imensa mare a purei frumuseţi divine şi o primeşte în sine şi se bucură de acea supremă fericire ce pentru simţuri e de neînţeles.

LXIX. Deci, dacă frumuseţile pe care zi de zi le întrezărim cu ochii noştri adumbriţi în trupurile pieritoare, cari nu sînt totuşi altceva decît un vis şi-o umbră ştearsă a frumuseţii adevărate, ni se par atît de minunate şi de fermecătoare, încît adesea aprind în noi văpăi mistuitoare şi ne desfată în aşa măsură, încît nici o fericire pe lume nu ni se pare c-ar putea să se asemene cu aceea pe care o simţim uneori cînd femeia îndrăgită ne învredniceşte cu o privire, ce fericită minunăţie, ce dulce încîntare trebuie să fie aceea ce se revarsă în sufletele ce ajung la contemplarea frumuseţii divine! Ce gingaşe văpaie, ce foc suav trebuie să fie acela care purcede din izvorul supremei şi adevăratei frumuseţi! Frumuseţe ce e începutul tuturor celorlalte, care nicicînd nu creşte nici nu scade, care e pururea frumoasă şi îşi ajunge sieşi şi întru toate ale ei e negrăit de simplă; numai ei însăşi asemănătoare şi altora întru nimic părtaşe; dar într-atît frumoasă, încît toate celelalte lucruri frumoase nu sînt astfel decît prin ea şi frumuseţea ce le-o dăruieşte. Aceasta e nedesluşita frumuseţe a bunătăţii supreme, ce prin lumina ei cheamă şi atrage către sine toate lucrurile; ea nu numai că dă celor ce ţin de cunoaştere putinţa de-a cunoaşte, celor ce ţin de judecată putinţa de a judeca, celor ce ţin de simţuri simţul şi dragostea de viaţă, dar pînă şi plantelor şi pietrelor le împărtăşeşte — ca pe-o fărîmă din ea însăşi — mişcarea şi acel instinct firesc al propriilor lor însuşiri. Deci cu atît mai mare şi cu atît mai fericită este iubirea aceasta faţă de celelalte, cu cît e mai desăvîrşită şi pricina ce-o iscă; şi de aceea, aşa după cum focul înnobilează aurul, tot astfel acest foc preasfînt arde şi nimiceşte tot ceea ce e muritor în suflet, însufleţind şi înfrumuseţînd acea parte cerească ce înainte vreme de simţuri era omorîtă şi îngropată în el. Acesta este rugul pe care scriu poeţii că ar fi ars Hercule pe vîrful muntelui Oeta şi prin acest rug se zice c-a ajuns să fie după moarte nemuritor şi semizeu; acesta a murul lui Moise, încins de flăcări, limbile de foc despicate, carul arzînd al lui Ilie care sporeşte harul şi fericirea în sufletul acelora care sînt vrednici să-l dorească, atunci cînd, părăsind nimicnicia pămîntească, sufletul lor se îndreaptă către ceruri. Să îndreptăm dar toate

gîndurile şi puterile sufletului nostru către această preasfîntă lumină, care ne arată calea ce duce către cer ; şi pe urmele ei, lepădînd simţămintele care ne-au fost veşminte cînd din înalt am coborît pe lume, pe scara ale cărei prime trepte cuprind umbra frumuseţii simţurilor, să urcăm către încăperea unde sălăşluieşte frumuseţea cerească, plăcuta şi adevărata frumuseţe, ce stă acunsă în tainicul sanctuar al Domnului, pentru ca ochii neştiutori să n-o poată zări : şi acolo vom afla preafericita ţintă a dorurilor noastre, odihnă adevărată trudei noastre, scăpare sigură de rele, leac neîntrecut beteşugurilor noastre, port mai ferit de toate furtunile învolburate care frămîntă marea vieţilor noastre pe pămînt.

LXX. Ce grai de muritor e vrednic a te proslăvi, Iubire sfîntă, aşa precum o meriţi ? Tu, preafrumoasă, preaînţeleaptă şi preabună, tu ce purcezi din împreunarea frumuseţii, a bunătăţii şi-a înţelepciunii dumnezeieşti şi în ea sălăşluieşti şi către ea, prin ea, ca într-un cerc te întorci. Tu, dulce cingătoare ce lumea întreagă o încingi, mijlocitoare între cele cereşti şi pămînteşti, tu ce prin blînda-ţi alinare înclini virtuţile supreme spre cîrmuirea celor ce-s mai prejos ca ele, şi, îndreptînd minţile muritorilor către izvorul lor, cu el le împreuni. Tu împreuni în pace şi bună înţelegere toate elementele între ele, tu faci natura să rodească şi îndemni la viaţă ceea ce se naşte. Tu aduni laolaltă ce-a fost despărţit, desăvîrşire dai celor ce-s nedesăvîrşite, asemănare celor ce nu sînt asemănătoare, pace acelor ce-s învrăjbite, pămînt poamelor, linişte mării, lumină dătătoare de viaţă cerului. Tu eşti maica adevăratelor bucurii, a harului, a păcii, a blîndeţii şi a bunăvoinţei, vrăjmaşe a sălbaticei cruzimi, a nepăsării, tu eşti într-un cuvînt şi începutul şi sfîrşitul a tot ce-i bun pe lumea asta. Şi pentru că îţi alegi sălaş în cele mai frumoase trupuri şi în cele mai frumoase suflete şi de acolo uneori te arăţi întrucîtva ochilor şi minţilor acelora ce-s vrednici să te vadă, socot că aicea, printre noi, îţi e lăcaşul acum. De aceea îndeamnă-te, Stăpînă, şi ascultă ruga noastră, pătrunde în inimile noastre şi cu strălucirea focului tău preasfînt luminează bezna în care ne zbatem şi, ca o călăuză de nădejde, arată-ne calea cea bună prin labirintul orb în care ne-am împotmolit. Îndreaptă tu minciuna acestor simţuri ce ne înşală şi după atîta amar de rătăciri şi pribegie ne hărăzeşte adevăratul şi neclintitul bine : fă-ne a simţi mireasma

spirituală ce întăreşte virtuţile cunoaşterii şi fă-ne a auzi în aşa chip cereasca armonie, încît în noi să nu-şi mai afle loc a patimilor învrăjbire ; îmbată-ne cu apa acelui nesecat izvor al mulţumirii ce pururi te desfată fără a te sătura nicicînd şi care îl face a simţi adevărata fericire pe cel ce bea din apa ta de-a pururi limpede şi vie ; curăţă tu, cu raza luminii tale, ochii noştri de negura neştiinţei, pentru ca niciodată să nu mai pună preţ pe frumuseţea pieritoare şi să priceapă că acele lucruri pe care la început şi-au închipuit a le vedea, nu sînt, pe cîtă vreme cele pe care nu le-au văzut, acelea sînt cu adevărat ; primeşte sufletele noastre pe care ţi le dăruim drept jertfă ; încinge-le în văpaia ce arde tot ce-i urîciune, astfel încît cu totul desprinse de trup, prin legături nepieritoare şi negrăit de dulci să se împreune cu frumuseţea dumnezeiască şi noi, de noi înstrăinaţi, să ajungem a ne preschimba, asemenea îndrăgostiţilor, în însăşi făptura îndrăgită, şi luaţi de pe pămînt de tine, să fim primiţi la ospăţul îngerilor, unde, îndestulaţi cu ambrozie şi cu nectar nemuritor, pînă la urmă să murim de acea preafericită moarte ce e izvor de viaţă, precum muriră odinioară preasfinţii noştri părinţi [1], cărora tu, prin arzătoarea virtute a contemplaţiei, le-ai luat din trupuri sufletele şi le-ai împreunat cu Dumnezeu."

LXXI. După ce pînă aici vorbi cu asemenea înflăcărare, încît părea pierdut în sine, furat de cele cîte spune, Bembo rămase dintr-o dată tăcut şi nemişcat, cu ochii ridicaţi spre ceruri, pierdut ca într-un extaz ; drept care doamna Emilia, care împreună cu ceilalţi ascultase cu mare luare aminte cele spuse, îl apucă de poala hainei şi scuturîndu-l niţeluş îi spuse : „Bagă de seamă, *messer* Pietro, ca nu cumva din pricina acestor cugetări şi sufletul domniei tale să se desprindă de trup". „Doamnă, răspunse *messer* Pietro, n-ar fi aceasta prima minune, înfăptuită de iubire în mine." Atunci doamna Ducesă şi toţi ceilalţi începură din nou să stăruie pe lîngă Bembo ca să-şi urmeze vorba : şi fiecăruia în parte i se părea că simte în suflet o scînteie a acelei Iubiri divine ce-l îmboldea şi drept aceea toţi erau doritori să asculte mai departe ; dar Bembo spuse : „Cinstită adunare, eu am dat glas cuvintelor pe care avîntul sfînt al dragostei mi le-a dictat cu totul pe neaştep-

[1] Patriarhii din *Vechiul Testament.*

tate ; acum însă, cînd pare că nu mă mai inspiră, n-aş şti ce să mai spun : şi socotesc că dragostea nu vrea să-i fie tainele mai cu amănuntul dezvăluite şi nici nu vrea ca acest curtean al nostru să depăşească treapta pe care eu, făcîndu-i voia, m-am străduit să i-o vădesc ; de aceea, cine ştie, poate că nu ni-e îngăduit să mai vorbim despre aceasta".

LXXII. „Într-adevăr, grăi doamna Ducesă, dacă curteanul domniei-tale vîrstnic va fi astfel încît să poată urma calea pe care domnia-ta i-ai arătat-o, atunci pe bună dreptate va trebui să se mulţumească cu o atare fericire şi să nu-l pizmuiască pe cel tînăr". La care *messer* Cesare Gonzaga zise : „Cărarea care duce spre această fericire mi se pare atît de spinoasă, încît cu mare greutate cred c-ai putea să o străbaţi". Iar seniorul Gasparo adăugă şi el : „Bărbaţilor le-ar fi fără îndoială greu, dar femeilor de-a dreptul cu neputinţă s-o străbată". Rîse doamna Emilia şi grăi : „Senior Gasparo, dacă mai vii cu ocări dintr-acestea, să ştii că niciodată nu vei mai fi iertat". La care senior Gasparo răspunse : „Dar nu-i nici urmă de ocară în faptul de a spune că sufletele femeilor nu sînt despuiate de patimi în aceeaşi măsură cu sufletele bărbaţilor, şi nici atît de deprinse cu contemplaţia, precum zicea *messer* Pietro că-i de trebuinţă să fie acelea ce-s hărăzite a gusta din dragostea divină. De aceea nici nu scrie nicăieri ca vreo femeie să fi avut parte de un atare har, pe cîtă vreme bărbaţii, da ; ca de pildă Platon, Socrate, Plotin, şi atîţia alţii ; iar dintre sfinţii noştri Părinţi, sfîntul Francisc de pildă, căruia suflul arzător al dragostei divine i-a întipărit pecetele preasfinte [1] ; pe sfîntul apostol Pavel, nu altceva ci tot aceeaşi virtute a iubirii l-a răpit, învrednicindu-l de viziunea acelor taine despre care nu-i este îngăduit omului să vorbească ; şi aceeaşi virtute i-a arătat şi sfîntului Ştefan împărăţia cerurilor". Răspunse atunci Magnifico Juliano : „Femeile nu-s nici într-asta chiar cu nimica mai prejos decît bărbaţii : pentru că însuşi Socrate mărturiseşte că toate tainele de iubire i-au fost dezvăluite de-o femeie şi anume Diotima, iar îngerul care îl pecetlui cu focul dragostei pe sfîntul Francisc, învrednici de aceleaşi

[1] Cele cinci răni făcute de Cristos pe cruce, ale căror stigmate, conform credinţei creştine, au apărut în chip miraculos pe trupurile unor anumiţi sfinţi, printre care şi sfîntul Francisc din Assisi.

peceţi şi pe unele femei din zilele noastre. Nu trebuie să uitaţi că şi sfintei Maria Magdalena multe păcate i-au fost iertate pentru că mult a şi iubit şi poate că nici harul prin care a fost răpită de dragostea îngerească în cel de-al treilea cer n-a fost mai mic decît acela ce l-a răpit pe sfîntul Pavel ; aşijderea să nu uităm nici de atîtea altele ce, după cum am arătat deunăzi mai pe larg, de dragul lui Hristos nu le-a păsat de viaţă, nu s-au temut de chinuri şi nici de moarte, oricît de crudă şi de cumplită le-ar fi fost ; şi nu erau bătrîne, aşa cum *messer* Pietro ar vrea să fie curteanul său, ci tinere copile, gingaşe şi plăpînde, la vîrsta în care spune domnia-sa că le este îngăduită bărbaţilor dragostea simţurilor."

LXXIII. Seniorul Gasparo se pregătea să răspundă, dar, luîndu-i vorba, doamna Ducesă spuse : „*Messer* Pietro Bembo să judece dacă femeile sînt în stare de această dragoste divină deopotrivă cu bărbaţii sau nu ; iar noi ne vom supune celor ce va să hotărască el. Dar fiindcă s-ar putea ca pricina aceasta să se lungească mult prea mult, poate ar fi bine s-o amînăm pe mîine." „Ba dimpotrivă, pe astă seară", răspunse *messer* Cesare Gonzaga. „Cum pe astă seară ?" întrebă Ducesa. La care *messer* Cesare răspunse : „Pentru că s-a crăpat de ziuă" ; şi zicînd astfel îi arătă lumina care prindea să se strecoare prin crăpăturile ferestrelor. Atunci toţi cei de faţă se ridicară în picioare mirîndu-se îndelung, pentru că nu părea că s-ar fi întins la vorbă mai mult ca în alte dăţi ; cum însă în seara aceea discuţia începuse mult mai tîrziu ca altădată, farmecul ei furase pînă într-aşa măsură pe toţi cei ce se aflau de faţă, încît nu-şi mai dădură seama că ceasurile zboară ; nici s-ar fi zis că somnul le îngreunează pleoapele, lucru ce aproape întotdeauna se întîmplă atunci cînd vremea de culcare e petrecută în ceasuri lungi de veghe. Deschizînd dar ferestrele de pe latura palatului care dădea spre coama înaltă a muntelui Catri, văzură în răsărit pe cer o mîndră auroră scăldată în raze trandafirii şi nici o stea pe boltă, afară doar de dulcea stăpînă a cerului Venerei, ce străjuieşte pururi hotarul dintre zi şi noapte ; iar dinspre ea părea că adie o preasuavă boare ce, pătrunzînd văzduhul cu răcoroasa-i adiere, prin codrii foşnitori ai dealurilor învecinate isca preadulce ciripit de mîndre păsărele. Drept care, luîndu-şi toţi cu plecăciune rămas bun de la doamna Ducesă, se îndreptară către odăile lor fără lumini de facle, căci le ajungea lumina zilei, şi ajunşi

fiind în pragul uşii, Prefectul se întoarse către Ducesă şi grăi : „Mărită Doamnă, ca să punem capăt neînţelegerii ivite între seniorul Gasparo şi seniorul Magnifico, vom veni diseară, dimpreună cu judele nostru, mai devreme decît ieri“. La care doamna Emilia zise : „Dar cu condiţia ca dacă cumva seniorul Gasparo va vrea să învinuiască femeile şi, după obiceiul său, să le ocărască pe nedrept, atuncea să ne dea şi încredinţare că nu se va feri de judecată, pentru că alminterea eu una îl voi numi fugar şi nu voi pune nici un preţ pe cîte va să spună“.

Redactor responsabil : FLORIN CHIRIŢESCU
Tehnoredactor : AURICA IONESCU

Dat la cules 13.12.1966. Bun de tipar 10.02.1967. Apărut 1967. Tiraj 20 160 ex. broşate. Hîrtie scris tip II A de 63 g/m². Format 540×840/16. Coli ed. 21,74. Coli tipar 22. A. nr. 14.206. C. Z. pentru bibliotecile mari 85. C. Z. pentru bibliotecile mici 85—31=R.

Tiparul executat sub comanda nr. 60.813 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Str. Piaţa Scînteii Nr. 1 — Bucureşti
Republica Socialistă România